

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

JAPONYA'DA ERKEKLİKLERİN DEĞİŞİMİ

Doktora Tezi

DERYA AYTEN

İstanbul, 2021

Biricik kızım Nil'e,

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

JAPONYA'DA ERKEKLİKLERİN DEĞİŞİMİ

Doktora Tezi

DERYA AYTEN

Danışman: PROF. DR. NURAY BOZBORA

İstanbul, 2021

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Derya Ayten
Anabilim Dalı	: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı	: Uluslararası İlişkiler
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Nuray Bozbora
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora – Mart 2021
Anahtar Kelimeler	: Japonya, Hegemonik Erkeklik, Neoliberalizm

ÖZET

JAPONYA’DA ERKEKLİKLERİN DEĞİŞİMİ

Japonya örneğinde tarihsel süreç içerisinde değişen erkekliklerin analiz edildiği bu tezde, feodal dönemden başlayarak, çağdaş erkeklik kurgularının da yer aldığı günümüz Japonya’sına kadar olan zaman dilimi incelenmiştir. Bu çerçevede, beş bölüme ayrılan ülke tarihi, ele alınan dönemler içerisinde, erkekliğin nasıl algılanıp, icra edildiği üzerinden analiz edilmiştir. Raewyn Connell’in “hegemonik erkeklik” savı temel alınarak, her bir döneme ait baskın erkeklik modelinin, hangi sosyo-ekonomik koşullar altında ortaya çıktığı anlatılmıştır. Farklı dönemlerdeki baskın erkeklik modellerine ait kurguların, içerisinde anlam bulduğu söylem ve pratiklerle, mevcut güç ilişkileri içerisinde nasıl konumlandığı ortaya koyulmuştur. Ayrıca, her bir dönem içinde vücut bulan erkeklik tahayyüllerinin, içerdikleri benzerlikler ile ayrıştıkları yönleri de analiz içerisinde yer verilmiştir.

Ülkedeki değişen hegemonik erkeklik modellerinin tarihsel süreçteki analizi üzerine dayanan ve araştırmanın odağında yer alan günümüz Japonya’sındaki erkeklik kurgularının toplumsal cinsiyet normlarının değişimindeki rolüne referansla ele alındığı çalışmada, neoliberal dönüşümün bu alandaki etkileri incelenmiştir. Sosyo-ekonomik ve politik yapıdaki değişimin, Japon toplumunda meydana getirdiği çatışma, mücadele ve uzlaş pratiklerinin izleri, neoliberal dönemde ortaya çıkan farklı erkeklik tahayyülleri üzerinden sürülmüştür. Bu çerçevede, sadece ülkedeki toplumsal cinsiyet normlarının değil, eş zamanlı olarak, birey, aile ve devlete ilişkin kabullerin de geçirdiği değişim ve bu kavramlara yüklenen yeni anlamlandırma süreçleri analiz edilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Derya Ayten
Field : Political Science and International Relations
Programme : International Relations
Supervisor : Professor Nuray Bozbora
Degree Awarded and Date : PhD – March 2021
Keywords : Japan, Hegemonic Masculinity, Neoliberalism

ABSTRACT

CHANGING MASCULINITIES IN JAPAN

Focusing on the changing views of masculinities in the historical process, this study examined the time period of Japanese history from the feudal period to the present. Divided into five distinct sub-periods, the history of Japan was probed with the aim of understanding the ways in which different masculinities were perceived and constructed. Based on Raewyn Connell's "hegemonic masculinity" argument, the socio-economic conditions under which the dominant masculinity model of each period emerged were explained. Within this framework, it was revealed that how the hegemonic masculinity models in different periods were constructed, by which discourses and practices they found meaning, and how they were positioned within the existing power relations. Furthermore, key aspects of these masculinity models that came into existence during each period were compared in this analysis.

Built on the analysis of the changing hegemonic masculinity models in the historical trajectory, the analysis of the contemporary constructs of different masculinities in Japan was the focus of this research. With reference to the role these recent constructions of masculinity played in the change of gender norms in today's Japan, the effects of the neoliberal transformation in this realm were examined. Stemmed from economic and political restructuring process that has been taken place since the early 90s, conflict, struggle and reconciliation practices the Japanese society had to confront were delineated through differing images of masculinity that have come forth in the neoliberal age. In this regard, besides gender norms, changing definitions and reinterpretations attributed to the notions including those of individual, family and state were also questioned in the Japanese context.

ÖNSÖZ

Öncelikle tez danışmanım olmakla beni onurlandıran ve tez yazım sürecinde, sadece akademik katkısıyla değil, her tür konuda desteğiyle de yanımda olan hocam Prof. Dr. Nuray Bozbora'ya, harcadığı zaman ve verdiği tüm emekler için çok teşekkür ederim. Hayatım boyunca, onu tanımış olmanın ve tezime danışmanlık yapmış olmasının onurunu taşıyacağım. Jüri üyelerim olan çok değerli hocalarım, Prof. Dr. Serpil Çakır ve Doç. Dr. Nurşen Gürboğa'ya, yardımlarını esirgemedikleri ve bana inanıp, her daim yanımda durdukları için minnettarım. Adı geçen bu üç saygıdeğer bilim kadını beni cesaretlendirmemiş olsalardı, bu tezi tamamlayamazdım. Savunma jürimde yer almayı kabul eden ve yaptıkları değerlendirmelerle tezime katkı sağlayan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Suna Gülfer İhlamur Öner ve Doç. Dr. Mehmet Bozok'a müteşekkirim. Ayırdıkları zaman ve verdikleri emekten ötürü kendilerine duyduğum saygıyı ömür boyu taşıyacağım.

Zorlu zamanlarda yanımda olarak, hiçbir zaman desteğini esirgememiş olan aileme ayrıca teşekkür etmek isterim. Ancak, özellikle annem, bu tezin yazılmasında en büyük paya sahip kişi olarak, en büyük teşekkürü hak ediyor. Sadece beni dünyaya getirip, bakıp büyüttüğü için değil; kadın olmanın tüm zorluklarına karşı her daim dimdik ayakta durmanın önemini bana öğrettiği ve her zaman güçlü bir kadın olup, hayatındaki tüm engellere direndiği için de, annem benim en büyük kahramanımdır. Tez yazma süresince yakalandığım hastalık ve zorlu tedavi boyunca da, hep yanımda olan ve beni kızımdan sonra hayata tekrar bağlayan ikinci insan olan annem, bu tezin esas mimarıdır. Onun varlığı ve desteği olmasa, bu tezi asla tamamlayamazdım.

Son olarak, bu tezi adına adadığım biricik kızım Nil'e, varlığının hayatıma kattığı tüm yönlerinden ötürü minnet duyuyorum. Onunla oynayacağım, ona kitap okuyacağım ve ona sarılacağım vakitten birer ikişer kısararak, zaman ayırmaya çalıştığım bu tezde, onun da çok büyük fedakârlıkları oldu. Çoğu zaman, çalışmama engel olsa ve belki de sırf bu yüzden kitapları kendine rakip görse de, hayatımdaki en önemli kişi olması ve her umutsuzluğa düştüğümde beni olduğum yerden bir gülüşüyle çıkarması, onu, anneannesiyile birlikte bu tezin meydana gelmesinde en büyük rolü oynayanlardan biri yapıyor. Annemden aldığım sevgi ve gücü, kızıma aktarabilmek umuduyla...

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER TABLOSU	iv
GİRİŞ	1
Tezin Konusu.....	4
Tezin Amacı ve Soruları.....	9
Tezin Metodolojisi.....	15
Literatür Taraması ve Tezin Özgünlüğü	21
Tezin Yapısı	23
1. ERKEKLİK ÇALIŞMALARI.....	25
1.1. Toplumsal Cinsiyet Kuramları ve Erkeklik Kavramı.....	25
1.2. Erkeklik Çalışmaları	28
1.3. Neoliberal Dönem ve Değişen Erkeklikler.....	36
1.3.1. Yeni Benlik Kurguları ve Erkeklik	47
2. TARİHSEL SÜREÇTE JAPONYA’DA ERKEKLİK	56
2.1. Feodal Dönem ve Samuray Kültü	74
2.2. Meiji Restorasyonu ve Modern Erkeğin Doğuşu	92
2.3. Emperyalizm ve Asker Erkek.....	105
2.4. Soğuk Savaş Dönemi Japon Mucizesi ve “Salaryman” Erkekliği.....	119
3. JAPONYA’DA DEĞİŞEN ERKEKLİKLER	133

3.1. Japonya’nın Neoliberalizm Deneyimi	133
3.2. Erkeklik İnşasında Devlet	147
3.2.1. Nüfus Politikası ve Ailenin Teşvik Edilmesi.....	153
3.2.2. “Womenomics” ve Emek Piyasasına Annelerin Dönüşü	165
3.3. Erkeklikte Diğer İnşa Alanları	174
3.3.1. Moda.....	190
3.3.2. Popüler Kültür	203
3.3.3. Teknoloji.....	223
SONUÇ.....	237
KAYNAKÇA.....	265

GİRİŞ

Simone de Beauvoir'ın, “insanın kadın doğmadığı, sonradan kadın olduğu” (De Beauvoir, 1989, s.267) savını öne sürdüğü “İkinci Cins” adlı eserinin ilk kez yayınlandığı 1949'tan bu yana, feminist yazın oldukça mesafe kat etmiş ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında yeni ufuklar açmıştır. Son dönemde popüler bir konu haline gelen “erkeklik çalışmaları” (Masculinity Studies) ise, 1970'li yıllarda akademik bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Avustralyalı toplum bilimci Raewyn Connell'in “Masculinities” yani “Erkeklikler” adlı kitabını 1995 yılında yayınlamasıyla, bu alan bağımsız bir çalışma alanı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Günümüzde artık, erkeklik çalışmaları akademinin sınırlarını aşmış, sivil toplum çalışmalarına da konu olmaya başlamıştır.

Peki, “erkeklik çalışmaları” nedir ve neyi dert edinmektedir? Çalışma alanı olarak oldukça tartışmalı bir konu olsa da ki isim konusunda bile ayrışma vardır¹, bu durum, hem yakın bir tarihi geçmişe sahip olmasına, hem de bu alanda yeni açılımların devam etmekte olduğuna işaret etmektedir. İlk etapta, feminizm karşıtı bir tartışmanın konusu gibi gelse de, tam aksine, feminist hareketten beslenen ve bu alanda yeni ufuklar açan bir çalışma alanı olarak, toplumsal cinsiyet yazınına katkıda bulunmaktadır. “Kadın doğulmaz kadın olunur” ifadesi, kadın-erkek eşitsizliğinin toplumsal bir inşa olduğuna, ikinci cins olma durumu olan “kadın olma” halinin, önceden belirlenmiş toplumsal rollerin benimsetilmesiyle ortaya çıktığına işaret ederken; erkeklik çalışmaları da benzer şekilde “erkeklik” hatta “erkeklikler”in sonradan edinilen/öğretilen bir rol olduğu iddiasına dayanmaktadır. Bu açıdan, “erkek” olmanın belirli şartlara bağlı olduğu ve ancak bu şartlar yerine getirilirse, “erkek” olunabileceğine dair kabulün toplumsal olarak inşa edilip, şekillendirildiği, erkeklik çalışmalarının temel savlarından birini oluşturmaktadır.

Cinsiyetlere dair bilinenlerin toplumsal birer kurgu olduğu, uzam ve mekâna bağlı olarak, bu kurguların değişkenlik göstere(bile)ceği fikrini de içermektedir. Bu açıdan, cinslerle ilgili mutlak bilgi ve özcülük savunusu yerine, inşa süreçlerinden söz etmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, ne kadınlık ne de erkeklik hakkında sabitelerden söz edilemezken; bu durum, tek bir kadınlık ya da erkeklik tanımlamasına da izin vermez. Kısaca, erkeklik, tek bir tane değildir, birçok erkeklik türü vardır. Çünkü şartlara, zamana

¹ Örneğin, bu alanda önemli katkıları bulunan yazar Jeff Hearn'ün savına göre, “eleştirel erkeklik incelemeleri” ismi daha doğrudur (Hearn, 2013).

hatta coğrafyaya göre erkeklik tanımı da değişkenlik göstermektedir ve bu sebeple, aslında bu çalışma alanı, ‘erkeklikler’i ve bu çokluğa ilişkin etkenleri incelemektedir.

Bu açıdan, erkeklik çalışmaları, hem farklı erkekliklerin birbiriyle olan iktidar ilişkisini hem de erkekliklerin başta kadınlar olmak üzere, toplumda “erkek” olarak tanımlananın dışındaki ‘herkes’ ile olan tahakküm ilişkisini incelemektedir. Bu herkesin içerisine; “erkek” tanımının dışındaki diğer erkekler, eşcinseller, translar ve ‘queer’ler girmekte; bu da, tahakküm altına alınanın yalnızca kadınlar olmadığını göstermektedir. Güç ilişkisine odaklanmak, toplumsal olarak inşa edilen “erkeklik” kategorisinin sorunsallaştırılmasını ve erkek egemen anlayışa karşı mücadele edilmesini gerektirmektedir.

Kadınlık ve erkeklığe dair tarih boyunca bilinegelenler, istisnalar saklı kalmak şartıyla, dünyanın hemen hemen her yerinde benzerlik göstermiştir. Tarihsel olarak, erkeklerin deneyimleri evrenselleştirilip, kadınlara karşı yapılan ayrımcılığı görmezden gelmelerine imkân sağlanmışken, bu yolla erkek tahakkümünün meşrulaştırılması da gerçekleşmiştir (Kimmel, 1990, s.97). Semavi dinlerin kesin sınırlarla çizilmiş kurallarının yanı sıra, çeşitli dünyevi öğretilerde de, kadın ve erkeğin sosyal statüleri ile bu konumların getireceği hak ve sorumluluklara işaret edilmiştir. Belli bir görüşün ve/ya fikir akımının vaaz ettiği en temel konu, düzenin kimler tarafından ve hangi yollarla sağlanacağına yönelik olmuştur. Toplumsal alana ve dolayısıyla içerisindeki aktörlere ilişkin roller de bu güç ilişkisi çerçevesinde şekillenmiştir.

Her ne kadar, geleneksel anlayış, erkeğin kadına üstün olduğu fikri, devamlılığını korusa da, tarihin farklı dönemlerinde, kadınlık ve erkeklığe dair algılar değişim göstermiştir. Sadece zamana bağlı olarak değil, kültürden kültüre de farklılıklar var olagelmıştır. Roller, hak ve yükümlülükler zamana ve mekâna bağlı çeşitlilik gösterse de, cinsler arasındaki hiyerarşinin avantajlı konumunda hep erkekler bulunmuştur. Cinslere ait bilginin değişmesinde, siyasi ve/ya sosyo-ekonomik çerçevede ortaya çıkan dönüşümler kadar; bu dönüşümlerle ilintili olarak, sadece cinsler arasında değil, aynı zamanda her cins grubunun kendi içerisinde de bilinç ve algıların farklılıklar içerecek şekilde hem bu süreçlerden etkilenmesi, hem de bu süreçlerin işleyişini etkilemesi söz konusu olmuştur.

Toplumda kadının ve erkeğin konumuyla ilgili günümüze kadar yaşanan bu değişimlerin en önemli dönüm noktalarından birini kuşkusuz endüstrileşme ve beraberinde yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşüm oluşturmuştur. Tarım toplumundan, modern topluma geçiş endüstrileşmeyle başlamış ve üretimde makineleşmeyle birlikte,

sadece ekonomik alanda değil, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda da büyük çaplı dönüşümler yaşanmıştır. Modern toplumun siyasi ayağı, ulus-devletlerin ortaya çıkması ve akabindeki sömürgecilik yarışı ve emperyalizmin Batı dışı toplumlara ulaşarak, oraları etkisi altına almasıyla gerçekleşmiştir. Art arda yaşanan iki dünya savaşı sonrası, ulus-devlet ve ekonomilerinin uluslararası sistemde birer aktör olarak yer almaları yeni düzeni belirlemişken; takip eden Soğuk Savaş döneminde de, refah devlet anlayışı temelinde devlet-vatandaş ilişkisi belirleyici olmuştur.

Modern dünyanın doğumu ve ardından yaşanan değişimler kadar önemli olan bir diğer süreç de, 1980'lerin ikinci yarısında başlayan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle belirginleşen küreselleşme olmuştur. İletişim ve ulaşım alanında elde edilen ilerlemeler ile finans ekonomisinin dijitalleşmesi ve küresel çapta işler hale gelmesi, ulus-devletlerin sınırlarını bulanıklaştırmıştır. Sadece uluslararası sistemin işleyişinde değil, devletlerin vatandaşlarıyla olan karşılıklı görev, sorumluluk ve aidiyet algılarında da değişime yol açan bu süreçte, birey, toplum, devlet ve uluslararası sistem düzeylerinin her birinde birbirini etkileyen çok katmanlı dönüşümler meydana gelmiştir ve gelmeye de devam etmektedir.

Bu süreç içerisinde, postmodern toplumun öznesi olan bireyin, geleneksel kurumlarla zayıflamış olan bağının kopma noktasına gelmesi, bir taraftan ulus-üstü aidiyetleri, diğer taraftan da, etnik, dini ya da yaşam stiline ait alt kültür kimliklerini benimsemeye itmiştir. İçinde bulunulan toplumun normları ekseninde tanımlanan cinsiyete dair verili bilginin sorgulanmaya başlaması ve farklılıkların çeşitlenen kanallar yoluyla görece daha kolay ifade edilebiliyor oluşu, hem yeni oluşumlara imkân sağlamış, hem de baskılanan bir takım istekleri gün yüzüne çıkarmıştır. Neoliberal sistemin, devletin topluma karşı eskiden yerine getirdiği yükümlülüklerden el çektilmesine rağmen ve bu çektilim ölçüsünde, toplum üzerindeki meşruiyetini popülist söylemleriyle daha çok kültürel muhafazakârlık üzerinden sağlamaya girişmesi, refah devletinin bireylere sağladığı tüm güvencelerden yoksun bırakarak, kişileri piyasa mantığının tüm topluma sirayet eden halleriyle başa çıkmak zorunda bırakmıştır.

Neoliberalizmin, belirsizliği ve güvencesizliği vaaz eden bu haliyle, bireyleri kendileriyle baş başa bırakması, hayatların başarı-başarısızlık ikilemine göre değerlendirilir hale gelmesine sebep olmuştur. Sürekli şekilde kendini kanıtlama üzerinden işleyen erkeklik ise, bu dönemde, devletin maddi desteğinden yoksunken, kültürel olarak şiddeti ve erkek egemenliğini topluma pompalarken bulmuştur. Bu noktada, ya bu genelgeçer fikre uyarak

çeşitli yollardan erkekliğini ortaya koyma çabasında olan erkeklerden, ya da tüm bu teşviklerden ve kültürel muhafazadan uzak durmaya çalışarak kendilerini farklı şekillerde tanımlayan erkeklerden söz edilebilir hale gelinmiştir.

Kısacası, içinden geçilen bu süreç, devleti ve toplumu olduğu kadar, bireyleri ve onların diğer bireyler ile ve daha geniş çapta da toplum ve devletle kurdukları bağı ve kendilerini tanımlama ve algılama biçimlerini de yeniden şekillendirmiştir ve şekillendirmeye de devam etmektedir. Bu çerçevede, kişilerin kendi bedenleri, duygu ve düşünceleri ile yapmak isteyip arzuladıkları şeyleri de yeniden gözden geçirmelerine; önlerine çıkan yeni imkânlar bir tarafa, baş etmeye çabaladıkları kısıtlarla da farklı türden oluşumlar meydana getirmelerine olanak sağlamıştır. Bu alanlardan biri olarak, (toplumsal) cinsiyet de, bireylerin içinden geçilen bu hızlı dönüşüm sürecinde yeniden anlamlandırmaya, farklı tanımlamalar yapmaya ve böylece toplumsalın da değişmesine fırsat veren bir konumda bulunmaktadır.

Tezin Konusu

Gelişmiş ülkelerin iletişim ve ulaşım alanındaki teknolojilere erişimi ve bunları kendi sistemlerine entegre etmeleri, ekonomik açıdan daha dezavantajlı konumda bulunan ülkelere göre çok daha hızlı gerçekleşir. Bu ülkeler aynı zamanda, dünya ticaret ve finans piyasasının da en güçlü aktörleridir ve bu nedenle ekonomileri küresel rekabet ve krizlere aşırı duyarlıdır. Kalkınma hızıyla bu alanda örnek gösterilen Japonya, bir taraftan teknolojik inovasyon konusunda sahip olduğu başarı ve bu alandaki gelişmişlik seviyesiyle küresel gelişmelerden ve değişen dinamiklerden hızlı haber alma imkânına sahiptir. Diğer taraftan doğal kaynaklarının yetersiz oluşuyla, ekonomisinin küresel emtia fiyatlarındaki dalgalanmalara açık oluşu, ülkeyi küresel çapta hayata geçirilen yapısal finansal düzenlemelerin etkilerine karşı kırılgan hale getirmektedir.

Ekonomik göstergelerde ulaştığı gelişme düzeyinin aksine, anayasal güvencesine rağmen bireysel özgürlükler ile kolektif hakların yapısal engellere takıldığı ülkede, geleneksel hiyerarşik sistem ve kamusal disiplin gücünü hala sürdürmektedir. İşçi-işveren, genç-yaşlı, öğrenci-öğretmen arasında olduğu gibi, bu güç mekanizmasının kendisini en bariz şekilde gösterdiği alanlardan biri de kadın-erkek ilişkisidir. Hukuki açıdan bir engel olmamasına karşın, diğer gelişmiş ülkelerin aksine, Japonya’da kadınların aktif siyasete ve iş

piyasasına olan katılımları son derece düşüktür. Öyle ki, cinsiyet eşitliği sıralamasında², 2020 raporunda, 153 ülke arasında Japonya 121. Sıradayken (World Economic Forum, 2020, s.9), en büyük yedi ekonominin arasında ise en sonda yer almaktadır.

Her ne kadar, modernleşme öncesi Japon tarihinin en önemli figürünü savaşçılık kültürüyle özdeşleşen samuraylar oluştursa da, Japonya'nın Batı emperyalizmine direnemeyip, iki yüz yıllık tecrit politikasına son verdiği zamana kadar ülkede tek tip bir erkeklik algısının var olduğu söylenemez. Aynı cinsler arasındaki ilişkiye yönelik direnişin ortaya çıkması ile Japon erkekliğinin kurgulanması, modernleşme süreciyle gerçekleşmiştir. Ülke tarihinde, Batı'ya açılma ve ülke modernleşmesinin dönüm noktası olarak görülen Meiji Restorasyonu, temelde Tokugawa dönemi feodal yapılanmasının sonunu getirerek ülke yönetimini imparatorun tekeline veren siyasi bir devrimdir. Feodal dönemin derebeyliği olan *daimyo* altında hizmet eden ve dönemin savaş teknikleri konusunda ustalaşmış olan samurayların, bağlı bulunduğu yerelde egemen olan iktidarlarının ortadan kaldırılarak, imparatorun bünyesinde tek bir merkezden yönetimin hayata geçirildiği bu siyasi devrimle, ülke toplumsal, sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda önemli değişimlerin gerçekleşeceği bir döneme girmiştir.

Batı dışı toplumlarda, modernleşmeye karşı, milli kimliğin kaybedildiğine dair endişe, toplumun geçmişinden belli başlı temaların seçilerek günün koşullarına göre yeniden yorumlanmasına, “geleneğin icadına” yol açmıştır. Bu çerçevede, geleneksel Japon değerleri de, Meiji Restorasyonu ile gerçekleşen hızlı değişime karşı, yeniden canlandırılmıştır. Etkisini edebi eserlerde de hissettiren bu duruma en iyi örneklerden biri, Nitobe Inazo'nun 1900 yılında basılan “Bushido: The Soul of Japan” kitabıdır. O dönem Batı emperyalizminin kadınlıkla özdeşleştirdiği Doğu'nun bir parçası olarak Japonya'nın da erilliğinin ve dolayısıyla gücünün ‘ispatlanması’ hem devletler sisteminde saygın bir yer edinme hem de sömürge yarışında aktif bir özne olabilmenin koşulu olmuştur. Inazo'nun eserinde Japonya'nın kendine has bir savaşçı kültürüne sahip olduğu, samurayların iyi birer savaşçı olabilmelerinin altında yatan erdemlerin gün yüzüne çıkarılarak, ülkenin ‘hak ettiği’ güce kavuşabileceği işlenmiştir. Üç temel samuray erdeminin (ölüm, onur ve sadakat) yüceltildiği ve tüm toplumun ortak paydası haline getirildiği bu süreçte, modern Japonya'nın kimliği de inşa edilmiştir.

² Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından 2006 yılından beri yayınlanan Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu (The Global Gender Gap Report), cinsiyet eşitliği konusundaki performanslarına göre ülkeleri sıralandırmaktadır.

Savaşçı kültürü öğelerinin Japonya'nın ruhu olduğunu belirten bu eserle, başta imparator olmak üzere hiyerarşiye koşulsuz şartsız bağlılık, öz-denetim ve cesaret sahibi olma, Japon 'milli' kültürünün parçası haline gelmiştir. Dönemin getirdiği güçlenme zorunluluğunun mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilebilmesi de disipline edilmiş bir toplumu ve imparatorun kişiliğinde özdeşleşmiş Japon ulusuna tam bağlılığı ve hizmeti en yüce değer haline getirmiştir. Samuray savaşçılık öğretisi olan *buşidon*un, seçilmiş bazı öğelerinin dönemin reel politikasına hizmet edecek şekilde yeniden yorumlanması, modern Japon kimliğinin ve Japon emperyalizminin dayandığı temel kaynaklardan biri olmuştur.

Meiji Restorasyonu ile başlayıp II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde, heteroseksüellik ve ataerkil hiyerarşi üzerine kurulu erkeklik, süreç içerisinde kendisini militarist saldırganlıkla açık etmiştir. Ülke tarihinin farklı dönemlerinde farklı kurumlar aracılığıyla topluma egemen kılınan erkeklik modeli, II. Dünya Savaşı'nda aldığı büyük darbe ve ordusunun lağvedilmesiyle başka bir şekle bürünerek yeni bir form kazanmıştır. Savaş sırasında Japon ordusunun karıştığı zulümlere ve savaş sonunda aldığı büyük darbeye, militer bir toplum ve aşırı saldırgan tutumların yol açtığını, kayıtsız şartsız teslimiyet halinde kabul etmiş olan Japonya'da, 1945 sonrasında Soğuk Savaş'ın iki kutuplu atmosferinin de getirdiği avantajlarla, yenilenme ve kalkınma hamlesi başlatılmıştır. Anti-militarizm üzerine inşa edilen yeni Japonya'da, beşeri ve coğrafi tüm kaynaklar ekonomik kalkınmaya yönlendirilmiştir.

Kapitalist kutupla olan birlikteliği ve ABD'nin bölgede Sovyetler ve Çin'e karşı bir kale arayışının getirdiği dış destekle birleşen Japon disiplininin, çok kısa sayılabilecek bir sürede, ülkenin uluslararası sistemde kendini göstermesini ve ekonomik olarak gelişmiş devletler kategorisinde yer edinmesini sağlamıştır. Kalkınma modelinin gerektirdiği şekilde, ülkesi ve ulusu için, herkesin üstüne düşeni, gerekirse kendi canı pahasına, yapması, adeta disipline edilmiş saldırganlığın kışlalardan fabrikalara yönlendirilmesi halini almıştır. Bu süre içerisinde, beşeri kaynakların devamlılığı açısından kadınların yeni bireyler dünyaya getirmesi ve ulusal kültüre uygun şekilde yetiştirmesi beklenirken, erkeklere evin geçimini sağlama görevi uygun görülmüştür. Ülke kalkınmasına hizmet etmenin en yüce amaç haline geldiği bu dönemde, erkeklik emeğin mutlak sadakatle topluma adanması olarak yeniden şekillendirilmiştir.

Hem kadınları hem de erkekleri aile kurmaya teşvik eden ve bu yolla maddi ve beşeri kaynakların artırımında devamlılığı sağlamayı kolaylaştıran koşulsuz itaate dayalı toplumsal

yapı, II. Dünya Savaşı sonrasında milli kalkınma politikasının başarıyla uygulanmasını mümkün kılmıştır. Dönem içerisinde yükselen Japon ekonomisinin başat aktörleri olan şirketlerin, başarısında çalışanların çalıştıkları kuruma olan yüksek bağlılığı önemli bir yer tutarken, bir önceki dönemin orduya bağlılık ve rütbe hiyerarşisini, bu dönemde şirkete sadakat ve iş yerindeki uzmanlığa dayalı hiyerarşik örgütlenme almıştır.

Petrol krizi ve sonrasında yaşanan ekonomik dalgalanmalar 1970’li yılları, Japonya için de zorlu kılmıştır. Sonraki yıllarda etkisi devam eden bu sürecin, ülkeyi ekonomik durgunluk sarmalına soktuğu bilinmektedir. Bu ortamda beliren iki önemli faktör, ülkede toplumsal olarak kodlanmış görev tanımlamalarının sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri, ekonomik olarak yeniden düzlüğe çıkmak için, firma sadakatinin çalışma saatlerinde uzamaya, bunun da artan *karoshi*³ oranına sebep olmasıdır. Diğeri ise, artan eğitim olanaklarıyla toplumsal alanda yeni roller edinmeye başlayan kadınların, feminist harekete güç kazandırmasıdır.

Japon kültüründeki hiyerarşiye tam itaatin sorgulanması, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle, öncesinde yeşermeye başlamış olan neoliberal fikirlerin ve küresel etkileşimin yaygınlaşmasıyla önem kazanmıştır. İletişim ve ulaşım imkânlarının hızla gelişmesine paralel olarak finans yönetiminin ulus-üstü bir hal alması, var olan ekonomik modellerin yerlerini yenilerine bırakmasına ve küresel rekabet araçlarının değişmesine yol açmıştır. Küreselleşmenin ulus-devletler ve yönetim pratiklerine olan etkisi, bir taraftan uluslararası rekabet için tüm kaynakların etkin yönetimi çerçevesinde beşeri sermayenin vasıflarının artırılmasını da gerekli kılarken, diğer taraftan devletin kamuya yönelik hizmetlerinden elini çekmesi, refahı bireylerin kendi başarısına bağlamıştır.

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, Japonya’da da yeni benlik arayışları ve özne kurgulanışları, kitle iletişim araçlarının erişilebilirliği, sahip olunan ileri teknoloji ve ekonomide yaşanan uzun süreli durgunlukla beraber ivme kazanmıştır. Yeni anlam setlerinin mevcut değerleri sorgulamaya açması, tüketim kültürünün sadece ekonominin değil, tüm toplumsalı metalaştırması, var olan yapısal sınırları bulanıklaştırmış ve değişmez kabul edilen pek çok konunun da üzerinde yükseldiği temelleri sarsmıştır. Ancak, yaşanan bu dönüşümün tek tip bir neoliberal özne meydana getirdiği söylenemez. Aksine, karmaşık ve birbiriyle çatışma halinde olan yerel ve küresel pek çok etkenin rol oynadığı bu süreçte, ele alınan

³ Uzun mesai saatleri ve çok çalışma sebebiyle oluşan yorgunluk ve aşırı stresin sonucunda yaşanan ölümlere verilen isimdir.

mekânın tarihi, kültürü ve toplumsal dinamikleri içerisinde sosyalleşmiş bireyin, küresel olanla yaşadığı karşılaşmanın şekli, yoğunluğu ve bu karşılaşmaya yüklediği anlama göre yaşadığı kişisel deneyimlerin çeşitlenmesinden söz edilebilir.

Diğer bir deyişle, homojenleştirici ve yerelden bağımsız küresel bir öznenin yerine, yerelle küreselin karşılaşmasından doğan ve sürekli yeni anlam alanları oluşturan bir süreçten söz etmek mümkün olabilir. Ne küresel süreçlerin, ne de yerel dinamiklerin yok sayılabileceği, birinin diğerinden daha etkili ya da değerli olmadığı bu inşa sürecinin, karşılıklı etkileşim ve birbirini sürekli değiştirme imkânına sahip bir benlik üretimini doğurduğu söylenebilir. Küreselleşme, bir taraftan kültürel yapılarda kırılmalar meydana getirirken, diğer taraftan da bu kırılmaların çelişkiler barındırdığı ve farklı şekillerde değişik oluş hallerine imkân verdiği bir çoğulculuk halinden söz edilebilir. Bu nedenle, tek tip bir öznenin ve/ya kimliğinden değil, farklı kimliklerin harmanlanması ya da kişisel deneyimlerden beslenen yeniden yorumlamaların ortaya koyduğu var oluşlardan söz etmek gerekir.

Neoliberal düzenin bireyi sahip olageldiği sosyal haklardan mahrum ederek bir başına bırakması, aile kurumunun da çözülmesiyle kişiler arası iletişimin de sekteye uğradığı Japonya’da, bireylerin toplumsal yardım mekanizmalarından da faydalanabilmesi yolunu kapamıştır. Ağır çalışma koşullarına, ekonomik durgunlukla iş olanaklarının azalması ve iş piyasasında artan rekabetin de eklenmesiyle, ülkede kişilerin değil bir aile geçindirmeye, bireysel ihtiyaçlarını karşılamaya dahi zor güç yetirebilecekleri bir durum ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde, erkekliğin özdeşleştiği evin geçimini üstlenen aile reisi profili, artık baskınlığını kaybederken, kadınların emek piyasasına katılımlarının giderek artması da ekonomik özgürlüğü, dolayısıyla erkeğe maddi açıdan bağımlılığın da sona ermesini sağlamıştır. Bu nedenle, hem toplumsal hem de maddi süreçlerin değişimi, önceki dönemin toplumsal cinsiyet sınırlarını zorlamaya ve yeni erkek(lik)-kadın(lık) algılarının oluşumuna yol açmıştır.

Bu perspektiften, Japonya’nın içinden geçtiği süreci ve Japonların yeni benlik arayışlarını analiz etmek önemlidir. Oldukça geniş bir yelpazede seyreden cinsiyet tercihlerinin özellikle erkeklerde gözleniyor olması ⁴ Japonya’da sadece yeni benlik

⁴ Bu tercihlerden belki de en ilgi çekenlerini “Soshoku danshi” yani otobur erkekler ile sanal dünyayla ilişki içerisinde erkekliklerini tanımlayanlar oluşturmaktadır. Yakın zamandaki bir örnek için bakınız: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-6379071/Crazy-love-The-Japanese-man-married-hologram.html>, erişim tarihi 21.02.2020.

algılarının inşasına işaret etmekle kalmaz; aynı zamanda heteroseksüelliğin ve beraberindeki kurumların da değişime maruz kaldığını gösterir. Japonya’da cinsel hayatı olmayan, cinsel ihtiyaçlarını karşı cinse yöneltmeyen, hatta cinselliğe dair herhangi bir beklentisi de olmayan erkeklerin yanında, tercihini homoseksüel ilişkiden yana kullananlar da bulunmaktadır. Ancak Japonya’yı bu konuda daha da ilginç kılan yön, iki ucun arasında kendisine yer bulmaya ve benliklerini kurgulamaya çalışan erkeklerin olmasıdır. Biyolojik açıdan erkek olan ve kendini de öyle hissedenden pek çok erkek, değişik yollardan toplumda var olan erkeklik algısında gedikler açmak için çaba sarf etmektedir. Örneğin, erkeklere yönelik kozmetik ürünlerinin yeni bir pazar oluşturduğu Japonya’da, makyaj yapan erkek sayısı oldukça fazladır. Ek olarak, *cross-dressing* yoluyla, kadın/lıkla ilişkilendiren kıyafet ve aksesuarların seçilmesi de, bu erkeklerin sıklıkla başvurduğu yeni bir tarzı ortaya çıkarmıştır.

Tezin Amacı ve Soruları

İkinci Dünya Savaşı’nda aldığı topyekûn yıkıma rağmen, Doğu toplumları içerisinde, dünyanın sayılı gelişmiş ülkelerinden biri haline gelebilmeyi başarmış tek ülke olarak Japonya gösterilebilir. Bu durum çok katmanlı, çeşitli etmenlerin bir araya gelmesiyle gerçekleşmiş olsa da; genelde, Japonların disiplinli ve çalışkan oldukları yönündeki vurgularla, kültürel özelliklere atıfla açıklanır. Gerçekten de, planlı çalışma, dakiklik ve kurallara uyma vb. konularda sergilemiş olduğu titizlik, Japonya’nın “ekonomik mucize” olarak kısa bir zamanda refah ve zenginliğini artırmasına ve bu yönüyle, diğer ülkeler tarafından parmakla gösterilen sayılı ülkeler arasına girmesine olanak tanımıştır.

Ancak, 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan modernleşme sürecinden itibaren yaklaşık yarım asır içerisinde, Japonya çok köklü ve geniş çaplı değişikliklere sahne olmuştur. Feodal yapının yerini alan ulus-devlet inşasını, emperyalizm ve arkasından da ağır bir yenilgiyle ülke topraklarının Amerika tarafından kontrolü izlemiştir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, ekonomisinin yeniden yapılandırılmasından ordusunun lağvedilmesine, hukuk sisteminden yönetim şekline kadar, Japonya’nın her alanda toptan değişimi, Amerika’nın geçiş döneminde uygulamaya geçirdiği politikalarla gerçekleşmiştir. Elli yıl kadar kısa bir süre içerisinde, ülke adına kazanım ve kayıplarla dolu bir dizi olayın meydana gelmiş olması, Japonya’nın bir taraftan ani ve art arda gelen değişikliklerle alt üst olmasına, diğer yandansa, bu iniş-çıkışlı süreç içerisinde belli başlı öğelere sınımsız sarılarak, bu özelliklerin muhafaza edilmesine neden olmuştur. Bunlardan disiplin ve konformizm, en göze çarpanlar arasında gösterilebilen iki öğe olmuştur.

Farklı dönemler ve çeşitli olaylar sonrasında, kültürel öğelerin korunması ve bağlam özelinde değişen şartlara uyulanarak, Japon toplumu tarafından bu öğelere bağlılığın devam ettirilmesi, ülkenin, tarihinde çok kısa zaman dilimlerinde büyük sıçrayışlar gerçekleştirmesini sağlayan faktörlerden birini açıklayabilir. Bu yolla, Japonya'nın gelenekle olan bağını ve bu bağın sürdürüldüğü örneklerin, günlük hayatta izlerini bulmak mümkün hale gelmiştir. Belki de, hiçbir ülkede, Japonya'da olduğu kadar, gelenekselle modern hem bu kadar iç içe geçmiş, hem de kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılmış şekilde bulunmamaktadır. Elektronik endüstrisinde ve teknolojik ilerlemede yaptığı katkılarla dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasına girmesi, yapısal olarak modern bir ülkenin inşasını mümkün kılmışken; bu maddi kazanımların toplumsal normlar üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Elbette, geçiş döneminde Amerika'nın denetiminde gerçekleştirilen ani değişimin, her ne kadar toplumun her alanını hedeflese de, beklendiği sonucu hemen ortaya çıkarması imkânsızdır. Sosyo-kültürel değişimler, her toplum için zaman alan süreçlerdir.

Bu yönüyle, günümüz Japonya'sında da değişime direnen pek çok olgunun yer aldığı iddia edilebilir. Bu çerçevede, kilit rolü toplumun bireye olan önceliği fikrinin oluşturduğu söylenebilir. Ülke refahını ve toplumsal kalkınmayı hedef olarak gören ve/ya bu yöne doğru kanalize edilen kişilerin son derece disiplinli ve kendilerini adayarak çalışmaları olmasa, II. Dünya Savaşı'nda aldığı ağır darbeye rağmen, ülkenin çok kısa zamanda toparlanarak gelişmiş ülke ekonomileri arasına katılması gerçekleşemezdi. Diğer bir deyişle, ülkeyi bulunduğu konuma getiren en önemli faktörlerden birini, kültürel değerlerin yeni şartlara uyum sağlayarak işlerlik kazanması oluşturmuştur. Bu açıdan, toplumdaki disiplin ve itaat kültürünün devamlılığı anlamlıdır. Başka bir açıdan da, topluma uyum ve genelin yararı fikri, Japonya'nın öne çıkan başka bir karakteristik özelliğinin ipuçlarını verir. Üstün teknolojik aygıtlarının yanında, Japonya'nın küresel çapta etkisini bıraktığı bir diğer alan da, manga ve animeler ile vücut bulmuş popüler kültür ürünlerinden oluşur.

Savaşın yol açtığı yıkımla birleşen yabancı işgali ve zorladığı değişimler, toplumdaki fiziksel ve psikolojik alt-üst oluşları ve bunların, çeşitli yollar aracılığıyla ifade edilmesini beraberinde getirmiştir. Toplumdaki tedirginlik ve yıkım duygusunun, kişilerin tikel deneyimlerine ve günlük hayat mücadelelerine nasıl yansdığına dair izlerin kendini deşifre ettiği alanların en önemlilerinden biri olan sanat, Japonya'da da açıktan anlatılamayan duygu ve düşüncelerin ifade edildiği bir araç olarak işlev görmüştür. Sanat ürünlerinin belirli şartlar altında ve bir bağlam özelinde vücuda geldiği düşünüldüğünde, Japonya örneğindeki manganın da dönemin koşullarını yansıtan ve resmi söylem ve pratiklerin paralelinde bağlam

içerisinde var olan farklı bakış açılarını, değişik yaşamışlıkları ve sessiz başkaldırıyı anlatmak için kullanılan bir yöntem olduğu söylenebilir.

Zaman içerisinde, büyük bir sektör haline gelen ve farklı kesimlere hitap etmek için çeşitli versiyonları çıkan manga, popüler kültürün bir nesnesi haline gelmiş olsa da, eleştirel özelliğini koruyan ve toplumda açıktan söylenemeyen konulara değinerek bir ifade yolu açan türleri de barındırmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra, satış odaklı üretilseler de eğlendirmeye yönelik pek çok manga türünün de, aslında toplumda konuşulması tabu olan, başta cinsellik olmak üzere belli başlı bazı konulara eğildiği görülür. Manga örneği üzerinden bir genelleme yapılacak olursa, toplumsal düzenin bozulmaması ve bütünün huzurunun kaçırılmaması adına gösterilen itaat ve uyum, paralelinde alt kültürlerin oluşmasına ve toplumda kabul görmeyecek 'aşırılıkların' marjinalize edilmiş yöntemlerle umurun nazarına açık olmayan alanlarda ifade, tatmin ve tatbik edilmesine yol açmıştır. Topyekûn kontrol ve toplumsal alanının disipline edilmiş olmasının, farklı şekillerde ortaya çıkan kaçış/sızıntı yollarının açılmasına sebep olduğu ve bunların kurulu düzene birer muhalefet etme biçimi olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. Bu durum, ülkedeki uç noktalarda seyreden zıtlıkların da altında yatan sebeplerden biri olabilir. Kendine, var olan yapı içerisinde yer açmaya, farklı deneyimleri hayata geçirmeye çalışan bireylerin varlığı ve ifade ediş yöntemlerindeki farklılıklar, toplumsal normların şu ya da bu şekilde, kademeli olarak delinmeye çalışıldığını gösterir.

Üst-yapı olarak devletin, ekonomi, eğitim vb. çeşitli alanları düzenleme ve denetleme kapasite, güç ve isteğine sahip olduğu zamanlarda, toplumsal kontrolün daha etkin ve geniş çaplı işlemesi gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde, farklılıkları ortaya koymanın bedeli daha ağır ve bu nedenle daha zor olduğundan, bu durumun görünürlüğü az olmuş ve daha çok marjinalize edilerek ilerlemiş ya da gerektiği durumlarda baskı altına alınmıştır. Öte yandan, neoliberal dönüşümle beraber, sadece devletin değil, tikel yaşamların da köklü bir değişim sürecine girmesi, öncesinde daha farklı kanallarla, zımmen ifade alanı bulan zıtlıklar, huzursuzluklar ve karşı duruşlar, daha açıktan ve bireysel görünürlük üzerinden sergilenmeye başlanmıştır. Burada, sadece iletişim ve ulaşım teknolojisiyle küresel çapta artan etkileşim ve bunun tikel düzeyde getirdiği değişimden bahsetmek yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda, devletin vatandaşlarına eskiden garanti edebildiği pek çok sosyal hakkı artık sağla(ya)mıyor olması nedeniyle, bu oranda kişiler üzerine yüklediği görev ve sorumlulukları da talep edemiyor ve/ya etse bile karşılık alamıyor oluşundan da söz etmek gerekmektedir. Bu durum, devlet-vatandaş ilişkisinin yeniden düzenlenmesini gerekli kıldığı gibi, değişimler toplumsal

bağların çözülmesine ve kişilerin sosyal hayattan izole olarak, rekabet ortamında mücadele etme pratiklerini tek başlarına göğüslemek zorunda kalmalarına da yol açmıştır.

Ataerkil Japon kültürünün avantajlı tarafında yer alan erkeklerin, refah devletinin sağladığı güvencelerden faydalanarak, devletin kamu ve nüfus politikasının öngördüğü biçimde, ailenin geçimini sağlayan bireyler olarak, hem özel hem de toplumsal alanda güce sahip olmaları ve ellerinde tutmaları zor olmamıştır. Cinsiyet hiyerarşisinin kendilerine sağladığı konum ve iktidar, neoliberal dönüşümle sarsıntıya uğrayan erkekler için, içinde bulundukları toplumla ve vatandaşı oldukları devletle olan ilişkilerini yeniden gözden geçirme ve yeni koşullar altında farklı müzakere etme yolları bulmayı zorunlu kılmıştır. Refah devletinin toplum yararına yerine getirdiği sorumlulukların, piyasaya emanet edilmesi, elbette sadece erkekleri değil, toplumun tüm kesimlerini etkisi altına almış ve tüm bireylerin hayatlarında yeni anlam kurgularını ve bu yeni düzenle başa çıkma yöntemlerini geliştirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Ancak, erkekler için bu durum çok daha sancılı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında birbiriyle ilintili iki nokta göze çarpmaktadır.

Ucuz emek arzına dayanan neoliberal sistemin, emek piyasasında kadınların iş bulma şansını artırarak, erkekleri bu yönüyle dışlaması bu noktalardan biridir. Bu açıdan, her ne kadar düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalsalar da, iş hayatında kendilerine daha çok yer açılmasından dolayı, kadınların önceki döneme kıyasla görece daha iyi bir konuma geldikleri yönünde değerlendirmeler yapılabilmektedir. Diğer tarafta, azalan iş fırsatlarının yanı sıra, kadın emeğiyle ikame edilen erkekler, tüm bunların yanında, bir de, güvencesizlik ortamıyla baş etmek zorunda kaldıkları yeni bir süreçle yüz yüze gelmiştir. Yine önceki döneme kıyasla değerlendirilecek olursa, erkeklerin ekonomi başta olmak üzere kamusal alanda sahip olageldikleri statülerini kaybetmekte oldukları iddia edilebilir. Eskinin şirket-çalışan sadakatini yerle bir eden piyasa rekabetinde, hayatta kalma mücadelesi kişisel çabaya bağlanan başarıya endekslenmiştir ve bu hedefi gerçekleştirebilen sayısı oldukça azdır. Geriye kalan çoğunluk açısından, neoliberalizmin pompaladığı başarabilme hülyası için çabalamaya, var olan yöntemler içinden ya da kendilerine açtıkları yeni alanlardan devam etmek en güçlü seçim olarak belirlemektedir. Neoliberal sistemin araçlarını kullanarak ve serbest bıraktığı alanlar aracılığıyla farklılıklarını ortaya koyabilenler de mevcuttur. Bazıları içinse, sistemin dışında kalarak, sosyal hayattan tümüyle izole olmak da sıklıkla tercih edilen bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bu değişimlerle, neoliberal özne başlığı altında toplanabilecek, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi dönüşümlerin etkisiyle yeni bir var oluş ve insan algısının ortaya çıkması gerçekleşmiştir. Bu genel çerçeve içerisinde, değişen koşullardan toplumun farklı kesimleri çeşitli şekiller ve yoğunluklarda etkilendiğinden, geri dönüşler ve verilen cevaplar da farklı olmaktadır. Hatta bireyi tikel deneyimiyle baş başa bırakan bu dönem içerisinde, her kişinin kendi yolunu bulduğu ve biricik olan başa çıkma yöntemleri geliştirdiği bir süreçten söz edilebilir. Bu, tikel deneyimlerin ortak paydada buluşmayacağı ve toplumda bir örüntü ortaya çıkarmayacağı anlamına gelmez. Öyle ki, neoliberal sistemin toplumsal cinsiyet ilişkilerinde değişiklik meydana getirdiği ve bu bağlamda yeni bir erkeklik türünün ortaya çıktığı iddiası kabul edilecek olursa, bu erkeklik halinin de belirli özellikleri ortaya konulabilir. Ancak, bununla kastedilen hegemonik erkeklik etme biçimi değildir. Tam tersine, neoliberal sistemde baskın bir erkeklik modelinden bahsedilemeyeceği, bu çalışmanın iddialarından biridir. Belirsizlik, güvencesizlik ve ani değişimlerin olduğu ortamda, gelip-geçici ve sürekli kendini yeni koşullara adapte edebilen pozisyon alışlardan söz edilebilir. Bu durum, her bireyin kendi deneyimini yaşamasını ve kaygan bir zeminde kimliğini tekrar tekrar üretmesini getirir. Buna karşın, yine de tikel deneyimlerin benzeştikleri hiçbir yönlerinin olmadığı anlamına da gelmez.

Bu çerçevede, babaları gibi iş güvenceleri olmayan, aile kurmayı düşünmeyen, hatta sadece kadınlara olan ilgilerini değil, tümünden cinselliğe olan ilgilerini kaybetmiş, yeni ve farklı bir erkek profili, Japonya’da ortaya çıkmıştır. Homoseksüel evliliklerin yasal olmadığı ülkede, farklı cinsiyet tercihlerinin toplumun kültürel bariyerlerine çarpması, bu yeni erkek olma hallerini daha da ilginç kılmaktadır. Ataerkil normların hayatı disipline etmeye devam ettiği Japonya’da, erkeklerin yeni benlik arayışlarının sürekli bir çatışma içerisinde olduğu, her defasında farklı bağlamlarda yeniden şekillendiği ve bu nedenle direniş noktaları ile durumla baş etme yöntemlerinin çok çeşitli biçimler aldığı söylenebilir. Erkek olmanın anlamını ve sağladığı ayrıcalığı toplumsal bağlarla ilişki içerisinde ve toplumda kazandığı başarı ve/ya statüyle gösterebilen erkeklerin, bu ilişkilerin biçim değiştirmesi ya da bunların devamlılığını sağlayan kurumların çöküntüye uğramasıyla, erkeklığe dair anlam setlerini kaybetmesi, kendi bedenlerine yönelerek yeni anlayışlar ve pratikler geliştirmelerine yol açmıştır. Takı ve aksesuar kullanımından, cilt bakımları için gösterdikleri özene, saçlarındaki boyadan, kullandıkları makyaj malzemelerine kadar genç erkekler, yeni tür bir erkekliğin gelişimine işaret etmekte ve bu yönleriyle de, geleneksel Japon erkekliğinden oldukça farklılaşmış olduklarını göstermektedirler.

Toplumdaki değişimi ve dinamiklerini, burada ipuçlarına işaret edildiği kadar basit ve doğrusal bir ilişki içerisinde bulmak elbette imkânsızdır. Toplumsal olguların meydana gelmesinde pek çok faktör etkiliyken, ortaya çıkan sonuçlar açısından da tek bir çıkarım yapmak olanaksızdır. Ancak, Japon toplumundaki bu ipuçlarının bir bütün içerisinde hangi anlamlara tekabül ettiğini araştırmak da, bir o kadar ilginçtir. Bu tezde, hiyerarşik yapı ve ataerkil kültürün, değişen maddi süreçler ve beraberinde meydana getirdiği toplumsal dinamiklerle olan çatışma alanlarına işaret eden bu olguların, Japonya’da birbirinden farklı erkekliklerin kurgulanmasına ve bu dönüşüm sürecinde erkeklerin benliklerini oluştururken geliştirdikleri baş etme yöntemlerinin çeşitliliğine odaklanılmaktadır. Erkeklerin direnme noktalarını, mücadele ederken geliştirdikleri söylem ve pratiklerini anlamak, neoliberal öznenin Japonya’da erkeklerce nasıl inşa edildiğini ve ortaya çıkan farklı erkekliklerin toplumsal yapıda hangi biçimlerde tezahür edip, bu yapıyı dönüştürdüğünü analiz etmek de, bu tezin amaçları arasındadır. Tezin ikinci bölümünde incelenecek olan ülke tarihinin çeşitli dönemlerinden farklı olarak, neoliberal dönemde, ülkede baskın bir erkeklik modelinden söz edilemeyeceği iddiasından yola çıkarak, bunun ne türden sonuçlara ve yeni türden oluşumlara kapı aralayabileceği sorusuna cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda, tezin cevaplamaya çalışacağı sorular da şu şekilde olacaktır. Japonya’da efemine olan erkekliğin krizinden mi yoksa ülkede gelenekselle bağlı hegemonik erkekliğe karşı yeni erkekliklerin inşasının alternatiflere imkân sağlayabileceğinden mi bahsedilebilir? Neoliberal ekonomik düzen ve yol açtığı değişimler, yeni erkeklik kurgularında nasıl etkili olmaktadır? Yeni erkeklik arayışlarını tetikleyen unsurlar nelerdir? Bu arayışlar, hem nesiller arası hem de kadın-erkek arasındaki güç ilişkilerini ne yönde etkilemektedir? Erkeklerin güzelliğe odaklı pratikleri, toplumsal cinsiyet normlarında radikal bir değişikliğe yol açabilir mi? Yeni erkeklik inşalarının heteroseksüelliği aşındıran söylem ve pratikleri, Japonya’daki hegemonik erkekliğe meydan okuyabilir mi? Homoseksüellik baskın erkeklikte dönüşüme yol açabilir mi ve bu değişim nasıl şekillenir? Devlet ve siyasetin hem özneleri hem de nesneleri olan erkekler ve inşa ettikleri erkekliklerle olan ilişkisi nasıl biçimlenir? Eril g, beden ve heteroseksüellik bu sürecin hangi alanlarında ne şekilde açığa çıkar? Ataerkinin kalesi olan ailenin kurum olarak zlş, Japonya’da yeni bir toplumsal formasyonu mümkün kılabilir mi?

Tezin Metodolojisi

Japonya örneğinde tarihsel süreç içerisinde değişen erkeklikleri incelemek için, Connell'ın erkeklikler üzerine yaptığı yapısal analizin çerçevesi olan “toplumsal cinsiyet düzeni” yaklaşımından faydalanılacaktır. Evrensel ve tek tip bir erkeklik savının yerine, farklı erkekliklerin bulunduğu vurgulayan Connell, bu farklı erkekliklerin inşası üzerine yürüttüğü kuramsal tartışmasında, toplumsal cinsiyeti çoklu yapıda ve iktidar ilişkileri ile kurulmuş bir hiyerarşik düzen olarak incelemektedir. Connell'a göre, erkeklik ise, kadınlığa karşı tanımlanarak, toplumsal cinsiyet düzeni içinde kurulan ve bu yolla kadınlarla erkekler arasındaki iktidar ilişkilerini sürdüren toplumsal bir yapılanmadır (Connell, 1987). Toplumsal cinsiyet düzeni yaklaşımına göre, sadece farklı erkeklikler değil, farklı kadınlık halleri de, hiyerarşideki yerlerini alıp, cinsiyet düzenini yeniden üretmekte ve/ya yapılandırmaktadırlar. Toplumsal cinsiyeti, sosyal pratiklerin düzenlendiği bir yol olarak ele alan Connell, günlük yaşamın insan bedeni ve yeniden üretim süreçleriyle ilişki içerisinde organize edildiğini ileri sürmektedir (Connell, 2005, s.71). Burada, ilişkiler ağı olarak ele alınan toplumsal cinsiyet düzeni ile iktidar örüntülerini yapısal olarak analiz etmiş olan Connell, sosyal pratiklerin bağlı bulunduğu yapısal çerçeve tarafından kısıtlandığını ortaya koymuştur (Connell, 1987, s.134-6). Bu açıdan, erkeklik ve kadınlık bireysel bir kimlik olmanın ötesinde, ekonomik yapılar ve sosyal ilişkiler içinde belirlenen bir tarihselliği içermektedir ve ancak, iktidar ilişkileriyle günlük hayatın cinsiyet politikalarının analiziyle anlaşılabilir.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki iktidar örüntülerini ve temelindeki yapıları ön plana çıkaran ve farklı erkeklikleri inşa edenin yapısal belirleyenler olduğunu ortaya koyan toplumsal cinsiyet düzeni tartışmasında, üç temel yapı bulunmaktadır. Bunlardan ilkini, erkeğin kadını domine ettiği, ataerkil hiyerarşik “iktidar ilişkileri” oluşturmaktadır (Connell, 2005, s.74). Erkeklerin hem kamusal alandaki görünürlüğü ve kontrolüne, hem de devlet başta olmak üzere kurumsal yapılarda sahip oldukları otoriteye işaret eden iktidar ilişkileri, aynı zamanda, askeri eğitim ve silah edimi gibi şiddet araçlarına erişimlerinin kolaylığını ve aile içindeki egemen rolünü de içermektedir (Connell, 2005, s.246). Etnik, dini ve/ya sınıfsal farklar gibi toplumdaki diğer iktidar örüntüleriyle iç içe geçerek işleyen cinsiyete dayalı hiyerarşi de tüm toplumsal sistemin bir iktidar ilişkileri ağı olarak işlemesine yol açmaktadır.

Cinsiyete dayalı iş bölümü ile sermaye birikiminin erkeğin lehine eşitsiz paylaşımını ele alan “üretim ilişkileri” de, Connell'ın ileri sürdüğü ikinci yapıya işaret etmektedir (Connell, 2005, s.74). Bu yapı, kadınların ve erkeklerin cinsiyete dayalı bir ayrımla, farklı

işler yapmaları ve neticesinde farklı konumlar, statüler ve getiriler elde etmesi durumunu açıklamaktadır. Erkeklerin ortalama kazançlarının kadınlarıninkinin yaklaşık iki katı kadar fazla olması, ekonomik faaliyete katılımlarının daha fazla ve daha çeşitli alanlarda olması ile özellikle evli olanların, eşlerinin ev içi ücretsiz emeğinden faydalanıyor olmaları da, bu ilişki türünün bileşenlerini oluşturmaktadır (Connell, 2005, s.246). Cinsiyete dayalı bu iş bölümünde, kadınlar ev ve aileyle ilgili işlerle sınırlandırılırken, erkekler hem özel hem de devlet kurumlarında aktif roller edinerek genel anlamda kamusal alanı denetimleri altına almakta ve tutmaktadırlar. Son olarak, cinsel arzuyu ve cinsler arası duygusal ilişkileri şekillendiren pratikler olarak ele aldığı “kateksis” gelmektedir (Connell, 2005, s.74). Kişilerin birbirleriyle olan duygusal ilişkilerini sınırlayan ve dolayısıyla şekillendiren bir yapı olarak kateksis, bedenlerin ‘makul’ ve ‘makbul’ olan pratikleri deneyimlemesinin sınırlarını çizerken, cinsel arzuyu da dışıl-eril ikiliği üzerine kurar. Erkeklerin kadınlar tarafından duygusal olarak daha çok destek görmesi, erkeğin cinsel arzusunu önceleyecek şekilde heteroseksüelliğin vurgulanması ve cinsel özgürlüğün erkek lehine işleyecek şekilde çifte standartta olması da bu son yapıyı oluşturan temel ögeler olarak ortaya konmaktadır (Connell, 2005, s.247).

Bu yapısal belirleyenlerin bileşkesinde, toplumsal ve tarihsel bağlamlar içinde farklı erkekliklerin inşa edildiği, belirli bir zaman ve mekânsal bağlamında var oldukları için de, her zaman değişimin konusu olacağı sonucuna varılmaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve bağlı bulunduğu yapıların oluşum ve dönüşümünün, tarih üstü özcü bir yaklaşıma eleştiriyle baktığı ortadadır. Tam aksine, toplumsal cinsiyeti sosyal bir örüntü olarak kabul etmek, onun hem tarihin bir ürünü, hem de tarihin bir *belirleyeni* olduğunu kabul etmeyi gerektirir (Connell, 2005, s.81). Bu bakış açısı, biyolojik determinizme olduğu kadar, sosyal determinizme de karşı çıkmaktadır. Aktörü ve onun fiziksel varlığının göstereni olan bedeni ve pratiklerini görmezden gelen sosyal determinist anlayış da, bu açıdan açıklamayı eksik bırakmaktadır. Toplumsal cinsiyete dair tanımlar, kurumlar ve ekonomik yapıların tarihiyle iç içe geçmiş haldedir ve hem erkeklik hem de kadınlığa dair bilinenlerin değişimini anlamak için bu yapılar ve geçirdikleri dönüşümler incelenmelidir. Ancak, bu toplumsal cinsiyet örüntüsünün dıştan gelen etkilerin mekanik bir sonucu olduğu anlamına gelmez; aksine, içinde bulunan bağlamın koşulları içerisinde, diğer alternatifleri mağlup edecek politik bir mücadelenin sonucunda meydana geldiğini ortaya çıkarır (Connell, 2005, s.30).

Bu iki yaklaşıma karşılık, konuya başka açılardan bakmanın gerekli olduğunu vurgulayan Connell’a göre, yapısal koşullarla bedensel performansların ilişkiselliği göz

önüne alınmalıdır. Bu çerçevede, bir taraftan, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, hem gerçekleştiği hem de sembolize edildiği bedensel pratiklerden; diğer taraftan da, bu bedensel pratiklerin vücuda geldiği ilişkisel ağdan bahsetmek gerekmektedir (Connell, 2005, s.54). Diğer bir deyişle, fiziksel varlığın sosyal sürece dâhil olması ve böylece hem bireysel hem de kolektif olarak tarihin bir parçası haline gelmesi söz konusu iken; aynı zamanda, bu bedensel pratiklerin yön verdiği yapılar tarafından şekillendirilmesi de gerçekleşmektedir. Erkeklik ve kadınlık kategorileri ve gösterenleri, bedensel tecrübeler, kültür ve kişilik arasındaki ilişkileri belirleyen toplumsal cinsiyet pratiklerinin ve ilişkilerinin içinde yer almaktadır (Connell, 2005, s.71).

Ancak bu kategoriler, sadece kültürel pratikler ya da geleneksel alışkanlıklar olarak davranış örüntülerinin tekrarından oluşmaz. Bu açıdan, cinsiyet farkları oluşumunu farklı sosyalleşme deneyimleri üzerinden kavramsallaştıran “cinsiyet rolleri” yaklaşımı yetersizdir. Bu nedenle, aynı zamanda, bu kategorileri şekillendiren yapıların önemi de vurgulanmalıdır. Devlet, hukuk, aile, ordu vb. çeşitli kurumsal yapılar aracılığıyla, belli bir erkeklik/kadınlık modeli meşru ilan edilir ve uymayanlar maddi ve/ya toplumsal dışlanma gibi maddi olmayan yollarla cezalandırılır. Pratiğin hem nesnesi hem de aktörü olan bedenler ile bedenlerin içinde bulunduğu ve tanımlandığı yapıları meydana getiren pratiklerin karşılıklı işlerliğinden söz etmek gerekmektedir (Connell, 2005, s.61). Hem yapısal formasyonların hem de bedenlerin ilişkiselliğine odaklanarak, her ikisini de tarihsel değişim içerisinde analiz eden Connell’ın toplumsal cinsiyet düzeni yaklaşımında, oluşum ve dönüşümlerin, toplumdaki dengeleri ve sosyal değişimin yönünü etkileyecek şekilde, her birinin politik süreçler olduğu kabul edilmektedir. Bu açıdan, toplumsal cinsiyeti, diğer tabiiyet sistemleriyle ilişki içerisinde analiz etmek önemlidir.

Daha geniş çaplı ekonomik ve politik süreçlerin kişilerin bireysel dünyasını yeniden şekillendirmesi ile el ele giden, kişilerin bu süreçlere verdikleri tepkiler ve duruma göre sergiledikleri pratiklerin karşılıklı döngüsü, toplumsal cinsiyetin tarihsel olarak değişen karakterine ve farklı söylemler ve bilgi düzeyleri arasındaki politik mücadeleye işaret etmektedir. Bu çerçevede, belirli bir dönemde, herhangi bir kültürel bağlamda var olan toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlayabilmek için, ekonomik ve kurumsal yapıların incelenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, toplumsal cinsiyetin mücadeleye açık ve dinamik karakteri de göz önünde bulundurularak, günlük pratiklerle kadınlık ve erkeklik kategorilerinin oluşum ve yeniden oluşumunun sürekliliği ve dolayısıyla belli bir zaman dilimi ve mekânda bile farklı var oluşların mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Diğer

bir deyişle, yapısal belirleyiciler dâhilinde, politik bir müzakere ve mücadele sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet kategorileri ve bu bilginin pratikteki sonuçları, belirli bir bağlam içerisinde iktidarın farklı düzeylerde ve birbirinden farklı şekillerde ortaya çıktığını işaret etmektedir. Tıpkı, sınıf ve ırka dair farklılıkların iktidarın dağılımı ve pratik edilmesinde oynadığı rol gibi, toplumsal cinsiyet kategorilerinin kendi içindeki çeşitliliği de gücün araçlarına erişim ve onu tatbik etmekte etkili olmaktadır.

Bu açıdan, sadece zaman ve mekâna bağlı olarak değil, belirli bir tarihsel dönemde bir kültür içerisinde de, birbirinden farklı tanımlamalar ve var oluşlar mümkündür. Ancak, yalnızca çeşitliliğin kabulü, verili bir bağlamda toplumsal cinsiyet düzeninin analizini eksik bırakacaktır. Bu nedenle, bu farklı oluşumlar arasındaki ilişkiyi de incelemek gereklidir. Bu çerçevede, farklı türden erkeklikler arasındaki işbirliği, hâkimiyet ve maduniyet ilişkilerinin de açığa çıkarılması, toplumsal cinsiyete dair iktidar ilişkilerinin, sadece farklı cinsler arasında değil, aynı zamanda, aynı cinsin farklı katmanları arasında da olduğunu ortaya çıkaracaktır. Erkeklik halleri toplumdaki güç ilişkileri bağlamında şekillenmekte, birbiriyle çatışma içerisine girmektedir ve bu çatışmanın ana eksenini ise, adlandırma ve anlamlandırma konusundaki yetkinlik ve maddi güç oluşturmaktadır (Wetherell ve Edley, 1999, s.353). Verili bir toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde, egemen pozisyonda bulunan ‘hegemonik’ erkeklik, farklı erkeklik oluşumları arasında idealize edilen erkeklik durumunu ortaya koymaktadır. Erkekler ile diğer erkekler ve kadınlar arasındaki toplumsal iktidar ilişkileri, belirli bir zaman ve mekân içinde egemen erkeklik biçimini belirlemektedir (Connell, 2005, s.77). Bu nedenle, hegemonik erkeklik kavramıyla, sadece erkeklikler arasındaki farklılıkları göstermek değil, aynı zamanda bunlar arasındaki ittifak, egemenlik ve boğun eğme vb. iktidar ilişkilerini de görünür kılmak önemlidir.

Patriyarkal bir toplumsal cinsiyet düzeni içinde işleyen ve hem tarihsel hem de toplumsal olarak kurulmuş olan hegemonik erkeklik, belirli şartlar altında mücadeleye ve bunun sonucunda gelecek değişime açık bir kategoridir. Diğer bir deyişle, bağlamla kısıtlı olup, tarih içerisinde ve farklı kültürlerde, bileşenleri değişiklik gösterir ve sosyal dönüşümlerle yeniden yorumlamalara açıktır. Hem karmaşık dinamikleri olan tarihsel ve toplumsal yapı ve kurumların dönüşüme açık ve sürekli dönüşen vasfı, hem de hegemonik oluşumun içinde, onunla birlikte farklı kurguların da var olabildiği göz önüne alındığında, değişimler mümkündür ve hatta kaçınılmazdır. Hangi erkeklik modelinin, toplumsal hegemonyayı elde edeceği sorusu kritiktir ve erkeklikler arasındaki iktidar mücadelesinin, cinsler arasındaki ilişkisellik, ataerkil kurumsal yapılar ve üretim süreçlerinden bağımsız

olmadığı ortadadır. İktidar ilişkileriyle bağlı olması, diğer tüm sosyal olgular gibi, toplumsal cinsiyeti de, tekil bir kaynaktan türeyen, mutlak ve homojen bir yapı olarak değil, çoğul kaynakları olan, çoğul kaynaklar arasında çatışmaların olduğu ve mücadeleyle alternatif stratejilere zemin sağlayan karmaşık süreçleri içerecek şekilde değerlendirmeyi gerektirir. Bu üçlü yapı-iktidar, iş bölümü ve kateksis- analiz edilerek, hangi erkekliğin verili bir toplumsal yapı içerisinde hegemonyayı, hangi koşullar altında ve ne tür politik mücadele ve müzakere süreçleri içerisinde ele geçirdiği ortaya konabilir. Diğer bir deyişle, hegemonik erkeklik kavramını odak alan, hiyerarşik iktidar ilişkileri içinde, her tür erkekliği birbiriyle ilişkilendiren ve sistemli bir bütünlük olarak erkek egemenliğinin işlemlerini açıklamaya çalışan bir hegemonik durum analizi yoluyla, yapılacak bir değerlendirme gereklidir.

Büyük toplumsal dönüşümlerin ve tarihi kırılma noktalarının geniş çaplı dönüştürücü gücü elbette ki yadsınamaz. Ancak, yine de, her ne kadar değişime de maruz kalsa, kültürel öğelerin hepsi olmasa da, belli bir kısmının nesilden nesile aktarılması da geçerlidir. Belli bir kültürel formasyondan söz edebilmek de, bu devam edegelen ve süreklilik arz eden birtakım özelliklerin korunması sayesinde mümkündür. Bu açıdan, günümüz toplumsal yapısında herhangi bir konuyu anlamlandırabilmek için, o oluşumu meydana getiren tarihsel süreç bakmak gerekmektedir. Sosyal bir olgu olarak, toplumsal cinsiyetin de farklı formasyonlarını analiz edebilmek için, tarihi izlerini sürmek elzemdir. Tarihsel bir kategori olarak erkeklik de, ancak toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bütünlüğü içerisinde var olduğundan, erkekliğe dair incelemelerde, yüzyıllık, belki de çok daha önceye giden bir tarihsel süreç incelenmelidir. Kısaca, erkekten icra etmesi beklenen rolleri ve sergilemesi beklenen tutumları içeren pratikler bütünü olarak tanımlayabileceğimiz erkekliğin bugünkü var oluş şekillerini anlamak için, öncelikle tarihsel süreç içerisinde nasıl inşa edildiğini analiz etmek gerekmektedir.

Bu çerçevede, günümüz Japonya'sındaki erkekliklerin değişimini ve önceki dönemlerde var olan erkeklik modelleriyle benzeşen ve ayrışan yönlerini ortaya koyabilmeyi amaçlayan bu tezde, öncelikle ülke tarihi ele alınacaktır. Her bir dönem içerisindeki, toplumsal yapılar incelenerek, hangi şartlar altında hangi tür erkeklik modelinin hegemonik olarak boy gösterdiğine bakılacaktır. Tarihi geçiş dönemlerinde yaşanan değişim ve dönüşümler analiz edilerek, yeni türden bir erkeklik formasyonunun hangi şartlara göre, ne şekilde vücuda geldiği araştırılacaktır. Günümüz Japonya'sı için, var olan şartlar ve sürekli değişim dâhilinde, hegemonik erkeklik modelinin var olup olmadığı sorgulanacak, eğer varsa, dinamikleri ortaya koyulacaktır.

Tezde Japonya tarihinin belli dönemlerinde erkekliğin nasıl algılanıp, icra edildiğine ilişkin bir incelemeye yer verildikten sonra, neoliberal erkeklik hallerinin hangi yönlerden önceki erkeklik modellerinden farklı olduğunun karşılaştırması yapılacaktır. Tarihi bölümlendirmelerin yapıldığı ikinci kısımda, her bir döneme ait baskın erkeklik modeli, Connell'ın "hegemonik erkeklik" savından yararlanılarak anlatılmaya çalışılacaktır. Tezin esas konusunu oluşturan neoliberal dönemin incelendiği üçüncü ve son kısım da ise, farklı erkeklik hallerinin nasıl inşa edildiği, hangi söylem ve pratiklerle anlam bulduğu, mevcut güç ilişkileri içerisinde nasıl konumlandığı ve neoliberal yapı içerisinde yeni bir hegemonik erkeklik modelinin ortaya çıkıp çıkamayacağı sorularına cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Sosyal yapıların tarihselliği üzerine geliştirdiği yaklaşımıyla Connell, toplumsal cinsiyet düzeninin değişim ve dönüşümünün mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Yeni bir oluşum için tarihsel imkânları ortaya çıkaracak mücadele alanlarının belirlenmesi gerektiğini öne süren Connell'a göre, yeni sosyal pratiklerin koşullarını temelden değiştirecek ve dönüşümü mümkün kılacak dinamikleri belirlemek önemlidir (Connell, 1987, s.159). Girift toplumsal yapıların dinamik ilişkisel çerçevesi içerisinde meydana gelen cinsiyetli deneyimler, pratikler ve var oluşlar, bu yapısal örüntülerdeki yaşanan değişimlerden etkilenir ve yeni oluşumlara imkân verirler. Cinsiyet düzeninde gerçekleşen herhangi bir dönüşümün de yapılar üzerinde etkileri olur. Pratik ve yapıyı birbirine bağlayan Connell'ın yaklaşımında, pratiğin içerisinde yer alan aktif bir yapı ile pratikle varlık bulan aktif bir yapısal oluşum fikri ön plana çıkar. Bu çerçeveden, neoliberal dönemin yol açtığı yapısal değişimlerin, tikel deneyimleri nasıl şekillendirdiği, bu bedensel pratiklerin aynı yapısal formasyonları hangi biçimlerde üretilip değiştirdikleriyle birlikte ele alınacaktır.

Neoliberal dönemin getirdiği ekonomik ve kurumsal değişim ve dönüşümlerin, erkekler üzerinde ne türden etkilerde bulunduğu ve bu durumun tikel ve kolektif erkeklik deneyimlerini nasıl şekillendirdiği inceleneyecektir. Aynı zamanda, bu yeni erkekliklerin, toplumda nasıl karşılık bulduğuna, toplumsalı hangi açılardan dönüştürdüğüne, bunun karşılığında toplumdaki gelen tepkilerin hangi türden yeni manevra alanları açtığına odaklanılacaktır. Bu çerçevede, aktör ve yapı arasındaki ilişki ve bu ilişkinin türü ile etkileri üzerinden farklı tür erkekliklerin oluşum sürecine bakılacaktır. Bunun için, Japon hükümet programları ve gündeme getirdiği düzenlemelere, Japon devletinin tuttuğu istatistiklerle beraber OECD, Dünya Bankası ve BM verilerine bakılacaktır. Bunun yanı sıra, değişimin popüler kültür öğeleri ile sinema dâhil sanata yansımalarına, medyada nasıl yer aldığı ile

otaku, anime ve manga ile temsil edilen sembollere odaklanarak, farklı erkekliklerin oluşum sürecinin izleri sürülmeye çalışılacaktır.

Vurgulanması gereken başka bir noktayı da tezin başlığının seçimi oluşturmaktadır. Tezin başlığında çoğul olarak "erkeklikler" in yer almış olması, hem tarihsel süreçte iktidarda olan farklı hegemonik erkeklik modellerine, hem de neoliberal dönemde ortaya çıkmış olan erkeklik kurgularının çeşitliliğine olan atıfla seçilmiştir. Zira bu çalışmanın sınırları içinde, Japonya'daki tüm marjinalleştirilmiş erkeklikleri tanımlamak imkânsızdır. Bu açıdan, tezin ikinci bölümünü oluşturan ve dört alt başlığa ayrılarak incelenmiş bulunan farklı dönemlerdeki erkeklik incelemeleri de, her bir dönem içerisindeki baskın erkeklik modeline odaklanarak yapılmıştır. Yeri geldikçe, diğer erkekliklerle olan ilişkilerine değinilse de, ikinci bölümde yer alan analizlerin esasını, farklı erkekliklerin çatışma ve uzlaş alanlarını açığa çıkarmaktan çok, tezin yazılma sebebini oluşturan neoliberal dönemdeki erkeklik kurgularının oluşumunu daha iyi anlayabilmek için, tarihsel arka planı ortaya koymak oluşturmıştır.

Literatür Taraması ve Tezin Özgünlüğü

Türkiye’de 1980’lerde başlayan Japonya çalışmaları, otuz yılı aşan bir dönem içerisinde belirli aşamalar kaydetmiş olmasına rağmen, akademide Uzak Doğu ile ilgili çalışmaların görece azlığına paralel olarak, yine de kısıtlıdır. Alana en büyük katkıyı yapmış olan Prof. Dr. Selçuk Esenbel ve Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde kuruculuğunu üstlendiği Asya Çalışmaları ile Ankara Üniversitesi’nde Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Japon araştırmalarında önemli çalışmaların gerçekleştirildiği merkezlerdir. Türkiye’de birkaç üniversitede lisans düzeyinde Japonca eğitimi de verilmektedir. Japon dilini öğrenmenin güçlüğüne ek olarak, yüksek lisans ve doktora seviyesinde yapılan araştırmaların büyük kısmının dilbilim ve çeviri karşılaştırmaları ile Japon ekonomisi alanlarında yapılması, Japon toplumsal yapısı üzerine derinlemesine analizlerin eksikliğini ortaya koymaktadır.

Bunlara ek olarak, Japonya’da toplumsal cinsiyet üzerine yapılmış olan araştırmalar da bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdadır. YÖK Tez Merkezi’nde, üçü kadın, biri aile, biri erkeklik, biri de toplumsal cinsiyetin enformasyon teknolojisindeki yansımaları ile ilgili olmak üzere, Japonya’da toplumsal cinsiyet alanında toplam altı tane lisansüstü araştırma yapıldığı görülmektedir. Fatma Oya Aktaş’ın 2018’de “Osmanlı’daki ve Japonya’daki modernleşme projelerinde erkeklik inşası”, Pelin Azer Binnet’in 2008’de “İyi anneler ve

bilge siyasetçiler? Türkiye ve Japonya’da kadınların ulusal düzeyde formel siyasete katılımı”, Hasan Gürkan’ın 2009’da “2000’lerde Hollywood’da yeniden çekilen Japon korku filmlerinde kadın temsillerinin karşılaştırmalı analizi”, Murakami İkuko’nun 2009’da “Değişim kültürü ve aile: Türk ve Japon aile yapıları üzerinde bir karşılaştırma”, Aki Yasuo’nun 2004’te “Japonya’da modernleşme ve kadın: Raiteu Hiratsuka örneği” ve Ferruh Binark’ın 1999’da “Enformasyon teknolojilerinin toplumsal cinsiyete bağlı kullanımı: Japonya ve Türkiye örneği” adlı çalışmaları YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi’nde yer almaktadır. Aynı veri tabanında “erkeklik” üzerine yapılan aramada da, Türkiye üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Uluslararası tez veri tabanı ProQuest’ten Japonya ve erkek(lik), cinsellik, homoseksüellik kombinasyonlarında arama yaptığımızda ise, bu alanlarda 1980’ler sonrası Japonya’sını derinlemesine inceleyen az sayıda örnek görebiliyoruz. 2000 yılında James Keith Vincent’in “Writing Sexuality: Heteronormativity, Homophobia and the Homosocial Subject in Modern Japan” tezinde edebi metinler aracılığıyla söylem analizi, 2017’de Sho Ogawa’nın “Producing Gayness: The 1990s “Gay Boom” in Japanese Media” tezinde medyadaki yansımaları araştırması, 2017’de Yuko Kawashima’nın “Performing “The Other” and Becoming Different: Affects of Youth Schooling in Japan” tezinde lise öğrencilerinin cinsel yönelimleriyle ilgili yaptığı çalışma ve 2010’da Rachel Snyder’in “The Androgyne Patriarchy in Japan: Contemporary Issues in Japanese Gender” tezinde androjenliği araştırması, konuyu farklı açılardan ele alan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Japon erkekliklerini teorileştirmek için benimsenen farklı yaklaşımlardan bazıları, Japon erkekliklerini şekillendirmede kadınların rolünü incelemektedir (Jolivet, 1997; Mathews, 2003). Diğerleri, çağdaş erkekliklerin şekillenmesinde tarihsel Japon erkekliklerinin rolünü araştırmaktadır (Dasgupta, 2000; Karlin, 2002). Yine, bazıları erkeklik kurgularını devlete ve ekonomiye bağlar (Sievers, 1983; Garon, 1997). Son olarak, diğerleri popüler medya kültürünün erkeklikleri şekillendirmedeki rolünü araştırmaktadır (Dasgupta, 2003; Miller, 2005; Wood, 2006). Bu çalışma, günümüz Japon erkekliğinin yükselişini açıklamak için bu bakış açılarını bütünleştirir. Bedensel pratikleri tarihselleştiren ve aktör ile yapı arasındaki karşılıklı dönüştürücü etkinin varlığını öne süren toplumsal cinsiyet düzeni yaklaşımıyla ele alınacak olan Japonya örneği, bu açıdan sadece ülkenin dönemsel olarak karşılaştırmalı bir analizini sunmakla kalmayacak; aynı zamanda, içinde yaşanılan dönemin iktidar ilişkileriyle, bu ilişkiler ağı içerisinde kendisini ve içerisinde bulunduğu toplumsalı da dönüştüren tikel deneyimleri ve özne oluşumlarını da anlamaya yardımcı olacaktır. Bu

çerçevede, sadece Japon kültüründe egemen olmuş erkeklik hallerini analiz etmek değil, erkeklik formlarına bakılarak, aslında ele alınan tüm dönemlerin sosyo-ekonomik ve politik yapısı da incelenmiş olacaktır. Kısaca, özellikle neoliberal dönüşümün toplumsal cinsiyet alanındaki etkilerine odaklanan ve değişen erkekliklerin Japonya’da toplum ve devletle olan mücadele alanlarında, her iki tarafın da birbirini nasıl dönüştürdüğünü inceleyen bu tezle, konuyu çok yönlü analiz etmeye fırsat verecek disiplinler arası yapısı sayesinde, literatüre önemli bir katkı yapılması beklenmektedir.

Tezin Yapısı

Tez, toplamda üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, erkeklik kavramına ve toplumsal cinsiyet teorileri içerisinde yer alan erkeklik çalışmalarına yer verilmektedir. Erkeklik çalışmalarının gelişimi, feminist yazınla olan bağlantısı ve araştırdığı konular hakkında bilgi verildikten sonra, tezin analiz çerçevesini oluşturan Connell’in toplumsal cinsiyet düzeni yaklaşımı içerisinde hegemonik erkeklik tartışması ele alınacaktır. Bu bölümde, ilerleyen bölümlerde incelemeye tabi tutulan Japonya örneğinde kullanılacak olan teorik çerçeve ve analiz kategorileri yer alacaktır.

İkinci bölüm, Japonya tarihinin kısa bir özetiyle başlamaktadır. Ülke tarihine yapılan bu ufak girişten sonra, dört alt bölüme ayrılan tarihi bölümlendirme tek tek incelenecektir. Her bir bölümde, adı geçen dönemde baskın olan erkeklik modeli, içinde geliştiği sosyo-ekonomik ve politik bağlamla birlikte açıklanacaktır. Burada, her bir dönem içerisinde farklı erkekliklerin yan yana bulunabileceği fikri yadsınmamaktadır. Ancak, eldeki verilerin kısıtlı olması bir tarafa; tezin esas inceleme konusunu hegemonik erkeklik modelinin oluşturması nedeniyle, her bir dönem içerisinde baskın olan erkeklik oluşumu irdelenecektir. Bu çerçevede, ilk olarak feodal dönem ve samuraylar ele alınacak olup, ardından gelen alt bölümlendirmenin konusunu Meiji Restorasyonu’yla birlikte ülkenin içine girdiği modernleşme süreci oluşturmaktadır. Akabinde, Japon emperyalizmi ve bu dönemde öne çıkan askerlik görevi üzerinden yapılacak olan analize, son olarak II. Dünya Savaşı sonrasında ülkenin kalkınma hamlesi paralelinde gelişen sürecin ortaya konmasıyla devam edilecektir. Neoliberal erkeklik hallerini daha iyi anlayabilmek için, ülke tarihinde var olmuş baskın erkeklik modelleri incelenecek ve böylece, günümüz Japonya’sındaki olguların izleri daha net ortaya konulacaktır.

Üçüncü ve son bölüm de ise, 1980’lerin sonlarından itibaren başlayan ve günümüze kadar süren dönem ele alınacaktır. Küreselleşme ve neoliberal iktisadi düzenin inceleneceği

bu son bölümde, bireysel ve toplumsal dönüşümlerin, devletle ve küresel siyasetle olan etkileşimleri ve birbirleri arasındaki ilişkiler incelenecektir. Bu çerçevede, oluşum halindeki farklı erkeklik hallerinin hangi şekillerde tezahür ettikleri, çeşitli örnekler üzerinden analiz edilecektir. Tezin esas kısmını oluşturacak olan bu son bölümü, sonuç kısmı izleyecektir. Sonuç kısmında, tüm çalışmanın özeti niteliğinde bir açıklamaya yer verilecektir.

1. ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

1.1. Toplumsal Cinsiyet Kuramları ve Erkeklik Kavramı

Farklı dillerde çeşitli anlam kümelerini içerek şekilde tanımlamaları bulunan eril, erkek, erkeklik vb. gibi kavramlar, dişil özellikler göstermeme durumuna atıfla belirlenmiştir. Türkçe’de, bu kelimelerin kökünü oluşturan er, gelişme ve olgunlaşmaya, diğeri bir deyişle, tam olmaya işaret etmektedir. Er kelimesinin, Türk Dil Kurumu’nun güncel Türkçe sözlüğünde belirtilen beş ayrı anlamından her biri, doğrudan ya da dolaylı olarak erkeklikle ilişkilidir.⁵ Yine aynı sözlükte, erk kelimesinin anlamı, hem bir işi yapabilme hem de istediğini yaptırabilme gücü olarak kudret ve iktidar; erkenin anlamı ise enerji olarak verilmiştir. Erkek kelimesi de, tüm bu anlamları bünyesinde barındıracak biçimde, gücün, yetkinliğin, cesaretin yanında nihai bir kerteğe erişmek anlamında, tam olmanın, tamamlanmanın da göstereni olarak kavramsallaştırılmıştır.

Hint-Avrupa dil ailesinde de, erkek (*man-wi-ro*) kelimesinin kökeniyle, toplumda erkeklikle ilişkilendirilen özellikler ve erkek olmayı tanımlayan sıfatlar arasında ilişki bulunmaktadır. Latince’de erkek, kahraman anlamına gelen vir; erkekçe, erkeğe yakışır şekilde yerine de *virilis* kullanılmıştır. Yine Latince’de *virtutem*, içerisinde, manevi güç, sağlam karakter, iyilik, erkeklik, kahramanlık, yiğitlik, savaşta cesaret, mükemmellik ve değerli olma anlamlarını taşımaktadır. Kökünü buradan alan, İngilizce’deki *virtue* kelimesi, yani erdem ise, mükemmeliyet, erklilik ve etkinlik anlamlarını kapsamaktadır. Esas ve/ya etkin demek olan *virtue*, doğuştan gelen nitelikler ve kazandığı yeteneklerle tesir etmeye muktedir olan erile işaret etmektedir. Peki, erkek olmak ne demektir? Kime erkek denir? Erkek olmanın göstereni nedir?

En basit tanımıyla erkeklik, eril bireyler tarafından sergilenen davranış, tutum ve yeteneklerin oluşturduğu bir dizi özellikler kümesidir (Clatterbaugh, 1998, s.27). Toplumdan topluma ve tarihsel dönemlerde farklılıkları saklı kalmak şartıyla, eril bireylerden beklenen davranma biçimleri ve edindikleri roller bazı açılardan benzerlik göstermektedir. Saldırgan, baskın, rekabetçi, maceracı, risk almaya açık, kendi kendine yetebilen, güçlü, hükmedici, başarı odaklı, bağımsız, etkin vb. şeklinde sıralanabilecek kimi sıfatlar çoğunlukla erkeklere atfen kullanılır ve erkekliği çağrıştırır. Kadınsı olana zıt şekilde konumlanan bu özelliklerle, eril birinin, erkek olma kapasitesi ölçülür ve belirlenir. Bu açıdan, belirli bir kültürel

⁵ Bu anlamlar sözlükteki sırasıyla şöyledir: 1. Erkek, 2. İşini iyi bilen, yetenekli kimse, 3. Kahraman, yiğit, 4. Rütbesiz asker, nefer ve 5. Koca (<https://sozluk.gov.tr/>)

formasyonda kabul gören erkekliğe yönelik atıflara sahip olma ve/ya elde etme ne kadar fazlaysa, bir erkek de o ölçüde erkekliğini ispatlamış olur. Hemen hemen her kültürde ve tarihin pek çok döneminde, erkekliğin belirleyeni olan bu sıfatlardan hareketle, erkekliğin her daim güçle ilişkilendirildiği söylenebilir. Buradan hareketle, erkeklikle ilgili bir diğer tanımlama da, sürekli başka konumların “ne olduğu” hakkında konuşma hakkını elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konum sorgulama dışı kalan bir “iktidar konumu” şeklinde yapılabilir (Sancar, 2009, s.16). Tüm bu bileşenleri kapsayacak şekilde, erkeklik, “bir biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp, duyup, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutum alışları içeren bir pratikler toplamı” olarak tanımlanabilir (Atay, 2004, s.14).

Temelde, üreme organları ve dolayısıyla üreme işlevindeki farklılığa dayanarak ayrıştırılan kadın ve erkek olma hali olarak cinsiyet ile her bir cinsiyete atfedilen ve ondan beklenen tavır, tutum ve kişilik özelliklerini belirten toplumsal cinsiyet, birbiriyle ilintili olsa da; ikincisi kültürel inşaya işaret etmektedir. Bu nedenle, farklı coğrafyalarda ve tarihin farklı dönemlerinde, kadınlık ve erkeklik hallerine ilişkin bilinenler değişiklik göstermektedir. Diğer bir deyişle, erilik/erkeklik ya da dişilik/kadınlık ile ilgili tarih-üstü mutlak bir gerçekliğe dair iddiada bulunmak imkânsızdır. Ancak, her ne kadar, bu kategoriler kültürel bir bağlam içerisinde oluşsa ve toplumdan topluma farklılıklar gösterse de, erkek ve kadın olarak kategorize etme stratejileri bakımından benzer özellikler de sergilemektedirler. Öncelikle, eril ve dişil kategorileri arasında ilişkisel bir bağ vardır ve kültürel olarak kadın ile erkeğin zıt karakter özelliklerine sahip iki kutup şeklinde tanımlanmasıyla kurulurlar. Belli başlı birtakım özellik ve niteliklerin, eril ve dişil olana işaret ettiğine dair toplumsal düşünce, eril olmayanın mutlaka dişil ya da tam tersi şekilde, dişil olmayanın muhakkak eril olduğuna dair varsayıma dayanmaktadır (Deaux ve Kite, 1987, s.97).

Erkeklik ve kadınlık kategorilerinin ikili karşıtlık içerisinde, birbirleriyle ilişkisel olarak, hangi yollarla kurulduğuna dair temelde dört farklı yaklaşım bulunmaktadır (Connell, 2005, s.68). Bunlardan ilkini, bir öz varsayımından hareketle, eril ve dişil olanı birbirinden ayıran biyolojik temelli yaklaşım oluşturmaktadır. Üreme konusundaki işlevsel farklılık esas alınarak, erkeğin yumurta dölleme sürecindeki aktif rolüne karşılık, kadının pasif ve erkeğe bağımlı, edilgen olarak ele alınması, bu yaklaşımda ileri sürülen savlardan biridir (Giddens, 2012, s.483). Çiftleşme haricinde, embriyonun büyümesi, gelişmesi ve nihayetinde dünyaya gelmesini de içeren uzun ve zorlu süreç, sadece kadın bedenini ilgilendirdiğinden dolayı; kadın ve erkeğin birbirinden farklı olan üreme sürecindeki işlevlerine dayanarak, her iki

cinsiyetin farklı sosyal davranış, görev ve yetkinlikler edindiğine yönelik evrimleşmenin gerçekleştiğine dair sosyo-biyolojik açıklamalar da getirilmiştir. Avcı-toplayıcı toplumu ele alan sosyobiologlarca, avlandığı ve bu yolla mücadelenin içinde bulunduğu için, risk alan, agresif ve savaşçı yönleri gelişen aktif bir erkek tasviri; buna karşın, anneliğin getirdiği şartlara da bağlı olarak, duygusal, erkeğin kontrolünde ve ev işleriyle ilgilenen pasif bir kadın betimlemesi ortaya konulmuştur (Kimmel, 2011, s.27).

Üreme organları ve fonksiyonlarındaki farklılıklar üzerinden yapılan biyolojik temelli ayırım, pozitivist epistemolojinin sosyal bilimlerdeki etkisiyle birlikte, kadın ve erkek bedenindeki diğer alanlara da uygulanarak, tartışılmaya devam etmiştir. İnsan beyni başta olmak üzere, hormonlar ve genler üzerine yapılan araştırmalar, tıpta yaşanan ilerlemeler ile psikoloji alanındaki gelişmelerin el ele gitmesiyle mümkün olmuştur. Biyoloji ile psikolojinin birleşimi olan psikiyatrinin de, tıpta uzmanlık alanı olarak, 19. yüzyılda kabul edilmesi bu açıdan rastlantı değildir. Biyolojik öze dayanarak, kadın ve erkekte, her birinde doğal olarak bulunan belirli tür karakter oluşumunu iddia eden biyolojik temelli yaklaşıma karşın; pozitivist yaklaşımda, erkekler ve kadınlar kendi içlerinde birer blok olarak ele alınır. Her bir bloğun, kendi içerisinde belirli bir örüntüye sahip olması ve erillik ile dişilliğin, davranışsal ortalamaya göre derecelendirilmesi söz konusudur (Connell, 2005, s.69). Penisin varlığı/yokluğu üzerinden, toplumsal cinsiyet kimliğinin erkek ve kadında farklı şekillerde oluştuğunu iddia eden, psikanalitik yaklaşım, anatomi ile psikolojiyi bir arada ele alsa da, biyolojik indirgemecilikle maluldür.

Erkeklik ve kadınlıkla ilgili kavramsallaştırmanın oluşturulduğu üçüncü yaklaşım ise normatif tanımlamaları içermektedir. Erilliği, erkeklerin, dişilliği ise kadınların davranışları için sosyal kaideler olarak ele alan normatif yaklaşımda, sosyalizasyon ve öğrenme süreçlerine vurgu yapılarak, cinsiyetler arasındaki farklılıkların kültürel olarak üretildiği iddia edilir. Sosyal öğrenme yoluyla, cinslere ait tutum ve davranışların içselleştirildiği ve bu süreçte, toplumsallaşmanın ilk basamağı olması nedeniyle ailenin bireyin farklılaşmış rolleri ediminde önemli olduğu iddia edilir (Parsons ve Bales, 1955, s.16). Cinsiyet rolü teorisi (Sex Role Theory), kadın ve erkeğin sahip olduğu pozisyonları ve oynadıkları rolleri karşılıklı ve birbirinin tamamlayıcısı olarak görmekte ve bu nedenle, cinsiyet rollerini biyolojik farklılığa bağlı beklentiler ve değerler üzerinden tanımlamaktadır (Connell, 2005, s.25). Bu durum, her ne kadar, kültürel üretim ve sosyal öğrenme süreçlerini analize dâhil ederek farklı bir bakış açısı getirirse de, hem biyolojik ikiliğe, hem de bu ikilik üzerine kurulu bir toplumsal yapıya

bağımlı oluşu göz önüne alındığında; normatif yaklaşımın, sosyal dinamikler ve güç ilişkilerini ele alma konusunda eksik kaldığını göstermektedir (Connell, 2005, s.27).

Normatif yaklaşıma, toplumsal ilişkiler ve sosyal değişim üzerinden eleştiriler getiren, semiyotik (gösterge-bilimsel) yaklaşım, toplumsal cinsiyetin çoğulluğu ve ilişkiselliğini vurgular (Kimmel, 2011, s.115-6). Sembolizm, söylem ve yapı-bozumu da içeren post-yapısalcı analizle, toplumsal cinsiyet hallerinin birbirleriyle bağlantı içerisinde meydana geldiğini ve bu nedenle, süreçlere ve ilişkilere odaklanılmasının gerekli olduğuna dikkat çekilir. Toplumsal cinsiyeti, doğal karakter türü, davranışsal bir ortalama ya da norm olarak birer obje şeklinde ele alan özcü, pozitivist ve normatif yaklaşımların paradoksları, iktidar ilişkilerini yapı-söküme uğratarak ortaya çıkarılır (Connell, 2005, s.70-1). Kadın ve erkek olarak biyolojik temele referansla yapılan ikili karşıtlığa karşı çıkılarak, durağan değil, dinamik ve akışkan olan cinsiyet hallerinin çoğulluğu savunulur. Bu açıdan, toplumsal cinsiyetli görünümüyle idrak edilebilen ve bu düzenleyici çerçeve içinde tekrar edilen bir dizi edimle stilize edilen bedenlerin zorunlu bir doğallığa bürünmelerini teşhir etme ve müdahale ile yeniden anlamlandırmaya açık hale getirecek imkânları göstermek gereklidir (Butler, 2018, s.89). Diğer bir deyişle, bu yaklaşımla, biyolojik kavramsallaştırmalara odaklanmak yerine, toplumsal cinsiyet nosyonu ele alınarak, daha geniş bir çerçeveden konuya açıklık getirilmeye çalışılmaktadır (Sancar, 2009, s.180-1).

1.2. Erkeklik Çalışmaları

1970’li yıllarda feministlerin yeni bir anlam yükleyerek kullanıma soktukları toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, o günlerden bugüne hem merkezi önemini hem de tartışmalı niteliğini korumuştur. İlk başlarda cinsiyet (sex) kavramı ile karşıtlık ilişkisi içinde tanımlanan bu kavram, feminist kuramsal çabaların derinleşmesiyle birlikte farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır (Özkazanç, 2015, s.109-10). Kabaca, üreme işlevi temel alınarak eril ya da dişi olarak yapılan ayırım, cinsiyeti tanımlanırken; sosyo-kültürel olarak edinilen rol ve pozisyonların inşa ettiği erkek-kadın farkı da toplumsal cinsiyete işaret etmek için kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, canlı türlerindeki anatomik, fizyolojik, genetik ve hormonal çeşitliliği kapsayan biyolojik farklılık cinsiyeti belirlerken; sosyal olarak inşa edilen roller ve ilişkilerden, kadın ve erkek olmaya atfen belirtilen kişilik özellikleri, tutum, davranış ve değerlere kadar geniş bir yelpazeyi içine alan çok boyutlu inşa alanı da toplumsal cinsiyeti oluşturur.

Her ne kadar tanımlamada böyle bir ayrım yer alsa da, pek çok sözlük toplumsal cinsiyetin ilk anlamını eril veya dişil olma koşulu olarak tanımlar. Ancak aynı zamanda tipik olarak bir cinsiyetle ilişkili davranışsal, kültürel veya psikolojik özellikleri de içerecek anlamları da yer alır. Hatta terimin, cinsel kimliğe atıfla kullanımı da mevcuttur. Hangi anlamı içerecek şekilde referans verildiği ile spesifik anlamların birbirinin yerine kullanılması konusunda yaşanan kafa karışıklığı, sadece dilin kullanımıyla ilgili ortaya çıkan bir sorun değildir. Toplumsal cinsiyet nosyonunun somutlaştırdığı anlam çokluğu, kurucu unsurları olan cins (sex), cinsiyet (gender) ve cinselliğin (sexuality) hem analiz kavramları olarak hem de deneyimlenen birer olgu olarak, aralarındaki karmaşık ve çok katmanlı ilişkilere de işaret etmektedir. Kavram karmaşasına katkıda bulunan bir diğer faktör ise, feminist literatürde, birbirleriyle ilişkili bu olguların farklı şekillerde, çoğu zamanda birbirleriyle çelişecek şekilde kuramsallaştırılmış olmalarıdır.

Feminist teoriyle yakından ilişkili olsa da, aslında toplumsal cinsiyet teorisi farklıdır. Her iki teori de, cinsiyet rollerinin oluşumu üzerinden, cinsler arasındaki farklılık ve eşitsizlik ilişkilerini eleştirel bir gözle analiz etmektedir (Kimmel ve Aronson, 2010). Ancak, feminist teorinin başlangıç noktasını kadın deneyimi oluştururken, toplumsal cinsiyet teorisinde, erkeklik ve kadınlıkla ilgili kavramsallaştırmalar yer alır. Toplumsal cinsiyetle, cinsiyet ayrımcı erkek egemen sistemin işleyişini daha bütünsel olarak inceleyemeye fırsat veren eleştirel bir alana işaret edilir (Özkazanç, 2015, s.110). Yine bu kavram, “cinsler arasındaki kavranabilen farklılıklara dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu ögesi ve iktidar ilişkilerini belirgin kılmanın asli yolu” olarak da tanımlanmıştır (Scott, 2007, s.38). Toplumsal cinsiyet teorisyle, verili bir bağlamda, erillik, dişilik ve/ya queer olana dair kavrayışlar incelenmektedir. Bu açıdan, edebiyat, tarih, sosyoloji, eğitim, dilbilim, felsefe ve kültürel çalışmalar vb. pek çok araştırma alanında bu teorik çerçeveden yararlanılarak, çalışmalar yapılmaktadır.

Büyük çoğunluğunu kadınlar üzerine yapılan çalışmaların oluşturduğu toplumsal cinsiyet araştırmalarının, erkekler hakkında kafa yorması ancak yakın bir geçmişe sahiptir. Kadınlık ve erkekliğin birbirleriyle ilişki içinde anlam kazanan kavramlar olması, feminist araştırmaları daha da derinleştirmek için, erkeklik üzerine de inceleme yapmayı gerekli hale getirmiştir. Cinsiyetler arasındaki eşitsizliğe ve cinsiyet rollerine odaklanan toplumsal cinsiyet çalışmalarında, bu nedenle, kadının yanı sıra erkeğin de analize dâhil edilmesini ve sosyo-kültürel, psikolojik vb. çeşitli yönlerden erkeklerin ve erkekliğin de değerlendirilmesini gerekli kılmıştır (Onur ve Koyuncu, 2004, s.37). Geçmişten günümüze

erkekler üzerine çalışmalar yapılagelmişse de, sosyal bilimlerde, bunlar genel olarak, biyolojik temelli, normatif bir alana sıkışmış sabit kodlardan hareketle erkekleri anlatan popüler psikoloji ve psikanaliz çalışmalarıyla sınırlı kalmıştır. Bu açıdan, “erkekliğin” bir araştırma konusu olarak ele alınması yenidir.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir parçası olarak erkekliğin analize dâhil edilmesi, feminist teoride yaşanan gelişimlerle beraber gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, feminizmin yükselişi, hem toplumsal yaşam, hem de akademide erkekleri kaçınılmaz olarak etkilemiştir (Bozok, 2009a, s.432). Kadınlığa dair tartışmaların nitelik ve nicelik açısından artışı, inşa süreçlerine dair eleştirel bakış açısının geliştirilmesini ve ataerkil iktidar ilişkilerinin açığa çıkarılmasını sağlamıştır. Öyle ki, erkekliğin sorgulanması da bu süreç içerisinde gelişmiş ve erkeklerin de kendileri ve heteropatriyarka ile ilgili öz eleştiri pratiklerini hayata geçirmelerine imkân sağlamıştır. Erkeklik çalışmaları bu açıdan, hem feminizmden, toplumsal bir hareket olması nedeniyle tarihinden, hem de uzun yıllara yayılmış ve giderek genişlemiş olan literatüründen faydalanmıştır.

Feminist literatürün birikiminde ilerleyen toplumsal cinsiyet çalışmalarının, kadınlık ve erkeklik kavramlarının birbirleriyle ilişki içerisinde anlam kazandığını ortaya çıkarması, ‘kadın sorunları’ olarak nitelenen cinsiyete dayalı eşitsizliğin, hiyerarşik yapının öbür tarafı olan erkeklerin de analize dâhil edilmeden anlaşılmasının eksik kalacağını ortaya koymuştur. Erkeklik ve kadınlık ilişkisel bir çerçevede düşünülen ve inşa edilen kategoriler olduğu için, kadınlıkla ilgili edinilen bilgiler, erkeklikle ilgili bilinenleri de değiştirip dönüştürmüş, yeni tartışma alanları açmıştır. Diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyete dair eşitsizlikleri anlamak, yalnızca toplumsal cinsiyetin bir yüzünü oluşturan kadınlık ve kadınlar üzerinden değil, daha ayrıcalıklı bir konumu imleyen erkekliğe ve erkeklere bakmakla mümkün olabilmıştır (Connell, 1987).

Bu bağlamda, erkeklik konusu, toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir parçası olmuş ve alanda yapılan araştırmalar zamanla artmıştır. Bu çalışmalar temelde, erkeklik olgusunun inşa süreci, nesiller arası aktarımı ile içselleştirme yolları, farklı toplumların erkeklik kurgularında benzeşen ve ayrışan yönleri ile erkeklerin değişen roller karşısında sergiledikleri tutumlar vb. nitelikte sorulara cevap bulmaya çalışmıştır. Temelde, erkekliğin yaşanış ve algılanış tarzları arasındaki farklılıklara dikkat çekerek, hem kültürden kültüre, hem de tarihin çeşitli dönemlerinde farklı erkeklik örüntülerinin var olduğunu ortaya koyma girişimiyle erkeklik

alışmaları, toplumsal cinsiyet araştırmalarının bütnleyiciliği açısından oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.

Disiplinler arası bir alan olarak erkeklik çalışmaları, tarih, kültür ve toplumla bağlı bir kavramsallaştırma olarak ele aldığı erkekliğin, oluşumunu, değişimini ve eril normların işleyişi ile iktidar yapılarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Toplumsal cinsiyet rejimi tarafından erkekliğin nasıl tariflendiğinin, tahkim ve tahdit edildiğinin çözümlemesini yapan bir alan olarak erkeklik alışmaları Batı'da 1970'li yılların sonundan itibaren gelişmiştir. 1970'lerde, ikinci feminist dalganın eylemliliklerinin ve kuramın yoğun olduğu yıllarda başlamış ve çalışmaların ilk döneminde tekil bir cinsiyet modeline uygun bir erkeklik hâli üzerinden tartişmalarını yürütmüş olan erkeklik çalışmaları, genel tanımlamaların yapılmasıyla başlamıştır. Bu alanda yapılan ilk çalışmalar çoğunlukla, erkeklerin maruz kaldıkları ve/ya erkeklikle ilişkilendirilen sosyal problemler üzerine odaklanmıştır. Yine bu dönem çalışmalarında, idealize edilen ve genelgeçer bir erkeklik modeli üzerinde durularak, belirli bir erkeklik anlayışı ne çıkarılmıştır. Bu dönemde yapılan araştırmalar, ataerkil kurumsal bir çerçevede ve bilimsel bilgi ve objektifliği, sübjektif deneyimlerin üzerinde tutan fallus merkezli sylem içerisinde gerçekleşmiştir (Hearn, 2007, s.437). Tekil bir cinsiyet modeline göre, erkeklik belirli bir role indirgenmiştir. Raewyn Connell'in erkeklik çalışmalarına ilişkin en çok atıf yapılan eserinde de, birinci dalga erkeklik çalışmalarının, "erkeklikleri karakterize eden ve erkekliği tanımlayan tek bir kişiisel özellikler kümesi" olduğu belirtilmektedir (Connell, 1987, s.225). Bu alışmalar, iktidar ilişkilerini açığa çıkarma ve tüm yönleriyle incelemekte eksik kalırken; bu açıdan, feminist eleştirinin de konusu olmuştur (Pini ve Pease, 2013, s.5).

Dönemin yükselen siyasi aktivizmiyle birlikte, toplumda yaşanan değişimlerle beraber cinsiyet rollerine dair bilinenler de sorgulanmaya başlanmıştır. Bu durum, hem kadınların hem de erkeklerin karşı cinse atfedilen birtakım özellikleri edinmesini, toplumsal normların gevşemesini ve zaman içerisinde bu normların değişikliğe uğramasını sağlamıştır (Pleck, 1975, s.167). Toplumsal değişim beraberinde cinsiyet rolleri ile bu yöndeki kabullerin sorgulanmasını getirmiş, dönüşen toplumsal cinsiyet örüntüleri de, hem kadınlık hem de erkekliğe dair yeni kavrayış ve deneyimleme yollarını mümkün kılmıştır. Feminist yazında olduğu gibi, erkekler ve erkeklikle ilgili akademik araştırmaların gelişimi de, toplumsal hareketlerden fazlasıyla etkilenmiştir (Bozok, 2009b, s.270). 70'lerin gey hareketinden de beslenen dönem çalışmaları, homofobinin erkekleri geleneksel cinsiyet rol tanımlarının

içerisinde tutacak şekilde işlediğini ve geylerin deneyiminin, tüm erkekler için değişime kapı aralayabilecek bir zemin oluşturacağını ortaya koymuştur (Morin ve Garfinkle, 1978, s.37).

Tek ve geçerli bir erkek ve erkeklik şeklinin ol(a)mayacağını ortaya koyulup, farklı pratiklerle erkeğin var olabileceği konusunun tartışılması, bu alandaki ikinci dalgayı başlatmıştır (Sancar, 2009, s.26). Erkekliğin hâkim bir erkeklik modeliyle değişmez bir öze sahip olduğu fikri, ancak 1980’lerden sonra terk edilebilmiştir. İkinci kuşak erkeklik çalışmalarıyla, hem cinsiyet rolü paradigması nedeniyle hem de erkekliğin tarih aşırı bir kategori olmadığının görülmesinden ötürü tek tip bir erkekliğe karşı çıkmıştır. Tek ve değişmeyen bir erkeklikten söz edilemeyeceği; tam aksine, etnik, sınıfsal, cinsel yönelim, dini tercih, yaş, fiziksel görünüş gibi pek çok farklı kategoriye bağlı olarak, erkeklerin deneyimleri, tutumları, inançları ve pratiklerinde, çeşitlendiği ve çoğul erkekliklerden bahsedilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Brod ve Kaufman, 1994, s.4-5).

Feminist yazında, genel olarak da toplumsal cinsiyet çalışmalarının temel argümanlarından olan “toplumsal inşa” kavramıyla, erkekliğin de zaman ve mekânla bağlı olup, sabit bir kategori olmadığı ortaya koyulmuştur. Cinsel kimliklerin kuruluşunun ve aralarındaki ilişkinin toplumsal ve kültürel olduğuna işaret eden bu yaklaşımla, kadınlık ve erkekliğin toplumsal ilişkiler yoluyla kurulduğu ve bu yönüyle de her toplumda ve kültürde farklı kadınlık biçimleri kadar, farklı erkeklik biçimlerinin de olacağı, bu alanda dönemin önde gelen pek çok ismince tartışılmıştır. Bu isimlerden biri olan, R. W. Connell, bu noktalara işaretlerle, *The Men and the Boys* kitabında her yerde bulunan tek bir erkeklik modeli olmadığını, “erkeklik” (masculinity) hakkında değil, “erkeklikler” (masculinities) hakkında konuşulması ve tartışılması gerektiğini savunmuştur. Connell, ayrıca erkekliklerin kültürden kültüre ve tarihin farklı dönemlerinde de farklılık gösterdiğini, her kültür ve her dönemin toplumunun toplumsal cinsiyeti farklı biçimlerde inşa ettiğini belirtmiştir (Connell, 2000, s.10). Tarihsel süreç içinde farklı kültürlerin ürettikleri birbirinden farklı erkekliklerin yanı sıra, tek bir dönem içerisinde belli bir kültürde de çeşitli erkekliklerin yan yana bulunabileceğine de işaret edilmektedir.

Kısaca, “ezilen erkeklikler üzerindeki etki, kontrol ve güç oluşturmaya çalışan erkekliklerin baskın düzeni” olarak tanımlanabilecek olan cinsiyet rolü paradigmasıyla da, erkeklik biçimlerinden birini ve en çok da iktidar ve güç sahibi erkeklik biçimini tanımlayan yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Marksist kuramcı Gramsci’den ödünç aldığı hegemonya kavramıyla Connell, erkeklikler arasındaki çeşitliliğe ve hiyerarşik ilişkiye dikkat çekmiştir.

İkinci dalgaya öncülük eden çalışmalardan biri olan, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar kitabıyla, Connell, farklı erkeklikler arasındaki ilişkiyi “hegemonik erkeklik” kavramıyla açıklayarak çoklu erkeklik hallerinin varlığını öne sürmüştür (Connell, 1987). Connell, alana yaptığı bu katkıyla, yalnızca erkeklik çalışmalarında değil, *queer*, LGBTİ, şiddet, suç ve cinsellik çalışmalarında da merkezi bir konuma sahip olmuştur.

Aslında, Connell, “çoklu erkeklikler” (multiple masculinities) kavramından yola çıkarak, tek bir erkekten değil, aynı cinsiyet rejimi içerisinde ırk, sınıf, din, kültür, cinsellik gibi özelliklere bağlı olarak değişkenlik gösteren, birbirleriyle ve iktidar mekanizmaları ile farklı ilişkiler kuran erkekliklerin mevcudiyetinden söz etmektedir (Connell, 2005, s.93). Toplumdaki farklı erkekliklerden biri, ancak üstün olan erkeklik modeline işaret eden hegemonik erkeklik kavramıyla Connell, toplumda “arzulanan, öngörülen,” en üste çıkarılan modeli ele almıştır. Tüm erkeklerin ataerkil yapının kendilerine sunduğu imtiyazdan yararlandığını, ancak hepsinin eşit şekilde kazanamadığını belirten Connell’a göre, hegemonik erkekliğin şartlarını yerine getirme konusunda başarısız olmuş erkekler, başarmış olanlar tarafından ikincilleştirilmektedir (Connell, 2005, s.97). Bu çerçevede, farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşiye ve bazı erkeklerin hegemonik erkeklik tanımına uyanlarca yönetilip denetlendiğine de işaret edilmektedir.

Hegemonik erkeklik, belli bir toplumsal formasyon içerisinde kültürel olarak desteklenen, yüceltilen, örnek gösterilen ve mazur görülen cinsiyet pratiklerinin oluşturduğu, söz konusu formasyon içerisindeki diğer erkeklikleri az ya da çok etkileyebilen bir erkek olma biçimidir (Özbay ve Baliç, 2004, s.94). Koşullara, zamana ve kültürel bağlama göre farklılıklar göstermesine rağmen, hegemonik erkekliğin temel unsurlarını değişken özellikleri değil, muhafaza edilenler belirler. Cinsiyetçilik, homofobi, ırkçılık/milliyetçilik ve bütün bunların dolayımlandığı bir alan olarak militarizm hegemonik erkekliğin oluşmasını ve pekişerek normal/normatif kılınmasını sağlayan unsurlardır (Onur ve Koyuncu, 2004, s.35). Öte taraftan, hegemonik erkeklik, toplumda çoğunluk olan ya da yaygınlık gösteren bir erkeklik modeli olabileceği gibi, zorunlu olarak bu alana işaret etmez ve içerisinde idealize edilmiş erkeklik modeline dair tahayyülleri de barındırır. Bu açıdan, bu idealin tüm bileşenlerine sahip olup, tahakkümü elinde tutabilen çok küçük bir azınlık bulunur.

Ancak, hegemonik erkeklik, diğer erkeklerin de bu modelin meşruiyetine verdikleri açıktan ya da zımni kabullerle kendini kurar. Geniş bir erkek kesiminin onayı, katılması ya da ses çıkarmaması yoluyla suç ortaklığı yaptıkları hegemonik oluşum, gösterilen bu rızaya

karşılık erkeklere maddi kazançlar ve ayrıcalıklar sunmaktadır. Hegemonik erkekliği oluşturan erkek egemen yapılar, bu yapıları benimseyen erkeklerin de genel olarak yararına çalışmaktadır (Donaldson, 1993, s.647). Erkek olmanın norm olduğu ve güçle ilişkilendirildiği böyle bir formasyonda, tüm erkeklerin eşit şekilde nemalanması mümkün olmasa da, her halükarda hepsi için bir avantaj söz konusudur. Bunun en bariz örneği olarak, sınıfsal ve/ya etnik fark gözetmeksizin, tüm erkeklerin kadınlar üzerinde fiziksel, psikolojik ya da her ikisi birden olacak şekilde, baskı kurabilmeyi kendinde hak görmesi ve bu durumun, sadece toplumsal normlarca değil, çoğu zaman yasalarla da güvence altına alınmış olması gösterilebilir.

Diğer taraftan ise, Connell’a göre, çoğu “erkek, toplumlarındaki veya kültürlerindeki hegemonik erkeklikle bir gerilim içinde yaşamaktadır ve hegemonik erkekliğe sahip olanlar ise maliyeti çok da olsa bu konuma uygun bir şekilde yaşamak için sürekli gayret göstermek durumundadır” (Connell, 2000, s.11). Connell, Gramsci’nin “hegemonya” ve “ideoloji” kavram ve görüşlerinden hareketle bu alana temel oluşturmuştur. Hegemonya “egemen ideolojinin çizdiği sınırların açık bir güç kullanılmaksızın korunmasını ifade eder” (Akça Baştürk ve Tönel, 2011, s.28). En genel hâliyle hegemonik erkeklik ise erkeklerin hem kadınlar hem de farklı erkekler üzerindeki egemenliğinden beslenen ve aralarındaki hegemonyaya dayalı bir ilişki inşa eden erkeklik kurgusudur (Connell ve Messerschmidt, 2005, s.834). Bu erkeklik kurgusunun temel bileşenlerini, heteroseksüellik, homofobi ve kadınlar üzerindeki iktidar belirler. Buna göre, hegemonik erkeklik, diğer erkeklik halleri içinde, homoseksüel, genç, efemine erkeklerin ya da kadınların üstünde etkili olabilen ve bu kimliklere karşı daha güçlü tanımlanan bir çeşit erkeklik olarak algılanmaktadır (Carrigan, Connell ve Lee, 1985, s.587). Cinsel yönelimin yanı sıra, sınıf, ırk ve etnik farklılıklar da erkekler arasındaki güç ilişkilerinin kurulmasında rol oynarken, çoklu erkeklikler arasında hegemonik erkekliğin kurulumunda homofobi kadar, diğer değişkenler de etkili olurlar (Kimmel, 1993, s.33). Buradaki hegemonya “acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlük[tür]” (Connell, 1987, s.247).

Gramsci’ye göre, tahakküm doğrudan ya da dolaylı bir zora başvurmada, bu iktidara tabi olanların gösterdiği rıza ile sağlanır. Aynı zamanda hegemonya sadece egemen ideolojiye rıza üretimini değil, ideolojinin doğallaştırılmasını da belirtir. Öte yandan ideolojinin toplumsal tüm pratiklerin içine sızmasına veya görünmez kılınmasına da hegemonya neden olur. Bu yapı ise kültür ve bilgi üretimi üzerinden işlemektedir. Nitekim

Connell'e göre hegemonya, dinsel öğreti ya da pratiğe, kitle iletişimin içeriğine, ücret yapılarına vb. kök salmıştır ve şarkılar, filmler, öyküler gibi metinlerdeki kahramanlar aracılığıyla doğallaşmaktadır. Bu nedenle hegemonik erkeklik, genel olarak bir cinsiyet yolu olmaktan öte, kültürel bir ideali yansıtır ve tüm erkeklerin rızaları aracılığıyla üretilir (Connell, 1987, s.246-7).

Başka bir deyişle, hegemonik erkeklik, belirli erkek gruplarının güç ve zenginliği nasıl ellerinde tuttuklarını, tahakkümü nasıl meşrulaştırdıklarını ve yeniden ürettiklerini anlamaya yönelik olarak oluşturulmuş bir kavramdır (Carrigan, Connell ve Lee, 1985). Hegemonik erkek meşruiyetini, “kadın”a/”kadınsı”lığa atfedilen bir şekilde davranmama, hareket etmeme ve var olmama, heteroseksüel olmakta ısrar etme üzerinden kurar. Bu açıdan, heteropatriyarkadan bahsetmek gerekir ve zıtlıklar üzerinden kendini ve öteki olarak tanımladığını inşa eden bir egemen ideolojiden söz edilebilir. Connell da zaten bu kavramı, erkeklerin hâkim, kadınların tabi durumda olduğu patriyarkal düzenin meşruluğunu temellendiren toplumsal cinsiyet pratiğinin inşası durumunu tarif etmek için kullandığını belirtmektedir (Connell, 2005, 77).

Bir kategori olarak erkekliğin, tarihsel, materyal, ilişkisel, kültüre özgü ve ideolojik olarak ele alınıp araştırılması, yapı-söküme uğratılmasını sağlamıştır (Hearn, 2013, s.35). Erkeklik çalışmalarının üçüncü dalgası da, 1990’ların ilk yıllarında başlamıştır ve özellikle post-yapısalcılığın etkisiyle gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde, toplumsal cinsiyet çalışmalarında, genel olarak da sosyal bilimlerde, post-yapısalcı düşüncenin yaygınlık kazanması, feminist yazının Michel Foucault’unun çalışmalarıyla iç içe geçmesi ve 1990’da Judith Butler’ın Cinsiyet Belası kitabını yayınlamasıyla gerçekleşmiştir. Postmodern yaklaşımın, bireyin birçok farklı söylem tarafından üretildiği yönündeki kavrayışı, erkek olma halini de, erkeğin üyesi olduğu grup, topluluk ya da kültür içerisinde kendisine sunulan çeşitli söylemler tarafından sosyal özne olarak meydana getirilmesi şeklinde sunmaktadır (Guterman, 1994, s.223). Bu yaklaşımın kilit kavramlarından biri olan çoklukla, bu çokluğu oluşturan her unsurun denk olduğu ve bu nedenle birbiri üzerinde egemenlik kuramayacağı fikri vurgulanmaktadır. Ancak, tıpkı feminizmin üçüncü dalgası gibi erkeklik çalışmalarının da bu dalgasından net tanımlamalarla kolayca bahsedilememektedir.

Yine de bir yandan alan hakkında çıkan süreli yayınlar ve kitaplarla, bir yandan da, hem yerel düzeyde STK’ların, hem de BM gibi uluslararası aktörlerin cinsiyet eşitliğine katkı sağlamaya yönelik girişimleriyle, günümüzde artık, erkek(lik)ler üzerine çalışmalar önemli

bir noktaya ulaşmış durumdadır. Feminizm, LGBT (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender) politikası ve Queer kuramı çerçevesinde toplumsal cinsiyet üzerinde odaklanan tartışmalar erkeklik çalışmalarının da önünü açmış; erkeklik/erkek kimliği/halleri ile ilgili literatür bir hayli genişlemiştir. Erkeklik çalışmaları, edebiyat, spor, tarih, sosyoloji, antropoloji, psikanaliz, felsefe, kültürel çalışmalar, sakatlık çalışmaları, siyaset bilimi gibi birçok alandan faydalanarak disiplinler arası bir yöntemle yürütülmektedir. Michael Kimmel, Jeff Hearn, Victor Siedler, Bob Pease, Harry Brod gibi pek çok isim alandaki çalışmalarına devam etmektedir.

1.3. Neoliberal Dönem ve Değişen Erkeklikler

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, gelişmiş ülkelerin hükümet yetkilileri, herkes için asgari bir yaşam standardı sağlama amacıyla, ekonomiye olan devlet müdahalesiyle birlikte istihdamın da artırılması konusunda politikaları uygulamaya koymaya başlamıştır (Galaïou, 2018, s.4). Bu süreçte, işsizliğin piyasa mekanizmasıyla otomatik olarak çözülebileceği yönündeki klasik görüşe getirdiği eleştirilerle ön plana çıkan Keynes, bu duruma çare olarak kamu yatırımını savunmuştur (Keynes, 1936). Bu amaç için, büyüme hedefli para ve bütçe politikaları uygulamaya geçirilmiştir. Keynesyen ekonomi politikalarının, altın çağı olan 60'lar ve 70'ler boyunca, kaynakların yönetimi ve bölüştürülmesinde, yani ekonomiyi düzenleme konusunda devletin etkin bir rol oynaması gerektiği fikri genel kabul görmüştür (Tanzi ve Schuknecht, 2000, s.16). Ancak, Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran, kamu harcamalarıyla hem istihdamın hem de büyümenin hedeflendiği Keynesyen iktisat politikaları, zamanla yerini, temel hedefi enflasyonla mücadele olan yeni politikalara bırakmıştır.

Sosyal devlet politikalarının hem sağladığı haklara ayrılan bütçe hem de bu haklarla emek piyasasının korunuyor olması, sermaye gruplarının çıkarlarına ters düşen bir durum oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, iki kutuplu dünyanın sermaye akışının önüne çektiği ideolojik setler de ekonomideki büyümenin durağanlaşmasını ve bu nedenle sermaye gruplarının yeni pazar arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, İkinci Dünya Savaşı sonrası egemen olan sosyal refah toplumu ve düzenlenmiş pazar ekonomisine karşı 1950'lerden itibaren oluşmaya başlayıp, 1970'lerden sonra, çıkışı 'muhafazakâr devrim' olarak sunulmuş olan neoliberal iktisadi anlayışın, görünen hedefinde, planlı ekonomi düzeni ve komünist rejimler yer almıştır. 1974 petrol kriziyle, etkisinin genişlemeye başladığı bu

yaklaşım, enflasyonla işsizliğin beraber artıp, büyümenin yavaşladığı bu dönemde, Keynesyen makro-ekonomik politikaların etkinliğine olan güvenin sarsılması sonucu güç kazanmıştır. Bu çerçevede, refah devleti rejimi etrafında oluşan toplumsal uzlaşmanın yavaş yavaş dağılmasının yanı sıra, üçüncü dünya ülkelerinde kalkınma modellerinin dış borç batağına saplanarak, işlemez hale gelmeleri, Keynesyen politikaların sonunu getirmiştir. Böylece, ulus devletin yoğun ve yaygın müdahalelerine ve doğrudan gerçekleştireceği ekonomik faaliyetlerine bağlı olan kalkınma ve yeniden yapılanma anlayışı yerini, piyasaya bırakmıştır (Güler, 2016, s.38).

1970'ler enflasyonla işsizliğin beraber arttığı bir dönem olmuştur. Bu iki olgunun beraber artışı, stagflasyon⁶ terimiyle kavramsallaştırılmıştır. Aslında, stagflasyon, esas olarak, 1970'lerde ABD'deki kriz ortamını tanımlamak için kullanılmıştır. İsrail-Filistin çatışmasından sonra, OPEC⁷ üyesi ülkelerin protesto amacıyla petrol üretimini kısıması, o dönemde petrol ithal eden ülkelerdeki büyüyen petrol talebinin karşılanamamasına ve böylelikle enflasyonun artarak, büyümenin yavaşlamasına sebep olmuştur. Böylece, içine girdikleri stagflasyonla, işsizlik rakamlarındaki yükselişe rağmen, enflasyonunun da sürekli artış göstermesi nedeniyle, yavaşlayan ekonomik büyüme, ülke ekonomileri için sağlıksız bir durum oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, büyümedeki kalıcı durgunluk ve düşen kar oranlarıyla birlikte, ülkelerin kendilerini küresel birikimin azalan payı için rekabet ederken bulmaları, işsizliğin artmasına, kamu mali krizlerine ve stagflasyona sebep olmuştur.

Bu dönemde, ekonomide enflasyon artarken, büyümenin gerçekleşmemesi, stagflasyonu, yani enflasyon içinde durgunluğu getirmiştir. Büyümeyle birlikte gerçekleşen enflasyonda, ekonomik büyümeden bir miktar fedakârlık edilerek enflasyon rakamları düşürülebilirken, stagflasyonda enflasyonla mücadele ederken, aynı zamanda büyümenin de gerçekleştirilmesinin gerekliliği, ekonomi politikasını biçimlendirecek yeni çözümlerin üretilmesini oldukça güçleştirmiştir. Diğer bir deyişle, stagflasyon dönemlerinde, bir yandan enflasyonla mücadele edilirken, diğer yandan da, ekonominin canlandırılıp bu yolla işsizliğin azaltılmasını sağlayacak bir ekonomi politikasının uygulanması gerektiğinden, yani birbiriyle

⁶ Stagnant (durgun) ve inflation (enflasyon) kavramlarının birleştirilmesiyle türetilen bu kavram, enflasyonla durgunluğun beraber izlendiği dönemleri anlatmak için kullanılır.

⁷ The Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu). 10-14 Eylül 1960'ta toplanan Bağdat Konferansı'nda, İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella'nın işbirliği ile kurulmuş olup, günümüzde toplam 13 üye ülkeden oluşmaktadır. Petrol üreticileri için adil ve istikrarlı fiyatlar sağlamak amacıyla, üye ülkeler arasında petrol politikalarını koordine etmek ve birleştirmek amacıyla oluşturulmuştur. Daha fazla bilgi için bakınız: https://www.opec.org/opec_web/en/, erişim tarihi 25.02.2020.

çelişen iki politikanın eş zamanlı yürütülmesi zorunlu olduğundan, 70'lerde yaşanan krizlerle başa çıkmak da çok kolay olmamıştır.

Sermaye gruplarında, 1974 kriziyle hatları iyice belirginleşen huzursuzluğun uluslararası düzlemdeki yansımaları 1979 yılında Tokyo'da toplanan G7 Zirvesi oluşturmuştur. 1979 zirvesinin kuşkusuz en önemli gündem maddesini, yüksek petrol fiyatları ve yaşanan arz sıkıntısı ile beraberinde getirdiği girdi maliyetlerinin artması ve yükselen enflasyonla mücadele etmenin önemi oluşturmuştur. Aynı zirvede, karşılaşılan problemlerin küresel olduğu, çözümü için, ortak bir strateji geliştirmenin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ulusal düzeyde mücadelenin yetersiz kalacağının yinelandığı zirvede, gelişmekte olan ülkelerin küresel ticaret sistemine tamamen uyum sağlamasının ve gelişmiş ülkelerin değişen uluslararası koşullara göre ekonomilerini yeniden düzenlemelerinin önemine dikkat çekilmiştir. Ekonomide korumacı politikaların kaldırılmasının ve bu yolla gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırımlarla sermaye akışının gerçekleşebileceğinin altı çizilen zirvede, kamu harcamalarının kısılarak, ulusal ekonomilerin esnekleştirilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Faiz hadlerinin artırılması, yüksek gelirli kesimin gelir vergisi yükünün azaltılması, sendikaların pazarlık güçlerinin kırılması, emek piyasasının esnekleştirilmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve kamu hizmetlerinin lağvedilerek, özel girişime devredilmesi⁸ gibi belli başlı birtakım kararların alındığı bu zirveyle, küresel çapta bir iktisadi dönüşümün zemini hazırlanmıştır.

Bildiride altı ısrarla çizilen noktalar, neoliberal düzenin temellerinin atıldığını göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde bir tür sıkışma yaşayan ve bu durağanlıktan kurtulamayan sermaye gruplarının, gelişmekte olan ülkeleri yeni pazarlar, vatandaşlarını da ucuz iş gücü olarak küresel sömürü düzeninin bir parçası haline getirme istekleri, bu bildiriyle ortaya koyulmuştur. Karşılaşılan ekonomik zorlukların küresel çapta olduğu vurgusuyla da hem bütün ülkelerin elini taşın altına sokmasının gerekliliğine, hem de ancak bu yeni düzenin bir parçası olarak, sorunların çözülebileceğine işaret edilmiştir. Bu bağlamda, uluslararası düzeyde belirlenecek olan özel mülkiyet, serbest piyasa ve serbest ticaret kurallarının ulusal devletler aracılığıyla hayata geçirilmesinin toplumsal refahı tesis etmenin en iyi yolu olduğu savunulmuştur (Gambetti, 2009, s.146). Kısacası, yeni kurulacak bu sisteme katılma, ülkelerin kendi çıkarları için atmaları gereken kaçınılmaz bir adım olarak öne sürülmüştür.

⁸ 1979 Tokyo G-5 Zirve Metni. Okuyucu dipnotlarla yormamak adına, bildiriden alıntılar için referans bir kere verilmiştir. Bildirinin tam metni için, bakınız: www.g8.utoronto.ca/summit/1979tokyo/communique.html, erişim tarihi 28.02.2020.

Petrol kriziyle birlikte, yükselen enflasyon rakamlarına karşı, ABD yönetimi faiz oranlarını yükselterek önlem almak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum, doların diğer para birimleri karşısında değerinin artmasına sebep olmuştur. Dolardaki bu artış, ABD'ye ithal edilen malların artmasını sağlarken, ülkedeki üreticilerin de uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliğini kısıtlamış ve ihracat rakamları düşmüştür. Bu durum da, yani ithalatın ihracat karşısındaki artışı, ABD'de bütçe açığına sebep olmuştur. Bu durumdan zarar eden büyük şirketlerin yönetime yaptığı baskılar neticesinde, Plaza Anlaşması⁹ imzalanmıştır. Anlaşmanın esasını, para piyasalarına müdahale edilerek, Japon yeni ve Alman markına oranla, Amerikan dolarının değerini düşürmek oluşturmıştır. Kur rekabeti yerine, kur üzerinde bir tür uzlaşmaya varılması, piyasaların küreselleşmesine de ön ayak olmuştur. Diğer taraftan, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren hayata geçirilmeye başlanan ve IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası ekonomik ve politik kurumlarca desteklenen yapısal uyum paketleriyle neoliberal dönüşüm tüm dünyaya yayılmıştır. Yapısal uyum politikaları adı altında ekonomi alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların, özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki etkilerini artırmaları, bu ülkelerin kalkınma modellerinin işlemez hale gelmesi ve dış borca olan bağımlılıklarının artmasıyla yakından ilişkili olmuştur.

G7 Washington Konsensüsü ile devam eden süreçte, bütçe denkliliği ve vergi yükünün azaltılması ile faiz hadlerinin bütünüyle serbest bırakılması yoluyla öngörülen mali serbestliğin yanı sıra, sermaye hareketlerinin önündeki tüm engellerle birlikte gümrük duvarlarının kaldırılmasıyla da dış ticaret serbestisi amaçlanmıştır. Bu mutabakatta yer verilen, eksiksiz bir özelleştirme, rekabeti engelleyen tüm önlemlerin kaldırılması, emek piyasasının esnekleşmesi ve pazarlık gücünün kırılması ve mülkiyet haklarının eksiksiz savunulması gibi maddelerle, uluslararası kalkınmanın yerine, piyasaların neoliberal politikalara uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir (Serra ve Stiglitz, 2008). 80'lerden itibaren, hedeflenen ekonomik büyümenin Keynesyen politikaların salık verdiği kamusal harcamalar yoluyla gerçekleştirilmesi fikrinin geçerliliğini kaybetmeye başlamasıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan dönemde artan kamu yatırımlarıyla, ekonomi üzerinde aktif olan devletin rolü yeniden tanımlanarak, sınırlandırılmıştır (Tanzi ve Schuknecht, 2000, s.22).

Bu süreçte, devletin rolünün yeniden tanımlanması önemli olmuştur, çünkü yeni düzenin fikir babaları olan Hayek ve Friedman'ın düşüncelerinin temelini oluşturduğu neoliberalizmin çıkış noktasını da devletin toplumu organize etme ve toplumun içinde var

⁹ 22 Eylül 1985'te, New York'taki Plaza Otel'de imzalandığı için bu ismi alan anlaşmanın tarafları, Fransa, Batı Almanya, Japonya, ABD ve İngiltere olmuştur.

olma halinin eleştirisi oluşturmıştır (Hayek, 2007; Friedman, 1962). Bir taraftan, sistemin özgür yaşama ket vuracağını, diğer taraftan da, bu sistemin iktisadi olarak etkinliği sağlayamayacağını savunan bu görüşte, devletin iktisadi hayattaki müdahalelerinin bir nevi köleliği beraberinde getireceği, dolayısıyla özgürlüklerin ancak kapitalist bir düzende yeşerebileceği vurgulanmıştır. Liberalizmden farklı olarak, devletin piyasalara “müdahale etme biçimini” reforme etme çabası içinde olan neoliberalizmle, devletin toplumdaki konumunu, yani devletin toplumla olan ilişkisini yeniden düzenleme en öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Refah devleti çatısı altında şekillenen haliyle uygulanan liberal politikalarla, bireysel çıkarları peşinde koşan girişimcilerin son kertede bir harmoni oluşturacağı, bu sayede toplum refahının artacağı hedeflenmişken; aynı zamanda da devletin altyapı, temel sağlık ve eğitim hizmetleri ile güvenlikten sorumlu olması gerektiği öngörülmüştür. Devletin topluma müdahale etme biçiminin temelinde, bireyi “toplumsal hakları olan bir vatandaş” olarak kurgulaması yer almıştır. Bu yaklaşıma göre, belli yasal hakların yanında, başta sağlık ve eğitim olmak üzere toplumsal haklar da yer almışken, devlet bu hakları karşılamakla ve gerekli olan koşulları yerine getirmekle görevli sayılmıştır. Bu dönemin iktisadi düzeniyle, büyük ölçekli ve standartlaşmış üretimle uzun vadeli sanayi gücüne dayanan ve hem yatırıma hem de istihdama yön veren politikalarla şekillenen, bir pazar ve tüketim toplum modeli öngörülmüştür. Toplumda bir kesimin fakirleşmesinin talep yetersizliğine ve bu durumun da, toplu üretkenliğe olası negatif etkilere yol açacağı fikrine dayanarak, üretimde oluşan değerin sermaye sahipleri ve emekçiler arasında dengeli paylaşılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu açıdan, bu iktisadi düzende, emekçilerin üretkenlik artışından pay alarak, refah seviyelerini yükseltebilmelerinin önünü açan çeşitli düzenlemelerle çalışanların hakları korunmuştur. Bu hakların en önemli iki tanesi olan sendikal örgütlenme ile tek bir konuda uzmanlaşmış ve kalıcı iş sözleşmesine dayanan istihdam, devletin eğitim ve sağlık başta olmak üzere toplumsal refahı artırmak için yerine getirdiği sorumluluklarla birleşmiştir.

Bu çerçevede, devletlerin yeniden dağıtımda aldığı aktif rollerle, bu dönem boyunca, sınıflar arasındaki eşitsizliklerin dengede tutulması amaçlanmıştır. Ancak, sermaye piyasalarının ekonomiyi yönlendiren asli güç haline gelmesine ön ayak olan 90’lı yılların teknolojik ve siyasi gelişmeleri, kapitalist üretim ilişkilerini de değiştirmiştir. Ekonomi başta olmak üzere devletin toplumun diğer alanlarından da yavaş yavaş el çektilmesi, refah anlayışı ve dengeli dağılımın yerini, sadece sermaye sahiplerinin faydalandığı ayrıcalıklı bir yapılanmanın almasına sebep olmuştur. Esas olarak nüfusun ayrıcalıklı kesiminin refah

seviyesinin yükseldiği bu yeni düzende, hizmet maliyetlerinin azaltılarak, maksimum kazanca ulaşılması en birincil amaç olarak ortaya çıkmıştır.

Diğer bir deyişle, neoliberalizmle birlikte ters yüz edilmiş olan refah devleti anlayışının yerini, iktisadi yönetimin ekonomik faaliyetler alanından taşarak tüm toplumsala yayılmasını hedefleyen bir inanış almıştır. Neoliberal yaklaşımda tüm toplumsal yapının bir fayda-maliyet mantığı üzerinden kurgulanması, yani “toplumun iktisadileştirilmesi” söz konusu olmuştur. Eğitim ve sağlık gibi pozitif hak alanlarının, hızlı bir şekilde bir fayda-maliyet mantığına teslim edilerek, sosyal devlet anlayışını yerinden eden de toplumsal alanın iktisadi hesaplamalarla düzenlenmesi, denetlenmesi ve kontrol edilmesi olmuştur. Refah devletinde, yasalarla belirlenmiş ve koruma altına alınmış olan hakların, birçoğunun aslında bireye/topluma piyasanın aşırılıklarına karşı güvence sağlaması söz konusuysa; neoliberalizmle birlikte bu haklar devletin sağlamakla yükümlü olduğu alandan çıkarılarak, her bir bireyin tek başına sorumlu olacağı şekilde birer iktisadi faaliyet alanına dönüştürülmüştür. Bu açıdan, örneğin, vatandaşının temel hakkı olarak gördüğü eğitim hizmetini devletin sağlaması gerektiğini öngören anlayışın yerini, eğitim hizmetinin son kertede iktisadi bir faaliyet olarak, arz-talep kanunlarına göre çalışması ve ancak maliyetine katlanan bireylerin bu hizmeti alabileceğine ilişkin görüş almıştır.

Sosyal adalet amacıyla iktisadi büyüme hedeflerini birleştiren refah devletinin müdahaleci ve paylaşımcı pratiklerinden radikal bir kopuşun gerçekleştiği neoliberal iktisadi düzende, kâr, tek ve yeterli iktisadi etkinlik kıstası haline gelirken, para gücüne dayalı toplumsal hiyerarşinin meşruluğunu teyit, yegâne adaletin pazar ekonomisi mekanizmaları içerisinde gerçekleşmesini öngören düşünceye dayandırılmıştır. Liberal iktisadın temel varsayımı¹⁰ olan piyasaya katılan oyuncuların kendileri için en iyi kararı verebilecek yetkinlikte olduğunun kabulü ile oyunun kurallarının tüm katılımcılara eşit şekilde uygulandığı prensibi, piyasanın adil bir mekanizma olarak işlediği iddiasının temelinde yer almıştır. Dahası, neoliberalizmle birlikte, piyasa ekonomisinin sağladığı düşünülen bu adaleti, toplumun tüm alanlarına geçerli addedilmeye başlanmıştır. Sadece iktisadi değil, tüm toplumsal sorunların pazar ekonomisi mekanizmaları içinde çözüleceği yönündeki iddiasıyla, neoliberalizm, her şeyin alınıp satılabilir hale gelmesi ve toplumsalın metalaştırılmasını beraberinde getirmiştir.

¹⁰ Ekonominin doğal ve evrensel kanunların hakimiyetinde bağımsız bir alan olduğu, bu nedenle, hükümetin gereksiz müdahalelerle bu alanın doğal gidişatını bozmaması gerektiği ve kaynakları verimli bir şekilde tahsis ettiği fikrine dayanılarak, piyasanın kamu yararının gerçekleşeceği optimal bir örgütlenme tarzı olduğu yönündeki varsayımdır. Daha fazla bilgi için bakınız: (Stiglitz, 2008).

Bu açıdan, neoliberalizm, siyasi ve ekonomik faaliyetleri etkileyen çeşitli sosyo-ekonomik ve politik kararlardan ve kurumsallaşmış ilkelerden oluşan ideolojik bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Campbell ve Pedersen, 2001, s.5). Bu çerçevede, neoliberalizm kavramı, deregölasyon, özelleştirme, güvencesiz ve esnek emek, kemer sıkma gibi çeşitli unsurları içinde barındıran ve yapısal uyum diye adlandırılan, devlet bazında ve küresel çapta girişilen bir dizi kurumsal politikaya işaret etmek için kullanılmaktadır. Bu alanda kabul gören düşünce de deregölasyon ve özelleştirme gibi uygulamalardan oluşan neoliberal politikalarla, özgür ve rekabetçi bir uluslararası ticaretin mümkün kılınabileceğine dayanmaktadır (Harvey, 2005, s.2). Öte taraftan, neoliberalizm, kişisel refahı geliştirebilmenin en iyi şeklinin, özel mülkiyet hakları, bireysel özgürlük, serbest piyasa ve serbest ticaret ile karakterize olan kurumsal bir çerçeve içinde, girişimci özgürlüklerin maksimize edilmesi olduğunu belirten politik ekonomi alanındaki uygulamaların kavramsallaştırıldığı bir teori olarak da ele alınmaktadır (Harvey, 2006, s.145).

İdeolojik bir sistem ya da bir kuram olarak ortaya koyulmasının dışında, neoliberalizm, çok genel bir tabirle, özel girişim ve verimliliğin teşvik edildiği liberal ekonomi politikalarını anlatmak için de kullanılmaktadır. Ayrıca, bu kavram, benzer politika ve kurumsal mekanizmalara dayanan, küresel düzeyde birbirine bağlı, piyasa güdümündeki reform programlarına da karşılık gelecek şekilde bir anlam da taşımaktadır (Brenner, Peck ve Theodore, 2010, s.209). Bir başka tanımlamada ise, neoliberalizm şu şekilde yer almaktadır:

...piyasanın kendi kurallarını koyması gerektiğine inanılan, müdahale edilmediğinde ekonominin en iyi şekilde işleyeceği savunulan, devletin ekonomik yetki, sorumluluk ve kapasitelerinin minimuma indirilmesinin altının çizildiği, kamu teşebbüslerinin ivedilikle özelleştirilmesinin hayatiyet kazandığı, iş ve meslek mefhumlarının sadakat, güvenlik ve istikrar gibi değerlerden ayrıştırıldığı, sendikasılaşmanın galebe çaldığı, metalaşmanın sınırlandırılmadığı, ekonomik alanın kültürel, sosyal, ahlaki ve politik alanlar üzerinde kıvrak bir hâkimiyet kurduğu bir toplumsal haldir (Özbay, Terzioğlu ve Yasin, 2011, s.15-6).

Bir başka deyişle, neoliberalizm, sermaye birikiminin önündeki tıkanıklığı aşan, refah devleti gibi engelleri bir bir yok eden ve hem uluslararası kuruluşlar, hem de ulusal devletler aracılığıyla kendini dünyaya dayatan fikir ve pratikler bütünü olarak ele alınmaktadır (Gambetti, 2009, s.147). Bu açıdan, neoliberalizmin öncelikleri arasında, devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesi ve rekabetle sermaye birikimini engelleme ihtimali olan herhangi bir aksaklığın ortadan kaldırılması yer almaktadır (Clarke, 2005). Müdahale edilmeyen piyasaların, ekonomik büyümeyi artırmak için en iyi yol olarak gösterildiği bu sistemde, arz ve talep dengesinin optimum sonucu vereceği varsayımıyla, fiyat kontrollerinin

de sona erdirilmesi istenmektedir. Bunun yanında, düzenleme, vergilendirme ve kamu harcamalarının en aza indirilmesini öngören neoliberal politikalarla göre, kamu şirketleri özelleştirilmeli ve toplu sözleşme sendikaları da sınırlandırılmalıdır. Bu amaç için uygulanacak neoliberal yeniden yapılanmayla birlikte ise, emek ve finans piyasalarındaki esnekliğin artırılmasıyla, karlılık arayışında olan şirketlere de, bu yolla, sermayenin serbestçe hareket edebilmesi ile çalışanların işe alma ve işten çıkarma prosedürlerinin hızlı ve kolayca yapılabilmesi hedeflenir.

Maliyetlerin düşürülmesi amacıyla yapılandırma, kıdemli işçilerin işten çıkarılarak, geçici sözleşmeye dayalı yeni bir iş düzenini getirmiştir. Bu yolla, hem emekçiden birden fazla iş yapması, hem de bunu daha düşük ücret karşılığında yapması beklenir hale gelmiştir. Emegın güvencesizleştirilmesi, işten çıkarmaları kolaylaştırmış, işçileri sosyal güvenlik haklarından yoksun bırakmış ve emegın azami derecede sömürüsüne yol açmıştır. Sermayenin küresel dolaşımıyla da emegın sömürüsü uluslararası bir boyut kazanmıştır. SSCB'nin çözülmesiyle Soğuk Savaş'ın ve dolayısıyla iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, küresel ölçekte yaşanacak değişimler için gerekli zemini hazırlamıştır. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler ve dijitalleşmeyle birlikte sınırsız dolaşımına imkân verilen sermayenin hâkimiyeti, makro değişimlere yol açmışken, bu değişimlerin etkilemediği coğrafya da bırakmamıştır. Bu çerçevede, petrol kriziyle birlikte kötüleşen ekonominin, içinde bulunduğu düşük karlılık sorununa çözüm bulma amacıyla, rekabetin emek yoğun üretime yönelmesi ve bu amaçla yeni endüstri merkezlerinin açılması gerçekleşmiştir. Şirketlerin, karlılık oranının kısa vadede azamileştirilmesini birinci plana çıkaran borsa mantığıyla, emegın ucuz olduğu coğrafyalarda üretime yönelmesi, sadece belirli bir toplum içerisinde değil, aynı zamanda ülkeler arasında da eşitsizliğin derinleşmesine ve gelir dağılımındaki uçurumun giderek açılmasına sebep olmuştur.

Bu açıdan, sermaye kendi bunalımını, bunalımın kaynağı olan piyasa mekanizmalarını genişleterek aşma yoluna gitmiştir (Güler, 2016, s.18). Neoliberalizm ve küreselleşmenin el ele gelişmiş olgular olarak, çoğu zaman neoliberal küreselleşme şeklinde birlikte adlandırılmasının nedeni de bu genişleme süreciyle ilgili olmuştur. Böylece, sadece ekonomide değil, toplumsal alanın tümüne hâkim olma yoluyla derinleşen neoliberalizm, küreselleşme yoluyla tüm coğrafyalarda etkili olmasıyla da genişlemiştir. En genel haliyle, zamansal ve mekânsal bir sıkışma (Harvey, 1991) olarak güçlenen ağlar, enformasyon ve teknoloji (Castells, 2009) üzerinden tanımlanan küreselleşme ile uluslararası kapitalizmin yeniden örgütlenmesi olarak neoliberalizm, bu açıdan, birbirlerini besleyen süreçler olarak

işlemiştir. Bu iki sürecin girift ilişkisinin odağında sermaye hareketlerinin hızlanması ve serbestisinin kazandırdığı ivme ile bu ivmeyle üretim süreçleri ve piyasaların özerkleşmesi yer almıştır. Teknolojik devrim, sadece kapitalin küresel dolaşımını çok hızlı ve kolay bir hale getirmekle kalmamış, aynı zamanda, bu yolla, sermaye birikimi için üretimin yerini de spekülasyon uluslararası kapitalizmin almasını mümkün kılmıştır. Bu durum da emek başta olmak üzere üretim araçlarıyla olan ilişkiselliği de dönüştürücü etkilerde bulunmuştur.

Sermaye, mal ve hizmetler üzerindeki denetlemelerin kalkmasının gerektiğini belirten neoliberalizmle, emek hariç, tüm üretim girdileriyle beraber, ürünlerin tam serbestliği esas alınmaktadır. Denetimlerin kaldırılması, aynı zamanda iş güvenliğini sağlamak için alınan önlemler de dâhil olmak üzere kar oranlarını azaltan etmenler üzerinde hükümetlerin her türlü düzenlemelerinin azaltılması, sosyal harcamaların kısılması ve kamuya ait kurum ve kuruluşların özelleştirilmesini içermektedir. Bu açıdan, neoliberalizm özünde, kısıtlamaların azaltılması ve iktisadi faaliyetler üzerindeki düzenleme ve kontrolün zayıflatılmasını teşvik ederek, işverenlerin çalışanları üzerinde dilediklerince hareket edebilmelerini kolaylaştırmaktadır (Baccaro ve Howell, 2011, s.526-7). Bu durum, hem çalışan verimliliğini, hem de karlılığı artırmak amacıyla, çalışan sayısını azaltmak ve istihdamı yeniden şekillendirmek için kullanılmaktadır. Keza, uluslararası ticaret ve yatırımlarla, sermaye gruplarının devlet aygıtının önüne geçmesi, yani piyasaların üstünlüğünün sağlanmasını odağına alan neoliberal politikalarla, uzun yıllar zorlu mücadelelerle kazanılmış olan emekçi haklarının gaspı gerçekleşmiş, emek piyasasındaki arz fazlası ve devletin sosyal güvencelerden el çektilmesi vb. yöntemler kullanılarak, ücretlerde çok ciddi düşüşlerin yaşanmasına yol açmıştır.

İstihdamın korunması, sosyal güvenlik, emek hareketliliği, ücretler vb. pek çok konuda sahip olduğu düzenlemelerle, çalışan haklarını korumaya çalışan emek piyasasındaki kurumların (Bass, Hozumi ve Staroske, 2010), değişen piyasa koşullarıyla birlikte, birbiri ardına yapılan reformlarla değişime zorlanması bu açıdan tesadüfi olmamıştır. Deregülasyon ve minimum müdahalenin öngörüldüğü neoliberal politikalara dayanan bu reformlarla, istihdam yapısı değişirken, büyüme ve verimliliği artırma adına esnek emek uygulamasına geçilmiştir. Bu durum, esnek iş sözleşmeleri, eşitsiz gelir dağılımı ve bazı toplumsal kesimlerin sosyal olarak dışlanması ile karakterize olan neoliberal istihdam modeliyle, çalışan haklarının son derece kısıtlanmasına ve düzensiz çalışmayla birlikte, çoğunluğun istikrarsız bir hayata alışmak zorunda kalmasına yol açmıştır (Standing, 2014, s.968). Bu açıdan, dünyanın dört bir tarafına yayılan neoliberal kapitalist model, sadece emek

piyasasındaki güvensizliği artırmakla kalmamış, aynı zamanda hem bireysel hem de toplumsal refahı da riske atmıştır ve atmaya da devam etmektedir (Galaïou, 2018, s.8).

Diğer bir deyişle, neoliberal politikaların dikte ettiği politik ve ekonomik çerçevenin emek piyasasındaki eşitsizlikleri yeniden şekillendirmesi ve derinleştirilmesi, sadece işgücü için değil, bir bütün olarak toplum için de olumsuz sonuçlara yol açabilecek potansiyele sahiptir (Hashimoto, 2014, s.107). Küresel sermayenin, devleti ve toplumun büyük bir kesimini kendi çıkarlarına alet ettiği bu işleyiş biçiminin büyük eşitsizliklere yol açması kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir. Bu yüzden, ‘iş dünyasının işi kar etmektir’ anlayışının savunulduğu ve serbest piyasanın her sorunu kendi yöntemleriyle çözeceği inancına dayanan neoliberal işleyişte, zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumun giderek derinleşmesi de şaşırtıcı değildir. Rekabet ve serbest piyasanın, ekonomik büyümeye ve adalete götüreceği temel nitelikler olduğunu iddia eden neoliberalizm, aslında adaletsiz gelir dağılımına sebep olduğu ve emek piyasasındaki mevcut eşitsizlikleri daha da artırdığı için, özellikle toplumdaki orta ve düşük gelirli kesimin hayat şartlarını oldukça zorlaştırmaktadır.

Ancak, tam tersine, piyasa mantığına göre, sonuçların öngörülemez ve belirlenemez oluşu, rekabetin kurallarının adil işlediği anlamına gelmektedir. Oyunun kurallarının açık ve herkes için aynı olması, adalet ve özgürlüğün güvencesi için yeterli görülmektedir. Bu nedenle, devletin toplumdaki eşitsizlikleri giderip, genel refahı sağlayacak yönde atacağı her türlü adım da, hem iktisadi etkinliğe hem de özgür yaşama engel olacağı iddiasıyla eleştirilir. Bu açıdan, neoliberal düşüncede, devletin rolü, piyasaların işleyebilmesi için gerekli ve uygun bir kurumsal yapı ile yasal çerçeveyi garanti etmekle sınırlı tutulur (Harvey, 2005). Başta mülkiyet hakkı olmak üzere, piyasanın aksamadan işlemesini sağlayacak bazı kurallarla, belli başlı birtakım kurumsal faaliyetleri düzenleme işiyle sorumlu tutulan devlet artık toplumsal refahı ve adaleti sağlama amacıyla eşitsizlikleri gidermekle değil, sermayedarların kar arayışlarını hızlı ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirebilecekleri uygun ortamı oluşturmakla görevlidir. Dahası, bu süreçte, sadece devletin değil, tüm toplumsal örgütlenmenin de sermaye birikiminin genişlemesine yönelik amaç etrafında yeniden şekillenmesi söz konusudur.

Bu yeni sosyal yapılanma, tüm ihtiyaçların piyasadan karşılandığı ve bütün fiyatların piyasa sistemine içkin olduğu bir topluma tekabül eder. Kısaca piyasa toplumu olarak adlandırılan bu oluşumda esas olan, piyasa dışı mal ve hizmet üretiminin mümkün olduğu kadar dar tutulması ve ihtiyaçların metalaştırılmasıdır. Sermaye birikimi sürecinin özerk ve

başat bir amaç haline geldiği piyasa toplumunda, insani varoluş için gerekli olan üretim ve tüketime anlamlarını kaybederek, bu birikim süreci için gerekli eylemler haline dönüşmesi, emekle beraber, tüm toplumun da neoliberal mantığa teslim olmasını beraberinde getirir. Mümkün olan en iyi toplumsal yaşamın, piyasa düzeni olduğu inancını besleyecek tahakkümün fiziki, mali ve ideolojik inşasını gerçekleştiren piyasa toplumunda, bu açıdan, sadece ekonomik sistem değil, aynı zaman da toplumsal ve kültürel sistem de piyasanın kurallarına tabii kılınır. Toplumsal tahayyülü, yani, siyasal hedef ve toplumsal örgütlenme tarzını da etkileyen piyasa, bu yolla toplumsalı ilgilendiren tüm alanları etkisi altına alır.

İşletme için iyi olanın, toplum için de iyi olduğunun iddia edildiği piyasa toplumunda, rekabetle, zayıfların temizlenerek toplumun güçlenebileceği vurgusu yapılır ve fayda-zarar hesabı üzerinden değerlendirilen toplum üyeleri, bir tür sosyal Darwinizme maruz bırakılır. Devleti küçültmenin kamunun yararına olduğu yönündeki fikri de temellendiren bu anlayış, piyasada ayakta kalmayı başaranların, bunu gerçekleştirememiş olanların yükünü çekmek zorunda kalmayacakları bir mekanizma öngörür. Herkesin kendisinden sorumlu olduğunun vurgulandığı bu sistemde, dengesiz ve eşitsiz güç ilişkisinin sebebi de başarısız olanların kendi suçu olarak gösterilir. Bu çerçevede, esneklik ve güvencesizlik de, ‘doğal dengeye’ piyasa mekanizmasıyla ulaşılabileceği ve azami etkinliğin ancak piyasa toplumu bünyesinde gerçekleşebileceği iddiasıyla örtüşecek şekilde, gerekli olan bir örgütlenme tarzı olarak kabulü edilir ve olumlanır. Bu bağlamda, piyasa toplumuyla, vatandaşların asgari düzeyde eşit olarak faydalandıkları eğitim ve sağlık gibi alanlar da dâhil olmak üzere, kamu malı olgusunun bertaraf edildiği, toplumsal birikim ve sorumluluk duygusunun yerine bireyciliğin ön plana çıkarılarak, herkesin kendi başının çaresine bakmasının gerekliliğinin vurgulandığı, temel dinamiği rekabet olan bir toplumsal yapı öngörülür.

Metalar aracılığıyla eşitlik ve evrensellik iddiasındaki piyasanın, herkes için açık ve erişilebilir kurallarının olduğu bir rekabet ortamının tahayyülü ile iktisadi bilgi üretiminin birey rasyonelliği üzerine inşa ettiği temel varsayımına dayanılarak, piyasadaki her bir aktörün, kazanımları kadar kayıplarının da kendi elinde olduğu vurgusu yapılır. Bu yolla, kişisel çıkarların en önemli paye haline gelmesi, başarıya ulaşmasının önünde bireye engel olacak ve/ya kazanımını azaltacak tüm etmenlerin etkisinin en aza indirgenmesini, hatta mümkünse tümüyle ortadan kaldırılmasını meşru gösteren bir zeminin ortaya çıkmasına sebep olur. Çünkü devletin boşalttığı geniş alanlarda artık herkes kendinden sorumludur (Güler, 2016, s.27). Devletin toplumla olan ilişkisinin, bireyin bir *homo economicus* olduğu kabulü üzerinden aldığı bu yeni şekilde, birey “bir haklar bireyi” olmak yerine, artık salt “bir

iktisadi özne” olarak ele alınır. Bu çerçeve, neoliberal dönüşümün devlet, birey ve ikisi arasındaki ilişkinin de üzerinde etkili olduğunu gösterir. Diğer bir deyişle, neoliberalizmle, sadece ekonomik alandaki belirli düzenlemelerden ya da yapısal değişikliklerden söz etmek mümkün değildir.

Finansın yatırım aracından, özerk bir konuma geçtiği ve mali verimlilik kriterinin hükmettiği piyasa toplumunda, bu nedenle, değere el koymanın ötesinde, bireyi, bireyler arasındaki ilişkiyi ve toplumu da dönüştüren bir olgudan söz etmek gerekir. Neoliberal sistem, genelin yararı ya da adil bölüşümü değil, küçük bir kesimin, çoğunluğun kaybettikleri üzerinden kazanması üzerinden işlediğinden, toplumdaki tüm kesimlerin hayatına dokunur. Kitlelerin emeğinden, zamanından, düşünce ve bedenlerinden çalıp, bunları metalaştırarak sömüren ve bu yolla hissedar birliklerinin refahını amaçlayan bu sistemde, hissedarların daha fazla kar payı almaları, mevcut değerden emekçilerin daha az pay almalarına, yani el koymayı üretilmiş gibi göstermeye dayanır. Diğer bir deyişle, karın yatırıma dönüşü az olduğu için, yatırımın istihdama yol açmasının çok sınırlı kaldığı bu düzende, büyüme, aynı anda istihdamı sağlamazken, oluşan istihdam da gerçek ücretleri yansıtmaz. Elde edilen kar, yatırıma ve dolayısıyla istihdama dönüşmediği gibi, elde edilen büyüme de, ücretlere değil, hissedarlara pay edilir. Teknolojinin sermayenin küresel dolaşımını mümkün kılması sayesinde ortaya çıkmış olan bu durum, sermaye ve türev ürünler piyasasında, finansal alım satım işlemleriyle para üzerinden para kazanılmasına olanak tanır. Finans piyasalarını öne çıkaran bu işleyişle, ekonomik faaliyet, toplumsal alana katma değer sağlamaktan uzaktır. Bu nedenle, her ne kadar verimlilik ve sermaye birikimi adına meşru gösterilmeye çalışılsa da, neoliberal ilkelerle, daha eşitlikçi bir toplum kurma çabası da boşunadır (Clarke, 2005).

1.3.1. Yeni Benlik Kurguları ve Erkeklik

1970’lerin sonlarından bu yana gerçekleşen iktisadi, siyasi ve toplumsal dönüşüm, postmodernleşme olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu süreçte, postmodern yaşamın getirdiği şiddetli alt üst oluşlarla, benlik, topluluk ve mekâna ait geleneksel kavramsallaştırmalar çökmüştür. Bu dönüşüme, “post-endüstriyel toplum” (Bell, 1976), “geç kapitalizmin kültürel mantığı” (Jameson, 1992) ya da “Fordizm’den post-Fordizme geçiş” (Harvey, 1991) gibi postmodernizmle ilintili fikirler üzerinden farklı açıklamalar getirilmiştir. Olguya bakış açısı ve ilgi alanlarına göre bu argümanlar birbirinden ayrılrsa da, önemli dönüşümlerin gerçekleştiği bir süreçten geçildiği konusu, hepsinin ortak noktası olmuştur. Ekonomi

politikaları, ideoloji ve/ya yönetimsellik kavramlarıyla birlikte tartışılan ve ekonominin yanında, kapsadığı politik dönüşümle, sosyo-kültürel alana da etkileri olan ve bu yolla aidiyet ve kimliklerin yeni tanımlamalarına fırsat sağlayan neoliberalizm de, bu değişim sürecini anlamak ve açıklamak için başvurulan bir çerçeve sunmuştur. Yalnızca hegemonik siyasi bir program olarak değil, aynı zamanda, kişilerin aracılığıyla dünyayı anladığı, yaşadığı ve yorumladığı sağduyuyu da dönüştürerek, toplumsalın her alanına müdahil olmasıyla da neoliberalizm, yaşanan dönüşümü anlamlandırmak için, araştırmacılar tarafından sıklıkla ele alınmıştır.

Ronald Reagan ve Margaret Thatcher yönetimleriyle özdeşleştirilen neoliberalizmin temel özellikleri arasında, emek dâhil tüm kaynakların metalaştırılması, serbest piyasa ve neoliberal bireycilik yer almaktadır (Mudge, 2008, s.717). Finansal kaynakların en verimli ve en uygun şekilde paylaşımının, ancak minimalist devlet, esnek emek ve deregülasyonla şekillenen serbest piyasada gerçekleştirilebileceği iddiasına dayanan neoliberalizm, sadece ekonomi alanında değil, toplumsalı ilgilendiren tüm alanlarda dönüştürücü bir rol oynamıştır. Kökten-serbest-piyasacılık, devletin ekonomideki rolünü sıfırlamış, vergiden kaçınmayı özendirmiş, işçi haklarını erozyona uğratarak, iş güvenliğini yok etmiş ve devasa boyutta yeni küresel tekellerin oluşmasına yol açmıştır. Bu açıdan, tüketim toplumunun gelişmesi ve hizmet sektörüne dayalı bir ekonomik canlılığın güçlenmesiyle, üretim ilişkileri değişikliğe uğramıştır. Emek sömürsüyle üreticiler üzerinde etkili olan neoliberal işleyiş, vaat ettiği meta kültürüyle, tüketiciler nezdinde de değişimlere yol açmıştır.

Neoliberalizmin temel şiarı olan kar edebilme potansiyelinin korunması, diğer ahlaki, toplumsal ve/ya politik kaygılara göre ayrıcalık kazanmasını sağlamıştır. Her türlü tarihi, toplumsal ve kişisel ortamından soyutlanarak mutlaklaştırılan bu birey anlayışıyla da, kamusal birliktelik anlamını yitirmeye başlamıştır. Sorumluluğun toplumdan bireye devriyle, sosyal devletin evrensel hak ve toplumsal güvence düzeninden, sınırlı hak ve bireysel yükümlülük düzenine geçiş gerçekleşmiştir. Toplumu toplumsallığından, insanı da kişiliğinden koparan bu süreçte, tüm faaliyetler piyasa mantığıyla değerlendirilmeye başlamış, bireyci değerlerin parti, sendika ve aile gibi geleneksel dayanışma yapılarını yıkmasıyla da, insani ilişkilerin bile kar-zarar hesabı gözetilerek yapılmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda, toplumsal birliktelik, ortak fayda ve kamusal paylaşımın yerini, kendi çıkarları doğrultusunda maksimum faydayı arayan atomize olmuş bireylerden oluşan kitlesel yığınlar almaya başlamıştır.

Neoliberal düzen, maddi bağlamından alınarak, piyasa aktörleri olarak soyut bireylere dönüştürülen kişilerin, bu yolla aralarında eşitsizliğe yol açan farklılıklarının ortadan kalktığı ve herkese aynı şekilde uygulanan oyunun kuralları sayesinde eşitliğin sağlandığı iddiası üzerine kuruludur. Varsayılan eşit piyasa koşulları içerisinde, kazanç ve kayıp her bireyin kendi bilgi, beceri ve kapasitesine veya bu alanlardaki eksikliğine bağlanarak, tüm sorumluluk kişilerin omuzlarına bırakılır. Herkesin, kendini özgürce tasarlayan bir proje olarak, sınırsız bir öz-üretim imkânına sahip olduğu yanılması yaygınlaştırılır (Han, 2019, s.15). Piyasanın en ideal halinde işleyebilmesi için, her kişinin kendi kendine yetmesinin gerekli ve en etkin yöntem olduğu iddia edilir. Bu nedenle, piyasaya dışarıdan herhangi bir müdahalenin, piyasanın dengesini bozacak yönde etkili olacağı kabul edilir. En başta devletin müdahalesine karşı çıkılan bu düzende, iktisadi birey kurgusu, sosyal, duygusal ve düşünsel vb. kişinin diğer tüm bağ ve ilişkilerinden arındırılmasını gerektirdiğinden, rasyonel çıkar hesabına etki etmesi muhtemel her türlü faktör piyasanın dışında tutulur.

Rasyonellik iddiası üzerinde yükselen ve her bir kişinin, fayda-maliyet hesabını kendisinin yapabileceğini öngören anlayışla, iktisadi birey mutlaklaştırılmış olur. Nihayetinde, özgür toplumun temeline özel girişim ve rekabeti koyan neoliberalizm, kişinin varoluşsal kaygısını da, kendi kaderine hükmetme ve olabildiğince yaşamsal kaynaklardan aldığı payı artırma olarak belirler. Bir tür ödül-ceza yöntemiyle, kazanç ya da kayıp üzerinden iktisadi teşviklerin güdümünde yönetilen birey, bu sistemde, artık “haklar bireyi” değil, “iktisadi birey” olarak ortaya çıkar. Diğer bir deyişle, neoliberalizm yurttaşı tüketici haline getirir ve yurttaşın özgürlüğünün yerini, tüketicinin edilgenliği alır (Han, 2019, s.19). Devletin toplumdaki konumu ve devletin toplumla olan ilişkisini dönüştüren neoliberal süreç, son kertede devletin bireyle olan ilişkisinde de etkili olarak, piyasanın kurallarına uygun olarak şekillenen yeni bir birey kurgusunu mümkün kılar. “Homo economicus” olarak adlandırılan bu iktisadi birey, tüm fiillerini fayda-maliyet hesabı gözeterek gerçekleştirdiği varsayımına dayanılarak, içinde bulunduğu mevcut koşul ve şartlardan tümüyle mesul tutulur. Bu açıdan, “homo economicus” piyasanın, dolayısıyla sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda “kendine yatırım yapan” ve kendini “insan sermayesi” olarak kuran girişimci neoliberal öznedir. Diğer bir deyişle, bu özne, kendini sömüren bir kendilik girişimcisidir (Han, 2019, s.68).

Neoliberal özne, rekabetçi işgücü piyasasında kendi hizmetlerini pazarlayan “kendi girişimcileri” haline geldikleri “neoliberal esneklik” ten faydalanır (Foucault, 2008). Her eylemini bir “kazanç” sağlamak için gerçekleştirilmesi gereken bir performans olarak

kurgulamak zorunda kalan bu özne, bu yolla tüm varoluş alanlarıyla birlikte piyasaya bağlanır. Kıyasıya rekabet, piyasadaki diğer aktörlerin bir adım önüne geçme amacıyla olan birey için, kendine yatırım yapmayı her şeyin üstünde tutar. Neoliberal öznelliği geliştirmek için psikolojide yer alan kişisel gelişim fikrinden yararlanılarak ortaya çıkan yeni bir tür “refah politikası” anlayışının hâkim olması, rakiplerine fark atabilmek için, neoliberal öznenin, kişisel donanım, yetkinlik vb. piyasada başarı getirmesi muhtemel her türlü kapasitenin artırımına odaklanmasını gerektirir. Örneğin, yeni bir yabancı dil öğrenme gibi eğitim alanında girilen faaliyetler, kişinin kendisine yaptığı yatırımın bir parçası olur. Sadece eğitim alanıyla da sınırlı kalmayan bu durum, bireyin piyasadaki değerini yükseltecek şekilde, pek çok farklı açıdan zihinsel ve bedensel dönüşümü de gerekli kılar. Başarı öykülerinin parlatıldığı ve sadece piyasanın kazananlarına odaklanan anlatı, birey öznelliğinin üzerine kurulduğu bir zemin sağlar ve bu nedenle de bu anlatı sürekli canlı tutulur.

Bu süreçte gerçekleşen zihinsel ve bedensel dönüşüm, metalar üzerinden şekillenirken, aynı zamanda bireylerin kendileri ve kurdukları ilişkiler de birer meta haline gelir. Örneğin, farklı alanlardan daha çok kişiyi tanıma yoluyla kişinin çevresini genişletmesi, çoğunlukla iş hayatında olumlu etkilerde bulunması beklentisiyle gerçekleştirilir. Bu açıdan, insani ilişkiler, piyasa mantığına dayanarak belirli hesaplara göre kurulur ve dolayısıyla yapaylaşır. Yine, mesela göze hitap etme, piyasada kişilerin kendilerini pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak işlediğinden, bireylerin bedenleriyle kurdukları ilişkiler de piyasanın kurallarına göre şekillenir. Belirli bir marka kıyafet giyme, belli bir parfüm kullanma vb. türden sadece bedenlerin meta ile kurdukları ilişkiler açısından değil, direkt beden üzerinde gerçekleştirilen pratikler aracılığıyla da kişilerin kendilerini daha cazip hale getirmeleri söz konusudur. Bedensel optimizasyon, salt estetik bir pratikten daha fazlasını ifade ederken, dinçlik ve seksilik çoğaltılacak, pazarlanacak ve sömürülecek yeni ekonomik kaynaklar haline gelir (Han, 2019, s.33). Saç rengini değiştirme, spor salonlarında saatler harcayıp fit bir vücuda sahip olma, bir takım estetik operasyonlarla değişim gerçekleştirme gibi pek çok farklı açıdan bedene yönelik çabalarıyla birey, öznelliğini neoliberalizmin sunduğu anlam dünyası çerçevesinde kurgular. Bu açıdan, neoliberalizm sadece bir takım kural, kurum ve hakları tahrip edici etkilerde bulunmakla kalmaz, aynı zamanda, belirli yaşam tarzları, sosyal ilişki türleri ve öznellikler de üretir (Dardot ve Laval, 2013, s.10).

Kişilerin fiziksel ve psikolojik var oluşlarını yeniden anlamlandırma süreçlerine tabii tuttukları bu yeni anlam dünyasında, parçası olunan, kurulmasında ve işleminde rol alınan

iktidar ilişkileri ve ekonomik rasyonalite, sadece yaşam deneyimlerini ve birey öznenliğini değil, aynı zamanda toplumu, siyaseti, demokrasiyi de piyasanın kurallarına göre şekillendirir. Gerilimleri, çelişkileri, iktisadi ve yönetsel krizleri idare ederek, farklı yöntem ve iktidar kurgularıyla, neoliberalizm sistemin devamlılığını sağlar. Bu açıdan, neoliberal düzen, yeni bir yönetsellik biçimi olarak ortaya çıkar. Küresel kapitalizmin hegemonize edici dünya görüşüne karşı getirilebilecek tüm potansiyel sorgulama ve eleştirileri de içine alarak, rakip söylemlerin önüne geçen neoliberal yönetsellik, bireyleri ideolojiler piyasasında seçim yapmaya yöneltirken- ve zorlarken-, aynı zamanda "[kendilerinin] girişimcileri" olan bireyleri de meydana getirir (Foucault, 2008, s.226). Diğer bir deyişle, bu yeni yönetim biçimi, kişiyi "kendini sanki bir iktisadi faaliyetmiş gibi yöneten bir benlik" geliştirmeye teşvik eder (Gershon, 2011, s.537).

Bu açıdan, neoliberal reformların öznelleştirici etkilerini inceleyen birçok çalışmada, Foucaultcu yönetsellik analizlerinden yararlanılarak, "bireysel otonomi" söyleminin yayılmasına, bireylerin öz düzenlemeleri olan özerkliklerini sömürmenin bir yolu olarak, yeni bir tür "neoliberal yönetselliğin" eşlik ettiği ileri sürülür (Read, 2009, s.27). Foucaultcu analistlere göre, bireysel öznellik, siyasi-ekonomik hedefleri maksimize etmek için devlet tarafından yönetilen neoliberal öz-bakım ve öz-sorumluluk teknolojileri tarafından biçimlendirilir ve empoze edilir. Bu yaklaşıma göre, neoliberal yönetim, belirli bir tür neoliberal özneyi bir "öznelleştirme" süreci yoluyla inşa eder. Diğer bir deyişle, neoliberal hedeflerle uyumlu bir şekilde öz-yönetişimin içselleştirilmesi gerçekleşir. Piyasada birer girişimci olarak, bireye otonom bir form verilmesi, yani bu düzenlemenin kendisi mikro-iktidarın eyleme biçimidir (Foucault, 2008). Bu çerçevede, neoliberal yönetsellik, bireyin önüne her türlü özgürlük alanını açtığı iddiasıyla, özgürlüğünü elinden alır; kendisine yatırım yaparak, bireyin 'gelişim' gösterdiği savıyla da, bireyi bedensel ve ruhsal bütünlüğüne yabancılaştırır.

Öz-yönetişimle dikte edildiği şekliyle, tek başına ayakta kalmanın gerekliliği, kişiler arasında güven ve bağlılık yerine, rekabet ve kazanma hırsını ön plana çıkarır. Kendini sömüren öznenin yalnızlaşmasının sonucu olarak, ortak eyleme girişebilecek siyasi bir 'biz' oluşamaz (Han, 2019, s.16). Bu yolla atomize olan bireyler, birbirlerine destek olmak bir kenara, rakiplerine çelme takmayı bile rasyonalize ettikleri bir mücadeleye girer. Çünkü tıpkı mekânı, sınırları, kültürü ve sosyal bağları dönüştürdüğü gibi, neoliberal rasyonalite, zamanı, arzuları, istekleri, ihtiyaçları ve bedenleri de dönüştürür. Bireye, bedenine ve kurduğu ilişkilere piyasa değeri biçilmesi, tüm bu öğelere olan bakışı ve ele alınış şeklini de

değiştirir. Birer meta haline geldiklerinden, artık her biri sağlayabileceği potansiyel fayda üzerinden değerlendirilir. Küresel kapitalizmin altında özne kavramındaki değişiklikleri ele alan Bauman'a göre:

Rekabet dayanışmanın yerini aldığında, bireyler kendilerini-acınacak derecede ve apaçık bir şekilde yetersiz-kaynaklarıyla terk edilmiş halde bulurlar. Kolektif bağların harap olup, dağılması, kişileri, rızalarını sormadan, *de jure* bireyler yapmışsa da, herkesin hayatını devam ettirirken öğrendiği şey, mevcut şartlar altında hemen hemen her şeyin *de facto*, varsayılan birey modeline ulaşmaya engel olduğudur (Bauman, 2007, s.68).

Bu açıdan, etrafa ve diğer kişilere duyulan güvensizlik, geleceğe dair sürekli endişeyle birleşince, hem sahip olduklarını kaybetme kaygısı çeken, hem de yeni kazançlar elde etmenin zorunluluğunu hissederek, daha fazlasını arzu etme baskısıyla daimi bir yoksunluk çeken bireyi, yani neoliberal özneyi oluşturur. Bu açıdan, neoliberal yönetimsellik, sonu gelmeyen bir yetersizlik hissiyle, birey psikolojisi üzerinde de etkilerde bulunarak, bu yeni özneyi şekillendirir. Piyasada talep edilebilir olmak, olası rakiplerin önüne geçmeyi zorunlu kıldığından, bu durumun oluşturduğu baskı, bireyi bu yönde bir adım ileri taşıyacak her alanda, kendini geliştirmeye mecbur bırakır. Daha iyi iş bulma, daha yüksek maaş alma ya da bulduğu işte sebat etme, bireylerin sorumluluğuna verildiğinden, bunları gerçekleştirip emek piyasasında tutunabilenlerin, ancak kendi çabaları sayesinde başarılı oldukları kabul edilir. Öte taraftan, emek piyasasında yer bulamayanlar için karşılaştıkları sonuç, bu kişilerin yeterli gayreti göstermediğine bağlanır. Neoliberal toplumda başarısız olan kişi de, toplumu ya da sistemi sorgulamak yerine başarısızlığından kendini sorumlu tutar ve utanç duyar (Han, 2019, s.16).

Hâlbuki rekabet, kazanan ve kaybeden birlikteliğine dayanırken, kazanma da ancak kayıpla varlık bulur. Ancak, bireyin başına gelenler ya da içinde bulunduğu durumlardan kendisinin sorumlu olduğu yönündeki fikir, yapısal eşitsizliklerin üzerini örtücü bir şekilde işlev görerek, bunları görünmez kılar. Bu açıdan, neoliberal düzeninin kurallarına göre kazanma ya da kaybetme olasılıkları bulunur. Kazanan bir kesim bulunurken, büyük bir grup da, kazanma umuduyla sistemin içerisinde devam etmeye yöneltir. Belli bir kesim de yapısal eşitsizliklerin baskısını en fazla çekerek, toplum dışına itilir. Günlük rutin içerisinde, çoğu zaman düşünmeden ya da düşünmeye fırsat bırakılmadan yerine getirilen faaliyetler, hem kendisinin hem de diğer insanların içinden geçtikleri sürece karşı, bireyi duyarsızlaştırır. Kendini optimize etmeyi talep eden neoliberal buyruk sadece sistem içerisinde kusursuz iş görmenin hizmetindedir (Han, 2019, s.37). Bu açıdan, neoliberal rasyonalite, hem eşitsizlikleri, rekabeti, şiddeti normalleştirerek, hem de mekânı bölüp, insanlar arasındaki

iletişimi en aza indirgeyerek, yaşananların görülmemesini, çoğu zaman da görmezden gelinmesini doğurur.

Özelleştirme ve emek piyasasındaki deregülasyona öncelik veren neoliberal reformlar, rasyonel bireyin seçimi fikrine dayandırarak istihdam süreçlerinden de istifade eder (Collier, 2005, s.34-5). Emek piyasasında, bazı iş türlerinde özellikle belli bir kesimin istihdam ediliyor olması, bu çalışanlar için kariyer beklentisi ve iş güvencesini önemli ölçüde sınırlarken, ücretler ve çalışma koşulları da yapılan işe ve sektöre göre büyük değişiklikler gösterir (Chiavacci ve Hommerich, 2017). Bu açıdan, neoliberal dönüşümün deregülasyon ve esnek emek politikalarıyla, toplumsal hiyerarşi ve iktidar ilişkilerini değiştirmesi ve aynı zamanda toplumdaki bazı grupları hem emek piyasası hem de sosyal alandan dışlaması, emekçiler üzerinde ciddi etkilerde bulunur (Standing, 2014, s.977). Örneğin, kadınlar genellikle daha düşük ücretlerde ve güvencesi düşük olan işlerde istihdam edilirler. Öte taraftan, aynı işi yapıyor olsalar bile, düzensiz çalışanlara, daha düşük ücretler verilirken, bu kişiler genellikle iş güvencesinden de mahrum bırakılırlar. Bu açıdan, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş, sadece emek arzını oluşturan yaş, cinsiyet vb. bileşenleri ve bunların bütün içerisindeki dağılımını rakamsal olarak etkilemekle kalmaz, bunun yanında bu değişimin sosyo-kültürel sonuçları da bulunur. Yaşamın sürdürülebilmesi için gereken maliyetlerin artmasına karşın, iş bulma, belirli bir işte sebat etme ve yükselme olanaklarının giderek zorlaşması, sadece tikel bireyin kendi hayatı ve bedeni üzerindeki otonom iktidarında değil; kendisiyle birlikte, ilişki içerisinde olduğu diğer bireyler ve bu yolla bizzat ilişkinin yönü ve içerisindeki güç paylaşımı üzerinde de bir dönüşümü getirir.

Bedensel anlamlandırma pratiği ve kimliğin kurucu unsurlarından biri olarak toplumsal cinsiyet de, bu dönüşümle birlikte, yeni tür ifade yollarıyla, farklı kurgulamaların mümkün kılındığı bir alandır. Bu dönüşüm, cinsiyeti ve/ya cinsel tercihi ne olursa olsun, istisnasız her bireyi etkiler. Ancak, bu etki her bireyde, çeşitli yoğunluk ve şekillerde tezahür eder. Bu açıdan, cinsiyet kadar, yaş, etnisite, yaşanan coğrafya da yaşanan dönüşümü, farklı kişilerin farklı düzeylerde deneyimlemesini doğurur. Toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınacak olursa, neoliberal dönüşümle, hem kadınların hem de erkeklerin içinden geçtikleri değişim süreci farklı şekillerde meydana gelir. Örneğin, istihdama katılımın önceki döneme görece daha kolay hale gelmiş olması, bu dönüşüm sürecinin kadınlar açısından olanakları artırıcı bir şekilde işlediği sonucuna götürebilir. Öte taraftan, mevcut kapasitenin artırımı ve yeni fırsatlara erişim, kadın hareketinin çıkış noktasını oluşturduğundan, bu dönemde kadınların önüne açılan yeni olanaklar da, uzun yıllardır süregelen toplumsal cinsiyet eşitliği

mücadelesinin içerisinde ele alınır. Kadınların bir yüzyılı aşkın verdikleri bu mücadele, neoliberal dönemin getirdiği yeni türden eşitsizliklere karşı yeniden şekillense de, kadın hareketi sadece bu döneme özgü bir gelişme olmadığından, neoliberal dönüşümün erkekler ve erkeklik kurguları üzerindeki etkileri daha dikkat çekicidir. Cinsler arasındaki hiyerarşide gücü elinde bulunduran konumuyla erkeğin, sadece ailede değil, ekonomi, siyaset, bilim, kültür vb. tüm toplumsal alanlarda da sahip olduğu iktidar, neoliberal dönüşümle birlikte kendini çeşitli şekillerde yeniden yapılandırır.

Bu açıdan, çalışmayla özdeşleştirilen erkekliğin, bununla bağlantılı olarak kurduğu aile ve bu yolla hem özel alanda hem de kamusal alanda elde ettiği toplumsal statü ve güç, neoliberal düzenin yeni koşulları altında mecburi bir dönüşüme tabii kılınır. Erkeklerin emek piyasasında sahip oldukları konumun kendilerine garanti ettiği evin geçimini sağlama rolünün zora düştüğü neoliberal dönemde, bu durum hane içindeki cinsiyete dayalı hiyerarşiyi de yeniden tanımlar (Vera-Sanso, 2016). Sadece hiyerarşik olarak kadınlar üzerinde erkeklerin kurduğu güç ilişkisini değil, aynı zamanda diğer erkeklik etme biçimlerinin de baskılandığı hegemonik erkekliğin somutlaşması olarak iş odaklı erkeklik tanımlamasının üzerine dayandığı zemin neoliberal dönüşümle sarsıldığından, erkeklerin, olumsuz etkileriyle yüzleşmek zorunda kaldıkları bu oluşum, bazılarınca erkekliğin krizi olarak da nitelendirilir. Bu çerçevede, neoliberal özne inşasının, farklı erkeklik kurgularında nasıl tezahür ettiği önem kazanır. Eril normlara uyma konusunda kişinin başarısı ya da bu alandaki eksikliği, bireyselleştirilir ve bu durum, neoliberalizmin cinsiyetçi özelliğini vurgular (Lindisfarne ve Neale, 2016). Bu çerçevede, neoliberalizmin beraberinde getirdiği sosyo-ekonomik değişim ve belirsizliklerin, erkek(lik) kimliklerini yeniden oluşturma biçimlerine odaklanılır.

Emek piyasasındaki dönüşümle birlikte ortaya çıkan güvencesizlik ve ontolojik istikrarsızlık, piyasa ekonomisinin doğurduğu yeni eşitsizlikler arasında yerini alır. Üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimin bazı işleri değersizleştirirken, bazı sektörleri de ön plana çıkarması, erkeklerin deneyimlerini farklılaştırır. Erkeksi kaygı ve güvensizlik söyleminin çerçeveselendirdiği neoliberal rasyonalite altında farklı erkeklik kurguları ortaya çıkar. Neoliberalizmin ürettiği ve içinden beslendiği mantık, “her şeyin metalaşması”, erkekliğin de (daha erkeksi olanın, gerçek erkek olanın, en erkek olanın, vb.) arzulanabilir, talep edilebilir, ama daha da önemlisi pazarlık edilebilir, arz edilebilir, alınıp satılabilir bir metaya dönüşmesini kolaylaştırır (Özbay, 2011, s.195). Bu açıdan, neoliberal bağlamın yol açtığı belirsizlik ve değişkenlik ortamında, karmaşık güç ilişkileri ve farklı dinamikler tarafından şekillenen çoklu erkeklik olgusundan söz edilir.

Bu çerçevede, idealize edilen erkeklik kurgusu, girişimci öznellik üzerinden yeniden tanımlanır. Birer girişimci olarak, her bireyin kendine yaptığı yatırımla ürettiği neoliberal öznenin cinsiyetçi karakteri, belirli tür erkeklik modellerini öne çıkarır ve teşvik eder. Girişimciliğin idealleştirildiği bu söylem, rekabet ve çalışma hayatında liderlik etmeyi, eril saldırganlıkla uyumlu hale getirir. Çünkü neoliberal rejimin öznesi kendini optimize etme buyruğuyla, sürekli olarak daha fazla performans gösterme baskısı altındadır (Han, 2019, s.39). Bu bağlamda ortaya çıkan maddi zenginlik, tüketim kültürü ve küresel hayat tarzları üzerinde yükselen yeni erkeklikler, dönüşümle beraber ortaya çıkan kuşaklar arası çatışmaya da yol açar. Başarı ve kazanç üzerinden şekillenen erkeklik tahayyülü, rekabet ortamında farklı söylemsel inşaları müzakere ederek ilerleyen erkeklerin deneyim ve anlatılarıyla çeşitlenir. Neoliberalizmle birlikte, erkek bedenine dair şuurun gelişmesi, heretonormativitenin bir ölçüde sarsılması ve içine kapalı bir erkeklik yerine farklılıklara açık, daha esnek bir cinsiyet kimliğinin tanımlanması gibi dinamikler, erkekliği tasavvur edilebilen, içinde taktikler geliştirilen bir manevra alanı olarak ortaya çıkarır (Özbay, 2011, s.196).

Tüm sorumluluğun tikel bireye yüklendiği bu ortamda, kendiyle baş başa olan neoliberal özne için, aşırılık ve radikalleşmeyle iç içe geçen yeni muhafazakârlık bir seçim olabilir. Bu dönüşümde, özellikle erkeklerin cinsiyet kimliklerinde geleneksel normlara sıkı sıkıya bağlanma ihtiyacı, değişimin getirdiği güvencesizlikle baş edebilmenin bir yolu olarak işler. Öte taraftan, bazı erkekler içinse, yeni düzene uyum sağlama, rekabetin gereklerine uygun hareket ederek yakalanır. Belli bir kesim de, geleneksel normların reddiyle, kendine bir yol açar. Post-yapısalcı düşüncenin ön gördüğü haliyle toplumsal cinsiyetin akışkanlığı fikriyle de uyumlu şekilde, farklılaşan tikel deneyimlerin üzerinde yükselen çok katmanlı oluşumlardan ve çoklu erkeklik kurgularından söz edilebilir. Bu açıdan, neoliberal dönemde, tek tip ve idealize edilen baskın bir erkeklik modelinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü neoliberalleşmenin ekonomik alanı diğer yaşam alanlarının (toplumsal, politik, kültürel, ahlaki, vb.) aleyhine genişletmesi, farklı erkeklik kodları, bedensellikler, söylemler ve cinselliği metalaştırırken, erkeklik de değişim değeri kazanan bir sermayeye dönüşür (Özbay, 2011, s.205-6).

2. TARİHSEL SÜREÇTE JAPONYA'DA ERKEKLİK

Japonya'nın tarihiyle ilgili incelemelerde, dönemlerin bölümlendirilmesi, hangi değişimin referans noktası alındığına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Geleneksel olarak yapılan bölümlendirmelerden biri, Japonya tarihini, antik, ortaçağ ve modern olmak üzere üç döneme ayırarak inceler ve milat öncesi dönemden ilk daimi yönetim merkezi Nara'nın kurulduğu 8. yüzyıla kadar olan dilimi antik, bu yüzyıldan Meiji Restorasyonu'na kadarki dönemi feodal¹¹ ve Meiji sonrasını ise modern dönem olarak kısımlandırır. Diğer bir bölümlendirme, 1600'lü yılları dayanak noktası olarak, Tokugawa dönemini erken modern dönem olarak nitelendirir. Başka bir sınıflandırmada da, Meiji Restorasyonu esas alınarak, Japon tarihi modern öncesi ve modern dönem olarak ikiye ayrılır. Bir diğer bölümlendirmede ise, II. Dünya Savaşı temel alınır ve savaş öncesi ve savaş sonrası Japonya'sı üzerinden ayırım yapılır. Son olarak, daha ayrıntılı bir dönemleme de, imparatorların taht sıralamasına göre yapılır. Buna göre, örneğin imparator Mutsuhito'nun hükmettiği 1868-1912 yılları arasındaki döneme Meiji adı verilir. Nihayetinde, farklı olgulara referansla yapılan bölümlendirmelerin her biri, Japon tarihine ilişkin bilgiyi çeşitlendirir ve farklı bakış açıları sunar.

Japon tarihini, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimler üzerinden analiz etmeyi amaçlayan bu tezde, bölümlendirmeler Japon toplumunun siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan büyük dönüşümlere uğradığı düşünülen olgular esas alınarak yapılmıştır. Buna göre, beş döneme ayrılarak incelenecek olan bu bölümde, dönemler arası ayrımı belirleyen noktalar sırasıyla şöyledir: sarayın askeri elitlerden iktidarı tekrar eline geçirdiği imparatorluk kurumunun restorasyonu, denizaşırı yayılcılığın benimsenmesi, İkinci Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi ve son olarak da savaş sonrası yaşanan ekonomik büyümenin darboğaza girmesi. Bu çerçevede, her bir alt başlıkta, ilgili dönemin siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Süreç içerisinde, bu alanlarda yaşanan değişimler göz önüne alınarak, bunların her bir dönemde toplumdaki erkekliğin inşasına nasıl ve ne yönde etkilerde bulunmuş olduğuna odaklanılacaktır. Adı geçen

¹¹ "Kabaca 12. yüzyıldan 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen dönemdeki sistemi tanımlamak için, Batılı ve Japon birçok tarihçi 'feodalizm' terimini kullanmaktadır. Hem Japonya'daki askeri onur nişanları gibi Avrupa feodalizmi ile bağlantılı hususların varlığından, hem de geç 19. yüzyıl Japon toplumundaki üretim ilişkilerinin özgül yorumundan kaynaklanan bu kullanıma, dönem Japonya'sını sınıflandırmak için sıkça başvurulmaktadır" (Hunter, 2002).

dönemlerdeki baskın erkeklik¹² modelleri ortaya konarak, nitelikleri açığa çıkartılmaya çalışılacaktır.

Zaman içerisinde toplumsal cinsiyet kalıplarında yaşanan dönüşümün de, dönemler arası karşılaştırmalarla analiz edilmesinin, bu alanda devam eden süreklilikler ile yaşanan kırılmaları belirlemek kadar; günümüz Japonya'sında farklı erkeklik kurguları arasındaki çatışma ve uzlaşma alanlarını açığa çıkarmak açısından da önemli bir katkı yapacağı düşünülmektedir. Ancak alt başlıklara geçmeden önce, ülke tarihine aşina olmayanlar için, ilk olarak özet niteliğinde genel bilgiler sunulacaktır. İlk çağlardan Meiji dönemine kadar olan zaman dilimi, antik, klasik ve feodal olarak üç ayrı bölümde incelenecektir. Bu yolla, alt başlıklarda analiz edilecek dönemlerin arka planına dair ana hatların bilinmesi, anlamlı bir bütünlük oluşturulabilmesi açısından faydalı olacaktır.

Antik Çağ

Japonya'daki ilk insan topluluğunun kökenine dair farklı yorumlar bulunsa da, arkeolojik verilere göre, dünyanın pek çok yerindeki gelişimde olduğu gibi, burada da avcılık-toplayıcılık dönemiyle soya dayalı kabilelerden oluşan parçalı bir sistem ortaya çıkmıştır. Göç, ticaret vb. sebeplerle kabileler arası etkileşimlerin gelişmesi, kabileler özelinde gelişen değer kodlarının bir taraftan değişikliklere uğramasını, diğer taraftan da yeni oluşumların farklı kabileler tarafından paylaşılması ve daha geniş bir yayılma alanı bulmasını beraberinde getirmiştir. Temel uğraşın avcılık ve toplayıcılık olduğu ve toprak kapların kullanıldığı bu dönem, Jomon adıyla bilinmekte ve Japonya'da kurulmuş ilk medeniyet olarak kabul edilmektedir. Doğal nesnelere tapan animist bir halk olan Jomonlar göçebe bir hayat yaşamıştır (Meyer, 2009, s.23). Anakaradan gelen göçlerle devam eden dönemde, pirinç ekimi ve demir işlemeciliği başta olmak üzere adaya getirilen yenilikler, Yayoi medeniyeti olarak bilinen dönemi başlatmıştır. Yeni üretim tekniklerinin öğrenilmesi, pirinç mahsulünü, o da ada nüfusunu artırmıştır. Bu dönem boyunca, tarım toplumunun niteliklerini kazanan Japonya'da, buna bağlı olarak, sosyal sınıflar da yavaş yavaş gelişmeye başlamış ve ülkenin bazı bölgeleri güçlü toprak sahiplerinin kontrolünde birleşmiştir.

¹² "Baskın/hegemonik erkeklik, belli bir dönem içerisinde toplumda var olan erkeklikler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi belirtir. Bir kültürde/toplumda var olan farklı erkeklik biçimlerinden birisinin diğerleri üzerinde egemenlik kuran, baskın bir yapıya sahip olduğunu ve bazı erkeklerin, kadınların yanı sıra diğer erkekler üzerinde de kurduğu bu tahakkümün hangi yollarla olağan ve gerekli olarak sunulduğunu açıklar" (Connell, 1987).

Pirinç ekiminin başlamasıyla yerleşim alanlarının kurulması, tarımsal uğraşın gerektirdiği şekilde mevsimler, toprak ve su ile kısaca doğayla olan ilişkinin de yeniden şekillenmesini ve buna uygun daha karmaşık ve bütünlüklü bir sistemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Japonya'nın yaratılışına dair mitlerle el ele giden doğa güçlerini kutsama geleneği, böylece daha etkin bir şekilde günlük hayatı organize eden bir yapıya dönüşmüştür. Japon takımadasının ortaya çıkışına dair mitolojiye göre, Japon toprakları Tanrı Izanagi ile Tanrıça Izanami'nin birlikteliğinden doğmuştur. Bu birliktelikten olan güneş tanrıçası Amaterasu, Şintoizm'in en önemli ilahlarından biri olarak kabul edilmiştir. Doğa güçleriyle, doğada bulunan pek çok canlı-cansız varlığa tinsellik atfeden ve kelime anlamıyla “Tanrıların Yolu” demek olan Şintoizm, 6. yüzyılda Budizm'in adaya girmesine kadar sözlü kültürün en önemli ögesi olarak toplumsal hayatı şekillendirmiştir. Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun öyküsünü anlatan yaradılış efsaneleri, Japon ırkının benzersizliğini öne sürerken, aynı zamanda imparatorun ilahlılığı kavramını da geliştirmiştir (Meyer, 2009, s.27). Japonya'nın ilk imparatoru olarak kabul edilen Jimmu'nun¹³ soyunun, Amaterasu'ya dayandırılması da, Japon imparatorluk ailesinin kutsallığına dair inanca kaynak oluşturmıştır.

Yamato Japonya'sı olarak bilinen takip eden dönem iki kısma ayrılır. Milattan sonra 3. yüzyılın ilk yarısından 6. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen ilk dönem, Kofun Dönemi olarak bilinir. Bu dönemde, verimli Kinai ovasında, Yamato (günümüz Nara vilayeti) adı verilen alanda, çevresindeki yerleşim bölgelerinin bir kısmını da içine alacak şekilde toprakların tek merkezden yönetimi gerçekleşmiştir. Yerleştiği bölgenin alan itibarıyla küçük olmasına rağmen, tarımsal olarak verimli olması ve İçdeniz'e kolaylıkla ulaşılabilmesi, imparatorluğun bulunduğu konumu, ekonomi ve güvenlik bakımından elverişli kılmıştır (Meyer, 2009, s.31). Yamato Japonya'sının Asuka dönemi olarak bilinen ikinci kısmında ise, anakaranın ada üzerindeki etkisi giderek artmıştır. Anakarayla olan ilişkilerin önem kazandığı bu dönemde, yazı sistemi de dâhil Çin uygarlığının pek çok unsuru Japonya'ya taşınmıştır. Çin'den en son teknolojik gelişmelerin adaya taşınması kadar, saray bürokrasisi ve imparatorluk ailesine ilişkin hiyerarşik örgütlenme biçimleri de bu dönemde tanıtılmıştır (Meyer, 2009, s.41). Adanın tarihine yön veren önemli etmenlerden biri olan, Budizm de Japonya'ya bu dönemde girmiştir. Yönetici sınıf tarafından desteklenen Budist öğretisi, yaklaşık bir yüzyıl içerisinde adaya hâkim olmuşken, pek çok Budist tapınağı da Yamato döneminde inşa edilmiştir.

¹³ Jimmu'nun, Japon imparatoru olarak adaya hükmetmeye başladığına inanılan 11 Şubat, bugün hala Japonya'da Milli Kuruluş Günü olarak kutlanmaktadır. Bu durum, Japon tarihinde imparatorluk kurumunun son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Budizm'in bu hızlı yayılışı, anakaradan gelen yoğun nüfuza karşı direnci de doğurmuştur. O güne değin, her kabilenin özelinde farklı pratiklerle var olagelmış Şintoizm'in adada bütünlüğü sağlayacak şekilde yerli din olarak kodlanması süreci de, dışarıdan maruz kalınan etkilere karşılık olarak başlamıştır. Şinto ritüellerinin biçimsel bir boyut kazanması, kabileler arası farklılıkları azaltırken, ortak bir amaç etrafında bütünleşmeyi de kolaylaştırıcı bir etki de bulunmuştur. Budizm'in, rakip bir inanç sistemi olarak Şintoizm'in varlığına tehdit oluşturması, Şinto pratiklerinin toparlanarak, bu inanca dair temellerin tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Ancak, karşılaşmanın ilk etkileri hariç, zaman içerisinde bu iki inanç sentezlenmiştir. Hem Budizm hem de Şintoizm'in, birbirini dışlayıcı yönde mutlak kaidelerinin olmayışı, ikisinin yan yana yaşamasını hatta birbirinin içine eklemlenmesini mümkün kılmıştır. Sayıları giderek artan keşişlerin faaliyetleriyle geniş bir alana yayılan Budizm'e, adadaki yönetici elit de kucak açmıştır. Siyasi ve ahlaki ilkelere dair on yedi maddelik bir kanunname hazırlamış olan Prens Shotoku, Çin kaynaklı diğer fikirlerin yanı sıra Budizm'in de, adada yerleşmesinde etkin rol oynayanlardan biri olmuştur. Böylelikle, zaman içerisinde Şintoizm Budizm içerisinde eriyerek kısmen kendisine yer bulabilmiştir.

Dönem içerisinde anakarayla artarak devam eden ticari ve diplomatik ilişkiler, adaya gelen göçle birlikte yeni fikirlerin de ithal edilmesine olanak sağlamıştır. Konfüçyüsçülük ve Taoizm gibi yeni öğretilerin yanı sıra, diğer önemli bir Çin etkisi de yönetim alanında yaşanmıştır. Bu çerçevede, siyasi gücün tek elde toplanması ve merkezi bir idare sisteminin kurulması için Çin'deki örneğinden yararlanılmıştır. 7. yüzyılda imparator ailesinin gücünü artırması da bu değişikliklerle başlamıştır. Çin'den ödünç alınan kurum ve pratiklerin etkisiyle, daha etkin ve iyi işleyen bir yönetimin kurulması için, yeni tahta çıkan dönemin imparatoru Kotoku'nun çabaları, imparatorluk ailesinin adada hâkim olduğu alanı genişletmiştir. Döneme adını veren Taika¹⁴ reformlarıyla, Japonya'da ilk defa imparatorluk merkezleşmiş bir yönetim kurabilmiştir. İmparatorluğun yayınladığı bir fermanla, ardından gelen dönemler için çok önemli sonuçları olan bir takım değişiklikler uygulanmaya koyulmuştur. Taika reformları, tamamı Çin'den alınan fikirlerle ülkeyi ekonomik ve siyasi açıdan değiştirmeye çalışmıştır (Meyer, 2009, s.42). Topraklar üzerinde özel mülkiyetin sona erdirilip, imparatora bağlanması, hem merkezde hem de taşrada imparatora karşı sorumlu idari ve askeri kurumların kurulması, nüfusun belirlenip, uygun bir toprak dağılımı yapılması

¹⁴ İngilizceye "Great Change" olarak çevrilen Taika, geniş çaplı değişikliklerin yaşandığı bir döneme işaret etmektedir. Büyük Değişim olarak ele alınabilir.

ve son olarak adil yeni bir vergi sisteminin hayata geçirilmesi olarak dört temel üzerinde şekillenen reformlarla, merkez yerele nüfuz etmeye başlamıştır.

Çin İmparatorluğu'nun merkezi örgütlenmesinin örnek alındığı bu dönemde, eğitimi çoğunlukla Çin'de tamamlamış kişilerin devlet görevlisi olarak yönetime bağlı memuriyetlere yerleştirilmesi ile kanunların ilk defa sistemli bir şekilde kodifiye edilmesi kol kola gelişmiştir. Merkezde yaşanan bu değişimlere paralel olarak, taşraya erişimin daha kolay ve etkin hale getirilmesi amacıyla altyapı çalışmalarının da bu dönemde başlaması, ülke çapında yeni bir yol ağının yapımını da mümkün kılmıştır. Çin modelini takip ederek, yeni bir idari sistemin kurulduğu Taika reformlarıyla, vergi gelirinin merkezileştirilmesi amacıyla devlet tarafından kamulaştırılan toprakların eşit bir şekilde çiftçiler arasında paylaşılması, kapsamlı bir toprak reformunu mümkün kılmıştır.

Reformların önemli bir ayağını oluşturan toprak ve vergi alanındaki reformlar, kısa vadede merkezin etkinliğini artırmasına yardımcı olmuşken, uzun vadede, amaçlananın aksine, gücün giderek taşra lehine el değiştirmesine yol açmıştır. Yüksek vergi yükü altında ezilen pek çok köylünün, toprağını satmak zorunda kalarak, büyük toprak sahiplerinin altında çalışmaya mecbur olması, yerelde toprak ağalarının giderek güçlenmesine, bu da, taşrada güç odaklarının adım adım merkezden daha bağımsız hareket etmeye başlamalarına sebep olmuştur. Zaman içerisinde zayıflayan merkezi hükümetin Taika vergi kurallarını uygulamakta başarısız kalması, tam olarak hiçbir zaman uygulanmayan reformların giderek bozulmasına yol açmıştır (Meyer, 2009, s.43).

Bunun yanı sıra, aristokrasiden bazı aileler ile Budist manastırlarının vergiden muaf tutulması da, merkeze aktarılan gelirin azalmasına ve buna bağlı olarak taşrada kontrol ve denetim sağlanması için gereken kaynak aktarımının sekteye uğramasına yol açmıştır. Bu dönemde gerçekleşen ve adadaki güç dengesini değiştiren bir diğer etki de, adaya silahların tanıtılması olmuştur. Bu durum, savaşçı bir aristokrat sınıfının gelişmesine ve giderek nüfuzunu artırmasına yol açmıştır. Artan Çin etkisinin adada sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik pek çok alanda ciddi değişikliklere yön vermesi, böylece, Japonya'da yeni iktidar odaklarının ortaya çıkması ve dolayısıyla güç dengesinin yeniden şekillenmesini de mümkün kılmıştır. Bu yolla, savaşçı sınıfın yanı sıra, adadaki güç dağılımına yeni katılan aktörlerden birini Budist rahipler, diğerini de toprak ağaları oluşturmuştur.

Klasik Çağ

710-784 yılları arasındaki süreci kapsayan Nara dönemi adını, Çin modeli örnek alınarak, adanın ilk daimi merkezi olarak kurulmuş olan Nara'dan almıştır. Yamato döneminde sıklıkla bir şehirden diğerine taşınan merkezle beraber yer değiştirmek zorunda kalan imparator, böylelikle ilk defa Nara döneminde uzun süre tek bir merkezde ikamet edebilmiştir. Nara, hem ülkenin hükümeti, hem de Budizm için bir yönetim merkezi halini almıştır (Meyer, 2009, s.47). 8. yüzyıl boyunca, adadaki yaygınlığını daha da artırmış olan Budizm'in etkileri Nara'nın inşasında önemli izler bırakmıştır. Bu dönemde başkent Nara'da inşa edilen devasa tapınaklarla beraber, Budist heykelciliği de zirve noktasına ulaşmıştır. Budizm'in giderek yaygınlık kazanması ve dini otoritenin kurumsallaşması, manastırların siyasi alana güçlü bir nüfuz aracı olarak girmesini sağlamıştır. Öyle ki, imparatoru ve merkezi yönetimi korumak için, başkent, ilk önce 784'te Nagaoka'ya, sonrasında da, yaklaşık bin yıl boyunca merkez olarak kalacak olan Heian'a¹⁵ taşınmıştır.

Budizm başta olmak üzere anakaradan gelen etkinin yoğunluğunu giderek artırması, adada kalıcı etkiler bırakırken, bir taraftan da, bazı unsurların "Japonlaştırılması" sürecini de başlatmıştır. Bu nedenle, Nara ve Heian dönemlerinin en önemli özelliği, her ne kadar güçlü kalmaya devam etse de, Çin etkisinin kademeli bir düşüşe geçmesi olmuştur. 794'ten 1185'e kadar olan Heian döneminde, Japonya'ya özgü bir kültürel gelişim başlamıştır. Anakaradan alınan pek çok fikir ve inanç, bu dönem boyunca adaya uygun hale getirilmiştir. Çin'den ithal edilen değer ve kurumların, yerel ihtiyaçlara yönelik değişikliklere uğratarak uygulamaya konması ile beraber, bunların adanın hâlihazırda sahip olduğu kültürel öğeler ve sosyo-politik yapıyla zaman içerisinde harmanlanması, ayrı bir kimlik olarak "Japon" olana dair algılamının yerleşmesini başlatmıştır.

Adaya özgü ihtiyaçlara yönelik olarak, ithal edilen Çin modeline yeni yönetim makamlarının kurulmasının yanı sıra, farklı yorumlamalarla Budizm'in "Japonlaştırılması" ve yeni mezheplerin ortaya çıkmış olması da, bu durumu açıklar niteliktedir. Diğer bir örnek de, Kana yazı sisteminin geliştirilmesiyle, gerçek Japon edebiyatının da doğmaya başlamasıdır. Klasik Japon eserlerinin kaynağını aldığı Heian döneminde, edebiyatın yanı sıra, sanatta da yerel akımlar gelişmiş ve daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Sanatın gelişip, yerli edebiyatın altın çağını yaşadığı bu dönemde, mimaride de yeni tarzlar gelişmiştir (Meyer, 2009, s.67). Sarayın kendine has geliştirdiği kaligrafi ve şiir gibi güzel

¹⁵ Günümüz Kyoto'sunun eski adıdır.

sanatlarda yakaladığı görkem, geleneksel Japon kültürel öğelerinin de ilk ürünlerini vermiştir. Japonya'ya özgü kültürel öğelerin gelişimi, ileriki dönemlerde Japon ulus kimliğinin temellerini ve referans noktalarını oluşturmuştur.

Her ne kadar imparatorluk kurumunun güçlenmesi ve merkezi yönetimin sağlanması yönünde adımlar atılmış olsa da Taika reformlarıyla başlayan sürecin öngörülemeyen sonuçları, bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle Heian döneminde toprak-vergi yapısı zayıflamaya devam etmiştir (Meyer, 2009, s.59). Toprak ve vergi reformlarının köylüyü zor durumda bırakacak etkiler doğurması, merkezi yönetimin taşradaki nüfuzunu yavaş yavaş kaybetmesine ve yereldeki güç sahipleri arasındaki rekabetin de artarak devam etmesine yol açmıştır. Taşrada merkezi otoritenin çöküşüyle ortaya çıkan boşlukta, yeni ekonomik ve toplumsal güçler ortaya çıkmıştır (Meyer, 2009, s.60). Toplumsal düzenin bozulması, güvenliğin sağlanması konusunda zafiyetlere; bu durum da şiddetin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu dönem içerisinde, büyük toprak sahipleri mülklerini korumak için ücretli savaşçılar tutmaya başlamışlardır. Bu durum, zaman içerisinde bir taraftan, zengin toprak sahiplerinin paralı askerlerle kendi ordularını kurmalarını ve böylece merkezi yönetimden giderek daha bağımsız hale gelmelerini sağlamışken; diğer taraftan da, samurayların hatırı sayılır şekilde etkilerinin artarak savaşçıların bir sınıf olarak teşekkülüne imkân vermiştir. Böylece, kökleri Heian dönemine dayanan savaşçı sınıf, samuraylar, Japon tarihindeki en önemli aktörlerden biri olarak Meiji dönemine kadar varlığını sürdürmüştür.

Heian döneminde yönetimi elinde bulunduran Fujiwara ailesinin 11. yüzyıla gelindiğinde gücünün kırılmasıyla, Japonya Taira (Heike) ve Minamoto (Genji) isimli aristokrat kökenli iki güçlü askeri klanın hâkimiyetine girmiştir. İkili arasındaki rekabette, Taira ailesi gücü eline geçirmeyi başarsa da, uzun süre yönetimde kalamamıştır. Minamoto ailesinden gelen tehdidin yanı sıra, Taira yönetimini zora sokan bir diğer unsur da, giderek militerleşen Budist manastırlarının birbirleriyle sık sık çatışması ve toplumsal düzeni bozması olmuştur. 1180'den 1185'e kadar süren Gempei Savaşı'nda tekrar karşı karşıya gelen bu iki klandan, bu defa Minamoto tarafı başarılı olmuş ve Taira üstünlüğüne son vermiştir. Japon tarihinde Kamakura olarak bilinen yeni bir siyasi, askeri ve feodal dönem başlatan Minamoto'lar, Heian'da monarşiyi askıya alarak, güç merkezini Kamakura'ya taşımıştır (Meyer, 2009, s.61). Yakın aile üyeleri dâhil, kendisine rakip olabilecek tüm aktörleri bertaraf eden Minamoto Yoritomo'nun gücünü tanımak zorunda kalan imparator kendisine

şogun¹⁶ ünvanını vermiştir. Bu ünvanla birlikte, Yoritomo toprağın bütün askeri gücünün denetimini ele geçirmiştir (Meyer, 2009, s.74). Yoritomo'nun, 1192-1333 yılları arasındaki döneme adını veren Kamakura şehrinde, Bakufu-han¹⁷ yönetimini kurması, sarayın gücünü fiilen ortadan kaldırmış ve Japon siyasi tarihinde, Meiji Restorasyonu'na kadar peş peşe kurulacak olan askeri yönetim geleneğini başlatmıştır. Diğer bir deyişle, 19. yüzyıla değin, gelecek 700 yılın hemen hemen tamamında samurayların adada hüküm süreceği bir döneme öncü olmuştur.

Feodal Çağ

Kamakura döneminde, her ne kadar adada toplumsal düzen ve paralelinde ekonomik büyüme sağlanmış olsa da, yine de, şogun liderliğindeki yönetim, tek bir hanedanlık hükümlanlığı altında uzun süreli istikrarı sağlayan bir yapı kurmayı başaramamıştır. Yönetici elitler, rakiplerine askeri üstünlük sağlamayı başarmış aile üyeleri olmaya devam etmiştir. Bu durum, bir taraftan, imparatorluğun, askeri yönetimi elinde bulunduran aileye karşı koyabilecek güce çok defa sahip ol(a)mayan sembolik bir kurum olarak kalmasına sebep olmuş; diğer taraftan da, askeri rekabetin uzun süren iç çekişmelere yol açmış olması, adada merkeziyetçi bir yönetime geçişi geciktirmiştir. Öyle ki, 1221 yılında Kamakura yönetiminin Kyoto'da imparatorluk ordusunu yenilgiye uğratarak, adanın kontrolünü ele geçirmiş olması, imparatorluğun ve ona bağlı yönetim kadrolarının güçlerini fiilen kaybetmeleri sonucunu doğurmuştur.

Kamakura döneminde, ülkede sıkı bir denetim kurmak için düşünsel zemini sağlayan araç, yine anakaradan gelmiştir. Çin'in adada etkilerinin hissedilmeye devam ettiği bu dönemde, Japonya yeni Budist mezhepleriyle¹⁸ tanışmıştır. Budizm kadar adanın tarihi ve toplumsal yapısı üzerinde önemli izleri bulunan Konfüçyüsçü öğretisi de dönem boyunca etkili olmuştur. Yönetim ve siyaset alanında ortaya koyduğu fikirlerin Uzakdoğu'daki birçok devletin temel esasını oluşturduğu bu öğretisi, adanın tarihinde de çok önemli izler bırakmıştır. Erdemlilik ilkesinin esas olduğu bu öğretilde, ilişkiler karşılıklı görev ve sorumluluklar üzerine inşa edilirken, buna bağlı saygı ve itaat de toplumu düzenleyen temel kurallar olarak

¹⁶ Seii-taişogun'un kısaltılarak söylenişi olan şogun, barbarlara boyun eğdiren büyük general, başkomutan anlamına gelmektedir.

¹⁷ Kısaca askeri yönetim anlamına gelen bu yönetim sistemi, eşitler arasında birinci olan askeri klanın şogun ünvanıyla yürüttüğü denetim altında, beylikler (han), derebeyleri (daimyo) ve savaşçı sınıf (samuray) ile birlikte, topraklarda yaşayan halk üzerinde fiziksel, politik ve ekonomik kontrolünü içermektedir.

¹⁸ Bunlardan biri 1191'de adaya gelen ve o dönemin en önemli sosyal sınıfı olan samuraylar arasından oldukça fazla takipçi bulan Zen mezhebidir. Bir diğer yeni mezhep de, 1253'te Nichiren tarafından kurulan radikal ve katı kuralları olan Lotus Sutra'dır.

belirlenmiştir. Toplumsal ilişkilerin iç içe geçmiş dairelere benzetildiği Konfüçyüsçü inanişta, bireyden başlayarak genişleyen halkalar içerisinde kişinin erdemli bir yaşam sürmesi öğütlenmiştir. Bu çerçevede, hükümdar halkı yönetmeden önce kendini yönetmeyi öğrenmeliyken, anne-babanın çocuğı ya da kocanın karısı üzerinde karar alma yetkesine sahip olması da, daha erdemli oldukları varsayımına dayanmıştır. Katı bir hiyerarşinin tesis edildiğı bu inanç sisteminde, toplumun organik bir bütün olarak görülmesi, bu bütünlüğü koruyacak disiplin ve kontrol araçlarının geliştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu amaçla, astın üste sadakati ve disiplin gibi Konfüçyüsçü öğretinin değerlerini vurgulayan kanunname, Joei Shikimoku¹⁹, 1232’de çıkarılmıştır.

Her ne kadar, Konfüçyüsçü öğretinin Japonya’ya girişı daha eski tarihlere dayansa da, Kamakura döneminde bu öğretiyi etkili kılan faktör, bu kanunname ile inanç sisteminin öğütlediğı değerlerin ön plana çıkartılması olmuştur. Toplumsal düzenin sağlanması ve korunmasını, ahlaki çöküşün önüne geçilmesiyle; bunun da, ancak itaatin temel alınmasıyla gerçekleştirilebileceğini öne süren bu öğretiye dayanarak, dönem boyunca yönetim, en ufak bir başkaldırıyı bile anında bastırmış ve bu yolla sıkı bir kontrol mekanizması kurmaya çalışmıştır. Böylece, taşrada uyguladığı sıkı kontrol ve kendisine bağılı bölgelerin sadakati sayesinde, Kamakura yönetimi adaya yüzyılın sonuna kadar sürecek bir barış dönemiyle, beraberindeki ekonomik büyümeyi getirmiştir. Ancak, anakaradan gelen bir diğere etkiyle, bu ortam uzun süre korunamamıştır.

Çin’i ele geçirdikten sonra, Japonya’ya yönelen Moğollar, 1274 ve 1281 yıllarında olmak üzere iki kez adaya ayak basmayı denemişlerdir. Anakaradan gelen bu yabancı tehdidine karşı, yönetimin askeri mukavemetinden çok, adanın coğrafyası ve hava şartlarının olası bir istilayı engellemiş olması, Moğolların Çin’i ele geçirmesine rağmen, Japonya’nın bu etkiden uzakta muhafazasını mümkün kılmıştır. Her iki denemede de, kötü hava şartlarının Moğol donanmasına geçit vermemesi sayesinde, olası bir istiladan kurtulan Japonya, yine de, Moğol tehdidine karşı teyakkuzda olma halinin getirdiğı artan savunma harcamaları nedeniyle, zora düşmüştür. Yıllar süren savaş hazırlıkları, Kamakura yönetiminin sonuna giden süreci hızlandırıcı etkilerde bulunmuştur. Savaş hazırlıklarına harcanan kaynaklara karşılık hiçbir getirinin olmaması, yönetimi mali darboğaza sürüklerken, bir taraftan da, yerel güçlerin yönetime olan bağılılığını zayıflatmıştır.

¹⁹ Kamakura Şogunluğu’nun idari kurallarına ilişkin bir kanunname olup, dini konular, toprak anlaşmazlıkları ile ceza gerektiren suçlarla ilgili bir takım ilkeleri içermektedir.

Yönetimin güç kaybı, imparator Go-Daigo'ya, Kamakura Bakufu'yu devirme ve saraya konumunu iade etme hakkını vermiştir. Her ne kadar Go-Daigo, Kyoto'da imparatorluğu yeniden güce kavuştursa da güçlü toprak sahiplerinin tam desteğini sağlamakta yetersiz kalmıştır. Bu durum, öncesinde imparatorun hizmetinde bulunan Ashikaga Takauji'ye saraya karşı mücadele etmek için fırsat vermiştir. Döneme adını veren Muromachi'de yerleşen Takauji'nin Kyoto'yu ele geçirip, 1338'de kendini şogun ilan etmesiyle, Go-Daigo Kyoto'nun güneyine kaçmış ve yerine başka bir imparator getirilmiştir. Böylelikle, Japon tarihinde, elli yıldan fazla bir süre, güney ve kuzey olmak üzere iki sarayın var olduğu bir dönem yaşanmıştır. Güney ve kuzey arasındaki yıllar süren mücadele başkent Kyoto'nun aralıklarla sürekli tahrip edilmesine yol açmıştır. 1392'de, güneyin boyun eğmesi sonucunda, ülke tekrardan tek bir imparatorluk çatısı altında birleşmiştir.

Şogun Ashikaga Yoshimitsu'nun 1368-1408 yılları arasındaki yönetimi boyunca, Muromachi Bakufu merkeze yakın eyaletleri kontrol edebilmesine rağmen, taşradaki denetimini zamanla kaybetmiştir. Döneme adını veren Muromachi askeri yönetimi her ne kadar, adada tüm bölgelerin kontrolünü ele geçirememişse de, aynı zaman diliminde Çin'de hüküm süren Ming hanedanlığı ile kurduğu ticari ilişkiler neticesinde, yeni pazarlarla birlikte yeni şehirlerin ve yeni sosyal sınıfların gelişimine ön ayak olmuştur. Bu dönem Çin'le kurulan ticari ilişkilerin yanı sıra, tarımdaki yerli üretim artışı da dönem içerisindeki yeniliklere zemin hazırlamıştır. 15. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlayan Ashikaga yönetimi, 16. yüzyıla gelindiğinde taşradaki zengin toprak sahiplerinin sert muhalefetiyle karşılaşmıştır.

Artan güvensizlik nedeniyle, toprak sahipleri, kendi alanlarında daha çok görev ve yetki üstlenmek zorunda kalmışlardır ve bu durum bütün Japonya'ya yayılmıştır (Meyer, 2009, s.84). Bu çerçevede, şogunun zayıflayan hâkimiyeti karşısında, iktidar boşluğunu taşrada giderek palazlanan ji-samuraylar²⁰ doldurmaya başlamıştır. Önceleri merkezden uzak bölgelerde yönetimin idarecileriyle birlikte çalışan bu aileler, merkezin gücü azaldıkça, bu idarecilere üstün gelerek, taşrada tüm kontrolü ellerine geçirmiştir. Daimyo²¹ adı verilen bu yeni feodal beylikler, adanın farklı kesimlerinde güç sahibi olmuşlar ve birbirleriyle sürekli

²⁰ Toprak sahibi ve askeri gücü olan militer ailelere verilen isimdir.

²¹ Modern öncesi Japonya'da, ülkede hâkim olan büyük toprak sahiplerini ifade etmektedir. Büyük anlamına gelen "dai" ile özel mülkiyete ait toprak anlamına gelen myoden kelimesinin kısaltılmışı olan "myo" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Şoguna tabii olan daimyolar, 10. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Japonya'daki en güçlü feodal yöneticiler olarak bulunmuştur. "Daimyo" teriminin, klan liderlerini tanımlamak için kullanımı da mevcuttur.

mücadele etmişlerdir. Uzun yıllar süren bu mücadele, ada tarihinde Sengoku Jidai²² olarak yer almıştır. 16. yüzyılın ortasına kadar hiçbir egemen feodal aile ortaya çıkmadığı için, özerk feodal birimler kendilerine bağlı olanları kendi kanunlarına göre yönetmiştir (Meyer, 2009, s.88).

15. ve 16. yüzyıllardaki çatışma ortamı, adanın, sürekli rekabet halindeki birbirinden bağımsız çok sayıda bölgeye ayrılmasına ve parçalı bir siyasi yapının uzun yıllar sürmesine yol açmıştır. Ülkenin çeşitli yerlerinde fiili hüküm süren derebeylerin, uzun yıllar boyunca birbirleriyle sürekli mücadele halinde olduğu, iç savaş dönemi, 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayan yaklaşık bir asırlık zaman dilimini kapsamıştır. Topraklarını korumak için, derebeylerin sıklıkla samuraylara başvurması, Ashikaga Şogunluğu döneminde savaşçı sınıfın yükselmesini beraberinde getirmiştir. Böyle bir ortamda, savaşçılara olan talebin yüksek olması da kaçınılmaz olmuşken, Budizm'in katı bir formu olan Zen Budizmi'nin bu sınıf arasında yaygınlaşması da bu dönemde gerçekleşmiştir.

Muromachi döneminde meydana gelen değişikliklerden bir diğeri de, ada dışından kaynaklanmış ve çatışma ortamını daha da kızıştırmıştır. Bu dönemle birlikte sadece Japonya'nın değil, tüm dünya tarihinde de derin izler bırakacak olan bu etki, modern sömürgecilik çağının başlaması olmuştur. 16. yüzyılda Portekiz ve İspanya'nın başı çektiği coğrafi keşiflerle Akdeniz'den Atlantik'e kayan deniz gücüyle, Asya kıtasının en uç noktaları dâhil, dünyanın pek çok yerine bu yüzyılda erişilmiştir. Portekizli tüccar ve misyonerlerin 1542'de Kyushu'ya²³ ayak basmalarıyla başlayan Japonya'nın Batılı güçlerle olan ilişkisi, sonraki dönemler için adanın tarihinde belirleyici bir faktör olarak öne çıkmıştır. Portekiz'in, hem ticari hem de dini amaçlara yönelik faaliyetleriyle, Hristiyanlıkla birlikte, ateşli silahlar da adaya getirilmiştir. Bu iki unsura artan ticari ilişkiler de eklenince, adada toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda değişiklikler kaçınılmaz olmuştur.

Daimyoların yabancı nüfuzuna olan tutumlarında farklılıkların baş göstermesi, ülke içerisindeki güç dengelerinde değişikliklere yol açmıştır. Her ne kadar yeni dine karşı Budist muhalefet güçlü olsa da, bazı bölgelerde derebeylerinin özellikle askeri amaçlarla, Avrupalılarla ticaret yapmaya istekli olmaları, bu daimyolarda Hristiyanlığın destek görmesine olanak sağlamıştır. Diğer bir deyişle, Budist muhalefete rağmen, ülkenin batısında

²² İngilizceye "the age of the country at war" olarak çevrilen bu söz öbeği, merkezi bir iktidardan yoksun olan ve klanlar arası rekabetin had safhalara ulaştığı, iç savaş dönemine işaret etmektedir.

²³ Kyushu, Japonya'yı oluşturan dört büyük ada arasında, kapladığı alan olarak ülkenin üçüncü büyük adası olup, takımadaların güney-batı ucunda yer almaktadır. Adalar, kuzeyden güneye doğru şu şekilde sıralanır: Hokkaido, Honshu, Shikoku ve Kyushu.

yer alan pek çok derebeyinin Hristiyanlığa kucak açması, temelde dini kaygılardan öte, askeri üstünlüğü mümkün kılacak olan deniz aşırı ülkelerle yapılan ticaretin devamlılığını sağlama amacıyla yapılmıştır. Böylece, feodal lordlarla ticari ilişkiler kuran Portekizli tüccarların başarısı, ardı sıra gelen Cizvit misyonerlerinin yolunu açmıştır. Öyle ki, 1549 gibi kısa bir süre sonra, Hristiyanlığın adada yayılmasında önemli rol oynamış olan, rahip Francis Xavier imparatorluk merkezi Kyoto'ya doğru yola çıkmıştır. Ülke içindeki güç dağılımında ise, hâlihazırdaki iç savaş ortamına, yeni bir faktör olarak din temelli farklılıkların eklenmesiyle, askeri rekabet daha da kızışmıştır. Yeni savaş teknik ve araçlarının da sınılandığı bu dönemde, bu alandaki geleneksel savaş yöntem ve değerlerinin yanında farklı yollara da başvurulmuştur. Öyle ki, üstünlük sağlamak için bazı daimyoların, suikast, ihbar, kundakçılık ve bilgi toplama vb. yöntemlere başvuran paralı savaşçılara (*ninja*) yönelmesi, bu savaşçıların sayılarının giderek artmasına ve dönem boyunca etkili olmalarına imkân sağlamıştır.

Bu süreç içerisinde, güçlü derebeylerin, tüm kontrolü ele geçirmek için giriştikleri rekabet devam etmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, çatışmalarda üstünlüğü ele geçirerek, adadaki siyasal krizi sona erdiren de bu güçlü derebeylerden biri olmuştur. İlk olarak, stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan Owari'de (günümüz Nagoya'sı) denetimi sağlayan Oda Nobunaga, kısa bir süre sonra da, imparatorluk merkezini 1568'de ele geçirmeyi başarmıştır. Diğer pek çok daimyo lideri gibi, Japonya'yı birleştirme amacına ulaşmak isteyen Nobunaga, Kyoto'yu aldıktan sonra, rakiplerini saf dışı etmek için uğraş vermiştir. Gücünü sağlamlaştırmak için, Kyoto'da rakiplerini ortadan kaldırmaya devam eden Nobunaga, ciddi siyasi ve askeri tehdit oluşturan bazı Budist mezheplerinin militan gruplarına karşı da savaş vermiştir (Meyer, 2009, s.95). Farklı bölgelerde önemli bir güç haline gelmiş olan Ikko mezhebi başta olmak üzere, militer Budist hiziplerini bertaraf etmek amacıyla, Nobunaga Kyoto yakınlarında yer alan, Budist öğretinin Japonya'da gelişiminde önemli dini merkezlerden biri olan ve pek çok ünlü rahibin o güne kadar eğitim gördüğü Enryakuji manastırını da yıkmıştır. Kuzeybatı Honshu'daki isyankâr İkko mezhebini de ele geçiren Nobunaga'nın bu çabalarıyla, Budizm ülkedeki güçlü ve maddi varlığını bir daha geri kazanamamıştır (Meyer, 2009, s.95). Nihayet, 1573 yılında Muromachi Bakufu'yu devirerek, Ashikaga Şogunluğu'nun gücünü yerle bir eden Oda Nobunaga, doğuda yer alan rakiplerini de ateşli silahlar yardımıyla hezimete uğratmış ve gücünü sağlamlaştırmıştır.

Japonya'nın birleştirilmesi yolunda ilk önemli adımları böylece atmış olan Nobunaga, bu yolla aday barış ortamına tekrar kavuşturmuştur. Yabancılarla ikili ilişkilerin devam

ettirildiği bu dönemde, hem ticari faaliyetler artmış, hem de Hristiyanlığın adadaki varlığı güçlenmiştir. Nobunaga misyonerlerin dinlerini yaymalarına izin vermiş ve bu dönemde pek çok Japon Hristiyanlığı seçmiştir. Bir taraftan askeri üstünlük için denizaşırı ticaretin hayati önemi, diğer taraftan da, militerleşerek ciddi bir tehdit haline gelen Budist manastırlarına karşı Hristiyanlıkla denge kurulmaya çalışılması, Nobunaga'nın yabancılarla iyi ilişkiler geliştirmesini gerekli kılmıştır.

Suikasta kurban giden Nobunaga'nın yerine, komutan olarak ona hizmet etmiş Toyotomi Hideyoshi'nin geçmesi, iktidarın zafiyete uğramadan, elde edilen gücün muhafaza edilmesini kolaylaştırmıştır. Modern silahların yardımıyla, muhalif daimyoların etkisiz hale getirildiği Nobunaga yönetiminden sonra gücü ele geçiren Toyotomi Hideyoshi, geriye kalan rakiplerini bertaraf etmeye devam etmiş ve kuzeydeki bölgelerle, güneyde Kyushu ve Shikoku'yu kontrolü altına almayı başarmıştır. Böylece, iç karışıklıklarla çalkalanan dönem Japonya'sında, yüzyılın sonlarına doğru Toyotomi Hideyoshi önderliğinde, adada birliğin sağlanması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Nihayetinde, 16. yüzyılın son yıllarında, Hideyoshi, Japonya'nın yeniden birleşmesini gerçekleştirmiştir.

Ülkede mutlak kontrolü sağlamak için, iç savaş döneminde bir uçtan diğerine inşa edilmiş olan kaleleri yıktırmakla işe başlayan Hideyoshi, 1588'de yayınladığı bir fermanla, Japon tarihinde “Katanagari”²⁴ olarak bilinen, köylüler ve dini kurumların ellerindeki silahlara el koyulduğu bir süreci başlatmıştır. Hideyoshi, aldığı başka kararlarla, sınıf farklılıklarını sabitlemeye, meslekleri dondurmaya ve konut değişimini de yasaklamaya çalışmıştır (Meyer, 2009, s.97). Samurayların tarımla uğraşmasını yasaklayarak, onları her bir daimyo için bölge merkezlerinde yaptırılan kalelerde ikamete zorlayan Hideyoshi, bu yolla hem samurayların toprakla bağını, yani geçimliğini kesmiş, hem de onları belirli merkezlerde toplayarak fiziksel denetimlerini sağlamıştır. Kale şehirlerinin kurulması, hem yaşam biçimleri hem de toprakla olan hukuki bağları değişime uğrayan samurayların taşradan koparılma sürecinin tamamlanmasına hizmet etmiştir (Hall, 1955, s.52).

Ada içerisinden gelebilecek olası bir tehdide engel olmak için alınan diğer önlemlerden biri de sosyal sınıfların kesin sınırlarla birbirinden ayrılması olmuştur. Samurayların taşradaki nüfuzunu kırmak için, onları merkeze yakın yerlerdeki şehirlere yerleşmeye zorlayan Hideyoshi yönetimi, samurayları köylülerden ayırarak, sosyal sınıflar arasında katı bir hiyerarşinin tesisini ve bu yolla her bir sınıfın üzerindeki denetimi daha etkin

²⁴ İngilizceye “Sword Hunt” olarak çevrilmiş olan bu terim, Kılıç Avı olarak tercüme edilebilir.

kılmayı amaçlamıştır. Bununla, bir taraftan, tabandan gelebilecek toplu bir muhalefetin önüne geçilmesi, diğer taraftan da, buna bağlı olarak, yönetimin toplum üzerindeki kontrolünün artırılması amaçlanmıştır. Hideyoshi'nin köylülerden ayırdığı savaşçılar, şiddeti tekellerine almış ve barışı koruyan tam zamanlı askeri uzmanlar olarak bir sınıf oluşturmuştur (Jansen, 2002, s.104).

Ülkede yeni sağlanmış birliğe karşı tehdit olarak görülen bir diğer unsur da dışarıdan gelebilecek olası bir müdahale olmuştur. Hristiyanlığın adada giderek güçlenmesi, Avrupalıların adayı ele geçirmek için askeri bir hazırlık içerisinde olduğu ve toplu dinden döndürmelerle halkı kışkırtarak yönetimi içten zayıflatma hedefi güttüğü yönündeki inancı beslemiş ve Hideyoshi'yi sert önlemler almaya teşvik etmiştir. Hideyoshi ülke genelinde mutlak kontrolü sağlamak amacıyla, dışarıdan gelen yabancı etkilerine karşı başlatmış olduğu mücadelede, ilan ettiği iki ayrı fermanla, yabancıların ülkeye girişlerini engellerken, Japonların da ada dışına çıkmalarını yasaklamıştır. Ancak, Hideyoshi'nin, 1587'de, Hristiyan misyonerlerin ülkedeki faaliyetlerinin sonlandırılması ve adadan kovulmasını emreden bir ferman çıkarması, misyoner faaliyetleri üzerinde amaçlanan düzeyde bir kontrolü sağlamaya yetmemiştir. Hristiyan misyonerlerin adadan kovulmasıyla, ada halkından Hristiyanlığı seçenlerin sayısının daha fazla artmasının önüne geçilmek istenmişken, aynı fermanla, Hristiyanlığa mensup kişilerin, dinden dönmeleri için uğraş verilmiştir. Hristiyanlığın yayılmasını engellemek ve din değiştirenleri tekrar döndürmek için alınan kararlara uyulmadığı takdirde, ihlal edenlerin bedelini canlarıyla ödemek zorunda bırakıldıkları bu dönemde, misyonerler dâhil adada pek çok Hristiyan infaz edilmiştir. Bu zaman zarfında, yirmi bin civarında Hristiyan Japon öldürülmüştür.

Ek olarak, arazi ve insan kaynağının belirlenmesi amacıyla, kadastro ile nüfus sayımı, yine bu dönemde yapılmıştır. Attığı bu adımlarla, ülkedeki birliği sağlamayı başarmış olan Hideyoshi, zaferini taçlandırmak için ülke dışında bir maceraya atılmıştır. Çin'i fethetme hayaliyle çıktığı seferde, 1592 yılında Kore'ye saldırıp birkaç hafta içerisinde Seul'u ele geçirse de, Çin ve Kore güçlerine daha fazla direnemeyen Hideyoshi'nin başarısı kısa sürmüştür. Hideyoshi'nin öldüğü sene, Kore'den Japon birliklerinin tahliyesi de tamamlanmıştır. 1600 yılındaki Sekigahara Savaşı'nda, hem Hideyoshi'nin halefi Hideyori ve takipçilerini, hem de adanın batısındaki rakip daimyoları mağlup etmeyi başarmış olan Ieyasu, gücünü kanıtlamış ve ciddi oranda bir servete ulaşmıştır. Elde ettiği başarılarından

ötürü, 1603'te imparator tarafından şogun olarak ilan edilen Ieyasu, Edo'da²⁵ yönetimini kurmuştur. Böylece, bu tarihten sonraki 250 yıl boyunca ülkeyi yönetecek olan Tokugawa Şogunluğu Dönemi başlamıştır (Meyer, 2009, s.98).

Tüm ülkede sıkı bir denetim kuran Ieyasu, daimyoları merkeze bağlı kılmak için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Ele geçirdiği toprakları daimyolar arasında yeniden bölüştüren şogun, Sekigahara Savaşı'ndan önce de liderliğini kabul etmiş vasallarına stratejik açıdan önemli toprakları vermiştir. Ieyasu, Sekigahara'da kendisine destek çıkanlara verdiği mükâfatları, muhalefet edenlerin mülkünün tamamına ya da bir kısmına el koyarak sağlamakla, bir daimyodan diğerine servet aktarımını gerçekleştirmiştir. İlerleyen yıllarda da geniş çaplı transferler gerçekleşmiş, stratejik bölgeler bakufunun akrabaları arasında pay edilirken, *tozama* adı verilen “dışarıdaki” lordlar bu yolla kontrol altında tutulmuşlardır. Daimyoların yeniden düzenlenmesinin yanı sıra, ülke genelinde kilit noktalar bakufunun doğrudan denetimi altına alınmıştır. Kyoto, Osaka ve Nagasaki gibi önemli şehirlerle birlikte, maden kaynakları da doğrudan merkezin yönetimine bağlanmış, böylelikle ticari faaliyetler de kontrol edilir hale gelmiştir.

Bu yolla servetin dağılımını ve el değiştirmesini sağlayan Ieyasu, daimyoları kontrol altında tutabilmek için hayata geçirdiği diğer bir yöntemle de daimyo liderlerini senenin belirli bir dilimini Edo'da geçirmek zorunda bırakmıştır. *Sankin Kotai* (alternatif katılım/hizmet) olarak bilinen bu yeni sistemi hayata geçiren bakufu, daimyoların iki yılda bir Edo'ya resmi ziyarette bulunmalarını şart koşmuştur. Eşlerin ve çocukların rehine olarak, merkezde sürekli ikametlerinin zorunlu olduğu bu sistemle, merkezle taşra arasındaki daimi git-gelin yanı sıra, bakufu himayesindeki alanlarda kale inşası vb. umumi işlerin yapılmasında daimyoların yardımcı olmaya zorlanmasıyla, bunların iktisadi olarak zayıflamaları amaçlanmıştır. Kendi bölgeleri ile merkez arasında sürekli yer değiştirme, daimyolar için ciddi bir ekonomik külfete, bu durum da her birinin gücünün belirli sınırlar içerisinde tutulmasına yol açmıştır. Bu yolla, daimyoların hem fiziksel hem de mali güçlerinin denetim altında tutulmasıyla, şogunluğa karşı olası bir tehdide engel olmak amaçlanmıştır.

Yurtiçi denetimlerle aynı anda dış ticaret, dış temaslar, yabancı fikirler ve Hristiyanlık dinine de yasaklar getirilmiştir (Meyer, 2009, s.98). Hideyoshi'nin aldığı sert tedbirler ve getirdiği kısıtlamalarla, Portekiz ve İspanya'nın hem dini hem de ticari faaliyetlerine son

²⁵ Döneme adını veren şogunluğun yönetim merkezi Edo, Tokyo şehrinin eski adıdır.

verilmesi, Tokugawa döneminde de önemini korumuştur. Cizvitlerin adadaki yoğun gayretlerini otoritesine karşı bir tehdit olarak gören Tokugawa Ieyasu da Hristiyanlık karşıtı başlatılan mücadeleyi devam ettirmiştir. Ieyasu yönetimi altında, her ne kadar, Hristiyanlığa yönelik baskı ve engellemeler devam etmişse de, bu dönem boyunca, dış ticaretin ve hem İngiltere hem de Hollanda ile olan ilişkilerin geliştirilmesi için adımlar da atılmıştır. Bu durum, halefi Iemitsu'nun 1633-39 yılları arasında, Hristiyanlığı yasaklama amacıyla onayladığı kanunnamelerle birlikte değişmiş ve Japonya yeni bir sürece girmiştir.

Ülkeye dışarıdan olası bir müdahale ve sömürgeciliğin hedefi olma şüphesiyle misyonerlere yönelik başlatılan yasaklamalar, ticarete de yansımıştır. Ülkeye giriş-çıkışlara koyulan engelle dış ticaret zayıflamıştır. Başta Portekiz olmak üzere Batı'yla ticaretin engellenmesi, 1636 tarihli Tecrit Yasası ile doruk noktasına ulaşan ve sonraki iki yüz yıl Japonya'nın izolasyonunu getiren dönemin başlangıcı olmuştur. Tüm yabancı kitapların da yasaklandığı ülkede, dışarıdan gelebilecek her türlü tesire karşı koyulmaya çalışılmıştır. Sıkı denetim altındaki Nagasaki limanı ile sınırlı kalmak üzere, yalnızca Çin ve Hollanda'ya ticaret yapma hakkının verilmiş olması, adanın dış dünyayla olan temasını neredeyse durma noktasına getirmiştir. Dönem boyunca Çin'in yanında, adayla ticaret yapma izni verilen Hollanda, Japonya'nın Avrupa'ya açılan tek penceresi olarak hizmet etmiştir. Bu dönemde Japonya'yla ticaret yapmasına izin verilen tek Batılı devletin, Katolik Avrupa'nın aksine, dini tebliğden ziyade ticareti birincil hedefi olarak benimsemiş olan Protestan Hollanda olması da rastlantı değildir.

1853'te Perry kumandasındaki Amerikan donanmasının Tokugawa döneminde benimsenen dış ilişkilere yönelik tutumu kökten değişmeye zorlamasına kadar, Hollanda adadaki ayrıcalığını korumuştur. "Sakoku-Jidai" olarak bilinen ve yaklaşık iki asır süren bu tecrit döneminde, Japonya dış dünyaya kendini kapatmış ve özellikle Avrupalılara geçit vermemiştir. Hristiyanlık başta olmak üzere, Batı'nın Japon toplumunda bırakacağı etkinin önüne geçmeye çalışan Tokugawa yönetimi, hem otoritesine meşru bir zemin kazandıracak, hem de toplumsal denetimi kolaylaştıracak olan fikri alt yapıyı neo-Konfüçyüsçü öğretilerde bulmuştur. Tokugawa yönetimi açısından, kişinin evrende uyması gereken bir düzeni olduğunu vurgulayan bu öğretinin, özünde sadakat fikrinin yer alması önem arz etmiştir (Meyer, 2009, s.124). Resmi doktrin olarak bu öğretinin tesis edilmesi, yeni kurulmuş statükoyu haklı sebeplere dayandırmak için fikri bir alt yapıya olan ihtiyaçtan kaynaklanmıştır (Waswo, 1996, s.15).

Bakufu-han sisteminin sınıfsal temelli sosyal yapısı için gereken rasyonalizasyonu sağlayan bu öğretinin Japonya'daki kurucusu olarak bilinen Fujiwara Seika, Ieyasu'ya ders vermişken, öğrencisi Hayashi Razan da, yönetime geçen ilk üç şoguna danışman olarak hizmet etmiştir. Dönem boyunca, hanedanlığa ve yönetici elitlere bu yönde rehberlik eden Razan, bakufu kanunlarının oluşturulmasında da rol oynamıştır. Oğlu Gaho tarafından tamamlanan *Honcho hennen-roku*²⁶ ve *Honcho tsugan*²⁷ adlı eserlerinde ortaya konan siyasi düşünceleriyle, Razan, *tendo* ("Tanrılarının yolu") fikrine dayanarak Tokugawa şogunluğunun kuruluşunu tarihe dayandırmış ve yönetime meşruiyet kazandırmıştır. Ieyasu'nun yeni rejimine olan desteği sağlamak için, Konfüçyüs'ün değerlerine atıfla *kenshin* ("adanma/sadakât") düşüncesini öne çıkarmıştır.

Japonya, Klasik Çin eserlerinden, düzenli bir toplumun, sağladıkları hizmetlerin niteliğine göre sınıflara bölünmüş olması fikrini almıştır (Jansen, 2002, s.103). Yerle gök arasındaki düzenin bir benzerinin yöneticiler ile yönetilenler arasında da olması gerektiğini savunmuş olan Razan, bu görüşü temel alarak toplumun dört ayrı tabakaya olan ayrımının, Konfüçyüs'ün fikirleriyle uyum içerisinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. Konfüçyüsçü öğretinin iki temel ahlaki ülküsünü oluşturan chū ("bağlılık") ve ko ("aileye/ataya saygı"), Tokugawa Japonya'sında, feodal ilişkileri desteklemek amacıyla sadakatin, aile içi etiğin bir parçası olan atalara saygının önüne geçmesi şeklinde hayat bulmuştur. Bu bağlamda, bağlılık ve düzenin her şeyin üzerinde tutulduğu muhafazakâr devlet geleneği felsefesinin temeli oluşturulmuştur. Yöneticiler, çiftçiler, zanaatkarlar ve tüccarlar olarak toplumun hiyerarşik olarak bölümlendirilmesi, sosyal uyumun ancak her kişinin kendisine verilmiş görevi yerine getirmesi durumunda gerçekleşebileceği fikrine dayanmıştır (McClain, 2002, s.34). Ancak, toplumu dört sosyal tabakaya ayıran ve sınıflar arası geçişi yasaklayan bu öğretiyle, toplumsal dönüşümün önüne geçilmeye çalışılmış olması, değişimi engelleyememiştir. Her ne kadar, feodal değerlerin muhafazası, tecrit politikasıyla desteklenmiş olsa da, yine de Tokugawa Japonya'sı hem iç dinamikleri hem de dış etmenlere dayanarak bir dönüşüm geçirmiş ve Meiji modernleşmesine öncül teşkil etmiştir.

Bu konuyla alakalı, tarihçiler tarafından iki çeşit sav ileri sürülmüştür. Bazı tarihçiler, uzun yıllar boyunca kendisini izole ederek, dışarıyla kurulacak her tür münasebetin engellendiği bu dönemde, içine kapanmanın ülkeyi geride bıraktığı ve Batı kaynaklı modern hayatla tanışmasının geciktiğini iddia etmektedir. Bazıları ise, Japonya'da ulus inşasının

²⁶ Kronolojik Japon Tarihi

²⁷ Japonya'nın Tarihi Araştırması

gerçekleşmesi ve tam bir bütünleşmenin elde edilmesinin, bu dönemde mümkün hale geldiğini savunmaktadır. İkinci savı destekleyecek nitelikte, dönemin Japonya'sından bazı gelişmeler, Japon kültürü ve kimliğinin oluşmasında Tokugawa döneminin önemine dikkat çekmektedir. Dış dünyadan izolasyon Japon kültürüne özgü birikimi sağlarken, aynı zamanda, adada bu alanda bir homojenlik de meydana getirmiştir. Diğer yandan, dönem boyunca adada hüküm süren barış ve siyasi istikrar, ekonomik büyümeyi ve paralelinde yaşanan değişimleri mümkün kılmıştır.

Adadaki bütünleşme, ulaşım ve iletişim imkânlarını artırırken, ticari faaliyete de hız kazandırmıştır. Yeni şehir merkezlerinin kurulması ve buralarda artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekliliği, bölgeler arasındaki ticareti çok hızlı bir şekilde büyüttüştür (McClain, 2002, s.55). Artan ticaretin yanı sıra, dönem boyunca tarımsal üretimin de artması, adada ortak bir iç pazar oluşumuna ve ulaşım ağının genişlemesine; bu durum da bölgeler arası etkileşimin artmasına olanak sağlamıştır. 17. yüzyılın sonlarına doğru, tarımsal üretimin ticarileşmesiyle birlikte, bir taraftan, tarımda belirli ürünler ön plana çıkarken, diğer taraftan da, bu ürünlerin satışı için gereken ticari ağın kurulması gerçekleşmiştir. Hem tarımsal üretimin hem de ticari faaliyetin artışında, başta Tokugawa Şogunluğu'nun merkezi olan Edo olmak üzere, 16. yüzyılın sonlarında kurulan şehir sayısının giderek artması etkili olmuştur. Samurayların taşrayla olan bağının kesilerek, bağlı bulundukları daimyoların her birinin birer kaleye taşınması, bakufunun, yönetimine yönelik muhalefet edebilecek olası güç odaklarının kontrolünü sağlamasını kolaylaştırmışken; merkezin güçlendirilmesini amaçlayan bu uygulamayla kurulan kaleler de, zamanla büyüyerek çekim merkezleri haline gelmiştir. Kırıldan alınan göçlerle yaşanan nüfus artışına paralel olarak, gelişmekte olan kentlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ticari faaliyet daha da önem kazanmış ve bu kaleler birer ticaret şehri olarak büyümüştür. Özellikle, bakufunun direkt kontrolü altında bulunan üç önemli şehir, Edo, Osaka ve Kyoto, kentleşmenin çok daha yoğun yaşandığı merkezler olarak öne çıkmıştır.

Diğer bir deyişle, Tokugawa rejimiyle yaygın şiddetin sona ermesi ve ülkeye daha önce görülmemiş bir barış ortamının gelmesi, ticaretin artmasını, bu da şehirlerin gelişmesini mümkün kılmıştır. Şehirlerdeki pazarlara tarımsal mahsulün sevkiyatı, yerleşim alanları arasındaki ulaşım ve haberleşme olanaklarını artırmışken, ticari faaliyete, toptancı, simsar ve bankerler gibi aktörlerin katılımıyla, tüccar sınıfı içerisinde yeni oluşumlar da hayata geçmiştir. Sermaye birikiminin zenginleştirdiği tüccar sınıfı başta olmak üzere yükselen kimi sosyal grupların yanında, sahip oldukları imtiyazları birer ikiye kaybeden ve bu yüzden

toplumsal konumları zedelenen sınıflar da olmuştur. Taşrayla bağları kesilip şehirlere yönlendirilen savaşçı sınıf, Edo Dönemi'nde körelen askeri rekabetle, sahip olageldikleri güçlerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Diğer taraftan, yine bu dönem içerisindeki faal savaş ortamının yokluğu, samuraylara, farklı alanlarda eğitim almaları için gerekli boş zamanı mümkün kılmıştır. Savaş sanatının inceliklerini öğrenme dışında, bu dönemde, edebiyat, felsefe ve Japon sanatının çeşitli kollarında-çay seromonisi, ikebana, bonsai vb.- eğitim alan samuraylar, bu alanların gelişmesine de katkı sağlamıştır.

Büyük şehirlerin kurulması ve taşradan alınan göçlerle, nüfusun giderek belirli noktalarda yoğunlaşması, toplumsal sınıflar arasındaki keskin sınırları silmeye, sınıflar arasındaki güç dengesini değiştirmeye, dahası yeni sosyal grupların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Şehirleşmeyle birlikte tacirlerin yanı sıra ortaya çıkan bir sınıf da zanaatkârlar olmuştur. Yeni bir şehirli kültürünün oluşmaya başladığı bu dönemde, edebiyat ve sanatta gelişmeler kaydedilmiş, Japon halk tiyatrosu *kabuki* ile Japon resim sanatı *ukiyo-e* gibi birtakım yeni türler özellikle şehir halkının beğenisine sunulmuştur. Edo Dönemi'nin huzur ortamı, ticari amaçla geliştirilen sanatın yeni formları için ideal bir zemin hazırlamışken, kültürel tüketim seri üretim yoluyla yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda, orijinal tablo satın alabilecek kadar parası olmayan, ancak kendi kültürel kimliğini de oluşturmaya çalışan şehirli orta sınıfa yönelik toplu üretime geçilmiş olan *ukiyo-e* örneğinde olduğu gibi, dönem Japonya'sında sanatın içeriği, amacı ve hitap ettiği toplumsal kesim değişmeye başlamıştır.

Hem imparatorluk sarayının kadim kurallarının, hem de bakufu yönetimlerince geliştirilen çeşitli savaşçı değerlerinin kodlanıp, alt sınıflara yayılması süreciyle, ülke genelinde toplumsal normlar şekillenmiştir. Japonya'da, giyim-kuşam, mutfak kültürü ve mimaride geleneğin yerleşmesi ve kısmen standardize edilmesi Edo döneminde gerçekleşmiştir. Yeme alışkanlıklarının bile değişmeye başladığı bu dönemde, öğünlerin sayısı ikiden üçe çıkarken, pirinç hemen hemen her yerde temel besin kaynağı haline gelmiştir. 1603 ile 1868 yılları arasında, Tokugawa ya da diğer bir adıyla Edo olarak bilinen bu dönem, böylece hem geleneksel kurumların, kültür ve toplumun adada hâkim olduğu en son dönem olmuştur, hem de modern Japonya'nın üzerinde inşa edildiği zemini hazırlamıştır.

2.1. Feodal Dönem ve Samuray Kültü

4. yüzyıla gelindiğinde, klanların siyasi ve askeri bütünleşmeleri birbirinden bağımsız birer aktör olarak ortaya çıkmalarını sağlamıştır. Klanlar arasında en baskın olan Yamato

klanı, gücünü diğer klanları boyunduruk altına almasından değil, pek çoğunun desteğini kazanmış olmasından almıştır. Erken Japon toplumunun ilk kültürel bütünleşmesini sağlamasına rağmen, Yamato klanı yönetimde bu etkiyi sağlayamamıştır. Bu dönemde, pek çok bölgede, klanlar özerkliklerini devam ettirmiştir. Yamato klanının gücünü artırarak, Japon imparatorluğunun temellerini atması, anakaradan öğrenilen yenilikler ile gelen saldırılara karşı edindiği savaş deneyimleri ve savunma hazırlığının kazandırdığı planlama ve diğer yönetsel kabiliyetlerle mümkün olmuştur. İktidarı sağlamak için, askeri yönden gücün önemini kavrayan Yamato klanı, kendilerinin güneş tanrıçasının soyundan geldiği yönündeki inancı temel alarak, imparatorluk hanedanını kurmuştur.

Çin'deki sistem örnek alınarak oluşturulan yönetimi imparator temsil etmiştir. İmparatorun gölgesinde ona bağlı olarak yaşayan klanlar, onun yönetim memurları olarak çalışmışlardır. Bu açıdan, imparatorluk kurumu, farklı klanları bir araya getirmek ve siyasi açıdan bütünleşmeyi sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Mitolojiye dayandırılarak kendisine meşruiyet ve kutsallık kazandırılan hanedanlık, bu yolla günümüze kadar aynı soydan devam edebilmiştir. Çin'deki hanedan kavgalarının aksine, Japonya'da kutsal imparatorun altındaki klan liderlerinin yönetimde etkin rol alabilmek adına birbirleriyle verdikleri mücadeleler olmuştur. İmparatorun kutsallığına olan inanç, adadaki birleştirici güç olmuşken, aynı durum, onun uzun yıllar sembolik bir figür olarak kalmasına da sebep olmuştur. Ülke idaresi üzerindeki etkisi özellikle 12. yüzyıldan sonraki askeri yönetimlerin gölgesinde kalmış olsa da imparatorluk kurumunun manevi otoritesi asla sarsılmamıştır. Kutsal kabul edilmesinin yanı sıra, bunun en önemli sebebi, askeri liderlerin kazandıkları egemen konuma meşruluk arayışlarındaki temel aracın imparatorun vekili olarak kendilerini konumlandırmaları olmuştur (Hunter, 2002, s.223). Diğer bir deyişle, askeri yöneticiler, bütün yasal gücün kaynağı olarak imparatorun konumuna saygı göstermek zorunda kalmıştır (Meyer, 2009, s.77).

7. yüzyıldan itibaren adanın anakara ile olan ilişkilerinin artması, edebiyat ve mimaride olduğu kadar, dini ve yönetsel konularla ilgili de Çin etkilerinin hissedildiği yeni bir dönemi başlatmıştır. İlk daimi merkezini Nara'da kuran imparatorluk, Çin başkentlerinden esinlenerek, sarayı ve bürokrasisini oluşturmuştur. 7. yüzyılın ortalarında yine Çin modeli esas alınarak, merkezi yönetimin gücünü sağlamlaştırmak amacıyla bir dizi reform yapılmıştır. İmparatorluk ailesinin hâkimiyetini genişletebilmek amacıyla Çin hanedanlığı örnek alınarak hukuk ve yönetim alanında değişikliklerin adada uygulanmaya başlanması

Taika reformlarıyla başlamıştır. Fujiwara klanının kontrolü ele geçirdiği bu dönemde yürürlüğe koyulan Taika reformlarıyla, yeni bir idari sistem kurulmuştur. Üstün yetenekli savaşçılar olan samurayların bir sınıf olarak Japon tarihinde önemli bir aktör haline gelişi de Taika reformlarından itibaren gerçekleşmiştir. Toprak reformunun da gerçekleştiği bu dönemde, siyasi gücün tek elde toplanması ve merkezi bir idare sisteminin kurulması amaçlanmıştır.

Bu dönemde, büyük bir toprak reformuyla, toprakların hepsini kendi mülkiyetine alan saray, köylülere eşit şekilde yeniden dağıtmıştır. Vergi gelirinin merkezileştirilmesi amacıyla, toprakların eşit şekilde çiftçiler arasında pay edilmesi imparatorluğun yereldeki nüfuzunu sağlamlaştırmıştır. Çin'den alınan vergi sistemini hayata geçirmek için, böyle büyük çaplı bir toprak reformuna girişilmiştir. Taika reformlarıyla, imparatorluk ailesi adada hâkim olduğu alanı genişletirken, aynı zamanda bu reformlarla, Japonya'da ilk defa imparatorluk merkezleşmiş bir yönetim kurabilmiştir. Ancak, Çin örneğindeki gibi gösterişli bir imparatorluğun kurulması için toprakların yeniden dağıtımı ve ağır vergileri de içeren bu reformlar, köylülere zor duruma düşürmüştür.

Reformların önemli bir ayağını oluşturan toprak ve vergi alanındaki reformlar, kısa vadede merkezin etkinliğini artırmasına yardımcı olmuşken, uzun vadede, amaçlananın aksine, gücün giderek taşra lehine el değiştirmesine yol açmıştır. Taika reformları arasında en büyük akamet arazi ve vergi reformlarında olmuştur. Yüksek vergiler pek çok çiftçinin yoksullaşmasına ve topraklarını satmak zorunda kalmalarına sebep olmuştur. Yüksek vergi yükü altında ezilen pek çok köylünün, toprağını satmak zorunda kalarak, büyük toprak sahiplerinin altında çalışmaya mecbur olması, yerelde toprak ağalarının giderek güçlenmesine, bu durum da taşrada güç odaklarının adım adım merkezden daha bağımsız hareket etmeye başlamalarına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, aristokrasiden bazı aileler ile Budist manastırlarının vergiden muaf tutulması da merkeze aktarılan gelirin azalmasına ve buna bağlı olarak taşrada kontrol ve denetim sağlanması için gereken kaynak aktarımının sekteye uğramasına yol açmıştır. Bu değişim, zaman içerisinde, siyasi gücün merkezden, bağımsız büyük toprak sahiplerine kaymasına neden olmuş ve küçük çiftçilerin çoğunu topraklarını satmaya ve kiracı çiftçilik yapmaya zorlamıştır. Bu durum, az sayıda büyük toprak sahiplerinin güç ve servetlerini biriktirmesine yol açmış ve ortaçağ Avrupa'sındakine benzer bir feodal sistemi ortaya çıkarmıştır. Merkezin, toprak mülkiyeti üzerinde aldığı kararlarla, sahipliğin ve dolayısıyla da gücün el değiştirdiği ülke, kendi toprakları üzerinde

alışan köylülerin zaman içerisinde zayıflamasına, buna karşılık toprağın belirli ellerde toplanmasına sahne olmuştur.

Toprak ağalarının ortaya çıkışıyla, sahip olunan mülklerin hem dışarıdan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı, hem de muhtemel bir köylü ayaklanmasının önüne geçilmesi amacıyla, sıkı bir şekilde korunması gerekliliğİ ortaya çıkmıştır. Meknsal düzenlemelerin yanı sıra, bu konuda başvurulan en önemli yöntem, koruma işinin başlı başına bir vazife haline getirilmesi olmuştur. Bu amaca yönelik, zenginliklerini korumak üzere, feodal lordlar “buşı” adı verilen ilk samuray savaşlarının hizmetinden faydalanmıştır. Samuraylardan bazıları, korudukları toprak ağalarının akrabaları iken, diğerkleri ise ücretle tutulmuştur. Taşrada tarımsal iş gücünü sağlamanın yanında, olası saldırılara karşı savunmasız olan köylüleri yeri geldiğİnde koruyan ve yerele bağlı olan savaşlar, zaman içerisinde ülke içerisindeki farklı aktörler arasında gücün el değiştirmesi neticesinde, toplumsal hiyerarşide en üstte yer alan bir sınıf haline gelmiştir.

Bu durum ilerleyen yıllarda, imparatorun gücünün zayıflayarak, merkezi yönetimin yereldeki etkinliğinin giderek azalmasına yol açmıştır. Vergi muafiyeti olan soylular ile kimi dini cemaatlerin zaman içerisinde elde ettikleri gücü, bu grupların denetim altında tuttukları toprakları merkezi yönetim aleyhine giderek genişletmelerine imkn sağlamıştır. Yereldeki gücünü ve dolayısıyla sağladığı vergileri de kaybeden imparatorluk, bu süreçte merkeze bağlı orduyu da besleyemeyecek hale gelmiş ve giderek adadaki hkimiyetini kaybetmiştir. Yerini, yerelde giderek palazlanan ve eldeki topraklarını korumak için kendi savaşı birliklerini kuran farklı ailelerin adadaki hkimiyeti almıştır.

8. yüzyılda Kyoto’ya taşınan merkezle yönetimde Fujiwara klanı etkili olmuştur ve imparatorlara danışmanlık yapmıştır. Heian döneminde de önemli bir siyasi aktör olmaya devam eden Fujiwara klanı, hanedan ailesiyle yaptığı stratejik evliliklerle gclendirdiği konumunu, Kyoto başta olmak üzere, başlıca büyük vilayetlerdeki yönetim makamlarını ele geçirerek devam ettirmiştir. Her ne kadar, Nara döneminde itibaren imparatorlar genellikle sembolik olarak başta bulunmuşlarsa da 900’ler boyunca hüküm süren Heian dönemindeki zayıf imparatorların taşradaki kontrolü kaybetmesi, ülkede büyük bir karışıklığa yol açmıştır. Bu durum, imparatorun gücünün sadece başkentle sınırlı kalmasını doğurmuş ve merkezin dışındaki bölgelerde boşalan iktidar boşluğunu da savaşı sınıf doldurmuştur.

Heian döneminde, toprakların kontrolünü ele geçirmek ve üzerinde etkin bir denetim sağlamak, farklı çıkar grupları arasındaki mücadelenin esasını oluşturmuştur. Ana rn olan

pirincin üzerindeki tasarruf haklarının derecesi tüm ekonomik sistem içindeki konumu belirlerken, nüfusun büyük bölümü için zenginliğin ve statünün temel belirleyicisi olmuştur (Hunter, 2002, s.125-6). Pirincin ada ekonomisindeki temel değişim aracı olması, özellikle ekilebilir alanlar üzerindeki kontrolü çok önemli kılmıştır. Bu mücadele de sahip olunan toprakların korunmasını en temel amaç haline getirmiştir. Bu durumun doğrudan sonucu, tarıma elverişli topraklar üzerinde, çok uzun yıllar devam eden sürekli ve çetin bir rekabet yarışı olmuştur. Ülkenin modernleşmesinden önce yaşanan sayısız iç savaş, verimli pirinç tarlalarını denetleme teşebbüslerinden çıkmıştır (Meyer, 2009, s.8). Eldekilerin korunması ve yenilerinin eklenmesi de, yeni savaş alet ve teknikleriyle beraber savaşçı birliklerin oluşmasına ve giderek adada önem kazanmalarına yol açmıştır.

Hâkimiyet mücadelesinin, ülkenin önemli klanlarını pek çok kez karşı karşıya getirdiği ülkede, çatışma ve rakiplere karşı hazırlıklı olma zorunluluğu, savaş günlük hayatın bir bileşeni haline getirirken, bu alana ait yeni tekniklerle beraber kültürel kodlarını da geliştirmiştir. Ardı arkası kesilmeyen savaşlar, siyasi belirsizliğe yol açmakla beraber, gücün ele geçirilip korunmasının temel amaç olduğu bu ortamda, zamanla büyüyen bir savaş ekonomisi ile tüm topluma mal ettiği bir değerler sistemi meydana getirmiştir. Tüm bunlar, savaşın Japon kültüründe önemli bir yer edinmesine sebep olmuştur. 12. yüzyıldan itibaren Japonya'nın yöneten sınıfı olan samurayların, savaşçı ahlakı da Japon kültür gelişiminin temelini oluşturmuştur (Hunter, 2002, s.359).

Böylece, 11. yüzyılın başlarında, savaşçılar adanın pek çok bölgesinde hem askeri hem de siyasi güce sahip olmuştur. Kyoto'nun dışında kalan ve merkezden uzak olan kırsal alanlarda, toprakların saldırılardan korunması işini yereldeki bu güçler üstlenirken, büyük toprak sahipleri, mülklerini koruması için samurayları işe almıştır. Böylelikle, savaşçı sınıf günden güne etkisini artırmıştır. Heian dönemi sona ererken, saray aristokrasisi de kontrolünü yitirmiş, güçlü askeri klanlar arasındaki rekabet, 1156 yılında iki kardeş arasında çıkan taht kavgası nedeniyle çıkan karışıklıkta imparatorluk kurumunun elindeki gücü de kaybetmesiyle, iyice kızıışmıştır. Bu ortamda, aristokrat kökenli iki askeri aile, Minamoto ve Taira, ön plana çıkmış, aralarındaki rekabetten Taira galip gelmiş ve bu klan samuray önderliğindeki ilk yönetimi kurmuştur.

Kökenleri Heian dönemine dayanan ve merkezi yönetimden bağımsız, güvenliklerini sağlamak için kendi ordularını kuran zengin toprak sahiplerinin hizmetinde, silahlı birlikler olarak ortaya çıkan samuraylar, 12. yüzyılda şogunluk olarak bilinen askeri yönetimin

başlamasıyla adada kontrolü ele geçirmişlerdir. Askeri aristokrasi olarak doğup, askeri yöneticiler olarak 1156'dan itibaren yönetime dâhil olmaya başlayan samuraylar, Taira klanının sarayda nüfuzunu artırmasıyla giderek güçlenmiştir. Kısa süre sonra, bu iki klan arasındaki rekabeti belirleyecek olan bir savaş daha yapılmıştır. 1180'den 1185'e kadar süren Gempei Savaşı'ndan bu kez galip gelen taraf Minamoto klanı olmuş ve liderliği ele geçirmiştir.

Şogun olarak atanan ve memleketi Kamakura'da yeni yönetimi kuran Minamoto Yoritomo, sonunda, Kamakura'da askeri yönetimi (*bakufu-han*) kurmuştur. Böylece, Yoritomo, 1185'ten 1868 yılına kadar Japon siyasi hayatında hükmedecek olan askeri yönetiminin ilkinde şogun olarak liderlik etmiştir. Minamoto klanı 1333 yılına kadar Japonya'nın büyük bir kısmında hâkimiyetini sürdürmüştür. Bu dönemde, taşra aristokrasisini oluşturan samurayları da içine alan savaşçı sınıf büyümüştür. Taşrada yerel savaşçılar olan samurayların, Kamakura döneminde şogunun gücünün bel kemiğini oluşturan aktörler olarak yer almaları, sadece samurayları imtiyazlı bir statüye kavuşturmakla kalmamış, aynı zamanda, ilerleyen yüzyıllar içinde ülke tarihine de yön vermelerine zemin hazırlamıştır. Böylece, gücüne güç katan savaşçı sınıf, yedi yüzyıl boyunca önemli bir aktör olarak Japon siyasi tarihinde yerini almıştır.

İmparatorluğun güç kaybederek yerellerde baş gösteren otorite boşluğunu büyük toprak sahiplerinin doldurduğu ve güçlerini konsolide ettikleri bu dönemde, mücadelenin yönünü ve taraflarını belirleme konusunda sahip oldukları aktif rolle samurayların hem imparatorluk merkezi hem de toplum üzerinde elde ettikleri gücün artması adeta kaçınılmaz olmuştur. Kılıç kullanmaya ehil ve savaş alanında yetkin olmalarının yanı sıra, samurayların gücüne güç katan başka bir faktör de Kamakura askeri yönetiminin çıkardığı bir kanunnameyle, Konfüçyüsçü değerlerin ön plana çıkartılması olmuştur. 1232'de çıkarılan Joei Shikimoku²⁸, sadakati, disiplini ve katı bir hiyerarşinin temel olduğu Konfüçyüsçü öğretisi esas alınarak hazırlanmıştır ve bu yolla toplumsal düzenin sağlanması ve korunması amaçlanmıştır. Kişinin ancak kendi görevlerinin bilincinde olması ve bu görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmesiyle, ortak iyiye katkıda bulunabileceğinin vurgulandığı bu öğretille, bu alandaki sorumluluk kişinin üzerine bırakılmıştır (McClain, 2002, s.35). Düzenin devam ettirilmesi, toplumsal yapının muhafaza edilmesini ve bu amaç da kontrol araçlarının geliştirilmesini doğurmuştur. Bu açıdan Konfüçyüsçü öğretisi, samuraylar için, hem hizmet

²⁸ Kamakura Şogunluğu'nun idari kurallarına ilişkin bir kanunname olup, dini konular, toprak anlaşmazlıkları ile ceza gerektiren suçlarla ilgili bir takım ilkeleri içermektedir.

ettikleri efendilerine olan sadakat ve öz disiplin için, diğer taraftan da, aynı yolla, toplumda sahip oldukları statü ve gücün de tesisi için gereken fikri zemini de sağlamıştır.

Şoguna ettikleri bağlılık yeminleriyle, hizmete giren samuraylar için, bakufunun sakin geçen ilk yılları, Çin'i ele geçirmiş olan Moğolların istediği vergiyi ödemeyi Kyoto'nun reddetmesi üzerine, sona ermiştir. 1274'te adaya saldırı girişiminde bulunan Moğollar, her ne kadar kötü hava koşullarının engellemesiyle mağlubiyet yaşamış olsalar da, samurayların savunma için birliklerini seferber etmeleri de yadsınamaz bir gerçek olmuştur. Her ne kadar Moğol istilasına uğramaktan kurtulsa da, yine de bu tehdidin varlığının şogunluğa bedeli ağır olmuştur. Moğol saldırıları sırasında göstermiş oldukları hizmetlerden ötürü, vasallarını ödüllendirebileceği toprak ya da ganimetlerden yoksun olan şogunluk için bu durum bakufunun istikrarını bozucu etkide bulunmuştur. Zayıflamış olan şoguna meydan okuyan imparator Go-Daigo, 1333'te şogunluğu devirmiştir. Kemmu Restorasyonu olarak bilinen ve imparatorun gücü tekrar eline aldığı bu dönem sadece üç yıl sürmüştür. 1336 yılında, samuray yönetimi Ashikaga klanının liderliğinde tekrar etkili olmuştur.

Ancak, 13. yüzyılda anakaradan gelen Moğol tehdidinin yol açtığı sıkıntılar sonucunda zayıflayan Kamakura yönetiminden sonra, gücü ele geçiren Ashikaga Şogunluğu'nun da ömrü çok uzun olmamıştır. 14. yüzyılın ilk yıllarında, adada şiddetin giderek yaygınlaşmasında, mülklerini artırma baskısı hisseden yerel güçler için yeni topraklar ele geçirmenin zorunluluğu etkili olmuştur (Duus, 1976, s.61). Daimyo adı verilen yerel güçlerin etkilerini giderek artırmaları, şogunluk ile imparatorluk arasındaki rekabetten beslenmiştir. Taht kavgasını kızıştıran ve farklı halefleri destekleyerek şogunluğun emirlerini göz ardı eden daimyolar arasındaki çatışma, Kyoto'nun yerle bir edilip binlerce kişinin kaybıyla sonuçlanan 1467'deki Onin Savaşı'na götürmüştür. Bu tarihten 1573'e kadar geçen süre, Japon tarihine *Sengoku Jidai* olarak geçmiştir. Bir yüzyıl boyunca, daimyoların ülkedeki kontrolü ele geçirmek için verdiği mücadeleye hemen hemen tüm bölgeler iştirak etmiştir. Bu dönemde ülke, daimyolar ve hizmeti altındaki samurayların etkin oldukları topraklar üzerinde düzeni sağlama ve kontrolü ellerinde tutmak için verdikleri mücadelelere sahne olmuştur.

15. ve 16. yüzyıl boyunca, birbirinden bağımsız ve sürekli savaş halindeki yüzlerce farklı güç odağının meydana getirdiği kaos ortamında, savaşçılara olan talep de kaçınılmaz olarak artmıştır. Bu durum, sayıları giderek artan samurayların, bir taraftan da toplumdaki nüfuzlarını sağlamlaştırılmalarına zemin hazırlamıştır. Her ne kadar siyasi istikrarsızlık hüküm sürse de bu çatışma ortamı ekonomiye katkıda bulunmuştur. Daimyoların silah, mühimmat ve

diğer temel gereçlere olan ihtiyacının artması, tüccarları zengin ederken, malların güvenli bir şekilde taşınması için ticaretle uğraşanlar arasında çeşitli birliklerin oluşması ve iletişimin artması sağlanmıştır. Sengoku Jidai döneminde, sayı ve çeşidi artan silahlar ve geliştirilen taktikler yanında, bu alanda yetkinlik kazanmanın da bir o kadar önemli hale gelmesi, kılıç kullanmaya ehil, fiziksel kuvvet dâhil belirli nitelikleri bünyesinde barındıran kişilerin ön plana çıkmasını gerektirmiştir.

Ekonomik açıdan yıkıcı sonuçları olan ve çoğu zaman da top yekûn tarihten silinmeyle sonuçlanan toprak savaşlarında, her şeyden önce sahip olunan toprakların korunması gerekmiştir. Sadece güçlü olanın hayatta kalabildiği ve bu gücün de iyi silahlarla donanmış büyük ordulara sahip olmaktan geçtiği bu dönemde, samurayların savaş etme kabiliyetleri ve taktiklerinde de gelişmeler yaşanmıştır (Turnbull, 2003, s.19). Uzun süreli ve etkili bir korunma, bu alanda uzmanlaşmaya, bu da bir savaşçı sınıfın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fiziksel gelişim, zorlu koşullarla mücadele ve ölümüne cesareti gerektiren bu savaş ortamında doğan samurayların, güçlenerek Japon tarihinde önemli bir aktör haline gelmeleri de bu olguya bağlı olmuştur. 17. yüzyıla kadar yaşanan mücadeleler, savaşçı sınıf olan samurayların giderek güçlenmesi ve toplumdaki hâkim sınıf olmasına sebep olmuşken, bir taraftan da savaşa ait algı ve değerlerin yerleşip üstün tutulmasına yol açmıştır. “Hizmet etmek” manasına gelen “saburau” kelimesinden türemiş olan samuray kavramı, feodal dönem öncesinde savaşçı için kullanılan buşi ile değişimli olarak kullanılmış olsa da, ilki, sınıfsal bir ayrımı da içinde barındırmıştır.

Tokugawa döneminde, ülke içerisinde barışı sağlamak amacıyla getirilen bir takım değişikliklere kadar, bölgesel lidere bağlılıklarıyla organize olmuş savaşçı sınıf, taşrada gücü elinde bulundururken, daimyolar da imparator adına ülkeyi yöneten şoguna tabii olmuştur. Kyoto’da ikamet eden saray aristokrasisinden farklı olan bu savaşçı soylular, yaşam stilleri ve sahip oldukları temel değerleri açısından Avrupa’daki şövalyeliği anımsatmıştır. 12. yüzyıldan itibaren, imparatorun otoritesinin sembolik bir hal alması ve fiili gücü askeri lider olan şogunun kullanmaya başlamasıyla, savaşçı sınıf olan buşi (samuray), sadece askeri ve siyasi meselelerde değil, aynı zamanda, Japonya’nın üst kültüründe de önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Her ne kadar, buşi yaşam tarzı bu dönem içerisinde tüm ülkeye hâkim olmasa da, ilerleyen dönemlerde bu sınıfın değerleri Japon kültürel hayatının belirleyici öğelerinden olmuştur.

1568 yılında Oda Nobunaga isimli bir savaş beyinin üç güçlü daimyoyu mağlup edip, Kyoto'da desteklediği lideri şogunluk makamına getirmesiyle birlikte çatışma dönemi sona yaklaşmıştır. Bundan sonra, tüm gücünü diğer rakip daimyolar ile karışıklık çıkaran Budist rahipleri boyunduruk altına almaya harcayan Nobunaga ve 1576 ile 1579 yılları arasında inşa ettirdiği heybetli Azuchi Kale'si Japonya'nın yeniden birliğine kavuşmasının sembolü olmuştur. 1582'de Nobunaga'nın suikasta uğramasının ardından, generallerinden Hideyoshi liderliği ele geçirmiş ve birleşme sürecini tamamlamıştır. Hideyoshi, büyük bir klan olan Tokugawa'yı Kyoto'dan uzağa, doğudaki Kanto bölgesine sürmüştür. 1600 yılında, Tokugawa Ieyasu, Edo'da iyi korunan kalesinden yakınındaki daimyoyu ele geçirmeyi başarmıştır. Ieyasu'nun oğlu Hidetada, 1605 yılında birleşmiş bir ülkenin şogunu olarak göreve başlamış ve yaklaşık 250 yıl sürecek olan barış ve istikrar dönemini açmıştır. Güçlü Tokugawa şogunları, şehirlerde lordlarına hizmet etme ile silahlarını bırakıp çiftçilik yapma seçenekleri arasında tercih yapmaya zorlayarak, samurayların gücünü denetim altına almıştır.

Toprakların yeniden dağıtımının yanında, şogunluğun attığı diğer bir adımı tarımsal ilişkilerin yeniden organize edilmesi oluşturmıştır. Mülkiyet haklarının yeniden şekillendirilmesiyle, toplumsal tabakalaşma ve sınıflar arasındaki kesin ayrım netleşmiştir. Öncesinde tarımla uğraşan alt seviyedeki samuraylar ile silah taşıyabilen köylülerin, bu hakları ellerinden alınmış ve savaşçı sınıf ile tarımla uğraşan kesimin birbirinden ayrılması gerçekleştirilmiştir. Her bir statü sınıfının kanunlarla tanımlanmış sınırları, konumu ve fonksiyonları bulunurken, sınıflar arasında geçiş yapmak da yasaklanmıştır. Ülke çapında getirilen düzenlemelerle, giyim-kuşam kodları ve yerleşim biçimleri her bir sınıf için belirlenmiştir. Temel üretimi gerçekleştiren köylülerin soylular tarafından sömürüsü üzerine şekillenen Tokugawa Japonya'sında, köylülerin olduğu kadar samurayların da sosyal rollerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Tokugawa yönetimi, hem onur ve dürüstlük gibi erdemlerle ideolojik yönden, hem de şogunluğun ekonomik amaçlarına bürokratik hizmet edecek şekilde idari açıdan işlev görmesi için samurayların bir sınıf olarak resmi bir biçim almasını mümkün kılmıştır (Howland, 2001, s.373).

Şogunun daimyoların bölgesel nüfuzlarını azaltmasıyla, samuraylar da önceki güçlerini kaybetmiştir. Köylerde hüküm sürdükleri topraklardan koparılıp, kale şehirlerinde ikamete zorlanan samuraylar, köylüden doğrudan topladıkları verginin yerine, bağlı bulundukları daimyonun tahıl ambarından belli bir miktar pirinci aylık ücret olarak almaya başlamışlardır. Toprak mülkiyetleri sona erdirilen samuraylar, böylece, mevkiye bağlı aldıkları geçimlikleri için, daimyo liderinin hizmetinde elde ettikleri konuma tabii

olmuşlardır. Öte taraftan, ihtiyaçlarını karşılamak için gereken parayı, ancak kendilerine aylık olarak verilen pirinci satarak elde edebilir hale gelen samuraylar, bu yolla, tüccarların insafına bırakılmıştır (Jansen, 2002, s.107).

Önceki dönemin savaşçı-köylü sınıfı olan samuraylar, Tokugawa düzenlemeleriyle, etkin bir şekilde taşradan koparılmış ve toprakla doğrudan bağları kesilmiştir. Şogunluğun savaşçı sayısına getirdiği kısıtlamalar neticesinde, samurayların azımsanamayacak kadar bir kısmının daimyo idaresinde yerel sivil memurlar haline gelmesi gerçekleşmiştir. Şogun kendisine bağlı samurayları da Edo'da toplamış ve onları da aylığa tabii kılmıştır. Vergilerin toplanması ve güvenliğin sağlanması için de bakufu sahip olduğu topraklarda doğrudan kontrolünü yerleştirmiştir. Tüm bunlar, samuray sınıfının büyük bir değişim geçirmesine yol açmıştır. Taşra aristokrasisinden, daimyonun ücretli görevlilerine dönüşen samuraylar, bürokratik yükümlülükleri arttıkça, topraktan ziyade yönetimdeki görevleriyle bir anılmaya başlanmıştır. Yerelde yürüttükleri fiili yönetim işinden kopartılan samuraylar, zaman geçtikçe şehirli bir sınıf haline gelmiş ve yerleşik bir yaşam tarzını benimsemiştir (Hall, 1955, s.52).

Tokugawa döneminde, şogunluğun idari memurlarına dönüşen samuraylar, savaş sanatlarında olduğu kadar, yönetsel vasıflarda da yetkinlik elde etmek zorunda kalmıştır. Bu döneme kadar, taşrada güç sahibi olan ve çatışmaların yokluğunda çiftçilik yapan samuraylar, ancak toprakla olan bağları kesilip, büyük kale şehirlerinde ikamete zorlandıkları zaman bürokratik görevlere getirilmişlerdir. Eğitimli bir bürokrat sınıfına dönüşen samuraylar, Japon toplumunun elit üyeleri olarak, sosyal konumlarına yakışır hizmet etme ve davranış şekillerini tanımlayan ahlak kuralları çerçevesinde, savaşçıların yolu, buşido²⁹, nesilden nesile aktarılmıştır. Samuray kültürünün dayandığı buşido, onuru ve ölüm korkusundan ari olmayı en temel öğeler olarak sunmuştur. Kendisine saygıda kusur eden sıradan insanları öldürme hakkı kendilerine tanınan samurayların, buşido ruhuyla hareket ettiklerine inanılmıştır. Korkusuzca savaşış şerefiyle ölmeyi, mağlup olup teslim olmaya tercih etmesi beklenen samuraylar, yenilgiye uğradıklarında ve/ya itibarları zedelendiğinde intihar etme yolunu seçmiştir. *Katana* ve *wakizashi* olarak bilinen iki kılıç taşıyan samuraylar, 16. yüzyılın sonlarında bu imtiyazı tekellerine almıştır.

Zaman içerisinde, yönetimde giderek daha fazla güç edinmeye başlayan savaşçı sınıf, toplumu yönetmeye ehil liderlerin kendileri olduğuna dair bir anlayış geliştirmişlerdir. Saray

²⁹ İngilizceye "the way of the warrior" olarak çevrilen terim, savaşçının uyması gereken kurallar bütünüdür. açıklamak için kullanılmaktadır ve savaşçının yolu demektir.

mensuplarını köhne ve yeteneksiz, tüccarları ise parayla lekelenmiş olarak hor gören savaşçı sınıf, genel refahı sağlamaya adanmış toplumdaki tek grup olduklarına inanarak, savaşçılıkla gurur duymuştur. 12. yüzyıldan, 17. yüzyıla kadar geçen sürede, savaşçı sınıfa ait değerlerin ve yaşam tarzının konsolide olması gerçekleşmiştir. Bu oluşum, 17. yüzyılda Konfüçyanizm'den devşirilen prensiplerin daha geniş çaplı bir etik temel desteği vermesiyle, idealize edilmiş bir samuray kültürünün sistemleştirilmesini mümkün kılmıştır. Her ne kadar, bu yüzyılda, savaşçı sınıfın “ideal ahlak” sisteminin ayrıntılarıyla ortaya koyulması gerçekleşmiş olsa da, bu dönem aynı zamanda, bu sınıfın sosyal rollerinin ciddi bir dönüşüme maruz kaldığı bir yüzyıl da olmuştur.

Köken olarak askeri sınıfa mensup olsalar da Tokugawa barışının yaşandığı yıllar boyunca yönetim alanında üstlendikleri görevler giderek ağır basmaya başlamıştır (Howland, 2001, s.369). Savaşçı kimliklerinden evrilen samuraylar, toplumsal hiyerarşide en üstte sahip olduğu konumu meşrulaştırmak için, tarihten seçtikleri savaşçı değerlerini yeniden yorumlamış ve bu ahlak kodlarına bir anlamda sivil nitelik kazandırmışlardır. Bu açıdan, örneğin itaat ve bağlılık gibi samuray erdemleri, savaş alanında gösterilen cesaret yerine bürokratik hizmet üzerinden yeniden tanımlanmaya başlanmıştır (Vaporis, 2020, s.238). Kale kentlerinde ikamete zorlandıktan sonra, toplumdaki konumlarını sürdürme ve etkili olma ihtiyacı, samurayları kendilerine has bir sınıf kimliği ve görüntü sunma çabasına zorlamıştır. Bunda, Edo yönetiminin toplumsal istikrarı sağlamak için uyguladığı bazı pratiklerin- alternatif katılım gibi- de etkisi olmuştur. Bu amaçla, fiziksel güç kullanımı belli başlı birtakım bürokratik ve prosedürel kodlarla sınırlandırılmış ve samuraylar bu yolla adeta ehlileştirilmiştir (Ikegami, 1995, s.226).

Bu nedenle, buşidonun ahlak kuralı olarak tamamlanması, Tokugawa döneminde gerçekleşmiştir. Dönem içerisinde savaşçı kimliklerinden uzaklaşan samuray sınıfının, toplumdaki rolünün ne olacağı ya da olması gerektiğine dair sorgulamalar cevabını, bu etik yolun kodifiye edilmesinde bulmuştur. Köylü, zanaatkâr ve tüccar sınıflarından kendisini ayırtıran ve kendilerini bu yolu icra etmeye hasreden samuraylar, diğer sınıflardan bu ahlak prensiplerini ihlal edenleri cezalandırarak, bu yolla, kuralların toplumda kalıcı bir nitelik kazanmasına sebep olmuşlardır (De Bary, Keene ve Tsunoda, 2005, s.399). Önceden toplumsal hayata aktif katılımlarının kale şehirlerinde ikametiyle sona erdiği samuraylar için, eğitime ve diğer sosyal aktivitelere ayırabilecekleri vakit kalmıştır. Diğer eğitsel araçlarla birlikte, Konfüçyüsçü metinlere de erişimlerinde ayrıcalıklı konumda bulunan samuraylar için, bürokratik görevlere atanmada sahip oldukları üstünlüğün de teorik zemini

hazırlanmıştır (Howland, 2001, s.370). Erdem üzerine odaklanan ve bunu toplumsal tabakalara da benimsetmeye çabalayan samuraylar, buşidonun tüm sosyal alana yayılmasını sağlamışlardır. Tokugawa döneminin statü temelli yapısı, neo-Konfüçyüsçü öğretiyle biçimlenen değerlerin yönetici sınıf tarafından dayatılması ve toplumun alt sınıflarına doğru süzülmesiyle muhafaza edilmiştir (Hunter, 2002, s.194).

Böylece, Tokugawa dönemine özgün bir karakter veren samuray kastı olmuştur. Tokugawa barışı döneminde uzun yıllar içerisinde kendilerine has bir kültürel kimlik geliştirmiş olan samuraylar, bunu, yönetimde edindikleri idari görevlerle birlikte aynı zamanda kılıç taşıma ayrıcalığına da sahip olan tek sınıf olarak oynadıkları askeri rolle edinmişlerdir (Vaporis, 2020, s.252). Hizmet etmeye adanmış ve kişisel kazanç ya da kayıplara kayıtsız, ahlaki bir örnek olarak idealize edilmiş olan samuraylar, sıradan halktan her yönüyle ayrı tutulmuşlardır. Bu dönemde savaşçı sınıfa mensubiyetin babadan oğula geçmesi ve sadece bu sınıfa silah taşıma hakkının verilmiş olması, samurayların toplumun geri kalanından daha da ayrışmalarını doğurmuştur (Levine, 2006, s.164). Giyim-kuşamlarından, saç stillerine, kendilerine has uygulanan cezai prosedürlerden silah taşıma tekeline sahip olmaya kadar, pek çok açıdan halktan ayrılan samuraylar, toplumda sahip oldukları statülerini dengeleme işlevi gören bazı kurallarla da bağlı kılınmışlardır. Adı ve onuru için, oldukça ızdıraplı bir şekilde kendi canına kıyarak bedel ödemesi beklenen samurayların, bunun için kadercı bir hazırlanmışlık içerisinde olduğu var sayılmıştır. 19. yüzyılda yazılmış hatıratlardan öğrenildiği kadarıyla, 1860'lı yıllara kadar bu yolun izlendiği bilinmektedir (Notehelfer, 1963, s.7).

Şogunluğun pek çok farklı alanda getirdiği düzenlemelerin yol açtığı toplumsal değişimler, sınıfsal katmanların sınırlarını keskinleştirirken, diğer taraftan da, barış ortamının getirdiği bir takım ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmelere de imkân sağlamıştır. Yönetimin meşruiyetini sağlama ve merkeze itaati sağlamlaştırma adına neo-Konfüçyüsçü öğretiyi benimsemesi, fiziksel güç kullanmaya muktedir tek toplumsal grup olan savaşçı sınıfın devlet görevlilerine dönüştürülmesi ve bu sınıftan gelebilecek tehditlerin bertaraf edilmesi amacına hizmet etmiştir. Bu öğreti, bir taraftan samurayların toplumsal statüleriyle beraber yönetimlerini de meşrulaştırırken, aynı zaman da, bu sınıfın da idarelerinin sorumlu, adil ve müşfik bir şekilde icra etmesini gerektirmiştir (Hall, 1974, s.48).

Kale şehirlerinde kendilerine boş zaman bulabilen samuraylar bu dönemde, kendi edebi ve kültürel tarzlarını oluşturmuşlardır. Hem kendi sınıfsal dinamikleri içerisinde, hem

de toplumun diğer katmanlarına üst kültür örneği olarak sosyal alanda meydana getirdiği değişikliklerle, bir savaşçı kültü doğmuştur. Fiili bir realiteden çok, geçmişe dönük bir romantizmi içeren bu kült, önceki dönemlerde sahip olunan niteliklerin idealize bir kimlik çatısı altında birleştirilerek, buşidoyu ortaya çıkartmıştır. Neo-Konfüçyüsçü öğretiyile iç içe geçmiş şekilde gelişen bu kült, koşulsuz itaati, hiyerarşiye saygıyı ve disipline edilmiş bir hayatı, toplumsal alana yaymıştır. Meşgul olunan faaliyete göre sınıflar arası hiyerarşinin kabulü, toplumu bir arada tutan bir değer olarak hizmet etmiştir. Politik denetim mekanizmasının, geniş nüfus arasındaki tüm toplumsal, ekonomik ve politik değişimi asgariye indirmeye yönelik sert bir düzenleme sistemiyle desteklenmesinde, neo-Konfüçyüsçü öğretiye dayanan resmi ortodoksi kilit rol oynamışken, zeminini oluşturan kast sisteminin gelişmesinde de samuray eliti önyak olmuştur (Hunter, 2002, s.20).

17. yüzyılın başlarında, kendisi de samuray olan Yamamoto Tsunetomo tarafından yazılmış olan savaşçının erdemlerini anlatan bir el kitabı niteliğindeki Hagakure, bu sınıfın değerler sistemini ortaya koyan önemli klasiklerden biri olmuştur. Mutlak itaatin temel etik kurallardan biri olarak alındığı eserde, yüceltilen bu değerlerin barış zamanında giderek kaybolduğunun da altı çizilmiştir. Edo döneminde samurayların hayat tarzında yaşadıkları dönüşümü eleştiren eserde, Yamamoto buşidoyu ölümle özdeşleştirmiştir. Yaşamı ölüme yeğ tutan Edo samuraylarının yeni hayat tarzlarını, erdemden yoksun olarak nitelendiren yazara göre, ölüme sürekli bir hazırlık içerisinde olma haliyle ancak, efendiye kusursuz hizmet edebilmek savaşçının yolu olmuştur (Tsunetomo, 1980, s.35).

Bu çerçevede değerlendirilecek olursa, Edo döneminde kodifiye edilip, bir ideal olarak resmedilmiş olan buşido, özünde, kabaca 11. ve 14. yüzyıllar arasında yaşamış olan samurayların, uyması gereken bir dizi ahlaki ve felsefi prensipleri içeren kurallar bütünü olmuştur. Diğer bir deyişle, her ne kadar prensipleri tüm samuray tarihi boyunca var olsa da, iç savaş döneminin bitmesi ve Tokugawa yönetiminin başlangıcında buşidonun evrensel bir samuray kodu olarak formalize edilmesine yönelik bir girişim görülmüştür (Turnbull, 1998, s.298). Japonca “savaşçının yolu” anlamına gelen buşidoyla, savaşçının sahip olması gereken yedi erdem³⁰ ortaya konmuştur. Taşrada büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkışı ve beraberinde getirdiği mülkiyet güvenliğinin sağlanması problemi, koruma işinde uzmanlaşmış bir savaşçı sınıfının da doğmasına sebep olmuştur. Büyük toprak sahiplerinin

³⁰ Gi (doğruluk, doğru karar), Yu (cesaret), Jin (cömertlik), Rei (saygı), Makoto (dürüstlük, namus), Meiyo (onur) ve Chuugi (sadakat)

sadık hizmetkârları olarak savaşçıların, bağlı bulunduğu lorda mutlak itaati, efendisinin can ve mal güvenliğini korumak için gerektiğinde ölümü göze almasını da içermiştir.

Fiilen yönetimi elinde bulundursa da savaşçı sınıf, *kugeden*³¹ çok daha farklı bir hayat yaşamıştır. Özünde taşra aristokrati olan buşi için, en önemli iki değer kılıç ve toprak olmuştur. Kyoto’da kendi kapalı dünyalarında tabandan izole olmuş halde yaşayan saray soylularının aksine, buşiler taşrada ya da çok yakın alanlarda yaşamış ve toprağın yönetimiyle ilgili meselelerde doğrudan müdahil olmuşlardır. Ata binme, okçuluk, kılıç kullanma ve insanlara öncülük etmenin öne çıktığı savaşçı yaşamında, sadakat, onur, cesaret ve kanaatkârlık da bir buşinin sahip olması gereken nitelikler olarak belirlenmiştir. Bağlı bulunduğu beyine aile onuruna yakışır şekilde hizmet etmesi beklenen buşi, iç içe geçmiş zorlu bir yükümlülükler ağı içerisinde bulunmuştur. Zorluklara karşı metanet göstererek “karakterinin inşasını” gerçekleştirdiğine inanılan buşi için, gerçek hayatta yaşadığı fiziksel zorluklar kadar, beden ve ruhu disipline etme adına uygulanan cefa çekme pratiklerine karşı da dayanabilecek güçte olması zorunluluk olmuştur.

Kanaatkârlığın temel öğretilerden biri olması, sadece topraktan alınan sınırlı bir üretimle yaşamın sürdürülmekte olduğundan değil, aynı zamanda, lüksün zayıflığa yol açacağına dair var olan inançtan kaynaklanmıştır. Bu nedenle, saray erbabının kolay yaşamı güçten yoksun ve hor görülmüştür. Zorluklarla dolu bir yaşamın adeta yüceltildiği buşi değerlerinde, kişinin kendi hayatına son verme şeklinde bile kolay yolun seçilmesi küçük görülmüştür. İntihar “onurlu bir çözüm yolu” olarak gelenek haline getiren samuraylar için, kabul edilen yöntem ise dehşetli ve yavaş yavaş ölümü getiren *seppuku*³² olmuştur. Bu durum, zora katlanma öğretisinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki, buşi, otoritenin mutlak kuralları altında, ölüm tehdidiyle her an yüz yüze, çok sıkı disiplinli bir hayat yaşamıştır. Sertlik, dürüstlük ve her şeyin ötesinde kendisinden savaşması beklenmiştir. Belli başlı niteliklere haiz olmayı öngören koruma işi, bu nedenle küçük yaşlardan itibaren bir beden eğitimi gerektirmiştir. Usta-çırak ilişkisi içerisinde aktarılan deneyim, savaş sanatları kadar ruhsal bir talim sürecinin öğrenilmesini de içermiştir.

Savaş sanatlarında ustalaşmanın bu yolda elde edilebilecek kazançları sağlayan tek araç olması, ehil hale gelebilmek için bilgi aktarımını gerekli kılmıştır. Bir çeşit kurumsallaşma ile grup aidiyeti getiren bu durum, savaşçıların ayrı bir sınıf olarak

³¹ Saray soyluları

³² Bağırsakların deşilerek, yavaş yavaş ölümün beklendiği intihar etme şekli

evrilmesine yol açmıştır. Özel bir amaç için yetiştirilmeleri, toplumun diğer kısımlarından ayrı bir değerler sistemi geliştirmelerini doğurmuştur. Uzun ve zorlu eğitim sürecinin, erken yaşlardan itibaren toplumsal faaliyetlerden uzak olmayı zorunlu kılması, usta birer savaşçı olduklarında, yapabilecekleri tek işin, lordlara verecekleri güvenlik hizmetiyle sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bunun yanında, zaten savaşçıların koruma görevinden başka uğraştıkları işlerin olmaması da gerekli görülmüştür. Başka dünyevi kaygılarının olması, lorda vereceği mutlak itaat ve sadakat sözünü yerine getirmesine engel olacak başka çıkar hesaplarına yol açabileceğinden, koşulsuz bağlılık şart koşulmuştur. Benzer şekilde, farklı kaygılarının olması, silah kullanmakta usta olan samuraylara, bağlı oldukları lorda karşı her an bir tehdit olarak yönelme imkânını da vereceğinden, hizmetkârlarına karşı lordların güvensizlik duymasına yol açacak böyle bir durum yasaklanmıştır. Diğer bir deyişle, savaşçının itaat etme sözü, lordun tüm mülki güvenliğinden emin olması anlamına gelecek şekilde belirlenmiştir.

Bu amaçla, sade bir hayatın salık verildiği samuray ahlakında, mal ve mülke tamah etmemek öğretilmiştir. Hiyerarşiye itaat, mutlak sadakat ve gerektiğinde ölüme hazır olmak, vazifenin bireysel çıkar, kaygı ve düşüncelerden önce geldiği bir anlayışı vurgulamıştır. Erdemlerden biri olan dürüstlük, savaşçının verdiği sözleri tutmasının bir garantisi olarak görülürken, vazifesini en iyi şekilde ifa etmesi de savaşçının yaşama amacı olarak belirlenmiştir. Sahip oldukları konum ve güce ulaşmayı ve bunları elinde tutmayı vazife bilinciyle gerçekleştirebilen savaşçı için, hayatın anlamı, yerine getirmesi gereken görevle doldurulmuştur. Bu açıdan, görevini layıkıyla yerine getirme, ölümlerle bir tutulmuştur. Savaş meydanında öldürülen bir savaşçı, kendi canını feda ettiğinden, vazifesini yerine getirmiş olarak sayılmıştır. Mağlubiyet yaşayıp, kendine yüklenen sorumluluğu yerine getirememiş olan savaşçı için ise, onurunu korumanın yolu yine ölüm olarak belirlenmiştir.

Ne düşmana galip gelerek, ne de canını feda ederek hayat gayesini yerine getirememiş olan bir savaşçıdan, adını ve onurunu korumak için, acılar içinde kıvranarak intihar etmesi beklenmiştir. Ölümü göze almak ve ona her daim hazır olmak, gerçek bir savaşçı için en temel amaç olarak ortaya koyulmuştur. Bunda, kendi canını düşünen birinin, tam itaat ve sadakatle işini yapmasının imkânsız olduğuna dair inanç etkiliyken; ölüme hazır olmak, kendini feda etmek, bedenini ortaya koymak da savaşçının tanımı olmuştur. Savaşçının onuru için yaşaması ve başka dünyevi kaygılarının olmaması, erdemli bir hayat yaşaması için şart koşulmuştur. Savaşçıya onurunu, adını ve statüsünü veren onun savaşçı kimliği olduğundan, ancak bu aidiyetin gereklerini hakkıyla ifa edebilen, yani vazifesi için ölen savaşçının onuru

korunmuş olarak kabul edilmiştir. Savaşçının onuru- ya da tam tersi utancı- kendi yaşamını aşarak, gelecek nesillere de aktarılıp, bazıları atalarından miras övgüyle yüceltilirken, bazıları da duydukları utancın acısını çekmek zorunda kaldığından, bir savaşçı için onur ve itibarı tüm diğer yükümlülüklerin üstünde olmuştur (Friday, 2004, s.137).

Dürüstlük, sadakat ve cesaretin en temel değerlerden olduğu savaşçının yolunda, bu ahlaki kodlara uygun yaşamış savaşçılar bir dönem Japon tarihinde bulunmuş olsa da, esasında bu değerlerin sistemli bir şekilde toplanıp, bir çeşit öğretiye dönüştürüldüğü süreç, savaşçı kimliğinin kaybedildiği bir dönemde başlamıştır. Edo döneminde savaşçı sınıfın yaşadığı dönüşüm, sahip oldukları toplumsal statüyü sağlayan zemin olan savaşçılığın ellerinden gitmesine neden olmuştur. Silah taşıma izni verilen tek sınıf olarak, şiddetin tekellerinde olduğu samuraylar, bu araçları kullanamadıkları barış döneminde, meşruiyetlerini sağlamak için tarihi savaşçı değerlerine atıfla konumlarını sürdürmüştür. Savaşçıya ait değerlerin kodlandığı bu dönemde, ahlaki öğretiyle harmanlanmış hiyerarşiye saygı ve mutlak itaat olgusu, var olan düzenin sürdürülebilmesi için öne sürülmüştür.

Samuraylara, yöneten sınıftan olmaları dolayısıyla her zaman ve her durumda asları üzerinde otorite kullanma izni verilmiş olduğundan (Hunter, 2002, s.100), toplum üzerindeki denetimi sürdürmeleri zor olmamıştır. Toplumda gördükleri hizmetlere göre birbirlerinden ayrılan gruplar arasındaki sıralamanın aynı zamanda sahip olunan erdemlere de işaret ettiği Konfüçyüsçü felsefe temel alınarak, yapılan işler arasında toplumsal açıdan en değerli olanının yönetimdekiler ve onların yardımcıları olan samuraylar tarafından gerçekleştirildiği inancı hâkim olmuştur (Howland, 2001, s.355-6). Toplumdaki düzenin, ancak kendisinden daha erdemli olduğuna inanılanların buyruklarına uymakla korunabileceğini iddia eden neo-Konfüçyüsçü öğretisi, savaşçı sınıfın erdemlerini ön plana çıkarmasını ve kendilerini toplumsal düzenin koruyuculuğunu üstlenen sınıf olarak idealize etmelerini beraberinde getirmiştir. Otoriteye sadakat, toplumsal uyum ve itaat edilmesi gereken ahlaki bir düzenin vurgulandığı bu öğretisi, istikrara katkıda bulunulacağı umut edilerek, resmi doktrin haline getirilmiştir (Meyer, 2009, s.124).

Toplumda her bireyin konumu ve rolü, ait olduğu grup içindeki konumuyla ve bu grubun konumu diğer gruplarla ve bütün olarak toplumla kurduğu ilişkileriyle belirlendiğinden, törel tavır ancak sosyal bağlamı içinde tanımlanmış ve belli bir sosyal rol ve durumdan beklenen tavırla uyumlu olma zorunluluğu, her duruma uygun ifade takınmayı çok önemli kılmıştır (Hendry, 1987, s.204). Bu çerçevede, kişiler toplumsal konumları ve yerine

getirdikleri görevlerle tanımlanmıştır. Örneğin, bir *ronin*³³ için, bağlanacağı yeni bir efendi bulmaktan başka toplumdaki konumunu devam ettirme yolu olmamıştır. Kişilerin değil, ilişki biçimlerinin önemli olduğu bu yapıda, hiyerarşi temelinde kısımlara ayrılan toplumun üyeleri, sabit mekânlarda, nesilden nesile aktarılan belirli işlerle uğraşarak bulundukları sınıfların içerisinde tutulmuştur. Böylece, varlığını herhangi bir sosyal ya da ekonomik sürecin sonucuna değil, yönetimin iradesine borçlu olan toplum bir bütün olarak çeşitli katmanlara bölünmüştür (Hunter, 2002, p.100). Sınıflar arası geçişin yasak oluşu, kalıtsal aktarımın sınıfsal hak ve sorumlulukların kazanılmasında ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu durum toplumsal durağanlığı ve muhafazakâr bakış açısını desteklemiştir.

Edo döneminde, toplumsal konumlarının meşru zemini olan savaşçılıktan men edilen samuraylar, bu statülerini kaybetmeme adına geçmişe dönüp, kaybetmiş oldukları değerleri yeniden yorumlayarak, topluma olan yararın vurgulandığı ve bu yararın ahlaki bir boyut kazandığı savaşçının yolu kurallarını sistemli bir şekilde uygulamıştır. Dönemin sonlarına doğru, diğer toplumsal sınıflar da edindiği kazanımları ve yön verdikleri değişiklikleri bu fikre dayanarak meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Savaşçı ahlakı, halkın büyük bölümü için bir ideal haline gelmiş ve toplumun diğer katmanları kendi görüş ve yaklaşımlarını bu idealle birleştirme arayışına girmiştir (Hunter, 2002, p.362). Bu açıdan, örneğin tüccarlar toplumsal fayda sağladıkları yönünde bir savla sermaye birikimlerini artırmıştır. Diğer bir deyişle, servetlerinin statükoya bağımlı olması, tüccarları sistemin devamlılığına destek verecek yönde kendilerini konumlandırmalarını zorunlu kılmıştır (Hunter, 2002, s.131).

Toplumsal tabakalaşmanın en üstünde yer alan, nitelikleri ve yaşam şekilleriyle dönemin ‘ideal’ erkek formunun cisimleşmiş olduğu savaşçı sınıf, feodal dönemle özdeşleşen erkekliğe ait algının oluşmasında merkezde yer almıştır. Tokugawa dönemiyle, iç savaş dönemi sona ermiş olsa da bıraktığı mirasın etkileri uzun yıllar devam etmiştir. Savaşmanın ve gerektirdiği fiziksel gücün temel değerlerden biri olduğu feodal dönemde, bunlarla özdeşleşen erkekler ve temsil ettikleri erkeklik formu da samuraylarda vücut bulmuştur. Uzun süren iç çalkantıların yanı sıra, neo-Konfüçyüsçü öğretinin de dönem boyunca toplumdaki cinsiyet rollerine ilişkin tahayyülün oluşmasında çok önemli etkileri olmuştur. Gerek hükümdar, gerekse efendi, aile reisi ya da ana baba düzeyinde olsun, sadakat ve itaat ortamında dayatılan statü, hiyerarşik sıralamanın farklı grupların üyeleri arasında olduğu

³³ Herhangi bir daimyoya bağlı olmayan samuray demektir.

kadar, her bir toplumsal grup arasında da geçerli olduğu bir ‘dikey’ toplumu üretmiştir (Chie, 1973).

Aileden başlayan bu ast-üst sisteminde, büyük erkek kardeş ve küçük erkek kardeş arasında ve erkek kardeşle kız kardeş arasında farklı farklı statüler doğmuştur. Ev içindeki hiyerarşiye, diğer bir örnek de kocaların eşlerinden üstün tutulması olmuştur. Katı bir hiyerarşiyle itaatin temel olduğu bu öğretiyle, esas rolü ev işiyle sınırlı tutulan kadınların, erkeklerden daha aşağı bir konumda oldukları; dolayısıyla babaya, kocaya ve erkek evlada boyun eğmeleri gerektiği salık verilmiştir. Bir taraftan ataerkil kalıpları keskin sınırlarla çizen ve kadını erkekten ayıran bu anlayış, diğer taraftan da fiziksel gücü, mukavemet gösterebilme cesaretini ve saldırgan savaşçı tutumu, erkekliği tanımlayan değerler olarak öne çıkarmıştır.

Toparlanacak olursa, 19. yüzyılın son çeyreğinde başlatılan sanayileşme hamlesi öncesinde Japonya, ekonomisi temel olarak tarıma dayalı bir ülke olarak varlığını sürdürmüştür. Yüzölçümünün yanında, coğrafi özelliklerinin de ekilebilir alan üzerinde kısıtlayıcı bir rol oynaması, ülke topraklarının sadece beşte birlik kısmını tarıma elverişli kılmıştır. Temel geçim kaynağı olarak tarım, yeterli büyüklükte işlenebilir toprağın sınırlı olması nedeniyle çok daha önemli bir yere sahip olmuştur. Bu coğrafi koşullarla bağlı olan ekonomik gelişme sürecinin doğurduğu toplumsal çatışma ortamı da, yaşanan büyük mücadelelerle birlikte savaşçı sınıfın oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Topraklar üzerindeki kontrolü sağlamak ve ada üzerinde kurdukları denetimi sağlamlaştıracak yönetim sistemlerini kurmak ve kurallarını yerleştirmek için samurayların verdikleri mücadele, hem yönetilenlerle yönetenler, hem de yönetici elitler arasındaki güç ilişkilerini şekillendirmekte oldukça etkili olmuştur. Aldıkları eğitim ve içinde bulundukları sosyal statü itibarıyla, savaş tekniklerinde ehil ve kılıç taşıma imtiyazını elinde bulunduran samuraylar, şiddet kullanma tekeline sahip tek sınıf olarak, sadece toplumsal gruplar arasındaki ayrım ve hiyerarşik örgütlenmeye değil, aynı zamanda, askeri elite imparatorluk kurumu arasındaki mücadele ve dayanışma pratiklerine de yön veren bir güce sahip olmuştur.

Japon tarihinde oynadığı çok çeşitli roller ve ciddi ölçüde sahip olduğu gücün yanında samurayların sınıfsal örgütlenmesi, bu sınıfın değer ve pratiklerinin hem toplum üzerinde hem de yönetim alanında derin etkiler bırakmasına sebep olmuştur. Samuray kültürü ve savaşçıların temsil ettiği erkeklik modeli de, cesaret, itaat, bağlılık gibi öne çıkan değerleriyle birlikte, sadece feodal dönem Japonya’sını şekillendirmekle kalmamış, sonraki dönemleri de etkileyecek izler bırakmıştır. Yerelde savaşçılar olarak doğup, Tokugawa döneminde Edo’da

hizmet veren bürokratlara dönüşen samuraylar, 19. yüzyılda ortadan kaldırılana kadar Japonya’da hep merkezi bir konumda yer almışlardır. Her ne kadar, Meiji Restorasyonu ile imparatorluk kurumunun askeri yönetime üstün gelmesi beraberinde savaşçı sınıfın da ilgasını getirmiş olsa da, samuray değerleri Japon toplumundaki varlığını sürdürmeye devam etmiş ve yeri geldikçe güncel siyasi hedeflere yönelik olarak, yönetici sınıflar tarafından da sık sık başvurulan bir araç haline gelmiştir.

2.2. Meiji³⁴ Restorasyonu ve Modern Erkeğin Doğuşu

Dünyada yaşanan değişimlerin adanın kapılarının artık daha fazla kapalı kalmasına izin vermediği 19. yüzyıl, uzunca bir süre izole olarak siyasi bütünlüğünü oluşturmayı başarmış olan Japonya için, dönüm noktalarından biri olmuştur. Tokugawa döneminin çatışmasızlık ortamı, ülke genelinde ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda da birleşmenin yolunu açmış, bu yolla Japon kimliğine dair tarihsel birikim gerçekleşmiştir. Askeri yönetimden gücü imparatorluğun tekrar eline geçirmesi, bu bütünleşme sürecini daha da hızlandırmıştır. İmparatorun meşruiyetini sağlamlaştırmak adına izlediği yöntemlerin başında, yönetme yetkisini tarihsel köklerine dayandırmak gelmiştir. Japon tarihiyle eş olan imparatorluk kurumu, bu açıdan ada halkını birleştiren en önemli bağ olarak sunulmuştur. O döneme kadar maruz kalınan dış etkilerden adanın olabildiğince arındırılması amacıyla hareket edilmesinde, esas köklere dönüşmesi ve Japon kimliğinin özünün ortaya çıkartılması dönem siyasetinin başlıca unsurlarından birini oluşturmuştur. İmparatorluk kurumunun dayandığı Şinto inancı bu amaçla ön plana çıkartılırken, başta Hinduizm olmak üzere diğer inanç sistemleri bastırılmaya çalışılmıştır. İmparatorluğa adanmayı aşılaman Şinto devletinin formülleşmesi, siyasi telkini perçinleştirmiş ve vatanperverliği teşvik etmiştir (Meyer, 2009, s.162).

Adada birliğin sağlamlaştırılması ve bu yolla dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı daha güçlü olunmasının gerekliliği, ulusal bilincin oluşturulması yolunda hem eylem düzeyinde hem de söylemsel olarak Japon tarihi ve kimliğinin yeniden inşa edilmesini gerektirmiştir. 19. yüzyılın ortasında maruz kalınan yabancı etkisinin artık savuşturulamayacak kadar güçlü olması, Tokugawa Şogunluğu’nun meşruiyetine gölge

³⁴ Japon siyasi tarihinde her imparatorun tahtta kaldığı dönem için ayrı bir isimlendirme yapılmıştır ve bu uygulama günümüzde de halen devam etmektedir. Meiji’nin anlamı, İngilizce ‘ye ‘Enlightened Rule’ olarak geçmiştir. “Aydınlanma Yönetimi” olarak Türkçe’ye çevrilebilecek olan döneme adı, İmparator Mutsuhito (1852–1912) tarafından verilmiştir. Geniş çaplı reformları içeren bu dönemin isminin seçimi, dönemin ruhunu yansıtacak şekilde yapılmıştır.

düşürmüştür. Zorda kalan yönetime karşı, önceden beri izolasyon politikasına sıcak bakmayan bazı daimyolar, imparatoru desteklemiş ve yüzyıllardır askeri yönetimin geri planında kalmaya mahkum olan imparatorun gücünü yeniden restore etmiştir. Bu yolla, imparatorun öteden beri sahip olageldiği simgesel gücü, artık maddi olarak da karşılığını bulmuş ve ülkenin yönetimini eline geçirmiştir. Daimyolar arasındaki çıkar çatışmalarının son bulduğu adanın tamamını tek merkezden yönetmeye başlayan imparator için, ekonomik faaliyetler kadar önemli bir diğer hükmedilmesi gereken alan da askeri güç olmuştur.

Dışarıdan gelen baskılara karşı, Japon yöneticileri için en önemli konu, ülkenin bağımsızlığını korumak olduğundan, ülkeyi güçlendirme hedefine yönelik adımlar atılmışken; dönemin sloganı da, *fukoku-kyohei*³⁵ olmuştur (Andressen, 2002, s.79). Bu amaçla, temelde vergi sistemi üzerinden yapılan ekonomik düzenlemeler ile yerel askeri gücün kırılarak düzenli orduya geçilmesi, adada tek meşru yönetimin imparatora bağlı olduğunu teyit etmiştir. Bu çerçevede, modern bir uygulama olan zorunlu askerlik hizmeti, 1873 yılında Meiji yönetimi tarafından tüm yetişkin erkeklere uygulanmıştır (Vaporis, 2009, s.238). Eğitim başta olmak üzere, toplumu ilgilendiren diğer alanlarda da tek tipleştirmeye gidilmesi, sosyo-kültürel olarak da Japon aidiyetinin kurulmasını sağlama amacına yönelik olmuştur. Ulus kimliğinin oluşturulmasında birincil mekanizmalardan olan eğitim, bu nedenle reformların odak noktasında yer almıştır ve 1871’te Eğitim Bakanlığı’nın kurulmasından bir sene sonra da zorunlu eğitim başlatılmıştır (Andressen, 2002, s.82). Bu yolla, feodal dönemin statü farklılığına dayanan ve temelde samuray sınıfının kalıtsal olarak imtiyazını elinde bulundurduğu eğitim hakkı, devlete bağlı eğitim kurumları aracılığıyla verilmek üzere Meiji yönetimince ulusal çapta yaygınlaştırılmıştır (Beasley, 1972, s.35).

1868’de imparatorluk yönetiminin yeniden kurulmasının ardından, Japonya, Batılı emperyalist güçlerin izinde, merkezileşmiş bir ulus-devlet olma yolunda çok hızlı bir dönüşümü başlatmıştır (Miyazaki, 2011, s.373). Meiji Dönemi olarak bilinen 1868-1912 yılları, Japon tarihinde yaşanan en hızlı değişim dönemlerinden birini oluşturmuştur. Dönem Japonya’ında, ‘medeniyet’ kavramı, Batı toplumlarınca ulaşılmış bir amacı, ilerleme sürecinde varılan son noktayı simgelediğinden; Meiji Restorasyonu sonrasında ortaya çıkan kültürel değişim de, genel olarak “medeniyet ve aydınlanma” (“*bunmei kaika*”) dönemi olarak nitelenmiştir (Pflugfelder, 1999, s.146-7). Batı nüfuzuna karşı mücadelenin, onların

³⁵ İngilizce’ye “rich country, strong army” olarak geçen bu slogan, Türkçe’ye “güçlü ordu, zengin ülke” şeklinde çevrilebilir.

silahlarını kullanarak yapılabileceğini fark eden dönemin yöneticileri için, devletin yapısında modernleşme, gerçekleştirilmesi kaçınılmaz bir amaç olarak ortaya koyulmuştur.

Yabancı güçler tarafından açılmaya zorlanan ülkenin teknolojik olarak geri kalmışlığı ve askeri açıdan zayıf oluşu, kıtada giderek kızışan kolonileşme sürecinde, Japonya'yı savunmasız bir konuma sokmuştur (Andressen, 2002, s.78-9). Uygur ulus devletlerin arasına katılabilmek için, Batılı pratikleri taklit etmenin vazgeçilmez olduğuna yönelik inanç, Meiji liderlerini, Batı tarzında idari ve sivil yapıların edinilmesinden, Batılıların gözünde Japonya'nın konumunu düşürme riski bulunan bazı toplumsal pratiklerin yasaklanmasına kadar geniş çaplı bir reform hareketini başlatmaya sevk etmiştir (Miyazaki, 2011, s.373). Bu açıdan, Batı medeniyetine ait değerlerin benimsenmesi, Japonya'nın uluslararası arenadaki statüsünü yükseltme amacına hizmet etmek için, Meiji yönetimi tarafından planlı bir şekilde uygulamaya koyulan politikaların bir parçası olmuştur (Karlin, 2002, s.44).

Feodal dönemin kalıntılarının bir bir silindiği bu yüzyılda, en temel adımı samurayların ortadan kaldırılması oluşturmuştur. Meşru şiddet tekeli eline geçiren imparatorluk merkezi, bundan sonra adanın tek hâkimi olarak aldığı kararları her bölgede eş zamanlı uygulama imkânına sahip olmuştur. Zamansal ve mekânsal birliğin sağlanması ile bu durumun izdüşümü olarak bir ulus olma tahayyülü, yabancı olana karşı bir Japon kimliğinin oluşturulmasını beraberinde getirmiştir ve bu kimlik inşası Japonya'ya ait olanı vurgulama üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte, modern bir olgu olan ulus-devlete dair tahayyül edilen sınırların açığa çıkartılması ve çizilmesi ancak modern araçlar kullanılarak mümkün olabilmiştir. Diğer bir deyişle, 'öteki' algısı oluşmadan, Japon aidiyetinin hatlarına ilişkin bilinenler kesin bir dille ortaya koyul(a)mamıştır.

Öte yandan, 'öteki' ile karşılaşma bir ikilemi de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar Batı ile olan ilişkisi çok önceye dayansa da, Japonya için 19. yüzyıldaki temas pek çok açıdan farklı bir öneme sahip olmuştur. Her şeyden önce, ada yönetimi kapılarını kapalı tutma tercih hakkını artık kaybetmiştir. Bir taraftan dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı koyabilecek güçten yoksun olması; diğer taraftan da, yönetici elitin gittikçe kızışan emperyalizm yarışına katılmanın gerekli olduğuna dair edindikleri düşünce, Japonya'yı geçmiş iki yüzyıldan uzun sürenin izolasyon politikalarından uzaklaşmak zorunda bırakmıştır. Amerikan donanmasının ülke kıyılarına gelerek, onu ticaret için açılmaya zorlamasıyla başlayan dönemde, Japonya ulus kimliğini inşa süreciyle birlikte, bu sürecin içinde barındırdığı ikilemle baş etmek zorunda kalmıştır. Ülkenin Batı'nın gücüyle

yüzleşmek zorunda kalması, bir taraftan öze dönerek kendiliği bulmaya yöneltip, Japon kimliğinin esaslarını belirlemeye sevk etmişken; diğer taraftan da, 'öteki' ile mücadele edebilme kaygısı, Batı'nın teknik ve yöntemlerini bünyesine katmaya mecbur kılmıştır.

Ancak, Batı'ya ait olandan hangisinin ne ölçüde ülkeye alınacağı sorusu, cevabı çok da kolay olmayan ve sonuçları itibariyle de oldukça karmaşık bir sorun olarak belirmiştir. Ülke topraklarını koruma amacına hizmet edecek şekilde temelde askeri tekniklerin adapte edilmesi şeklinde başlamış olan bu süreçte, modern olan karşısında hissedilen kayıp korkusu, diğer alanlarda Japon olana daha fazla yaslanma ihtiyacını doğurmuştur. Ancak, sadece askeri alanda yapılan yeniliklerin diğer alanlarda da etkilerinin hissedilmesiyle değil, zaman içerisinde doğrudan değişikliklerin askeri alanın dışına çıkmasıyla da, ülkedeki modernleşme süreci ilerlemiştir. Ülkenin kapılarının dış dünyaya açılması ve beraberinde getirdiği ekonomik değişim de, bir kısmında dolaylı, bazılarında ise doğrudan olmak üzere, kamusal alan, siyaset erki, toplumsal ilişkiler vb. alanlarda, tüm topluma tesir edecek şekilde yeniden bir yapılanmaya hız kazandırmıştır.

Değişimin yaşandığı bu alanlardan birini de cinsiyet rollerine dair toplumdaki mevcut normlar oluşturmuştur. Meiji yönetiminin Batı'ya ait zevk ve tarzları desteklemesi, toplumsal cinsiyet ve Japon kimliğine dair algıyı da etkilemiştir (Karlin, 2002, s.76). Sadece düzenli ordunun kurulması ile değişen kurgular değil, aynı zamanda ekonomide, eğitimde ve diğer pek çok alanda getirilen değişiklikler, toplumda cinsiyetler arası iş bölümünü olduğu kadar, cinsiyetlerin kurgulanışlarını da değiştirmiştir. Diğer bir deyişle, dönemin siyasi değişimi sadece idari ve yönetsel kurumları içermekle kalmamış, yeni ulusal düzeninin devamlılığını sağlayacak şekilde cinsiyet rejiminin de yeniden şekillendirilmesini kapsamıştır (Miyazaki, 2011, s.373). Feodal dönemin kast sistemi ve hiyerarşik yapısının getirdiği sınırlamalar içerisinde silah taşıma hakkına sahip tek sınıf olan samurayların bu imtiyazlarına son verilmesi, şiddet tekeline devlet adına düzenli ordunun sahip olmasını, kanun koyma ve uygulama yetkisinin merkeze bağlanmasını ve koyulan kanunların herkese eşit uygulanmasını beraberinde getirmiştir.

İçinde bulunulan yüzyılın değerleri çerçevesinde, imparatorun liderliğinde yönetilenler olarak devletin bahşettiği haklara sahip olan ve devletin cezalandırma hakkını üzerlerinde uyguladığı toplum üyeleri erkekler olmuştur. Bu çerçevede, zorunlu askerlik önemli bir rol oynamıştır. Ordunun erkek bedenlerini disipline eden bir kurum olarak işlemesi, toplumsal statü farkı gözetmeksizin tüm erkeklere eşit şekilde uygulanmasını

sağlamıştır. İmparatora hizmet etmekte eşitlenmenin yanı sıra, ülkenin farklı bölgelerinden bir araya gelerek bir bütün oluşturan erkeklerde ulus kimliğine dair aidiyetin oluşması sürecinde de modern ordunun önemli bir işlevi olmuştur. Modern ulus-devletin inşası da temelinde, cinsiyetler arası eşitliği değil, toplumdaki farklı sosyo-ekonomik gruplara mensup erkeklerin arasında kanunen eşitliği getirme esasına dayanmıştır. 1868’te kurulan yeni yönetim, merkezileşmeyi odak noktasında tutacak şekilde, Amerikan modeli örnek alınarak kuvvetler ayrılığı esası üzerine kurulmuştur (Andressen, 2002, s.80). Japonya örneğinde de, her ne kadar, imtiyaz sahibi bir grubun lordlar kamarasında söz sahibi olması korunmuşsa da toplumdaki diğer erkeklere de seçme ve seçilme hakkı verilmiş³⁶ ve bu yolla kanunen eşitlik sağlanmıştır.

Bu çerçevede, devletin modern yüzü olma adına, bir taraftan da, dışarıdan alınan değişikliklerin uygulama alanı bulduğu bedenler olarak erkeklerin ilk etkilere maruz kalmaları, bu dönemde yeni bir tür erkeklik imgesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Giyim-kuşam kodlarının değişmesinden, edinilen sosyal faaliyetler ve mesleklere, Batı dillerini öğrenme ve yabancı ülkelere gerçekleştirilen ziyaretlerin sayısındaki artış vb. erkeklerin günlük hayatına doğrudan ve/ya dolaylı olarak etki eden bir sürü değişiklik Meiji döneminde gerçekleşmiştir. Özellikle teknolojisi gelişmiş olan Batı ülkelerine gönderilmiş olan gençler, ülke modernleşmesinde büyük katkılar sağlayan isimler olmuştur. İdareci, bilim adamları ve öğrencilerden oluşan büyük bir grubun büyükelçi Iwakura Tomomi’nin liderliğinde, 1871-73 yılları arasında, Avrupa ve Amerika’da yaptığı incelemeler ve kurduğu temaslardan, Japonya’nın kalkınmasında ciddi etkileri olmuştur. Grubun amaçları arasında, yeni rejimin Batı’da tanınırlığını sağlama, Batılı güçlerle imzalanmış olan eşitsiz antlaşmaların yeniden görüşülmesini başlatma ve Batı toplumlarındaki ticaret, ekonomi, teknoloji ve yönetim alanlarında var olan gelişmeleri inceleme gibi konular yer almıştır (Checkland, 1989, s.109). Ülke kalkınmasındaki kilit reformların uygulanmasında katkıda bulunan Iwakura Heyeti³⁷, bu yönüyle Japonya’nın siyasi ve ekonomik kurumlarını modernize ederek, sanayileşmiş ülkeler arasında yerini almasını sağlamıştır.

³⁶ Belli oranda mülk sahibi olmakla kısıtlı olan oy hakkı, 1925 yılında tüm erkekleri içerecek şekilde genel oy hakkına çevrilmiştir.

³⁷ Heyetin gezi sırasında topladığı bilgiler, Iwakura Tomomi’nin özel sekreteri olarak heyette görev alan Kume Kunitake tarafından, 1878 yılında, Tokumei Zenken Taishi Bei-O Kairan Jikki (特命全權大使米欧回覧実記), beş cilt olarak basılmıştır. 2009 yılında kitabın İngilizce tercümesi yayınlanmıştır. Daha fazla bilgi için bakınız: (Kunitake, 2009).

Batı tarzında kıyafetlerin ülkede giderek yaygınlaşması, takım elbiseli bürokratları görünür kılmış, okullar ve üniversitelerde de üniforma kuralını başlatmıştır (Andressen, 2002, s.84). Batı stilinde saç modelleri de yine bu dönemde yaygınlık kazanmıştır. Geleneksel olarak samurayların özel statülerini gösteren saç topuzu, 1871’de yasaklanırken, elit erkeklerin giydiği *hakama*³⁸ da yerini pantolona bırakmıştır (Andressen, 2002, s.81). Şehirlerde giderek artan nüfusla birlikte değişmeye başlayan tüketim alışkanlıkları, sadece Batı tarzında kıyafetlerle sınırlı kalmamıştır. Ahşap Japon tarzı binaların yanında tuğladan Batı tarzı binalarla, bu evlerin içinde yine Batı tarzı mobilyaların yer almaya başlaması da yine bu dönemde gerçekleşmiştir. Geleneksel çekçeklerle birlikte ulaşımda tramvay ve bisikletin de kullanılmaya başlanması yolların düzleştirilip genişletilmesini zorunlu kılarken, Batı mutfağına ait bazı yiyecek ve içeceklerin de ülkede popülerlik kazanmaya başlamasıyla Batı stili günlük hayatın görünür bir parçası haline gelmiştir (Francks, 2006, s.120).

Devlet ile toplum arasındaki ilişkinin de yeniden şekillendiği bu dönemde, yönetim, kurumları ve uyguladığı politikalar aracılığıyla vatandaşlarının günlük yaşantılarına daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. Feodal dönemde samuraylar arasında yaygın olan *seppukun* yasaklanmasına yönelik girişimle, yine Meiji döneminin bedenleri, özellikle de erkek bedenleri disipline ederek şekillendirmesi ve devletin bu bedenler üzerinde söz söyleme hakkını eline alması gerçekleşmiştir (Foucault, 1991). Diğer bir deyişle, *seppuku*, devletin vatandaşının hayatını korumayla yükümlü olduğu modern tahayyülü gerçekleştirdiği bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Restorasyondan bir yıl sonra, 1869’da, Japon parlamentosunda bu pratiğin yasaklanmasına ilişkin teklifi getiren siyasetçinin bir samuray tarafından öldürülmesi, her ne kadar yasağın onaylanmasını geciktirse de, Meiji döneminde bu pratik resmi olarak ortadan kaldırılmıştır.³⁹

Devletin toplumla olan ilişkisini yeniden düzenlediği alanlar sadece erkeklerle kısıtlı kalmamıştır. İmparatorluk Japonya’ında evi çekip çevirme ve çocukların bakımını sağlama görevleriyle, hem ailesine hem de devlete karşı olan sorumluluklarını yerine getirmiş sayılan kadınlar için uygun görülen roller de, dönemin resmi söyleminde “*ryousai kenbo*” (良妻賢母)⁴⁰ olarak yer almıştır (Uno, 1998). Meiji yönetimi, kadınlardan, çocukların bakımı ve ailesine hizmette kendini feda edercesine çalışmasını, nihayetinde ulusa olan vazifelerini yerine

³⁸ Etek formunda, geniş paçalı geleneksel Japon pantolonu

³⁹ Meiji döneminde resmi olarak yasaklanmış olsa da, sonraki dönemlerde seppuku ara ara uygulanmaya devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı boyunca askerler ve ultra-milliyetçilerin başvurduğu bu pratik, 1970 yılında Mishima Yukio isimli bir yazar tarafından da uygulanmıştır (Vaporis, 2020).

⁴⁰ İngilizcesi “good wife, wise mother” olan bu söz öbeği, “iyi eş, bilge anne” olarak çevirilebilir.

getirmeleri fikriyle bütünleştirmiştir (Ishii ve Jarkey, 2002, s.36). Bununla birlikte, cinsel davranışla ilgili ulusal çapta ve buyurgan nitelikli standartların olmadığı 1868 öncesi dönemin aksine, Meiji yönetimi yeni Japonya’da, kendi bedenini modernleştirmeyi yönetebilen, modern cinsel süreyi meydana getirmek zorunda kalmıştır (Miyazaki, 2011, s.373). Edo döneminin ‘yarı-barbar’ insanlarını ‘medeni’ süjeler olarak şekillendirmeye niyetli Meiji yönetimi, karışık hamamlar, kamuda yarı-çıplak ve çıplak olma, *shunga* adı verilen erotik resimler ile halka açık alanlarda idrarını yapma vb. alanlarda yasaklamalara giderek, cinsel davranışa dair ‘medeni’ standartların kodifiye edilmesine önem vermiştir (Miyazaki, 2011, s.373).

Batılılaşma fikrinin belirsizlikler içermesi ve içinden geçilen sürecin amorf yapısı, diğer toplumsal konularda olduğu gibi, cinsiyete ait kurguların da değişiminde merkezde durmuştur. Hem medeniyeti, ilerlemeyi ve maddi üstünlüğü temsil ederken, hem de kendi olana dair değerlerin kaybı, toplumsal normların çok hızlı değişimi ve yozluğu da simgeleyen bu süreçteki anlam ikiliği, ontolojik bir endişeye sebep olmuştur. Benlik kaybına dair duyulan endişe, geçmişe daha çok bağlanmayı getirirken; sahip olunanların dış tehditten korunması ise tam da tehdidin kaynağına ve uyguladığı yöntemlere başvurmayı zorunlu kılmıştır. İlerlemek için Batılılaşmanın gerekiyor olması, benlik kaybı riskinden kaçınmanın yollarını da gerekli kılmıştır. Bu da en temelde, kültürün muhafaza edilmesini, yani toplumsal normların elden geldiğince korunarak, ilerleme için gerekli görülen gelişmelerin seçici bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başında Japonya’nın yaşadığı hızlı ve kapsamlı sosyal değişimler, yani modernleşme süreci, geçmişe ve ona duyulan özleme dair söylemlerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Değişimin ortaya çıkardığı kaos ortamı ve modernitenin getirdiği yabancılaşma, yeni anlam kurgularını zorunlu kılmışken, bu durum kendisini tarihi seçici olarak okumaya itmiştir. İmparatorun kişiliğinde simgeleşen ve kutsanan Japon tarihi miti, benlik kaybına dair duyulan endişe karşısında Japon toplumunun tutunabildiği en önemli payda olmuştur. En başta imparatora olmak üzere, itaat ve bağlılık Japon toplumunun en temel ögesi olarak, bu dönemde de devam etmiştir ve zorunlu eğitim bu hedefe ulaşmada büyük rol oynamıştır. Geleneksel Konfüçyüsçü öğretiye dayanan eğitim sisteminin, 1890 İmparatorluk Eğitim Fermanı’nda yer alan sadakat, görev bilinci, saygı ve itaat gibi ön plana

çıkarılan değerlerle ideolojik zemini hazırlanmıştır.⁴¹ Bu durum, dış tehdit altındaki ada toplumunun daha sıkı bağlarla birbirlerine bağlanması gerekliliğini doğurmuştur. Modern ulus-devletin gerektirdiği şekilde söylem ve pratiklerdeki endoktrinasyonla şekillenen toplum üyeleri, toplumsal yararı gözeterek ve kendini devlete adayarak her şeyin çok hızla değiştiği anlam dünyasında, kendilerini ve üyesi oldukları devleti tekrar konumlandırma fırsatına sahip olmuştur. Yabancı nüfuzuna karşı kendisini korumaya mecbur hisseden Japonya, zaten geleneksel olarak toplumun en temel değerlerinden biri olan disiplin ve toplumsal yararın kişilerin önüne geçtiği anlayışla birlikte, çok kısa zaman içerisinde güçlenmiş ve dönemin sayılı büyük devletleri arasına girmeyi başarmıştır.

Öte taraftan, bu ani ve kapsamlı değişim, geleneğin seçici bir okumasını beraberinde getirmiş ve bu durum da unutmaya sürecini hızlandırmıştır. Devletin uygulamaya koyduğu modernleşme programının katı ve keskin yapısı, hem tarihin hem de toplumsal hafızanın bastırılmasını gerektirmiştir. Modern devletin inşası süreci, bir taraftan toplumu yukarıdan aşağıya bir kuvvetle kontrol altına almaya çalışırken; diğer taraftan da, hızlı ve tepeden inmece bu devlet politikasına karşı geçmişe olan özlemin şekillendiği farklı formlarda tepkisel bir romantizmde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Geleneksel kültüre dönüş için duyulan istek, modernleşmenin ve toplum üzerinde bıraktığı etkilerinin eleştirileriyle ortaya koyulmuş ve kayıp endişesi, modern öncesine duyulan nostaljiyle birlikte aşılmaya çalışılmıştır.⁴² Japon milletinin tarihine dair o dönem ortaya atılan tartışmalar içerisinde, modern devletin rolü tartışmaya açılmıştır. Japon milletinin doğal ve organik bir varlık olduğuna dair düşünce, gelenekten beslenen ve kültürel öğelerin ön plana çıkartıldığı ortak bir tarih anlayışından hareket etmiştir.

Modern durumun ortaya çıkardığı değişikliklerle baş edebilmenin bir yolu olarak ebedi bir geçmiş arayışı, modern devleti öncülleyen bir millet anlayışını gerekli kılmıştır. Bu anlayış, temellerini tarihin hükmü ve geleneğin yeniden ifadesinde bulan, yeni sembollerin inşasına dayanmıştır. Batı'dan gelen değişimin tüm dünyayı etkisi altına almaya başlaması, ülkenin kendine has ve ayırt edici bir kültürünün olduğuna ve bunun kökenlerine dair çeşitli fikirleri ortaya çıkarmıştır. Batı medeniyetinin maddi gösterenlerine karşı, Japon kimliğini oluşturan niteliğin primordiyal olduğu iddiasıyla şekillenen tartışmalar, "Japon ruhu"

⁴¹ 1890 fermanıyla resmîyet kazanan bu anlayış, 1945 yılına kadar Japon eğitim sisteminin temelini oluşturmuştur (Nivison, Wright ve De Bary, 1959, s.302).

⁴² Japonya'da geleneğin ne modernin ötekisi, ne de güç ilişkileri ve günlük sosyal pratiklerin dışında yer alan bir kategori olmadığına; aksine geleneğin her zaman modernle iç içe olduğuna dair tartışma için bakınız: (Ivy, 1995).

kurgusunu ön plana çıkarmıştır (Karlin, 2002, s.77). Bir aile olarak Japon ulusu kavramı, Japon olmanın sadece mükemmeliyeti değil, aynı zamanda istisnailiği de içerdiğini vurgulamış ve ülkenin uluslararası ortamda edindiği ikincil statü algısı ve güvensizlik ortamıyla beslenerek ileride yayılmacı politikaların temelini oluşturmuştur (Hunter, 2002, s.239). Meiji devletinin modernleşme politikalarına karşı ve bu süreçle iç içe geçmiş olarak ortaya çıkmış olsa da, bu anlayış, argümanlarını destekleyecek materyalleri, tarihten seçmiş ve ebediyet ile devamlılığa dair ortaya attığı savlarla kendini konumlandırmıştır.

Modern pratiklerin toplumsala nüfuzuyla, yereldeki mirasın ve geleneğin çözülüşüne karşı, Japon milletinin köklerine dair yapılan vurguyla, değişime karşı durulmaya çalışılmıştır. Ancak, her ne kadar Batılılaşmaya karşı durulmuş olsa da, modernleşmeye olan tepki, modern araçlarla ve modernitenin diliyle, yeniden şekillendirdiği gelenek ve tarihe atıfla yapılmıştır ve bu nedenle ortaya çıkan sonuç da geçmişin birebir kopyası ol(a)mamıştır. Modern olana tepki, yeniden yapılandırılmayla kendini var ettiğinden, bu görüşün de çizdiği roller, topluma atfettiği özellikler ve millet tasviri, modern bir niteliğe sahip olmuştur. Diğer bir deyişle, 19. yüzyılda modernleşmeyle birlikte ulus-devlet inşa sürecinde ‘gelenek’in icadı’ (Hobsbawm, 1983) ile Japon ulusal kimliği ve kültürüne ait öğeler de kurgulanmıştır (Vlastos, 1998). Modernleşmenin kültürel yozlaşmaya sebep olan etkilerine karşı durabilmek için benimsenen yol olan geleneğe sarılma, geleneğin icat edilmiş ve seçici bir şekilde yeniden inşa edilmiş haliyle, modern ulus-devletin ideolojik temelini oluşturmaya hizmet etmiştir (Starrs, 2011, s.65).

Pek çok açıdan pragmatik bir şekilde, pratik ihtiyaçları karşılamak için adapte edilen modern uygulamaların başlatıldığı Meiji döneminde, toplumdaki bazı kesimlerin, eski değerlere derinden duydukları ve temel öğelerini modernleşme karşıtı milliyetçilik ile buşido mitinin oluşturduğu nostalji, sonraki dönemin faşist yönetiminin faydalanacağı bir kaynak olmuştur (Starrs, 2011, s.56). Bu açıdan, Meiji döneminde, Batılılaşmanın hızlı bir şekilde yayılmasında etkili entelektüel, sosyal ve kültürel faktörler kadar, geçmişe duyulan özlemin öne çıkartıldığı modernleşmeye karşı olan duruş da yer almıştır. Her iki durumda da, millete olan vurgu ön plana çıkarılmıştır. Meiji devlet adamlarınca, Batılılaşma dışarıdan gelen tehlikelere karşı, aday ve ada insanını savunma için elzem ve dolayısıyla içinden geçilmesi gereken bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Batılı devletlerin teknik ve iş yapış tarzlarının örnek alınarak ancak, Japon devletini güçlendirmenin gerçekleşebileceğine inanan dönemin önde gelen isimleri için, bu açıdan modernleşme milletin devamlılığını sağlama adına takip edilebilecek yegâne yol olarak düşünülmüştür. Diğer tarafta yer alanlar için ise, Batılılaşma

mevcut olanın ve millete ait olanın silinmesi, yok edilmesi anlamına gelmiştir. Batı'ya karşı durabilecek gücün tarihten ve gelenekten bulunup, yeniden canlandırılarak elde edilebileceğini iddia eden bu görüşte, yine adanın ve sahiplerinin korunması en temel amaç olmuştur.

Bu çerçevede, kullandıkları araçları ve yöntemleri farklı olsa da, her iki görüşte de öne çıkan olgu millete yapılan vurgu olmuştur. Milletin var olması, devamlılığının sağlanması ve gücünü koruyarak devam edecek olması, milliyetçilikle harmanlanmış cinsiyet rollerine olan atıfla ön plana çıkartılmıştır. Bu durum, dönem boyunca, toplumsal cinsiyet ve milliyetçiliğin iç içe geçmiş olarak, tarihi ve günlük hayatı sembolize eden tüm anlatı ve tasvirlerde yerini almıştır. Japon milletinin varlığını koruması için gerekli olan soyun devamı ve nesiller arası kültürel aktarım, içerisinde cinsiyet rollerine ilişkin ön kabuller ve varsayımları da barındırmıştır. Modernleşme tarafı olanlar ile bu sürece karşı durmaya çalışan romantiklerin farklı açılardan ancak eş zamanlı olarak katkıda bulundukları milliyetçilik, topluma ve içindeki güç ilişkilerine dair algılamaları da değiştirmiştir. Örneğin, bu ilişkiler içerisinde en önemlilerinden birini oluşturan sosyal sınıflar arasındaki kast sistemi, savaşçı sınıf olan samurayların ortadan kaldırılmasıyla sona ermiştir.

Ancak, ataerkil yapının muhafaza edilmeye devam ettiği bu dönemde, erkekler arasında bir statü eşitlemesi yoluna gidilmiş olsa da, kadın-erkek arasındaki hiyerarşik yapıya dokunulmamıştır. Fikri zeminini Konfüçyüsçü öğretinin oluşturmaya devam ettiği Meiji yıllarında devletin kadınlara yönelik tutumu, ulusun yapıtaşı olarak ailenin öne çıkartıldığı ve kadının sorumluluklarının ev işleriyle tanımlandığı bir çerçevede şekillenmiştir (Freiner, 2012, s.51). Yönetici kadro ile şiddet tekeli eline alan ordunun erkeklerden oluşması, ataerkil yapılaşmanın devlette varlık bulmasına ve bundan sonra atılacak adımlar ve alınacak kararlarda, erkek egemen söylem ve pratiklerin tüm toplumu etkisi altına alacak şekilde yerleşmesine yol açmıştır. Meiji döneminde kadınların kamusal alanda ve devlet kurumlarında aktif rol almalarına kısıtlamalar koymuş olan yönetim, önceliği, kadınların siyasete olan katılımına değil, aileye vermiştir (Nolte ve Hastings, 1991, s.156). Modern devletle denetim ve kontrol altına alınan toplumda, devletin ve yürürlüğe koyduğu hukuki çerçevenin, sınırlarını çizdiği şekilde beliren toplumsal cinsiyet kalıpları da belirginlik kazanmıştır. Devletin ve milletin bekası için çalışmak, herkesin üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmesine bağlanmıştır.

Toplumda kadın ve erkeğe ayrılan işler ve roller üzerinden, toplumu bir arada tutan bağları inşa eden ulus-devletleşme sürecinde, dönem erkeklerine pay biçilen donanımlı ve güçlü olma, toplumun ve ulusun refahı için çalışma, dıştan gelebilecek tehlikelere karşı erkekçe göğüs gerebilecek nitelikte eğitim alma vb. atıflarla erkeklik tanımlaması yapılmıştır. Modern devletin kurucu aktör olarak erkeği esas almasının yanında, ulusal mevcudiyetin devamlılığı için kadın ve erkeğe biçilen ayrı ayrı roller ve paylaştırılan iş bölümü de, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde erkekleri kadınların üzerine yerleştirmiştir. Bu açıdan her ne kadar tüm toplumsal alana etkileri bulunmuş olsa da, modernleşme sürecinde değişimin esas muhatabı erkekler olmuştur. Farklı erkek grupları üzerinde farklı şekillerde meydana gelen değişim, feodal dönemdekinden ayrı erkeklik algı ve kurgularının doğup yerleşmesine yol açmıştır. Merkezileşme ve adada birliğin sağlanması yoluyla, en önemli iki hedefi olan ülkenin askeri ve ekonomik gücünü artırma niyetindeki Meiji yönetimi, bu amacına ulaşmaya çalışırken, üstlendiği çeşitli rollerle ulusal refah için çalışan yeni bir erkek kimliğini de inşa etmiştir. Ailenin reisi olarak, hem ailenin geçimini sağlayan hem de otoriteye saygı ve diğer sosyal değerleri hane halkına öğreten bir model olarak ulusal birliğe katkıda bulunan modern erkek, yine emeğiyle ulusal ekonominin güçlenmesini sağlarken, bir taraftan da, düzenli ordunun bir neferi olarak vatani korumuştur.

Modern toplumun inşası, çelişkilerle dolu iç içe geçmiş süreçleri barındırmış olduğundan, modernleşme sürecinde bilinçli ve/ya öngörülemez şekilde meydana gelen değişiklikler, toplumdaki hiyerarşik yapıları da etkilemiştir. Bu süreçte, Batı'nın araçlarıyla oyuna katılma zorunluluğu, entelektüel birikim açısından dönemin insanını Batılı tarzlara yöneltirken, yeni bir erkeklik modelini de ön plana çıkarmıştır. Çelişkilerle dolu olan modern erkeklik kurgusu da, milliyetçilikle harmanlanmış bir biçimde, dıştan gelen tehditlere karşı durabilme ve anavatanı koruma hedefiyle şekillendiğinden, pasif bir erkek profili yerine aktif bir erkeklik vurgusu ön plana çıkartılmıştır. Modern devlet inşası sürecinde, zorunlu askerlik hizmeti ve merkezi zorunlu eğitim yoluyla, yerel farklılıkların ortaya çıkardığı erkeklikler, modern erkek rolü altında tek tipleştirilmeye çalışılmıştır. Yerel askeri kuvvetlerin ortadan kaldırılması amacına yönelik, 1873'te merkeze bağlı ordunun kurulmasını, 1876'da samurayların kılıç taşımalarına getirilen yasaklama izlemiştir (Andressen, 2002, s.81). Samuray sınıfının ortadan kaldırılarak, merkeze bağlı düzenli bir ordunun kurulması, toplumun üyesi olan tüm erkekler için askerliği bir devlet hizmeti haline getirirken, bu yolla bir taraftan da, orduyu modern erkekliğin öğrenildiği bir eğitim alanı olarak konumlandırmıştır.

Meiji Restorasyonu ile feodal düzene son verilmesi, temelde savaşçı samuray sınıfının yok edilmesine bağlanmıştır. Bu nedenle, düzenli orduya geçildiği zaman, modern askeri teknikler ve kurallar geçerli hale getirilmiş ve eskiyle olan bağlar kopartılmaya çalışılmıştır. Samuray sınıfı içerisindeki usta-çırak ilişkisinin yerini alan modern orduya ait hiyerarşiyle birlikte, yerel bağlar da yerini devletle vatandaş arasında kurulan ilişkiye bırakmıştır. Modern erkeğin söylem ve inşasında etkili olan modern devlet ile romantikler, el birliğiyle ortaya çıkardıkları yeni erkeklik formunda çelişkili bir olguyu meydana getirmiştir. Bu dönem içerisinde, geriye dönüş hayali kuran düşünürlerin, gelenekten bazı öğeleri seçerek gündeme getirmiş olmaları, Meiji yönetiminin feodal dönemin kalıntıları yok etme girişimiyle çelişir nitelik sergilemiştir. Bu alanda öncü olan temel eser Inazo Nitobe'nin 1899'da yazdığı ve 1900'de yayınladığı "Bushido: The Soul of Japan" isimli kitabı olmuştur. Samuray değerlerini ve bunların dönem Japonya'sı üzerindeki etkilerinin anlatıldığı bu eser İngilizce kaleme alınmıştır. Ulusal gücü erkeklikle özdeşleştiren Nitobe, savaşçı değerlerini tüm toplumu kapsayacak şekilde genişletmiştir.

Nitobe'ye göre, buşido savaşçı sınıftan doğmuştur ve toplumun tümü için ahlaki bir ölçüt haline gelmiştir (Nitobe, 1969, s.163). Batılı emperyal güçlerin, kolonileştirdikleri bölgelerdeki yerel halkı efemine yabancılar olarak betimlemelerini tamamlayacak türden bir anlatım da Japonya için gerçekleşmiştir. 1876 ve 1905 yılları arasında Tokyo Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde profesör olarak bulunmuş olan Alman hekim Erwin Bälz'ın 1904'te yazdığı kitapta Japonları özlerinde kadınsı olarak tanımlaması, dönem Avrupa'sında yayılmıştır (Schad-Seifert, 2001, s.202). Samurayların savaş kurallarını ve hayat tarzlarını ortaya koymuş olduğu bu eserle, Japon erkeklerin erkek gibi erkek olduklarının bir savunusu olarak, dışarıdan gelen tehditlerin savuşturulabilmesi için, Batı'nın pasif ve güçsüz olarak nitelediği Doğulu erkek söylemini alt üst etmek amaçlanmıştır. Bu açıdan, her ne kadar Meiji yöneticilerinin modern yöntemlerine ters düşüyormuş gibi görünse de, samuray değerlerine yapılan atıfla, bu değerlerin toplumda yeniden canlandırılmasına yönelik girişimler, ulus-devletin bekası için öne çıkartılmış ve dönemin yönetici eliti tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Eski adetlerin ve inançların var olan ulus-devleti güçlendirmek için yeniden ortaya sürülmesinde, sömürgecilik ve dış tehditlerin bu tür yönelimleri cesaretlendirme eğiliminde olmasının büyük katkısı olmuştur (Hunter, 2002, s.237).

Tokugawa toplumunun seçilmiş yönlerini, sonradan 'geleneksel' olarak ilan edilecek tek tip sosyal yapı ve törelliği dayatmak için denetim altına almaya çabalamış olan Meiji yönetimi, temel değerlerini savaşçı sınıfın ahlakına dayandırmıştır (Hunter, 2002, s.102). Edo

döneminde samuray değerlerinin kodifiye edilmesiyle başlayan toplumsal süreç, Meiji Restorasyonu'nun yukarıdan aşağıya başlattığı uygulamalarla birleşen, dışarıdan gelen tehditlere karşı savunma zorunluluğunun doğurduğu, ülke olarak toptan gücün artırılmasına yönelik başlatılan kalkınma hamleleri sonucunda tüm topluma mal edilmiştir. Böylece, geleneksel savaşçı erdemleri, tüm toplumun kültürel mirasının bir parçası olacak şekilde yayılmıştır (Ravina, 2010, s.701). Diğer bir deyişle, vazifeler aracılığıyla kişinin, toplumun bir üyesi olduğu ve layıkıyla ifa ettiği takdirde toplumsal statü ve güç kazanacağı fikrinin savaşçı sınıftan tüm topluma yayılması ve toplumun her kesimince benimsenmesi, sınıfsal hiyerarşinin ortadan kaldırıldığı ulus-devlet inşa sürecinde gerçekleşmiştir.

Böylece öncesinde, samurayların ahlak kodu olarak işlev gören buşido, modern dönemde Japon halkının hayatını yönlendiren bir güce dönüşmüştür. Her ne kadar Batı nüfuzu ve modernleşme sürecinde uygulamaya koyulan reformlarla Japonya feodalizmden sanayileşmiş modern bir ülkeye dönüşmüş olsa da, samurayların dünyası, düşmanlarını korkutup, ulusa ilham vermeye devam eden bir anı olarak daha pek çok yıl ülkenin geleceğinde yer almaya devam etmiştir (Turnbull, 2003, s.25). Samurayların bağlı bulunduğu efendisine mutlak itaati ve vazifesi için kendi yaşamını feda etmeye hazır olması, ulus-devletleşmeyle beraber, Japonya için tüm toplumun seferber edilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Törelliğin vasıflarından olan itaat, bağlılık, savaşçı görev anlayışı ve ana babaya saygıya vatanseverlik eklenmiş, 'aile devleti' ideolojisi öne sürülerek, tüm Japonların imparatorun çocukları olduğu fikri yayılmıştır (Hunter, 2002, s.108-9).

Her açıdan, Meiji dönemi Japon tarihi için bir geçiş dönemi olmuştur. Feodal ilişkilerin çözülüp, yerine devletin birer vatandaşı olarak hak ve yükümlülüklerle sahip toplum üyeleri haline gelen erkekler için, modern metotlarla kendini yeniden tanımlama ve Batı'ya karşı milletiyle beraber kendini var etme çabası görülmüştür. Bu dönem boyunca, gelgitler yaşayan erkeklerin, bir taraftan modern devletin birer üyesi olarak yaşadıkları değişimler, diğer taraftan da, geleneğe olan bağlılık konusunda taşıdıkları hassasiyetler toplumda kaçınılmaz olarak bir tür ikiliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Batılılaşma sürecinde, geleneksel toplumların Batılı devletlerle yaşadığı çelişkili durumun dayandığı nefret ve sevgi ilişkisi, Japonya için de geçerli olmuştur. Her ne kadar Japon yönetimi Batılı devletlerin seviyesine gelebilmek için değişikliklere kucak açsa da, bir taraftan da eski Japon ruhunu hep muhafaza etmek istemiştir. Zaten bu dönemin de sloganı, "Japon ruhu, Batı ilmi" olmuştur.⁴³

⁴³ İngilizce'ye "Japanese spirit, Western learning" olarak çevrilmiştir.

Hızlı değişimin ortaya çıkardığı sancılı süreç içerisinde tarihe özelele bakılması, geleneğin tekrar icadına sebep olurken; aynı zamanda da, Meiji dönemi sonrasındaki dönem için de zemin hazırlamıştır. Öyle ki, her ne kadar Meiji dönemi içerisinde, gerek eğitim yoluyla gerekse de zorunlu askerlik yoluyla, asker erkeğin doğuşu için gerekli zemin hazırlanmaya başlamış olsa da, temelde, hegemonik erkekliğin şiddet, savaş ve asker olma yoluyla tanımlandığı dönem, Japon emperyalizmiyle başlamıştır.

2.3. Emperyalizm ve Asker Erkek

Meiji Restorasyonu ile birlikte kurumsal alt yapısı da yerleştirilmiş olan ve imparatorluğun gücünü yeniden inşa ettiği süreçte, feodal bağlar çözölerek yerine tek bir çatı altında birleştirilmiş bir sistem kurulmuştur. Bu dönemde, devletin anayasası yapılmış, bürokratik kurumlar oluşturulmuş ve düzenli orduya geçilmiştir. Tüm bu değişikliklerle, modern anlamda ulus devlet inşa süreci başlamıştır. Meiji yönetiminin merkezileşme amacına yönelik olarak uyguladığı politikalardan olan zorunlu eğitim ve askerlik hizmeti ile ulusal aidiyet şekillendirilmiştir. İmparatorun kişiliğinde cisimleşmiş olan devlete sadakat, feodal bağların yerini almışken, düzenli orduyla birlikte, savaşçı kimliği tüm topluma yayılmış ve ulusu için hizmet etme görevi, askerlikle bütünleştirilmiştir. Zorunlu hizmetle orduya alınan askerlerin büyük bölümünün geldiğı daha muhafazakâr olan kırsal kesimle, ordunun güçlü bağlar kurması sağlanırken, ordudan dönen erkekler de hem kendi topluluklarında ettikleri hizmet nedeniyle yüksek bir statü elde etmişler, hem de disiplin ve düzen gibi ordu içinde üstün tutulan değerlerin kırsal kesime yayılabilmesinin kanalını oluşturmuşlardır (Hunter, 2002, s.368). Bir dizi modern uygulamalar ile kültürel değişikliklerin kırsaldaki öncüsü olan ve ülkenin diğer bölgelerine bu pratiklerin yayılmasını sağlayan ordu, bu süreç içerisinde, ideal erkekliğe ait kurgunun yerleşmesinde de büyük rol oynamıştır (Frühstück, 2007, s.165).

Modern yöntemlerin, kurumların ve bireylerin varlığı, her ne kadar Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda, uluslararası arenada Japonya'nın bir devlet olarak tanınmasını sağlamış olsa da, savaş sonrası dönemde, hem Milletler Cemiyeti içerisinde, hem de uluslararası antlaşmalardaki konumu itibarıyla, Japonya'yı tatmin etmeyecek şekilde bir yön izlemiştir. Batı ile müzakerelerin gereken kazanımı sağlamadığı ve Japonya'nın Doğulu bir millet olarak dışlandığı algısı, geleneksel Japon değerlerinin daha fazla ön plana çıkartılmasına sebep olmuştur. Öyle ki, şiddetin çözüm olarak düşünölmesi ve asker erkeğin

Japon toplumuna egemen olması da emperyalizmin devlet politikası olarak benimsendiği bu dönemde gerçekleşmiştir.

Aslında, Meiji dönemi imparator Mutsuhito'nun yerine, Yoshihito'nun geçmesiyle 1912 yılında sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle büyüyen dış borç açığına tepkilerle birleşen toplumsal muhalefet, genel oy hakkı için mitingler düzenlemiştir. Meiji döneminin birikimleriyle artan sayıda öğrenci, üniversite profesörü ve gazeteciler gibi iktidara karşı eleştiri getirebilen kesimlerin toplumsal muhalefete önderlik ettiği bu dönem, elde edilen kazanımlar nedeniyle Taisho⁴⁴ Demokrasisi diye adlandırılmıştır. Öyle ki, Taisho döneminin başlarından itibaren sivil siyasi parti katılımı, hiç olmadığı kadar ülke geneline, dolayısıyla siyasi hayata nüfuz etmiştir (Levent, 2018, s.27). Ancak, her ne kadar 1920'ler boyunca demokratik yönetim iş başında kalmışsa da, parlamenter sistemin gelecek yıllarda baş gösterecek olan ekonomik ve siyasi baskılara karşı koyabilecek kadar ülkede henüz yerleşemediği, 1930'larda başlayan iç karışıklıklarla birlikte ortaya çıkmıştır.

Sivil siyasetin yerini doldurmaya başlayan ordunun, bu gücü elde etmesinde, yaşanan ekonomik bunalım kadar, Meiji Anayasası'nın muğlak bırakılan kimi maddeleri de etkili olmuştur. 1926 yılında, imparator olarak tahta geçen Hirohito'nun önemli konularda inisiyatif almaktan sakınan yapısıyla birlikte gün yüzüne çıkan bu durum, ordunun ülke siyasetindeki hakim konumunu perçinlemiştir. Birleştirici rolü üstlenen ve çatı görevi gören, nihai karar mercii olarak imparatorun yerini, kabinenin üstünde tutan anayasa, Showa⁴⁵ döneminde imparatorun pasifliğini fırsat bilen ordunun iktidarı ele geçirmesine engel olacak mekanizmalardan yoksun kalmıştır. Ordunun baskıları karşısında gücünü kaybeden sivil hükümetin siyasette söz hakkının elinden alınmış olması, İkinci Dünya Savaşı'na giden yolun taşlarını döşemiştir. Diğer bir deyişle, 1930'lu yıllardan itibaren imparator adına hükümet ve kabineye danışmadan karar almanın normalleşmesi, siyasi sorumluluktan uzak tutulan imparatorun duruşundan azami derecede istifade eden ordunun güç tutkusuyla birleşince, militer Japonya ortaya çıkmıştır (Levent, 2018, s.27).

Meiji döneminde, hızlı değişimle yaşanan kayıp endişesi, Batılılaşma pratiklerine karşı duran bir grubu da ortaya çıkarmıştır. Japonya'nın kendine has kültürel değerlerini ön plana çıkararak, Batı medeniyetinin yozlaştırıcı etkilerinden Japon ulusunu korumayı ve bu yolla güçlenmeyi amaç edinen muhafazakârlık savunucuları için, I. Dünya Savaşı dönüm

⁴⁴ Taisho, imparator Yoshihito'nun tahtta kaldığı dönemin adıdır ve 1912 ile 1926 yılları arasını kapsamaktadır.

⁴⁵ Showa, imparator Hirohito'nun 1926-1989 yılları arasında tahtta kaldığı dönemin adıdır.

noktası olmuştur. Silahlanma yarışını durdurma amacıyla 1922’de imzalanan Washington Deniz Antlaşması⁴⁶, gözden geçirilerek 1930’da Londra Deniz Antlaşması olarak tekrar uluslararası gündeme getirilmiştir. Devletlere sadece ulusal güvenliklerini sağlayacak, fakat diğer ülke topraklarına da tehdit oluşturmayacak büyüklükte donanma sahiplendirme yoluyla silahlanma yarışına son vermeyi amaçlayan bu antlaşmalarla, dünyanın en büyük donanma gücüne sahip olma hakkı ABD ve İngiltere’ye verilmişken, Japonya bu iki devletin %60’ı oranında deniz gücü bulundurma hakkı elde etmiştir (Braisted, 1971, s.648). Bu antlaşmalarla, ABD ve İngiltere’yi geçmemek şartıyla donanma gücü bulundurabilme hakkı verilmiş olan Japonya, deniz kuvvetlerine büyük bir darbe aldığını düşünmüş ve böylesi bir ikinci sınıf muameleye daha fazla katlanmak istemediğinden, 1934’te iki antlaşmayı da uzatmama kararı almıştır.

Bu durum, uluslararası arenada Japonya’nın hak ettiği muameleyi görmesinin yolunun ulusal gücün artırılmasında yattığına inanan ordunun, iç siyasetteki elini güçlendirmiştir. Öyle ki, Taisho döneminin demokratik ortamının, var oluş amacı savunma ve saldırı olan, yani savaş hali teşekkül ettiği sürece güçlü olan orduda, haklarını koruma ihtiyacını doğurmasına, ülkenin dış siyasetteki askeri hareketliliği de eklenince, muhafazakâr cenahın nüfuzu da artmaya başlamıştır (Levent, 2018, s.27). Fikri zeminini Meiji dönemindeki modernleşme karşıtlığına dayandıran muhafazakâr grupların, bu dönemde Asya’yı odağına alan pozisyonları, artan Batı düşmanlığı ile birleşerek, ultra-milliyetçiliğin doğmasına yol açmıştır. Diğer bir deyişle, dönemin silahlanma yarışına ket vurabilmek için, İngiltere, Amerika ve Japonya arasında imzalanan antlaşmada, Japonya’nın haksızlığa uğradığına dair düşüncesi, ilerleyen dönemlerde ada yönetiminin ülkeyi daha saldırgan politikalar izleme yolunda tetiklemiştir. Keza, bu iki antlaşmanın hükmünü yitirmesinin akabinde, askeri bütçe ve silahlanmanın artırılması doğrultusunda daha yayılmacı bir politika izlenmesi yönünde kararlar alınmıştır (Levent, 2018, s.52).

Uluslararası arenada Batılı devletler karşısında küçük düşürüldüğüne dair inancın yanı sıra, 1928’den 1932’ye kadarki dönemde de Japon yöneticilerin ülke içerisinde baş etmek zorunda kaldıkları krizler doğmuştur. Büyük Buhran’la birlikte ekonomik çöküntü yaşayan ülkede, yükselen fiyatlar ve işsizlikle beraber toplumdaki huzursuzluk da artmıştır. Kasım 1930’da, dönemin başbakanı Hamaguchi Osachi’nin bir ultra-milliyetçi tarafından vurularak öldürülmesiyle kızışan olaylar, 1931 yazında ordunun Mançurya’yı hükümetten bağımsız bir

⁴⁶ Beş Güç Antlaşması olarak da bilinen bu antlaşmanın taraflarından İngiltere, ABD, Japonya, Fransa ve İtalya’dan, İkinci Dünya Savaşı öncesinde antlaşmayı ilk bozan devlet Japonya olmuştur.

şekilde ilhak etmesiyle, sivil yönetimin kontrolünden çıkmıştır. Her ne kadar Milletler Cemiyeti duruma karşı çıksa da, olaylara müdahale edecek güçten yoksun olması nedeniyle Japonya'ya kınama göndermekle yetinmiştir. Tahakkümü altındaki Mançukuo Devleti'nin Milletler Cemiyeti'nce tanınmaması ve Çin-Japon ihtilafında kendisinin haksız bulunmasından ötürü Japonya cemiyet üyeliğinden ayrılmıştır (Levent, 2015, s.73). Üyelikten çekilen Japonya'da, bu durum, uluslararası izolasyona yol açmış ve ülkede ultra-milliyetçiliği beslemiştir. Japonya'nın Çin'de giriştiği her müdahale, ülkeyi Batılı devletlerden uzaklaştırdıkça, faşist bloğa daha da yakınlaştırmıştır. Mayıs 1932'de Hamaguchi'nin halefine yönelik suikast girişimi, siyasi partilerin yönetimine son vermiş, yerine ordu komutanları ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Böylelikle, 1920'lerin daha liberal ortamında arka planda kalan sağ kanat mensupları, kapitalizm ve komünizm karşıtlığı etrafında birleşerek, aşırı bir köktencilik siyasetine yol açmıştır (Meyer, 2009, s.201).

Darbe girişimleri, suikastlar ve sivil siyasete uyguladığı baskılar neticesinde, 1930'lu yılların başından itibaren giderek yönetimdeki gücünü artıran ordu, sivil siyasete hükmetmeye başlamış ve Japon siyaseti askeri ihtiyaçlar ve prensipler doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Yeniden toparlanarak, Avrupa'da giderek gücünü hissettirmeye başlayan Almanya'ya özenen Japon ordusu da ülke içerisinde muhalif seslerin yükselmeyeceği totaliter bir sistem kurmayı hedeflemiştir. Tüm siyasi partilerin ilga edilerek, Japon siyaset dünyasının tek vücut olmasını öngören anti-demokrat siyasi sistemin oluşturulmasıyla, ordu ve donanmanın yapılması öngörülen harekâtlar sırasında demokrasi kaide ve müesseseleriyle meşgul olmaması ve iktisadi kaynakların tek bir elde toplanması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik kurulan Japon Milli Birlik Fırkası (*Taisei Yokusankai*) Ekim 1940'ta resmîyet kazanarak, ülkede tek parti sistemini Asya Pasifik Savaşı'nın sonuna kadar devam ettirmiştir (Berger, 1977, s.193). Ülkenin tüm kaynaklarını saldırgan emelleri için seferber eden ordunun, daha fazla kaynak elde etme isteği ve dışarıda gösterdiği saldırgan tutumun iç siyasette gücünü sağlamlaştırıcı etkisi nedeniyle, Çin'den sonra, Güneydoğu Asya ve Pasifik bölgesi de yayılmacı politikasının hedefleri arasına girmiştir. Diğer bir deyişle, ordu için, Japon ulusal onurunun korunması ve içerideki sorunların çözümü için Asya'da Japon ilerlemesinin peşine düşmek, genellikle iç huzursuzluklara olumlu ve uygun bir çare olarak görülmüştür (Hunter, 2002, s.378).

Bu dönemde ortaya atılan ve Japon emperyalizminin ulaştığı son noktayı ifade eden “Büyük Doğu Asya Refah Sahası” fikriyle, Batı emperyalizmine karşı, Japonya liderliğinde Asya'nın birleştirilmesi ve bölgenin kendi kendine yetecek şekilde refaha kavuşturulması

amacına yönelik planlar yapılmaya başlanmıştır. Japonya'yı Uzak Doğu'da barışı ve düzeni sağlayacak tek ülke olarak, kıta dışından herhangi bir ülkenin, özellikle de Amerika ve Avrupalıların bölgeye karışmasına izin verilmeyeceği, kendi kendine yetebilen siyasi ve ekonomik bir sistemin liderliğinde gören bu düşünceye göre, bölgenin Batılılardan tasfiyesi amaçlanmıştır. Buna göre, Japonya, Doğu Asya'da Çin merkezli giriştiği savaşı, Uzak Doğu'daki dengeleri Asyalıların elinde tutacak yeni bir düzen kurmayı amaçladığını beyan etmiştir (Levent, 2018, s.50). Gerçekte ise karşılığını, Uzak Doğu'da Japon emperyal hâkimiyetinin kurulmasına yönelik adımlar olarak bulmuştur. Uzak Doğu'da yeni bir düzen kurma amacıyla yayılcı bir dış politika izleyen dönemin liderleri, imparatorluğu ve devlet ideolojisini⁴⁷ korumanın tek yolunun, ancak savaşın kazanılmasıyla gerçekleşebileceği inancına kendilerini adanmışlardır (Martin, 1994, s.154). Devletin başı olan imparatorun kutsandığı bu ideolojide, toplumdaki herkesin ulusuna mutlak teslimiyet ve fedakârlıkla bağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Taisho demokrasisine son vererek, tahta yeni çıkmış imparator Hirohito'nun gücünü sağlamlaştırmak amacını taşıyan bu döneme, Showa Restorasyonu⁴⁸ adı verilmiştir.

Artan askeri harcamalara kaynak bulma ihtiyacına, adanın artan nüfusu ve yetersiz hammadde problemi de eklenince, Japonya kendisine yakın alanlarda nüfuz arayışına girmiştir. 1910'da Kore'yi ilhakından sonra, kendisine Çin'in Mançurya bölgesinde yol açmış olan Japonya, 1932 senesinde buradaki hâkimiyetini, kendisine bağlı kukla bir yönetim kurarak perçinlemiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'nın tükenen gücüne, Almanya meselesine yoğunlaşmaları eklenince, Uzak Doğu'da Japonya'nın hareket etmesi kolaylaşmıştır. Diğer bir deyişle, Japonya, karşısında kayda değer bir engelle karşılaşmamanın vermiş olduğu cesaretle Avrupa'daki buhrandan da faydalanarak Çin'de emin adımlarla ilerlemiştir (Levent, 2015, s.157). Amerika ise, Japonya'nın Çin'de ilerlemesi her ne kadar çıkarlarına aykırı olsa da, yine de herhangi bir çatışmanın içerisine dâhil olmaktan kaçınmıştır.

1937 yılına gelindiğinde, Japonya'nın Çin'e karşı elde ettiği askeri üstünlük, Japon ordusunun ilerleyerek önce Pekin'i işgal etmesini, ardından da Nanking'de tahmini üç yüz bin sivil katlettiği çok kanlı bir savaşı sürdürmesini sağlamıştır. 1939'da Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın başlaması, dikkatleri bu yöne çekerken, Japonya Çin'e daha çok müdahil

⁴⁷ Milli karakter ya da ulusal öz olarak çevrilebilecek olan "kokutai", Japon adalarının ortaya çıkışıyla ilgili mitolojiye dayanan ve imparatorluk kurumuyla bütünleşmiş Japon ulusunun benzersiz ve biricik olduğunu iddia eden inancı ifade eden terimdir (Kitagawa, 1974).

⁴⁸ Restorasyonun en büyük destekçisi, Japon faşizminin fikir babası olarak da bilinen Kita Ikki olmuştur.

olmaya devam etmiştir. Çin direnişine karşı, Japonya emperyal emellerine devam edeceğini, 1936 Anti-Komüntern Paketi işbirliğine dayanan ve Roma-Tokyo-Berlin mihverini meydana getiren Üçlü İttifak Paketi'ni 1940'ta imzalayarak göstermiştir. Üç devlet arasında savunma amaçlı askeri müttefiklik kurmak amacıyla oluşturulduğu yönünde uluslararası kamuoyuna beyan edilmiş olsa da, aslında pakt Amerika'ya karşı imzalanmış ve onun mevcut dünya ihtilaflarına müdahalesini önlemek amaçlanmıştır (Spang ve Wippich, 2006, s.190). Refah sahasına, zengin petrol rezervlerine sahip Hollanda Doğu Hint Adalarını da eklemek isteyen Japonya'ya, Amerika tarafından ultimatoma gönderilmiştir. Çin ve Fransız Hindicini'nden birliklerinin geri çekilmesini kabul etmeyen Japonya'ya, Amerika'nın petrol ambargosu uyguladığını duyurması, Japonya'ya savaş açmak için bahane sunmuş ve Aralık 1941'de Pearl Harbor saldırısına götürmüştür.

1894-95'te Çin'le, 1904-05'te de Sovyetler'le giriştiği mücadeleleri, Japon milli ordusunun ilk başarıları olarak değerlendirilebilse bile, emperyalist bir amaçla tüm toplumun savaşa kanalize edilmesi, Japonya'nın Çin ve komşusu olan adalarda başlattığı harekâtla gerçekleşmiş ve militarizm had safhaya ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde, herhangi bir çatışma konusunu sonuca bağlamak için değil, bizzat daha çok toprak ele geçirmek için savaşmayı amaç edinen Japon ordusu, bu açıdan devlet yönetiminde en etkili mercii haline gelerek, siyasi karar alma mekanizmalarının önüne geçmiş ve adanın tüm kaynaklarını savaş için seferber etmiştir. Çin'de ilerlemesi devam eden Japon ordusunun, elde ettiği kazanımlar, iç siyasette ellerini daha da güçlendirmiştir. Ordunun bir parçası olmak, hem maddi hem de manevi açıdan toplumu harekete geçirecek türden bir işleve sahip olmuştur. Propaganda sürecinin bir parçası olarak, geleneksel değerlerin ön plana çıkartıldığı bu dönemde, savaş adeta kutsanmış ve askerlik imparator başta olmak üzere Japon ulusu için yerine getirilebilecek en değerli hizmet olarak nitelendirilmiştir.

Dönemin ideal erkeklik kurgusunun, dolayısıyla da örnek vatandaş modelinin kendilerinde vücut bulmasını isteyen her erkek için, tek seçeneğin orduda yer almak olmasının yanında, bu erkeklerden cesaret, güç ve kahramanlık gibi geleneksel savaşçı özelliklerini de göstermesi beklenmiştir. Bu dönem içerisinde Japonya'da erkekliğin en temel belirleyeni askerlik hizmetini yerine getirmek olmuştur. Bu süreçte kurulan erkeklik, şiddet üzerinden şekillenmiş ve militarizm, milliyetçilik, ırkçılık ve ataerkinin ortak ağlarıyla iç içe geçmiştir. Çoğunlukla ırkçılığa kayan tarafları olsa da, milliyetçilik dönem Japonya'sında hegemonik söylemin merkezinde yer almıştır. Milli olanı tanımlama, dış tehdide referansla kendi olana dair sınırlar çizmeyi gerektirdiğinden; diğer bir deyişle, milliyetçilik bir kendi

olmak problematiği kurduğundan, Japon yönetiminin bu dönem içerisinde “kendi”likten ne anladığı ve onu nasıl şekillendirdiği önem taşımıştır. Bu milli kimlik inşa sürecinin en önemli bileşenlerinden olan savaş, savaşa hazırlık ve propagandası ile ülkenin gücünün vücut bulmuş hali ve simgesi olan ordunun ve dolayısıyla da onu oluşturan askerlerin temsil ettiği erkeklik iç içe olmuştur. Muharebe alanlarında test edilen erkeklikleriyle askerler, devletleri için sadece kendilerinin bu yükü taşıyabileceklerine yönelik endoktrine edildikleri inançla hareket etmişlerdir. Erkeklik onuru ve görev bilinciyle, anavatanlarına olan hizmetlerini ifa etmeye yönlendirilen asker erkekler sayesinde ancak yurdun ve içindekilerin himaye ve korunmasının gerçekleşebileceğinin altı çizilmiştir. Savaş, militarizm ve ulus kimliğinin kesişiminde yükselen Japon emperyalizmi de, dönemin asker erkek kurgusunu baskın model olarak ön plana çıkarmıştır.

Askeri erdemlerle karakterize olan bu dönemin erkeklik algısında, erkekler güçlü ve diğerlerinden üstün olmayla özdeşleştirilirken, diğer taraftan da, erkeklığe yaraşmayacağının düşünüldüğü duygu yüklü ilişki ve sorumluluklardan da azade olmanın altı çizilmiştir. İdeal erkeklik kurgusunu askerlik üzerinden kuran dönemin savaş propagandasında, üyesi olunan topluluğa mutlak bağlılığın ön plana çıkartılması, askerlerin kendilerini ulusal amaç olan zafere adanması ve ancak bu yolla, kendilerinden beklenen savaşmak, ölmek ve öldürmek eylemlerini gereği gibi yerine getirebileceklerine olan fikre dayanmıştır. Ulusa hizmet adına kendini adama, yani asker olma, bir anlamda kişiyi erkek kılan özerkliğe, haysiyete, beceriye ve eyleme gücüne kavuşturacak bir seviye olarak görülmüştür. Batı’ya karşı olan ekonomik güç ve uluslararası itibar savaşında, önceki dönemde maruz kalındığına inanılan ikincil statünün, ancak yayılmacı politikalarla büyüyerek aşılabileceği düşünülen Japonya’da, ordu, bu amaca ulaştıracak en temel araç olarak öne çıkmıştır. Japon milliyetçileri, ülkenin Batı’nın makul olmayan ve onur kırıcı taleplerine rıza göstermek zorunda bırakılmış olsa da, ahlaki ve ruhsal üstünlüğüyle kendisini yeniden ispat edebileceğine inanmışlardır (Starrs, 2011, s.48). Ülkenin kırılan onurunun tamir edilerek, tüm dünyaya Japonya’nın gücünü göstermeyi hedefleyen dönemin politika yapıcılarının için, ordunun gösterdiği kahramanlıklarla ülke ve halkının hak ettiği saygınlığı kazanacağına inanç tam olmuştur. Japon ulusunun esasını oluşturan ve ona üstün niteliğini veren özelliklerin korunması fikriyle, yayılmacılık ‘haklı’ bir gerekçeyle birlikte toplumsala yayılmıştır.

Asya’nın Asyalılarda kalacağı propagandasıyla, Batı’nın sömürüsüne savaş açtığını ilan etmiş olan Japonya’nın bu kolonileştirme karşıtı milliyetçilik vurgusu, askerlerin de karşı tarafın tümüyle baskılanması ve topyekûn bir yıkıma uğratılması amacıyla hareket etmesine

yol açmıştır. Japon ırkını diğer Asyalı milletlerden üstün gören anlayışla hareket eden Japon yönetimi, Japonların, kendilerinde doğal olarak var olan üstün özellikleri sayesinde Asya'yı yeniden güçlendirme sorumluluğunu üstlenmeleri gerektiğine yönelik inancı yaygınlaştırmıştır (Weiner, 2009, s.7). Refah alanı söylemiyle yayılmacı bir politika benimseyen Japonya, kendi önderliğinde tüm Asyalı ulusları birleştirmeyi hayal etmiş ve bu amacını gerçekleştirme yolunda, kendilerinden altta gördükleri diğer Asyalıları, kendi üstünlük ve eril vasıflarına maruz bırakmışlardır (Yamashita, 2011, s.54). Kendi emperyal politikasını, diğer Asyalı milletleri ötekileştirme pratikleriyle hayata geçiren Japonya, “şarklı şarkiyatçılık”⁴⁹ yapmıştır. Özellikle Çin’e karşı elde ettiği askeri başarılar ve savaşa dair anlatılar, erkeklik söylemi etrafında şekillenen Japon üstünlüğü algısını güçlendirmiştir (Yamashita, 2011, s.53).

Ultra-milliyetçiler için, Japon ruhunun, onu alt etmeye çalışan modernleşmenin tüm etkilerine rağmen hala yaşadığını kanıtlamanın en temel yolu olarak, askerin samimiyetini, mistik bir güç olan imparatora tapınmayla birleştirerek, ancak seve seve ölüme gitmesiyle gösterebileceği savunulmuştur (Starrs, 2011, s.49). Japon askerlerinin manevi gücünü artırabilmek için, ulusa sadakatle yoğun duygusal bağlar kuran kahramanlık kurgusunda, karşı konulamaz bir şekilde vatani sevmeye, elden gelen en büyük gayret ve fedakârlık ile hem beden hem de ruhen savaşın içinde olma gibi vurgular yer almıştır. İmparatorun sadık birer kulu olarak, muharebe alanında canını feda etmeye, dini motiflerle de güçlendirilmiştir.⁵⁰

Dışarıdan gelen tehdide karşı koyabilme, olayların gidişatında aktif rol alabilme bu eyleme gücünü, ulus adına her bir askere bahşetmiştir. Şiddetle örülü bu güç, ancak ölmek ve öldürmek kararını alabilmekle ortaya çıkan bir erkekliği tanımlamıştır. Bu durumda erkeklik, temelde bir öldürme performansı olarak görülmüştür. Batı karşısında yaşanan endişe, hatta korku hali, saldırgan bir milliyetçilik aracılığıyla kendisine bir savunma mekanizması kurarken, bu tavrın en önemli göstereni olan askeri şiddet de dönemin erkeklik normlarını belirlemiştir. Kişilerin kendilerini ispat edebilmeleri, güçlerini kanıtlayabilmelerine bağlanmıştır. Asker olup devlete hizmet etmek, kişilerin erkekliklerini test edip kanıtlama imkânı buldukları bir alan olarak, dönem boyunca en ciddi görevlerden biri olmuştur. Bu kanıtlama endişesinin milli endişeyle birleşip şiddetlendiği alan, toplumsal seferberlik

⁴⁹ “Oriental orientalism” terimi, Doğu’da ülkelerin birbirlerine karşı ötekileştirme politikalarını anlatmak için kullanılmıştır. Japon yayılmacılığı, özellikle Çin ve Kore başta olmak üzere, diğer ulusları Japonlardan daha aşağıda gören bir düşünceye dayanmıştır (Desai, 1993).

⁵⁰ İntihar eylemlerine göndermeden önce, ordu, kamikaze pilotlarını düzenli aralıklarla Zen tapınaklarına meditasyon yapmaya göndermiştir (Victoria, 2004, s.101).

duygusuyla tüm ulusun gücünü dünyaya göstermek olarak belirmiştir. Dönemin yükselen milliyetçi idealleriyle kurgulanmış olan erkeklikte, gücün ve iktidarın vurgulandığı militer erkek, Batı'nın değerlerinden etkilenmemiş, geleneksel Japon ruhunu yansıtan gerçek erkekler olarak inşa edilmiştir. 20. yüzyılın başlarından itibaren Japon kimliğinin üzerine inşa edildiği *Nihonjinron*⁵¹ kurgusu oynadığı birleştirici rolle, ülkedeki sosyal düzenin devamını kolaylaştırmıştır (Yamashita, 2011, s.50).

Bu kurgunun en önemli sembollerinden biri olan samuraylar ve temsil ettikleri değerlerin adı olan buşido, Meiji döneminde yayılma imkânı bulmuşken, 20. Yüzyılın ilk yarısında, Japon geleneği, eril istisnailiği ve üstün militer vasıfları da aynı ideoloji aracılığıyla kurgulanmıştır (Benesch, 2014, s.7). Uluslararası arenada kendisine istediği statüyü kazanmanın yolunu, yayılmacılığa ve bu emelin gerçekleşmesini de güçlü bir orduya bağlayan dönemin politika yapıcılar, silah altına alınan erkekleri de mercek altında tutmuştur. Samurayların etik kodu olan buşido, ordu eğitime dâhil edilmiş ve askerler için ruhani bir yol gösterici olmuştur. Samuray sembolünün öne çıkartılması, Japon askerlerine ulus aidiyetlerini pekiştirebilecekleri kültürel bir kaynak ve erkekliklerini inşa edebildikleri bir çerçeve söylem sunmuştur (Low, 2003, s.84). Bu söylemle, kafa ve gönüllerine girilen Japon askerleri için, samuray değerleri ulusal kimlik kurgulamalarında sağlam bir dayanak oluşturmuştur. Japon askerlerinin zihnine kazınan samuray imgesi, erkeği devletine bağlayan ve her birini imparatorun oğulları haline getiren eril ideolojiyi desteklemiştir (Low, 2003, s.84). Ordunun her bir üyesinin doğrudan imparatora sorumlu tutulduğu bu anlayışla, emirlere mutlak itaat ve koşullar ne olursa olsun geri çekilmemenin öğütlendiği askerler, fanatik bir şekilde gösterdikleri direnişte, sadece kendi ölümlerini değil, savaş esirlerini maruz bıraktıkları eylemleri de olabildiğince şiddetli ve acımasızca yerine getirmişlerdir (Horner, 2002, s.20).

Japon ruhu⁵² vurgusu üzerinde yükselen militer erkeklik de imparatorluk ordusunun aşırılıklarına ve orantısız güç kullanımına katkıda bulunmuştur. Savaşı devam ettirebilmek için gerekli olan maddi kaynakların yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan açığı kapatmak için, Japon ruhu söylemine sıklıkla başvuran imparatorluk ordusu, bu yolla asker erkeklik kurgusuna ağırlık vermiştir. Ordunun büyük bir aile olduğuna dair ruhani vurgu, ulusun

⁵¹ Japon istisnailiği fikrini anlatan bu kavram, Japonların homojen bir toplum oluşturduğu düşüncesine dayanmaktadır (Befu, 2001).

⁵² "Yamato Damashii", İngilizce'ye "the Japanese Spirit" olarak çevrilmiştir. Japon insanının karakteristik özellikleri ile kültürel değerlerini anlatmak için kullanılmış olan bu terimle, Japon ulusunun üstünlüğü vurgulanmıştır.

oğulları olarak, mensubu oldukları ailenin bekası için kendi hayatlarından seve seve vazgeçmeye hazır olması yönünde askerlerin eğitilmelerini gerektirmiştir. Erkek kardeşlerin birbirleriyle kurdukları yakın ve samimi bağ kurgusu, ulusu tek amaç etrafında toplamak ve ülke için savaşmak sloganları altında birleşmiştir. Böylelikle, övgüler yağdırılan asker erkeklik, dönemin ideal erkeklik modelini oluşturmuştur.

Askerlerini eril enerjiyle doldurmayı hedef edinen ordu, yükselen militerleşmeyle birlikte samuray imgesini sıklıkla kullanmış ve bu eril söylem doğrultusunda, yani samurayların davranış biçimlerini benimseyen ve imparatoru korumak için kendini feda edebilecek bir duruş sergileyebilenlerin ancak Japon vatandaşı olma onuruna erişebilecekleri fikri benimsetilmiştir (Yamashita, 2011, s.53-4). Japon yayılmacılığı doruk noktasındayken, imparatorluk ordusu, buşido geleneği-özellikle de Japon gelenekselliğinin en önemli sembollerinden olan *seppuku* vurgusuyla beraber-ve Japon ruhunun üstünlüğü söylemlerinden yararlanarak, kendi mitini kurmuştur (Starrs, 2011, s.47). Japon ordusu anakarada ilerlerken buşido değerlerinin kendilerine sağladığı ruhani rehberlikle hareket etmiş, muharebe alanına geleneksel samuray kılıçları götürmek gibi kimi sembolik davranışların yanı sıra, şeref ve haysiyet kırıcı bir olaydan ya da yenilgi durumlarında samuray etiğine bağlı kalarak intihar⁵³ eylemlerinde bulunmuşlardır. Savaş ilerledikçe çıkmaza giren Japonya'nın önünde kalan iki seçenekten, kayıtsız şartsız teslimiyetin yerine, ne pahasına olursa olsun direnişe devam etmeyi seçmesi, *kamikaze*⁵⁴ birliklerinin oluşturulmasını doğurmuştur (Bradley, 1989, s.170). Karşı tarafın maddi üstünlüğünün giderek baskın geldiği savaşın son dönemlerinde, Japonya, elinde son kalan ve tükenmez bir kaynak olan samuray ulusu ve ruhu söylemine daha çok sarılmak zorunda kalmış ve bu da, çaresiz kalan ülkenin başlattığı kamikaze operasyonlarıyla kayıp sayısını inanılmaz derecede artırmıştır (Bradley, 1989, s.171).

Hem Japon yönetici elitin, hem de vatandaş-askerlerinin, savaşı eril bir uğraş alanı olarak kurgulamalarında karşılıklı birbirini besleyen bir bağ kurulmuştur. Cephede savaşan birliklerin arasına kadınların alınmaması, sadece erkeklerin üstünlüğünü vurgulamakla

⁵³ Çok yaşa anlamına gelen, geleneksel Japon selamlama şekli olan "banzai", "Tenno-Heika banzai!" ("Long live His Majesty the Emperor!") olarak savaş sırasında savaşçıların ölürken imparatoru selamlamalarına dönüşmüştür. Pasifik Savaşı boyunca, Japon askerlerinin ölürken "imparatorumuz çok yaşa" diye bağırımları beklenmiştir. İmparatorun kutsallığı ve ona duyulan bağlılık, Japon askerlerine ölümüne sadakat yemini edebilecekleri amacı sağlamıştır (Starrs, 2011).

⁵⁴ İngilizce'ye "divine wind" olarak çevrilmiştir. 13. yüzyıldaki Moğol saldırılarına maruz kalan adayı, düşman donanmasına verdiği ağır tahribatla kurtaran şiddetli rüzgârlar, kutsal rüzgâr olarak adlandırılmıştır. Pasifik Savaşı'nda düşman ordularını alt edebilmek için, intihar eyleminde bulunan Japon hava kuvvetlerine de aynı isim verilmiştir (Oi, 2004, s.5).

kalmamış; aynı zamanda, milli savunmanın erkek işi olduğuna dair yaygın inancı da beslemiştir. Militer erkekliğin kurgusunda, askere dönüşen bedenlerin en temelde dişil olana ait gösterenlere karşı savaş açmış olması, kadınları ordudan men etmiştir. Cephe gerisinde tutulan ülke kadınlarının yanı sıra, muharebe alanında karşı karşıya kalınan düşman tarafın kadınlarını da kontrol etme, sahip olma ve yok etme pratikleriyle savaşa aitliğin sadece erkeklere has bir hareket alanı olmasına izin verilmiştir. Bu açıdan, militer erkekliğin, askerlerin yakıp yıkma, tahrip etme ve denetim kurma arzularının içini doldurduğu bir kurgu olarak işlenmesi, cephede savaşan askerlerin de cinselliklerinin kontrol edilemez olduğuna dair inancı beslemiştir.⁵⁵

Öldürme, intikam alma, devlete hizmet etme ve vasıflarını gösterebilme vb. özelliklerin yalnızca erkeklerde var olduğu, buna karşın, sivil alanda pasif birer mağdur olarak düşünülen savunmasız kadın figürü ön plana çıkartılmıştır. Milliyetçilikle birleşen cinsiyetçilik bu dönemde, işgal edilen toprakların Japon askerleri tarafından boyun eğdirilmesi, erkeğin kadın bedeni üzerinde kurduğu denetimi simgelemiştir. Düşman tarafın soyunu kirletme amacıyla, bir savaş aracı olarak sıklıkla başvurulmuş tecavüz, aynı zamanda, düşmana karşı koyamayıp, kendisinden beklenen vazifeyi-ulusun kadınlarını koruma- yerine getiremeyen erkekleri de, bu yönüyle erkeksi vasıflarını da ellerinden alma gibi sembolik bir anlam taşımıştır. Bunun yanı sıra, erkekler de cinsel istismara maruz bırakılmıştır.⁵⁶

Milliyetçilikle birleşmiş olan cinsiyetçi söylem, işgal edilen topraklardaki ırkı hem Japon ırkından aşağıda görmüş, hem de erkeklerine dişil vasıflar atfetmiştir. Milli utanç olarak düşman tarafı lekelemeyi hedefleyen tecavüzle, kadın bedenleri saflığı bozulan ulusun gösterenleri olarak, militer erkekliğin gücünü test ettiği alanlardan birini sembolize etmiştir. Başka bir deyişle, tecavüz yoluyla, Japon üstünlüğü ve erkeksi gücü ispatlanmıştır. Başta imparatorluk ordusu olmak üzere devlet kurumlarının erkeklik söylemiyle hareket eden askerler, cinsel kölelik sistemini kurarak, ona meşru bir zemin kazandıran aynı devlet kurumlarının anlayışının bir uzantısı olarak, tecavüzü cephede uygulamıştır (Arimatsu, 2017, s.12). Kadın bedenleri üzerindeki hâkimiyet, karşı tarafın toplumsal çürüme ve bozulmasını

⁵⁵ Savaş sonrası mahkemelerde, tecavüz suçlarının gerektiği gibi cezalandırılmaması ve şüpheliler hakkındaki soruşturmaların adil yürütülmemesinde de, bu fikrin etkisinin olduğu düşünülmektedir (Cheng, 2019). Japonya'nın kayıtsız şartsız teslimiyetinden sonra kurulan uluslararası mahkemede, Japon askerlerinin işgal ettikleri topraklarda kadınlara yönelik uyguladıkları cinsel şiddet konu edilmemiştir (Witt, 2016). Nanking ve Kore'de Japon askerlerinin işlediği cinsel suçlar, günümüzde de, Japonya'nın Çin ve Kore ile olan ilişkilerini etkilemektedir.

⁵⁶ Tecavüz etme ve erkekleri kendi aile üyeleriyle cinsel ilişkiye zorlama gibi çeşitli yöntemlerle, Japon ordusu Nanking'de sadece kadınları değil, erkekleri de cinsel şiddete maruz bırakmıştır (Sjoberg ve Via, 2010).

çağrıştırırken, bir taraftan da, Japon erkekliğini yeniden canlandıran bir sembol olarak görülmüştür. Japon ulusunun üstün olduğu fikrine dayanan emperyal milliyetçiliğin, erkeklığe yaptığı vurguyla kadınların öznelliği bastırılırken, bedenlerine dikkat çekilmiştir. Bu durum, milliyetçi söylemin, vatani kadın bedeni metaforuyla eş tutmasını mümkün kılmıştır (Choi, 2001, s.398).

Cephedeki askerlerin ve savaştaki kahramanların, eril özneler olarak kabulü, hem resmi söylemle hem de toplumda var olan toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillenmiştir. Kadınların doğasının savaşıma uygun olmadığını vurgusu, onlara verilen cephe gerisi işlerle birleşince, savaşın cinsiyetçi yönü kurulmuştur. Toplumsal cinsiyete dair kurgular, sadece devletin savaşa ve orduya yönelik tutumlarını değil, tikel asker öznelerin aile ve ülkelerine olan vazife bilincini de şekillendirmiştir. Kadınları düşmana karşı savunmasız tasvir eden resmi söylemle özellikle vurgulanan savaşın cinsiyetçi yönüyle, erkeklerin asker olarak cephe yaptıkları fedakârlıkların önemi daha da artmıştır. Sivil erkeğin varlığını adeta yadsıyan şekilde eril kahramanlığa dair anlatılarla kurgulanan asker erkek, kendini adama ve zorluklara karşı dayanma gücüyle özdeşleştirilen muharebe etme yeteneği üzerinden öznelliğini kurmuştur. Bu da, cephe görevinin eril mahiyetinin altını çizmiştir. Asker olmayı erkeğin vazifesi olarak gören bu düşünce, bu görevi yerine getir(e)meyen erkeği de küçümseyip ötekileştirmiştir. Ordunun onay verdiği erkeklik, sadece kadınsı olmama üzerinden değil, aynı zamanda, sabıkalı, engeli olan ve/ya fiziksel özellikleri açısından öncelik verilen standartlara uymadığı düşünülen diğer erkeklikleri de istenmeyenler olarak ötekileştirerek de tanımlamıştır (Frühstück, 2007, s.165). Bu açıdan, askere alınma, toplumda üstün görülen ve saygı gösterilen bir anlam taşımıştır.

Askerler, öznelliğini eril değerler ve dilin hâkim olduğu ordu birliği içerisinde kurmuştur. Askeri üniformanın tikel bedenlere etkisi kadar, erkeğin kendini savaşan bir milletin parçası olarak tanımlamasını sağlayan bir araç olarak işlemesi, orduyu birlik beraberlik duygusu ile ortak bir kültürü paylaşma hissini veren bir alan haline getirmiştir. Diğer taraftan da, savaş boyunca, askerler ordu pratik ve normlarının şekillenip yerleşmesinde rol oynamıştır. Savaşın, erkeğe yaraşır hizmetin simgesi haline geldiği bu ortamda, ordu da, ideal erkeklik kurgusunun vücut bulduğu yer olmuştur. Ordu bunu, sadece erkekleri silah altına alarak değil, aynı zamanda militer erilliğin net, sabit ve sürekli bir olgu olduğuna yönelik algının kurulması ve muhafazası için de ciddi çaba harcayarak gerçekleştirmiştir (Enloe, 2000, s.248). Cephenin zorluk ve tehlikelerini paylaşan askerlerin, birlikleri içerisinde diğer askerlerle yaşadığı arkadaşlık bağı da, eril pratik ve söylemin

kurulmasında etkili olmuştur. Cephenin ölümle kalım arasındaki koşulları altında gerçekleşen erkek dayanışması, bu yönüyle elit bir duruş sergileyerek, cephe gerisindekileri bu açıdan hiyerarşide daha alt bir konuma yerleştirmiştir. Askeri hizmetin erkeklerle özdeşleştirildiği toplumsal cinsiyete ait fikirlerin sürekliliği, savunma görevini erkeklere vermiş ve kadınları cephe gerisinde tutmuştur.

Savaşçı statüsünü elit bir eril rol olarak muhafaza edecek şekilde birbirini karşılıklı kuran resmi söylemle tikel askerlerin cephede yaşadığı deneyimler, bir çeşit eril blok oluşturmuştur. Bu blok, toplumda var olan değerler çerçevesinde, istisnai ve hiyerarşik bir cephe kültürü oluştururken, ordudaki savaşçı kimliği kadınların karşıtlığı üzerine kurulmuştur. Arkalarında bıraktıkları kadınlar ile cephede karşılaştıkları kadınlar üzerinden farklı türlerden kurdukları eril üstünlük fikriyle, askerlik kutsanmıştır. Kadınlara atfen, pasif, tabi ve/ya kurban olarak kurgulanan zıtlık, hem cephe gerisinde kalanlar için, hem de savaş alanında düşman tarafın kadınları için kullanılmıştır. Bireysel ilişkiler, savaş öncesi beklentiler, cephede yaşanan deneyimler vb. pek çok faktörün tikel askerin erilliğini nasıl kurduğunu belirleyici olsa ve bu açıdan değişikliklere açık olsa da, devletin resmi ideolojisinde resmedilen asker erkek çerçevesine uymaya çalışılmıştır.

Savaşın başlaması ve savaş ortamının getirdiği karmaşa, cinsiyetler arası farklılığa ilişkin kategorilerin inşasında etkili olmuştur. Milli savunma, seferberlik politikasında eril bir vazife olarak yer almış ve devletin resmi söyleminde de bu şekilde benimsenmiştir. Askeri hizmetin istisnai şekilde eril olması, askeriye dışında kalan alanlarda da, kültür içerisinde toplumsal cinsiyete dair ikili zıtlıkların nasıl işlediğine de odaklanmayı gerektirmiştir. Savaş propagandasının salık verdiği cinsiyetçi düzende, ülke kadınları doğurgan anneler, fedakâr hemşireler ya da idareli ev hanımları olarak tasvir edilirken, uygun görülen bu roller askerleri destekleme ve rahat ettirme amacına hizmet etmek üzere belirtilmiştir (Frühstück, 2007, s.177). Askerlere aynı moral desteği ve fiziki rahatlığı cephede de sağlama düşüncesi, düşman tarafın kadınlarını da birer cinsel obje olarak sömürüyü kendine hak olarak görmüştür.

Fiziksel yetkinlik ve görev bilincinin sağlanabilmesi amacıyla, orduya girmeden önce erkek çocukların eğitiminde bu konulara dikkat edilmiştir. Askerlerin erkekliklerinden emin olma amacı, okul müfredatını militerleştirmesinin yanı sıra, erkek çocuklarında fiziksel ve ahlaki olarak askerde olması gereken niteliklerin yerleştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Kahraman olmak üzere eğitilmesi amaçlanan erkek çocuklarının, müfredatla sıkı bir disiplin

içerisine sokulması gerçekleşmiştir. Resmi söylemin vatanseverlik vurgusu dışında, sivil bedenleri askeri bedenlere dönüştürme sürecini normalleştirme adına, okullarda verilen beden eğitimi, erkeksi ve olgun bedenlere vurgu yapmıştır. Ulus-devletin örgütlenmesinde temel prensip olarak öne çıkan erkek bedeni, sınıfsal ve bölgesel dayanışmayı pekiştirirken, cinsiyetler arası karşıtlığa dokunmamıştır (Frühstück, 2007, s.165). 1925'te okullara askeri eğitim zorunluluğu getirilmesiyle, ordunun tüm nüfus üzerindeki etkisi daha da artmıştır (Hunter, 2002, s.368). Ordunun militer yurtseverliğin okullar aracılığıyla yayılmasına özen göstermiş olması, küçük yaşlardan itibaren hem erkek hem de kız çocuklarında asker erkeklilik kurgusunun kafalarında yer etmesini sağlamıştır. Dönem içerisinde artan sayıda ultra-milliyetçi süreli yayınların dolaşıma sokulmasıyla da, beden eğitiminin ulusu güçlendirmedeki rolüne yaptıkları vurguyla, saldırgan erkeklığe ait değerler toplumsal alanda yayılmıştır (Gainty, 2013).

Askerlik hizmeti ve kahramanlık, genç erkekler için bir çeşit olgunlaşma süreci olarak düşünülmüştür. Askerde yaşadığı zorluklarla hayata bakış açısının daha sağlam olacağı ve hayatının geri kalanında daha isabetli kararlar alıp, kendisine iyi bir hayat kuracağı düşünülen genç erkeklerin, vatanları için kendi canlarını feda etme cesaretini gösterebilmesi de, gerçek bir erkek olabilmelerinin göstergesi olmuştur. Askerlik görevi, genç erkeğin gelişiminin merkezine alınmıştır. Gençlere erkek olmayı sağlayan dönüştürücü bir süreç olarak ele alınan askerlik, tersinden düşünülecek olursa, büyük işler yapan erkeklerin kendilerini ancak askerlik sayesinde kanıtladıkları fikrine dayanmıştır. Bu açıdan, askerlik, genç erkeklerin hayatında kritik bir evre olarak görülmüştür.

Devletin dışarıda iktidar arayışı, toplumsal alanda erkek egemen söylemin giderek daha da derinlere işlemesine sebep olmuştur. Milliyetçiliğin ırkçılığa evrildiği ve homofobiyle iç içe geçtiği bu erkeklik söyleminde, ulusun gücü toplumu oluşturan erkeklerin gücü, şiddete yetkin olması vb. niteliklerle bir tutulmuştur. Adanın geçirdiği uzun süreli izolasyon sürecinin, dışarıdan gelen etkilerle zorla sona erdirilmiş olması, yer yurt edinmekle, devlete sadakatin eş zamanlı ilerlemesini sağlamıştır. Meiji Japonya'sında beden sağlığını ulusun gücüyle eş tutan düşünce, eril Japon erkeğinin askerlikle inşa edilebileceği fikrini desteklemiş ve ordu ideal erilliğin standart ve normlarının temsilini bulduğu alan olarak, Japon ulusal varlığının belkemiğini oluşturmuştur (Low, 2003, s.83). Ev ve aileye sahip ve hâkim olma, vatan topraklarını koruma ve kollama göreviyle birbirini tamamlamıştır. Toplumun en küçük birimi aileden, devletin en üst kademesine kadar, erkeğin muhafaza etme ve iktidara sahip olma gereği vurgulanmıştır. Emperyal erkekliliğin kurgulanışı ile imparatora

sembolleşen erkek kimliği, imparatorun bedeni, ulusal gövde ve tikel askerin vücudu arasındaki girift bağlar, eril bir düzeni oluşturmuştur (Gainty, 2015, s.183).

Ataerkil düzen içinde erkekliğin kuruluş sürecinde askerlik hizmetinin etkileri oldukça önemli olmuştur. Erkeklik miti ile şiddet ve iktidar ilişkileri arasında, inşa edilen erkek kimliği, bu dönemde, devletin emperyalist politikalarıyla iç içe geçmiş bir biçimde ilerlemiştir. Erkekliğin şekillenmesinde birincil rol oynayan kurum olarak orduyu ön plana çıkarma, devletin hem söylemsel hem de pratik çabalarını bu yöne sevk etmesini doğurmuştur (Frühstück, 2007, s.163). Askere alınma ve orduda hizmet etme, kısaca askerlik deneyimleri, erkek kimliğinin oluşumu ve iktidar ilişkilerinin üretilmesindeki rolü açısından, önemli bir yere sahip olmuştur. Ordunun gücüyle simgelenen erkek figürü, savaşan, koruyan ve zorluklara göğüs geren kişi olmuştur. Erkek egemenliği altında bu dönemde, kadınlar tali işlerde yer alabilmişlerdir. En büyük gayenin, ulus-devletin bekası ve güçlenmesi olduğu bu dönemde, hem kadınlardan hem de erkeklerden devletin kendilerine biçtikleri yükümlülükleri yerine getirmesi beklenmiştir. Bu açıdan, savaş hazırlıklarında cephe gerisinde destekte bulunan kadınların, diğer temel görevi ise, millete yeni evlatlar yetiştirmek olmuştur. Ailenin, yeni nesillerin üretilmesi ve yetiştirilmesi açısından yeri tartışmasız çok önemli bir hale gelmiştir. Bu dönemde, homoseksüel ilişkilerin üzerine, ailenin kutsallığı söylemi çekilmiştir. Japonya yönetimi savaşı sürdürürken, erkekleri özellikle muharebe alanında, kadınları ise sadece sivil yaşam ve ailede konumlandırarak, cinsiyetçi karşıtlığı pekiştirmiştir (Frühstück, 2007, s.163).

2.4. Soğuk Savaş Dönemi Japon Mucizesi ve “Salaryman” Erkekliği

İkinci Dünya Savaşı, yol açtığı ciddi maddi kayıplar kadar, sebep olduğu işgal ve ardından gelen dönemde Amerika’nın ada üzerindeki etkisi de göz önüne alındığında, Japon tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Alınan askeri yenilginin ağırlığı bir tarafa, totaliter yönetimin yerle bir edilmesi, ülkenin kurumsal yapısını topyekûn bir değişime uğrattırken; Japon toplumunun temel değerlerini de sorgulamaya açmıştır. Toplumsal normların gerek işgal kuvvetlerince dikte ettiği yapısal reformlarla, gerekse yenilginin maddi getirileri yoluyla uğradığı değişim, temelde Japonya’nın üzerine inşa edildiği geleneksel hiyerarşik düzeni etkilemiştir.

Kapsamı ve etkisi düşünüldüğünde, Japonya’nın maruz kaldığı en ciddi yabancı nüfuzu, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Amerika liderliğindeki işgal kuvvetlerinin adaya

yerleşmesiyle yaşanmıştır. Mağlup olması bir kenara, atom bombalarıyla had safhaya ulaşan maddi kayıpları, Japonya'yı bitirmenin eşiğine getirmiştir. Akabinde gerçekleşen işgalle manevi olarak da tükenen ülkede, esas değişim tüm bu yıkımlarla gerçekleşmiştir. Anayasasından dış politikasına, ekonomik yapısından eğitim sistemine devletin tüm kurumlarında gerçekleştirilen dramatik değişimin toplumsal alana yansması da bir o kadar sarsıcı olmuştur. Diktatörlükten liberal demokratik bir yapıya dönüştürme amacıyla, toplumsal hafıza adeta silinmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, geleneklerinden bağı mümkün olduğunca kopartılmaya çalışılan ülkede, en önemli meseleyi, Japon militarizmini bitirmek oluşturmuştur. Toplumun bir arada tutan en güçlü bağ olarak imparatorluk kurumuna dokunulmamış olsa da, imparatorun tüm yetkileri elinden alınmış ve kurum sembolik bir yapıya bürünmüştür. Temellerini aldığı kast sistemiyle birlikte toplumda hâkim olan tüm hiyerarşik güç ilişkilerini alt üst etmeyi hedefleyen bu süreçle, askerlikle özdeşleşen eril şiddetin sona erdirilmesi yolunda adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, toplumun tüm bireylerinin eşit olduğu hükmü kapsamında, feodal bağların ortadan kaldırılması, aynı zamanda da erkek tahakkümü altındaki kadınların da, erkeklerle eşit haklara kavuşturulması sağlanmıştır.

Bu durum, Japon toplumunda topyekûn bir değişim meydana getirirken, sonrasında ülkenin atacağı adımların da yolunu çizmiştir. Soğuk Savaş'ın belirmeye başladığı bu süreçte, ülkenin hemen yanı başında, Kore'de patlak veren çatışmalar, Japonya'nın işgal süresini kısaltmış, ülkenin bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenada kabul edilmesinin yolunu açmıştır. Adada bulunmanın ülke ekonomisine verdiği yük bir tarafa, bölgede komünist tehdide karşı kendi ayakları üzerinde durabilen bir Japonya'nın kurulmasının gerekliliği, Amerika'yı, işgalin başında amaçladığı kimi durumlardan taviz vererek, bazen tamamıyla tersi adım atarak, Soğuk Savaş ortamına uygun değişikliklere gitmeye zorlamıştır. Japon siyaseti açısından eşit ülke statüsüne çıkmak elbette ki, çok önemli bir gelişme olmuştur. Bu durumu destekler nitelikte, Kore Savaşı sırasında artmaya başlayan ihracatıyla ekonomisinin de düzelmeye başlaması, Japonya'yı tekrar bir dünya gücü haline getirecek aşamalar olarak tarihe geçmiştir.

Militarizmin sebep olduğu yıkımdan ders çıkaran Japonya için, barışçıl siyaset gütmeye ve komşularla iyi ilişkiler geliştirme en öncelikli konu olmuştur. Ülke, gücünü ekonomi ve teknoloji alanlarında kaydettiği ilerleme ve sanayide attığı atılımlarla duyuracak şekilde tüm kaynaklarını bu yolda seferber etmesini sağlayacak barışçıl bir siyaset izlemiştir. Savaş sonrası anayasası ile ülkenin askeri harcamalarına getirilen kısıtlamalar kadar, Japonya'nın Soğuk Savaş boyunca küresel düzendeki konumu da, ülkenin savunmasının ABD tarafından

üstlenilmesine; bu durum da, kaynakların ekonomik toparlanma ve büyüme için kullanılmasına imkân tanımış ve ülkenin en öncelikli devlet politikası olan kalkınmayı kolaylaştırmıştır (Dower, 1993, s.17).

Yaklaşık yedi sene süren işgal dönemi, Japonya için militarizmden demokratik parlamenter bir sisteme dönüşmede geçiş süreci olmuş ve bu dönüşümü görece daha ılımlı bir havayabüründürmüştür. Her ne kadar, işgal kuvvetlerinin adadaki fiziki varlığı onur kırıcı olsa da, diğer taraftan demokratik rejimin temellerinin atılması ve toplumda sindirilebilmesi için bir ara dönem işlevi görmüştür. Savaştan ağır maddi kayıplarla çıkmasının yanında, ülkede diğer pek çok konuda da sıkıntılar baş göstermiştir. Sosyo-kültürel alanda tezahür eden bu meselelerin başında, işgal kuvvetlerince dikte edilen değişiklikleri kabullenme ve uyum sağlama problemi gelmiştir. Toplumdaki güç ilişkilerinin yeniden şekillendirildiği bu süreçte, savaşın yol açtığı maddi ve manevi yıkımın da etkisi olmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında, savaşta can veren, teslim olunduğunda adanın dışında bulunan ve geri dönemeyenlerle birlikte işgal kuvvetlerince hapishanelere koyulan kişilerin hemen hemen hepsinin erkek olması, savaşın doğrudan toplumdaki erkek nüfusunu hem nicelik hem de nitelik açısından olumsuz anlamda etkilemesi sonucunu doğurmuştur.

Nitelikli iş gücü potansiyelinin azalmasının yanı sıra, 1945 öncesi dönemde hâkim durumda olan ve ‘makbul’ erkekliğe atfedilen vasıfların sorgulanmaya alınıp geçerliliğini kaybetmiş olması da, toplumdaki erkeklerin niteliksel anlamda maruz kaldığı durumu belirlemiştir. Militarist saldırganlığın göstereni ve faili olan askerlerin, toplumsal statülerinde yaşadıkları bu kayıp, işgal güçlerinin dikte ettiği yasal değişikliklerle birleşince, cinsiyetler arasındaki geleneksel ilişki sarsılmıştır. Japonya’nın II. Dünya Savaşı’ndan bu kadar büyük kayıplarla çıkmasının sorumlusu olarak görülen ordu ve bünyesindeki askerler, toplumda kendilerine karşı olan güven duygusunun zedelenmiş haliyle baş etmek durumunda kalmıştır. Uzun süren savaştan sonra aileleriyle tekrar birleşme şansı bulabilenler için, bu durum hem psikolojik hem de sosyo-ekonomik açıdan yeni bağların kurulmasında sıkıntılara sebep olmuştur.

Yeni anayasayla güvence altına alınan sistem içerisinde, çeşitli yapısal reformlarla militarizmin toplumsal hafızadan silinmesi amaçlanmış ve bu çerçevede ortaya koyulan toplumsal normların en önemli ayaklarından birini cinsiyetler, özellikle de erkekliğin yeniden tanımlanması oluşturmuştur. Faşist rejimin temel öğelerinden biri olan militer erkekliğin yerine, yeni toplumsal kodlarla uyumlu bir erkekliğin sınırları belirlenmiştir. Savaş sonrası

Japonya'sında, 'yaralanmış' erkeklerin yüzleşmek zorunda kaldıkları karmaşa, demokratik rejim içerisinde birer vatandaş olarak yeniden inşa edilme projesiyle aşılmaya çalışılmıştır. Bir taraftan savaş döneminde erkeklerin yokluğunda, ekonomik hayatla bütünleşmiş kadınların kamusal alanda artan görünürlüğü ve iş hayatında o zamana kadar edindikleri yeri; diğer taraftan da, ekonomik faaliyetlerin sekteye uğradığı savaş sonrası dönemde istihdamın zorlaşması, erkeklerin toplumsal hayata tekrar kazandırılmalarının önünde duran engeller olarak belirmiştir.

Barışçıl bir Japonya inşa etmenin yolu, erkeklerin kontrolünü sağlamaktan ve yeni bir erkeklik modeli sunmaktan geçmiştir. Bu durum, Amerika'nın bölgede izlediği politikayla uyumlu bir şekilde yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bir taraftan, işgalin getirdiği maliyetler ve bu durumun içeride yol açtığı huzursuzluk; diğer taraftan da, Soğuk Savaş'ın kendini göstermeye başlaması nedeniyle, Amerika için kendi ayakları üzerinde durabilen bir Japonya'nın bir an önce hayata geçirilmesi gerekmiştir. Japonya'nın kaynaklarını her bakımdan artırabilme sorununun içine beşeri sermayenin de artırılması dâhil olmuştur. Erkeklerin toplumsal hayata katılmalarının yolu, onları ekonomik alana yönlendirmek aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu çerçevede sınırlı sayıda olan iş imkânlarının erkeklere tahsis edilmesi ve bu yolla, kadınlar aleyhine bir el değiştirme söz konusu olmuştur. Savaşta yaşanan insan kaybının nüfusa yatırım yapmayı gerektirmesi de, bu durumla perçinlenmiş ve savaş öncesi dönemdeki cinsiyetler arası geleneksel iş bölümüne geri dönmüştür. Her ne kadar, yeni anayasayla, kadınlara erkeklerle birlikte eşit hak ve özgürlükler tanınmış olsa da, uygulamada dönemin içinde bulunduğu şartlar ön plana alınarak, kadınlara yine geleneksel ev hanımlığı ve annelik rolü uygun görülmüştür.

Savaş sonrası dönemde, askerlikten el çektirilen ve yeni koşullar altında toplumdaki konumu netlik kazanmamış olan erkeklerin, kamusal alana iştiraki ve barışçıl ortama uyumu ancak onları denetlenebilir alanlara kanalize etmekle çözüme kavuşturulabilmiştir. Kadın istihdamının yerini alan erkekler, bu yolla, kolektif benliğin tekrar parçası haline getirilmiş ve aidiyet duyguları yeni sistemde devletin refahı ve kalkınmasına barışçıl yollarla hizmet etme mantığı üzerine kurulmuştur. Bundan sonra, savaş meydanlarında değil, uluslararası sistemin ön gördüğü şekilde ekonomide elde ettiği kazançlarla devletine hizmet edecek olan, birer sivil 'askere' dönüşmüşlerdir. Yeni siyasi sistemle en temel bağları imparatorluk kurumunun muhafazası olmuşsa da, devlete itaat etme ve toplumsal faydaya katkı sağlama saikleriyle, erkeklerin milli inançları kontrol altına alınmıştır. Rejime karşı durmak yerine, yeni rejimin sunduğu imkânlardan yararlanarak tekrar toplumda kendilerine yer edinebilen, yani tekrar

erkek olabilen eski askerler, bu sistemin devamlılığı için uğraşmış ve onu ilerletmek için gerektiğinde canları pahasına çalışmıştır.

Geleneksel olarak ev ve ev içi işlerle özdeşleşmiş olan kadınların ise, özel alana çekilmeleri çok sancılı olmamıştır. Kuşaklar arası bilgi aktarımı, kadınları eşlerine hizmet etmekle bir düşünmüş, kadının ikincil statüsü sürekli vurgulanmıştır. Hukuki olarak eşit haklara sahip olmakla, bu türden hakların uygulamaya geçirilmesi arasında büyük bir farkın olması ve ikincisinin ciddi bir zaman aralığı istemesi, Japonya’da başlatılan reformların da pratikte hemen hayata geçmesini sağlayamamıştır. Bir diğer ifadeyle, kültürel aktarımın ve toplumsal normların tepeden inme bir şekilde aniden değişmesi mümkün ol(a)mamıştır. Bu duruma bir de erkeklerin toplumsal entegrasyonunu sağlamanın yolunun kadınların ev ve çocuklarla olan tüm işlerin yükünü taşımalarının gerekliliğine bağlanması eklenince, geleneksel cinsiyet rollerinin değişimi ancak tedrici gerçekleşmiştir.

Kadınlar için ulusa hizmet etmenin yolu, devlete yeni bireyler kazandırmak ve erkekleri sadece ekonomik katılımlarına odaklanacak şekilde başkaca tüm işleri organize edip yerine getirmek olarak belirlenmiştir. Cinsiyete dayalı iş bölümü üzerinde yükselen bu dönemin aile yapısında, erkekler tüm günlük ihtiyaçlarının karşılanması ve duygusal açıdan desteklenmeleri bakımından eşlerine bağımlılık duyarken, kadınlar da kocalarına finansal olarak dayandıkları için, maddi olarak bağımlı olmuştur (Vogel, 1986, s.277). Eşler arasındaki bu karşılıklı bağımlılık da, orta sınıf çekirdek ailenin muhafazasında kilit rolü oynamıştır (Hidaka, 2010, s.101).

Evi çekip çevirme görevi üzerine kurulu olan ev hanımlığı, çalışma ve para kazanma sorumluluğu verilmiş olan evin reisliğinden⁵⁷ keskin sınırlarla ayrılmıştır. Böylece, kadınlara sağlanan haklar çoğunlukla kâğıt üzerinde kalmış ve aileyi geçindirme görevi verilen erkekler bu yolla savaş sonrası erkeklik vasıflarının kurucu ögesinin, kadınların erkeklere bağımlılığı ve erkeğin evin reisi olma hakkına hayiz olduğu temelleri üzerine kurulmuştur. Dönemin idealize edilen çekirdek aile modeli, sırasıyla evin geçimini sağlayan ve doğasına uyumlu şekilde ev hanımlığı rolünü benimseyen, erkek-kadın profilleri üzerine kurulmuştur (Goldstein-Gidoni, 2012, s.84). Erkeklere güçlerini tasnif edecekleri bir alan olarak, aile yaşantısı ve hane halkı üzerinde söz söyleme ve eyleme geçme hakkı tanınmıştır. Bu yolla,

⁵⁷ Japonca’daki karşılığı “daikokubashira” terimidir. Yapıyı bir arada tutan, kalın ve ahşaptan yapılan direği anlatmak için kullanılan daikokubashira terimi, aile reisini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Evin geçimini sağlayan kişiyi anlatmak için başvuru olan bu terimle, temelde erkeğe işaret edilmektedir. Diğer bir deyişle, aileyi bir arada tutan kişi olarak vasıflandırılan babaya verilen evin direği olma sıfatıdır.

erkeğin eyleyici gücü kontrol altında tutulmuş, erkeklere de kimlik ve aidiyet kazandırılmıştır. Savaş sonrası dönemde, ulusal refahın temeli olarak idealize edilen orta sınıf çekirdek aile modeli, salaryman ve ev hanımı⁵⁸ birlikteliğinden oluşmuştur (White, 2002, s.11). Diğer bir deyişle, dönemin toplumsal ideali olan orta-sınıf aile, heteroseksüel evlilik, üreme ve cinsiyetler arası iş bölümüne işaret edecek şekilde kadınlık ve erkekliğe dair milli arketipleri oluşturan salaryman ve evhanımı eşi tarafından kurulmuştur (Mandujano-Salazar, 2017, s.527-8).

Soğuk Savaş dönemi Japonya’ında toplumsal düzen, çekirdek aile modeli üzerinden şekillenmiştir. Kentlerde yoğunlaşmaya başlayan nüfusla birlikte kalkınmanın ilk emarelerini gösteren üretim sektörünün önemli yer edindiği, 1950’lerden itibaren yaşanan sosyo-ekonomik ve demografik değişimlerle birlikte ilerleyen süreçte, çekirdek aile modeli de yaygınlaşmıştır. Endüstriyel üretimin yakaladığı ivmeyle birlikte kent nüfusunun ve paralelinde arsa ve kira bedellerinin artması, ev ile iş yeri arasındaki mesafelerin uzaması sonucunu doğurmuştur. Erkek emeği üzerinde yükselen istihdam yapısının, ülke kalkınması için telkin edilen azami fedakârlık ve görev bilinci fikirleriyle desteklenmesi, evi ve işi birbirinden ayırmıştır. Ekonomideki hızlı yükseliş, ülke refahını artırmasının yanında, yaşam koşullarının da iyileşmesini sağlamıştır. Eşinin ve çocuklarının geçimliliğini sağlayabilen, geliri iyi ve güvencede olan erkeğin reislik ettiği orta sınıf çekirdek aile, dönemin standart aile yapısını oluşturmuştur. Ev hanımlığı rolleriyle, erkeklerin iş yaşamında elde ettikleri başarılarla destek vermeleri beklendiğinden, kadınlar temelde aile ve ev içi işlere odaklanmış ve bu nedenle kariyer hedefleri de dâhil, diğer uğraş alanlarından uzak tutulmuşlardır (Charlesbois, 2014, s.166).

Bu dönem içerisinde elde edilen ekonomik ilerleme ve beraberinde yeni bir orta sınıfın gelişimi, ülkenin gücünü yeniden toparlayarak, toplumun gönenç kazanacağı günlerin bir an önce gelmesi için başlatılan topyekün seferberliğin sonucunda meydana gelmiştir. Bu bağlamda, aydınlık bir gelecek⁵⁹ ve yeni mutlu bir hayat söyleminin merkezinde, salaryman ve ailesi yer almıştır. Salaryman olabilen kişiler, bu dönemde, ülkenin geri kalanı için

⁵⁸ “Sengyo shufu” terimi, İngilizce’ye “full-time housewife” olarak çevrilmiştir. Tam zamanlı ev hanımı terimi, ailenin bakımı ve çocukların yetiştirilmesi işlerinin hepsini birden, tek başına kadının yapması ve idare etmesini anlatmak için kullanılmıştır (Charlesbois, 2017).

⁵⁹ İngilizce’ye “bright life” olarak çevrilen “akarui seikatsu”, Japonya’nın geleceğini simgeleyen bir sembol ve yerine getirilmesi gereken bir söz olarak, dönem boyunca ülkenin sosyo-kültürel hayatında etkili olmuş bir fikirdir. Özellikle 1960’ların sonlarına kadar yönetim tarafından da güçlü bir şekilde desteklenmiş olan bu düşünceye göre, belirli bir yaşam standardına sahip olma, refahı ve mutluluğu sağlamanın yolu olarak görülürken; bu standardın ölçüsü de, orta sınıfa aidiyetle belirlenmiştir (Cwiartka, 2006, s.159).

parlayan yeni bir hayatın sembolü olmuşlardır (Vogel, 1991, s.71). Bu yeni hayat, modern bir evi ve orta-sınıf bir yaşam standardını olduğu kadar, cinsiyetçi bir iş bölümü etrafında örgütlenen çekirdek aileyi de içerecek anlamlar taşımıştır (Partner, 1999, s.137). Aydınlık bir gelecek tahayyülünün dayandığı orta sınıfa mensubiyet düşüncesi, bu dönem boyunca Japon toplumunda giderek yaygınlık kazanmıştır. Orta sınıf değerlerinin popülaritesini artırması, getirdiği maddi imkânlar kadar, toplumsal alanda sağladığı sosyal statüyle de ilişkili olmuştur (Gordon, 2002, s.116). Savaş sonrası hızlı ekonomik büyümeyle birlikte doğan bu orta sınıf, aynı zamanda çekirdek ailenin de standart bir model olarak yaygınlık kazanması süreciyle de iç içe geçmiştir (Allison, 1996, s.147).

Dozunda bir Batılılık ile karışmış, “millî” yönü ağırlıklı yeni bir kimlik inşası, erkekleri yeniden erkek kılmanın bir yolu olmuştur. II. Dünya Savaşı’nda alınan ağır askerî hezimetle kırılmış erkeksi gururu onarmanın bir yolu olarak, yeni inşa edilen erkeklikte, evine ekmek götüren, aile babası, iyi bir vatandaş ve çalıştığı kuruma yaptığı katkılarla toplum ve devletin kalkınmasına odaklanan bir profil çizilmiştir. Ataerkil düzene bağlı, muhafazakâr düşüncelerin savaş sonrası dönemde, iş ortamına girişi, asker olarak vatanına hizmet etmiş olan Japon erkeklerinin ülkenin yeniden güçlenmesi için topyekûn bir kalkınma seferberliğine kendilerini adanmalarıyla gerçekleşmiştir. Her ne kadar, Amerika’nın güdümünde yeni bir anayasa hazırlanmış ve kadınların toplumsal statülerine ilişkin hukuki düzenlemeler hayata geçirilmiş olsa da, kadınlık ve erkekliğe dair bilinenlerin birdenbire değişimleri gerçekleşmemiştir.

Anayasal çerçevenin değişimi de aslında radikal bir dönüşümü öngörmemiştir. Modern Japon siyasi sisteminin öngördüğü arketipik vatandaş, beyaz yakalı ve heteroseksüel, aynı zamanda da sağlıklı, güçlü ve üreyebilen erkek olarak tahayyül edilmiştir (Mackie, 2002, s.203). Toplumun en küçük birimi olarak ailenin kabulü ile bu kurumun erkek birey üzerinden tanımlanması ve beraberinde getirilen ekonomik düzenlemelerin de yine erkek üzerinden kurgulanması, Japonya’nın şiddete eğiliminin ekonomik kalkınmaya kanalize edilmesine ve bu yolla İkinci Dünya Savaşı’ndaki gibi bir felaketin tekrar yaşanmasının önüne geçilmesine çalışılmıştır. Nihayetinde, Amerika’nın getirdiği düzenlemelerin temelinde, Japonya’nın askeri potansiyelini tamamen bitirmek amaçlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nda alınan ağır darbenin etkilerine karşı mücadele ile yaşanan tüm zorlukların üstesinden gelme zorunluluğu, ekonomiyi kalkındırmak, vatani tekrar inşa edip, ulusu ayağa kaldırmak için, toplumsal faydayı en ulvi amaç olarak ön plana çıkarmıştır.

Bu çerçevede, toplumun tüm bireyleri üzerlerine düşen görevleri canla başla yerine getirmekle sorumlu tutulmuştur. Savaş sonrası dönemde, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ekseninde inşa edilen yeni toplumsal hayatta, savaş boyunca verilen beşeri kayıpları telafi edebilmek adına, kadınlara yeni nesilleri yetiştirme görevi verilmiştir. Erkekleri de ailenin geçimini sağlama göreviyle eş tutan bu düzende, hem kadınlar hem de erkekler Japon devletinin tekrar ayağa kalkması için kendilerine verilen vazifeyi yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlar ve bunda da başarılı olmuşlardır.

Savaştan ağır kayıplar vererek çıkan ülkenin, çok kısa sürede yüksek refaha ulaşmasında büyük pay, çalışan emeğine ve ideal erkeklik tasvirinin dayandığı salaryman imgesine verilmiştir (Dasgupta, 2013, s.27). Tarihe Japon mucizesi diye geçen bu başarı, Japonya'nın uluslararası arenada tekrar saygın ve güçlü bir devlet haline gelmesini sağlasa da, bu başarı ardında hem tikel düzeyde bireylerin yaşamında hem de toplumsal olarak çeşitli konularda kimi dezavantajlı durumlara sebep olmuştur. Aynı durum, Japon geleneksel değerlerinin de muhafazasını sağlarken, yaşanan toplumsal dönüşümlerle hem eş zamanlı hem de onunla çatışma halinde bir toplumsal yapının şekillenmesine yön vermiştir.

Bir önceki dönemde Japon ulusunun birer askeri olarak cephede yer alan erkekler, savaş sonrası dönemde, devletin kalkınması için canla başla kendilerini iş hayatına adanmışlardır.⁶⁰ Beşeri ve ekonomik kalkınmanın gereği olarak, cinsiyet temelli iş bölümünün öngörülmesi, iş yaşamında erkek egemen bir yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yeni nesillerin yetiştirilmesi görevinin verilmesiyle kadınların emek piyasasına katılması zaten son derece kısıtlanmışken, bir de bu duruma, hem işin yapısı hem de çalışanların tutumları nedeniyle, cinsiyetçi bir yapının hâkim olması eklenmiştir. Otomotiv başta olmak üzere, endüstriyel üretimle kalkınmasında hızlı bir ivme yakalayan Japonya'da, kadınların fiziksel güç gerektiren ağır işlerde çalışması uygun görülmemiştir. Diğer taraftan, Japon iş hayatının ayrılmaz parçası olan, ast-üst ilişkisi, erkekler arasında özel bir ilişki ağı oluşturduğundan; daha yüksek pozisyonlara gelebilmek için gerekli olan çıraklığa kadınlar kabul edilmemiş ve iş yerindeki hiyerarşi de bir erkek bloğu üzerine kurulu şekilde işlemiştir. Temizlik gibi destek servis olarak nitelendirilebilecek olan alanlarda işe alınan kadınlar, bu açıdan üretime ortak edilmemiştir.

⁶⁰ Bu dönemde uygulanan Japon istihdam politikasıyla, İkinci Dünya Savaşı'ndaki militer örgütlenmenin değerleri arasında benzerlikler bulunmaktadır (Ueno, 1995).

Kadınlara karşı ayrımcılık, bu dönem boyunca erkeklere tanınan ömür boyu iş garantisinden de yararlanmalarını engellemiştir. Bunun yanı sıra, pek çok kadın yöneticilik gibi önemli pozisyonlara da ulaşamamıştır (Roberson, 2005, s.132). Kadınların iş yaşamındaki hiyerarşide en altta yer almaları, fiziksel olarak daha zayıf olmalarına, erkeklere oranla eğitim basamaklarındaki ilerleyişlerinin kısıtlanmasına ve yerine getirmekle yükümlü tutuldukları ailevi sorumluluklarla ilişkili olmuştur. Tikel olarak erkeklerin kadınlara karşı olumsuz tavırlarıyla birlikte şekillenen ikili ilişkilerin etkisinin yanı sıra, endüstrinin her alanında ve seviyesinde yapısal olarak cinsiyetçilik de yer almıştır.⁶¹ Cinsiyetçiliğin korunmasında kritik rol oynayan etmenlerden biri de, elbette erkeklerin tutumları olmuştur. Nasıl ki, savaş döneminde kadınlar, kendilerine atfedilen cephe gerisi ikincil işlerdeki konumla beraber, askerlerin seks ihtiyacını karşılamaya yarayan birer meta olarak görülmüşlerse; iş yaşamında da, kadınlar eşit iş arkadaşları olarak görülmemiştir. Kadınların iş hayatında görünür olmaları ve başarı kazanmaları, erkek egemen ortamın varlığına bir tehdit olarak algılanmıştır.

Kadınların varlığını, iş yaşamında sahip oldukları imtiyazlı pozisyonun kaybı olarak gören erkek çalışanlar, kadınları iş yaşamına layık görmemişler ve yaşadıkları bu kaybetme korkusunu, cinsiyetçi tutumlar sergileyerek geri kazanmaya çalışmışlardır. Ulusal kalkınmaya yaptıkları katkıların kendilerine verdikleri elit statüsünü muhafaza edebilmek için, kadınlara yönelik çeşitli taktikler geliştirmişlerdir. Kadınların yaptıkları işleri aşağılama, beğenmeme vb. durumlarla uygulanan yıldırma taktiklerinin yanı sıra, cinsel taciz ve küçük düşürücü hareketlere kadar ilerleyebilen kimi durumlarda da, kadınların bu baskıdan kaçarak, iş yaşamından çekilmeleri sağlanmıştır.⁶² Kadınların iş piyasasına katılımının son derece sınırlı oluşu, hem kadınların hem de erkeklerin, ev dâhil hayatın diğer alanlarındaki kendilerine ve karşı cinse biçilen rollere ilişkin fikirlerini de şekillendirmiştir (Goldstein-Gidoni, 2012, s.87).

İş yaşamında erkeklerin gösterdikleri bu tutumlar, şirketler tarafından olduğu kadar, en üstte devletin diğer kurumları tarafından da açık ya da kapalı olarak desteklenmiştir. Eve ekmek getiren erkek modeli, kadınlık ve erkeklığe dair kültürel kodlar kadar, devletin kurumları ve Japon şirket yapısı aracılığıyla işleyen sosyal ve ekonomik süreçlerle de

⁶¹ Japon şirketlerinin büyük bir kısmının cinsel istismar ve taciz konusunu ciddiyetle ele almada isteksiz davranması ve bu konuda aldıkları önlemlerin caydırıcılıktan uzak olması, günümüzde de geçerliliğini büyük ölçüde korumaktadır (Yoshikawa, 2004).

⁶² Cinsel taciz ve istismar, kadınlar üzerindeki eril üstünlüğü sağlamak ve korumak için, erkeklerin başvurdukları en önemli araçlardan biridir (Collinson ve Collinson, 1989; DiTomaso, 1989).

desteklenmiş ve yeniden üretilmiştir (Goldstein-Gidoni, 2012, s.84). Zira devlet kademelerinde yer edinmiş kadın sayısı çok az olmuştur ve ülkede kadınların aktif siyasete katılımı da bir o kadar kısıtlanmıştır. Aynı şekilde, kadınların maaşları erkeklerinkinden daha düşük olduğundan, çocuk sahibi olan ailelerde, çocuğun bakımı için işten ayrılan taraf kadınlar olmuştur. Bu şekilde, iş yaşamında kendilerine yer bulabilmiş kadınlar da çocuk doğurduktan sonra işten ayrılmak zorunda kalmış ve ancak çocukları okula başladıktan sonra yarı zamanlı işlerde çalışmak üzere tekrar çalışma hayatına dönebilmişlerdir (Ogasawara, 2001, s.24).

1950'lerde işçiler ve işverenler arasında iş akitlerindeki pazarlık sürecinde başlayan ömür boyu iş garantisi, 1970'lere gelindiğinde Japon iş hayatının ayrılmaz bir ögesi haline gelmiştir (Wolff, 2008, s.63). Genellikle iyi üniversitelerde okuyan son sınıf öğrencilerini daha mezun olmadan saflarına katan şirketlerin, işe aldığı bu kişileri, emeklilik yaşları gelene kadar çalıştırma sözüne sadık kalmalarıyla, ömür boyu iş garantisi sağlanmıştır. İş yaşamının aşırı rekabetçi ortamında, ömür boyu iş garantisinin çalışanlar adına getirisi önemli olmuştur. Keza, ömür boyu iş garantisi, çoğunlukla yazılı olmadığı gibi, daha çok toplumsal bir norm olarak işlemiştir (Wolff, 2008, s.56). Yine de, kendini işine adanmış ve özverili çalışanlarının tecrübesinden azami derecede fayda sağlama amacıyla olan şirketler için, ömür boyu iş garantisinin getirisi de oldukça fazla olmuştur (Sullivan ve Peterson, 1991, s.80).

Ancak, diğer taraftan, verilen bu garanti karşılığında da, çalışanlardan bağlı olduğu şirkete yüksek sadakat gösterip iş değiştirmemeleri ve işlerine özenle, dört elle sarılmaları beklenmiştir. Gösterdikleri yüksek sadakat karşılığında da, şirketler iflasın eşğine gelmedikçe, hiçbir çalışanını işten çıkarmamıştır (Sullivan ve Peterson, 1991, s.79). Şirketin dara düşmesi ile çalışanları işten çıkarma seçenekleri arasında kalan çoğu işveren, ilkini seçerek, çalışanlarına olan vefayı göstermiştir. Üyesi olunan birliğin, kişisel çıkarların önüne geçtiği kültürel donanımla, çalışanların uyum içerisinde ve büyük çabalar sarfederek çalışması beklenirken, işverenlerin de çalışanlarına karşı yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini ifa etmesi beklenmiştir. Diğer bir ifadeyle, işçi-işveren arasındaki bu örgütsel hiyerarşi, çalışanların azimle ve sebat ederek uyumlu bir şekilde çalışması, işverenlerin ise çalışanlarına değer vermesi ve onlara gerektiği durumlarda yardım etmesi üzerine kurulmuştur (Wolff, 2008, s.62).

1960 ve 70'ler boyunca, ülkenin başardığı ekonomik büyüme döneminde, salaryman statüsünü elde etme isteği, ömür boyu iş garantisine dayanan istihdam politikasının bir

sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Lebra, 1993, s.31). Ortalama ve güvence altında bir gelir elde etme, dönem boyunca belirli standartlarda hayat kalitesine erişmeyi de sağladığından, salaryman statüsü, toplumda büyük itibar görmüştür. İyi eğitim görüp, büyük şirketlerde işe başlayabilme şansını yakalamak, oldukça özveri gerektiren bir mesele olarak dönem erkeklerinin önünde ulaşılması arzulanan bir ideal olarak yer almıştır. Üniversite mezunu, beyaz yakalı ve iyi maaş alan şirket çalışanlarını ifade etmek için kullanılan ‘salaryman’ de, savaş sonrası dönemde Japonya’daki ideal erkeklik modelini anlatmak için kullanılmıştır. Eğitime verilen önemin Japon kültüründe oynadığı rol⁶³, şirket hayatına da yansımış ve yükseköğrenim görme, ömür boyu işe ve dolayısıyla sağladığı statüye erişmenin şartı olarak görülmüştür (Kawasaki, 1994, s.195). Bağlı olduğu şirkete duyduğu mutlak sadakatle şekillenen kendini adayarak çalışma, bu erkekleri, çoğu zaman haftada altmış saate varan, uzun mesailerle birlikte anılır hale getirmiştir (Shibata, 2007, s.3).

İş yerinde geçirdiği zamanla bir tutulan çalışan verimliliği⁶⁴ nedeniyle, ailelerine yeterince vakit ayıramayan bu erkeklerin, iş hayatındaki başarılı profillerini korumalarına en büyük desteği, ev içi işler ve çocuk yetiştirmeye ilgili tüm meseleleri halleden kadınlar vermiştir. Koca ve/ya baba olarak ailelerinden ziyade, çalışan olarak şirketlerin üyesi olarak anılmış olan bu erkekler, “kurumsal savaşı” olarak nitelendirilmişlerdir (Mathews, 2003, s.115). Aileyi öncülleyen, kuruma hizmet etme anlayışıyla, bu erkekler işkolik olarak da tanımlanmışlardır (Palumbo ve Herbig, 1994, s.55). Çalışma hayatını, ailevi yaşantılarının önünde gören bu erkekler için, mesai saatleri içerisinde canla başla çalışmanın yanında, çalışma sonrası akşamları iş arkadaşlarıyla beraber içki içmeye gitme, şirkete olan bağlılığın bir uzantısı olarak görülmüştür. Bir çeşit sosyalleşme pratiği olan bu durumdan dolayı, her ne kadar, erkekler eve ancak çok geç saatlerde gidebilmişlerse de, kurumsal kültürün bir parçası olan bu pratik, erkeklerin kariyer planlamaları için önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca, erkeğin evdeki yokluğu, eve ekmek getiren ve ailenin koruyucusu rolleriyle kurgulanmış olan salaryman erkekliğine katkı sağlayan bir faktör olmuştur (Ishii-Kuntz, 2003, s.207). Kısaca, babanın yokluğu, evdeki otoriter pozisyonunu kurmasını ve devam ettirmesini sağlamıştır (Wagatsuma, 1977, s.187).

⁶³ Japonya’da kişilerin sosyo-ekonomik konumlarını belirlemekte alınan eğitimin son derece önemli bir rol oynaması, iyi üniversitelere kabul almak için çok güçlü bir rekabet ortamını doğurmuştur ve bu durum “sınav cehennemi” ya da “savaşı” olarak bilinmektedir (Takeuchi, 1997).

⁶⁴ Japonya’da çalışanın işyerindeki fiziksel mevcudiyeti, o kişinin üretkenliğiyle eş tutulurken; ofiste geçirdiği zaman da, çoğunlukla işletmeye olan itaatin sembolik bir ifadesi olarak kabul edilmektedir (Palumbo ve Herbig, 1994).

Diğer bir deyişle, kesin sınırlarla ayrılan cinsiyetçi iş bölümü sayesinde, iş hayatındaki erkek egemen yapının giderek güçlenmesi el ele ilerlemiştir. Savaş sonrası ülkenin içinde bulunduğu koşulların bir an önce toparlanmadan başkaca çare bırakmaması ile birleşen geleneksel vazife bilinci, kısa sürede ekonomik olarak kalkınmayı mümkün kılmıştır. Bu kalkınmada rol oynayan faktörlerden birini de ömür boyu iş garantisi oluşturmuştur. Japon sanayileşmesinin ayrılmaz bir parçası olan ömür boyu iş garantisi, şirketler arasındaki uyumu artırdığı gibi, bir taraftan da, güvenli bir liman olarak üyelerine koruma da sağlamıştır (Borovoy, 2008, s.552). Tecrübeli çalışanlardan oluşan sabit bir işgücünün varlığı, Japon ekonomisine büyük yarar sağlamıştır (Sullivan ve Peterson, 1991, s.79). 1980'lere kadar, Japon ekonomisini, yakaladığı seviyeye getiren en temel etkenlerden biri olan ömür boyu iş garantisi ile birlikte kendilerini feda edercesine çalışan erkekler için, ekonomideki bu başarıyı elde etmelerinde, toplumsal hayatı örgütlemeye önemli bir yeri olan geleneksel Konfüçyüsçü değerlerin-sadakat, disiplin ve dürüstlük- oynadığı rol büyük olmuştur (Roberson, 2005, s.382). Diğer bir deyişle, toplumun menfaati için gerekli her türlü çaba ve itaati öğütleyen ahlak anlayışıyla şekillenmiş olan Japon kültüründe yetişmiş kişilerin emekleri sayesinde Japon mucizesi gerçekleşmiştir.

Kişilerin itaatkâr, disiplinli, duygularını dışa vurmayan ve bağlı olduğu gruba uyum içinde olması, Japon kültürünün temellerini oluşturmuştur (Borovoy, 2008, s.553). Kişilerin kendilerinden çok, içinde bulundukları topluluğa önem vermeleri, birbirleri arasında uyum, barış ve dengenin korunması amaçlı olmuştur. Kişinin, topluma katkı yaptığı ölçüde değer kazandığına ilişkin geleneksel anlayış, mensubu olunan grubun yararını kişisel çıkarlardan üstün tutmayı ve bu da grup içerisinde uyumlu davranmayı gerekli kılmıştır. Bunun yanı sıra, toplumsal düzenle uyum içerisinde yaşama, içinde yaşanan topluma borçlu olunan yükümlülükleri yerine getirmekle, yani çalışmakla bir tutulmuş; emek vermek insanı insan yapan erdemlerden biri olarak görülmüştür (Palumbo ve Herbig, 1994, s.58). Bu özelliklerin, savaş sonrasında, ülkedeki iş hayatına yansımaları, çalışanların hayatlarının büyük bir kısmını şirketlerine adanmaları şeklinde gerçekleşmiştir. Şirketin bütünü için fayda sağlamayı öngören düşünce yapısıyla, zamanlarını, ailelerini hatta sağlıklarını bir kenara bırakan erkekler için, mensubu oldukları şirketin yararı herşeyin üstünde olmuştur. Çalıştıkları şirkete yararlı olabilmek için çok fazla çaba sarfetmelerinin sonucu olarak bu gruba mensup erkeklerden

azımsanmayacak kadarı, ya aşırı çalışmaktan ölmüş⁶⁵ ya da işin getirdiği stresten dolayı depresyona girip intihar etmiştir.

Savaş sonrası Japonya’da hegemonik erkeklik söyleminin prototipini salaryman oluşturmuştur. Savaşta aldığı ağır yenilgi bir tarafa, giderek gelişen endüstrisi ve artan kentleşme oranıyla, asker ya da çiftçi gibi erkeklik üzerine alternatif söylemler geliştirilebilecek meslek grupları ve pozisyonlar sosyo-kültürel olarak değerlerini yitirmiştir (Dasgupta, 2017, s.39). Tersine, ekonomik kalkınmayla birlikte giderek büyüyen beyaz yakalı statüsüne giren işlerle birlikte, 1970’lere kadar yeni mezunların yüzde kırkına yakınının bu işlerde çalışmaya başlaması, salaryman ve etrafında kurgulanan erkekliğin dönemin belirleyici söylemi olmasını sağlamıştır (Cole ve Tominaga, 1976, s.74). Dönemin baskın erkeklik modelinin üzerine kurgulandığı salaryman olgusu, aslında ulaşılmasının arzu edildiği bir ideali simgelemiştir. Öyle ki, erkeklerin büyük bir kısmı, bu erkeklik idealinin resmettiği beyaz yakalı işlerde hiç çalışmamıştır (Dasgupta, 2000, s.192).

Savaş sonrası dönemde Japonya’nın yakaladığı ekonomik başarı, üretken ev hanımı ile çalışan erkek olarak kesin çizgilerle belirlenmiş cinsiyetçi iş bölümü üzerinde yükselmiştir. Japon ekonomisinin en önemli ögesi olan siyah takım elbiseli ‘salaryman’, ailesinin de geçimini sağlayan tek kişi olmuştur ve dönemin erkeklik modelini oluşturmuştur. Bu model erkeklik grubundaki erkeklerin, kılık-kıyafetlerinden, okudukları belirli türdeki dergilere; konuşma, hal ve tavırlarından, sergiledikleri güçlü ve sert mizaçlarına kadar paylaştıkları ortak değerler olmuştur. Bu erkekler, daha çok, kötü iletişim becerileri olan, kadınlarla nasıl konuşulacağını bilemeyen, moda anlayışı zayıf, çok fazla sigara ve alkol tüketen erkekler olarak bilinmişlerdir. Evleri ile işleri arasında mekik dokuyan, sosyalleşme alanının yine iş arkadaşlarıyla sınırlı olduğu, çalışma şartlarının zorluğunda kendine ve ailesine vakit ayıramayan, evini geçindirebilecek kadar para kazanabilen, evde karısı ve çocukları üzerinde tam otorite sahibi erkek olarak genel hatlarının çizilebileceği bu erkeklik modeli, yıllar içerisinde ülkenin ikonu haline gelmiş ve Japon kültürünün ayrılmaz bir özelliği olarak bilinmiştir. Şüphesiz bu durum, 1960’lardan 1980’lere kadar olan dönemde gerçekleşen ekonomik büyümenin mimarı olarak beyaz yakalı çalışanlara duyulan hayranlıkla çok yakından ilgili olmuştur (Vogel, 1971, s.5).

⁶⁵ Karoshi olarak bilinen ani ölümlerin sebepleri arasında beyin zarları arasında oluşan kanama, kalp yetmezliği, beyin kanaması ve kalp krizi çoğunluktadır (Palumbo ve Herbig, 1994).

Salaryman erkekliğinin, dönemin baskın erkeklik modeli olarak ortaya çıkmasını mümkün kılan sosyo-ekonomik koşulların, 1980’lerin sonu itibariyle değişime uğraması, toplumu ilgilendiren diğer pek çok konuda olduğu gibi cinsiyetlere ait bilinenlerin de dönüşümünü sağlayacak zemini hazırlamıştır. 1990’ların başından itibaren hem ülke içerisinde hem de küresel siyasette meydana gelen değişimler, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, Japonya’da da toplumsal cinsiyet üzerine yeniden düşünmeyi, baskın eril ideallerini sorgulamayı ve alternatif erkeklik kurguları için yeni söylemler geliştirmeyi olanaklı kılmıştır. 1990’lardan günümüze, küreselleşme, dijitalleşme ve neoliberal iktisadi düzenle, Japonya’da, cinsiyetler arası iş bölümünde olduğu kadar, evlilik, cinsellik ve aile kavramlarında da değişim yaşanmış, kişilerin bu olgulara yüklediği anlamlar da farklılaşmaya başlamıştır. Toplumsal cinsiyete dair farklı aidiyetler, Japon toplumunda bireyciliğin daha fazla ne çıkmasıyla birlikte, çeşitli şekillerde- moda, estetik anlayışı, eş ve iş seçimi, yoğun teknoloji kullanımı, sosyal izolasyon vb.-ifade alanları bulmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde yaşanan refaha duyulan özlemle birlikte, bu refahın ikonu haline gelen salaryman erkekliği de hala ulaşılması arzulanan bir ideal olarak toplumsal hafızada yer alsa da, bu erkeklik modeli artık toplumda baskın değildir ve yerini alternatif söylem ve pratiklere bırakmıştır.

3. JAPONYA’DA DEĞİŞEN ERKEKLİKLER

3.1. Japonya’nın Neoliberalizm Deneyimi

Dünyanın en büyük ekonomileri sıralamasındaki ikinciliğini 2010 yılında Çin’e kaptıran Japonya, şu an nominal GSYH ⁶⁶ sıralamasında dünyanın üçüncü büyük ekonomisidir (International Monetary Fund, 2020). Elektronik ve otomotiv sektörlerinin ekonomik büyümenin motor gücü olduğu Japonya, günümüzde robot üretimi başta olmak üzere ileri teknoloji gerektiren imalattaki önemini korumaktadır. Ülkenin günümüzde dünya ekonomileri arasındaki gücünün temelinde, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Japon yöneticilerinin, tüm kaynakları ekonomik büyüme için seferber edecek yönde politikalar izlemesi yatmaktadır. Savaş ekonomisi sisteminin savaş sonrası döneme uygulanmış şekliyle, maddi kaynaklar kadar, beşeri sermayenin de tek bir hedefe yönlendirilmesi gerçekleşmiştir. Tek fark, emperyal dönemde tamamiyle mobilize edilen üretimin odağındaki silahların yerini, tüketim mallarının alması olmuştur. Diğer bir deyişle, devletin önderliğinde başlatılan kalkınma sürecinde, bürokrasinin ekonomi politikalarındaki etkisi büyük olmuştur (Johnson, 1982).

Teknolojik olarak gelişmiş bir refah devleti olabilmek için büyük zorluklarla mücadele etmiş Japonya, ekonomisini ve toplumu modernleştirme hedefiyle esaslı değişimleri başlatmış ve böylece gelişmiş Batı ülkelerinin seviyesine gelebilmeyi başarmıştır (Alexander, 2000, s.20-1). İkinci Dünya Savaşı’nda yaşadığı ağır yıkıma karşın, 1960’lardan itibaren ülkenin gerçekleştirdiği ekonomik büyüme, literatüre “Japon mucizesi” olarak geçmiştir. Kabaca Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar olan dönemde yakalanan bu ekonomik başarıda, ülkenin silahsızlandırılması politikası çerçevesinde, savaş potansiyeli ve savunmaya harcayacağı kaynakları, ekonomik büyüme için kanalize etmiş olması da önemli bir rol oynamıştır. Kısa zamanda, dünyanın en gelişmiş ekonomileri arasına girmeyi başarmış olan Japonya’da, kurumsal pratikler ile kültürel mirasın etkileri de elbette yadsınamayacak bir konumda yer almıştır. Savaş sonrası dönemde, aldığı stratejik kararlarla, ekonomik büyümeyi mümkün kılan bir faktör olarak, Japon yönetiminin de büyük rolü olmuştur (Duus, 1998).

Ortak iyiliği ve toplumu ön plana çıkaran Japon kültürünün bu başarıda oynadığı rol büyük olmuştur. Toplumsal katılım kadar devlet elitlerinin de, savaşta alınan büyük yıkımdan

⁶⁶ Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın kısaltmasıdır ve bir ülkenin sınırları içinde bir dönemde üretilen katma değeri ifade etmektedir.

sonra, Japon ulusunu yeniden ayağa kaldırma yönündeki hedefi, ekonomik büyüme ile toplumsal kalkınmanın gerçekleştirileceğine işaret etmiştir. Vatandaşların disiplinli ve özverili çalışmalarına, şirket kültürünün çalışanların korunması konusundaki hassasiyeti⁶⁷ de eklenince, devletin önderliğinde, hem sermaye sahiplerinin hem de çalışanların ortak bir hedef etrafında, mucizeyi hep beraber gerçekleştirebilmelerinin yolu açılmıştır. Savaş sonrasında ekonomi geliştikçe, çalışanlar modern Japonya'nın refahının simgeleri haline gelmiştir (Gagne, 2019, s.10). Elde edilen ekonomik büyümenin gelirlere doğrudan yansımaları, maddi kaynakların topluma dağıtılması, toplumsal refahı ve yaşam standartlarını da arttırmıştır. Savaş sonrasında, endüstriyel ve teknolojik gelişmede hızlı bir kalkınma için izlenen devlet politikaları, Japon ekonomisini büyütürken, aynı zamanda, ortalama geliri de yükseltmiş ve orta sınıf bir toplum yapısını meydana getirmiştir (Shirahase, 2014).

Toplumsal refahı öncülleyen bu yaklaşım, ekonomik büyüme devam ettiği sürece, ülkenin hem beşeri hem de maddi sermayesini artıracak şekilde işlemiştir. Ancak, sermaye ve kardan ziyade, toplum odaklı olan bu işleyiş, büyüme zora girdiğinde ve mevcut ekonomik düzen işlemez hale geldiğinde, var olan kurumsal yapıların değişime ivedilikle adapte olamaması nedeniyle, ülkenin uzunca bir süredir resesyonla mücadele etmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş döneminde, ülkenin gerçekleştirdiği ekonomik büyümeyi mümkün hale getirmiş olan kurum kültürü ile toplumsal normların birlikteliği, 1980'lerin sonlarına gelindiğinde, ülkenin değişen şartlara olan adaptasyonuna engel olmuştur. Diğer bir deyişle, öncesinde Japonya'yı ekonomik güce kavuşturan birtakım özellikler, süreç içerisinde verimliliğini kaybetmiş ve ülkenin 90'lı yıllardan beri içine düştüğü durumun ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Japonya Soğuk Savaş döneminde, merkez bankasının kilit rol oynadığı merkezileştirilmiş bir ekonomik sistem içerisinde, ihracata dayalı büyüme ve kalkınma stratejisi izlemiştir. Japonya Merkez Bankası⁶⁸ (BoJ) aracılığıyla, devletin yatırımları teşvik etmek için şirketlere sağladığı krediler yanında, ithalatı kısıtlayarak ihracatı teşvik edici yönde politikalar izlemesi, şirket yöneticileriyle hükümet yetkilileri arasındaki yakın işbirliği içerisinde gerçekleşmiştir. Devlet ve sanayinin ortak çalışmalarını, halkın çalışma hevesi ile ileri teknolojik birikim ve eğitimde sağlanan başarılarla bütünleştirdiği model içerisinde

⁶⁷ Çalışanların emekli olana kadar işten çıkarılmayacağına dair gelişmiş olan anlayış, bu dönemde istihdam ilişkilerinin istikrarlı bir şekilde sürmesini sağlamıştır (Ono, 2010, s.5).

⁶⁸ Nippon Ginko (日本銀行), uluslararası kullanımda Bank of Japan ya da kısaltılmış şekliyle BoJ olarak bilinen Japon Merkez Bankası, ülkedeki pek çok modern kurum gibi, Meiji Restorasyonu'ndan sonra, 1882 yılında kurulmuştur.

Japonya, ekonomik büyümede ciddi oranlara ulaşmıştır. Ancak, ekonomik mucizeyi gerçekleştiren bu çerçeve, 1980'lere gelindiğinde, bürokratlar ile şirketlerin ittifakının adil olmayan ticaret politikaları oluşturduğu ve uyguladığı yönünde, ülkenin eleştirilere maruz kalmaya başlamasına yol açmıştır.

ABD'de, petrol kriziyle beraber kronikleşen stagflasyonun çözüme kavuşturulabilmesi için, ülkedeki büyük şirketlerin de baskısıyla, ülkenin imzalanmasına liderlik ettiği 1985 Plaza Anlaşması, temelde Amerikan dolarının, Alman markı ve Japon yenine karşılık değerinin düşürülmesi amacını barındırmıştır. Doların değer kaybetmesinin, ABD üreticilerine ihracatın yolunu açmasına karşılık, Japonya'nın ihracatını düşürecek etkide bulunması, ihracata dayalı ekonomik modelle büyümesini gerçekleştirmiş Japonya için ekonomi politikalarında değişime gidilmesini zorunlu kılmıştır. Japonya'nın bu dönemde sahip olduğu ticaret fazlasının azaltılmasının küresel bir sorun olarak ele alınmaya başladığı 1980'lerde, ülkedeki iç talebin artırılmasına yönelik politika tartışmaları da başlamıştır (Tokuoka, 2010, s.6). Bu çerçevede, Japonya'nın yurttiçi talebinin artırılması, ülkenin kendi büyümesi için değil, daha dengeli bir küresel büyümenin elde edilebilmesi için politikaların odağına konulmuştur.

1980'ler dünyada finansal deregülasyonun başlatıldığı bir dönem olmuştur ve gelişmiş ülkelerin pek çoğu, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmaya başlamıştır. Plaza Anlaşması'na ek olarak, dönemin Japon hükümeti ülke ekonomisinin yeniden yapılandırılması için çalışmalara başlamıştır. Japonya'da bu durumun yansıması, ekonomi alanında yeniden yapılanma konusunda oluşturulan danışma kurulu tarafından 1986'da yayınlanan "Maekawa Raporu"⁶⁹ ile ortaya çıkmıştır. Raporda belirtilen tavsiyelere dayanarak, hükümet, ülkenin cari hesaplarındaki dengesizliğini, uluslararası uyum için, istikrarlı bir şekilde azaltmak üzere, ticaret ve sanayide esaslı bir dönüşümü de içerecek şekilde ulusal ekonomi hedefi koymaya karar vermiştir (Ministry of Foreign Affairs, 1986). Plaza Anlaşması'nın ruhuna uygun olarak hazırlanan bu raporda, ülkenin cari hesap fazlasını azaltma amacıyla, ülke içi talep ile ithalatı artırma hedef olarak belirlenmiştir.

Japonya için İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya koyulan büyüme stratejileri içerisinde, en fazla etkili olanlardan birini ortaya koyan bu raporda, ayrıca, hedeflere ulaşılabilmesi için, Japonya'nın servis sektörünü geliştirmesinin ve deregülasyon ile esnek

⁶⁹ Haruo Maekawa'nın başkanlığını yaptığı "Uluslararası Uyum İçin Ekonomik Yapısal Düzenleme Danışma Grubu" tarafından 7 Nisan 1986 tarihinde dönemin başbakanı Nakasone'ye sunulmuştur.

para ve maliye politikaları gibi adımların da atılmasının gerekliliğinin altı çizilmiştir (Tokuoka, 2010, s.6). Bu çerçevede, serbest piyasa ekonomisine geçişin öngörüldüğü bu raporla, yapısal reformların gerekliliği ile bürokrasinin ekonomi üzerindeki gücünün zayıflatılması vurgulanmıştır.

Plaza Anlaşması'nın, Japonya'daki üretime ciddi şekilde set çekmiş olması, 1980'lerin ortalarından itibaren ülkeden yurtdışına sermaye çıkışını hızlandırdığı gibi, bir taraftan da, ülke içerisinde spekülasyon işlemleri artırmıştır. Karlılık oranları düşen pek çok Japon firması, sermayesini spekülasyon finansal araçlara ve emlak piyasasına yöneltmiştir. Plaza Anlaşması'nda Japonya'nın para politikalarında gevşemeye gideceği yönünde verilen taahhüde uygun olarak, Japon Merkez Bankası'nın genişlemeci para politikası uygulamaları da başlamıştır. Anlaşmayla beraber, Japon yönetimi iç piyasayı canlandırmak için de adımlar atmıştır. Bu amaçla, faiz oranlarını düşürüp, kredi hacimlerinin artışını teşvik eden Japon yönetimi, tüketim mallarına olan iç talebin artmasını sağlamıştır.

Ancak, Plaza Anlaşması ile birlikte, değerlendirilen yen, ihracata dayalı Japon ekonomisine yönelik en büyük tehdidi oluşturmuştur. Düşük faiz oranlarının hem hisse senedi hem de gayrimenkul piyasasındaki spekülasyon işlemleri artırması, varlık fiyatlarını çok yükseltmiştir.⁷⁰ Ekonomik çöküşten kaçınmak için, hükümetin aldığı mali teşvik tedbirlerine, merkez bankasının da uyumlu bir para politikası uygulaması, yani para arzını artırması, fiyatların şişmesini daha da körüklemiştir (Otsubo, 2007, s.44). Devletin kendisinin de, ekonomiyi canlandırmak için çeşitli kamu projelerine yatırım yaptığı bu dönemde, özellikle artan konut fiyatları dikkat çekici olmuştur. Japon Merkez Bankası'nın geciken müdahalesi, durumu daha da derinleştirmiştir. En sonunda Maliye Bakanlığı'nın, spekülasyon işlemlerin önünü kesmek için faiz oranlarını artırması, hisse senedi piyasasının çökmesine ve borç krizine sebep olmuştur. Varlık fiyatlarında yaşanan inanılmaz artış balon oluşturmuş ve daha fazla sürdürülemeyen bu durum, borsaların çöküşüyle 1991'deki krizi doğurmuştur. Alınan kredilerin geri ödenememesi, batık kredilere ve bu da, bankaların mali çöküşüne sebep olmuştur.

⁷⁰ 80'lerin ikinci yarısında, ülke çapında arsa fiyatları ortalama %50 oranında artarken, Tokyo ve diğer büyük şehirlerde arazi fiyatları üç katına çıkmıştır. 1989'un sonunda, Nikkei'de hisse senedi fiyatları da dört katına yükselmiştir (Otsubo, 2007, s.44).

90'ların başında ekonomisi durma noktasına gelen Japonya, varlık balonunun patlaması sonucu “Kayıp On Yıl”⁷¹ diye bilinen büyük bir ekonomik durgunluk dönemine girmiştir. Varlık balonunun patlamasıyla, kredi faizlerini geri ödemek zorunda kalan pek çok firma, yeni yatırımları finanse etmekten geri durmuştur. Her ne kadar, ekonomik toparlanmanın bir an önce gerçekleşebilmesi amacıyla, devlet kredi faizlerini düşük tutma yoluna gitse de yeni kredi talebi düşmüştür. Bu nedenle, devlet ekonomiyi ayakta tutabilmek için devreye girmek zorunda kalmıştır. Yeni altyapı projeleriyle ekonomiyi canlandırmaya çalışan devletin bu çabası her ne kadar tümünden bir toparlanmayı sağlamak için yetersiz kalsa da, ekonominin tamamen çöküşünü de engelleyici yönde etkide bulunmuştur. Ancak, mali piyasalar üzerindeki baskının giderek artması, Japon Merkez Bankası’nı mali kurumlarla ilgili alınacak önlemlerin kararlılıkla yürütülmesi gerektiğine dair görüş bildirmeye itmiştir.

Ekim 1994'te, o zamanki Japonya Merkez Bankası Başkanı, Yasushi Mieno’nun mali sistem hakkında yaptığı konuşmada, iflas etmesi gereken bir kurumun iflas etmesinin önlenmesinin mali sistemin güvenilirliği açısından tehlike oluşturacağı kaydedilmiştir (Erdönmez, 2002, s.7). Bu konuşma, ülke ekonomisi için iki açıdan önemli olmuştur. İlk olarak, devletin artık mali durumu kötüye giden kurumları alışlageldiği şekilde batmaktan kurtarmayacağı konusunda politika değişikliğine gittiğini göstermiştir. Diğer ise, bürokratlar eliyle yürütülen ekonomi politikalarının yerini merkez bankasının doldurmaya başlayacağının sinyalleri verilmiştir. Öncesinde, ekonominin kısa zamanda kendini toparlayacağı yönündeki beklentiler, krizden sonra meydana gelen sorunlara ilişkin somut bir girişimde bulunmayı geciktirdiğinden, konuşmada verilen bu mesajlarla Merkez Bankası’nın zayıf mali kurumların sorunları için gerekli önlemleri almada daha aktif rol alacağı vurgulanmıştır (Nakaso, 2001).

1994’ün sonunda iki kredi kooperatifinin, Tokyo Kyowa ve Anzen Kredi, iflas etmesi ekonominin içine düştüğü zorluğu gözler önüne sermiştir. Mali göstergelerin daha da kötüleşmesi, 1995’ten sonra kapsamlı bir devlet müdahalesinin gerekli olduğuna dair inancı kuvvetlendirmiştir. Bu çerçevede, 90’lar boyunca, ülkeye iktisadi büyümeyle birlikte toplumsal refahı da getirmiş olan ekonomik sistemin, artık değiştirilmesi gerektiğine olan inancın artmasıyla, serbest piyasa ekonomisine geçiş için gerekli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1997’de yaşanan Asya krizinin, bölgedeki gelişen ekonomileri vurmasından da etkilenen Japonya’da, aynı yılın sonlarına doğru birkaç bankanın iflas etmesiyle bankacılık

⁷¹失われた10年(ushinawareta jūnen), İngilizce’ye “The Lost Decade” olarak çevrilmiştir. 1990’ların başında Japonya’daki balon ekonomisinin çöküşünü takip eden durgunluk dönemi, “yirmi yıl kayıp” olarak da ifade edilmektedir (Nakamura, 2017).

krizi de baş göstermiş ve yönetimi gereken önlemlerin ivedilikle alınması konusunda uyarıcı nitelikte olmuştur. Yamaichi Securities ve Hokkaido Takushoku Bankası'nın ardından, bir sonraki sene The Long-Term Credit Bankası ile The Securities and Credit Bank'ın da iflas etmesi, toparlanma için tüm umutların suya düşmesine sebep olmuştur (Ohno, 2006).

Krizle birlikte, gereken önlemleri zamanında almadığı için krizden sorumlu tutulan Maliye Bakanlığı güvenilirliğini kaybederken, Japon Merkez Bankası'nın ekonomi politikalarındaki gücü artmıştır. Merkez Bankası'nın daha otonom olması için uzun zamandan beri süren tartışmalar, 1998 yılında bağımsızlığının yasal güvenceye bağlanmasıyla nihayete ermiştir.⁷² Geçmiş yıllarda bürokratlar tarafından yönetilen ekonomi, bu tarihten sonra artık para politikalarını eline alan merkez bankası tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Kurumsal çerçevenin değiştirilerek, yapısal reformların teşvik edilmesi, mevcut sistemin devamlılığından çıkar sağlayan grupların değişime direnmesi nedeniyle, kolay olmamıştır. Ancak kriz çıktıktan sonra, ülkede değişimin gerekli olduğuna dair fikir yaygınlaşmıştır. Bu durumu, Japon Merkez Bankası'nın 1989-1994 yılları arasında müdürlüğünü yapmış olan Yasushi Mieno, resesyon sayesinde, herkesin ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesinin gerekliliğine olan bilince vardığını ifade ederek ortaya koymuştur (Werner, 2003, s.175).

Japon ekonomisinde 1990'ların başında patlak veren kriz, mali sisteme olan güvenin sarsılmasına yol açmıştır. Kayıp on yıl boyunca, borsalarda rekor düşüşler yaşanırken, Japon vatandaşlarının tasarruf etme eğilimleri de artmıştır. Ekonomiye olan güvenin sarsılması, harcama eğilimlerinin azalmasına sebep olmuştur. Daha az harcama toplam talebi azaltırken, yaşanan bankacılık krizi de kredi açma olanaklarını daraltmıştır. Ülkedeki pek çok şirket, birleşme ve/ya şubelerini kapatma ile çalışan sayısını azaltma gibi yöntemlerle, küçülme yoluna gitmiştir (Gagne, 2019, s.15). Sermaye pozisyonlarındaki kötüleşme, şirketlerin yatırım yapma imkânını ciddi ölçüde azaltırken, ekonomide de daralma meydana getirmiştir. Bu daralmaya bağlı olarak, ülkedeki işsizlik rakamları da artmıştır. Finansal kriz durumlarında, şirketlerin karlılıklarını artırma çabasında istihdama yönelik maliyetleri kısma önemli olmuştur (Tachibanaki, 2006). Bu amaçla uygulanan en yaygın yöntemler, yeni alımı durdurmak ve düzensiz çalışan sayısını artırmak olmuştur (Hamaki ve diğerleri, 2010, s.21).

⁷² <https://de.reuters.com/article/us-japan-economy-boj-law/factbox-bank-of-japans-independence-under-threat-idUSBRE8BG00420121217>, erişim tarihi 3.12.2020.

Emek piyasasındaki artan güvencesizlikle birleşen bu durum, Japonya’da iş güvenliğini sağlayan ömür boyu iş garantisi ilkesinden işverenlerin geri adım atmaya başlamasıyla birlikte, artık Japonlar işsiz kalmaktan korkar hale gelmiştir. Bu dönemde, kıdemleri düşürülen ya da işten çıkartılanların arasında psikolojik rahatsızlıklar ile intihara teşebbüs vakaları da artmıştır (Kuroki, 2010, s.687). Krizden sonra yürütülen neoliberal politikalarla ortaya çıkan yapısal dönüşüm, iş güvenliği ilkesini tehlikeye düşürmüştür (Gagne, 2019, s.19). Bu nedenle, önceki dönem için güven kaynağı olan çalışma, artık pek çok Japon için endişe konusu haline gelmiştir.⁷³ Toplumdaki bu tedirginlik, daha az tüketim ve daha fazla tasarruf yapma eğilimini ortaya çıkarmıştır. Kısacası, yaşadığı mali krize önlem almayı erteleyen Japon yönetimi, ülkeyi uzunca bir dönem sürececek olan resesyona sürüklemiştir.

Yaşanan durgunluk ve artan rekabet ortamında ayakta kalma mücadelesi veren şirketler için en önemli araç, maliyetlerin kısılması olmuştur. Maliyetler kısmının en temel ayağını oluşturan çalışan maaşlarında kesintiye gitmek için, şirketler üretimlerini emeğin daha ucuz olduğu ülkelere taşıma ve/ya iş sözleşmelerinde yasal değişikliklere gitme yolunu tercih etmiştir. Bu çerçevede, düzenli çalışan bulundurma yerine, şirketler artık esnek istihdama yönelmiş ve bu yolla sosyal güvenceler başta olmak üzere, düzenli çalışanların şirkete getirdiği pek çok mali yükten de kurtulmuştur. Verimlilik, karlılık ve esneklik adı altında, neoliberal teknikleri, yeni ekonomi stratejileri olarak uygulamaya koyan Japon şirketleri, bu yolla istihdamın güvencesizleştirilmesinden faydalanmıştır (Gagne, 2019, s.5). Bu durum, geçici, yarı zamanlı ve güvencesiz işleri artırırken, işsizlikle beraber kızıyan emek piyasasındaki rekabeti körüklemiş ve çalışanları daha düşük ücretlere mecbur bırakmıştır. Piyasa ekonomisinin esnekliğin çalışanların potansiyellerini en verimli şekilde sergileyebilmeleri için bir fırsat sunduğu yönündeki varsayımına karşılık, ülkedeki emek piyasasının katı kuralları düşünüldüğünde, iş değiştirmenin önündeki zorluklar, esnek istihdamla daha da içinden çıkılmaz bir hal almasına sebep olmuştur (Gagne, 2019, s.2).

Kriz ve ardından yaşanan durgunluk bir tarafa, devletin yeniden yapılandırmaya ilişkin attığı adımlar, ülkedeki kurumsal kültürü derinden etkilemiştir. İhracata dayalı büyüme modeliyle beraber yerleşmiş olan istihdam etme yöntemi, piyasa ekonomisinin teşvik ettiği artan rekabet ortamıyla çelişmiştir. Ekonomik büyüme gerçekleştiği sürece devam

⁷³ Altı ülkenin karşılaştırıldığı bir araştırmaya göre, işten çıkarılma korkusunu en fazla yaşayanların Japonya’daki genç yetişkinler olduğu ortaya çıkmıştır. İngiltere’de 58.6, ABD’de 54.2 olan bu oran, Japonya’da 64.6 olarak kayıtlara geçmiştir (Cabinet Office Government of Japan, 2014).

ettirilebilen bu modelde, şirketlerin artan kazançları, çalışanların maaşlarına ve sosyal güvenlik haklarına da yansımış ve toplumsal kalkınma ve refah gerçekleşmiştir. Ancak, kriz sonrasında pek çok şirketin iflas etmesi, uluslararası rekabetin artması ve devletin şirketleri destekleyen kamusal yatırımlar ve çeşitli teşviklerinin kısılması gibi pek çok unsur, ülkedeki ekonomik kalkınma modelini işlevsiz hale getirmiştir. Bu çerçevede, ömür boyu iş garantisi sunan ve çalışanlarının haklarını koruyan Japon şirket etiği, artık sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Japon mucizesini gerçekleştiren kurumsal değerler, toplumsal psikoloji ve dönemin koşullarına dayanarak oluşturulmuş ekonomik model, işlevselliğini kaybetmiş ve verimsiz hale gelmiştir. Ekonomideki durgunluğu aşmak için, ülkenin ekonomide getiri oranları ve karlılık gibi hedefleri öncülleyen bir politika izlemesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır (Alexander, 2000, s.21).

Devletin şirketler ve finansal kurumlar üzerindeki müdahalesinin, rekabete ve dolayısıyla yeni yatırımlara tehdit oluşturacağı fikrine dayanan neoliberal işleyiş, bir an evvel durgunluğu sona erdirmeye hedefinde olan yönetime, bu alanda şirketlerin elini güçlendirecek türden yasal düzenlemeler yapması için meşru zemini sağlamıştır. Bu çerçevede geçilen performansa dayalı ücret uygulaması, geleneksel istihdam ilkelerinin daha da zayıflamasına yol açmıştır (Shibata, 2017, s.399). Emek piyasasındaki bu dönüşüm, devletin yapısal reformlarıyla desteklenmiş ve uluslararası düzenleyici kurumların⁷⁴ yönlendirmeleriyle teşvik edilmiştir. Ömür boyu iş garantisi başta olmak üzere ülkenin istihdam politikalarında başlatılan değişikliklerle birleşen artan işsizlik oranları, ülkede yarı zamanlı çalışanlar ile geçici işlerde istihdam edilenlerin sayısında ciddi artışa sebep olmuştur (Otsubo, 2007, s.46).

Japonya'yı toptan değişime zorlayan resesyon, devletin para ve maliye politikalarında yapacağı birtakım değişikliklere zemin hazırlamıştır. Ekonomik liberalizasyon politikaları çerçevesinde, pek çok alanda düzenlemelere girişilmiştir. ABD ve büyük Japon firmalarından gelen baskı karşısında, devletin mali işlerdeki rolünü azaltma ve emek piyasasına esneklik getirme amacıyla, yönetim hem kamu hem de özel sektörde reformlara girişmiştir (Shibata, 2008, s.97). Hükümetin kapsamlı bir yapısal reform için 1995'te hazırladığı plan, 1998'de revize edilerek, uygulamaya geçirilmiştir. 2001 yılında başbakan olan Junichiro Koizumi ile birlikte hız kazanan bu süreçte, yapısal reform olmadan iyileşmenin gerçekleşmeyeceği

⁷⁴ Bu kurumlardan biri olan IMF'nin, emek piyasasına yönelik reform öngörüsü, esnek emeğin üretkenliği artıracığı, bunun da istihdama pozitif yönde etkiler de bulunacağına dayanmıştır. Ayrıca, çalışanlar üzerinde daha az koruma sağlayan sözleşme üzerinden istihdamın uygulanmasıyla, yeni bir tür düzenli çalışan modeline geçilmesini belirten kurum, bu yolla şirketlerin düzenli işçi çalıştırma konusunda daha istekli olacaklarını iddia etmiştir (International Monetary Fund, 2010).

fikrine dayanılarak, devlet borçlarını düşürmek için, ekonomide yeniden yapılandırmaya yönelik adımlar atılmıştır. Ekonomiyi özel sektörün girişimlerine bırakan ve bu yolla kamu maliyesi üzerinde konsolidasyon sağlama hedefini açıkça belirten Koizumi, neoliberal politikaların uygulanması için gerekli ortamı hazırlamıştır (Cabinet Office of Japan, 2005). Bu amaçla, kamu yatırımlarının kısılması, posta servisinin özelleştirilmesi ve emeklilik reformuyla, devleti küçültmeye yönelik girişimler öngörülmüştür (Ohno, 2006, s.200). Ekonomik durgunlukla beraber, kamu projelerinde de daralmaya gidilmesi, 2002-2003 aralığında ülkedeki işsizlik oranının %5,5'e yükselmesine sebep olmuştur.⁷⁵

Nisan 2001'den Eylül 2006'ya kadar yönetimde kalan Koizumi kabinesinin uygulamaya koyduğu reformların önemli bir ayağını, ülkedeki kurumların yeniden yapılandırılması oluşturmıştır. Japon şirketlerinin küresel pazarda rekabet yeteneğini artırma amacıyla, kabine büyük sektörlerdeki pek çok yasal kısıtlamaları ortadan kaldırmıştır (Watanabe, 2012, s.37). Kamudan özel sektöre aktarılan kaynaklarla, özelleştirme konusunda da büyük adımlar atan Koizumi, bu amaçla, ülkedeki posta servisinin özelleştirilmesini başlatmıştır (Otsubo, 2007, s.63). Koizumi kabinesinin ekonomi alanında giriştiği reformlarla, 1990'lı yılların başından beri durgunlukla mücadele eden ülkede, 2002 yılından itibaren, her ne kadar zayıf da olsa, yeniden büyüme başlamıştır. Ancak, ekonomideki bu iyileşme, ortalama ücretlerin düşmesine dayanmıştır. Bunun yanı sıra, hükümetin 136 şirket hakkında özelleştirme veya feshetme kararı alması, işsizlik oranını %6'ya yaklaştırmıştır (Cabinet Office of Japan, 2005). 2000'lerdeki yapısal reformlar ile emek piyasasındaki deregülasyon sürecinin hızlanması, azalan üye sayısı, ülkedeki işçi sendikalarının siyasi gücünü kaybetmesiyle de yakından ilişkili olmuştur (Tiberghien, 2014, s.41). Koizumi yönetiminde hızlanan deregülasyon, güvencesiz istihdamı da artırmıştır. Bunun sonucunda, gelir grupları arasındaki fark büyümüş, artan eşitsizlik de toplumsal bölünmeye sebep olmuştur (Hashimoto, 2014, s.107). Bu durum da, savaş sonrası dönemin orta sınıfa dayanan toplumsal yapısında zorunlu değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur (Roberts, 2011, s.574).

Emek piyasasındaki değişim, sosyal yapıda farklı sonuçlar doğurmuştur. Savaş sonrası dönemde kaydedilen büyümeyle, hayli yüksek yaşam standardına sahip olan toplum, hükümetin istihdam alanında yaptığı düzenlemelerin doğurduğu gelir eşitsizliği nedeniyle

⁷⁵ Ülkedeki işsizlik oranı, 1955'ten 1990'ların başına kadar %2 civarında seyretmiştir. Bu nedenle % 5,5 ülkenin savaş sonrası dönemdeki istikrarı göz önüne alındığında, yüksek bir rakam olarak kayıtlara geçmiştir (Ministry of Internal Affairs and Communications, 2015).

sınıfsal açıdan bölünmüştür (Song, 2010, s.1021). Neoliberal reformların doğurduğu emek piyasasında artan güvencesizlikle, 1982 ile 2012 yılları arasındaki düzensiz çalışan sayısı yaklaşık 14 milyon artmıştır (Gordon, 2017, s.27). İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre ise, 1984'ten 2014'e kadar geçen sürede %20'den de fazla artmış olan düzensiz çalışanların sayısı, 2014'te toplam iş gücünün yaklaşık %37'sini oluşturmuştur (Ministry of Internal Affairs and Communications, 2015). Emek piyasasındaki dönüşüm, çalışma koşullarının da kötüleşmesine sebep olmuştur. Düzenli istihdama erişim, mesleki gelişim ve yapılan işin kalitesi gibi pek çok konuda çalışanlar arasında keskin bölünmeler meydana getiren deregülasyon politikaları, bu yolla güvencesiz işlerde çalışan sayısını ve yoksulluğu da artırmıştır (Watanabe, 2012, s.36).

Toparlanacak olursa, 1980'ler boyunca, tüm dünyada etkilerini göstermeye başlayan neoliberal politikalar, Japonya'da da sosyo-ekonomik değişimler meydana getirmiştir. Üstelik neoliberal dönüşümün küresel etkileri, yaşanan değişimin sadece ülke içi yapılar ve işleyişle sınırlı kalmayacağını da ortaya koymuştur. 1991 krizinden sonra Japonya'nın yaşadığı ekonomik bunalım, ülkenin bölgedeki gücünü de azaltıcı yönde etkide bulunmuştur. Öyle ki, uzun yıllar boyunca, daha ziyade Japonya'nın tekelinde bulunan otomobil, cep telefonu ya da dijital kameralar gibi ileri teknoloji ürünlerinde, bölgedeki diğer ülkeler de pay elde etmeye başlamıştır. Çin başta olmak üzere, bu alanda rekabete giren diğer ülkelerin ciddi yatırımlar yapmaları, nitekim Japonya'nın, dünya ikinciliğini Çin'e kaptırmasına sebep olmuştur. Ucuz emek arzıyla bu alanda öne geçen Çin'le yarışabilmesi için Japonya'nın mevcut ekonomik göstergeleri de göz önüne alındığında, ancak robot teknolojisi gibi çok ileri teknolojik alanlarda uzmanlaşarak fark atabileceği öngörülmektedir. Zira, ülke ekonomisinin içinde bulunduğu resesyon sarmalından çıkıp, tekrar ekonomik büyümeyi yakalayabilmesi için önünde çok önemli iki problem durmaktadır. Birbiriyle ilintili bu iki konu, doğum oranlarındaki düşüş ve emek arzındaki daralma, Japonya'nın çözmesi gereken en önemli sosyo-ekonomik meselesi olarak, ülkenin politikalarını da şekillendirmektedir.

Evliliği ertelemeyi ya da hiç evlenmemeyi tercih edenlerin sayısındaki artışın yanında, boşanmanın da yaygınlaşması, ülkede ciddi bir demografik değişimin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir (Dales, 2014, s.224). 127 milyon 800 bin olan nüfusuyla, zirveyi 2005'te gören Japonya'da, bu yıldan itibaren demografik düşüş yaşanmaya başlamıştır. 2005'te, 1.26'ya düşen kadın başına ortalama bebek doğurma oranı, 2007'de 1.34'e çıkmış olsa da, Japonya hala dünyadaki en düşük doğum oranlarına sahip ülkelerden biridir. Bu durumun devam etmesi halinde, ülke nüfusunun 2055'te yaklaşık 40 milyon azalarak, 90

milyona düşeceği tahmin edilmektedir (Ministry of Health, Labour and Welfare, 2008). Doğum oranının daha da düşmesi durumunda ise, bu rakamın tahmin edilen yıl için 85 milyon olacağı öngörülmektedir. Doğum oranlarındaki düşüşün nüfusta azalmaya yol açması beraberinde Japonya'yı, en hızlı yaşlanan ülkelerden biri haline de getirmiştir. Yüzyılın başında 65 ve üstü yaş grubuna dâhil olan kişi sayısının toplam nüfusa oranı, %17,3 iken, bu rakamın 2050 yılına gelindiğinde % 35,7'ye çıkması beklenmektedir (Otsubo, 2007, s.63).

2019 verilerine göre, ülkede ortalama yaşam süresi kadınlar için 87.45 yıl, erkekler için 81.41 yıldır. İlk olarak 1963 yılında kayıt altına alınan veriler, son 50 yıldır sürekli artışın yaşandığını göstermektedir. Yine, aynı verilere göre, ülkede yüz yaşını aşanların sayısı ilk kez 80 bini geçmiştir. Yaklaşık 126 milyon nüfusu bulunan ülkede, buna göre, bir yüzyılı geçirmiş insanların sayısı 9 bin 176 artarak 80 bin 450'ye yükselmiştir. Yaşam süresinin uzunluğunun aksine doğum oranlarındaki düşüş, ülkenin çok ciddi bir demografik problemle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, her ne kadar robotik teknoloji alanındaki ilerlemeler, iş gücü açığını kapatma konusunda hem ekonomiyi hem de toplumu dönüştürüyor olsa da, bu alandaki gelişmeler henüz düşen oranı karşılayacak kadar hızlı değildir. Endişe verici şekilde küçülen nüfus ve durgun seyreden ekonomi, ülke için varoluşsal bir krize işaret etmektedir. Toplam nüfusun neredeyse dörtte birine yaklaşan yaşlı nüfusu ve bu durumun artarak devam etmesi, ülke yöneticileri üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır (Jones ve Fukawa, 2017, s.7). İvedi önlemlerin gerekliliği, hükümetin bu alanda başlattığı çeşitli girişimlerle, politika yapıcıların da gündemine taşınmıştır.

Nüfusun azalması aynı zamanda, ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar da doğuran bir problemdir. Diğer bir deyişle, nüfusun azalması ve giderek yaşlanması, ülke ekonomisine aktif katılım sağlayacak işgücünü zora sokarken, diğer taraftan da, emekli maaşları ve yaşlı bakım giderlerinin getirdiği yükün daha da ağırlaşmasına sebep olmaktadır. İşgücündeki daralmayla birlikte, devletin sosyal güvenlik için ayırdığı kaynaklar, çalışanlara daha ağır yükler bindirecektir. Yaklaşık otuz yıldır, ekonomik açıdan sıkıntılar yaşayan ülkede, bu durum çok ciddi endişelere sebep olmaktadır. Sorunların çözümüne yönelik önlem arayışına girmek zorunda olan devlet, ikircikli bir konuma sahiptir. Eş zamanlı olarak hem doğum oranlarını artırmak, hem de kadınların istihdama katılımını sağlamak zorunda olan yönetim, ebeveynleri çok çalışmaları, aynı zamanda da birden fazla çocuk sahibi olmaları konusunda zorlayarak, topluma çelişkili bir mesaj vermektedir (Morrone ve Matsuyama, 2010, s.371). Geleneksel görüşe göre, cinsiyetler arası iş bölümü kadınları çocuk bakımı ve ev içindeki rollerle tanımlamıştır. Çoğu zaman yaşlı bakımını da üstlenen kadınlar, artan ekonomik

güvencesizlik neticesinde ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışma hayatına girmek zorunda kaldıkça, mevcut aile yapısı ciddi bir dönüşüm geçirmiştir (Gagne, 2019, s.12).

Emek arzındaki daralma nedeniyle, yönetimin kadın istihdamını artırmaya yönelik girişimleriyle de güçlenen bu durum, başta çocuklar ve yaşlıların bakımı olmak üzere bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Kadınları doğuma da teşvik etmek zorunda olan devlet, bu nedenle çocuk bakım hizmetleri konusunda kamusal hizmeti artırmak zorundadır. Diğer taraftan da, yaşlıların bakımı için devletin yine aktif rol alarak, bu alanda da düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bu açıdan, bir taraftan, yeniden yapılanma süreciyle toplumsal alandan el çektilen devlet, diğer yandan, piyasanın karışmadığı alanlarda daha aktif rol almak zorunda kalmıştır. Diğer bir deyişle, neoliberal ekonominin, devletin gücünü azaltma yönünde uyguladığı baskı, ekonomiye daha az müdahil bir devlet yapısı öngörürken, bu durum, Japonya'nın içinde bulunduğu mevcut koşullar göz önüne alındığında, birbiriyle çelişkili farklı sonuçlar doğurmuştur.

Japonya'nın baş etmek zorunda olduğu en temel problemi olan demografi konusu, devletin özellikle sosyal güvence sağlama alanında yeni roller edinmesini gerektirmiştir. Refah devletinin bir tür yeniden yapılandırılması olarak nitelendirilebilecek şekilde, Japonya'da devlet belli alanlarda topluma hizmet götürme konusunda daha aktif hale gelmiştir. Yaşlı bakım evlerinin artırılması, daralan iş gücü piyasasına kadınların katılımını sağlamak için çocuk bakım merkezlerinin yaygınlaştırılması, evlenme oranlarını artırma amacıyla verilen çeşitli teşvikler vb. çeşitli alanlarda, devlet toplumsal refahı artırıcı yönde yeni düzenlemeler getirmek zorunda kalmıştır. Nüfusun azalması ve giderek yaşlanması karşısında, çocuk sahibi olmayı özendirmek ve ebeveynliğin yükünü azaltmak için, ailelere her ay, çocuk başına para desteği, kreş sayılarının artırılması ile okul sonrası çocuklar için programlar düzenlenmesi gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir (Chen, 2012, s.291). Ekonomik büyüme hedefinin, demografik problemin çözümünden geçtiğinin farkında olan yönetim, her ne kadar neoliberal sistemin öngördüğü politikalara ters düşse de, bazı alanlarda daha müdahaleci olma ve gereken adımları atma konusunda yeni politikalar geliştirmiştir.

Giderek yaşlanan nüfusun doğurması muhtemel ekonomik ve toplumsal çöküşe engel olabilmek için, sosyal sistemin yeniden yapılandırılması, verimliliği artırmak için yeni teknolojilerin kullanıma sokulması ve üretim yapısının dönüştürülmesi gibi büyük değişimler gereklidir ve bu nedenle, Japon yönetimi zorlu bir mücadelenin içinde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, hükümetin kamuya yönelik girişeceği her çabanın, şirketlerin çıkarlarıyla

çatışmaması da gerekmektedir. Bu açıdan, yönetimin istihdam alanında yapacağı herhangi bir iyileştirmenin başarı şansı, reformların ancak Japon şirketlerinin maliyetlerini azaltma çabalarıyla uyum içerisinde olmasına bağlıdır (Takashi, 1997, s.17). Uzun vadeli bir planlama gerektiren bu koşulları, yönetimin tam anlamıyla sağlayabilmesi ve sonuçlarını alabilmesi biraz güçtür. Bu açıdan, getirilerinin daha kısa vadede alınabileceği çözümler de tartışılmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisini, iş gücündeki daralmaya çözüm olarak, emeklilik yaşının yetmişe çekilmesi konusu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, karşılaştığı sorunlara çözüm arayışı içerisinde olan yönetimin, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve kaynakların yeniden dağıtımında öncelik verilecek alanların belirlenmesi kadar müdahil olması gereken bir diğer alan da, vatandaşların bizzat yaşamları olarak ortaya çıkmaktadır.

Birbiriyle ilintili iki temel meselenin-ekonominin yeniden canlandırılması ve yaşlanan nüfusa çare bulunması-günümüz Japonya'sını meşgul eden en önemli sorunlar olması, bu alanlarda devletin acilen çözüm bulmasını gerekli kılmaktadır. Düşük doğum oranlarıyla baş edebilmek, emek piyasasındaki azalan iş gücüne çare bulabilmek ve yaşlı nüfusun ekonomiye olan yükünü kaldıracı için, devletin farklı mecralarda uygulayacağı politikalar önemlidir ve bunun için, devlet vatandaşları ve hayatları üzerinde daha çok müdahil olabildiği bir süreci başlatmak için çeşitli politikalar üretmektedir. Bir taraftan aktif iş gücünün devamlılığı, diğer taraftan da, yeni nesillerin var edilmesiyle, Japon ulusu ve devletinin ayakta kalmasını sağlama üzerine kurulu düşünce, geliştirilen politikaların odağına toplumsal cinsiyet rollerini dağıtma, düzenleme ve yeniden yorumlamayı yerleştirmektedir. Kaynağını Japon ruhunu yeniden canlandırma fikrinden alan, ulusal mukavemet söylemi, bedeni şekillendirme ve bu yolla eril güce yaptığı vurguyla ön plana çıkmaktadır (Koikari, 2019, s.160). Japon olana ait vurguyla kavramsallaştırılan kolektif kimlik söylemi, bir öze işaret etmekten ziyade, farklılıkları, çelişkileri ve çatışma alanlarını bastırmak için kullanılan stratejik iddiaları içermektedir (Kondo, 1990, s.10).

Ulusal mukavemet söyleminin odağında yer alan Japon olanın muhafaza edilmesi inancına göre, ancak gelecek nesillerin meydana getirilmesiyle, ulus devamlılığını sağlayabilir. Bu açıdan, doğum oranlarındaki düşüş, Japon toplumu ve devletinin bekası için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Ulusun güvenliğinin sağlanması ve ülkenin yeniden canlandırılması, eril vasıfların ön plana çıkartıldığı söylem etrafında şekillenmektedir. Bu açıdan, doğurganlıkla özdeşleştirilen ulusal güç, iktidarın simgesi olarak erkeğin ön plana çıkartılarak, devletin topluma müdahil olabileceği yeni bir cinsiyetlendirilmiş alan oluşturmaktadır (Koikari, 2019, s.146). Ulusun devamlılığını sağlama, baskın değer ve

pratiklerin de muhafazasını içerdiğinden, toplumsal cinsiyete ait geleneksel normların yönetimin söylemsel çerçevesini oluşturması şaşırtıcı değildir. Bu nedenle, azalan doğum oranları ile ekonomik bunalım, ancak toplumsal cinsiyete dair yeni düzenlemelerle birlikte ele alınabilecek olduğundan, bu iki problem sadece devleti değil, cinslere dair kurguları ve toplumsal iş bölümüyle beraber güç ilişkilerini de dönüştüren bir nitelik taşımaktadır.

Japon devletinin toplumsal cinsiyet konusundaki politikaları, temelde ada nüfusunun yaşlanması ve giderek azalmasıyla ilgilidir. Doğum oranlarının artırılması, evliliğe teşvik etmenin yanı sıra, doğum sonrası kadınların iş hayatına geri dönmelerini kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması da dâhil olmak üzere, pek çok yapısal değişikliği de içerdiğinden, bu hedefler kolayca ulaşılabilir türden değildir. Bir taraftan yönetimin evlilik ve doğum oranlarını artırmak için çeşitli politikaları hayata geçirmesi söz konusuysa, bir yandan da, emek piyasasındaki daralmaya yönelik daha kısa vadeli çözümler de gündemdedir. Bu çözüm önerilerinden en önemlisi, yurt dışından iş gücü ithalatıdır. Gittikçe yaşlanan ülkede baş gösterecek olan işgücü açığı, bazı sektörlerde otomasyon gibi çeşitli yöntemlerle dengelenmeye çalışılsa da, çiftçilik ve yaşlı bakımı vb. kimi alanlar için ciddi bir sorun olmaya devam edeceği beklenmektedir. İnşaat, bilgi teknolojileri servisi ve sağlık hizmetleri başta olmak üzere, bazı kilit sektörlerdeki işgücü talebi, 2015 yılının ikinci yarısından itibaren Japon politika yapıcılarının dışarıdan işgücü alımına yönelik tartışmalara yöneltmiş ve bu alandaki açığı, kısa dönem stajyerlik programları yoluyla kapatmak konusunda anlaşılmıştır.

Bu yöntemle öngörülenin, yurtdışından gelecek kişilerin teknik konularda eğitilmelerine destek olunurken, eş zamanlı olarak onların işgücüne katkısını da sağlamak olmasına rağmen, bu programlar pek çok açıdan eleştirilmektedir. Programın kapsamına yöneltilecek eleştirilerin başında, beş senelik eğitimleri bittikten sonra, bu kişilerin ülkelerine geri dönmelerinin ve eğer Japonya’da çalışmak istiyorlarsa, ülkelerinden tekrar çalışma vizesine başvurmalarının gerekliliği gelmektedir. Kendilerine tekrar çalışma izni verilenlere ise, en fazla beş yıla kadar daha Japonya’da kalabilme hakkı tanınmaktadır. Daimi ikamet için başvuru şartlarından biri olan Japonya’da en az on yıl yaşama şartını, bu program kapsamındaki stajyerlerin sağlamasına engel olabilmek için böyle bir yolun seçildiği

düşünülmektedir.⁷⁶ Stajyerlerin eğitimleri boyunca Japonya’da kaldıkları süre içerisinde yakınlarını da beraberlerinde getirme hakları bulunmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere, teknik bilgi aktarımı konusunda destek sağlamak amacıyla uygulandığı vurgusu yapılsa da, aslında bu yolla Japonya belli başlı sektörlerdeki işgücü eksikliğini kapatmaktadır. Devlet yöneticilerinin kapsamlı bir göç yasasına karşı umursamaz tavrı karşısında, bu yöntemle ülkeye gelenler Japonya’daki emek piyasasında hayati bir önem taşımaktadır.⁷⁷ Nüfusun homojen yapısı⁷⁸ ve geleneksel olarak ada halkının yabancılara karşı olan mesafeli tutumuna muhafazakâr siyasetçilerin söylemleri⁷⁹ de eklenince, yurt dışından işçi alımının da kolaylıkla gerçekleştirilebileceği şüphelidir. Diğer taraftan, daha çok çocuk sahibi olmaları için çiftlere yönelik getirilen uygulamalara rağmen, devletin bu yönede etkisinin kısıtlı olması, ülkenin nüfus probleminin daha uzun yıllar gündemde kalacağını göstermektedir (Otsubo, 2007, s.67).

3.2. Erkeklik İnşasında Devlet

Japon toplumunda, yüzyıllar boyunca farklı sosyo-ekonomik bağlamlar içerisinde farklı erkeklik kurguları yer edinmiştir. Ancak, bir taraftan günümüze en yakın dönemin bir ürünü; diğer taraftan da, Japonya’yı uluslararası arenada gelişmiş ülkeler arasında saygın bir yere oturtan Soğuk Savaş dönemi ekonomik mucizesinin mimarı olması nedeniyle, salaryman erkekliği, Japon erkekliği hakkında yapılan her türlü söylem ve analizin odak noktasında yer almıştır. Japon toplumunu tanımlayan ikonlardan biri olarak ülke dışında da yer bulan

⁷⁶ <https://www.japantimes.co.jp/news/2018/04/12/national/sidestepping-wider-immigration-debate-japan-eyes-longer-stays-technical-interns/#.Xjv4j85MT3g> erişim tarihi 06.02.2020.

⁷⁷ <https://www.japantimes.co.jp/news/2018/04/12/national/sidestepping-wider-immigration-debate-japan-eyes-longer-stays-technical-interns/#.Xjv4j85MT3g> erişim tarihi 06.02.2020.

⁷⁸ Her ne kadar ülkedeki siyasetçiler bu söyleme sıkça başvuruyor olsa da, özellikle 90’lardan itibaren Japonların, başka ülke vatandaşlarıyla yaptıkları evlilikler artış göstermiştir. Uluslararası evlilik sayılarında zirvenin yaşandığı 2006 senesinde yapılan her on altı evlilikten biri bu nitelikte olmuştur (Ministry of Health, Labour and Welfare, 2013c). Bu evliliklerden olan çocuklar, İngilizce half kelimesinden esinlenerek hafu (ハーフ) olarak belirtilirler. Uluslararası evliliklerdeki artışa paralel olarak, ebeveynlerinden birinin Japon olduğu melez çocukların da sayısı giderek artmaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız: <https://www.e-stat.go.jp/en> erişim tarihi 28.07.2020.

⁷⁹ Koizumi kabinesinde, yaklaşık bir sene kadar bakanlık yapmış olan Jiro Kawasaki’nin, bu program hakkında öne sürdüğü görüşleri bu türden düşünen siyasetçilere bir örnektir. Ekonominin kötüye gidişini, Japonya’nın göçmenlikle ilgili uygulamaları gözden geçirmek için iyi bir fırsat olarak değerlendiren Kawasaki’ye göre, “yönetim vasıfsız işçilerin ülkeye girişlerine izin vermemeli ve bunun yerine, üç-K statüsündeki işlere de yüksek maaşların verilmesi garanti edilerek, bu işleri de Japon vatandaşlarının yapması sağlanmalıdır”. Diğer gelişmiş ülkelerde göçmenlerle yaşanan problemlerin kendilerine örnek olması gerektiğine inanan Kawasaki, “Japonya’nın çok kültürlü (multiethnic) bir toplum haline gelmesi gerektiğini düşünmediğini” de ifade etmiştir. <https://www.nytimes.com/2009/04/23/business/global/23immigrant.html?pagewanted=2&r=2&ref=business> erişim tarihi 25.03. 2020.

salaryman imajı, disiplin, itaat ve çalışkanlık gibi Japon kültürünün kurucu unsurları olduğu düşünülen değerlerin kendisinde vücut bulduğu bir örnek olarak ön plana çıkmıştır. Bu durum şüphesiz, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda aldığı ağır yıkıma rağmen, hızlı bir toparlanma hamlesi gerçekleştirerek, ekonomik büyümede yakaladığı başarıya ve bu başarının ardındaki gücü temsil eden salaryman erkeklerinin şirketin yararını her şeyden üstün tutan çalışma azimlerine dayanmıştır.

Tarihsel süreçte, Japonya'nın ulusal gündemlerinin erkekler ve kadınlar için toplumsal cinsiyet rollerini nasıl öngördüğü, içinde bulunulan dönemin koşullarına göre farklılıklar göstermiştir. Yirminci yüzyılın başlarında ve ortalarında, devlet direktifleri erkekleri çok çalışmaya ve gelirlerinin önemli bir kısmını biriktirmeye teşvik etmiştir (Garon, 1997). Erken Japon kapitalizm modelinde kadınların rolü ise, evliliğe kadar geçici, yan hizmetler için işgücü sağlamak ve daha sonra ev içi emeğe ve çocuk bakımına geçmek olmuştur (Bishop, 2005). Kamusalın erkekle, özel alanın ise kadınla özdeşleştirilerek oluşturulmuş heteroseksüel tamamlayıcılık, bir dereceye kadar Japon toplumunda etkin olmaya bugüne kadar devam etmiştir (Hidaka, 2010). Ancak, yine de bu cinsiyet rolleri değişime uğramış, harmanlanmış, sınırları alışılmış ve/ya ihlal edilmiştir.

Savaş sonrası Japon yönetimi, ekonomik ilerleme ve kalkınmaya yönelik olarak aileyi ve cinsiyet rollerini yapılandırmıştır (Bishop, 2005). Genç erkeklerin ulaşmaya çabaladıkları bir başarı örneği olan salaryman statüsü, ekonomik getirilerinin yanında, dönemin erkeklik ideallerini belirleyen bir model olarak işlemiştir. Ülkenin ekonomik büyümesini gerçekleştirdiği yıllarda, toplumsal alanın yeniden şekillendiği orta sınıf çekirdek ailenin de, kendisinde somutlaştığı salaryman erkekliği, bu açıdan da toplumsal cinsiyet söyleminde hiyerarşinin en üstünde yer almıştır. Böylece, salaryman erkekliği, toplumdaki farklı erkeklik biçimlerinin varlığına ve dolayısıyla tüm erkeklerin bu ideale ulaşmalarının imkânsızlığına rağmen, bu dönemin erkeklik kurgusunun sınırlarını çizen bir norm olarak işlemiştir. Ancak, ekonomik durgunlukla beraber ülkenin içine girdiği toplumsal değişim, toplumsal cinsiyet kurgularında da dönüşüme ivme kazandırmıştır. Salaryman erkekliği, üzerine kurulduğu maddi zemini kaybettiği ölçüde, genç erkekler için bir ideal olma gücünü de yitirmeye başlamış ve yeni erkeklik tahayyül ve pratikleriyle birlikte baskın erkeklik modeli olarak sınırlarının da bulanıklaşmasını doğurmuştur. Genç erkeklerin geçimi sağlama konusunda olanakları azaldıkça, eve ekmek getiren aile reisi erkek etrafında şekillenen aile modeli de sarsılmıştır (Asahina, 2019, s.5).

Toplumsal cinsiyet kurgularının içinde bulunduğu koşullar değişime uğradığında yeniden tanımlanmaları, yani sabit olmamaları, tarihsel sürecin farklı dönemlerinde farklı inşaların mümkün olduğunu işaret etmektedir. Japonya’da da bu durum, salaryman erkekliğinin baskın erkeklik modeli olarak konumlanmasına zemin hazırlayan koşulların, 90’lı yıllarda büyük ölçüde değişikliğe uğramasıyla gerçekleşmiştir. Yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm, salaryman idealinin sorgulanabildiği bir alan açmış ve hâkim düşünceye yönelik eleştirilerin ortaya koyulmasını mümkün kılmıştır. Bu değişimle gelen ekonomik ve sosyal alanda mücadeleyi gerektiren yeni zorluklar, baskın erkeklik değerlerinin dayandığı temelleri sarstığından, ülkedeki erkeklerin farklı anlam setleri oluşturarak, erkeklik kurgularının çeşitlenmesini doğurmuştur (Cook, 2013, s.36). Bu çerçevede, erkeklikle ilgili yeni anlatılar şekillenmeye ve ifade edilmeye başlanmış, bu yolla alternatif erkeklik etme biçimleri görünür hale gelmiştir. Diğer bir deyişle, kayıp yıllar, ülkede heteroseksüel eril kimliğin yeniden tanımlandığı bir süreci başlatmış ve bu durum da, alternatif erkeklik söylemlerinin ortaya çıkarak, bir dereceye kadar meşruiyet kazanmaya başlamasına zemin hazırlamıştır (Charlesbois, 2017, s.167).

Genç erkeklerin mevcut toplumsal cinsiyet değerlerini dönüştürme pratik ve söylemlerini anlamlandırma ve kabul etme konusunda fikir dünyalarında olduğu kadar, gerçek hayata bakan maddi taraflarıyla da uzlaşamayan önceki jenerasyonların, yeni erkeklik kurgularına karşıt duruş sergilemeleri de kaçınılmaz olmuştur. Bu açıdan, ülkedeki genç erkekler bir tür kültürel paniğe yol açmış ve bu panik hali söylemlere de yansımıştır (Mathews ve White, 2004, s.197). Eski jenerasyon kadar ve onunla birlikte var olan mevcut kurumlar ve işleyiş mekanizmalarının bütünü olarak ele alınabilecek olan devlet aygıtının da, toplumsal alanda kimlerin görünür olabileceği ile hangi pratik, söylem ve değerlerin makbul sayılabileceği konusunda uyguladığı otoriteyle uyumlu biçimde, toplumsal cinsiyet kurguları ile sınırları da, devletin hem kamusal hem de özel alanda tanımlama, ayrıştırma, ötekileştirme, değer biçme vb. yöntemlerle gücünü kurduğu ve devam ettirdiği alanlar arasında yerini almıştır.

Yeni ve farklı olanı yaftalama ve öteki olarak adlandırma, toplumdaki belirli gruplar üzerinde tahakküm iddiasında bulunmak için kullanılabilen çok güçlü bir araç olarak işlev görmektedir. Egemen erkekliğe mensup olduğu iddiasındaki erkekler için, ortaya çıkan yeni erkeklik etme biçimlerini damgalama ve küçümseme, kendi cinsiyet normlarını yüceltmeye yönelik bir girişim olarak okunabilmektedir. Diğer erkekliklere karşı getirdikleri eleştirileri, kendi değerlerinin meşruiyetini sağlama aracı olarak gören bu anlayış, aslında dönüşüm

sürecine bir direniş olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet için, bu durum kendi kurumsal yapısı ile üzerine kurulmuş olduğu ulusu ve milli değerleri de derinden sarsıcı sonuçları olan bir sürece tekabül etmektedir.

Neoliberal politikaların istihdam, evlilik ve toplumsal değerlerin kesişiminde gerçekleştirdiği dönüşüm, sadece toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değil, her bir bireyin toplumdaki konumunun da şekillendiği ve yeniden tanımlandığı bir süreci de içermektedir (Mirza, 2016, s.33). Bu çerçevede, farklı erkeklik etme biçimlerinin eleştirisi de, salaryman erkekliğiyle özdeşleştirilen baskın eril değerlerin aşındığına yönelik düşünceyle yakından ilişkilidir. Bu açıdan, erkeklikte algılanan krizin sorumlusu olarak görülen genç erkekler eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, standart erkeksi değerlerden bir sapma olarak görülen yeni erkeklik kurgularının yaftalanması, salaryman erkekliğinin temsil ettiği otorite ve statüyü geri kazanma çabası içerisinde, algılanan bu kayıplardan mesul tutulanlara yöneltilen eleştirilerin dillendirilmesinin bir yolu olarak işlemektedir.

Normal ve standart kabul edilen baskın olanla, marjinalize edilen arasında, ben ve öteki ayrımını getiren anlamlandırma ve yeniden inşa etme pratiklerine yönelik eleştirilerin devlet düzeyindeki yansıması ise, ülkenin çözüme kavuşturması gereken problemleri üzerinden şekillenmektedir. Evlilik ve doğum oranlarının azalmasından, eril değerlerden saptıkları düşünülen genç erkekler sorumlu tutulmaktadır. Salaryman erkekliğiyle özdeşleştirilen, çalışma, evlenme, aile geçindirme ve çocuk sahibi olma, genç erkeklerin öncelik listesinde ilk sıralarda gelmediği için, yaşanan nüfus probleminin altında yatan sebebin, erkeksi olandan kopuş olduğu iddia edilmektedir. Evlilik için sabit bir gelirin zaruri olması, bu gelire sahip olmayan erkekler için aile kurmayı adeta bir lüks haline getirdiğinden, neoliberal reformların emek piyasasında yol açtığı güvencesizlik, ülkedeki evlenme oranlarının düşüşünde rol oynamaktadır (Mizuochi, 2010, s.137).

Farklı erkeklik kurgularına getirilen eleştirilerin temelinde, heteronormativiteyle uyuşmayan, cinsler arasındaki güç dinamikleri de yer almaktadır. Zira cinsellik ve duygusal ilişkilerde daha aktif roller edinmeye başlayan ve kariyer odaklı olan kadınların artan görünürlüğü de, erkeksi değerlerden bir sapma olarak görülen yeni erkeklik etme biçimlerine bağlanmaktadır. Diğer bir deyişle, bu yolla, geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkarak güçlenmeye çalışan kadınlar da, erkekliğin değişimine bağlı ortaya çıkan psikolojik bir semptom olarak gösterilmektedir. Yapılan araştırmalar da, Japon toplumunda cinsler arasındaki ilişkilerin azaldığını göstermektedir. 2015 yılında yapılan bir çalışma, 18-34 yaş

aralığındaki bekârların %40'tan fazlasının cinsel ilişki tecrübesinin bulunmadığı ile her on erkekten yedisi ve her beş kadından üçünün de, karşı cinsten arkadaşlarının bile olmadığını ortaya koymuştur (National Institute of Population and Social Security Research, 2015).

Genç erkeklerin duygusal ve/ya cinsel ilişki arayışında olmadıkları için üremede başarısız ve bu açıdan da işlevsiz oldukları iddiası, bu yöndeki argümanların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu durumun, doğal olmayan ve/ya hastalıklı bir erkeklik formu olduğu yönündeki iddialarla şekillenen söylemler, zararlı görülen erkekliklerin ortadan kaldırılması ve mevcut modelin güçlendirilmesi amacına yönelik işlemektedir. Devam eder nitelikte, bu durumun yeni nesiller için zararlı olduğu da belirtilmektedir. Erkekliğin doğasının kendine güven, otorite ve cinsel güçle karakterize edilmesi, çalışma ve gelir elde etmeyle tanımlanan baskın erkeklik değerlerini desteklemektedir. Bu açıdan, eril vasıflarının noksan olduğu iddiası, doğal olmayan bir erkeklik formu olarak tasvir edilen yeni erkeklik kurgularının, baskın erkeklik modeline uygun olmadığı düşünülen her türden pratik ve insanın makbul söylem dışına itilmesi için bir araç olarak işlemektedir. Bu çerçevede, baskın erkeklik modeli olarak salaryman ideallerinin yeniden kurgulandığı ve resmi söylemle toplumda devam ettirildiği bir süreçten söz etmek gerekmektedir.

Nüfus problemi ve ekonomik durgunluğun, Japonya için, çözümü çok da kolay olmayacak nitelikte olması, hükümetlerin de bu konuları ana gündem maddeleri olarak ele almalarını gerekli kılmıştır. Abe⁸⁰ yönetiminin de temel hedefleri arasında bu sorunlara çözüm bulma vaadi yer almıştır. Emek piyasasındaki deregülasyon çabalarıyla, Abe kabinesi de selefi olan hükümetlerin istihdam alanında başlattıkları neoliberal düzenlemeyi devam ettirecek adımlar atmıştır (Shibata, 2017, s.407). Bu düzenlemelerle, Abe yönetiminin istihdam alanındaki politikası, işgücündeki mobilitayı artırma yönünde şekillenmiştir (North, 2014, s.17). 2012'de yeniden seçilmesinin ardından, düşük yurtiçi talep ile işgücündeki daralmayla mücadele etmek için istihdam ve finans alanlarında reformlara devam edeceğini duyuran Abe, bu amaca uygun üç aşamadan oluşan reform stratejisini⁸¹ başlatmıştır.

⁸⁰ 2006-7 arasında çok kısa bir süre başbakanlık koltuğunda oturan Shinzo Abe, 2012'de seçilmesinin ardından, 2020'ye kadar olan seçimlerde de Liberal Demokrat Parti'nin galip gelmesiyle, Japonya'nın en uzun süre başbakanlık yapan politikacısı olmuştur. 2020 yılının ortalarında sağlık sorunları nedeniyle görevi bırakan Abe'nin yerini, Yoshihide Suga almıştır. <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/08/28/national/politics-diplomacy/shinzo-abe-resign/> erişim tarihi 3.11.2020.

⁸¹ Para ve maliye politikaları ile özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesini içeren üç aşamalı bu strateji Abenomics olarak bilinmektedir (Cabinet Office of Japan, 2012).

Abe yönetimi, nüfus artışını sağlama ve işgücündeki daralmaya yönelik başlattığı uygulamalar ve bu alanda getirdiği düzenlemelerle, partinin muhafazakâr görüşleri ekseninde hareket etmeyi sürdürmüştür.⁸² Düşük doğum oranları ve giderek yaşlanan nüfusun, gelecekteki işgücünü zora sokacağı ve mali yükü artıracığı yönündeki endişeler, cinsiyetler üzerinden yapılan yasal düzenleme tartışmalarının odağında yer almıştır (Rawstron, 2011, s.61). Heteronormativiteyi ve bu yolla cinsler arasındaki biyolojik farkları vurgulama üzerine kurulu politikalarıyla, aile kurumunu teşvik edip, onu toplumsal ve ekonomik gelişmenin odağına yerleştirmesi, devletin bir tür toplumsal cinsiyet kurgularını şekillendirme girişimidir. Başka bir deyişle, devlet cinsiyete ait rolleri yeni bir çerçeveye oturtarak, bu yöndeki kurguları da birer politika aracına dönüştürmektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmede isteksiz olan gençlerin toplumu dönüştürücü etkisine karşılık, düşük doğum oranları ve hızla yaşlanan nüfusla artan varoluşsal endişe nedeniyle devletin, üremeyi odağına alan evlilik içi cinsellik meselesini kontrol etmeyi amaçlayan bir yaklaşım benimsediği görülmektedir (Kingston, 2004, s.279).

Salaryman erkekliğine referansla, erkeklik vasıflarının öne çıkartıldığı en önemli alan aile kurma ve çocuk sahibi olmadır. Demografik ve kültürel değişimlerin aile yapısını şekillendirmesi, ailenin birincil derecede önemli olduğunun vurgulanmasını gerektirmektedir. Ancak, değişen koşullar altında, devletin aile kurmaya teşvik etme yöntemleri, geleneksel aile değerlerinden farklılaşmayı da gerektirmektedir. Kadın istihdamını teşvik ile babalık izni ve diğer düzenlemelerle erkeklerin çocuk yetiştirme konusunda katılımını artırma hedefi, önceki dönemin salaryman aile yapısından ayrılmaktadır. Değişen sosyo-ekonomik şartlarla uyumlu politikalar benimseyen devlet, bu yolla yeni bir aile formasyonunu hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu açıdan, geleneksel aile kurumuyla çelişkiler barındırıyor olsa da, devletin nihai amacı olan doğum oranlarını artırma ve emek arzının devamlılığını muhafaza etme yolunda, şekillenmeye başlayan bu yeni aile kurgusu etkin bir yol olarak düşünülmektedir.

Evlilik dışı çocuk sahibi olmanın istisna olduğu ülkede, evli bir kadının çocuğu olmayabilir, ancak çocuklu bir kadın mutlaka evlidir veya boşanmıştır (Mirza, 2016, s.25).

⁸² Başbakan Abe'nin liderliğinde Liberal Demokrat Parti'nin, anayasanın 9. maddesini-Japonya'yı savaş açma ve daimi ordu bulundurmaktan men eden madde-revize etmek için, parlamentoda gereken sayıya ulaşma hedefi gerçekleşmemiş olsa da; Abe kabinesine atananların çoğunun, Nippon Kaigi grubuna-Japonya'nın, İkinci Dünya Savaşı için kefarete ödememesi gerektiğine, aksine Doğu'yu özgürleştirdiğine inanan aşırı muhafazakâr grup-mensup kişilerden seçilmiş olması, LDP'nin görüşlerini yansıtmaları açısından önem arz etmiştir. Kuzey Kore'nin nükleer tehdidi ile Çin'in büyüyen askeri varlığına karşın, ekonomiyi yeniden canlandırmanın paralelinde Japonya'nın savunmasını da güçlendirmenin zorunlu olduğuna inanan Abe kabinesi, bu muhafazakâr tutumunu, muhalefet partilerinin LGBT haklarıyla ilgili meseleleri gündeme getirmesinde de sergilemiştir (Gelernter, 2016).

Son birkaç on yıl boyunca, evlilik dışı doğan bebekler, ülkedeki doğumların %1'i civarında seyretmiştir (The Organisation for Economic Co-operation and Development, 2010). Buna karşın, ülkedeki evliliklerin yarısından fazlası, hamilelik nedeniyle yapılmaktadır (Ezawa, 2002, s.3). Bu nedenle, doğum oranlarını artırmak demek, yönetim için aynı zamanda evlenme oranlarının artırılması demektir. Doğurganlık ve cinsiyetçi iş bölümünün yeniden dağıtılması konularında müdahil olan devlet, bu açıdan bedenlere ve cinslere ait kurgulara doğrudan etki etmektedir. Bu çerçevede, Japon tarihinde en uzun süre başbakanlık yapmış da olan, Shinzo Abe'nin attığı adımlar, devletin neoliberal dönemde toplumsal cinsiyeti nasıl şekillendirdiğini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

3.2.1. Nüfus Politikası ve Ailenin Teşvik Edilmesi

80'lerin sonlarından itibaren Japonya'da yaşanan sosyo-ekonomik değişiklikler, Soğuk Savaş döneminde ülke kalkınmasının kilit unsurlarından biri olarak işlev gören orta sınıf çekirdek aile modelinin yetersiz kaldığı noktaları da açığa çıkarmıştır. Cinsiyetler arasındaki kesin sınırlarla çizilmiş olan iş bölümüne dayanan bu aile modeli, Japon ekonomisi büyüme kaydederken çok iyi işlemiş olsa da, 90'larda artık bu mekanizma işlemez hale gelmiştir. Geleneksel *ie*⁸³ sisteminin üzerinde etkilerinin hissedildiği çekirdek aile modeli, evin geçimini sağlayan ve aile reisi olan erkek ile ev işleri ve çocukların bakımını üstlenen ev hanımı rolündeki kadın arasındaki bölüştürülmüş sorumluluk alanları üzerine kurulmuştur.

Günlük yaşam alanlarındaki bu ayrım, erkeğin ev dışı, kadının ise ev içi işlerle özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. Sorumluluk alanlarının ayrılması, kadın ve erkeğin, her birinin kendi alanıyla ilgili işlerin sorumluluğunu tek başına omuzlamasına ve eşin kendi alanına girmeyen meselelerle ilgili deyim yerindeyse başının ağrıtılmamasına yönelik bir anlayışı da geliştirmiştir. Bu amaçla, 1950'lerde hükümet, şirketlerle işbirliği içerisinde yürüttüğü “Yeni Yaşam Hareketi” ile eşlerinin iş yerlerinde daha üretken olabilmelerini sağlamak için, kadınların evdeki görevlerini nasıl daha verimli bir şekilde yönetecekleri konusunda eğitildikleri bir proje bile başlatmıştır (Gordon, 1997, s.271). Bu açıdan, salaryman-ev hanımı birlikteliği üzerine kurulu bu aile yapısı, savaş sonrası dönemde,

⁸³ Kökleri feodal döneme dayanan ve Konfüçyüsçü değerlerle şekillenmiş olan *ie* sistemi, İkinci Dünya Savaşı'nda sonra resmi olarak kaldırılmış olsa da, uygulamada devam etmiştir. Bunda, kültürel mirasın etkilerinin silinmesinin zaman istemesi kadar, savaş sonrası dönemde toplumsal yapılanmayı heteroseksüel evlilik üzerine kurulu aile aracılığıyla gerçekleştiren devlet yönetiminin ve yasal düzenlemelerin de etkisi olmuştur.

ekonomik büyümeyle desteklenmiş ve devletin toplumu yönetmesindeki en önemli aracı olarak yönetimin çıkarlarına hizmet etmiştir (Garon, 2010, s.332).

Japonya, çiftlerin genellikle birbirleriyle çok az iletişim kurduğu ve ilgilerini kendi ilişkilerinden ziyade, çocukları üzerine yoğunlaştırma eğiliminde olan bir toplum olarak bilinmektedir (Iwao, 1993). Uzun mesai saatleri ve sonrasında diğer şirket çalışanlarıyla birlikte gidilen içme toplantıları⁸⁴ erkeği evin sorumluluklarıyla beraber çocukların bakımında görev üstlenmekten de uzak tutarken, aynı durum, eşler arasındaki duygusal bağların üzerinde de olumsuz etkilerde bulunmuştur. Eşler arasındaki iş bölümünün keskin sınırlarla ayrıldığı bu aile yapısında, yatay bir karı-koca ilişkisi değil, aksine geleneksel *ie* sisteminde bulunan güçlü dikey ilişki biçiminin yeniden teyit edilmesi gerçekleşmiştir (Kumagai, 2008, s.19).

Hegemonik model olan salaryman erkekliğinin tamamlayıcısı olarak idealize edilen kadınlık imajı, tam zamanlı ev hanımında vücut bulmuştur. Bu aile yapısı içerisinde, hayatlarının ilk dönemlerini babalarından çok anneleriyle birlikte geçiren gençler için, evlilik toplumsal yeniden üretim açısından işlevsel olmasının dışında başka bir amacı olmayan bir olgu olarak düşünülmüştür. Ebeveynler arasındaki iletişim eksikliği üzerine kurulu bu evlilik deneyimlerine sahip olan gençlerin, kriz sonrasındaki zorlu koşullar da eklenince, kendi gelecekleri için bir model oluşturma niteliklerinden yoksun olduğu ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerinden edindikleri gözlemlere dayanarak, evliliği mutsuzlukla özdeşleştiren gençlerin bu konu hakkındaki tutumları olumsuz yönde gelişmiştir (Hidaka, 2010).

Kayıp on yıllık dönemde gerçekleşen sosyo-ekonomik değişikliklerin beraberinde getirdiği artan işsizlik ve güvencesizlik, finansal güvence ve ömür boyu iş garantisiyle bağlı salaryman erkekliğini var eden maddi temelleri derinden sarsarak, hegemonik erkeklik ideali olarak sahip olageldiği konumun da böylelikle sorgulanmasına zemin hazırlamıştır. İçinden geçtikleri aile deneyimleriyle, toplumda erkekliğin eş tutulduğu iş sahibi olma olanaklarının da oldukça kısıtlandığı sosyo-ekonomik ortamda mücadele etmenin çok zorlaşması birlikte düşünüldüğünde, genç erkekler için alternatif cinsiyet tercihlerinin artarak çeşitlenmesi söz konusu olmuştur. Bu durum, çoğu açıdan geleneksel olarak kadın rollerini üstlenmek ve/ya

⁸⁴ Nomikai (飲み会), mesai bitiminde çalışanların hep beraber, içki içmek için yaptıkları toplantının adıdır. Japon şirket kültürünün ayrılmaz bir parçası olan bu toplantılar, çalışanların rahatladığı, işin stresini attıkları, mesai saatleri içerisinde sıkı disiplin içerisinde gerçekleştiremedikleri sosyalleşmeyi gerçekleştirdikleri ve üstleriyle iyi ilişkiler geliştirebildikleri bir araç olarak kariyer için yararlı görülen bir pratiktir. Meslektaşlar arasında dışlanmamak, kendilerinden beklenen tavırları sergilemekten çekinmediklerini göstermek açısından, bu toplantılara katılma neredeyse zorunlu hale gelmiştir.

kadınsılıkla ilişkilendirilen faaliyet ya da ilgi alanlarına yönelmek şeklinde ortaya çıkarak, genç erkeklerin salaryman erkekliğine karşı yeni kurgular geliştirmelerini sağlamıştır.

Erkeksi değerlerden uzaklaştıkları, bu nedenle de cinsellik ve bununla bağlantılı olarak evliliğe karşı ilgisiz oldukları yönündeki iddialarla eleştirilerin odağında olan genç erkekler, nüfus probleminin esas sorumluları olarak hedef gösterilmektedir. Ancak, bu konudaki genel kanının aksine, yapılan araştırmalar, duygusal ilişkiler ve evlilik meselelerine ilgi göstermeyen kesimin sadece erkeklerle sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Japon Aile Planlama Kurumu'nun 2010 yılında gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre, 16-19 yaş aralığındaki katılımcılardan erkeklerin %36'sı cinselliğe karşı kayıtsız ya da isteksiz olduğunu belirtirken, bu oran aynı yaş grubu kadınlar için %59 olmuştur (Tomikawa, 2011). Bu durum, düşen evlilik ve dolayısıyla doğum oranlarından genç erkeklerin sorumlu olduğu fikrini çürütmektedir. Bu açıdan, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik problemlerin kaynağından sorumlu tutulan genç erkeklerin, birer günah keçisi haline gelmeleri durumu söz konusudur.

Öte yandan, Japon hükümetinin Ekonomik ve Mali Politikalar Konseyi tarafından düzenlenen Sentakusuru Mirai⁸⁵ panelinin ardından Mayıs 2014'te yayınlanan ara raporda, Ticaret ve Sanayi Odası başkanı Mimura Akio'nun nüfusa ilişkin altını çizdiği konular dikkatleri nüfus konusuna çekmiştir. Bunlardan şüphesiz en göze çarpanı, Japonya'nın nüfusunun, 2060'a kadar 87 milyona, 2110'a kadarsa 43 milyona düşeceği yönündeki tahmin olmuştur. Dahası, 87 milyonun %40'u ile 43 milyonun %41,3'ünü 65 yaş ve üstünün oluşturacağı beklenmektedir. Hatta 2005'ten itibaren, Japonya dünyanın en yaşlı nüfusuna sahip ülke olarak bilinmektedir (Ogawa, Retherford ve Matsukura, 2009, s.41). Diğer bir tahmin de, nüfusun bugünkü seyrinde devam etmesi halinde, 2040'a kadar, Japonya'daki iş gücünün, 20 milyon azalacağı yönündedir (McDonald ve Kippen, 2001, s.16).

Japon nüfusunun hızlı düşüş seyrinde olduğuna dair en iyi örnek, 2012-14 arasındaki iki sene içerisinde, ülkenin yarım milyondan fazla kayıp vermiş olmasıdır. Nüfustaki daralmanın yanı sıra, giderek yaşlanması da önemlidir. Hızla yaşlanan nüfusu belirtmesi açısından, alanında piyasanın lideri konumunda bulunan Japon şirketi Unicharm Corp.'un, 2013'ten bu yana, yetişkin bezi satışlarının bebek bezini geçtiğine dair verileri dikkat

⁸⁵ Ülkenin geleceğine ilişkin tahmini verilerin paylaşıldığı ve izlenmesi gereken politikalar hakkında tavsiye niteliğinde toplanmış olan paneldir.

çekicidir.⁸⁶ Hâlihazırda azımsanmayacak oranda olan yaşlı nüfusun, ilerleyen yıllarda toplam rakam içerisindeki payını artıracığı göz önüne alınacak olursa, Japonya'yı bekleyen sorunun sadece yaşlıların bakım hizmetleri konusuyla sınırlı kalmayacağı da açıktır.

Her şeyden önce, nüfusun azalması ve yaşlanması, iş gücünün de doğrudan azalacağı anlamına gelmektedir. Düşük doğum oranları, genç nüfusun giderek azalması, bu durum da aktif iş gücü potansiyelinin yok olması anlamına gelmektedir. 2014'teki ara raporda da belirtildiği üzere, iş gücü kapasitesinde ileriki yıllarda beklenen ani düşüş, ülkenin ekonomik büyümesini sürdürebilmesinin büyük zorluklarla karşılaşacağı sinyali vermektedir. İş gücündeki azalmanın, üretime olan negatif etkisinin yanı sıra, nüfusun yaşlanmasının ekonomik göstergelerdeki değişimde başka yönden yansımalarının olması da beklenmektedir. Hem evlilik hem de doğum oranları düşerken, boşanma rakamlarının artmaya devam etmesi, salaryman ve ev hanımı birlikteliği üzerine kurulu, Soğuk Savaş döneminin tipik orta sınıf çekirdek aile modelinin büyük ölçüde değer kaybettiğini ve özellikle kadınların toplumun kendilerinden beklediği rolleri oynamaktan geri durduğunu göstermektedir (Kelsky, 2001, s.2). Artık, ülkedeki kadınların çoğu, evliliği hayatlarının olmazsa olmazı olarak görmemektedir. Ya ilerleyen yaşlarda evlenen ya da hiç evlenmeyen kadınların oranı, giderek artmaktadır.⁸⁷ Örneğin, 1980 yılında kadınlarda 25, erkeklerde 28 olan ortalama evlilik yaşı, 2009'da sırasıyla 28 ve 30'a yükselmiştir (National Institute of Population and Social Security Research, 2011). Bu durumun yansıması olarak, ülkede tek kişilik hanelerde kayda değer bir artış görülmeye başlanmıştır (Ronald, Druta ve Godzik, 2018).

Diğer bir yansımasını da, yaşlı nüfusun üretime katkı sağlamamasına rağmen, bakımları için devletin kaynaklarından büyük bir pay ayırmasının, bu nedenle de sosyal hizmetlere aktarılan sermayenin, başka faaliyet alanlarından kısılmasının zorunlu hale gelmesi oluşturmaktadır. Öte taraftan, sosyal hizmetlere ayrılan devlet bütçesindeki en büyük paya sahip olan yaşlı bakımı, toplumdaki diğer yaş gruplarına yönelik devletin yerine getirmesi beklenen sorumluluklarının önünü kesmektedir. Örneğin, çocuklar için kreş açma, bu durumda, ikinci plana atılabilen bir konu haline gelebilirken; aynı zamanda, devleti yapmak istedikleri ile yapmak zorunda oldukları arasında daha da büyük bir açmaza sürüklemektedir. Kreş benzeri gündüz bakım evlerinin yetersizliği, annelerin iş hayatına dönmelerini imkânsız hale getirmektedir. Ama diğer taraftan, azalan genç nüfusu göz önüne

⁸⁶ <https://www.reuters.com/article/us-diapers-adults-focus/diaper-rush-conquering-a-9-billion-market-no-one-wants-to-talk-about-idUSKBN1X10G0> erişim tarihi 3 Şubat 2020.

⁸⁷ İstatistiki verilere göre, örneğin 2005 yılında, Japonya'daki 35-39 yaş aralığındaki kadınların %18,4'ü hiç evlilik yapmamıştır (LeBlanc, 2011).

alındığında, aynı annelerin, toplam iş gücüne katılması ve ülke ekonomisine katkı sağlaması da beklenmektedir. Çocukların bakımı konusunda annelere yeterli destek ve imkânlar sağlanmadığı sürece, kadınlar çocuk ve kariyerleri arasında bir seçime zorlanmaktadır. Bu nedenle, çoğu kadın, evlenip çocuk yapmak yerine, iş hayatına devam etmeyi tercih etmekte ya da evlenip aile kurmayı ilerleyen yaşlarında planlamaktadır.

Japonya’da, gücü elinde tutan pozisyonlara yükselebilen kadınların sayısı sınırlıyken, aksine erkeklerin çoğu yöneticilik ve denetmenlik gibi üst düzey mesleklerde çalışmaktadır (Hidaka, 2011, s.122). Diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, Japonya’da cinsiyete dayalı gelir eşitsizliğinin de daha büyük olduğu bilinmektedir (Onozuka, 2016).⁸⁸ Kadınların erkeklerden daha düşük ücretlerde çalıştırıldıkları⁸⁹ da düşünüldüğünde, çocuk doğduktan sonra, bakımı için izne ayrılan ebeveyn anne olmaktadır. Bunun yanı sıra, çocuktan sonra iş yaşamına tekrar dönen kadınların, ailenin bakımı ve ev işlerindeki sorumluluğu da aynı şekilde devam etmektedir. Erkeklerin ev işleri ve çocuk bakımında eşlerine verdiği desteğin de çok az olduğu göz önüne alındığında, yine bütün yük kadınların üzerine kalmaktadır. Ülkede kadınların erkeklerle eşit eğitim ve kariyer fırsatlarına erişimi olsa-en azından yasal düzeyde-ve erkeklerin çocuk bakımında daha katılımcı olması konusunda teşvikler uygulamaya koyulsa da, günümüz Japonya’sında, çocuk yetiştirme ve aile yaşamı konusunda babalar, anneler kadar katkıda bulunmamaktadır (Morrone ve Matsuyama, 2010, s.371).

İş yaşamının aşırı rekabetçi ortamı ile toplumsal cinsiyet normlarının kadınlardan beklediği geleneksel ev içi roller, kadınları zor durumda bırakmaktadır. Bu durum da, hem piyasanın hem de toplumun, kadınların kariyerleri ile ailevi sorumlulukları arasındaki dengeyi kurabilmeleri üzerindeki kısıtlama ve engelleri göstermektedir (Tsuya, Bumpass ve Choe, 2000, s.216). Diğer bir deyişle, kadınlar bir taraftan, erkek egemen iş hayatında kendilerine bir yer edinmeye çalışırken, aynı ataerkil değerlerin uzantısı olarak da, evdeki sorumluluğu üstlenmek zorunda bırakılmaktadır. Kısacası, kadınlar ne dışarıda ne de ev içinde yeterli yardım ve desteği görememektedir. Cinsiyetler arası iş bölümünün keskin sınırlarla ayrılmış olduğu toplumsal yapı, işgücüne katılımda kadınları dezavantajlı bir konumla karşı karşıya bırakmaktadır (Mathews, 2003, s.109).

⁸⁸ Örneğin, 2016 yılında Japonya’da %24.6 olan cinsiyete dayalı gelir eşitsizliği, adı geçen yılda, sırasıyla ABD’de %18.14, Almanya’da %15.51 ve Avustralya’da ise %14.29 olarak belirlenmiştir (The Organisation for Economic Co-operation and Development, 2019).

⁸⁹ 1985 yılındaki istihdamda eşit fırsatlar sunma hakkındaki kanuna rağmen, kadınlar hala daha düşük ücretlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bunda, kültürel değerler kadar, işverenlerin tutumu ve erkeği ailenin reisi gören düşünceden kaynaklı yapısal eşitsizliklerin de etkisi bulunmaktadır (Mackie, 2002).

Dünyanın en gelişmiş ekonomileri arasında yer almasına ve teknoloji alanında sağladığı ilerlemelerle tartışmasız çok saygın bir konumda bulunmasına rağmen Japonya, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda şaşırtıcı şekilde çok gerilerde yer almaktadır.⁹⁰ Geleneksel olarak erkek egemen toplumsal bir yapıya sahip olan Japonya’da, günümüzde hala kadınlar hem ekonomide hem de siyasette erkeklerin gerisinde yer almaktadır.⁹¹ Şirketlerle birlikte devletin kurumları aracılığıyla da yapısal engellere takılan kadınların, önünde beliren bir diğer engel de toplumda hâkim olan değerlerdir. Temelde cinsiyetler arası iş bölümünün erkeği evin geçimini sağlayan, kadını da evin ve çocukların bakımından sorumlu tutan niteliği nedeniyle, kadınların sadece emek piyasasına girişi değil, kariyer basamaklarında yükselmesi ve evlilikle beraber iş hayatını beraber sürdürebilmesi belli başlı yapısal ve normatif bariyerlere çarparak gerçekleşmekte, aslında çoğu zaman da gerçekleşmemektedir.

Kadınların çoğu artık, kendileriyle daha çok duygusal bağ ve iletişim kuran, ayrıca ev işlerine de yardımcı olmaya istekli erkekleri, önceki neslin daha çok para kazanan salaryman erkeğine tercih etmektedirler (Nakano, 2011, s.136). Bu açıdan, kadınların eş adayı olarak doğru insanı bulma konusundaki kriterlerinin değişmesi de evlilik oranlarındaki düşüşe katkıda bulunmaktadır. Kadınlar artık daha çok, romantik bir ilişki yaşama ve eşleriyle ortak ilgi alanlarına sahip olup, evlilik hayatını daha paylaşımcı kılmak istemektedir (Roberson ve Suzuki, 2003, s.7). Diğer taraftan, evliliğin ve özellikle çocuk sahibi olmanın beraberinde getirdiği ekstra yükün özellikle kadınların üzerine biniyor olması⁹², başarılı ve ekonomik özgürlüğünü eline almış kadınların çoğunlukla evliliği ve anneliği ertelemesine ve kariyerlerini öncüllemelerine yol açmaktadır. Evin ve çocukların bakımı için harcanan mesai, cinsiyetlere bakan tarafıyla, kadınlara her şeyi yapmaları yönünde ağır bir baskı uygulamaktadır.

Evlilikten sonra, kadınlar çoğunlukla işleri ile çocuk ve evin bakımının hepsiyle birden uğraşmak zorunda kalmaktadır (Kawano, 2014, s.49). İş ve ev yaşamları arasında dengenin kurulmasının kadınlar için çok zor olması, kadınların çocukların bakımı için işten ayrılmalara sebep olmaktadır. Çocuk bakım ünitelerinin eksikliğinin kadınların iş hayatına

⁹⁰ 2020 verilerine göre, küresel cinsiyet eşitliği sıralamasında Japonya 153 ülke arasında, 121. sırada yer almaktadır (World Economic Forum, 2020).

⁹¹ Kadınların 465 sandalyeden sadece 47’sini alabildiği Ekim 2017 seçimleri, Japonya’nın parlamentoda kadın temsiline en düşük olduğu ülkelerden biri olmaya devam ettiğini gösteren bir örnektir (Nakano, 2018).

⁹² Japon erkeklerinin ev içi işlerdeki yükü paylaşma konusunda isteksiz oldukları bilinmektedir (Mizukoshi, Kohlbacher ve Schimkowsky, 2016).

devam etmelerinin önünde bir engel olarak belirmesi, yetenekli pek çok kadının çocuk sahibi olduktan sonra kariyerlerini yarıda bırakmalarına yol açmaktadır. Bugün Japonya’da, kadınların yaklaşık yüzde altmış ilk çocukları olduktan sonra işi bırakmaktadır. Çalışan kadınların da %67’si, doğumdan sonraki altı ay boyunca işsiz kalmaktadır. Düzenli işçiysen, bebek sahibi olduktan sonra emek piyasasındaki statüsü düzensiz hale gelen ve iş hayatına dönebildiğinde de düzensiz olarak devam etmek zorunda kalan kadınların, bu yolla iş garantisi ve sosyal güvencesini elinden alan bir mekanizma tarafından seçime zorlandıkları görülmektedir. Bu durum da Japonya’da kadınları çalışma ve çocuk bakımı arasındaki dengeyi sağlamada yaşadıkları zorlukları hafifletmek için, çocuk sahibi olmama ya da sadece bir çocuk sahibi olma seçeneklerinden birine yöneltmektedir (Schoppa, 2009, s.431).

Günümüz Japonya’sında da ev işleri ve çocuk bakımının kadınların en temel sorumluluğu olduğu yönündeki düşüncenin hala geçerliliğini koruyor olması, kadınları çoğunlukla yarı zamanlı ya da geçici işlerde çalışmak zorunda bırakmaktadır (Charlesbois, 2017, s.166). Diğer taraftan, kadınların iş ya da çocuktan birini seçmek zorunda bırakılması ve birinden birini seçmesi yönündeki beklenti, her ikisini birden yapmak isteyenlerin açgözlü ve doyumsuz olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır. Çocuk bakımı kendilerinden beklenen kadınların çoğunun doğumdan sonra işten ayrılmak zorunda kalması, tekrar çalışma hayatına dönebilenlerin ise düzenli bir işe girememesi, çocuk sahibi olmanın fırsat maliyetini çok artırdığından, pek çok kadın, evliliği erteleme ya da temelli evlenmekten vazgeçme seçeneklerinden birini tercih etmektedir (Rosenbluth, 2007). Annelik tacizi⁹³ olarak nitelendirilebilecek bu tavır alış, bebek sahibi olduktan sonra annelerin çalıştıkları işten ayrılmaları yönünde açıktan ve/ya üstü örtülü bir yönlendirme ya da zorlamayı işaret etmektedir. Hamile olmanın iş hayatında olası ayrımcılığa sebep olacağı gerçeği bir tarafa, uzun mesai saatleri başta olmak üzere zorlu çalışma koşullarının, kadınların bebeklerini kaybetmelerine sebep olabileceği durumlardan çekinmesi nedeniyle, kadınlar genellikle çocuk sahibi olmayı ertelemekte ya da hiç istememektedir.

Evlenmek ama özellikle de çocuk sahibi olmak, kariyerlerini ellerinden alacağı için, kadınlar açısından fırsat maliyeti çok yüksek bir seçenektir. Aynı zamanda, çocuk yetiştirmek finansal açıdan da başlı başına maliyetli bir iştir. Hatta eğitim masrafları da dâhil, çocuk kaynaklı maliyetin yükselmesini, ülkedeki düşük doğum oranının en önemli sebebi olarak

⁹³ Hamile ya da yeni doğum yapmış kadınlara, çalışmayı bırakmaları için yapılan baskıyı anlatmak için, maternity ve harassment kelimelerinin ilk kısımlarının birleşiminden oluşan matahara kavramı kullanılmaktadır. Konuyu gündeme taşıyan, aynı isimle bir sivil toplum kuruluşunun faaliyetlerine başlaması olmuştur. Daha fazla bilgi için bakınız: <http://www.mataharanet.org/> erişim tarihi 09.11.2020.

düşünenler de bulunmaktadır (Suzuki, 2006, s.8). Hayat pahalılığı ve ekonomik durgunluk da göz önüne alındığında, evlenip çocuk sahibi olmak, tüm diğer masraflarının yanı sıra, daha büyük bir evde oturma zorunluluğu da getirmektedir. Özellikle Tokyo başta olmak üzere kentlerde kiraların çok yüksek olması, kişileri değil evlenmek, tek başlarına bile ayrı eve çıkmaktan alıkoymaktadır. Bu nedenle, Japonya’da çoğu genç, anne-babasıyla birlikte yaşamaktadır. Evliliği öteleyerek, ailelerinin yanında kalmayı sürdüren bu kişiler, ülkede “parazit bekârlar” olarak anılmaktadır (Takahashi ve Voss, 2000, s.7). İş güvencesizliğiyle birlikte, yarı zamanlı işler ve düşük ücretlerin yaygınlaşması, genelde bu tür işlerde çalışan kişileri, aileleriyle birlikte kalmaya zorlamaktadır. Aileleriyle kaldıkları müddetçe, pek çok masraftan kurtulmuş olan bu kişiler, kazandıkları parayı da kendi isteklerine göre harcayabilme şansını elde etmiş olmaktadırlar. Kısacası, aileyle birlikte oturmak, her açıdan bu kişilere daha yüksek bir yaşam standardı sunmaktadır.

Japonya’da aileyi ilgilendiren birçok politika, ya uluslararası baskıların bir sonucu olarak, ya da belirli iç meselelere bir yanıt olarak oluşturulmuştur. Örneğin, Japonya’nın 1985 tarihli Eşit İstihdam Fırsatı Yasası (Equal Employment Opportunity Law), Birleşmiş Milletler tarafından başlatılan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (Convention on Elimination of All Forms of Discrimination against Women) uymak için çıkarılmıştır. Bu yasayla birlikte, Japonya’da hedefine evlilik yerine kariyeri koyan kadın sayısında artış yaşanmıştır. Ülke içi meselelere yanıt niteliğindeki politikalar ise, düşük doğum oranları ve işgücü ihtiyacı etrafında şekillenmektedir. Toplumsal değerlerle birlikte, devletin kadınları ev içi işlerle çocuk yetiştirme konusunda kısıtlama yönündeki üstü örtük ya da açıktan getirdiği düzenlemelerin, bugüne kadar kadınlara yaşattığı ikisinden birini seçme ikilemi, artık yöneticilerin gündemini meşgul eden önemli bir sorun haline gelmiş durumdadır. Hele bir de, bu duruma, neoliberal ekonominin güvencesiz ve daha ucuz olduğu için kadın emeğinin sömürüsü⁹⁴ üzerine dayandığı eklenirse, kadınların iş piyasasına girmesi devletin küresel sermayeyle rekabet edebilmesi gereken bir ortamda elzemdir.⁹⁵ Yine aynı neoliberal düzenin, devletin toplumsal alana yönelik tüm görev ve sorumluluklarından el

⁹⁴ Gelişmiş ülke kategorisinde yer almasına rağmen, Japonya’da eşit işe eşit ücret politikasının uygulanmadığı bilinmektedir. Getirilen düzenlemelerle, tam zamanlı işlerde, ücretler arasındaki fark düşürülse de- erkek maaşlarının %67,5 kadarına kadar kadınların ücretlendirilmesi-, yarı zamanlı işlerde kadınlar hala erkeklerden çok daha düşük ücretlere rıza göstermek zorunda bırakılmaktadır (Tachibanaki, 2010).

⁹⁵ Bu duruma, 1990 yılında 25.36 milyon toplam kadın çalışan sayısının, 2010’da 26.42 milyona çıkması, örnek olarak gösterilebilir. Aynı zaman diliminde, 37.13 milyon olan toplam erkek çalışan sayısı da, 36.15 milyona gerilemiştir (Ministry of Health, Labour and Welfare, 2013a). Yine aynı raporda belirtildiği üzere, kadınların büyük bir kısmı, alt düzey işlerde istihdam edilmektedir. Bu durum, Japon kurumsal kültüründeki cinsler arasındaki eşitsizlikle uyumlu şekilde, kadınların ucuz emek kaynağı olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

çektilmesi yönünde uyguladığı baskı da düşünülecek olursa, sosyal hizmetler için ayrılabilecek kaynak varsa, bunun uzun vadeli planlamalarda kullanılmasının gerekliliği ortadadır.

Bu durum, alandaki kısıtlı kaynakların, hem doğum oranlarını, hem de kadınların emek piyasasındaki verimini artırma adına, çocuklara yönelmesi gerekliliğini ortaya koyar. Ancak, yaşlıların nüfus içerisindeki payı ve onların bakımı, devletin karar almasının önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Bu durumda, devlet ya daha aktif politikalar benimseyerek, uzun vadedeki en büyük problem olan genç nüfusun azalmasına, yani düşük doğum oranlarına bir çözüm bulmaya çalışacak; ya da, özellikle kadınlar olmak üzere, bireyler üzerindeki baskının artmasına sessiz kalacaktır. Öte taraftan, devletin doğum oranlarını artırmaya yönelik giriştiği hamleler ve bu yönde iş dünyasına yaptığı baskı, Japon şirketlerinin küresel piyasalardaki rekabet gücünü zayıflatacağı ve ülkenin ekonomik iyileşmesini yavaşlatacağı yönündeki eleştirileri de beraberinde getirmektedir.

Kadınları çocuk ve kariyerleri arasında seçim yapmak zorunda bırakmak, profesyonel hayatın getirdiği ekonomik özgürlük ve saygınlık gibi unsurlara karşı, eve hapsolma ve kendini eş ve çocuklara adama gibi maddi getirisi olmayan bir seçenekle karşılaştırıldığında, kadınların ilkinin daha çok tercih edeceklerini muhtemel kılar. Hele bir de Japon toplumunun geleneksel olarak kadınları ikincil statüye koyduğu düşünülürse, eğitim almış genç kadınların bu normları kırmak üzere hareket edeceği beklenebilir bir sonuçtur. Kadınların yükseköğrenime erişimlerinin hızlı bir şekilde artması ve bunun sonucunda iş piyasasında daha fazla yer edinmeleri, kamusal alanda cinsiyet eşitliğine yaklaşıldığının sinyallerini verse de, bir kurum olarak ailenin ve çocuk başta olmak üzere getirdiği sorumlulukların kadınların uzun yıllar elde etmek için çabaladığı bireysel özgürlüğe ket vurduğu düşünülmektedir (McDonald, 2000, s.7). Kısacası, çocuk sahibi olmak demek, kadınlar için hayat boyu elde ettikleri kazanımlarının kaybı anlamına gelmektedir. Evlilikle birlikte, çiftlerden çocuk sahibi olmaları yönündeki kültürel beklenti de, doğum yapmaktan kaçınan kadınları, evlilikten de uzaklaştırmaktadır. Diğer bir deyişle, evlilik kararı, çocuk sahibi olmayla bir tutulduğundan, kadınlar için evlilik, hamilelik ve dolayısıyla iş hayatından çekilmek demektir (Shirahase, 2000, s.53).

Çocuk bakımını sağlayacak bir yer bulamayıp, belli bir süre işe ara vermeyi göze alsalar bile, kadınlar için yapısal engeller bunu da olasılık listesinden çıkarmalarına sebep olmaktadır. Şirkete ömür boyu bağlılık üzerine kurulan Japon iş etiği, çocukların bakım yaşı

geçtikten sonra işe dönmeyi isteyen kadınların başka şirketlerde iş bulmasını adeta imkânsız hale getirmektedir. Aynı şirkete bağlılık kuralı, işverenlerin kadınların ileride evlenip, işten ayrılacağı ve çalışanlara yapılan yatırımın boşa gideceği yönündeki düşünceyle, en baştan kadın istihdamına da çok sıcak bakmamalarına sebep olmaktadır. Bu şartlar altında, zaten kurumsal ve toplumsal olarak, iş yaşamına girmeleri, sebat edebilmeleri ve yükselebilmelerinin önünde pek çok kısıt bulunan kadınlar için, aile ve çocuğun, kariyer planlamalarının çok gerisinde kalması şaşırtıcı olmasa gerektir. Evlendikten sonra üzerlerine binen ekstra yüklerle kariyerleri risk altına giren kadınlar, kocalarına bağımlı hale gelirken, bu durum, özellikle boşanmalarda, kadınları mali açıdan oldukça zor bir duruma sokmaktadır (Luschmann, 2019, s.129). Bu nedenle, Japonya’da kendilerine öngörülen anne ve ev hanımı rollerinin ötesinde bir yaşam kurma arzusu duyan kadınların sayısı oldukça yüksektir (Hirakawa, 2004, s.435).

Ekonomik kriz sonrası yaşanan durgunluk, sadece işsizlik oranlarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda sosyo-kültürel değişimlerle, toplumda bir güvensizlik duygusunu da ortaya çıkarmıştır (Dasgupta, 2009, s.79-80). Uzayan ekonomik durgunlukla beraber yaşanan dönüşüm, savaş sonrası ortaya çıkan çekirdek aile modeli ve dolayısıyla kadınların ev işleriyle, erkeklerinse çalışma hayatıyla idealize edildiği evlilik gibi mevcut heteronormatif pratiklerin işlevselliğini zora sokmaya başlamıştır (Nast, 2016, s.767). Ancak, geleneksel aile yapısı, Japonya’da heteronormatif bir ideolojik aygıt olarak işlev görmektedirken, evlilik de, heteroseksüel ilişkinin kurumsallaşması ve bununla ilintili ayrıcalıklar ve hakların kazanılmasını içermesi bakımından çok önemlidir. Bu açıdan, ülkede, eşcinsel evlilik, kamu düzeni ve ahlakına aykırı olduğu gerekçesiyle yasal olarak tanınmamaktadır.

Homoseksüel evliliğe izin verilmesi demek, evlilik kurumunun sağladığı haklardan yararlanmanın yanında, devlet için pragmatik bir anlam da taşımaktadır. Eşcinsel evliliğin yasallaştırılmasına karşı duyulan endişe, Japon aile politikası ve bu aile modeliyle elde edilmeye çalışılan hedeflerle ilgilidir. Hem çocuk yetiştirme, hem de yaşlı bakımının gerçekleştirilebileceği bir alan olarak aile, Japon hükümetlerinin gündemindeki en acil meselelerin ikisine de birden çözüm sağlamaktadır. Bu açıdan, heteroseksüel evliliklerin teşvik edilmesi Japon hükümetlerinin en önemli gündem maddesi olmaya devam ederken, bir taraftan da, LGBT hakları ile eşcinsel evliliğe olan taleplerin de, yönetim tarafından görmezden gelinmesine sebep olmaktadır. G7 ülkeleri arasında, homoseksüel birlikteliklere herhangi bir yasal tanınma sağlamayan tek ülke Japonya’dır. Bazı belediyelerde, eşcinsel

birlikteliklere çift olduklarına dair sertifikalar veriliyor olsa da bu belgeler yasal olarak tanınma sağlamamaktadır.

Anayasanın 24. maddesiyle düzenlenen evliliğe ilişkin şartlara göre, evlilik her iki tarafın karşılıklı rızasına dayalı olarak kurulmalı ve eşit haklara sahip karı ve kocanın ortak dayanışmasıyla devam ettirilmelidir.⁹⁶ 2019 yılında, eşcinsel evlilik yasağına karşı açılan davaların da yer almasıyla, anayasadaki bu maddenin revize edilmesi gerekliliği parlamentoya taşınmıştır. Bu dönem başbakan koltuğunda oturan Abe'nin, konu hakkındaki düşünceleri, mensubu olduğu partinin ideolojisini yansıttığının yanında, aile kurumunun da yönetim için ne derece önemli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Yaptığı farklı konuşmalarda, evlilik kurumunu, eşcinsel çiftleri de kapsayacak şekilde genişletmenin, mevcut anayasayla öngörülmediğini dile getiren Abe, aile değerlerinin özünü oluşturması nedeniyle bu mesele üzerinde çokça kafa yorulmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır.

Çünkü eşcinsel evliliğin yasallaşması demek, Japonya'da ailenin vaaz ettiği anlamın yeniden tanımlanmasının gerekli olması demektir. Eşcinsel evlilik talebinin, aile birliğine, heteronormatif ideolojiye ve toplumsal cinsiyete meydan okuması nedeniyle, bu tarz bir değişikliğin hayata geçirilmesi durumunda, er ya da geç, Japonya'nın geleneksel aile sisteminin ortadan kalkması söz konusu olacağından, heteroseksüel evlilik üzerine kurulu aile yapısının devamlılığının sağlanması, yönetimdeki LDP⁹⁷ için kritik bir öneme sahiptir. Bu amaçla, 2015'te eğitimin yeniden yapılandırılması için Bakanlar Kurulu içerisinde kurulan konsey, müfredattaki ahlak bilgisi eğitiminin revize edilmesi için tavsiyelerde bulunmuş ve vatanseverlik, ailenin önemi ve Japon değerleri gibi LDP'nin ideolojisine hizmet edecek konular müfredata dâhil edilmiştir (Bamkin, 2018).

Keskin sınırlarla ayrılmış olan cinsiyetler arası iş bölümüne dayanan bu ilişki modelinin, yaşamları çalışma ile sıkı bir şekilde düzenlenip, kontrol edilen erkeklerin hayatına da negatif etkileri olmuştur ve olmaya devam etmektedir (Mathews, 2003, s.109). Erkekler açısından duruma bakılacak olursa, bir önceki neslin sahip olduğu iş güvencesine sahip ol(a)mamanın ötesinde, artan rekabet ortamında aile geçindirebilecek kadar maddi gelir

⁹⁶ https://www.japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html erişim tarihi 17.08.2020

⁹⁷ Liberal Demokrat Parti (自由民主党, Jiyū-Minshuto) ya da kısaltılmış haliyle LDP (自民党, Jiminto), 15 Kasım 1955 tarihinde kurulmuştur. Muhafazakâr ve sağ kanat popülizme dayanan parti, Japon milliyetçiliğine yaptığı vurguyla ön plana çıkmaktadır. İçinde, aşırı sağcı grupların da yer aldığı parti, kurulduğu tarihten beri, neredeyse kesintisiz olarak ülke siyasetinde liderlik yapmıştır. 1993-94 arası ile 2009'dan 2012'ye kadar geçen süreler haricinde, LDP tek başına ya da iktidar ortağı olarak, kurulan tüm hükümetlerde yer almıştır.

sağlayacak bir işe girmenin çok zor hale gelmesi, evliliğin ertelenmesi gereken bir seçenek olarak onların da önlerinde durduğunu göstermektedir. Özellikle işsiz olan ya da sabit gelir getiren bir işte çalışmayan erkekler, kadınların eş tercihlerinde cazip bir seçenek değildir (Fukawa, 2008). Erkeklerin artık ömür boyu iş garantili işler bulamaması ve daha düşük ücretlere razı olmaları, evin geçimi için, tek maaşın yetmemesine yol açmaktadır. Bu durum, çiftlerden her ikisinin de çalışmasını zorunlu kılmaktadır. Gerek altyapı eksikliği, gerek kültürel baskı, gerekse de çocuk yetiştirmenin maliyeti, çiftleri çocuk yapmaktan alıkoymaktadır. Çalışan kadının, çocuk bakımı için işi bırakması, eve bakılacak yeni bir üye katılmışken, eve gelir getiren birinin eksilmesi demek olacağından, çocuk sahibi olmak ve/ya birden fazla çocuk yapmak, her açıdan çiftlerin önünde engel olarak durmaktadır.

Abe liderliğindeki LDP'nin, ailenin teşvik edilmesine yönelik çabalarından belki de en göze çarpanı, bekârların eş bulabilmelerini kolaylaştırma ve onları evliliğe teşvik etmek için, çeşitli aktivite türlerini kapsayacak şekilde uygulamaya koyduğu programlardır. Hem yerel hem de ulusal düzeyde, hükümet tarafından desteklenen ve kaynak ayrılan bu programlarla⁹⁸, konferans ve etkinliklerin düzenlenmesi, eş arayanlara deneyim aktarımı yoluyla destek olunması, belirli bir tür hobi, sanat ya da spor dalı üzerine aktiviteler düzenlenmesi vb. yöntemler yoluyla bekâr erkek ve kadınların bir araya gelmesi sağlanmaktadır. Kişilerin kendileri için en uygun olan eş adayıyla tanışabilmeleri için, gerekli ortam ve fırsatın bu yolla sağlandığı düşünülmektedir. Bir tür çöpçatanlık hizmeti olan bu olgu, ülkede *konkatsu*⁹⁹ olarak bilinmektedir.

Bu kavramın popülerlik kazanıp, yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması, 2008 senesinde yayınlanan “Konkatsu Jidai” isimli kitapla birlikte gerçekleşmiştir. Kitapta evlilik için uygun bir eş adayı bulmanın zorlukları ve bu duruma yol açan koşullar hakkında verilen bilgilerin yanında, bu zorlukların nasıl üstesinden gelinebileceğine dair bekârlara verilen tavsiye ve öneriler de yer almaktadır (Masahiro ve Toko, 2008). Aynı yazarlar tarafından 2009 yılında, biri kadınlara, diğeri de erkeklere hitap eden ve içinde evliliğe hazır olup olmama, ideal eş adayını tanıma ve hangi tür aktivitelerin kendilerine uygun eş arayışında yardımcı olacağı vb. konularda bilgiler, tablo ve grafiklerin yer aldığı iki kitap daha yayınlanmıştır (Dalton ve Dales, 2016). Genç erkeklerin ekonomik olarak kendilerini çok

⁹⁸ <https://the-japan-news.com/news/article/0006980948> erişim tarihi 15.09.2020.

⁹⁹ Konkatsu terimi, evlilik (*kekkon*, 結婚) ile aktivite/faaliyet (*katsudo*, 活動) anlamlarına gelen iki kelimenin birleşiminden oluşur. İngilizce'ye “marriage/spouse hunting” olarak çevrilen bu kavramla, evlenmek için uygun bir aday arayışı ve bu yöndeki çaba anlatılmaktadır.

güvende hissetmedikleri günümüz Japonya'sında, aynı zamanda kişilerin yoğun mesai saatleri nedeniyle karşı cinsten birisiyle tanışma ve flört etme şansları da son derece kısıtlıdır. Kendilerine uygun bir eş adayı bulmak için bir araya gelen kadın ve erkekler, birbirleriyle tanışma, konuşma ve bilgi edinme fırsatı yakaladıkları bu programlarla, eş arama çabalarını etkin ve güvenli bir şekilde gerçekleştirmiş olmaktadır. Kurumsal gözetim altında bir araya gelen kişiler kendilerini güvende hissederken, katılımcıların hepsi için evliliğin temel amaç olması, eş arama için harcanan zaman ve gayretin de en verimli şekilde kullanılmasını sağlamaktadır.

Uygun eş adayını bulmak için, sanal ortamda da pek çok sitenin yer aldığı ülkede, yerel yönetimlere sağladığı mali destekle devlet de belli bölgelerde çöpçatanlık siteleri kurulmasına öncülük etmektedir.¹⁰⁰ Bunun dışında, hükümetin desteklediği bir diğer uygulama ise, yapay zekânın, birbirine uyumlu çiftleri eşleştirmek için kullanılmasıdır.¹⁰¹ Devletin desteklediği programlar dışında, çöpçatanlık için kurulan özel girişimlerin de yer aldığı *konkatsu*, giderek yaygınlık kazanmış ve bir sektör haline dönüşmüş durumdadır. Oteller başta olmak üzere, pek çok işletme için gelir kaynağı haline gelen *konkatsu* etkinliklerinin yanında, uygun eş arayışı için pek çok internet sitesi¹⁰² ve cep telefonu uygulaması¹⁰³ da bulunmaktadır. Bunun dışında, *konkatsu* temasının işlendiği televizyon dizileri ve filmler de ülkede geniş bir izleyici kitlesine ulaşmaktadır.¹⁰⁴

3.2.2. “Womenomics” ve Emek Piyasasına Annelerin Dönüşü

Erkek egemen bir toplum olan Japonya'da, cinsiyet ayrımcılığı her zaman öne çıkan bir konu olmuştur. Özellikle çalışma, ücret ve sosyal statü açısından konuya bakılacak olursa, kadınların genel olarak ikinci sınıf vatandaş olarak muamele gördükleri söylenebilir. Japon kadınlarının çoğu, ne ömür boyu iş garantisinden faydalanabilmiş, ne de, yönetici

¹⁰⁰ Örnek olarak, Fukui bölgesine hizmet veren web sitesine bakınız: <https://www.fukui-konkatsucafe.jp/> erişim tarihi 18.01.2021.

¹⁰¹ <https://the-japan-news.com/news/article/0006980948> erişim tarihi 15.09.2020.

¹⁰² Ülkede en çok tercih edilen sanal tanışma sitelerine, My-Qpit, MatchAlarm, Omiai, Frigg ve Pairs örnek olarak verilebilir.

¹⁰³ Dünyanın farklı ülkelerinde olduğu gibi, Japonya'da da, Tinder ve Bumble, en popüler uygulamalar arasında yer almaktadır.

¹⁰⁴ Japon gençlerinin evliliğe yaklaşımını, içinde bulunulan sosyo-ekonomik koşullarla birlikte ele alıp, günümüz Japon toplumunu yansıtan, 2009 yapımı ve 11 bölüm devam eden Konkatsu, televizyon dizileri arasında önemli bir yere sahiptir. Bunun dışında, 2015 yapımı olan ve 12 bölüm süren Konkatsu Deku bu türden dizilere örnek olarak verilebilir. 2019'da seyirciyle buluşan ve aynı isimli mangadan uyarlanan, Bijin ga Konkatsu Shite Mitara isimli eser de, bu alanda yapılmış filmler arasında yer almaktadır.

pozisyonlarında bulunma ayrıcalığına sahip olabilmıştır.¹⁰⁵ Genel olarak, kurum içindeki eğitim imkânlarından erkek meslektaşlarına göre daha az yararlanabilen Japon kadınlarının, bu nedenle şirket içinde ilerleme şansları kısıtlanmıştır. Pek çok Japon şirketinin, kadınları yalnızca zahmetli idari işlerde çalıştırmak amacıyla işe alması, kurum içerisinde kariyer yapma fırsatının, kadınlara çok az verildiğini göstermektedir (Hirakawa, 2004, s.431).

Buna karşın, Abe yönetiminin Japon ekonomisini içinde bulunduğu dar boğazdan kurtaracak yapısal reformlardan en önemlisini, kadın istihdamının artırılması oluşturmuştur. Japon ekonomisini yeniden canlandırma planı olarak uygulamaya koyulan “Abenomics”, doğum oranlarının düşmesi ve nüfusun giderek yaşlanması karşısında, ülkenin işgücündeki daralmaya çözüm olarak kadın emeğine odaklanmıştır.¹⁰⁶ “Womenomics”, Abe yönetiminin başlattığı bu üç aşamalı büyüme stratejisinin, kadınların güçlendirilmesi yönüne bakan tarafını oluşturmuştur (Hasunuma, 2015). Kısaca, ekonomiye katılımı kadınların desteklenmesi olarak tanımlanabilecek olan womenomics, Abe kabinesinin hedefleri arasında kilit bir noktada yer almıştır.

Ekonomide kadınların rolünü artırma yönündeki teşvik, ülke ekonomisini canlandırmanın ve içinde bulunduğu kalıcı, düşük büyüme sarmalından kurtarma hedefinin önemli bir parçası olarak görülmüştür. Uzun yıllardan beri ülke ekonomisinde etkili olan durgunlukla mücadele kapsamında, resesyonu sona erdirmek için çok yönlü bir reform programına öncülük eden Başbakan Abe, devlet borçları ve demografi sorununa da eğilmiştir. Abe kabinesince siyasetin gündemine taşınan cinsiyet eşitliğini sağlama kapsamında önerilen hedeflerde, kadınların işgücüne katılımını teşvik ve çocuk bakım hizmetlerine devlet desteği yer almıştır (Och ve Hasunuma, 2018, s.177). Kadınların çalışma ve toplumsal alanda daha aktif olma fırsatlarını artırmanın, Japonya için bir tercih meselesi olmadığını belirttiği bir konuşmasında Abe, kadınların katılımını artıracak şekilde çalışma koşullarının iyileştirilmesinin bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁷ Bu çerçevede, işgücündeki verimliliği artırmak ve istihdamın çeşitlenmesini sağlamak amacıyla da yeni düzenlemelere gidilmiştir (Watanabe, 2017).

¹⁰⁵ Japonya’da kadınların ancak çok az bir kısmı yönetici olarak çalışmaktadır. Örneğin, bölüm şeflerinin yalnızca %1’i kadındır (Herbig ve Borstorff, 1995, s.56).

¹⁰⁶ <http://www.japantimes.co.jp/news/2014/06/15/national/womenomicspush-raises-suspicions-lack-reality/#.Vk9lBa6rSRt> erişim tarihi 08.05.2020.

¹⁰⁷ http://www.japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/index_e.html erişim tarihi 19.09.2020.

Hem emek piyasasındaki arzı dengede tutabilmek, hem de azalan doğum oranlarını yukarıya çekebilmek, kadınların aktif çalışma hayatlarını sürdürürken, aynı zaman da aile kurup çocuk doğurmalarına bağlıdır. Ülkenin en temel sorunlarından ikisine birden çare olabilecek potansiyeli elinde bulunduran kadınlar, bu nedenle Abe'nin ekonomi politikalarının odağında yer almıştır. Bu durum, 2012'de başa geçtikten sonra, başbakanın neredeyse her fırsatta konuyu gündeme getirmesini sağlamıştır. Sadece ülke içinde değil, yurtdışında yaptığı konuşmalarda da bu konuya eğilen başbakan, ayrıca kabinesinde görev verdiği kadın bakanlarla da bu çabasını göstermeye çalışmıştır. Bu alandaki çalışmaları desteklemek için yapısal değişiklikleri de değerlendiren başbakan, çalışan annelerin çocukları için gündüz bakım imkânlarının çoğaltılmasına, ayrıca, işe alınma ve terfi konularında kadın sayısının artırımı için şirketleri ikna etme çalışmalarının yapılmasına da önem vermiştir.

Kadınların çalışma hayatına katılımını artırma ve bu yolla ekonomiyi güçlendirme amacıyla, çocuk bakım desteklerini artırmak ve yaşlı aile üyelerine bakım için işten ayrılmaları azaltmak için sosyal güvenlik hizmetlerini yeniden yapılandırmak bu açıdan öncelik verilen iki temel konu olmuştur (Takashi, 1997). Kadınların iş yerlerinde maruz kaldığı, ayrımcı muamele ve cinsiyetçi tutumların değişmesi, eşit işe eşit maaşın garanti edilmesi, kadınların üst pozisyonlara gelebilmesi vb. pek çok meseleyi içinde barındıran kadınların istihdamı, gerekli yasal düzenlemeler yapılsa bile, hedeflenen sonucu garanti etmekten uzak kalmıştır. Abe yönetiminin toplumda kadınların güçlendirilmesine yönelik girişimleri, ekonomik büyüme, doğum oranlarının artırılması ve uluslararası arenada ülke imajına katkıda bulunması gibi daha büyük politika hedeflerine hizmet etmesi için bir araç olarak kullanıldığından, bu girişimler büyük ölçüde sembolik bir nitelik taşımıştır (Och ve Hasunuma, 2018, s.178). Zira Abe yönetiminin cinsiyet eşitliğini sağlama yönündeki teşviklerinin ne kadar etkili olabileceği, yüksek kademelerde kadınların istihdamı konusunda hedeflenen rakamlara ulaş(a)mayan şirketlere herhangi bir yaptırım öngörülmemesinden de anlaşılabilir (Nakano, 2018, s.72).

Ataerkil normların, çalışma yerlerindeki erkek dayanışmasıyla iç içe geçmişliği, kadınları farklı türden istismarlara karşı savunmasız bırakacak türdendir. Diğer taraftan, her ne kadar, ev işleri ve çocuk bakımına eşlerine yardımcı olma konusunda erkeklerin belli konularda¹⁰⁸ kanalize edilmesi söz konusuysa, en azından belli bir süre bebeğin beslenmesi için, annenin üzerine düşen yük daha fazla olmaktadır. Biyolojik süreçlerin yanı sıra,

¹⁰⁸ Babalık izninin kullanılmasının teşvik edilmesi, bu konular arasında en göze çarpanıdır.

toplumdaki değerler de kadınları ev ve çocuklarla ilişkilendirirken, erkeklerin geçimin sağlayıcısı olarak kodlanması, getirilen düzenlemelerin beklenen sonuçları hemen vermeyeceğini işaret etmektedir. Bu açıdan, esas noktayı, hedeflenen değişimi sağlamak üzere alınan tedbirlerin ne kadar etkin ve verimli olacağı ile bunların başarılı bir şekilde sürdürülüp sürdürülemeyeceği oluşturmaktadır.

Hem ailenin teşvik edilmesi hem de kadınların emek piyasasına daha yoğun katılımının, ister çalışma alanlarında, isterse de ailedeki görev ve sorumlulukların paylaşılması konusunda olsun, sadece kadınlar üzerinde etki etmeyeceği açıktır. Kadınların kariyerleriyle beraber anne olabilmelerini de sağlama yönünde adımların atılması, erkekleri de hem sosyo-ekonomik hem de kültürel değerler ekseninde zorunlu değişime mecbur bırakacaktır. Kimi bu duruma uygun davranmanın gerekliliklerini yerine getirerek toplumdaki koca ve baba figürünü değiştirecekken, kimi içinse bu durum muhafazakâr tepkilere yol açacağından cinsiyetçiliğin artması beklenebilir. Erkeklerin bir kısmı içinse, her iki seçenekten de kaçınma, üçüncü bir yol olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun kendilerine dayattığı erkeklik modelinden tümüyle sıyrılmak isteyenler için, aile kurumundan uzak durmak en önemli koşuldur. Cinsellikten tümüyle kaçınan erkekler olduğu gibi, yönelimlerini homoseksüel ilişkiye çevirenler de az değildir. Ataerkil değerlerin muhafazasını savunanlar için, kadınların ekonomideki görünürlükleri kadar, tanımlarına uymayan erkeklerin de toplumdaki yeri sorundur. Sağ muhafazakâr yönetimin de bu yönüyle, ikilemde kalması muhtemeldir. Ama diğer taraftan da, aslında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama amacı gütmeyen hükümetin, gerekli tedbirleri almayacağı ve tüm yükün kadınların üzerine kalacağı açıktır.

Durağan ekonomisini yeniden canlandırabilmek için, kadınların çalışma hayatına daha çok ve aktif katılımının sağlanarak, onlara parlamaları için bir şans verme sloganıyla, Abe yönetiminin ortaya attığı kadın istihdamını artırmaya yönelik politikaların, maddi koşullar göz önüne alındığında, gerçekleştirilmelerinin iddia edildiği kadar kolay olmayacağı ortadadır. Emek piyasasına daha çok kadının katılımını sağlamak için, en öncelikli konu, kadınların önündeki sosyal ve politik kısıtlamaların kaldırılması olmaktadır. Cinsiyetler arası eşitlikçi bir tutumun ve daha esnek çalışma koşullarının gerekli olduğu bu durumda, kadınların hem fiziksel olarak hem de psikolojik olarak kendilerini rahat ve güvende hissedebilecekleri bir iş ortamı oluşturulması gerekmektedir. Kadınların istihdama daha çok katılmasını teşvik etmek, gerekli yasal düzenlemelerin yanı sıra, kadınlara özel konularda gereken ekstra önlemlerin de alınmasını zorunlu hale getirmektedir. Bunun içerisine, erkek

egemen olan çalışma hayatının, kadınları dezavantajlı duruma düşürecek niteliklerinin belirlenmesi ve şirketlerin bu yönde teşvik ve cezalarla adım atmasının sağlanması da dâhil edilmelidir. Evli ama özellikle hamile ve/ya anne olan kadınlara, mesai saatlerini çalışma ve özel hayatlarını dengede tutabilecekleri şekilde ayarlamalarına fırsat verilmesi önemlidir. Ücretli annelik izninin yanı sıra, kadınların sosyal güvenlik ve iş güvencesinin de sağlanması ve çocuklu kadınlar için, şirketlerin ve/ya devletin gündüz bakım evi olanaklarını artırıp, yaygınlaştırması gerekmektedir.

Düşük doğum oranlarıyla mücadele edebilmek için devletin izlediği iki temel yöntemden biri, çocuk sahibi olanlara doğrudan destek vermek; diğeri de, evliliği teşvik edecek yönde gereken düzenlemeleri yapmaktır. Bu amaçla, 1999 yılında gündüz bakım evleri ve aile destek merkezlerine verilen devlet yardımı artırılmış, 2001 yılında %25'ten %40'a çıkarılan, çocuk iznine ayrılan çalışanın maaşından ödenek oranı da, 2007'de %50'ye yükseltilmiştir (Jones, Straughan ve Chan, 2009, s.8-9). Şirketlerin, kullandıracakları izin başta olmak üzere, çocuk sahibi olduklarında çalışanlarına destek olacakları yönünde teminat ve güven vermesini isteyen hükümet, bu yolla kurumlar aracılığıyla da doğum oranlarını artırmak için uğraşmaktadır. Ancak, işverenlerin, çalışanların ve hatta politika yapıcılarının ataerkil tutumları, esnek çalışma saatlerinin olmayışı ve iş yerine yakın kreş açılmaması vb. pek çok faktör, iş koşullarını çalışan annelerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek donanım bakımından eksik bırakmaktadır (Jones, Straughan ve Chan, 2009, s.14).

Ülkedeki düşük doğum oranları, Japon hükümetini, erkeği eve ekmek getiren rolünün ötesinde başka yönleriyle de ön plana çıkararak, erkeklik kurgusunda açıktan etkili olmaya da zorlamıştır. Erkeklerin eşlerine destek vermeleri halinde, kadınların doğum ve çocuk bakımı konusunda daha istekli olacakları yönündeki varsayıma dayanarak, hükümet 90'lardan itibaren çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Doğum oranlarındaki düşüşü, babaların çocuk yetiştirmede katılımlarının olmamasıyla ilişkilendiren bir dizi resmi raporun yayınlanmasının ardından, bu konuya artan ilgi yeni sosyal politikaların belirlenmesine zemin hazırlamıştır (Sano ve Yasumoto, 2014, s.323). Bu çerçevede, çok çalışan ve evde olmayan baba figürünün yerine, eşine yardımcı ve çocukların bakımında sorumluluk üstlenen baba imajının ideal olarak ön plana çıkartılması sağlanmıştır. Bu amaçla, erkeklerin eşlerine ve eve olan ilgilerini artıracak ve onlara bu alanlarda daha aktif rol alabilmek için vakit ayırmalarını sağlayacak yönde, devletin tedbirler alması söz konusudur. Babalık izni başta olmak üzere, yıllık izinlerin kullanılması, mesai saatlerinin daha makul seviyelere çekilmesi vb. kimi düzenlemelerin yanında, devletin popülerlik kazandırmaya çalıştığı *ikumen* profiliyle de

söylemsel ve kurgusal olarak ailesiyle ilgilenen baba imajı toplumsal hayatın bir parçası haline getirilmiştir.

Bu yeni eş ve baba idealini anlatmak için ortaya atılan ve yaygın bir kullanım kazanan “*ikumen*”¹⁰⁹ terimi, Japon aile yapısında yaşanan dönüşüme bir örnek olarak gösterilmektedir (Mizukoshi, Kohlbacher ve Schimkowsky, 2016, s.213). Bir reklam şirketi tarafından ortaya atılan bu kavram, toplumdaki popüleritesinin yanında, devlet yönetimince de benimsenmiş ve doğum oranlarındaki düşüşe bir çare olarak düşünülmüştür (Mizukoshi, Kohlbacher ve Schimkowsky, 2016, s.213). Öte yandan, çocuk bakımına erkeklerin ortak olması, kadınların emek piyasasına katılımını artıracak, çocuk bakım hizmetlerine yönelik yeni bir pazar oluşturacak ve aynı zamanda da, yönetimin cinsiyet eşitliği söylemine de katkı sağlayacak için, hükümetlerce desteklenmiştir (Mizukoshi, Kohlbacher ve Schimkowsky, 2016, s.216). Sağlık, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2010 yılında başlatılan “İkumen Projesi” ile erkeklerin çocuk yetiştirme konusunda katılımını sağlayacak şekilde babalık izni gibi çeşitli yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Bakanlığın başlattığı bu projeyi, babalık izni için gerekli olan yasal revizyonlar izlemiştir. Hatta babalık izni kullanımının çok düşük olması karşısında, yönetim “çocuk yetiştirmeye katılmayan erkek, baba değildir” sloganıyla bir kampanya bile başlatmıştır (Porter ve Sano, 2009, s.13).

Aile odaklı bu erkek profili, diğer adıyla *ikumen*, geleneksel ataerkil kültüre açıktan karşı gelmektedir. Japon şirket kültürünün değerleri çerçevesinde, çalışanlardan beklenen azami gayret ve verim, iş dışında kalan diğer faaliyet alanlarını ikincil bir konuma indirmiştir. Salaryman erkekliğinin tecrübe edildiği şekliyle, keskin sınırlarla ayrılan cinsiyetler arası iş bölümü düşünüldüğünde, temelde erkekler üzerine kurulu olan istihdamın, yeni yasal düzenlemelerle getirilen değişikliklere karşı direnç göstermesi şaşırtıcı değildir. Kadınlarla özdeşleşmiş bir mesele olan çocuk bakımı, gerekli kanuni şartlar sağlansa bile, toplumun ve özellikle diğer şirket çalışanlarının bu konudaki tutumları nedeniyle, büyük çoğunlukla annenin üzerinde kalmaya devam etmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Çocuk yetiştirme/bakımı anlamına gelen *ikuji* (育児) teriminin, kısaltılması olan *iku* ile türetilmiş olan *ikumen* kelimesi, çalışma ve/ya geleneksel olarak erkeklikle özdeşleştirilmiş diğer faaliyetler yerine, çocuk yetiştirmeye öncelik vermeyi seçen erkekleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

¹¹⁰ Bakanlığın verilerine göre, 2011 yılında, erkeklerin %30’dan fazlasının çocuk iznine ayrılmak istediklerini belirtmelerine rağmen, gerçekte sadece %2,6’sının bu olanaktan yararlandığı belirtilmiştir. Hükümetin, bu oranı, %13’lere kadar çıkarma yönünde hedefleri bulunmaktadır (Ministry of Health, Labour and Welfare, 2013b).

Diğer bir deyişle, salaryman erkekliğinin üzerine dayandığı temel olan çalışmaya verilen değerin toplumsal tutumu belirleyen etkisi, aile hayatına da özen göstermeye istekli erkeklerin, eleştirilmesine ve iş yerinde onaylanmamasına yol açmaktadır. 2014 yılında, Japon Sendikalar Konfederasyonu tarafından yapılan başka bir araştırmada da bu durumu destekler nitelikte bulgulara rastlanmıştır. Buna göre, babalık izni için yapılan başvuruların yarısı işyerleri tarafından reddedilirken, bu izni kullanmak isteyen erkekler de genel olarak iş yerinde çalışma arkadaşlarının zorba tutumlarına maruz kalmıştır. Erkeklerin ailelerine vakit ayırmalarına olanak sağlayacak aile dostu politikaların şirketlerde izlenmesi için çeşitli düzenlemeler yapan hükümetin çabalarına rağmen, gerçekte pek çok şirket salaryman erkekliğine ait değerlerle uyum içerisinde kalmaya devam etmektedir. Ülkede babalık iznine ayrılan erkeklerin %2'nin üzerine çıkmaması, Japon kurumsal kültüründeki hiyerarşik yapının, toplumsal bir kabul olarak kök saldiğini ve erkeklerin babalık iznine ayrılmasına sıcak bakmadığını göstermektedir (Sano ve Yasumoto, 2014, s.324). Bu değerlerin varlığı da çocuk bakımında aktif rol almak isteyen erkeklerin eril vasıflarının sorgulanmasına, eleştirilmesine ya da psikolojik şiddete varan uygulamalara götürdüğüne işaret etmektedir.

Her ne kadar, istatistiki verilerde, hem kadınların hem de erkeklerin önemli bir kısmı, babaların çocuk bakımında daha fazla rol almaları gerektiğini kabul etseler ve bu alanda bazı ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, yine de değişim yavaş gerçekleşmektedir (Ishii-Kuntz, 2003). *Ikumen*in medyadaki görünürlüğü artsa da, bu babaların da çoğu çocuk bakımı ve ev işlerini annelere bıraktığından, yaşam tarzlarının pek çok yönü, savaş sonrası ortaya çıkan salaryman modeliyle benzeşmeye devam etmektedir. Bunun bir sebebi, *ikumen* imajını öven kitle iletişim araçlarında, bu babaların, zayıfları-çocuk ve anne- koruyarak ulusa hizmet eden hiper-maskülen ikonlar olarak yer almalarıdır. Birer süper kahraman gibi tasvir edilen bu erkeklerin rollerinin daha çok anlayışlı ve eşlerine destek veren kocalar olarak vurgulanması, mevcut klişeleri pekiştirmeye yararken, resmettiği pasif babalık modeliyle, cinsiyete dayalı iş bölümünü büyük ölçüde dokunmadan bırakmaktadır.

Bütün bunlar, günümüz Japonya'sında, erkekliğin, baba olarak aktif bir rol oynamaktan ziyade, çalışma ve ailesini geçindirme görevleriyle tanımlanmasının hala geçerliliğini koruduğunu göstermektedir (Mizukoshi, Kohlbacher ve Schimkowsky, 2016, s.214). Geleneksel olarak yetişkinliğe geçişin bir belirtisi sayılan evlenme ve aile kurma, emek piyasasında artan güvencesizlikle mücadele etmek zorunda olan gençler için artık ertelenen, hatta kimi zaman tümüyle vazgeçilen bir seçenek haline gelmiştir (Asahina, 2019, s.4). Tüm bu faktörler bir arada düşünüldüğünde, devletin başlattığı *ikumen* projesinin,

başarılı olmasının önünde çeşitli engellerin olduğu ve bu projenin gerçek bir değişimi başlatmasının kolay olmayacağı açıktır. Ancak, yine de bu projenin başlatılması, toplumsal cinsiyet değerlerinin değişimiyle ilgili bir ipucu olarak okunabilir.

Geleneksel olarak kesin sınırlarla ayrılan cinsiyetler arası iş bölümünü dönüştürmeye yönelik bir adım olarak okunabilecek olan bu girişim, aslında devletin diğer hedefleriyle uyumlu şekilde uygulamaya koyulmuş olan ve pratik bir amaca hizmet eden bir çabasıdır. Bir taraftan emek arzındaki eksikliği kadınların iş yaşamına daha aktif katılımlarıyla kapatmaya çalışan devlet, diğer taraftan da, doğum oranlarının artışı sağlamak mecburiyetindedir. Bu durum, kadınları kariyer ile evlilik arasında tercih yapmaya zorlamayacak, aksine, çocuk sahibi olduktan sonra da, kadınların çalışmaya devam etmelerine kolaylık sağlayacak şekilde gerçekleştirilmelidir. Bunun bir yolu da, kadınların sorumluluğunda görülen ev işleri ile çocuk bakımının, erkeklerin de katkı sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesidir. Hem söylemsel olarak teşvik hem de getirilen kimi düzenlemelerle başarılmaya çalışılan bu çabanın, yüzeysel kalma ihtimali oldukça yüksektir. Politikaların aktif olarak hayatın içerisinde gerçeklere dönüşmesi ve pratik edilmesi zaman almaktadır. Özellikle, iş hayatının katılımı ve cinsiyetler arası iş bölümünün geleneksel olarak keskin sınırlarla ayrılmış olduğu ülkede, kadınlarla erkekler arasındaki uçurumun o kadar kolaylıkla kapanmayacağı açıktır. Toplumun ama daha da önemlisi erkeklerin bu tarz bir dönüşüme istekli ve hazır olması gerekmektedir.

Diğer bir deyişle, değişim, eldeki imtiyazların kaybı anlamına geleceği için çoğu erkek için bu durum arzulanan bir durum olmaktan uzaktır. Dahası, neo-muhafazakâr devletin gücünü aldığı söylem ve pratiklerden kendini ayırması ve radikal bir dönüşümü savunması da mümkün değildir. Her şeyden önce, devletin amacı azalan nüfusun sebep olduğu emek arzındaki düşüşe çözüm bulmaktır. Bunun kısa vadeli çözümü kadınların iş dünyasına katılması iken, eş zamanlı olarak uzun vadeli çözüm için de çalışılması gerekmektedir. Bu da, evliliği teşvik etmek ve insanların çocuk sahibi olmasını özendirmekten geçmektedir. Bu açıdan, devletin kronik ve varoluşsal bu soruna dair bulduğu çözüm elbette ki, total bir değişimi öngörmemektedir. Çünkü bu varoluş her şeyden önce ailenin devamına ve heteroseksüel ilişkinin varlığıyla yeni nesillerin üretilmesine bağlıdır. Aile, doğum, çocuk bakımı da geleneksel cinsiyetler arası iş bölümünün en temel dayanak noktasını oluşturmaktadır.

Hem istihdam hem de nüfus politikalarında amaçladığı hedeflere ulaşabilmesi için, heteroseksüel ilişki üzerinde yükselen aile birliğine ihtiyaç duyan devlet, *ikumen* projesiyle eril vasıfları değiştirmeyi ya da zayıflatmayı değil, tam tersine, çocuk sahibi olma ve erkeğin kadın üzerindeki üstünlüğünü devam ettirebilmesinin bir yolu olarak aile kurumunun güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Her ne kadar erkeklerin baba olarak daha aktif ve katılımcı rol oynamaları, geleneksel erkeklik formundan bir tür sapma ve karşı koyuş olarak okunabilse de, yine de, bununla eşler arasındaki sorumlulukların tamamıyla eşit paylaşılacağı anlamı çıkmamaktadır. Her şeyden önce, yapısal kısıtların yanı sıra, erkeklerin kadınlardan daha yüksek ücret almaları nedeniyle çocuk bakımı için izne ayrılmayı seçen tarafın çoğunlukla kadın olacağı açıktır. Diğer bir deyişle, kadın ve erkek arasındaki gelir eşitsizliği ile çocuğu büyütme konusunda kimin en uygun olduğuna dair toplumun beklentisi, ebeveyn izninin anne ve baba arasındaki eşitsiz bölüşümüne sebep olmaktadır (Morrone ve Matsuyama, 2010, s.372).

Ayrıca, özellikle doğumun ilk dönemleri ile bebek bakımının kendine has özellikleri göz önüne alındığında, bakımın babadan çok annenin omuzlarına yüklendiği de düşünülecek olursa, babalık izni kullanımıyla ilgili yasal düzenlemelerin beklenen sonucu verme ihtimali düşük kalmaktadır. Tüm bu yapısal ve biyolojik faktörlere ek olarak, toplumsal değerler ve geleneksel şirket kültürünün de şekillendirdiği genel tutumun, erkeklerin isteseler bile, çocuk bakımına ilişkin yargıları yıkmalarını ya da bu yönde aktif rol almalarını zorlaştıracığı açıktır. Her ne kadar babalık izni hukuki güvenceye bağlanmış¹¹¹ olsa da, çalışma ortamı koşulları ile iş etiğine ait geleneksel değerlerle beraber düşünüldüğünde, erkeklerin bu hakkı kullanmayı talep etmeleri imkânsıza yakındır. Bu konuda ilerleme sağlanabilmesi için, hem kadınların hem de erkeklerin farklı alanlara yönlendirebilecekleri potansiyellerini kısıtlayan, kadınların yerinin öncelikli olarak ev olduğu varsayımına dayanan cinsiyetçi görüşün sorgulanması büyük önem taşımaktadır (Nakano, 2018, s.78).

Çalışma hayatındaki hayal kırıklıkları ile birleşen alternatif cinsiyet pratiklerinin tanınırlığının yaygınlaşması, bazı genç erkekleri çocuk bakımında aktif rol almaları için teşvik etmektedir. Bu açıdan, bazı erkekler kendi çocukluklarında, babalarının yokluğunda tanımlanan aile olma deneyimlerine karşı, kendi babalık davranışlarını değiştirerek cevap vermektedirler. Ancak devlet açısından duruma bakılacak olursa, erkekleri ev içi roller ve çocuk bakımında teşvik etme, kadınların evlilik ve doğuma daha sıcak bakmalarını sağlama

¹¹¹ 1992 yılında getirilen Çocuk Bakım İzni Hakkı, Ikuji kyūgyo ho (育児休業法) ile Japonya’da erkekler çocuk sahibi olduktan sonra, dilerlerse babalık iznine ayrılabilme hakkını elde etmiştir (Charlesbois, 2014).

ve evlilikleri artırma amacı taşımaktadır. Eş zamanlı olarak hem kadınların işe katılımı sağlanırken, hem de yeni nesillerin meydana gelmesinin mümkün kılınması, ülkenin iki kronik ve birbiriyle ilintili problemine çözüm bulma çabalarının kesişim noktasına kadınları koymaktadır. Burada aile kurmaya teşvik ve doğurganlık, toplumsal cinsiyet normlarını heteronormativite üzerinden yeniden kurmak demektir. Erkeklere yeni yardımcı roller biçilmiş olsa da, esasında erkek üreme potansiyeli ile kadın erkek arasındaki hiyerarşik yapının devamlılığını sağlama, devletin bu yöndeki çabalarının odağında yer almaktadır.

3.3. Erkeklikte Diğer İnşa Alanları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması, küreselleşmeyi mümkün kılmıştır. Küreselleşme sürecine eşlik eden ve onun ardındaki temel güçlerden biri olan neoliberal iktisadi sistem, sadece ekonomi alanında değişikliklere sebep olmakla kalmamış; aynı zamanda, sosyo-kültürel ve siyasi hayatta da dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bireyin devletle olduğu kadar bireyin bireyle olan ilişkilerini de etkileyen bu süreç, toplumsal norm ve değerler kadar, var olan güç ilişkilerini de değişime maruz bırakmıştır. Bu dönemde, geleneksel normlar sorgulanırken, güce erişim kanalları da çeşitlenerek farklı ve yeni türden sosyal birliktelikler, kimlikler ve ifade ediş tarzları ortaya çıkmıştır. Muhafaza edilen hiyerarşik yapılanmaların yapı-söküme uğratılarak, farklı yorumlara açılması, toplumsal olarak inşa edilen kurguların da çözülüşünü başlatmıştır. Toplumsal inşalardan biri olan kadınlık ve erkeklik de, bu süreç içerisinde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik değişimlerden etkilenmiş ve bunların yeni şekillerde tekrar kurgulanmaları mümkün hale gelmiştir.

Küreselleşmenin Japon toplumuna olan ilk etkileri de şüphesiz ekonomi alanında gerçekleşmiştir. 1990'ların başından itibaren, ekonomisindeki durağanlıkla mücadele eden ülkede, Soğuk Savaş döneminde yakaladığı finansal başarı, artık yerini neoliberal iktisadın kurallarına bırakmıştır. Bu çerçevede, 1991'den 2002'ye kadar geçen süre, ülke siyasetinde “kayıp on yıl” diye adlandırılmıştır. Ekonomik durgunluk, kurumsal yeniden yapılanma ve yükselen işsizlik oranlarıyla birlikte, toplumda büyüyen sosyo-kültürel güvensizlik hissi ve endişe, bu on yılın Japonya için kayıplarla dolu olduğunun işaretleri olarak gösterilmiştir (Dasgupta, 2009). 1990'lara kadar, istikrarlı bir ekonomik büyüme gösteren ülke, bu yönüyle orta sınıfın nüfusun büyük bir bölümünü oluşturduğu, refahın ve sosyal güvenliğin hâkim olduğu bir dönem geçirmiştir. Öte taraftan, aynı refah ortamı, tüketim kültürünü de

yaygınlaştırmıştır. Alım gücündeki artışın, taşınmazların fiyatlarında meydana getirdiği inanılmaz artışla, büyük ölçüde spekülâtif işlemlerle büyüyen varlık balonu, 1990'lara gelindiğinde patlamıştır. Yaşanan bu kriz, yıllar süren ekonomik durgunluğa, bu durgunluk da, başta mali işleyiş olmak üzere çeşitli alanlarda yeniden yapılanmalara gidilmesini zorunlu kılmıştır. Kurumsal dönüşümlerin de gerçekleştiği bu süreçte, şirketlerin girdiği darboğaz, istihdam koşullarını da etkilemiştir. Yeniden yapılanmanın, çalışanlar üzerinde çok güçlü ve eşi görülmemiş etkiler bırakması, küresel olarak ortaya çıkan yeni bir güvensizlik ortamının yansıması olmuştur.

Ekonomik durgunluğun, istihdam sistemini değişime zorlaması, özellikle salaryman erkekliği üzerinden toplumsal cinsiyete ait değerlerin yeniden inşa edilmesi sürecini beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ordusu lağvedilip, militer değerlerin toplumsal hafızadan silinmeye çalışıldığı dönem içerisinde, Japon erkeklerinin bütünle olan bağını yeniden kuran, toplum yararı için çalışmak ve ulusuyla birlikte ülkeyi yeniden ayağa kaldırmak olmuştur. Bu anlayışın mikro yansıması olarak, evin geçimini sağlayan baba rolünün kendisine biçildiği erkekler için *ikigai* (生きがい)¹¹² çalışma üzerinden tanımlanmıştır. İş sahibi olma ve evin geçimini sağlama görevleriyle özdeşleştirilen erkekliğin, ekonomik kriz ve getirdiği değişimlerle birlikte, üzerine dayanmış olduğu zeminin sarsılmış olması, bu erkeklik kurgusunun da bir anlamda krizine yol açmıştır. Bu açıdan, özellikle orta yaş grubu erkekler, hem kendileri hem de aileleri üzerindeki ekonomik zorluklarla olduğu kadar, bir taraftan da o güne kadar erkekliklerinin üzerine kurulu olduğu ve kimliklerini inşa ettikleri çalışmanın ellerinden kayıp gitmiş olmasıyla da mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle işten çıkarılma bilhassa orta-yaş grubuna mensup erkekler için vahim sonuçlar doğuracak etkilerde bulunmuştur (Dasgupta, 2009, s.85).

Ülkenin ekonomik mucizeyi gerçekleştirdiği dönemde idealize edilen erkeklik modeli olan salaryman ile kendini adadığı şirket yapısı birbiri üzerine yükselmiş ve kalkınmadaki ivmeyi mümkün kılmıştır. Savaştan o kadar büyük bir yenilgi aldıktan kısa bir süre sonra ülkenin kendini yeniden toparlaması, bu büyümenin hep devam edeceği yönünde bir hayali de içinde barındırmıştır. Buna göre, ülkenin ekonomisiyle birlikte, şirketlerin de büyüyeceği, yeni istihdam sahalarının açılacağı ve böylelikle, orta sınıf temelli kalkınma hamlesinin devam edeceği ön görülmüştür. Ancak, 1980'lerin sonlarında alarm vermeye başlayan ekonomi, küreselleşmenin de etkisiyle, ülkedeki mevcut istihdam yapılanmasının daha fazla

¹¹² Hayat motivasyonu olarak çevrilebilecek olan bu nosyonla, hayatı anlamlı kılan değer(ler) kast edilmektedir (Mathews, 2003, s.110).

sürdürülemeyeceğini göstermiştir. Bu süreçte, sahip oldukları imtiyazlardan ödün vermek zorunda bırakılan ve hatta bazen bunları tamamen kaybeden beyaz yakalı erkekler için, bu dönüşüm oldukça sancılı bir şekilde yaşanmıştır. Özellikle, işlerini kaybedenler için, mesele hem pratik açıdan, hem de sosyo-kültürel statü bakımından oldukça zorlayıcı olmuştur. Ailenin geçimini sağlayan bu erkekler için, her şeyden önce bu durum maddi kayıp anlamına gelmiştir. İşkolik olarak adlandırılan ve işle bütünleşmiş bir imaj sergileyen bu erkekler, işsiz kalmakla, bir bakıma hayata anlam katan değerlerini de kaybetmişlerdir. Erkeğin değerini, iş yaşamındaki başarısıyla bir tutan toplumsal düşünce, işsiz kalmayı da erkeklikte bir kayıp olarak görmüştür.

Ekonomik durgunluğun, istihdam koşullarını değiştirmeye zorlaması, Japon şirket kültürüyle özdeşleşmiş olan ömür boyu iş garantisi sistemini sektöre uğratmıştır. Maliyetlerini kısma derdine düşen şirketlerin, başvurdukları ilk aracın emeğe dönük olması, bir taraftan işten çıkarmaları artırırken, diğer taraftan da, ucuz emek arayışıyla başka ülkelere taşınan üretim yoluyla istihdam olanaklarının daha da kısıtlanmasına yol açmıştır. Kriz sonrası dönemde, artan küresel güvencesizlikle paralel olarak, Japonya’da da, şirketler ile çalışanlarının çıkarları tamamen birbirinden ayrılmıştır (Muehlebach ve Shoshan, 2012, s.337). Artan işsizlik oranları ile beraber yükselen güvencesizlik, erkeğin eve ekmek getiren ve ailenin geçimini sağlayan olarak kendine yer edindiği toplumsal konumunu tehlikeye düşürmüştür. Bunun yanı sıra, gerek kariyeri evliliğin önüne almayı daha fazla tercih eder hale gelmeleri, gerekse kriz ortamında evde sadece tek kişinin çalışmasının aileyi geçindirmeye yetmemesi gibi zorunlu sebeplerden ötürü, kadınların emek piyasasına katılımlarının artması, iş sahibi olmak üzerine kurulu olan erkekliğin içine düştüğü durumu daha da karmaşık hale getirmiştir.

Varlık balonunun patlamasını takip eden dönemde art arda gelen iflaslar, işverenleri olduğu kadar çalışanları da zor duruma düşürmüştür.¹¹³ Ek olarak, ağır sanayiden hizmet sektörüne kayan ekonomik faaliyetlerin de eskiden olduğu gibi fiziksel güce ve dolayısıyla erkek bedenine olan ihtiyacının artık gerekli olmaması ile yine değişen ekonomik üretim biçiminin ucuz emek arayışı üzerinde yükselmesi de bu durumun ortaya çıkışında etkili olmuştur. Bu yolla, geleneksel olarak ücretleri erkeklerden daha düşük tutulagelmış olan kadınlar, özellikle maliyetleri düşürme amacına hizmet etmeleri nedeniyle, daha çok istihdam edilir hale gelmiştir. Tüm bu çok katmanlı ve iç içe geçmiş olguların sonucunda da yüzyılın

¹¹³ Kayıp on yıllık dönem içerisinde, ülkede işsizlik %2,1’den, %5’e yükselmiştir (Dasgupta, 2009).

sonunda Japonya’da artık “kurumsal savaşı” olarak nitelenen salaryman erkeklerinin sarsılmaz gibi görünen statüleri günden güne yıkılmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, bu dönem içerisinde yaşanan dönüşüm, Japon mucizesinin mimarı olan salaryman erkekliğinin gücüne gölge düşürmüş ve bu erkeklik modeline ilişkin eleştirilerin geliştirilmesini ve çeşitli pratiklerle bu modelin aşınmasını sağlamıştır.

Neoliberal iktisadi düzende, yarı zamanlı ve güvencesiz işler, ucuz emeğe yaslandığından, bu arzı sağlayan kadınların iş piyasasına girişleri kolaylaşmıştır. Kadınların emek piyasasında daha çok yer alması, erkeğin evin geçimini sağlayan tek kişi olma hakkını ve bu yönüyle kurduğu otoritesini de elinden almıştır. Piyasadaki kadın-erkek dengesini olduğu kadar, aile içindeki geleneksel cinsiyetçi iş bölümünü de değişikliğe uğratan bu durum, erkeklerin maddi güce ulaşmadaki tekeli ile bu yolla sağladıkları tüm güç, statü ve itibarı da derinden sarsmıştır. Bu çerçevede, erkekliğin içine düştüğü bu dar boğazdan farklı şekillerde, cinsiyete dair yeni kurgular aracılığıyla çıkmaya çalışan erkekler, Japonya’nın içinden geçtiği toplumsal dönüşümün önemli bir sembolü olarak, toplumsal cinsiyete dair bilinen geleneksel düşünce ve değerlerin değişip dönüşmesinde etkili olmaya başlamıştır.

Bir önceki neslin kolaylıkla ulaşabildiği salaryman statüsünün, artık gençler için bir hayal haline gelmiş olduğu 1990’lardaki krizi takip eden durgunluk döneminde, ömür boyu iş garantisiyle birlikte beyaz yakalıların sahip olduğu diğer avantajlı hakları da ellerinden alınmıştır. İstihdam koşullarıyla beraber işçi-işveren arasındaki ilişkilerin de dönüşüme uğradığı bu dönemde, işin doğası, iş yapış şekli ve çalışandan beklenen meziyetler de değişmiştir. Üretimden hizmet sektörüne doğru yön değiştiren ekonomik faaliyet, yarı zamanlı, geçici ve güvencesiz işler üzerinde yükselirken, aynı durum, sadece finansal olarak değil, toplumun diğer alanlarını da etkisi altına alacak şekilde yeni bir toplumsal yapılanmaya yön vermiştir.

Küreselleşme ve neoliberal iktisadi düzenin piyasalara hâkimiyeti, deregülasyona, bu durum da, ücretlerin ve kariyer olanaklarının hiç olmadığı kadar değişken olmasına sebep olmuştur. Artan risk ve güvencesizlik, rekabeti artırırken, iş piyasasında tutunabilmenin yolu, kişilerin kendilerini diğerlerinden ayırtıracak yönlerini ortaya koymalarına bağlanmıştır. Çalıştıkları kuruma yapacakları katkı üzerinden değerlendirilen çalışanlar için, kendisini ön plana çıkarabilmek, ancak kişisel yatırımlarla mümkün hale gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, işlerin daha esnek hale gelmesiyle, ülkedeki gençler artık, çok fazla veya aşırı çaba

göstererek çalışmalarının gerekli olmadığını düşünmeye başlamışlardır. İnternetle birlikte, işyeri kültürü değişmiş, hatta bu teknoloji işi artık insanların evlerine getirmiştir.

Öte taraftan, maliyetleri kısip, gelirleri artırma üzerine kurulu olan neoliberal mantıkta, ucuz emeğin en temel bileşen olması, çalışanları güvencesiz bırakmış ve arzın fazla olduğu emek piyasasında kişileri vazgeçilebilir hale getirmiştir. Bu durum, işverenin çalışan karşısında elini güçlendirirken, çalışanları ise iş kaybetmeme adına hem düşük ücretlere çalışmaya, hem de uzun mesai saatlerine katlanmaya mecbur bırakmıştır. Aile kurma ve sorumluluğunu almaya yetecek vaktin olmaması bir yana, evlenip çocuk sahibi olmaya yetecek kadar maddi gelirin olmaması da kişileri iş odaklı yaşamaya zorlamıştır. Piyasadaki riski azaltmak için, eğitim ve iş yaşamında deneyim gibi, beşeri sermayeye yatırım yapmak, daha iyi işler ve ücretlere ulaşmada en önemli aşama olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Devlet kurumlarındaki yeniden yapılanma ile maliye politikasında uygulamaya koyulan değişiklikler, devletin toplumla olan ilişkilerini etkilemiştir. Toplumsal alana yansıyan yönüyle, devletin refahı sağlama ve yönetmede oynadığı kilit rol artık piyasaların eline verildiğinden, güvencesizlik, belirsizlik ve bunlarla beraber gelen endişe hissi, geleneksel bağların çözülmesine yol açmıştır. Toplumu örgütleyen değerlerin çözülüşü, neoliberal rekabet ortamında ayakta kalabilmek için salt kendi benliğiyle baş başa bırakılan bireyin, geleneksel olarak görev ve aidiyet temelli tanımlanmış olan hiyerarşik güç ilişkileri içerisindeki yerini kaybetmesini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, kendini gerçekleştirme ve bireysel inisiyatif söylemi üzerinde yükselen neoliberal sistemde, rekabetin kızıştığı koşullar altında, yeni beceriler elde etme ve kişinin kendisini diğerlerinden ayıracak yeteneklerle donanması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Yeni anlam kurgularıyla kendini var etmeye ve erkeklik kimliği oluşturmaya çalışan erkekler için, gelenekseli sorgulama ve mevcut olanla çatışma hali, kimi zaman küresel kültür akımlarından da etkilenerek şekillenmiştir. Savaştan doğrudan etkilenmeyen, aksine ülke refahının içine doğan yeni nesil, tüketim kültürü çağında büyüdükleri için, hayata karşı ben-merkezli bir yaklaşım sergilemiştir (Herbig ve Borstorff, 1995, s.54). Metalara verilen önem arttıkça, tüketim bir statü sembolü haline gelmiş, tüketim kültürü tutumların değişmesine yol açmıştır. Bu kültür içerisinde, kendi tarzını oluşturma ve kişisel tatmin, tüketici arzusunun odağı haline gelmiştir (Tobin, 1992, s.115). İstekleri doğrultusunda kendi hayatları için kararlar alan bu nesil, bu yolla, bireyselliklerini de ifade etmeye başlamıştır. Bu durum, gençleri, farklılıklarını bastırmak yerine, isteklerini sürdürüp, mutluluklarına daha çok değer

vermeye ve kendilerini gerçekleştirme yolunda adımlar atmaya sevk etmiştir. Tüketim üzerinden şekillenen yeni yaşam tarzları ve davranış kalıpları¹¹⁴ grup aidiyeti yerine bireyi ön plana çıkarmış, bu da tekdüzeliği zayıflatarak, çeşitliliği artırmıştır (Kawasaki, 1994, s.197).

1990'lar boyunca, bireycilik anlamına gelen *kojinshugi* terimi giderek daha çok duyulmaya başlamış ve neredeyse her zaman gençlere atıfla kullanılmıştır (Herbig ve Borstorff, 1995, s.51). Bireycilik, tüketim düşkünlüğü ve kendilerini daha rahat ifade edebilme, 90'lardaki bu yeni neslin ayırt edici karakteristik özellikleri olarak ön plana çıkmıştır. Bu durum, ülkedeki ömür boyu iş garantisine dair geleneksel bakış açısında da değişikliğe sebep olmuştur. Duygu ve düşüncelerin rahatça ifade edilebilmesi olarak dışavurumculuğun yaygınlaşmaya başlaması, gençlere daha esnek hareket edebilecekleri bir ortam sağlamıştır. Kabaca, yeni nesil için hayattan zevk almak, çalışmanın yerini doldurmuştur. Özel hayat ve kişisel isteklerin, çalışılan kurumun başarısından önce geldiğine inanan bu nesil için, çalışmak için yaşama değil, yaşamak için çalışma ilke haline gelmiş ve asgari düzeyde çalışma çoğu için yeterli olarak görülmüştür (Herbig ve Borstorff, 1995, s.51).

Daha ben-merkezci olan yeni neslin, bu açıdan topluma karşı sorumluluk bilincinin önceki jenerasyonlara göre daha zayıf olduğu kabul görmektedir (Herbig ve Borstorff, 1995, s.57). Bu tutumun iş yaşamına yansımaları, şirket için fedakârlık yapma konusunda isteğin azalması ve firma sadakatinde belirgin bir düşüşün yaşanması olmuştur (Hidaka, 2010). Bireyciliğe yapılan vurgu, şirket gibi daha büyük yapısal formasyonlara olan ilgiyi azaltmıştır. Genç Japonların daha çok çalışmak yerine, daha fazla özgür olmayı önemsemesi, kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeye verdikleri önemi ve çalışmaya karşı tutumlarının nasıl değiştiğini göstermiştir (Herbig ve Borstorff, 1995, s.51). Topluluğun yararı yerine, artık kendisine odaklanmaya başlayan bu nesille birlikte, salaryman çağı etkisini yitirmeye başlamıştır. Salaryman, artık bir erkeklik ideali olmak yerine, alay konusu olan bir figüre dönüşmüştür (Dasgupta, 2003, s.128). Önceki dönemin disiplinli ve özverili çalışanları olarak saygı gören salaryman statüsündeki erkeklerin, yeni nesil için, takım elbise içinde, dönemin kamikaze pilotları olmaktan öte bir anlamları olmamıştır (Roberson, 2005, s.141). Bu bakış açısı, giderek daha fazla gencin, salaryman olmayı ve getirdiği kısıtları reddetmesini başlatmıştır (Roberson, 2005, s.136).

¹¹⁴ Ülkedeki genç erkekler arasında hem tüketimin hem de tüketime verilen değerin artması, narsist ve hedonist benlik kurgularının dışavurumu olarak da değerlendirilmektedir (Charlesbois, 2017).

Krizden sonra ekonomide yaşanan durgunlukla işten çıkarmaların artması, gençlerin eğitimdeki acımasız yarışı ve çalışılan kuruma olan koşulsuz bağlılığı sorgulamaları için bir ortam sağlamıştır (Mathews, 2003). Artan rekabet, giriş sınavları ve iş başvuru süreçleri sırasında yaşanan yüksek stres ve geleneksel mesleklere olan ilginin azalmaya başlaması gibi nedenlerden ötürü, artık pek çok erkek salaryman hayaline uzak durmaya başlamıştır (Takeuchi, 1997, s.188). Salaryman erkekliğinin kendini oluşturan en önemli içeriği olan çalışmayla olan bağının zayıflaması, bu erkeklik idealine getirilen sorgulamalar üzerinden, ülkedeki mevcut toplumsal cinsiyet pratiklerinin yeniden değerlendirilmesi yolunda zemin hazırlayıcı bir örnek işlevi görmüştür. Emek piyasasında artan rekabet, bazı erkekleri salaryman idealini kovalamaktansa, bu idealden farklı, kendi erkekliklerini inşa etmeye yöneltmiştir (Takeuchi, 1997, s.193). Meydana gelen sosyo-ekonomik değişikliklerle birlikte, hegemonik erkekliğin temsili olan salaryman imajının sarsılmaya başlaması, genç erkekler için kendi erkekliklerini kurgulama ve yaşamaları için bir yol açmıştır.

Hızla yaşlanan nüfusun, gençlerin emeğine olan talebi artırmasına karşılık, neoliberal politikalarla değişen istihdam ortamında, çoğunluğun ancak güvencesiz işlerde çalışma olanağına sahip olması, bu gençlerin çalışma hayatına entegrasyonunu yetersiz bırakmıştır. Bu durumun kitle iletişim araçlarına yansımaları, salaryman erkekliğine referansla uyumsuz olduklarının iddia edildiği farklı erkeklik söylemlerinin giderek daha fazla basında kendine yer bulması ve gündem maddesi haline gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Özellikle medyada kendisine geniş yer bulan toplumsal cinsiyete dair söylemler, giderek çeşitlenmiş ve bu çeşitlilik yeni tür erkeklerin farklı isimler altında kategorize edilip, yaftalanmasını doğurmuştur.¹¹⁵ Bu yeni kavramlardan biri olan *freeter*¹¹⁶ geçimini geçici veya yarı zamanlı işlerle kazananları anlatmak için kullanılır hale gelmiştir. Bu kavramla işaret edilen grup, gerçek bir kariyer planı yapmak yerine, yarı zamanlı işlerde çalışan ve çeşitli hobilerle ilgilenmek gibi bireysel tercihlere ve özgürlüklerine daha fazla düşkün olan gençleri içermektedir (Roberson, 2005, s.136). Ülke ekonomisinin zorlu koşullarında, 90'ların sonunda ortaya çıkan bu grup, istihdamdaki artan güvencesizlik nedeniyle, geçici işlerde çalışmak ve sık sık iş değiştirmek zorunda kalmıştır (Roberson, 2005, s.136). Uzun süreli

¹¹⁵ Örneğin, kendi yemeklerini pişiren erkeklere bento danshi (弁当男子) denilmektedir (Yuen, 2014). Ya da, bir diğer örnek, çocukların yetiştirilmesinde aktif olarak rol oynayan erkekleri karşılamak için kullanılan ikumen (イクメン) terimidir (Mizukoshi, Kohlbacher ve Schimkowsky, 2016).

¹¹⁶ Freeter terimi, "free" ve "arbeiter" kelimelerinin birleşiminden oluşur. Japonya'da özellikle gençler arasında, iş/çalışma yerine kullanılan "arubaito", Almanca'da aynı anlamları karşılayan "arbeit" kelimesinin Japonca'daki telaffuz edilmiş şeklidir.

resesyonun, gençler için düzenli bir iş bulma ihtimalini düşürmesi, toplumdaki *freeter* sayısının katlanarak artmasına sebep olmuştur.¹¹⁷

Her ne kadar çoğu zaman, gençlerin tembellik ve sorumsuzluklarının yansıdığı sosyal bir problem olarak görülse de, aslında bu durum, post-Fordist üretimle ortaya çıkan esnek iş gücü olgusuyla beraber gelişmiştir. Diğer bir deyişle, gençlerin çoğu için, *freeter* olma bir seçimden ziyade, iş piyasasındaki daralmanın yol açtığı bir zorunluluk olmuştur (Yuji, 2001). Sadece gençlerin ve yeni mezunların değil, otuzlu yaşlardaki kişilerin de bu gruba dâhil olmaya başlaması, çoğunu ebeveynleriyle birlikte yaşamaya mecbur bırakmıştır. Japonya’da gençlerin kategorize edildiği bir diğer terim olan 'parasaito shinguru'¹¹⁸ aileleriyle birlikte yaşayan ve temel masrafları ebeveynleri tarafından karşılanan, yirmili yaşlarının sonundaki bekâr yetişkinleri açıklamak için ortaya atılmıştır (Hamada ve Kato, 2007). Diğer bir gruba karşılamak üzere ise, *NEET*¹¹⁹ kavramı geliştirilmiştir. Toplumsal hayata katılmayan ya da çalışmayanların içine dâhil olduğu bu grubun üyesi olan genç erkekler, tembel oldukları gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmaktadır. Eğitim, staj ya da çalışma faaliyetlerinden herhangi biriyle meşgul olmayan, yani çalışmayı tümüyle reddeden bu kişilerin sayısı giderek artarken ¹²⁰ gençlerin bazıları da, toplumla olan bağlarını tamamen kopararak, sosyal münzevi¹²¹ olarak yaşamaya başlamıştır (Bass, Hozumi ve Staroske, 2010).

Japon toplumundaki genç nesilleri tanımlamada kullanılan tüm bu kavramsallaştırmaların yanında, çok daha kapsayıcı ve genelgeçer bir terim daha ortaya atılmıştır. Kabaca, duygusal ilişkiler ve cinsellikle ilgilenmeyen ya da flört konusunda pasif bir tutum sergileyen heteroseksüel erkekler için kullanılan soshoku danshi (草食系男子) yeni nesil tarafından benimsenen yeni idealler çerçevesinde meydana gelen erkeklik kurgularının kendinde en çok yansımasını bulduğu terim olmuştur (Chen, 2012, s.291). “Otobur erkek”¹²² olarak çevrilebilecek olan bu kavramla beden üzerinden ele alınan, karşı cinse olan arzunun

¹¹⁷ Örneğin, hükümetin verilerine göre, ülkedeki freeter sayısı, 1992’de 1.830.000 iken, 2001’e gelindiğinde 4.170.000 olmuştur (Cabinet Office of Japan, 2003).

¹¹⁸ İngilizcesi “parasite singles” olan söz öbeğinin Japonca’da telaffuz ediliş şeklidir. Durgunluk döneminde okuldan yeni mezun olan gençlerin iş bulmada yaşadıkları zorluklar, çoğunu düşük ücretli ve güvencesiz işlere mecbur bırakmıştır. Aileleriyle yaşamaya devam etmeleri, genç bireyleri kira başta olmak üzere pek çok masraftan kurtarmış olmaktadır (Yamada, 1999).

¹¹⁹ No Education, Employment or Training söz öbeğinin kısaltması olarak kullanılmaktadır.

¹²⁰ 2003 yılında, 15-24 yaş aralığında en az 400.000 gencin NEET kategorisinde olduğu bilinmektedir. Bu sayı, 1997’den beri rakamların beş katına çıktığını göstermektedir (Roberson, 2005, s.136).

¹²¹ Japonca’da hikikomori kavramıyla belirtilen toplumsal hayattan kopuk bu yaşama şekline dair ayrıntılı bilgiye teknoloji alt başlığında yer verilecektir.

¹²² Bu erkeklerin göstermiş olduğu tutumların tam karşısında yer alan nikushoku danshi (肉食系男子), avını yakalayan yırtıcı bir hayvana benzetilmesiyle, kadınları avlayan erkekler için kullanılır. Yani, etobur erkekler anlamına gelmektedir (Saladin, 2015).

eksikliğine işaret edilmektedir. Bunun yanı sıra, cilt bakım ürünleri, moda ve beslenme alışkanlıklarındaki tercihleri nedeniyle, otobur erkekler efemine olarak da tanımlanmaktadır (Chen, 2012, s.285). Özellikle medya aracılığıyla dillere pelesenk olan ‘otobur’ terimi, erkekliklerini gösterme biçimlerinde değişiklikler sergileyen, tüm genç erkekleri anlatmak için kullanılır hale gelmiştir.

Fiziksel görünüşüne dikkat eden, makyaj yapmak ve/ya efemine davranışlar sergilemekten çekince duymayan kişiler olarak, otobur erkeklerin Batı’daki metroseksüel erkeklere benzetildiği de olmuştur (Luther, 2014, s.14). Lüks arabalar yerine kozmetik ürünlerine ilgi duyup, kız arkadaş edinmektense ailesiyle vakit geçirmeyi tercih eden bu erkeklerin, ev odaklı yaşamları ile kadınlara, aşka ve evliliğe karşı isteksiz tavırları en genel özellikleri arasında yer almaktadır. Fiyatı makul ürünleri tercih eden bu erkeklerin, aynı zamanda alkol kullanmıyor oluşu, tüketim alışkanlıklarında büyük bir değişim olduğunu da göstermektedir. Bu erkeklerin fiziksel görünümlerine gösterdikleri ilgi, erkekler için özel olarak üretilmiş kozmetik ürünlerinin giderek artmasına ve önemli bir pazar haline gelmesine yol açmıştır.¹²³ Gelişmekte olan bu pazara girmek isteyen üreticiler, kozmetik ürünlerinin yanı sıra iç giyim¹²⁴ de dâhil olmak üzere kıyafetler konusunda da yeni tarzları ve otobur erkeklere hitap eden, uygun modelleri piyasaya sürmüştür. Sadece erkek kıyafetlerinin satıldığı mağaza sayısının giderek artması, moda tüketiminin kadınlar kadar erkekler için de ne kadar önemli bir hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Öncesinde kendilerinden beklenen erkeksi niteliklerle kısıtlı olan erkekler, artık daha fazla alternatif ve seçme özgürlüğüne sahiptir ve bu açıdan, fiziksel görünüşlerini de diledikleri gibi biçimlendirmektedir (Darling-Wolf, 2004, s.291). Kendilerine zaman ayırmayı yeğleyen bu erkeklerin, moda konusunda seçici oldukları kadar, vücuda oturan kıyafetler giyebilmek için fit ve ince olmaya da özen gösterdikleri bilinmektedir. Bu durum, bu erkeklerin yeme alışkanlıklarında da değişimi getirmiş, az yiyen ya da öğün atlayan

¹²³ Büyük kozmetik üreticisi Shiseido Co., göz kremi ve cilt bakım losyonu dahil olmak üzere Shiseido Men markası altında erkekler için çeşitli kozmetik ürünlerini piyasaya sürmektedir. Erkekler için özel kozmetik ürünlerini ilk kez pazarladığı 2004 yılından beri, firma satışlarında yıllık çift haneli artışlar kaydetmektedir. Daha fazla bilgi için bakınız: <https://corp.shiseido.com/jp/> erişim tarihi 23.11.2020

¹²⁴ Erkekler için sütyenler ile dantelli iç çamaşırlarının da üretilmeye başlanması, geleneksel olarak daha makul fiyatlardan satılan ve renk konusunda daha seçici olan erkek çamaşırlarının yerine, pembe ve kırmızı renklerin de dâhil olduğu geniş bir renk yelpazesinde üretilen ve çok daha pahalıya satılan ürünlerin alınmasını beraberinde getirmiştir. Standart erkek alt iç çamaşırlarının üçlü setler halinde yaklaşık bin yene satılmasına karşın, tanesi dört ila beş bin yen arasında değişen renkli ve ithal ürünlerin oldukça popüler olduğu bilinmektedir. Bu ürünler çoğunlukla, Tokyo ve Osaka başta olmak üzere ülkedeki büyük şehirlerde bulunan Hankyu mağazalar zincirinin, sadece erkekler için olan şubelerin de bulunmaktadır. Daha detaylı bilgi için bakınız: <https://www.hankyu-dept.co.jp/> erişim tarihi 19.10.2020

erkekler, aynı zamanda, alkol ve sigara gibi sağlığa olumsuz etkileri olacak zararlı alışkanlıklardan da uzak durmaya başlamıştır. Ayrıca bu erkekler, çalıştıkları şirkete kendini adanmak ve/ya kadınlarla ilişki kurmak yerine, yalnız kalıp video oyunları oynamayı ya da internette sörf yapmayı tercih eder hale gelmiştir (Chen, 2012, s.287). Tüm bu değişiklikler, bu dönemin gençlerinin artık ‘gerçek erkekler’ olmadığına yönelik paniği ve bu doğrultuda sıklıkla başvurulmuş eleştirileri doğurmuştur.

İlk defa 2006 senesinde, Fukasawa Maki isimli bir köşe yazarı tarafından ortaya atılan soshoku danshi terimiyle, toplumdaki mevcut erkeklik idealinden farklı olarak, ne romantik ilişkilerde ne de profesyonel yaşamlarında proaktif rol almayı benimsemeyen yeni bir erkek türünün ülkede meydana geldiği anlatılmıştır (Fukasawa, 2006). Ardından, kadın moda dergilerinden birinde popüler hale geldikten sonra, bu kavram, hem medyanın hem de kamuoyunun ilgi odağı haline gelmiştir. Genç erkeklerin, babalarının değerlerinden, diğer bir deyişle salaryman erkekliğinden, farklılaşan cinsiyet pratiklerini ve değişen yaşam stillerini anlatmak için kullanılan bu kavram, zaman içerisinde farklı bağlamlarda Japonya’daki genç erkekleri tanımlayan genelgeçer bir anlam kazanmış ve medyada eklenilen yeni çağrışımlarla, sıklıkla genç nesli eleştirmek için kullanılmaya başlanmıştır.

Otobur erkeklere yönelik genel söylem, temel olarak üç ana tema etrafında şekillenmektedir: iş hayatına yaklaşım, kişiler arası ilişkiler ve estetik pratiklerin de dâhil olduğu tüketim alışkanlıkları (Charlesbois, 2017). Bu erkeklere yönelik eleştirilerin dayandığı düşüncelerden birini, romantik ilişkiler kurma ve cinsellik konularında, bu erkeklerin ilgisiz olmaları; diğerini ise, tam zamanlı iş bulma ve kariyer odaklı olma konusundaki isteksizlikleri ile alkol tüketimi ya da araba alma gibi salaryman erkekliğinin gösterenleri olan daha ‘erkeksi’ kabul edilen alanlara karşı kayıtsız kalmaları oluşturmaktadır. Araba ya da ev sahibi olma gibi, ekonomik büyümenin hız kesmeden devam ettiği yıllar içerisinde, toplumsal refahın arttığına işaret eden kimi maddi kazanımlar, kriz sonrası dönemde artık birer lüks haline gelmiştir. Yeni nesil erkeklerin iş bulma konusunda yaşadığı sıkıntılar ve/ya elindeki işlerin ömür boyu güvenceden yoksun olmasıyla yakından ilişkili olan bu koşullar altında, maddi kazançla doğru orantılı olarak, temel ihtiyaçların karşılanması en öncelikli mesele olarak öne çıkmıştır.

Harcanabilir gelirlerinin düşük olması, genç erkekleri, ülkenin durgun ekonomisini canlandırmak için tüketimi teşvik eden mevcut ekonomi politikalarına da ters düşürmektedir (Chen, 2012, s.286). Salaryman erkekleri için, lüks ürünler ve markalara erişilebiliyor olmak,

hem bu erkeklerin sahip olduğu maddi refahı, hem de toplumdaki statülerini gösteren birer sembol olmuştur. Bu tür maddi gösterenlere sahip olma, salaryman erkekliğini oluşturan bileşenlerden olmuşsa da, sosyo-ekonomik dönüşümle birlikte istihdam yapısında yaşanan değişimler, bu tür tüketim metalarını çoğu için ulaşılamaz kılmıştır. Ülkedeki erkeklerin neredeyse yarısının güvencesiz işlerde çalıştığı göz önüne alınırsa, salaryman hayat tarzıyla özdeşleşmiş olan ev ve araba gibi yüksek harcama gerektiren ürünlere, yeni nesil erkeklerin artık ulaşması imkânsız hale gelmiştir (Chen, 2012, s.294). Diğer bir deyişle, kemer sıkma politikalarının zorunlu hale geldiği kriz sonrası dönemde, gerçek ihtiyaçların karşılanması için yapılan tüketim, yani kişilerin günlük hayatlarını idame ettirmek için gerekli olan temel tüketim maddelerini satın almaları, ekonomik mucize yıllarının lüks tüketiminin yerini almıştır (Fukasawa, 2012).

Alkol ve araba satışlarının düştüğünden şikâyetçi olan üreticiler, yeni nesil erkeklerin yaşam tarzları ve yeterince erkeksi olmadıkları yönünde iddialarda bulunsalar da, babalarının içinden geçtiği dönemdeki ekonomik güvencenin kendilerinde olmadığı bu erkekler, günlük yaşamlarına yönelik ve pratikte daha verimli gördükleri ürünlere yönelmeye başlamıştır. Bu açıdan, satın alma güçlerinin yettiği daha ucuz ürünleri tercih eden genç erkekler, hedonik tüketimle egolarını tatmin etme ve güçlendirme yoluna başvurmuştur (Otake, 2009). Lüks tüketim mallarına ilgisiz kaldıkları için, bu ürünlerin satışlarının düşmesinden sorumlu tutulmaları ve bu nedenle yeterince erkeksi olmamakla suçlanmaları bir kenara, eleştirilerin yöneltildiği bir başka konu da, bu erkeklerin tembel olduğu, ya da en azından iyi bir iş bulma konusunda yeterince gayret göstermedikleri yönündeki düşüncedir. Ancak, görmezden gelinen nokta, yaşanan neoliberal dönüşümle, güvencesiz ve yarı zamanlı işlerin şirket maliyetlerini düşürücü yönde yaptığı etki nedeniyle istihdam koşullarının değişmiş olduğu ve tüm bunların sonucunda da aslında yeni nesil erkeklerin, babalarınıninki gibi ömür boyu iş garantisi olanağından yoksun olmalarıdır. Diğer bir deyişle, çalışmayla bir tutulan erkeksi niteliklerden yoksun olduğu iddia edilen genç neslin içinde bulunduğu durum, maddi zeminden soyutlanarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çalışma hayatıyla bağlantılı bir diğer noktayı ise, bu erkeklerin romantik ilişkilere olan ilgisizliği¹²⁵ ve sebep olduğu düşünülen evlenme oranlarındaki düşüş ile doğumların azalması oluşturmaktadır. Otobur erkeklerin, kadınlarla ilişkileri ve dolayısıyla da evliliği çok önemsemiyor oluşlarının yanı sıra, çoğu zaman cinselliğe de tamamen ilgisiz kalmaları,

¹²⁵ 2009'da yapılan bir ankete göre, katılımcılardan kendilerini soshoku danshi olarak tanımlayan erkeklerin %73,8'i, romantik ilişkiler konusunda 'aktif' olmadıklarını belirtmişlerdir (M1F1 Research Institute, 2009).

nüfustaki düşüşün bir nedeni olarak görülmektedir. Bu çerçevede, eleştirilerin odağında yer alan genç erkekler, eril vasfın en önemli göstereni olan cinsel arzunun, kendilerinde eksik olduğu ve bu nedenle efemine oldukları yönünde kritik edilmektedir. Japon toplumunda, kişilerin ‘tam yetişkin’ olarak görülebilmeleri için, heteroseksüel evlilik yaparak, bir aile kurmaları beklenmektedir. Bu durum, tüm kişilerin heteroseksüel olduğu ve evlilik ile aile hayatının tüm sosyal ve cinsel ihtiyaçları karşılayacağı varsayımından hareketle, evliliğin, Japon toplumunun tam üyesi (*shakaijin*) olmada kutsal bir koşul olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ülkedeki doğum oranlarındaki azalmadan, cinsel yönden pasif ve evlenmeye isteksiz oldukları iddialarıyla sorumlu tutulan otobur erkekler, bu açıdan, muhafazakâr söylemlerin de hedefinde yer almaktadır (Koch ve Steger, 2013, s.4). İçinde bulunulan sosyo-ekonomik koşullar altında, evlilik yapmanın, aile kurup geçindirmenin ve daha da önemlisi çocuk sahibi olmanın ne kadar külfetli olduğu göz ardı edilerek, ülkenin yaşadığı nüfus probleminden de bu şekilde sorumlu tutulmaları, genç erkekleri, adeta yaşanan tüm toplumsal sıkıntıların kaynağı olarak, birer günah keçisi haline getirmektedir.

Konu kadınlara yaklaşma ve/ya cinsel bir ilişki başlatma olduğunda, bu erkeklerin çoğu, isteksiz davrandıklarını ifade etmektedir. Bu açıdan, duygusal ilişkilerde, erkeklerin aktif, kadınların ise genellikle erkeklerin ilgisinin yöneldiği pasif roller üstlendiği geleneksel toplumsal cinsiyet değerleriyle, yeni nesil erkeklerin kadınlarla ilişki kurma konusunda gösterdikleri tutumları ters düşmektedir. Erkeklerin bir ilişkiyi yürütebilmek için, finansal olarak kendisini güvende hissetmesi, beraber yapılan harcamalarda ödemenin erkekler tarafından yapılması gerektiği konusundaki geleneksel beklentiyi karşılayabilmesi açısından önemlidir. Finansal kaynaklarının kısıtlılığı düşünüldüğünde, tutumlu bir hayat yaşamının gerektirdiği bu koşullar altında ise, sonuçları açısından getirilerinin kesin olmadığı ve riskli bir alan olarak görülen duygusal ilişki için, deyim yerindeyse paralarını israf etmek yerine, genç erkekler, gelirlerini kendi yaşam kalitelerini artıracak şekilde harcamayı tercih etmektedir. Bu durumu destekler nitelikte, kendilerini otobur olarak tanımlayan erkeklere, karşı cinsten biriyle tanışmak için büyük miktarda para harcamanın, aptalca olup olmadığı sorulduğunda, bu erkeklerin yarısından fazlasının evet cevabı verdiği bilinmektedir (M1F1 Research Institute, 2009).

Duygusal birlikteliğin sürdürülebilmesi için gerekli olan zaman ve para düşünüldüğünde, hayatlarını tek başlarına sürdürme, bu erkekler için daha kolay ve akılcı bir alternatif olarak görülmektedir. Geleneksel olarak erkeklerden beklenen rollerin maddiyatla olan ilişkisi göz önüne alındığında ise, bu rolleri oynayabilmeyi mümkün kılan araçların

artık, yeni nesil erkeklerin çoğu için ulaşılamaz hale geldiği bilinmektedir. Duygusal ilişkilerden tamamen vazgeçme yolunu seçmek de bu durum karşısında başvurulan çözüm yollarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, Japonya’da genç erkekler artık evin reisi olmayı değil, hayattan zevk alıp, mutlu olmayı istemektedir (Gill, 2003, s.145). Bakımlı olma, etrafındakiler tarafından sevilme gibi isteklerle donanmış bu erkekler, kıyafet ve kozmetiğe de daha çok harcama yapmaktadır. Diğer bir deyişle, dikkatleri üzerine çekmek, bu erkeklerin önceliği haline gelmiştir (Luther, 2014, s.2). Daha çok para kazanmak yerine, kendilerine ve ailelerine vakit ayırmayı tercih eden bu erkeklerin, değerleri de önceki nesillerden farklılaşmaktadır. Hayatlarını şirket için feda etmek yerine, artık daha çok kendi ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda hareket etmeyi yeğleyen gençler için, yeni değerler ve tahayyüller ön plana çıkmaktadır.

Bu çerçevede, genç nesil erkeklerin, yeni bir erkeklik modeli ‘icat’ ettikleri söylenebilir. Öncesinde kadınlarla özdeşleştirilen davranış biçimlerini edinen bu erkekler, daha ince ve hassas olarak nitelendirilmektedir (Kostrzewski ve Nowak, 2018, s.233). Bu erkekler incinmek istemeyen kişiler olarak da tasvir edilmektedir (Tanaka, 2003). Bu nedenle, hem ülke içerisinde hem de yabancı medya tarafından özellikle dikkat çekilen konu, efemine bir neslin ortaya çıkmış olmasıdır. Akademik araştırmadan daha çok, medyanın ilgisini çeken soshoku danshi, bu yüzden çoğunlukla manipüle edilen bir kavram haline gelmiştir. Medyanın yoğun ilgisinden sonra konu hakkında yapılan çeşitli anketlerde, otobur terimi, önceki nesillere kıyasla ele alınıp, eril davranışlardaki değişim kuşaklar arası farka dayandırılrsa da, kavramın müphemliği, bu çalışmalarda ortaya konulan bilgilerin gerçeği ne ölçüde yansıttığına dair soru işaretleri bırakmaktadır (Fotache, 2016, s.184). Bu nedenle, bu kavramın temsil ettiği anlamlar ile gerçekte ne olduğu konusunu ayırtırmak gereklidir. Elbette, gerçekte ne olduğu konusu, tikel deneyimlerin tek tek analiz edilmesini gerektirdiğinden, ortaya koyulması oldukça zordur. Toplumun farklı kesimlerince, yıllar içerisinde çeşitli anlamlara gelecek şekilde kullanılmış olması, bu kavramın içini boşaltmıştır. Bu nedenle, kavram genel itibarıyla kabaca, yeni nesil erkeklerin tümünü anlatmak için kullanılan genelgeçer bir terim haline gelmiştir.

Diğer bir deyişle, önceki kuşağın erkeklik değerlerini yeniden tanımlamaya ve bu yolla kendi erkeklik kurgularını inşa etmeye çalışan, bu nedenden ötürü de, kendilerine keskin eleştirilerin yöneltildiği genç nesil erkeklerin hepsi birden bu şemsiye kavram altında değerlendirilmeye başlanmıştır. Salaryman erkekliğine kıyasla ve bu erkekliğin değerleriyle çelişecek şekilde stereotipik atıflar yapılarak, genç erkeklere yöneltilen tüm eleştirilerin bu

kavram altında birleştirilmesi, bir anlamda yeni erkeklik etme biçimlerine baskı uygulama aracı olarak da işlemektedir. Bu kavram özellikle medyatik kullanımının yaygınlaşmasıyla, genç erkeklerin duygusal ilişkiler, cinsellik, kariyer, fiziksel görünüş, yeme-içme alışkanlıkları başta olmak üzere çeşitli temalar etrafında kategorikleştirilmesini doğurmuştur. Yaşanan toplumsal değişikliklerle beraber yeni yaşam stilleri ve değerlerinin ortaya çıkmasından ziyade, yeni erkeklik kurguları, salaryman erkekliğinden ve dolayısıyla erillikten sapma olarak görülmekte, toplumsal sıkıntılardan da sorumlu tutularak eleştiri oklarının hedefi haline gelmektedir. Bu amaca hizmet edecek şekilde, yazılı ve görsel basın da, daha geniş bir kitleye ulaşma çabasıyla, sansasyonel haberlere¹²⁶ odaklanmaktadır.

Bu kavramın eğilip bükülerek manipüle edilmesi ve medya başta olmak üzere farklı kesimlerce çeşitli amaçlara yönelik olarak, genellikle eleştirel söylemin hâkim olduğu bir dille ifade bulması, genç nesil erkeklere atfedilen özelliklerle, yaşam tarzlarının sık sık gündem konusu haline getirilmesine yol açmaktadır. Bu yolla, özellikle medya, geleneksel olarak kadınlar ve kadınlıkla özdeşleştirilen kimi konularda bu genç erkeklerin ilgisini çeken taraflar üzerinde yoğunlaşarak, toplumda bu erkeklerin erilliklerinin sorgulanması yönünde bir algı üretimine katkıda bulunmaktadır. Medyada, özellikle doğum oranlarının düşmesi ve ekonomik durgunluktan sorumlu tutulan otobur erkekler, bu yolla hedef haline getirilmiş olmaktadır. Eleştiriler, geleneksel değerlerle şekillenen beklentilerin, yeniden yapılanmalar, direnişler ve reddedişler arasında salınan sürece olan direncini göstermektedir. Bu durum, toplumda bir arada bulunan cinsiyet ve cinselliğe ilişkin tikel deneyimlerin çeşitliliğinin, geleneksel değerlere dayanan güçlü beklentilerin devam ettiği zemini dönüştürme potansiyeline sahip olduğuna ve değişimlerin başladığına işaret etmektedir.

Diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyete dair geleneksel ideallerin devam ettiği ortamda, toplumun çeşitli kesimlerinden bu hegemonik tanımlamaları reddeden ve karşı duran bir hareketin olduğunu gösteren bu süreç içerisinde, toplumsal cinsiyet rollerinin müzakere edilmesi ve dönüştürülmesi söz konusudur. Örneğin ülkede, artık sadece erkeklere yönelik dükkânlar ve güzellik salonları yer almaktadır. Bunun yanı sıra, erkekler arasında kişisel bakım popülerlik kazanırken, genç erkeklerin bazıları da hip-hop kültürü başta olmak üzere çeşitli alt kültür gruplarına aidiyetle farklılıklarını ortaya koyma yolunu seçmektedir. Benzeri pek çok örnekle de desteklenen bu durum, salaryman erkekliğine alternatif yeni erkeklik kurgularının oluşumunu ve çeşitliliğini işaret etmektedir. Bu açıdan, ülkede erkekliğin

¹²⁶ Erkekler için sütyen, etek, elbise vb. konulara özellikle dikkat çekmek için, ülke içinde ve yabancı medyada haberler yapılmıştır (Maeda, 2008; Lim, 2009; Kaneko, 2010).

çalkantılı bir süreçten geçmekte olduğunu ve yeniden yapılandığını öne sürmek yanlış olmayacaktır.

Erkekliğin değişen sınırları ile bu değişimin tezahürü olarak ortaya çıkmış farklı erkeklik etme biçimlerinin analizi bu açıdan önemlidir. Diğer taraftan, devletin toplumsal cinsiyet normlarını ve cinsler arasındaki iş bölümünü şekillendirme konusundaki müdahalesi de, tikel erkeklikler düzeyinde gerçekleşen değişimler kadar içinden geçilen sosyo-ekonomik koşullar da göz önüne alınarak, değerlendirmeye tabii tutulmalıdır. Belirli bir bağlamsal çerçeve içerisinde, erkeklerin kendilerini nasıl tanımladıkları ile devletin bu alana yönelik geliştirdiği politikaların nasıl biçimlendiğini anlamak, hem erkeklerin kendi bedenleriyle, hem erkeklerin diğer erkekler ve karşı cinsle, hem de erkeklerin devletle kurduğu ilişkileri ve bu ilişkilerin değişen yapısını analiz etmek açısından önemlidir. Günümüz Japonya'sında sosyo-ekonomik ve politik bağlamın sınırlarını çizen neoliberalizm, kurumlarıyla birlikte devleti olduğu kadar, sosyal alanı ve toplumsal değerleri de etkileyip, değişime uğratmakta, tüm bu ilişki biçimlerini de dönüştürmeye devam etmektedir.

Neoliberal devletin, uygulamaya koyduğu kanunların tabanda birebir karşılığının bulunmaması, rekabet ortamının giderek kızışan yapısının kişilerin üzerine ağır yükler bindirmesi ve refahı sağlamadaki eksikliklerin ideolojik ve popülist söylemlere kayarak kapatılmaya çalışılması, hem toplum içerisinde ayrışmalara, farklı alt kültür gruplarının oluşumuna ve değişik şekillerde benliğin ifadesine olanak tanırken, diğer taraftan da devletin tahayyülünün toplum gerçeğiyle örtüşmeyecek şekilde aralarında bir uçurum oluşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, karşılaştığı krizlerle baş edebilmek için devlet, her ne kadar buyurgan ve cinsiyete dair normları düzenleyici bir rol oynamaya çalışsa da, politikaların popülizmden öteye geçemeyen yapısı, kişileri daha çok kendi kararlarına uygun hareket etmeye yöneltmektedir. Diğer bir deyişle, yaşanan dönüşümlere karşı devletin başlattığı girişimler, kişilerin kendi hayatları üzerinde karar alma ve cinsiyetleri de dâhil olmak üzere kendi bedenlerini yeniden yorumlama yollarının direnciyle karşılaşmaktadır.

Sosyo-ekonomik dönüşüm, sadece devlet ile birey arasındaki ilişkiyi değil, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini de etkilediğinden, devletin bu alandaki girişimlerinden kaçınma, yeniden yorumlama, dönüştürme ve/ya direnç gösterme gibi farklı şekillerde ortaya çıkan yeni anlam dünyaları, aynı bağlamın tikel bireyler üzerinde de benzer dönüştürücü etkileri bulunduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, günümüzde genç Japon erkeklerinin, geleneksel toplumsal cinsiyet ideallerinin etkisindeki toplumsal yapı içerisinde, kendi erkekliklerini nasıl

uzlaştırdıkları, yeni tür erkeklik oluşumlarını hangi yollardan ve ne şekillerde açığa çıkardıkları, ülkedeki yeni erkeklik inşalarını anlamakta önemli bir yere sahiptir. Bu gösterenler üzerinden kendini açık eden yeni erkekliklerle, salaryman erkekliğinin hangi nedenlerle artık baskın erkeklik modeli olarak günümüz Japonya'sında varlığını sürdüremeyecek olduğu açığa çıkartılabilir. Soğuk Savaş döneminin alfa erkeği olarak öne çıkmış olan salaryman erkekliğinin katı ve keskin sınırlarla çizilmiş yapısından, bir tür özgürleştirmeyi temsil eden yeni erkeklik kurguları, bu açıdan, cinsel tercihler ve kimlik inşalarının da yolunu açar niteliktedir.

Yaşanan değişimlerin toplumdaki güç ilişkilerinde yol açtığı etkiler, cinsiyetlerin sosyal örgütlenmesinde de dönüşümlere sebep olduğundan, bu dönüşümlere erkeklerin verdikleri tepkiler-uzlaşma, direnme, karşı koyma, adapte olma vb.-yeni erkeklikleri oluşturur. Erkeklerin, genel olarak toplumsal cinsiyet, özelde de erkeklik hakkında ne söylediklerinden ziyade, bu değişim ortamında hayatlarını nasıl kurguladıkları, günlük yaşamlarına nasıl devam ettikleri, kısacası neyi, nasıl yaptıkları, yeni erkeklik kurgularını anlamada önemlidir. Günlük pratikler, yaptıkları seçimler, kendilerini ayarlayıcı yönde takındıkları tavırlar, edindikleri zevkler vb. hayatın rutin işleyişi içerisinde, birey olarak aldıkları kararlarla, kendilerine nasıl bir yön çizdikleri, kendilerini hangi tür araçlarla tanımladıkları ve hangi değer yargıları üzerinden hayatlarını anlamlandırdıkları, yeni erkeklik inşalarının mikro düzeyde açığa çıktığı alanlar olarak belirmektedir. Kişisel deneyimlerle iç içe geçmiş şekilde, çeşitli sosyal gruplaşmalara ve hareketlere de dönüşen süreçlerin de, toplumsal cinsiyet düzeni ve erkekliğin kurgulanışında etkisi bulunmaktadır. Bunun için, tartışmalara, bunların içeriğine, taraflarına ve yorumlanış biçimlerine yakından bakmak önemlidir.

Salaryman erkekliği reddedilirken, alternatif kurgulara yönelik temaların yaygın olarak manga, anime, dergi ve video oyunları vb. alanlarda tasvir ve temsilleri, ülkede popüler kültüre ait ürünlerin, toplumsal cinsiyet değer ve pratiklerine ve bunların değişimine dair ipuçlarının okunabileceği bir ortam sunduklarını göstermektedir (Chen, 2012, s.295). Moda, popüler kültür ve teknoloji gibi alanlara toplumsal cinsiyetin açısından bakarak, yeni erkeklik kurgularının sosyal hayatı nasıl yeniden düzenlediği, cinsiyete dair bilinenlerin dünyayı algılama ve yorumlama şeklini nasıl şekillendirdiği ve karşılıklı birbirini kuran ve dönüştüren bu sürecin bileşenleri olarak, erkekliğin ve tikel erkek bedenlerinin geçirdiği değişimin analiz edilmesi oldukça önemlidir. Salaryman erkekliğinden ayrıştığı noktalar üzerinden, yeni nesil erkeklerin, yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümle, kendi hayat

tecrübelerine yansıyan taraflarını ve içinde bulunulan koşullar altında bu değişimi nasıl müzakere ederek hayata geçirdiklerini analiz etmek gereklidir.

Hegemonik salaryman erkekliğine dair başlayan yapı-söküm sürecinin izlerini sürmek ve yaşanan değişimi anlamak için otobur erkeklik olgusu önemlidir. Bu nedenle de, otobur erkekler, normlardan uzaklaşan birer sapkın olarak görülmek yerine, Japon erkekliğinde yeni bir tür oluşumun ortaya çıkışı olarak değerlendirilmelidir (Chen, 2012, s.285). Ancak, ülkedeki yeni nesil erkekleri betimlemek için sıklıkla başvuru alan otobur erkeklik, genç erkeklerle ilgili farklı olarak algılanan her şeyi kapsayan sembolik bir kavram haline geldiğinden, bu erkekliğe dair belli sınırların çizilmesi ve bu yolla net bir şekilde tanımlanması mümkün değildir. Yeni erkeklik kurgularının çeşitliliği bir tarafa, bu inşaların süregiden bir oluşumun parçası olmaları da, salaryman erkekliğinden farklı olarak, yeni nesil erkekliklerin bileşenlerini kesin bir şekilde ortaya koymayı engellemektedir. Bu nedenle, yeni erkeklik etme biçimlerini, bir önceki dönemin baskın erkeklik modeli olan salaryman erkekliğine kıyasla, bu modelden ayrışan yönleri üzerinden anlamlandırmak daha makul görünmektedir. Genç erkeklerin, önceki neslin erkeklerinden ayrışan yönlerini ve bu erkeklerin bedenle, karşı cinsle ve çalışma hayatıyla kurdukları ilişkilerinin geçirdiği değişimi analiz edebilmek için, moda, popüler kültür ve teknoloji alanlarındaki izlerinin açığa çıkartılması ve bunların toplumsal dönüşümle olan karşılıklı etkileşiminin ortaya koyulması da bu açıdan gereklidir.

3.3.1. Moda

Varlık balonunun patlamasıyla başlayan süreçle birlikte yaşanan toplumsal değişim döneminde, ekonomik durgunlukla beraber artan işsizlik, baba figürüne olan saygıyla birlikte, geleneksel erkeklik değerlerinin de toplumsal konumunu zayıflatıcı yönde etkide bulunmuştur. Bu süreçte, genç erkekler için cazibesini yitirmeye başlayan salaryman erkeklik ideallerinden boşalan yeri ise, yeni kurgular ve bunları ifade için kullanılan yeni araçlar doldurmaya başlamıştır. Bu araçlardan biri olarak erkek moda dergileri, keskin sınırlarla belirlenmiş toplumsal cinsiyet kalıplarını kırma konusunda, genç erkeklere yardımcı olmuş ve yeni erkeklik tahayyüllerine kapı aralamıştır. Aynı zamanda, bu moda dergilerinin, erkeklerin kadınların çekici bulduğu estetik ve vücut uygulamalarına ulaşmalarına ve bunlarda ustalaşmalarına yardımcı olmak gibi bir işlevi de olduğundan, erkekler tarafından birer stil rehberi olarak da kabul edilmişlerdir.

1980’lerde erkek dergilerine olan ilginin artmasıyla beraber ortaya çıkan erkek okuyuculara hitap eden moda dergileri, erkeklikler üzerine akademik tartışmaların başladığı ve bunun medyada yansımalarının görüldüğü dönem içerisinde gerçekleşmiştir.¹²⁷ Erkeklerle yönelik çıkarılmış olan ilk yaşam tarzı dergisi olarak basına 1980’de tanıtılan Brutus’dan sonra, 1990’a kadar aynı alanda iki dergi daha yayınlanmıştır (Tanaka, 2003, s.226). Brutus’u takiben, 1986’da Fine Boys ve 1987’de de Men’s non-no dergileri yayınlarına başlamıştır. Pazar payını giderek artıran bu dergilere, zamanla yenileri de eklenmiştir. Kabaca hedef kitlesini 20-30 yaş aralığındaki genç erkeklerin oluşturduğu bu dergiler, örneğin Popeye¹²⁸, Men’s non-no¹²⁹, Men’s Joker¹³⁰ gibi, içeriğindeki temsiller ve önerdiği tüketim pratikleriyle, otobur erkeklik kurgusuna katkıda bulunmaktadır.¹³¹ Genç erkek modellerin giyim tarzları, saç stilleri, kullandıkları aksesuarlar ile fit bir görünüme sahip olmak için tüyolar ve buna uygun diyet listeleri de bu dergilerde yer almaktadır.¹³² Kısaca, bu dergilerde, salaryman erkekliğinin kurumsal estetik tasvirinden çok uzak, hem bedene hem de sosyal alana yönelik, ağırlıklı olarak efemine yönleriyle öne çıkan bir dizi uygulama teşvik edilmektedir (Chen, 2012, s.297).

Öncesinde, erkeklerin ilgi alanına ait olduğu düşünülen arabalar, spor, teknoloji, ekonomi ve/ya siyaset gibi konular hakkında çıkan dergilerin, erkeklere özel dergi olarak değil, toplumsalın geneline hitaben çıktığı yönündeki betimleme, erkeklerin toplumdaki diğer grupların kendisine referansla tanımlandığı esas özneler olarak görülmesiyle alakalı olmuştur. Bu durumda, kadınlara ait meselelerin, sadece kadınları ilgilendirmekte olduğu ve bu nedenle

¹²⁷ Erkeklik çalışmalarının dünyadaki gelişiminin genel seyrinde olduğu gibi, Japonya’da da bu alandaki araştırmalar feminist yazının içerisinde gelişmiştir. 90’lı yıllarda ülkede meydana gelen sosyo-ekonomik değişimlerle bağlantılı şekilde ortaya çıkan farklı erkeklik etme biçimleriyle birlikte, bu alana yönelik akademideki ilgi daha da artmıştır. Japonya’daki erkeklik çalışmaları (danseigaku, 男性学) 90’lı yıllarda, bu alanda etkin ve muhtemelen en meşhur akademisyen olan Ito Kimio ile özdeşleşmiştir. Kimio’nun, 1993’te yayınlanan “Otokorashisa no Yukue” (The Course of Masculinity) adlı eseriyle tahakküm, mülkiyet ve otorite idealleri üzerine kurulu erkeklik fikri ve bu ideallere ulaşamama durumunun erkeklikten eksiklik olarak nitelendirildiği tartışmalar ortaya koyulmuştur (Ito, 1993). Aynı yazarın 1996 yılında yayınlanmış “Danseigaku nyūmon” (An introduction to men’s studies) adlı bir eseri de bulunmaktadır (Ito, 1996).

¹²⁸ Derginin tüm sayılarına bu adresten ulaşılabilir: <https://magazineworld.jp/popeye/books/> erişim tarihi 15.12.2020

¹²⁹ İlgili görseller ve daha fazla bilgi için bakınız: <https://www.mensnonno.jp/> erişim tarihi 17.12.2020

¹³⁰ İlgili görseller ve daha fazla bilgi için bakınız: <https://mensjoker.jp/> erişim tarihi 23.12.2020

¹³¹ Diğer taraftan, Dual Suit ve Men’s Ex başta olmak üzere, ülkede şirket çalışanlarına yönelik, kurumsal estetiği ön plana çıkaran stil dergileri de mevcuttur (Dasgupta, 2003). Bunun yanı sıra, 1990’lardan itibaren görünürlülüğü artan eşcinsel hakları hareketi, bu alandaki dergiler başta olmak üzere, yayınların da çoğalmasını sağlamıştır. O dönemde çıkan ve günümüze kadar yayınlarına devam eden Badi ve G-men dergilerine, 2001’de Adon ve Sabu, 2004’te de Barazoku dergilerinin eklenmesiyle, eşcinsel okuyucu kitlesine hitap eden dergiler de ülkede yaygınlık kazanmıştır.

¹³² Choki Choki, Men’s Club, An An ve daha fazla bu türden derginin sayılarına ulaşmak için: <https://magazineworld.jp/> erişim tarihi 26.12.2020

okuyucu kitlesiyle sınırlı tutulduğu görülmüştür. Aynı şekilde, çocuk dergileri de belli bir kesime ve yaşa hitaben çıkarılmıştır. Ancak yine de, sadece erkeklere yönelik olarak üretilmiş popüler kültür ürünleri de bu dönemde mevcut olmuştur. Ayırt edici şekilde, erkeklere yönelik piyasaya sürülen en önemli konu pornografi olmuştur. Porno dergilerinin erkek okuyucuya hitaben çıkarılması da, diğer pek çok konuda olduğu gibi, cinselliğin de erkekliğin imtiyazında bir mesele olarak algılanmasıyla ilgili olmuştur.

Ancak, 1980'lerden itibaren, Japonya'da erkek dergileri, ayrı bir kategori olarak anılmaya başlanmıştır. Genelgeçer konular üzerinden değil, artık sadece erkeklere hitap eden konuların öne çıkartıldığı bu dergilerde, erkeklere özel moda tüyolarının verildiği, kozmetik ürünlerin tanıtıldığı vb. başlıklara değinilmeye başlanmıştır. Bu açıdan bu dergileri, daha yaşlı erkeklere hitap eden eski tür dergilerden ayırt etmek gerekmektedir. Kadınlara özel dergilerde ele alınan konu başlıklarıyla daha çok paralellik kurulabilecek olan yeni tür erkek dergilerinde, hedef kitle lise öğrencileri de dâhil olmak üzere, genel olarak üniversiteliler, yani kabaca ergenlikten yirmili yaşların sonlarına kadar olan dönemdeki genç erkeklerdir. Bu dergiler yoluyla, efemine erkeklik biçimlerinin ön plana çıkartılıyor olması, genç erkekler için, geleneksel toplumsal cinsiyet sınırlarının bulanıklaşmaya başladığı yeni bir kültürel formasyonu ortaya koymaktadır.

Bu kategorideki dergilerde ele alınan esas konuyu moda oluşturmaktadır. Pahalı markaların ürünlerinin tanıtımından, gençler arasındaki son dönem akımlara kadar çeşitli alanlara dair bilgilerin paylaşıldığı bu dergilerde, yeni başlayanlar için modadaki güncel meselelere aşinalık kazandırmak, sıkı moda takipçilerine ise kendi tarzlarını oluşturma konusunda yeni tüyolar sunmak amaçlanmaktadır. Genç Japon erkeklerinin dış görünüşlerine verdikleri öneme dayanarak, bu alandaki talebe karşılık pazarlama ve satış tekniklerini şekillendiren bu dergilerin içeriği, çoğunlukla modadaki yeni akım ve stiller hakkındadır. İçeriğinin yarısından fazlasını bu meselelere ayıran bu tür dergilerin, geriye kalan kısımlarında spor, eğlence ve/ya bir ünlüyle yapılan röportaj yer almaktadır. Buna karşın geleneksel erkeklik kurgusuyla bütünleşen arabalar ya da alkollü içeceklerle ilgili tanıtımlara bu dergilerde hemen hemen hiç rastlanmamaktadır.

Aynı özen, bu dergilerde yer verilen kadın imajında da göze çarpmaktadır. Kadınların cinsel objeler olarak tasvirinin, erkeklere hitap eden dergilerde tartışmasız yer bulması ve bu durumun dergi tirajını artıracak bir satış taktiği olarak sunulması yaygınken, erkek moda dergilerinde, kadınların cinsel olarak objeleştirilmesi, yani cinsel açıdan kışkırtıcı biçimlerde

fotoğraflarının yer alması söz konusu değildir.¹³³ Bu durum, baskın erkeklik modeli-bir önceki döneme referansla salaryman erkekliğinin-ve onu tanımlayan, içki, araba, futbol, kadın cinselliği vb. bileşenlerinin yerine, farklı araçlar ve betimlemeler üzerinden ayrı bir erkeklik kurgusuna ortam sağlamaktadır. Yeni tür erkek dergilerinde, erkeklerin modayı takip etmesi, kendine has tarz sahibi olması gibi, kişinin bedenine ve benliğine ilişkin konulara odaklanılmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, erkek moda dergilerinin, kişilerin kendilerini ifade edebilme aracı olarak fiziksel görünüş, kılık-kıyafet seçimi, öz bakım vb. yollarla bedenleriyle kurdukları ilişkiler üzerinden farklı türden bir erkeklik idealini yansıttığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, birçok yönden okuyucuların yaşamlarına dokunan dergilerin, geleneksel erkeklik modelini değiştirmek için erkeklere fırsat sunduğu ve farklılıkların ifadesi için bir alan açtığı iddia edilebilir.

Bu dergiler aracılığıyla, genç Japon erkekleri arasında daha önce eşi görülmemiş bir moda bilinci gelişmiştir.¹³⁴ Fiziksel görünüme yapılan vurguyla, iş yaşamıyla bir görülen salaryman erkekliğine karşı çıkılırken, bu yeni tarzların estetik açıdan göze hitap ediyor olması önem kazanmaktadır (Miller, 2003, s.38). Moda ve öz bakım konusunda, erkekleri teşvik eden, bunların kişilerin kendilerini iyi hissetmelerine katkıda bulunuyor olmasıdır.¹³⁵ Başkaları tarafından takdir ve/ya övgü görme isteğinin yanında, genç erkekler için muntazam görünme bir çeşit bireysel tatmin sağlama yolu olarak da işlemektedir. Bu durum, genç erkeklerin güzel olmaya odaklanarak geliştirdikleri öz güvenle alakalıdır. Ancak, özellikle kıyafet ve kişisel bakım alanlarındaki tüketimin, stereotipik olarak kadınlarla ilişkilendirilmesi, bu konularla yakından ilgilenen genç erkeklerin efemine olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Bu düşüncenin altında, göze hitap etme ve arzulanabilir olmanın, temelde kadın bedeniyle özdeşleştirilmesi ve erkeğin nazarında bu yolla nesneleştirilmesi yatmaktadır. Böylelikle, seçim hakkını elinde bulunduran aktif bir özne olarak erkeğin konumunun hiyerarşideki üstünlüğü pekiştirilmektedir.

Diğer bir deyişle, ister kıyafet seçiminde, isterse de kozmetik ürünlerin kullanımında olsun, bu alanların özellikle kadınlarla özdeşleştirilmiş olması, erkeklerin ilgisini çekebilmeleri için kadınların estetik olarak alımlı olmaları gerektiği yönündeki düşünceye

¹³³ Popeye dergisi örneğinde olduğu gibi, bazı dergiler yayın politikalarına, erotik resimlere yer vermeme konusunu da dâhil etmiştir (Yamato, 2008, s.46).

¹³⁴ Japonya'da erkeklere hitap eden dergilerde, moda, toplam içeriğin en az %60'ını kapsamaktadır. %79 ile Popeye, %77 ile Men's Club, %72 ile Leon ve %69 ile Men's Non-no, bu alanda örnek olarak verilebilir (Monden, 2012).

¹³⁵ Örneğin Ushikubo, otobur erkekler üzerine yazdığı kitabında, "erkeklerin stil ve güzellik arayışındaki temel amacının, aslında özgüven kazanmak" olduğunu belirtmektedir (Ushikubo, 2008, s.126-7).

dayanmaktadır. Buna karşın, öncelikle elde ettikleri gelir ve toplumsal statüleriyle bir görülen erkeklerin ise, fiziksel görünüşleri konusunda özellikle dikkatli olmaları ya da kadınların ilgisini çekici yönde çaba harcamaları beklenmemiştir. Bu çerçevede, hangi alanların kadınsı olarak algılandığı ve sadece kadınlara özgü uğraş alanları olduğu yönündeki düşünce, cinsiyetler arasındaki iş bölümü ayrımıyla ve dolayısıyla her bir cinsin toplumda sahip olduğu ekonomi-politik konumla yakından ilgili olmuştur. Bu nedenle, kadın faaliyetleri olarak anılan kıyafet seçimi ve/ya kozmetik ürünlerin kullanımı gibi alanlardaki tüketimde aktif olarak yer almaya başlayan genç erkeklerin, kadınsı olmakla yaftalanması, aslında önceki dönemde var olan erkek üstünlüğünün kaybına karşı duyulan endişenin bir tür yansıması olarak değerlendirilebilir.

Japonya'daki toplumsal cinsiyete dair değişim söz konusu olunca, en temel noktalardan birini, genç erkeklerin modaya olan ilgileri ve bu ilginin erkeklik üzerinde negatif olarak algılanan etkileri oluşturmaktadır. Moda tüketiminin kadınlara atfedilen bir özellik olması fikrinden kaynaklanan bu durum, kadınsılığı çağrıştıran her türlü alanda erkeklerin yer almasını, erkeklikten uzaklaşmak olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle, geleneksel olarak kadınsılığa atfedilen bir bölgeye erkeklerin girmesi, heteroseksüel erkek kimliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durumun izleri, ülkedeki erkek modasının yıllar içerisinde uğradığı değişimlerde ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, kendiliği ifade aracı olarak modayı kullanmaktan, Japon erkeklerinin imtina etmesi, renkli kimonoların yerini siyah takım elbiselerin aldığı Meiji döneminden itibaren yaklaşık bir asır boyunca sürmüştür (Nishiyama ve Tanimoto, 2009). Özellikle üst kademe devlet memurları olan bürokratlarca temsil edilmiş olan Meiji döneminin modern erkeklik kurgusu, profesyonel iş kıyafetleri olarak takım elbiseyi ön plana çıkarmıştır. Koyu renklerin tercih edildiği ve süsleme vb. detaylardan uzak durulan takım elbiseler, böylece modern erkeğin göstereni haline gelmiştir.

Dönemin ulus-devlet inşasıyla iç içe geçmiş olan modern erkeklik kurgusu, ilerleyen dönemlerde ülke siyasetinde ordunun giderek güçlenmesiyle, militer bir yapıya bürünmüştür. Dönemin ideal erkekliğinin vücut bulduğu alan olarak ordu, sadece asker olmaya uygun bedenlere sahip olan erkekleri bünyesine dahil ettiğinden, orduya girebilmek, hem bir prestij kaynağı hem de makbul erkek olmanın kanıtı olarak işlev görmüştür (Frühstück, 2005, s.76). Bireysel farklılıkların açığa çıkartılıp ifade edilmesinin neredeyse imkânsız olduğu disipline edilmiş bu alanda, kişilerin tek tipleştirilmesi otoritenin kurulması ve devamlılığı için çok önemli olmuştur. İmparatorun oğulları olarak, grup aidiyeti ve uyumu temsil eden askerler,

giydikleri üniformalarla da, toplumsal yarara katkı sağlayan herkesten herhangi biri olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde de, ülkenin önceliği, uğranılan yıkımın yaralarını en kısa sürede sarmak olmuştur. Bu amaçla, beşeri sermaye de dâhil, tüm kaynakların ekonomik kalkınmaya kanalize edilmesi, toplumsal yapıyı da etkilemiştir. Hızlı kentleşmenin yanı sıra, ekonomik büyümenin odağında yer alan cinsiyetçi iş bölümü üzerine kurulu çekirdek aile, savaş sonrası toplumun karakteristik özelliklerini oluşturmuştur.

İktisadi kalkınmanın bel kemiğini oluşturan orta sınıf çekirdek aile, evin reisi olan erkeğin büyük bir özveriyle bağlı bulunduğu şirket ve dolayısıyla ulusu için çalışmasına dayanmıştır. Toplumsal faydanın kişisel çıkarlara tercih edildiği bu dönemde de, idealize edilen salaryman erkekliği, uzun mesai saatleriyle bir anılır olmuştur. Bu nedenle kendisi ya da ailesi için ayıracak vakit bulamayan bu erkeklerin, iş haricinde ilgilenebilecekleri bir uğraşları olmamıştır. Bu açıdan, kişisel bakım ve/ya kılık kıyafet seçimi vb. alanlarda çeşitlilik erkeklerin ilgi alanına girmemiştir. Aksine, kurumsal birer savaşçı olan bu erkekler, koyu renk takım elbiseleriyle özdeşleştirilmişlerdir. Tam tersine, kadınlar ise güzel olanı temsil etmeleri yönünde, açıktan ya da örtülü sosyal bir baskı altında tutulmuşlardır. Bu açıdan, şık görünmek, modayı takip etmek ya da cilt bakımı yaptırmak, kadınlarla ilişkilendirilmiş ve özellikle kadınsı olana atıfla anılmıştır. Bu açıdan, her ne kadar, erkeklerin kimlik inşasında modaya başvurusu sıra dışı bir durum değilse de, uzunca bir zaman bu alandan uzak kalan Japonya'daki erkeklerin moda yoluyla kendilerini ön plana çıkarmaları ve bu duruma yaygınlık kazandırmaları, ancak neoliberal dönemde gerçekleşebilmiştir.

Bu çerçevede, modaya uymak, kozmetik ürünler kullanmak vb. bedeni şekillendirme amacıyla başvurulanan uygulamalar, çoğunlukla kişisel bir tercih meselesi olarak kabul görse de, hiçbir zaman içinde bulunulan sosyo-ekonomik bağlamdan ayrı olmamıştır. Japonya'da da yaklaşık bir asır, bu alandan uzakta kalmış olan erkekler, bir ilgi ve faaliyet alanı olarak modanın, ancak 90'larda aktif birer takipçisi olabilmişlerdir. Köklerini 1980'lerden alan bu olgu da yine, dönemin sosyal dinamiklerinden bağımsız olmamıştır. Hem ülke içerisinde hem de uluslararası arenada meydana gelen büyük çaplı değişimler, sadece ekonomi ve siyaseti değil, bunlarla beraber sosyal formasyonu ve kültürü de etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bu dönemde, meta-anlatıların alt üst oluşu, farklılıkların seslerini duyurmaları için gerekli zemini sağlarken, kimlik siyasetini ön plana çıkarmış ve alt kültür oluşumlarına hız kazandırmıştır. Bu durum, gençlerin meydana getirdiği alt kültür gruplarında daha da dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Alt kültür formasyonlarından her biri kendine ait belirli değerler çerçevesinde birliktelik kurup, mensuplarının grupla kurduğu bağı ve bilgi aktarımını ancak yine kendilerine özgü kurallarla gerçekleştirmişlerdir. Bu açıdan, bir alt kültür grubuna üyelik, kişilerde geliştirdiği aidiyet duygusuyla, onlara kimlik kazandıran bir yol olarak işlev görmüştür (Clammer, 1997, s.60). Bu alt kültür gruplarını birbirinden farklı kılan zevkler, tutumlar, ilgi alanları vb. pek çok temadan bir tanesini de tikel bedenini gösteren olarak kendini ifade etme tarzı oluşturmuştur. Bunun içerisinde, saç ve makyaj stilleri ile dövme yaptırma gibi bedenin belli bir biçime sokulmasının yanı sıra, takı ve aksesuar seçimi ile hangi tür ve renkte kıyafetlerin ne şekilde giyileceği de yer almaktadır. Bu açıdan, belli bir tarzı yansıtmaya, alt kültür gruplarının en temel ayırıcı özelliklerinden olmuştur.

Diğer bir deyişle, üyelerin bağlı oldukları grubun kural ve değerlerini bilip, bunlara uygun şekilde davranmaları önemli olmuştur. Bu duruma çarpıcı bir örnek olarak, takipçilerinin favori müzik gruplarındaki müzisyenler ve/ya sevdikleri anime/manga karakterleri gibi giyinmeye olan ilgilerinin artmış olması verilebilir (Hashimoto, 2007, s.93). Dinledikleri müzikten ya da takip ettikleri bir spor dalından da öte, bedenlerin göstereni olarak belli bir tür modayı takip etmek, grup aidiyetini açığa çıkaran belki de en önemli unsur olarak belirmiştir. Bu alanın yakından izlenmesi, değişikliklerin hemen adapte edilmesini ve hangi stile rağbet gösterildiğinin bilinmesini, kısacası konuya hâkim olma zorunluluğunu göstermektedir (Clammer, 1997, s.40). Çünkü belli bir alt kültüre ait olma, kişilerin kıyafet seçimlerinden, beden dili kullanımına, tutum ve tavırlardan, benimsedikleri ideolojiye kadar geniş bir yelpazede uyum sağlamayı gerektirmektedir (McLeod, 2013, s.314). İletişim teknolojisindeki gelişim ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla beraber, kişiler için artık bu bilgiye ulaşmak çok kolaylaşmış olsa da, yazılı ve görsel basının da sürdürmeye devam ettiği bir hareket ve etki alanı bulunmaktadır. Örneğin, seçili bir hedef kitleye yönelik olarak yayınlanan moda dergileri, konu hakkında bilgi oluşturma, dağıtımına çıkarma ve okuyucular arasında kabul görmesini sağlama gibi yönlerden, alt kültürlerin oluşumuna büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Bu çerçevede, tüketim kültürünün en önemli metalarından biri olarak moda, kişilerin yaşam tarzını yansıtmaya ve kendilerini ifade etmede sıklıkla kullandıkları araçlar arasında yer almaktadır (Bestor, 1989). Duygularını, düşüncelerini ve kişiliklerini ortaya koyacak şekilde fark edilebilir bir moda anlayışı sergilemeleri yoluyla kişilerin, kendilerini ifade edecek bir araca sahip oldukları söylenebilir. Moda hakkında bilgisi olan ve bu alanı yakından takip eden genç erkeklerin dış görünüşlerine verdikleri önem, bireysel tercihlerini bu yolla açığa

çıkardıklarına inanan bu erkekler için, bir tür özgüven kazanma yolu olarak işlemektedir. Erkeklerin modayı kendilerini ifade ettikleri bir araç olarak benimsemesi, fiziksel çekiciliğin, başarı, doyum ve mutluluk kazanmada bir tür belirleyici olarak işlemeye başlamasıyla ilişkilidir (Tan, 2005, s.1048). Moda vasıtasıyla kişiliğin ortaya koyulması, kişilere güçlenme ve yükselme hissi vermektedir. Diğer bir deyişle, kişinin dünyaya bakış açısını ortaya koyduğu, duyguları ve fikirleri açığa çıkaran bir alan olarak giyim, kişiliğin açıkça bir ifadesi olarak işlemektedir (Kostrzewski ve Nowak, 2018, s.240). Modanın kendini ifade etmede kişilere özgürlük tanıyan bir yol olması, kişinin kendiliğini kutladığı, kendiyle barışık olduğu ve moda yoluyla hayatına eğlence katabildiği bir alan açmaktadır. Diğer insanların fikirlerini ve toplumsal değerleri çoğunlukla hiçe sayarak, hatta tam da onlara karşı bir şekilde, farklı olma ihtiyacının karşılandığı bir eyleme biçimi olarak kılık-kıyafet seçimi ve giyinme önemli bir işlev görmektedir.

Moda aracılığıyla, seçimlerin özgürce yapılabilirdiği yönündeki inanca dayanarak, kişilerin dünya görüşünün çeşitlenebileceği ve değişikliklere kapı aralanabileceği ortaya koyulmaktadır. Bu duruma verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri, cinsiyetsizlik ya da cinsiyetsizleştirme¹³⁶ olarak modada öne çıkan ve ne erkeğin erkek gibi, ne de kadının kadın gibi görünmelerinin gerekli olmadığı düşüncesine dayanan androjen¹³⁷ akım olmuştur. Modanın kendiliği ifadede kullanılan önemli bir araç olması ile yine modanın cinsiyetleri belirlemede bir gösteren olarak rol oynaması, birey kimliğinin en temel unsurlarından biri olarak cinsiyet algısının yerini ve kimlik, cinsiyet ve moda arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır (Clammer, 1995, s.210). Kendiliği tanımlamada başvuru alan en önemli kaynaklardan biri olarak toplumsal cinsiyet, birey kimliğinin de ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, toplumsal cinsiyete ait geleneksel sınırların bulanıklaşmasında, Japonya’da erkeklerin modaya olan artan ilgisinin etkisi bulunmaktadır.

¹³⁶ Özellikle Tokyo’daki Harajuku bölgesiyle özdeşleştirilen ve Jendaresu-kei (genderless style) olarak bilinen bu alt kültür, kıyafet ve kozmetik seçimleriyle öne çıkan erkekler arasında giderek yayılmaktadır. Geleneksel olarak erkeklere ait kabul edilen kıyafetleri giyen kadınlar da, bu alt kültüre dahil edilse de, jendaresu kavramı, daha çok biyolojik olarak erkek olmasına rağmen, saçlarını boyatıp şekil veren, kaşlarını alıran, makyaj yapan, takı takan ve feminen kıyafetler giyen kişileri anlatmak için kullanılmaktadır. Daha fazla bilgi ve bu alt kültüre ilişkin bir video için bakınız: <https://edition.cnn.com/style/article/genderless-kei-fashion-japan/index.html> erişim tarihi 27.12.2020.

¹³⁷ Androjenlik Japon kültüründe, mesela Noh dramasında ve Kabuki’de, sadece erkek ve kadın ya da gey ile heteroseksüel arasındaki alışılmışın dışındaki melez bölgeleri değil, aynı zamanda beklenti ile gerçeklik, tarih ile kurgu, diğer ve benlik arasındaki bağlantıları da keşfetmek için sıklıkla kullanılmıştır. Bu nedenle, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve kültür arasındaki ilişki ve sınırların aşılma çalışıldığı çağdaş Japonya’da da, androjenliğe başvurulması şaşırtıcı değildir (McLeod, 2013, s.316).

Bu açıdan, farklı yaşam tarzlarına yönelik çıkarılan dergilerin, toplumsal cinsiyete ait hangi değerleri ön plana çıkardığını ve bu dergilerde özellikle erkekliğe ait ne türden yeni anlamlandırmaların yapıldığını ve iletildiğini anlamak önemlidir. Bu dergilerde hangi kavramların, ne tür söylemler aracılığıyla aktarıldığını araştırmak, bu yolla ortaya koyulan bedene ilişkin kurgulara dair ipuçları vermektedir. Belli bir kitleye hitap eden dergiler, o kitlenin özdeşleşmek istediği gençlik grubu ya da alt kültüre ilişkin bir açıklama alanı sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, belli bir türe ait yaşam tarzı dergilerinin tüketimi, hangi söylem ve pratikler yoluyla farklı türden erkeklik etme biçimlerinin ortaya koyulduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Japonya’da 1990’da aylık bir buçuk milyon olan genç erkeklere yönelik yaşam dergilerinin basımı, 2000’den bu yana dört ila dört buçuk milyona ulaşarak, bu süre zarfında neredeyse üç katına çıkmıştır (Saladin, 2015, s.57). Ülkede giderek büyüyen bu pazarı anlamak, erkeklerin modaya olan artan ilgilerini ve toplumsal cinsiyete ait değerlerin değişimini analiz edebilmek açısından önemlidir.

Öncelikle, bu tarz dergiler, özellikle gençler açısından benliğin anlamlandırılması ve diğer kişilerle olan ilişkilerin geliştirilmesi bakımından, önemli birer bilgi kaynağı olarak işlev görmektedir (White, 1994, s.113). Belirli bir hayat tarzının ifadesi olarak moda, çeşitli alt kültür gruplarının sıklıkla başvurdukları bir dışavurum aracı olmuştur. Derginin içeriğine ve ilgi duydukları alana göre belirli bir dergiyi takip edenlerin, çoğunlukla belli bir cinsiyet ve/ya yaş aralığındaki kesimde yer aldığı Japonya’da, bu durum özellikle dikkat çekicidir (Moeran, 1996, s.200). Gençler ve mensubu oldukları alt kültürlerle de, bu alanda hitap eden çeşitli türde yayınlar mevcuttur. Büyük çoğunluğunun cinsiyet odaklı olması, bu dergileri kıyafet görsellerinin sergilendiği bir araç olmaktan öteye taşımakta ve okuyucu kitlesinin ilgisini çekecek pek çok farklı alana-beslenme, hobiler, sağlık, karşı cinsle ilişkiler-da hitap etmesini gerekli kılmaktadır (Tanaka, 2003, s.223).

Diğer bir deyişle, farklı ilgi alanlarına ilişkin belirli içerikleri sunan dergilerin, kişilerin yaşam tarzı üzerinde etkileri olmaktadır (Kostrzewski ve Nowak, 2018, s.235). Giderek daha fazla okuyucu kitlesine kavuşan ve sayıları artan, erkeklere özel çıkarılan dergilerin, moda, saç stilleri, makyaj ile güzellik salonları hakkında verdikleri ayrıntılı bilgiler sayesinde, erkeklerin yaşam tarzlarında değişimler meydana getirmede ve sadece kadınlara ait bir alan olarak düşünülen ‘güzellik’ anlatısına erişimi erkekler için de mümkün kılmada büyük payı olmuştur (McLeod, 2013, s.311). Bu açıdan, moda dergileri aracılığıyla ortaya çıkan bu yeni akımla, geleneksel erkeklik beklentilerinden kaçınmanın yolu açılmıştır. Kişinin kendisi için, kendi keyfine göre giyinmesi ve farklı tarzlar denemesi, genç erkekler

için, geleneksel erkeklik değerleriyle aralarına mesafe koymanın gerçekleştirildiği bir alan olarak işlerlik kazanmıştır. Zarafet ve güzel görünmeyi odağına alan bu moda dergileriyle, özgürce kendiliği ifade etme ve bir çeşit başkaldırıda bulunma potansiyelinin genç erkekler için mümkün kılınması, geleneksel erkeklik imajından uzaklaşmanın bir sembolü olarak ortaya çıkmıştır.

Bu açıdan, ülkedeki erkek moda dergilerince ortaya koyulan erkeklik formunun, bir tür “yeni erkek” idealine karşılık geldiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. 1980’lerin ortalarında, erkeklerin modaya olan artan ilgisi, bu dönem içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimle ilintili olarak doğmuştur. Medya aracılığıyla popülaritesi artan yeni erkeklik imajı, daha çok yaşları 18 ila 35 arasında değişen erkekleri etkisi altına almıştır. Tüketim kültürünün giderek yaygınlaşması, erkeklerin de içine dâhil olacağı şekilde moda alanında çeşitlenmeye sebep olmuştur. Fiziksel görünümüne olan farkındalıklarının arttığı bu erkekler için, bedenleri erkekliklerini gösterebilecekleri bir zemine dönüşmüştür. Cazibe alanı olarak erkek bedeninin öne çıkışı, sayıları artan spor salonlarında vücut geliştirme ve kas yapmanın yaygınlaşmasının yanında, bedeni güzel ve estetik gösterecek başka alanlarda da erkeklerin ilgisinin artarak devam etmesine sebep olmuştur. Bu açıdan, yaşanan dönüşümle, erkek bedenleri, bakışları üzerine çekici, birer gösteri ve dekorasyon nesneleri haline gelmiştir (Craik, 1994, s.203). Kıyafet ve aksesuar seçimi, farklı saç stilleri ile kozmetik ürünlerin kullanımının artması, erkeklerin hem kendiliklerini ifade etme biçimi olarak ortaya çıkmış, hem de bu yolla toplumsal konumlarını yeniden şekillendirici etkide bulunmuştur.

Ülkedeki genç erkekleri fiziksel görünüşlerine daha fazla ilgi duymaya iten sebeplerin başında, kendilerini bir önceki nesil erkeklik imajından kurtarmak istemeleri gelmektedir. Salaryman erkekliğinin asexual imajından kopuşun bir simgesi olarak estetik açıdan göze hitap etme, genç erkeklere kendilerini ortaya koyabilecekleri bir alan açmakta ve bu yolla güven kazandırmaktadır. Önceki dönemin ideal formu olan salaryman erkeklerini yaşlılıkla ve günün şartlarına uyum sağlayamamakla eşleştiren bakış açısıyla, salaryman erkekliğini küçümseme ve reddetme gerçekleşmektedir.¹³⁸ Takım elbise ve evrak çantasıyla bütünleşmiş fiziksel görünüşleriyle, göz zevkine hitap etmekten uzak salaryman erkeğinden ayrışma isteği sadece bununla da sınırlı değildir. Bu genç erkekler, aşırı alkol tüketimi, aile yerine çalışmayı

¹³⁸ Yaşlı adam/erkek anlamına gelen oyaji kelimesiyle, “oyaji rejection” olarak da kavramsallaştırılan bu durum, salaryman erkeklerinden farklı olmayı vurgulamak için genç nesiller tarafından kullanılmaktadır (Miller, 2003, s.38).

öncülleme vb. çeşitli alanlarda da, salaryman erkekliğinin kendinde vücut bulduğu değer ve tutumlara da karşı duruş sergilemektedirler. Bu nedenle, Japonya’da gençlerin temsil ettiği yeni erkekliklerin ortak noktasını, keskin sınırlarla belirlenmiş cinsiyet kodlarına uymamanın oluşturduğu söylenebilir.

Bu açıdan, kıyafet seçimindeki çeşitlilik kadar, erkekler arasında vücut estetiği ve kozmetik ürünlere olan ilginin giderek artması da geleneksel erkeklik değerlerinin dönüşümünü işaret etmektedir. Moda tüketimiyle yakından ilgili olarak, erkeklere yönelik güzellik prosedürlerine ve ürünlerine olan ilginin son yıllarda ülkede artış göstermesi, moda gibi, güzellik ürünlerinin kullanımının da geleneksel erkekliğin sınırlarını zorlamakta ve Japon gençliğinin modern "erkeksi" ideallerini şekillendirmekte olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, moda dergileri ve kıyafet seçimlerinin tamamlayıcısı olarak, estetik algıyla daha fazla ilgilenmeleri, genç erkekleri önceki nesillerden farklı kılmaktadır. Öyle ki, güzellik konusuna ilgi gösteren ve bu konuda farkındalığı olan Japon erkekleri, erkekliğin efemine olmuş formları olarak da tanımlanmaktadır (Iida, 2005, s.64). Modada söz konusu olan, bu alanın sadece kadınlara özgü olduğu yönündeki algı ve uygulama, estetik ve güzellikte de kendisini göstermekte ve kozmetik ürünlerinin kullanımı kadınsı olarak algılanmaktadır.

Ülkede moda dergilerinin zamanla erkeklere de hitap edecek şekilde spesifikleşmesi gibi, erkeklere yönelik güzellik sektörünün gelişmesi de zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Bu açıdan, kıyafet seçimleriyle birlikte iyi görünme yönündeki çeşitli çabalarla, yeni erkeklik kurguları, fiziksel görünüş ve yaşam tarzlarını da kapsayacak şekilde daha geniş bir çeşitliliği içinde barındıracak yönde şekillenmiştir. Bu çerçevede, erkeklere yönelik güzellik hizmetleri ile kozmetik ürünlerinin ortaya çıkıp yaygınlaşması, bu amaç için kurulan piyasa ve idealize edilen erkeklik temsilleriyle yakından ilgilidir. Öyle ki, medya aracılığıyla topluma yayılan erkeklik imajları, kişilerin dünyayı yorumlama ve kendi hayatlarında günlük pratiklerini oluşturmaları için, kültürel modeller ve kelime hazinesi sunmaktadır. Odağında ise, özellikle, yeni erkeklik kurgularının pratik edilme biçimleri olarak sunulan idol imajları ve bunların medyadaki tasvirleri yer almaktadır. Bu yolla, rol ve kimliklere dair geliştirilen yeni kavramları, günlük hayatlarına uyarlayan ve yeniden yorumlayan erkekler, kendi kimliklerini de süreç içerisinde inşa etmiş olmaktadır.

Başlarda sadece kadınlara yönelik olan bazı güzellik uygulamalarının erkekler için de ulaşılabilir hale getirilmesi, erkeklerin fiziksel görünüşlerine artan ilgilerini, işlerini

büyütmek için potansiyel bir kaynak olarak gören işletmelerin çoğu tarafından benimsenmiştir. Erkeklerle de hitap edecek şekilde büyüme yoluna giren bu işletmelerden Tokyo'daki "Men's Joli Canaille Salon", ülkede erkek müşteriler için hizmet veren ilk güzellik salonu olmuştur ve 90'lara kadar ülkedeki büyük şehirlerin çoğunda sadece erkeklerle özel açılmış salonlar giderek yaygınlaşmıştır (Miller, 2003, s.38). Bu salonlardan biri olan "Tokyo Beauty Center", kadınlara yönelik olan hizmetini, açtığı erkek şubesiyle "Men's TBC" olarak genişletmiştir. Genellikle cilt bakımı, kaş ve sakal düzeltme, masaj ve vücut epilasyonu vb. hizmetler sunan bu salonların en başarılılarından bir diğeri de bu alanda zincir işletmelere sahip "Dandy House"¹³⁹ olmuştur. 1988-2016 yılları arasında Japon pop müziğinin (J-pop) önemli gruplarından biri olan SMAP'ın üyesi olan ve sonrasında rol aldığı filmlerle de ününü artıran, kısaca Kimutaku olarak bilinen Kimura Takuya'nın her iki güzellik salonunun reklam filmlerinde oynamış olması, bu salonların popülaritesini artırmıştır.¹⁴⁰

Erkekler için güzellik akımı her ne kadar güzellik salonlarının erkekler için de hizmet vermeye başlamasıyla ortaya çıkmış olsa da, bu salonların genellikle pahalı olması, bunları toplumun sadece belli bir kesimi için ulaşılabilir yapmıştır. Buna karşılık, bu akımın bir parçası olmak isteyen ve fiziksel görünümüne daha fazla ilgi gösteren gençler için, bu boşluğu erkekler için özel üretilmiş kozmetik ürünlerinin yeni bir sektör olarak doğması ve giderek büyümesi doldurmuştur. Sadece erkekler için olan güzellik salonlarının açılmaya başlamasıyla bu yönde artan ilgi, büyük mağazalarda erkekler için kozmetik ürünlerinin satılmaya başlamasını da beraberinde getirmiştir. Bu alanda üretim yapan iki büyük kozmetik şirketi, Mandom ve her geçen yıl portföyüne yeni erkek kozmetik ürünleri ekleyen Shiseido'dur. Mandom'un gençlere hitaben ürettiği ürünlerin marka ismi olan Gatsby'nin reklamlarında da yine Kimura Takuya rol almıştır.¹⁴¹ Marka ilerleyen yıllarda, hedef kitlesi olan genç erkeklerle cazip gelecek daha genç bir aktörü reklam yüzü yapmış olsa da, Matsuda

¹³⁹ Müşterilerine özel paketler de sunan bu salonda, evlenme hazırlığında olan erkekler için, beslenme, cilt bakımı ve danışmanlık hizmetlerinin de dâhil olduğu üç aylık programlar da sunulmaktadır. Ülke içerisinde oldukça geniş bir şube ağına sahip olan şirketin, Şangay ve Taipei'de de salonları bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız: <https://www.dandy-house.com/> erişim tarihi 12.01.2021

¹⁴⁰ BTC için oynadığı reklam için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=N2WxTze4OZg> erişim tarihi 15.01.2021; Dandy House için oynadığı reklam için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=JN2xi0waBIE> erişim tarihi 15.01.2021

¹⁴¹ <https://www.youtube.com/watch?v=-tSO4UvDnV4> erişim tarihi 15.01.2021

Shota, yerini aldığı Takuya'nın idealize ettiği androjen erkeklik temsilini korumaya devam etmiştir.¹⁴²

Erkekler için üretilen güzellik ürünlerinin başlı başına bir sektör olarak hızla büyümesinin ardında, bu ürünlerin satışında kullanılan pazarlama taktiklerinin, hitap ettiği kesim için ne anlama geldiği önemlidir. Belirli markaların belli başlı ürünlerini kullanmanın altında, bu ürünlerin vaat ettiği daha iyiye veya güzeli elde etme isteği yatmaktadır. Reklamlarda ünlü isimlerin kullanılması, tanıtımını yaptıkları ürünlerin değerini, bu ünlülerin sahip oldukları yaşamla eşleştiren bir anlama sahiptir. Özellikle pop-idolleri aracılığıyla ortaya koyulan temsillerde, takipçiler marka, renk seçimi ve başka türden ayrıntılar hakkında bilgi sahibi olarak, moda seçimlerini şekillendirmektedir (Kostrzewski ve Nowak, 2018, s.236). Belli markaları kullanmak prestij sağlarken, ünlülerin statülerine bir adım daha yaklaşmanın yolu olarak da algılanmaktadır. Psikolojik etkisinin yanında, belli kozmetik ürünleri kullanarak, reklamlarda ön plana çıkarılan kişilerin fiziki özelliklerine de benzerlik elde edilebileceği inancı da rol oynamaktadır. Burada önemli olan nokta, şirketlerin sadece kozmetik ürünlerini satmakla kalmayıp, daha da önemlisi bu ürünlerin satışında devamlılığı sağlayabilmek için, bu ürünlerle özdeşleştirdikleri hayali bir dünyayı ve imajı da satıyor olmalarıdır. Bu yolla, tüketiciler bir ürün satın aldıklarında, daha iyi bir yaşamı da satın aldıkları inancına ulaştırılırlar. Ait olmak istenilen yaşama ulaşmanın bir göstergesi olarak belirli ürünlerin satın alınması ve tüketilmesi, yeni bir yaşam tarzının bir parçası olmakla eşleştirilir.

Diğer bir deyişle, güzellik salonlarının yanı sıra, erkekler için özel olarak üretilmiş kozmetik ürünlerle de güzellik vaadi pazarlanmakta ve satılmaktadır. Giderek büyüyen bu pazar aracılığıyla, yeni bir tür erkeklik ideali de teşvik edilmiş olmaktadır. Moda dergilerinde olduğu gibi, güzellik ürünlerine erişebilir olma, genç erkekler için kendilerini özgürce ifade edebilecekleri bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Tasvir edilen bu yeni erkeklik idealini örneklendirmek için, ülkenin en büyük kozmetik firması olan Shiseido'nun, erkekler için ürettiği en popüler ürünlerinden biri olan Uno Fog Bar isimli, spreya formundaki saç jölesinin reklamlarına bakılabilir. 2010 yılında piyasaya sürülen bu jölenin altı farklı versiyonda reklam filmi¹⁴³, dört ünlü Japon aktörün¹⁴⁴ katılımıyla çekilmiştir. 2016'da yine aynı dört aktörle çekilen ürünün başka bir reklamında da, kendine güven kazanmak için erkeklerin bu

¹⁴² <https://www.youtube.com/watch?v=w-1xE5DVgxw> erişim tarihi 15.01.2021

¹⁴³ https://www.youtube.com/watch?v=HN8WSmmeEQ8&list=FL_Vx27MPWvWvyztynFU2RMA&index=21 erişim tarihi 17.01.2021

¹⁴⁴ Bu aktörler, Miura Haruma, Oguri Shun, Eita ve Tsumabuki Satoshi'dir.

ürünü alarak, saçlarına şıklık katmaları gerektiği mesajı verilmiştir. 2016'daki reklamın¹⁴⁵ sloganı olan “Kakkotsukeyoze” (haydi, havalı olalım/davranalım) ile ürünü kullanarak daha havalı olunacağı ve böylece kişinin kendine güven duyacağı bir fiziksel görünüme kavuşacağı fikri beslenmektedir.

Özetlenecek olursa, moda ile birlikte, estetik algısı ve cilt bakımı gibi bedenle kurulan yeni ilişkiler hakkında, özellikle kendini bu alanda yetersiz hisseden genç erkekler için, bir taraftan aidiyet duygusu oluşturmada, diğer taraftan da kendi erkeklik inşalarını gerçekleştirirler, erkeklere yönelik çıkarılan dergiler ve bu dergilerin sunduğu öneriler büyük rahatlık sağlamaktadır (Tanaka, 2003, s.238). Dergilerin yanı sıra, özellikle pop-idoller aracılığıyla temsil edilen yeni erkeklik imajının görsel basında yer bulması da, tüm bu kanalların birer rehber olarak, ülkedeki genç erkeklerin yeni erkeklik kurgularına yön verecek şekilde etki ettiğini göstermektedir. Güzellik salonlarıyla başlayan ve büyük kozmetik firmaları tarafından erkeklere özel ürünlerin geliştirilip, piyasaya sürülmesiyle devam eden süreçte, Japonya'daki erkek estetiğine olan ilginin artması ve özellikle genç erkekler arasında geniş bir tabana yayılması gerçekleşmiştir.

Erkeklerin farklılıklarını ortaya koyma ve kendiliklerini ifade etme yolu olarak bedenlerini keşfetmeleri ve bu yönde şekillenen yeni ilişkiler, kıyafet ve aksesuar seçimi, estetik algı, saç ve cilt bakımı ile vücut geliştirme gibi pratiklerde kendini açığa çıkarmaktadır. Bu açıdan, pek çok erkek hem moda konusunda, hem de genel olarak kurdukları ilişkiler hakkında, dergileri ve bu dergilerin verdiği yönergeleri kullanmaktadır (Kostrzewski ve Nowak, 2018, s.236). Aynı zamanda, görsel basın ve sosyal medya platformlarından da, son moda akımlar ve yeni tarzların takip edilmesi, bunların her birini, genç erkekler için, kendilerini ortaya koyabilecekleri, aynı zamanda da bu yolla toplumsal cinsiyet sınırlarını yeniden inşa edebilecekleri farklılıkların yer aldığı fırsat alanları haline getirmektedir.

3.3.2. Popüler Kültür

Ülkenin yaşadığı ekonomik krizle birlikte toplumsal alanda da meydana gelen çalkantılar, yurt içi siyaseti olduğu kadar, Japonya'nın uluslararası arenadaki statüsünü de olumsuz yönde etkilemiştir. O zamana kadar küresel bir ekonomik güç olarak yükselen Japonya, bu konumunu Çin'e kaptırmıştır. Savunma gücü olmayan ülkenin, ekonomik

¹⁴⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=jFPtMRcOP0Y> erişim tarihi 17.01.2021

gücünün de sarsılması, yöneticileri alternatifler aramaya yöneltmiştir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak, ulaşım ve iletişimin hız kazanması, bu süreçte Japon popüler kültürünün öncelikle komşu Asya ülkelerinden başlayarak, dalga dalga yayılmasına imkân sağlamıştır. Bu yolla, kültürel diplomasinin bir formu olarak, Japonya'ya bir tür yumuşak güç unsuru sağlayan popüler kültür ürünlerinin küresel olarak pazarlanması, ayrıca sahip olduğu ekonomik potansiyel nedeniyle de, Japon hükümetlerinin ilgi odağında yer almaya başlamıştır ve bu çerçevede *Cool Japan* (クールジャパン) söylemi ön plana çıkmıştır. Kaynağını anime ve mangalardan aldığı düşünülen ve çoğunlukla bu ikisiyle özdeşleştirilen *Cool Japan* kültürü, kitlesel tüketim için üretilen eğlence sektörünün önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmıştır (Han, Yung ve Hsien, 2012).

Bu çerçevede, 20. yüzyılın sonlarında endüstriyel bir dev olarak görülen Japonya imajının yerini, yeni yüzyılda anime ve mangaların da dâhil olduğu popüler kültür ürünleriyle tanınan “cool” imajı almıştır (Condry ve Fujita, 2011, s.2-3). Yumuşak güç kaynağı ve Japon ekonomisindeki artan büyüklüğü nedeniyle, kurumlar aracılığıyla da destek verilen bu söylemle, geleneksel kültürle sentezlenen popüler ürünlerin yeniden üretimi ve diğer ülkelere ihracatı gerçekleşmiştir. Öncesinde de, diğer ülkelerde takipçileri bulunsa da, 90’lardan sonra Japon popüler kültür ürünlerinin ihracatının özellikle teşvik edilmesi, milyon dolarlık bir sektörün oluşmasını sağlamıştır. Popüler kültür ürünlerinin sağladığı maddi kaynak, Japon ekonomisi için o kadar önemli hale gelmiştir ki, diplomaside animenin önemine dikkat çekmek için, 2008’de hükümet “Anime Elçiliği” adında bir pozisyon oluşturup, Doraemon’u¹⁴⁶ da ilk Anime Elçisi olarak atamıştır.¹⁴⁷ Bu yolla hükümetlerin gündemlerine eklenen bu söylem, küresel kültür endüstrisinde ülkenin payını artırmaya yönelik devlet destekli projeleri hayata geçirirken, bir taraftan da kurumsal düzenlemelere zemin hazırlamıştır.¹⁴⁸

80’lerin sonu, 90’ların başında, Japon popüler kültüründe ortaya çıkan farklı türden yeni akımlarla birlikte, mevcut popüler kültür ürünleri de çeşitlenip çoğalmıştır. Bunlar arasında, özellikle anime, manga, video oyunları ve *cosplay*¹⁴⁹ önemli bir yere sahip olmuştur

¹⁴⁶ Aynı isimle bilinen manga ve anime serisindeki kurgusal bir karakter olan Doraemon, Nobita adında genç bir çocuğa yardım etmek için, 22. yüzyıldan günümüze gelen robotik erkek kedinin adıdır.

¹⁴⁷ <https://www.theguardian.com/world/2008/mar/20/japan> erişim tarihi 20.12.2020

¹⁴⁸ 2008’de kurulan Japon Turizm Ajansı bu kurumların başında gelmektedir. Ticaret, Sanayi ve Maliye Bakanlığı’nın aralıklarla hazırladığı raporlarda da, “Cool Japan” politikası kapsamında uygulamaya koyulan yeni stratejiler ile geleceğe ilişkin öngörüler yer almaktadır (Ministry of Economy, Trade and Industry, 2012).

¹⁴⁹ Manga ve anime karakterleri gibi giyinerek, hayranların bir araya geldiği etkinliklerde, karakterin rolünü pratik etmelerini karşılayan bu kavram, ilerleyen sayfalarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

(McLeod, 2013, s.309). 91 krizinden sonra ise, ülkede yaşanan ekonomik durgunluğun da kültür endüstrisinin öne çıkmasında ve eğlence ürünlerinin ihracatını çok hızlı bir şekilde artırmasında payı büyük olmuştur. Bu artış, bir taraftan ekonomideki ihtiyaç duyulan boşluğu doldurup, canlanma sağlarken, diğer taraftan da, Japonya'yı küresel pazarda bu sektörün lider konumuna yükseltmiştir (Allison, 2006, s.4). Özellikle gençleri hedef alan bu kültürel sermaye aracılığıyla, gerek küresel pazarlarda satıştan, gerekse de ülkeye artan ilginin canlandığı kültür turizminden elde edilen gelirler artmış ve bu da, Japonya'ya ciddi bir kaynak akışı sağlamıştır (McGray, 2002). Diğer bir deyişle, popüler kültür ürünlerinin üretilip, dünya genelinde yayılmasına öncelik veren Japonya, bu yolla kültürel bir güç olarak anılmaya başlanmıştır (Iwabuchi, 2002a, s.137).

Her ne kadar dijitalleşme artık basılı yayınların yerini almaya başlamış olsa da, Japonya'yı dünyaca bir üne kavuşturmuş olan manga¹⁵⁰ hem dünyada, hem de ülkede yaygın bir okuyucu kitlesine hitap etmeye devam etmektedir. Uluslararası arenada tekrar yükselmenin yolunu, kendisini dünyanın önde gelen kültürel gücü ve en önemli popüler kültür endüstrisine sahip ülke olarak yeniden icat etmekte bulan Japonya'da, manga ve anime¹⁵¹ kendilerine ait izleyici kitlesine ve özgünlüğüne sahip olsalar da, ayrılmaz bir birliktelik oluşturmuştur.¹⁵² Bu birliktelik, tüketim kültürüne odaklı benzersiz bir oluşumun, ülkede gelişmesiyle ortaya çıkmış ve özellikle *Cool Japan* politikasıyla küresel bir yaygınlık kazanmıştır. Yaşa, ilgi alanına ve cinsiyete göre, farklı tarzlara ve okuyucu kitlelerine hitap eden manga, anime ile birlikte, Japonya'nın simgesi haline gelmiş ve takipçilerinin aidiyet geliştirdikleri bir alt kültür oluşturmuştur.¹⁵³

Shintakarajima (New Treasure Island) isimli ilk çizgi romanıyla adını duyuran Tezuka Osamu, ülkede manganın babası olarak bilinmektedir. Yazarın 1952'de yazdığı Tetsuwan Atomu¹⁵⁴ (Mighty Atom) ve 1953'teki Ribon no Kishi (Princess Knight) eserleri, manga klasiklerinin arasında yer almaktadır. Tezuka'dan ilham alan pek çok kişinin, kendilerini ifade için çizgi romana başvurmalarıyla gelişen yazın¹⁵⁵ 1960'ların ortasından itibaren farklı türlerde eserlerin verilmeye başladığı bir sektör haline gelmiştir. Farklı okuyucu kitlelerine hitap eden ve her birinin de farklı alt türlerinin olduğu toplam altı çeşit manga bulunmaktadır.

¹⁵⁰ Yaş, cinsiyet ve ilgi alanına göre farklı türleri bulunan Japon çizgi romanına verilen isimdir.

¹⁵¹ Japonya'da, animasyon filmlerini anlatmak için kullanılan terimdir.

¹⁵² "Manganime" terimi, bu birlikteliği anlatmak için kullanılmaktadır.

¹⁵³ Film ve videolarda, dijital animasyon yapımlarına anime; çizgi roman dergi ve kitaplarına ise manga denilmektedir (Hellekson ve Busse, 2006, s.10).

¹⁵⁴ Uluslararası okuyucu kitlesince Astro Boy olarak bilinir.

¹⁵⁵ İlk manga dergisi de 1959 yılında, haftalık yayınlanan Shounen Magazine olmuştur.

Çocuklar için *kodomo*, 12-18 yaş arası erkekler için *shonen*, kızlar için *shoujo*, yetişkin kadınlar için *josei*, erkekler için *seinen* ve pornografik *hentai* manga bu çeşitleri oluşturur. Farklı ilgi alanları, cinsiyet ve yaşa göre çeşitleri bulunan mangalar ülkede o kadar yaygındır ki, satılan toplam kitap ve dergi satışlarının yaklaşık yarısını mangalar oluşturur.

Günümüzün küresel kapitalizminin ideal birer metası haline gelen manga ve anime, üretim teknikleri ve pazarlama stratejileri sayesinde tüm dünyaya yayılmıştır. Manga ve anime, her biri, etrafında büyük bir kültür endüstrisinin inşa edildiği eksenin uçlarını oluşturmaktadır. Romantizm, bilim-kurgu, spor, komedi, şiddet, macera, pornografi vb. çok farklı türden öyküleri anlatan mangalar, farklı yaş grupları ve cinsiyetlere hitap etmeleriyle, sadece ülke içerisinde değil, tüm dünyada da yaygınlaşmıştır. Çoğu zaman, animasyon, televizyon dizileri ve/ya filmlere de uyarlanan mangaların, multimedya yoluyla, basılı formundan daha geniş bir kitleye ulaşması mümkün olmuştur (Chen, 2012, s.295). 90'lar boyunca bilim-kurgu türündeki mangaların satışında adeta patlama yaşanmıştır.¹⁵⁶ 90'ların sonu, 2000'lerin başında ise, *One Piece* (1997), *Hikaru no Go* (1998), *Pokemon* (1998), *Naruto* (1999) ve *Bleach* (2001) küresel çapta üne kavuşan serilerden bazıları olarak öne çıkmıştır (Thompson, 2007).

Manga ve animenin 90'ların sonu ve 2000'lerin başında, deniz aşırı popülariteye erişmesi, kurgusal dünyada yeniden inşa edilen veya tahayyül edilen toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerine düşünmeyi gerektirmiştir. Son yıllarda, mangada cinselliğin tasviri çok sayıda akademik araştırmanın ilgisini çekmiş ve çoğunlukla da erkekler arasındaki romantik ve cinsel ilişki anlatıları incelenmiştir (Levi, McHarry ve Pagliassotti, 2008; Hori, 2009). Çok geniş bir takipçi kitlesine sahip olan bu üretim ve aynı zamanda tüketim ürünlerinin, küresel çapta da giderek yayılması, Japon popüler kültürünün arkasındaki itici güçleri anlamayı gerektirmektedir. İlk bakışta, ciddi bir içeriğe sahip olmayan birer eğlence aracı olarak görülebile de, mangalar aslında kültürel etkileri olan güçlü bir araç olarak işlev görmektedir. Çizimlerin sayısız fikir ve temsili yansıttığı mangalar, bu açıdan gerçekle hayal dünyası arasında kurulan bağın sembolik bir dili olarak işlemektedir. Nesnelerin gerçek anlamlarının ötesine geçerek, farklı anlam dünyaları kurgulayan çizimler, okuyucunun kendini özdeşleştirdiği ve bu yolla kendiliğini ortaya koyup, ifade ettiği bir zemin sağlamaktadır. Seçtiği temalar ile anlattığı hikâyelerin yanında, mangalarda uygulanan çizim tarzı ile

¹⁵⁶ Daha sonra animeye de adapte edilen bu alandaki popüler mangalara, *Mobile Suit Gundam*, *Project Arms*, *Infinite Rhyvius*, *Alita*, and *Evangelion* örnek olarak verilebilir. Yine bu alanda, *Rurouni Kenshin*, *Sailor Moon* ve *Flame of Recca* da, oldukça meşhurdur (Thompson, 2007).

hikâyelerin ne şekilde formüle edileceği, kendine özgü hayali bir dünya kurmacasını sağlamaktadır. Örneğin, özellikle dönüşüm geçiren ve melez temsillerin kullanılması, vampirleri hem anime hem de mangalarda sıklıkla kullanılan bir tema olarak ön plana çıkarmaktadır.¹⁵⁷

Popüler kültüre ait metinlerin, formların ve anlamların metalaştırıldığı, ihraç edildiği ve tüketildiği küresel bağlam içerisinde, eril kimliklerin farklı coğrafyalarda nasıl şekillendiği, yerel dinamiklerle belirlenmektedir (Beynon, 2002). Japon popüler kültüründe, eşcinsel aşkın temsilleri, özellikle de erkek eşcinselliği, ABD ve Avrupa'da hayal bile edilemeyecek derecede nüfuz etmiş durumdadır (McLelland, 2000, s.2). Japonya'daki popüler kültür ürünlerinin çoğunda yer alan, cinsiyet temsillerindeki müphemlik, erkeklerin birbirleriyle olan duygusal birlikteliklerini anlatan shoujo manga ile androjen erkek karakterlerin ön plana çıkartıldığı bishônen anime türlerinde özellikle dikkat çekicidir (Izawa, 2000). Shoujo manganın bir alt türü¹⁵⁸ olan Boys' Love (BL)¹⁵⁹ güzel efemine erkeklerin homoerotik ilişki ve cinsel etkileşimlerine odaklanmaktadır. Sonrasında video oyununa ve animeye de adapte edilen, Boku no Pico ile Takarai Rihito'nun Ten Count isimli eseri, BL manga türüne örnek olarak verilebilir. Hem manga hem de animelerde yer alan ve hipermaskülen, kaslı eril bedene karşı, güzel ve efemine erkek figürleri tasvir eden bir form olarak bishonen¹⁶⁰ estetiği ise, androjen niteliklerin ön plana çıkartılmasını içermektedir (Wood, 2006).

Bu türlerin yanı sıra, özellikle geleneksel erkeklik değerleriyle, otobur erkekliğe atfedilen daha efemine erkeklik halinin, erkeklerde meydana getirdiği çatışmanın işlendiği mangalar da bulunmaktadır. Bu mangalardan birisi, Wakasugi Kiminori'nin eseri Detroit Metal City'dir. Daha sonra, on iki bölümden oluşan bir anime serisinin de yapıldığı bu eserde, ana karakter Soichi Negishi'nin alışverişi, pop müziği ve fotoğraf çekmeyi seven tarafıyla, bir metal grubunda solistlik yaparken açığa çıkan hipermaskülen yanını uzlaştırmaya çalışması konu edilmektedir. Aya Kanno tarafından yazılan Otomen ise, Asuka Masamune isimli bir lise öğrencisinin, yaşadığı ikilemi konu edinir. Judo ve karate gibi dövüş

¹⁵⁷ Konuyla ilgili, Vampire Princess Miyu ile Hellsing, mangaya, Yami no Teiô Kyûketsuki Dracula ve Don Dracula ise animeye örnek olarak verilebilir (McLeod, 2013).

¹⁵⁸ Cinselliğe odaklanan bir alt türünü de kızlar arasındaki homoseksüel ilişkinin anlatıldığı yuri oluşturur, ancak yayoi kadar popüler değildir (Thompson, 2007).

¹⁵⁹ Bu alt tür, "yayoi" olarak da bilinmektedir. "Yama nashi, ochi nashi, imi nashi" söz öbeğinin kısaltması olan yayoi, bu adlandırmayla anlamdan yoksunluğu vurgulamakta ve bu türdeki çoğu öykünün olay örgüsünden uzak, sadece cinsel eylemlere odaklandığı anlatılmaktadır (McLelland, 2005).

¹⁶⁰ Güzel erkek demek olan bishonen, fiziki özelliklerinin yanında, hassas, nazik ve düşünceli erkekler oldukları vurgusuyla da ön plana çıkmaktadır (Chen, 2003).

sanatlarında başarılı bir lise öğrencisi olan Asuka, aynı zamanda dikiş dikmeyi ve yemek yapmayı sevmekte, ancak bunu bir sır olarak saklamaktadır. 2009 yılında Otomen, televizyon dizisine de uyarlanmıştır. Tsugimi Ohba ve Takeshi Obata'nın eseri olan Bakuman ise, iki arkadaşın, ebeveynlerinin umutlarını boşa çıkarmamak için iş hayatı ile kendi hayallerini gerçekleştirebilecekleri bir yol seçme arasında yaşadıkları gerilimi anlatmaktadır.

Farklı manga türlerinde işlenen temaların kesiştikleri noktalardan belki de en dikkat çekicisi, bu eserlerin toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerine eğilmeleridir (Kinsella, 1998, s.305). Mangalar, hem erkekler hem de kadınlar için, aynı cinse duyulan arzunun çoğu zaman ifade bulduğu birer araç işlevi görmektedir (Shamoon, 2008, s.139). Erkekler arasındaki aşk anlatıları ve erotik ilişkilere dair çizimler, figüratif ve hayalidir. Ancak, bu kurgusal dünya yoluyla, erkekliğin sınırlarını çizen normatif kodlara meydan okuma girişimi ve eril arzunun ifadesi kendine yer açmaktadır. Bu yolla, okuyucuların gerçeklikten kaçmaları için hayali bir alan sunulmuş olmaktadır (Shamoon, 2012). Örneğin, shoujo mangadaki cinsiyeti eğip-bükme ve karakterlerin cinsel belirsizliği, hem kitle iletişim araçları hem de gerçek sosyal etkileşimlerle çoğalan katı rollere, zevkli ve heyecan verici bir tezat oluşturmaktadır (Prough, 2010, s.104). Bu yolla, gerçek dünyanın baskılarından korunaklı bir sığınak işlevi gören bu manga aracılığıyla, erkekler arasındaki romantizm ve cinsellik fantezisini kurgulama mümkün hale gelmektedir (Yumiko, 2006, s.42).

Çoğunlukla, homoseksüel temalı kültürel üretimler olarak mangalar, özgürleştirici ve kaçış taktiği sağlayan bir yazım stratejisi olarak da değerlendirilmektedir. Ülkede hâkim olan ve cinsel regülasyonu içeren toplumsal cinsiyet rejimine karşı geliştirilmiş bir tür tepki verme şekli olan mangalar aracılığıyla dışa vurulan homoerotik vurguyla, sadece yazarların değil, belki daha çok okur kitlesinin sessiz ama derinden, var olan düzene eleştirel duruşları sergilenmektedir. Bu temalar etrafında okuyucu ağını genişleten ve bir alt kültür oluşturan mangalar, bu açıdan geleneksel ve yerleşik olan değerlere karşı direniş aracı olarak işlev görmektedir. Örneğin, bir manga yazın türü olan yaoi, yakışıklı genç erkekler arasındaki homoseksüel ilişkilerin, cinsel tasvirleriyle birlikte yer aldığı resimli hikâye ve şiirlerden oluşmaktadır (McLelland ve Yoo, 2007, s.95). Diğer bir deyişle, bu manga türünün en temel karakteristiği ve üretilme amacı olarak erkek eşcinselliği gösterilmektedir (Fujimoto, 2004, s.83).

Bazı manga türlerinin, erkekler arasındaki seks sahnelerine yer veren çizimler dışında başkaca bir anlamları ve aktarımları yoktur ve karakterlerin aşırı şekilde cinselleştirilmesi de

söz konusudur. Belli bir türe ait manganın takipçisi olmak, o topluluğun bir parçası olmayı ve bir ortak alan paylaşmayı getirmektedir. Fan topluluğunun bir parçası olmayla paylaşılan cinsel kültür, karakterlerin cinsel fantezi kurgusunda ortaya konulan erotik arzuyla, ataerkil sınırların ve kontrolünün dışında, kurmaca da olsa, bağımsız bir dünya kurmaya fırsat vermektedir. Toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilgili ana akım, ataerkil tanımlamaların eleştirel ve yapı-sökümcü analizlerinin yapılmasını mümkün kılacak bir alan sağladığından, bu kurgusal dünyanın güçlendirici ve iyileştirici rolü bulunmaktadır (Penley, 1992, s.484). Bunun nedeni, kurgusal bedenler üzerine giydirilen farklı türden cinsel arzuların, karakterlerle özdeşleşmeyi de sağlıyor olmasıdır (Nagaike, 2012, s.32).

Heteronormativiteye uymayan çeşitli cinsel arzuları olan okuyucular için, cinsel fantezilerinin ifade bulduğu büyük bir kaynak sunmuş olan manga, aynı zamanda, dar kimlik kategorilerinin ötesine geçerek aidiyet ve dayanışma duygusunu da teşvik etmektedir. Okuma eylemi sırasında okuyucular tarafından deneyimlenen çoklu, değişken ve eş zamanlı tanımlama ve anlamlandırma, tüketim sürecinin tikel düzeyde karmaşık ve çeşitli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (Nagaike, 2003, s.88). Hikâyeleri ve içindeki karakterlerle ilişkilerini, okuyucunun kendi hayal dünyasında yeniden şekillendirmesi, kişilerin kendi yorumlarını dâhil etmeleri anlamına gelmektedir. Bu yolla, tercih ettiği türe göre, okuyucu metne aktif şekilde dâhil olmakta ve alternatif kurguları çeşitlendirmektedir. Kişinin kendi hayal dünyasında ya da ortak alanlarda paylaşımlar yaparak anlatıları yeniden şekillendirmesi, okuyucunun tatminsiz hissettiği unsurların yorumlanmasını, genişletilmesini ve böylece kaynak materyalin dönüştürücü okumalarını da beraberinde getirmektedir.

Erotik tahayyülün, belirli tarihsel ve maddi koşullarla nasıl şekillendiği ile bu koşullar altında nasıl müzakere edildiği, belli fanteziler ve temsili pratiklerin farklı şekillerde ifadesini mümkün kılmaktadır. Bu açıdan, mangadaki mizahın da, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yıkmaya ve toplumsal olarak belirlenmiş bu rolleri alay konusu haline getirerek, toplumsal cinsiyet düzenini yeniden yapılandırmaya hizmet edebileceği düşünülmektedir. Baskın erkeklik modellerine karşı koyulabilen, buna karşılık eşcinsellik gibi azınlık erkekliklerinin üretilebileceği, onaylanabileceği, geliştirilebileceği ve tanıtılabileceği muhalif bir alan kuran bu alt kültür, geçmiş ve gelecek algısını, baskın anlayışlara meydan okuyacak şekillerde sorgulamaya açabilir (Halberstam, 2005, s.104). Karakterlerin geleneksel heteronormatif cinsiyet kimliği ve cinsiyet davranışı tarzına uymaması, geleneksel cinsiyet ikiliğini çözmede etkili olabilir.

Bu yolla, cinsiyet ikiliği üzerinden, erkeklerin eril, kadınların da dişil tasvirleriyle ortaya konulan karşıt cinsler arasındaki çekim olarak resmedilen romantik ilişkilerin bu formundan kaçınılmaktadır. Diğer bir deyişle, gerçeklikten uzak, kurgu ve fantezinin vurgulandığı bu ürünlerde, yeni romantizm biçimleri ön plana çıkartılmaktadır. Bunlardan erkek eşcinselliği, sıklıkla başvurulmuş bir tema olsa da, diğer cinsel tercihler, BDSM fantezileri, androjeni ile trans kurgular, başka türlerle kurulan ilişkileri¹⁶¹ temsil eden bilim-kurgu temalarıyla birlikte, tecavüz, anal ilişki, ensest ve şiddet vb. tabu olan diğer pratikler de, mangalarda kendilerine yer bulmaktadır (Mizoguchi, 2003).

Mangaların kurgusal dünyası, hem medya platformlarının hem de fanların sosyal hayatları ile alışveriş pratiklerinin bir parçası haline gelmiştir. Hayranların gerçek hayatlarını müzakere etmesi, bir anlatı oluşturmak için kendilerini belirli bir manga türündeki motiflere, hikâyelere, kural ve geleneklerine kendilerini nasıl bağladıklarıyla ilgilidir. Hayranlar popüler kültür ürünlerinden kültürel bir kaynak olarak çeşitli şekillerde yararlanma yollarına odaklanmaktadır. Anlatılar aracılığıyla, kendilerini kurgusal karakterler yoluyla ifade etme, bir tür dünya inşa etme pratiği olarak işlemektedir. Belirli bir manga türünün ayırt edici yönlerine ve özelliklerine kendilerini bağlama ve nedeni, o türün kural ve parametrelerinin fanların kimlikleri ve diğer fanlarla olan bağını nasıl ifade ettiklerini açığa çıkarmaktadır. Belirli bir türün yayılmasında rol alacak şekilde kolektif deneyimlerin paylaşılması, gerçek hayatı yeniden değerlendirme ve yorumlama için kurgusal dünyanın objelerinden yararlanma, tanımlama ve aktarım sürecini içerir.

Öte taraftan, çoğunlukla mangalardan uyarlanan animelerin, ülkedeki gelişimi de bu nedenle mangalara bağlı olarak ilerlemiştir. Disney yapımlarından etkilenen Hiroshi Okawa, “Doğu’nun Disney’i” olma hayaliyle, 1956’da Toei Doga¹⁶² isimli modern bir animasyon stüdyosu kurmuş ve 1958’de Hakuajaden (The White Snake) ilk uzun metrajlı filmi olarak yayınlanmıştır.¹⁶³ Japon anime sektörüne büyük katkılar sağlamış olan, Takahata Isao ve Miyazaki Hayao gibi ünlü isimler de kariyerlerine Toei’de başlamışlardır. Kısa bir süre sonra, Tezuka da kendi animasyon şirketini kurmuştur. Tezuka’nın animasyona uyarladığı eseri

¹⁶¹ Kedi kız vb. temsillerle ortaya koyulan yarı insan yarı hayvan karakterler ile insan dışı canlılarla kurulan cinsel ilişki tasvirleri, bu alanda sıklıkla başvurulmuş örneklerdir. 1814’te Hokusai isimli sanatçı tarafından çizilen Tako to Ama (The Dream of the Fisherman’s Wife) adlı eserin, mangalarda yer alan bu tür tahayyüllere ilham verdiği düşünülmektedir. İlgili eserin görseli için bakınız: <https://www.katsushikahokusai.org/Dream-Of-The-Fishermans-Wife.html> erişim tarihi 23.01.2021

¹⁶² Şirketin, küresel çapta ün kazanan yapımlarının bazıları şunlardır: Transformers, Dragon Ball, Sailor Moon, Digimon ve Miraculous: Tales of Ladybug and Cat Noir.

¹⁶³ Daha fazla bilgi için bakınız: <http://corp.toei-anim.co.jp/en/outline/> erişim tarihi 25.01.2020

Tetsuwan Atomu, Japon televizyonlarında gösterilen ilk seri olmasının yanında, aynı zamanda, yurtdışında yaygın olarak dağıtımı yapılan ilk anime olma özelliğini de taşımıştır (Clements, 2006). Büyük bir başarı yakalayan bu seri, anime sektöründe bir patlamanın yaşanmasını sağlamış ve bu alanda rekabeti artırmıştır. 1968 yapımı Kyojin no Hoshi (Star of the Giants) ile 1969'ta ilk bölümü yayınlanan Machiko Hasegawa'nın aynı isimli çizgi romanından uyarlanmış olan Sazae-san¹⁶⁴ başarılı yapımlar arasında yerlerini almıştır. İlk defa 1974'te televizyonda yayına başlayan ve 1977 yılında da filme uyarlanan Uchū senkan Yamato (Space Battleship Yamato) isimli anime yetişkinler arasında yakaladığı büyük şöhretle, animelerin sadece çocuklara yönelik olduğu fikrini geçersiz kılmıştır.

Sektörde uzun yıllar beraber çalışmış olan Miyazaki ve Takahata tarafından 1985 yılında kurulan Stüdyo Ghibli¹⁶⁵ alana büyük katkılar sağlamıştır. Miyazaki'nin, 1997 yılında yayınlanan filmi Princess Mononoke, Japon Akademi Ödülü kazanan ilk animasyon filmidir ve bu başarı Ghibli Stüdyosu'nun adının yurt dışında duyulmasını sağlamıştır. 2000'lerin en iyi filmleri sıralamasında gösterilen, 2001 yapımı Spirited Away ile Japon tarihindeki en yüksek hasılat yapan filme imza atan Miyazaki, bu filmiyle birçok ödüle de layık görülmüştür. Kazandığı başarı, detaylardaki titizliği ile Japon mitolojisiyle modern dünyayı harmanlayan kendine has tekniğine bağlanan Miyazaki, bu durumu, bir filmin özünün hayal gücü olduğunu belirterek anlatmıştır (Talbot, 2006, s.1). Howl's Moving Castle (2004), Ponyo (2008) ve The Wind Rises (2013) sanatçının diğer önemli eserleri arasında yerlerini almıştır.

Miyazaki'nin eserlerinde özellikle öne çıkan temalardan insanın doğa ve teknolojiyle ilişkisi ve gelenekselin modernle iç içeliği, seyirciyi bu konularda düşünmeye sevk etmeyi amaçlamaktadır. İnsanın doğayla olan bağının kopması ve ekolojik problemlerle ilgili güçlü mesajlar veren derin ve karmaşık temaları işleyen Miyazaki'nin eserleri, bu açıdan Disney yapımlarının çoğunda eksik bıraktığı bir alana dikkatleri çekmektedir (Napier, 2006). Bunun yanı sıra, Princess Mononoke ve My Neighbor Totoro başta olmak üzere, sanatçının animelerinde, farklı yaş gruplarından karakterlere yer verilmesi, bu eserleri toplumun her

¹⁶⁴ Televizyon anime serilerinin içerisinde en uzun süre yayında kalan eser, Guinness rekorları arasına girmiştir. <https://www.animenewsnetwork.com/news/2013-09-05/guinness-certifies-sazae-san-as-longest-running-animated-show> erişim tarihi 25.01.2020

¹⁶⁵ Kurucularından Miyazaki'nin, Castle in the Sky (1986), My Neighbor Totoro (1988), Kiki's Delivery Service (1989) ve Porco Rosso (1992) eserleriyle, 80'lerin sonu ve 90'ların başında stüdyo önemli bir başarı yakalamıştır. Daha fazla eser için bakınız: <https://www.studioghibli.com.au/> erişim tarihi 25.01.2020 Miyazaki'nin dizayn ettiği Ghibli Müzesi, 2001 yılında açılmıştır. Sanatçının hayalini anlattığı yazı ve müze hakkında daha fazla bilgi almak için bakınız: <https://www.ghibli-museum.jp/en/kind/> erişim tarihi 25.01.2020

kesimi için ulaşılabilir hale getirmektedir. Diğer bir önemli nokta ise, sanatçının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin, eserlerinde özellikle altını çizdiği unsurlardır. Miyazaki'nin çoğunlukla, zeki ve genç bir kızı¹⁶⁶ ana karakter olarak seçtiği eserlerinde, bu ana karakter yetişkinlerin dünyasındaki problemleri çözmekle uğraşır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin aksine, sorunların çözümünde aktif rol alan ve zekâsı, beceri ve cesaretiyle zorlukların üstesinden gelen bu karakterler aracılığıyla, sanatçı toplumsal kabullerin eleştirisini yapmaktadır. Bu yolla, geleneksel olarak cinslere atfedilen rol ve davranışlara, alternatif bir temsil sunmuş olmaktadır.

Aslında Miyazaki'nin yapımlarından önce de toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilgili geleneksel değerlerle çatışan kadın karakterlerin yer aldığı animeler yapılmıştır. Doğaüstü güçlere sahip olan bu karakterlerin öne çıkartıldığı manga ve animeler, başlı başına bir tür olarak görölmüştür.¹⁶⁷ Bu türün ortaya çıkmasında öncü olarak kabul edilen 1966 yapımı Sally the Witch, ilerleyen yıllarda üretilen diğer eserlerle takip edilmiştir. Bu türün en ünlü animesi ise, 1991 yapımı Sailor Moon olmuştur. Sevimli ve sıradan bir kızın, süper güçleri olan bir kahramana dönüşüp, kötü ve karanlık güçlere karşı mücadele edişini anlatan bu anime, erkek karakterleri daha güçsüz olarak tasvir eder ve arka planda tutar. Güçlü kadın karakterlerin ön plana çıkarıldığı bu türün yanında, toplumsal cinsiyete dair kabulleri sorgulayan ve çeşitliliğe kapı aralayan başka anime türleri de mevcuttur.

Ancak, bu türlerde sunulan alternatifler, güçlü kadın tasvirlerinin yapıldığı animelerden daha farklıdır. Bu alternatif tasvirlerin odak noktasını, toplumsal cinsiyet rolleri ve heteronormatif cinsellik konularının sorgulanması ile kadın-erkek ikiliği yerine çeşitliliğin vurgulanması oluşturur. Farklı cinsiyet ve cinsellik örüntülerinin yer aldığı bu ürünlerde, birçok ana akım anlatıda örtük olan fallosentrizmi, homoerotik okuma ve yorumlamalarla yıkma girişimi görölr. Eşcinsellik kurgusuyla, ataerki ve fallus karşıtı bir alan açan bu ürünler, yeni anlamlandırmalara kapı aralarken, aynı zamanda metinlerde geçen cinsiyet performans çeşitlerinin çokluğu, hetero-homo ikilisini bozarak, çeşitli cinsiyet ve cinsellik deneyimine ait anlatıları mümkün kılar. Bu açıdan, Japon animelerinin, genellikle homoseksüel temalar içerdikleri kabul görmektedir (Drazen, 2002, s.78). Bu alandaki en eski ve en çok bilinen örneklerden biri olarak, Tezuka'nın 1967'de animasyona uyarlanan Ribon no Kishi (Princess Knight) eseri gösterilmektedir. Bu eserle beraber, Japon popüler

¹⁶⁶ Nausicaä of the Valley of the Wind'teki Nausicaä, Laputa: Castle in the Sky'daki Sheeta, Kiki's Delivery Service'teki Kiki, Princess Mononoke'deki Mononoke ve Spirited Away'deki Chihiro, bu tasvire uyan ana karakterler olarak sanatçının adı geçen animelerinde yer almaktadır.

¹⁶⁷ "Magical girl" olarak bilinen bu türde, ana karakter shirli güçlere sahip bir kadındır.

kültüründe, kadın ve erkek imgelerinin çok çeşitli temsiller yoluyla ele alınmaya başlandığı kabul edilmektedir (Drazen, 2002, s.87-8). Cinsellik kurgusunda, karakterlerin eril ya da dişil olmayla ilişkilendirilerek oynadığı çeşitli roller, özellikle görsel unsurlarla provakatif bir meydan okumayı sergilemektedir (Meyer, 2013). Diğer bir deyişle, karakterlerin cinsiyet rolleri arasında gidip-gelebilmesi, yani değişkenliği, farklı türde karakter gelişimine izin vererek çeşitliliği ve beraberinde de çatışma, gerilim ve yeni anlamlandırmalara olanak tanımaktadır.

90'larda yatırımların anime sektörüne yoğunlaştırılmasıyla, bu alanda yeniden canlanmanın görülmesi, Hideaki Anno'nun 1995 yapımı Neon Genesis Evangelion isimli eserinin uyandırdığı büyük ilgiyle beraber gerçekleşmiştir. Diğer popüler kültür ürünlerine de uyarlanan eser sayesinde, sadece ülkede değil, yurtdışı satışlarda da yüksek rakamlara ulaşılmıştır. Kültürel bir ikon haline gelen bu eserin, ülkede yakaladığı başarıda, içinden geçilen dönemin kişiler üzerinde bıraktığı etkiler de rol oynamıştır. Ekonomik durgunluk ve bu durgunluğun gündelik hayata yansıyan zorluklarından kaçınma ihtiyacının arttığı bu ortam, kişileri endişelerinden uzaklaştıracak kurgusal alanlara yöneltmiştir. Kıyamet sonrası Japonya'sında geçen hikâyede, yetişkinlerin çıldırmış dünyasında, gençlerin zorluklarla olan mücadelesi, trajedi ve psikolojik anomali üzerinden işlenmektedir. Hikâyedeki karakterlerin diğerleriyle olan ilişkilerinde yaşadığı sorunların yanında, kendileriyle yaşadıkları mücadele de ortaya koyulmuştur (Napier, 2002, s.425). Hem hikâyenin hem de karakterlerin farklı yorumlanmaları mümkün olsa da, bu eserde, toplumda yaşanan çalkantı, bunalım ve belirsizliğin yansımaları görülmektedir.

Animedeki ana karakter Shinji Ikari isimli bir erkek olsa da, hikâyedeki kadın karakterlerden daha zayıf ve pasif olarak tasvir edilir. Her ne kadar zorlu görevlerle başa çıkmak zorunda kalsa da, Shinji karakteri, geleneksel erkek kahraman profilinden ayrılmaktadır. Erkeklik vasıfları atfedilen dövüşme ya da çarpışma gibi istekleri olmayan Shinji, buna karşın şüpheler ve belirsizliklerle boğuşmaktadır. Eserin yapımcısı Anno'nun deyimiyle, Shinji, kendini gereksiz bir kişi olduğuna ikna etmiş olan ve diğer kişilerle iletişim kurmaktan çekinen bir karakterdir (Sadamoto, 1998). Ülkedeki gençlerin yaşadıkları hayal kırıklıkları ve başarısızlıklar ile tüm bunlardan kendilerini sorumlu tutmaları, Shinji karakteriyle temsil edilmektedir. Toplumsal beklentiyi karşılayamama ve değişen koşullara adapte olmayı gerçekleştiremeyen gençlerin bazıları suçu kendilerine yöneltip, benlikleriyle çatışma yaşarken, bazıları da, kendilerinden oynaması beklenen rollerden kaçınıp, alternatif

aidiyet kanalları arayarak ve/ya bulup inşa ederek, içinde bulundukları ikilemden çıkmaya çalışmaktadır.

Kişilerin kendilerini manga ve anime karakterleriyle özdeşleştirip, bir alt kültür oluşumuna aidiyet hissetmesi, gerçek hayattaki zorluklardan kaçınmak ve yeni bir alan açmak için başvurulan bir başa çıkma yöntemi olarak değerlendirilebilir. Manga ve animelerdeki görseller, kullanılan dil ve anlatılan hikâye yoluyla olduğu kadar, belli bir türün takipçilerinin sanal ve/ya gerçek hayatta bir araya gelip, fikir alışverişinde bulunmaları da, çeşitli, karmaşık ve değişken kimliklerin inşa edilmesini mümkün kılmaktadır. Önemli sahneleri yeniden canlandırma, sosyal medyada öyküler yazma, hikâye motifleri ile karakterleri çoğaltma gibi pratiklerle, hayranlar mekânın anlamını, kurgusal dünya ekseninde yeniden düzenlemektedir (Hills, 2002, s.144). Anlamanın bu şekilde yeniden düzenlenmesi, hayranların hikâye dünyasından motifleri ve mecazları, seyahat ettikleri, tanıştıkları ve iletişimde oldukları kişilere yansıtmalarıyla, sürekli yeniden şekillendirilen bir aktarımı mümkün kılmaktadır (Hills, 2002, s.147). Popüler kültüre ait bilgilerini, kendilerini ifade etmek için birer hammadde olarak kullanan hayranların bu yolla, kültürel meta kaynağının sunduğu anlam ve zevkleri çoğullaştırması ve disipline eden çabalardan kaçınma ya da bunlara direnmesi mümkün hale gelir (Fiske, 1991, s.23). Bu şekilde, farklı cinsellik tercihlerinin kucaklanması, karakterleri kültürün belirlediği toplumsal cinsiyet ve cinsellik rollerinden özgürleştirir ve kurtarır.

Hikâyeler aracılığıyla kendilerini hayal edip, resmeden kişiler, bu yolla yeni ve dönüştürücü aidiyet anlatılarına bağlanırlar. Hayranların belirli bir tür popüler kültür ürününe olan bağlılıklarının, kişisel ve politik bir değeri olur. Hayranların bu pratikler yoluyla kendilerini güçlendirebilme yeteneği, kimliklerini inşa süreci ve gerçek hayattaki düzenden kaçma ya da eleştirme girişimi bu değerlerden bazılarıdır. Farklı cinsel yönelimlerin üretilip, tüketildiği popüler kültür araçlarıyla, sadece hegemonik cinsiyet rolleri değil, aynı zamanda, evlilik, aile ve kariyer gibi özel ve kamusal alana ilişkin meseleler de benzersiz ve çeşitli şekillerde yeniden hayal edilip, kurgulanır. Bu yolla, heteropatriyarkanın kısıtları, açıktan ya da örtülü olarak karşılaştırmalara ve yeniden yorumlamaya açılmaktadır. Diğer bir deyişle, ataerkil düzeni reddeden kişiler, alternatif ve farklı olanı seçme ve bu yolla kendilerini ifade ederek, kimliklerini oluşturma konusunda daha geniş bir alana sahip olmaktadır (McLeod, 2013, s.319).

Farklı ve çeşitli anlam kümeleriyle sürekli yenilenen kimlik kurguları için birer platform niteliğinde olan manga ve animeler, kişilerin kendi benlikleri ve dünyayla kurdukları ilişkiyi şekillendirdikleri birer araç olarak işlemektedir. Manga ve animelerin ürettikleri hikâyelerde yer alan arketipler ve ikonlar ile kullanılan dil, kişisel kimlik anlatılarını şekillendirme ve bunları hayata geçirmede birer kaynak işlevi görür. Aynı zamanda, manga ve anime anlatılarından unsurları kişisel kimliklerine dâhil ederek, bu kimliği kişisel performans ve deneyimleriyle yansıtmaya çalışan hayranlar, fan grupları da oluşturur. Manga ve animeler etrafında şekillenen fan grupları da, kendine ait bir dili, kuralları ve tabuları olan kültürel formasyonlar olarak, hayranlara kazandırdığı aidiyetle, onları güçlendirir.¹⁶⁸ İletişim teknolojisindeki gelişmeyle birlikte, forumlar, bloglar, alışveriş siteleri vb. alanlara erişimin sağladığı kolaylık ve hız, manga ve animelerde takip edilen tür ve karakterlerle ilgili daha fazla bilgi elde etmeyi mümkün kılarken, küresel düzeyde ortaya çıkan hayran gruplarının da sayısını ve çeşidini artırmıştır. İnternet sayesinde, dünyanın dört bir yanından hayranların birbirleriyle iletişime geçebilmesi, kişilere sağladığı grup aidiyetinin yanında, belli bir türe ait eser ve karakterlerin de öne çıkmasını ve küresel çapta dolaşıma sokulmasını mümkün kılmaktadır. Diğer bir deyişle, başta manga ve anime olmak üzere, popüler kültüre ait ürünlerin tanıtılması ve yaygınlık kazanmasında, ilgiyi bu alanda sürekli canlı tutan hayranlar ve kurdukları gruplar önemli bir rol oynamaktadır (Tsutsui, 2010, s.45).

Endüstri toplumlarında, popüler kültürün ayrılmaz bir parçası olan hayran grupları, kitleler için üretilen eğlence ürünlerinden, bazı türleri seçip yeniden anlamlandırarak, kendi alt kültürlerini oluştururlar (Fiske, 1992, s.36). Manga ve anime hayranlığı etrafında ortaya çıkan alt kültür grupları da, kişilere kendilerini ifade etmede kullanacakları kaynakları sağlarken, kişisel anlatıların yeniden anlamlandırılması ve sergilenmesi için de bir alan açar. Hayranların ürettiği yeni anlamlar ve yorumlar ile oluşturdukları gruplar, alternatif kimliklerin inşası ve ifade edilmesini de beraberinde getirir (Jenkins, 1992, s.214). Anime ve mangalardaki karakterler her ne kadar sanatçıların birer üretimi olsa da, sayısız hayran tarafından çeşitli şekillerde yeniden yorumlamalara tutulmaları ve dolaşıma sokulmaları, adeta bu karakterlere kendilerine ait birer hayat verir. Blog paylaşımları, sohbet odaları vb. yöntemlerle iletişim kuran hayranlar, kendi aralarındaki bu bilgi alışverişiyle, anlatı üretim ve tüketimini şekillendirici yönde etki eder.

¹⁶⁸ Aynı ilgi ve zevklere sahip kişilerle iletişim kurmanın, sağladığı fikir alışverişiyle güçlendirici etkileri olduğu, fan grupları üzerinde yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur (Jenkins, 2006, s.14).

Hikâyeler ve okuyucular arasındaki etkileşim, alt kültür gruplarında bir araya gelen hayranların karşılıklı fikir alışverişleriyle daha da çeşitlenir ve zenginleşir. Diğer bir deyişle, fan üyeliği, paylaşılan yeni hayat tarzlarını, eleştirel dili, yeni bedenleri ve yakınlıkları detaylandırmakla ilgilidir (Warner, 2002, s.57). Postmodernizmle birlikte, alt kültürel aktivitelerle birlikte üretilen yeni metalar da toplumsal birikime eklendiği için, yeni muhalefet formları üretme işlevi görürler (Halberstam, 2005, s.98). Muhalif alanın bir üyesi olarak katılımın bir etkisi de, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin kamusal alandaki ifade edilişlerini yöneten ataerkil ve heteroseksist baskın kodların sorgulanması ve tersine çevrilmesine fırsat sağlamasıdır. Böylece, fan üyeliği, yakın ilişki formlarının, duyguların dile getiriliş biçimleri ile bedenlere olan etkilerinin de dâhil olduğu, yeni kültür dünyalarının ayrıntılarıyla ortaya çıkarılmasını sağlar (Warner, 2002, s.57). Transgresif cinsel fantezileri paylaşmayı amaçlayan bir girişim ve kişiler için önemli bir cinsel ifade formu olarak işlemesi, arzulara göre, erkeklik kimliğini de içerecek şekilde toplumsal cinsiyet ve cinselliğe dair değerlerin yeniden şekillendirilmesini mümkün kılar. Bu açıdan, çoğunlukla gençlerin oluşturduğu bu alt kültür yapıları, kullandıkları çeşitli stratejilerle, mevcut cinsiyet normlarına direniş için bir ortam sağlar (Nayak ve Mary, 2008, s.197).

Teknolojinin fırsatlarından da yararlanan hayran grupları, sanal ortamdaki kişisel paylaşım kanalları ve sosyal medya aracılığıyla bir araya gelerek, belli bir esere ve/ya karaktere olan ilgilerini göstermek için farklı türden pek çok yola başvurmaktadır. Örneğin, oyuncak figürler başta olmak üzere, karakterlerle ilgili piyasaya sunulan lisanslı ürünleri satın almak ve bunların koleksiyonunu yapmak bu yollardan biridir. Bunun dışında, çevrimiçi oyunlar, en sevilen karakterlerin hayranlar tarafından oylanması için düzenlenen anketler vb. daha pek çok farklı yöntemle, hayranlar sanal ortamda bir araya gelme ve takipçisi oldukları eser ve/ya karakteri destekleme olanağına kavuşurlar. Ancak, bunların arasında, belki de en simgesel olanı, hayranların sevdikleri karakterlere bürünerek, fiziksel olarak bir araya gelebildikleri etkinliklerin düzenlenmesidir. Belirli aralıklarla düzenlenen bu etkinliklerde, manga ya da anime karakterleri gibi giyinen katılımcıların bir araya gelmesi, kişilerin kendilerini ifade etmeleri için uygun bir ortam sağlamış olur.

Kostümlerin maske ve çeşitli aksesuarlarla tamamlandığı bu etkinlikler, Japon popüler kültürünün önemli bir unsuru haline gelmiştir. Manga ve anime takipçilerinin karakterlere

olan aşırı tutkusuyla, 90’larda ortaya çıkmış olan bu olgu, kısaca “cosplay”¹⁶⁹ olarak bilinmektedir. Japon popüler kültür ürünlerine olan ilginin diğer ülkelerde de artması, cosplay etkinliklerinin de 90’ların sonundan bu yana, dünyanın pek çok yerinde hayran grupları tarafından hayata geçirilmesini beraberinde getirmiştir. Dünyanın dört bir yanından çeşitli cosplay gruplarının katılımıyla düzenlenen etkinlikler ve yarışmalarda katılımcıların sahne performansları da sergilenir. İlk olarak 2003’te düzenlenen ve World Cosplay Summit¹⁷⁰ olarak adlandırılan etkinlik örneğinde olduğu gibi, diğer ülkelerdeki cosplay meraklılarının, Japonya’ya olan ilgilerini artırmaktaki rolü düşünüldüğünde, popüler kültür ürünlerinin arasında cosplay etkinliklerinin de önemli bir yer edindiği söylenebilir.

Bazıları tarafından, fiziksel görünüşü değiştirme, bir tür sapkınlık ya da kişilik bozukluğu olarak okunabilir. Ancak, cosplay yoluyla ortaya çıkan sembolik temsilin inşası, kişinin bilinçli bir şekilde kurgusal bir karakteri canlandırmak istemesi ve bundan zevk almasıyla alakalıdır. Karakterin görünüşünü taklit ederek aktif bir üretici haline gelen kişi, karakteri metnin anlatımından özgürleştirerek, alternatif kimlikleri, senaryoları ve deneyimleri ifade etmek için kullanır. Bu açıdan, kişisel yorumlama biçimlerinin de sergilendiği cosplay pratiği, kişinin bedeni üzerinde somutlaştırdığı bir deneyim olarak özgürleştirici bir anlam taşır. *Crossplay* formunu aldığı anda ise, toplumsal kabullerle çelişen yeni bir üretim meydana getiren karakter temsili, kişinin gerçek hayattaki cinsel tercihinin bir yansıması olabileceği gibi, sadece gösteri amaçlı da uygulanabilir (Joel, 2011, s.584). Hayali karakterler gibi giyinen katılımcılar, bazı etkinliklerde izleyici kitlesi önünde bir anlatının performansını da sergilemektedir.

Cosplay etkinlikleri, özellikle manga ve anime hayranları tarafından düzenlendiğinden, bu pratik, Japon popüler kültürüyle ilişkilendirilmiş ve bu kültürün bir parçası haline gelmiştir (Lamerichs, 2011). Uygun makyaj ve kostümle hayali karakterlere bürünen cosplay tutkunları, aynı zamanda bu karakterlerin kişilik özelliklerini de taklit ederek, kendilerine yeni bir kimlik edinirler. Bu açıdan, manga ve anime hayranlarına, kendilerini tanımlama, karakterlerle özdeşleşme ve aidiyet duygusu veren cosplay, aynı zamanda, bu kişilere erkek veya kadın olmanın ne anlama geldiğine dair sosyo-kültürel olarak inşa edilmiş kavramları da sorgulamaları için bir alan açar (Norris ve Bainbridge,

¹⁶⁹ Bu terimi icat eden kişi, tanınmış bir anime yapımcısı olan Takahashi Nobuyuki’dir. Costume Playing teriminin kısaltması olan cosplay, hayranların uygun kostüm ve makyajla, sevdikleri hayali karakterleri canlandırdıkları bir platformdur. Manga, anime veya video oyunlarından bir karakteri seçip, uygun kostümü giyerek, o karakter gibi görünmenin pratik edilmesidir (Winge, 2006).

¹⁷⁰ <http://www.tv-aichi.co.jp/wcs/e/what/index.html> erişim tarihi 27.01.2021

2009). Gerçekle kurgunun karışımıyla ortaya çıkan bir tür yanılsama ve failin farklı kimliklere bürünmesi, değişken, çok katmanlı ve çoğul bir oluşumu mümkün kılar. Manga ve animelere olan tutkularını, karakterler gibi giyinip, cosplay etkinliklerinde bir araya gelerek gösteren hayranlar için, bu durum rol yapma ile bir tür teatral gösteriye dönüşür (Yampolsky, 2008, s.422). Kısaca, manga ve animelerin tüketimi ile karakterlerin cosplay yoluyla yeniden kurgulanması ve canlandırılması, alt kültüre ait kimliklerin ifade edilmesi ve açığa çıkartılması için, takipçilerin kendilerini rahatlıkla ortaya koyabilecekleri özgür bir ortam sağlar.

Bu etkinliklerde bir araya gelmekten keyif alan hayranlar, sadece giydikleri kostümlerle değil, aynı zamanda sohbet edip, fotoğraf çektirerek diğer kişilerle iletişim kurmalarıyla da, alternatif bir sosyalleşme pratiğini hayata geçirmektedir (Koizumi, 2002, s.121). Belli bir alt kültüre aidiyet hissi ve diğer hayranlarla kurulan yüz yüze iletişimin, kişiler üzerindeki pozitif etkilerinin yanında, cosplay etkinliklerine katılmanın hayranlara başka getirileri de olmaktadır. Bu etkinlikler yoluyla, günlük hayatlarındaki stresten kaçınan ve kendilerini ifade etme olanağını elde eden hayranlar için, cosplay bir tür sağaltım işlevi görmektedir (Chen, 2003). Örneğin, Sailor Moon karakterleri gibi giyinen hayranlar, çekici ve genç bir kadının, aynı zamanda aktif ve güçlü olabileceğinin sembolü olan bu kahramanlarla kendilerini özdeşleştirip, bu yolla özgüven tazelemektedir. Bunun yanı sıra, cosplay katılımcılarının, kendi cinsiyetinde bir karakterle özdeşleşip, onun kostümünü giymesi bir zorunluluk değildir.

Crossplay yoluyla, karşı cinse ait kostümlerin giyilip, uygun makyajla tamamlanmasıyla, cinsiyetler arası keskin sınırların bulanıklaştırılması gerçekleştirilir. Çoğul ve melez yapıdaki, bu türden bir cinsiyetler arası esneklik ve akışkanlık, kişilerin geleneksel olarak kendilerine biçilmiş toplumsal cinsiyet rollerinden çıkarak, farklı şekillerde kendilerini ifade etmelerine imkân vermektedir. Kişisel nedenler ya da sevdiği türde yer alan karakterlerden karşı cinsten tasvir edilen bir karaktere hayran olmasının dışında, crossplay için çeşitli sebepler, kişilerin bu yolu seçmesinde motive edici olabilir. Bunlardan biri, başka bir cinsiyete bürünerek, kişilerin kendilerine bir tür meydan okuma girişimidir. Hayali bir karaktere bürünüp, onun kurgusal kimliğini üstlenerek, toplumsal cinsiyet rollerini sorgulama, heteronormatif kalıpların dışına çıkmanın bir yolu olarak işler (Leng, 2013). Crossplay yoluyla hayranlar, kostüm, makyaj ve vücut dilini kullanarak, ortaklaşa meydana getirdikleri kurguyla, cinsiyetler arasındaki sınırları mecazen aşmış olurlar.

Crossplay, hayranlara kendi bedenleri üzerinde değişim yapmayı ve aktif failliği mümkün kıldığından, kişilere gücün kendi ellerinde olduğu hissini vererek, gündelik kısıtlardan özgürleştirir. Bu açıdan, istediği hayali karakteri seçmekte özgür olan ve o karaktere bürünen kişi için, kurgusal olanın bedende somutlaştırılması bir tür dolayım sağlamaktadır (Silvio, 2010, s.433). Crossplay, kişilerin özgürce cinsel kimlikleri üzerinde eylemde bulunurken, aynı zamanda da, tercihlerinden dolayı toplumsal baskı ve cinsel tacizden de uzak kalabildikleri güvenli bir ortamı mümkün kılar. Bu açıdan, crossplay, Japon toplumundaki toplumsal cinsiyete dair güçlü yargıların bir yansıması olarak değerlendirilebilirken, diğer taraftan da, aynı olgu, toplumda homososyal unsurların da varlığına dikkat çeker. Bu yolla, erkeklik ve kadınlığa dair geleneksel tahayyüllere meydan okuyup, heteromormatif kalıpları zorlayan crossplay, Japon toplumunda toplumsal cinsiyet kavramlarına yönelik potansiyel bir tür esneklik ve çeşitliliği de gözler önüne serer (McLeod, 2013, s.319).

Japonya dışında da geniş bir kitleye ulaşmayı başaran ve özellikle son dönemde öne çıkan popöler kültür öğelerinden biri de, J-pop olmuştur. Japon popunun kısaltması olan J-popun temsilcileri çoğunlukla müzik gruplarından oluşmaktadır. Belli ajanslar tarafından, ticari amaçlar gözetilerek parlatılan genç erkekler aracılığıyla, medyada yeni erkeklik kurgularına popölerlik kazandırılması, özellikle bazı yönlerin vurgulanarak, öne çıkartılmasıyla gerçekteşmektedir. Popöler kültür ürünlerinin belirli stratejiler gözetilerek pazarlanması ticari amaçlara hizmet ediyor olsa da, bu yolla ortaya koyulan farklı erkeklik temsillerinin kişilerin hayatlarında dönüştürücü etkileri olabilmektedir. Bu açıdan, erkekliğin çeşitli popöler temsilleri, kitlelerin zevk aldıkları bir fantezi dünyasına da tekabül etmektedir. Her ne kadar, sadece bu temsiller aracılığıyla Japonya'daki toplumsal cinsiyet kurgularının kökten bir değişim geçirmeyeceği açık olsa da, yine de popöler kültüre ait öğelerle sunulan temsillerin, farklılıkların ifade alanı bulabileceği bir ortam sağladığı söylenebilir. Çünkü farklı erkeklik tahayyüllerinin çoğul yapısı, geleneksel erkekliğin sınırlarını istikrarsızlaştırırken, bu erkekliğe ait değerlere de meydan okumaktadır (McLeod, 2013, s.319).

Alternatif erkeklik tahayyüllerini mümkün kılan bu temsiller, erkeklere kendi kimliklerini inşa edebilecekleri, kadınlara da, gerçekte hayatta karşılaştıkları erkeklerin davranışları ve bedenleriyle kurdukları ilişkileri kıyaslayabilecekleri birer örnek sunar. Bu türden küçük çaplı değişimler de, toplumdaki farklılıkları artırırken, bu farklılıklara karşı takınılan tutumları da dönüştürücü etki de bulunur. Ülkedeki meşhur erkeklerin, farklı

erkeklik ideallerini somutlaştıran birer örnek olarak öne çıkmaları, sadece Japonya’da değil, özellikle diğer Asya ülkelerinde olmak üzere, tüm dünyaya da bu etkileri yaymaktadır.¹⁷¹ Yurtdışında Japon popüler kültürüne ait ilginin artmasıyla, kadın pop gruplarının da yer aldığı bu sektörde, genç Japon erkek idollerinin ilgi odağı haline gelmesinin en önemli sebebi, bu idollerin fiziksel görünüşlerinin şaşkınlıkla birlikte hayranlık uyandırmasıdır. Bu durumun ortaya çıkmasında, erkek bedenini cinsel objeler olarak ön plana çıkaran temsillerin özellikle kitle iletişim araçlarıyla teşvik edilmesi ve bu yolla birer popüler kültür metası haline getirilmeleri önemli rol oynamıştır (Dotson, 1999). Ünlü genç erkeklerin bedenlerinin birer popüler kültür ögesi olarak sergilenmesi, koreografi ve müstehcenlik gözetilerek, özellikle J-pop videoları ve televizyon dizilerinde ön plana çıkarılan örneklerle ortaya koyulmuştur (Darling-Wolf, 2004, s.288).

Ülkedeki ünlü erkeklerin bir kısmı, ticari amaçlar gözetken ajansların çizdiği androjen profilini özellikle benimsemektedir (Darling-Wolf, 2004, s.287). Liseli genç kızlara hitap eden daha çocuksu görünüşleriyle Johnny’s Juniors¹⁷² ile Boy George benzeri Hide¹⁷³ ve uzun saçlarıyla Kimura Takuya¹⁷⁴ bu ünlülerden bazılarıdır. Kimura Takuya gibi, androjenliği öne çıkaran bir diğer ünlü isim de müzisyen Gakuto Oshiro’dur. Sahne ismi Gackt ile bilinen Oshiro da, ilgi çekici ve iddialı tarzıyla, Japon popüler kültürünün önemli bir siması olarak ön plana çıkmıştır (Darling-Wolf, 2004, s.292). ‘Kimutaku Sendromu’ olarak da bilinen, Kimura’nın 90’lardan itibaren toplumda bıraktığı etki, kendisini takip eden erkeklerin, onun gibi saç uzatmalarıyla ortaya çıkmıştır (Darling-Wolf, 2004). Görsel ve yazılı basında, çeşitli erkeklik tahayyüllerinin vücut bulmuş temsilleri olarak bu erkekler görünür kılınmaktadır. Bu temsillerde öne çıkan saç stilleri, makyaj ve/ya aksesuarların, bu

¹⁷¹ Japon aktör ve şarkıcıları, Tayvan, Kore ve Hong Kong başta olmak üzere diğer Asya ülkelerinde güçlü bir takipçi kitlesine sahip olup, bu ülkelerdeki medya temsillerini de etkilemektedir (Ching, 1996).

¹⁷² Johnny&Associates isimli ajansın, eğittiği ve basına tanıttığı genç yeteneklerdir. Özellikle müzik piyasasındaki erkek gruplarının çoğu, bu ajansa bağlıdır. Gruplar hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <https://www.fc-member.johnnys-net.jp/> erişim tarihi 27.01.2021; Ajansın meşhur ettiği isimlerin fotoğrafları için bakınız: <https://www.johnnys-net.jp/page?id=artistAll> erişim tarihi 27.01.2021

¹⁷³ Sahne ismi Hide olan Hideto Matsumoto (1964-98), ülkenin konformist toplumsal değerlerine karşı duran Japon gençliği için simge olmuş, önemli bir müzisyendir. Japonya’da “visual kei” hareketinin kurucularından birisi olarak kabul edilmektedir. Makyaj, saç stilleri ve gösterişli kostümlerle özdeşleşen bu hareket, moda ve ifade özgürlüğünü birleştiren bir alt kültür oluşturmuştur. Visual kei temsillerinin örnekleri için bakınız: <https://www.jvk.jp/> erişim tarihi 27.01.2021; Cross-dressing yoluyla ortaya koyulan görsel temsillerle, yeni cinsiyet kurgularının ön plana çıkartıldığı bu kültüre mensup dünyaca ünlü müzik gruplarının arasında, X Japan, Glay, Luna Sea, L’Arc-en-Ciel, Malice Mizer ve Penicillin yer almaktadır (McLeod, 2013).

¹⁷⁴ Japon pop müziğinin en önemli erkek gruplarından olan ve şöhreti ülke sınırlarını aşan SMAP’in bir üyesidir. 2016 yılında dağılına kadar, grup müzik listelerinde ön sıralarda yer almıştır. Kimura Takuya başta olmak üzere, grup üyeleri çeşitli markaların reklam yüzü olarak medyada da yer almıştır. <https://www.japantimes.co.jp/culture/2019/04/07/entertainment-news/smap-pop-idol-media-monopoly-dominated-heisei-era> erişim tarihi 15.12.2020

nl erkeklerin kendine has ve havalı kişiliklerini meydana getirdiğini ve bu yolla farklılıklarını özgürce ifade edebildikleri birer araç olarak işledikleri düşünülmektedir. Aynı zamanda bu temsiller, hem heteroseksüel hem de homoseksüel erkekler için özgürleştirici bir potansiyel de sağlamaktadır (McLeod, 2013, s.319).

Cinsiyetin de dahil olduğu kimlikle ilgili parametreler ve bunlara ilişkin sosyo-kültürel anlamın inası, Japon idol gruplarının odağında yer alır. Bu grupların hitap ettiği kitleye sergilediği bir imaj ve bunun etrafında oluşturulan bir kimlik vardır. ark sözleri ve sergilenen görseller yoluyla, bir taraftan gruba kimlik ve dayanacağı güçlü bir anlatı kazandırılırken, diğer yandan da, toplumsal bağlam içinde mevcut kültürel söylemlerin yansıtılması gerçekleştirilmeye çalışılır. Yapımcılar tarafından seçilen her bir sanat unsuru, idol grup kimliğini ve onu çevreleyen anlatıyı daha da güçlendirecek şekilde, özellikle müzik videolarındaki görsellerde titizlikle kullanılır. Grup ve yeleri, hayran kitlesinin duygularına hitap ederek, onları bu yönde desteklerken; karşılığında takipçiler de grubun hem sanatsal hem de ticari başarı için verdiği çabaya katkıda bulunur. Japonya’da idol gruplarına olan hayranlıkta, grubun ve temsil ettiği imajın takipçiler için olan önemi büyüktür. ark sözlerini ezberleme, o gruba ait bir eserin satın alınması ve/ya grubun konserine gidilmesi vb. belli bir grubun aktif destekçisi olmayı sağlayacak her türden pratik, kişiler için eğlencenin ötesinde anlamlar taşır. Bu yolla, glendiklerini hisseden takipçiler, günlük hayatta karılatıkları zorluklarla ba ederken de, bu gten yardım alırlar.

Ülkede önemli bir yere sahip olan kadın müzik grupları da, hayranlarına yeni bir anlam dünyası sunarken, aynı zamanda onları killendirici etkide de bulunurlar. Ancak, tüm yeleri kadınlardan oluşan idol gruplarının sahip oldukları hayran kitlelerinin, tamamına yakınının erkeklerden oluşması, bu grupların takipçileri için ifade ettiği farklı anlamların da olabileceğini işaret etmektedir. Ülkedeki idol kültürünün, erkeklerin süje, kadınların ise obje olma arayı üzerine kurulu bir tüketim kültürü olması, idollerin gerçekliğin birer çarpıtması olarak ele alınması ve cinselletirilmesine yol açmaktadır. Bu kültürde, cinsel klonlardan oluşan piyasa, kadınların, sürekli arzulanan, değişebilen ve kullanıp atılabilen birer obje olarak temsilini dikte etmektedir. Bu açıdan, güzellik miti üzerine kurulu kadın cinselliğinin ön plana çıkartıldığı örneklerden belki de en göze çarpanını, AKB48 isimli müzik grubu oluşturmaktadır. Dempagumi.inc ve Momoiro Clover Z gibi ne çıkan başka kadın idol grupları bulunsa da, hem CD satlarında yakaladığı başarı, hem de medyadaki artan grnrlğyle, AKB48, 2010 senesinden itibaren, Japon müzik piyasasına hkim olmaya

başlamıştır. Hayran kitlesinin çoğunlukla erkeklerden oluştuğu bu grubun kazandığı popülaritede, bu kitlenin tutkulu bir biçimde verdikleri desteğin payı büyük olmuştur.

AKB48 grubunun özellikle ön plana çıkmasında, üyelerinin tamamını oluşturan genç kızların, çocuksu, masum ve bazen de komik olarak imgelenmesinin ve bu durumun cinselleştirmeyi daha da ürkütücü hale getirmesinin etkisi büyüktür (Douglas, 2010, s.186). 14 yaşında olanlar da dâhil olmak üzere, AKB48 üyelerinin, müzik videolarında çoğunlukla bikinili, bazen de üzerlerinde hiçbir şey yokken sabun köpükleri arasında gösterilmesinin sebebi budur.¹⁷⁵ Hatta bu cinsel sömürü çok daha küçük yaştakileri de ulaşmıştır.¹⁷⁶ Genç kızlar için bu durum, zaman ve enerjilerinin çoğunu fiziksel görünüşleri için harcamalarına, akranlarıyla bu konuda rekabet etmeye, erkeklerin ilgisini çekmek için uğraşmaya ve alışverişe odaklanmaya zorlamaktadır (Douglas, 2010, s.10). Bunun dışında, grubun 'AKBaby' isimli uygulamasına, erkek hayranlar fotoğraf göndererek, AKB48 kızlarından birini anne adayı olarak seçip, bu birliktelikten doğacak çocuğun nasıl görüneceğine, bilgisayarın oluşturduğu resimle ulaşabilmektedir.¹⁷⁷

Bu alanda fenomen olan AKB48, "özel" bir fan-idol ilişkisinin pazarlanarak, erkek fantezilerinin güçlendirilmesini gerçekleştirir. Bu sayede hayranlar, geniş bir kadın tipi kategorisinden belirli bir idolü desteklemeye teşvik edilirler. Özellikle kadın pop gruplarına, sosyal ilişki kurmakta sıkıntı yaşayan erkeklerin yoğun ilgi gösteriyor olması, genç kızların cinselleştirilmesi üzerine kurulu bir pazarı göstermektedir. Bununla birlikte, müzik grupları üzerinden kadın bedeninin cinsel meta olarak öne çıkartılması ve bunun büyük bir takipçi kitlesine sahip olması, özellikle genç erkeklerin kategorize edildiği, Japon toplumundaki bir başka olguya işaret etmektedir. Genellikle bağımlılık ya da saplantı düzeyinde, belli bir şey, karakter ve/ya kişiye aşırı hayranlık duyan kişileri anlatmak için kullanılan *otaku*¹⁷⁸ kavramı, ülkede özellikle topluma uyum sağlama konusunda sıkıntı yaşayan ve çoğunlukla uzun süreler evde, hatta odalarında, kalarak, toplumun dayattığı değer ve beklentilerle başa çıkmaya çalışan kişileri anlatır. Okul ve sınav stresi, iyi bir üniversite kazanma ile iyi bir iş bulma vb. faktörlerin, toplumdaki artan rekabet ve güvencesizlikle birlikte, gençler, özellikle

¹⁷⁵ <http://isseicreekphilosophy.wordpress.com/2011/07/24/akb48-sexual-exploitation-of-pre-teen-girls-in-japanese-pop-culture/> erişim tarihi 29.01.2021

¹⁷⁶ Grubun 2010'da Heavy Rotation isimli şarkısının video klibinde, 1997 doğumlu Matsui Jurina, neredeyse çıplak bir şekilde oynatılmıştır. İlgili klip için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=lkHlnWFnA0c> erişim tarihi 29.01.2021; Yine aynı grubun bir dönem en genç üyesi, 11 yaşındaki Natsumi Tanaka olmuştur. <http://www.oricon.co.jp/news/music/2002974/full/> erişim tarihi 29.01.2021

¹⁷⁷ Grup hakkında daha fazla bilgi almak için bakınız: <https://www.akb48.co.jp/> erişim tarihi 29.01.2021

¹⁷⁸ Bu kavram, bir sonraki alt bölüm olan teknoloji başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

de genç erkekler üzerinde daha büyük bir baskı oluşturmaya başlamasıyla, bu olgu giderek yaygınlık kazanmıştır.

Bir diğer popüler kültür ürünü de kişisel gelişim kitapları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma hayatı ve kariyer odaklı olan bu kitaplar, işyerinde başarı, stresle başa çıkma vb. konular hakkında stratejiler geliştirme ve bu yolla erkeklere yardımcı olmayı hedeflemektedir (Luschmann, 2019, s.133). Bu alanda öne çıkan kitaplardan biri, içeriğindeki yirmi dört tekniği öğrenmenin iş yaşamında erkekler için yararlı olacağını iddia eden, Okuda Hiromi'nin 2009 yılında yayınlanan kitabıdır.¹⁷⁹ Özellikle genç erkeklere hitaben yazılmış kişisel gelişim kitaplarında, sadece iş yaşamıyla ilgili değil, arkadaşlık, aileyle ilişki ve romantik birliktelikler hakkında da okuyuculara yol gösteren temalar yer almaktadır. Sayıları giderek artan, erkeklere yönelik bu kişisel gelişim kitaplarının çoğunda, otobur erkekliğin onaylanması, bu yolla da, alternatif erkeklik söylemlerinin meşruiyet kazanmasına katkıda bulunmaktadır (Luschmann, 2019, s.145). Otobur erkeklerin duygusal ilişkilerde yetersiz olduklarının kabulünden yola çıkarak, bu alanda erkeklere yardımcı olabilecek, kişisel gelişim kılavuzları¹⁸⁰ da yaygınlaşmıştır. Kadınlara nasıl yaklaşılabileceği, onlardan randevu isteme yöntemleri, sevgiyi ilan etme yolları, uygun bir erkek arkadaş olmanın tüyoları gibi duygusal iletişim araçları ile aynı zamanda cinsellik konusunda da çeşitli bilgiler, bu rehberlerde yer almaktadır (Chen, 2012, s.296-7).

3.3.3. Teknoloji

1980'lerin başında, aslında anime, manga ve video oyunlarını seven kişileri anlatmak için ortaya atılan otaku, 80'lerin ikinci yarısında, ülkede yaşanan bir olay sonucunda negatif anlamlar yüklenen bir kavram haline gelmiştir. Bu terimin, olumsuz çağrışımlar yapacak şekilde toplumda yer etmesi, Miyazaki Tsutomu isimli bir seri katilin Ağustos 1988'den, Haziran 1989'a kadar, yaşları dört ila yedi arasında değişen, dört kız çocuğunu öldürmesiyle başlamıştır.¹⁸¹ Miyazaki'nin, odasında bulunan cinsel içerikli anime, manga ve oyunlardan oluşan geniş koleksiyonu nedeniyle, medyada asosyal ve işlevsiz olarak tasvir edilmiş olması,

¹⁷⁹ Kitabın ismi, "Otobur İş Adamları için Stressiz Yaşam Tüyoları" şeklinde çevrilebilir (Hiromi, 2009).

¹⁸⁰ Bu kılavuzlarda öne çıkan temalardan birini "30-sai no Hoken Taiiku", yani 30 yaşındaki erkekler için sağlık ve fiziksel eğitim oluşturmaktadır. Karşı cinsle duygusal ilişki deneyimi çok az olan ya da hiç olmayan, özellikle 30 yaş ve üzeri erkekleri hedef alan bu kılavuzlarla, temelde kadınlarla nasıl iletişim kurulacağına dair bilgiler verilmektedir. Bu rehberler, ayrıca manga ve animeye de uyarlanarak, ilgilenenlerin beğenisine sunulmaktadır.

¹⁸¹ Sadece kız çocuklarını alıkoymak ve öldürmekten değil, aynı zamanda, cesetlerini parçalama, bu parçalardan yeme ve kan içme ile cesetlerle cinsel ilişkiye girme suçlarından da yargılanan ve 1997'de ölüm cezasına çarptırılan katil, 2008'de idam edilmiştir. <https://japantoday.com/category/crime/serial-child-killer-tsutomu-miyazaki-executed> erişim tarihi 31.01.2021

Japon toplumunda, otaku olmayı, toplumsal rolleri yerine getirememekle özdeşleştiren düşüncenin yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur (Kinsella, 1998, s.309). Öyle ki, 1989'a gelindiğinde artık, otaku kelimesi, bu olumsuz çağrışımları içerecek şekilde medyada yeniden şekillendirilerek, işlevsiz olarak addedilen genç erkeklerin, manga, anime ve video oyunlarına olan takıntısını anlatmak için kullanılmıştır. Bu dönemde, asosyal olan bu otaku neslinin bir tehdit olduğu ve giderek çoğalıp, tüm toplumu ele geçireceği yönündeki hâkim duygu oldukça güçlü olmuştur (Kinsella, 1998, s.311). Bu nedenle, Japonya'da, otaku kötü gözle bakılan ve marjinalize edilen kişileri belirtmek için sıklıkla başvurulan bir kavram haline gelmiştir.

Bu durumun ortaya çıkardığı panik, sosyal tecridin farklı şekillerini anlamayı gerekli kılmış ve sorunlu sıfatı verilen gençlerin karakteristik özelliklerine göre yeni kavramsallaştırmalar da ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında en çok bilineni, teknolojiye, video ile sanal ortamdaki oyunlara harcadıkları saatler nedeniyle, toplumdan ve sorumluluklarından kaçarak eve kapanan kişileri anlatmak için kullanılan *hikikomori*¹⁸² terimi olmuştur. Bu kavram, öncesinde bilinen herhangi bir psikolojik rahatsızlığa dayanmadığı halde, okula ya da işe gitmeyen ve en az altı ay boyunca evden çıkmayarak, sadece aile üyeleriyle iletişim kuran kişileri tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁸³ Japon gençleri arasında, sosyal bir fenomen olarak ortaya çıkışı 90'lı yıllara dayanan bu olgu, ülkenin baş etmek zorunda kaldığı çetrefilli bir toplumsal sorun olmuştur (Suwa ve Hara, 2007). Hükümetin ancak 2001 yılında sosyal bir problem olarak varlığını kabullendiği hikikomori olgusu, altında yatan sebeplerden, izolasyonun türüne ve süresine göre farklılık gösterebilmektedir (Zielenziger, 2006). Ancak, özellikle okulda maruz kalınan zorbalık ve başarı odaklı ebeveynlerin çocuklar üzerinde kurdukları psikolojik, hatta kimi zaman fiziksel baskı, on sekiz yaş altı gençlerin sosyal izolasyonuna sebep olan önemli iki faktör olarak öne çıkmaktadır. Daha ileriki yaş grupları için bu durum, daha çok iş bulamama ya da iş ortamının stresiyle baş edemeyip işten ayrılmayla birlikte baş göstermektedir.

Üretkenlik ve rekabete, Japon toplumunda verilen önem, kişinin değerini yaptığı işe bağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmamak, kişi olarak da değersiz olunduğu anlamına gelmektedir. Ekonomik kriz ve sonrasında yaşanan durgunluk, iş bulmayı zorlaştırıp, iş

¹⁸² 引く (hiku), çekmek ve こもる (komoru) kendini eve kapatmak, inzivaya çekilmek, kelimelerinin birleşiminden oluşan 引きこもり (hikikomori) kavramı, yaşadıkları evi terk etmeyerek, sosyal münzevi olarak yaşayan kişileri anlatmak için kullanılmaktadır.

¹⁸³ Bu alanda yazdığı kitapla, kavrama popülerlik kazandıran kişi psikiyatrist Saito Tamaki olmuştur (Saito, 1998).

güvencesini azalttığı kadar; çalışanları daha düşük ücretlerle daha çok emek vermeye de zorlamıştır. Önceden, mezun olur olmaz bulunan işin sağladığı para ve statü, takiben evlenmeyi ve aile geçindirmeyi mümkün kılmaktayken ve bu durum o döneme özgü bir hayat tarzını yansıtırken, krizi takip eden yıllarda, artık bu durum neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Gittikçe artan rekabet, hem iş yerinde hem de kariyer basamağının ön koşulu olan eğitim hayatında, kişilerin üzerine daha fazla baskı binmesine yol açmıştır. Geleneksel değerler çerçevesinden bakıldığında, iş bulma, para kazanma ve evin geçimini sağlama görevinin kendilerine yüklendiği erkeklerin, bu dönemde baş etmeye mecbur bırakıldıkları çok zorlu bir dönemden geçtikleri söylenebilir.

Hikikomori kategorisine giren kişilerin, büyük çoğunluğunun 18-35 yaş aralığındaki erkeklerden oluşması, toplumdaki beklentilerin, ekonomik açıdan başarılı olmaları yönünde erkekler üzerinde kurduğu yoğun baskıyla yakından ilişkilidir. Çoğunlukla, çocukluklarında otoriter ebeveynlerinin beklentilerine maruz kalan, özellikle yaşça en büyük olan erkek çocuklarının, başarı ve rekabet odaklı eğitim ve sonrasındaki çalışma hayatında giderek artan bu baskıyla mücadele edemez hale gelmeleri, hikikomori olgusunun, özellikle toplumun belli bir kesiminde görülüyor olmasının sebebini açıklamaktadır (Ricci, 2010, s.72). Çok katmanlı ve karmaşık sebeplerin ortaklaşa rol oynadığı bu olgu, kişinin kendini, ailesini ve/ya toplumu suçladığı ve ümitsizlikle beraber, kendini değersiz hissetme ve kaybolmuşluk duygusunun iç içe geçtiği sosyo-ekonomik ve psikolojik bir süreçte işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, böyle bir olgunun ortaya çıkışı, post-endüstriyel bir yapıya geçiş sürecindeki Japon toplumu ve ekonomisinin yaşadığı sancılı değişimle alakalıdır (Heinze ve Thomas, 2014, s.158).

Çoğu zaman şiddete eğilimli olarak tasvir edilen hikikomoriler hakkında, tembellikleri ve şımarıklıkları yüzünden ailelerine bağlı yaşayan kişiler oldukları gerekçesiyle olumsuz duygular beslenir ve yanlış yargılarda bulunulur. Aslında bu olgu, toplumu bir arada tutan değerlere bir karşı koyuş olarak da okunabilir. Başka türlü yaşamının mümkün olabileceğini gösteren bir alan olarak değerlendirilebilir. Toplumun beklentilerini karşılayamayan kişilerin, hayatlarına anlam kazandırma ve toplumda kendilerine bir yer edinme sürecinin, gerçeklerden kaçış ve yok saymayla gerçekleşmesidir. Toplumda hikikomoriler hakkındaki olumsuz yargılar ve damgalama, aileleri genellikle durumu kabullenip, dışarıya belli etmeme yolunu seçmeye götürmektedir. Evde hikikomori olmasının bir utanç kaynağı sayılması ve çocuklarının yaptığı yanlışların ebeveynlerinin hatalarına bağlı olduğuna dair inanç, aileleri çoğunlukla profesyonel yardım almaktan alıkoymaktadır. Psikolojik sorunlar yaşamının ve psikoloğa gitmenin adeta tabu olduğu ülkede, ekonomik

sebeplerle iç içe geçmiş toplumsal değerler, bu olgunun her geçen yıl artarak devam etmesine yol açmaktadır.

Kendilerine yöneltilen eleştiriler ve toplum dışına itilmeleri bir kenara, manga, anime, video oyunu vb. türden eğlence endüstrisine ait bir metaya aşırı ilgi duymaları ile asosyal olarak nitelendirilmeleri, hikikomori ve otaku grubuna giren kişileri benzeştirmektedir. Bu iki kavramın iç içe geçmiş olması, toplumdaki bazı kişilerin, biri ya da ötekiyle, hatta bazen ikisiyle birden adlandırılmasını doğurmaktadır.¹⁸⁴ Ancak, buradaki ayırım, otaku olarak nitelenen birinin hikikomori olmak zorunda olmamasıdır. Diğer bir deyişle, manga ve/ya anime tutkusu olan birinin, illaki uzunca bir süredir evinde izole olduğu iddia edilemez. Ancak, sosyal münzevi olarak yaşayan biri, yani hikikomori, çok büyük olasılıkla aynı zamanda bir otakudur. Kabaca özetlenecek olursa, sıkı birer manga ve anime takipçisi olan kişilerin kentlerde oluşturduğu, ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir alt kültürü tanımlamak için kullanılan otaku kavramı, hikikomoriyi de kapsayacak şekilde daha geniş bir kitleye işaret etmektedir. Bu nedenle, bahsi geçen bu alt kültür, hikikomori değil, otaku kültürü olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede, örneğin, Japonya'nın yurt dışında tanıtılması için kullanılan küresel stratejilerinin bir parçası ve yumuşak gücün tabandan gelen bir ögesi olarak kabul edilen de yine otaku kültürüdür (Iwabuchi, 2002b).

Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte Japon toplumunun diğer kültürleri öğrenmesi ve küresel eğilimleri takip etmesi kolaylaşmıştır. Bilgiye erişimin son derece kolaylaşması, toplumsal cinsiyete dair bilinenlerin de sorgulanmasını ve giderek artan sayıda kadın ve erkeğin alternatifler keşfederek, yeni yaşam tarzları oluşturmasını sağlamıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişiminden önce, kişilerin cinsel fantezilerini geliştirme ve bunları toplum içinde birbirleriyle paylaşmaları konusunda sahip oldukları fırsatlar sınırlı olmuştur. İnternet, özellikle gençler için paylaşım toplulukları oluşturmaları için bir alan sunmaktadır. İnternet üzerindeki fan toplulukları, kişilerin kolektif cinsel fantezi için ortak alana olan ilgi ve ihtiyacının önemli bir örneğini sunmaktadır. Sohbet sayfalarında geçen fikir alışverişleri, kendi kendini onaylayan ve karşılıklı destek veren bir niteliğe sahiptir. İnternetin, kolektif fantezi için gerekli, yeterli ve güvenli bir alan sunduğuna olan tahayyül, kişileri daha çok cinsel fantezilerini ifade etmelerine ve bunlara ulaşmaya teşvik etmektedir.

¹⁸⁴ Hikikomori kavramının, otaku ve freeter gibi ülkede yer alan diğer alt kültür oluşumlarının bazısıyla örtüştüğü kabul edilmektedir (Li ve Wong, 2015).

1990’lardan itibaren internetin giderek yaygınlaşması, kitle iletişiminde dönüşüm yaşanmasına da sebep olmuştur. Dünyanın farklı yerlerinden insanları birbirine bağlayan ağlar, erişimi artırmış ve özel ile kamusal alan arasındaki ayrımı bulanıklaştırmıştır. Kişilerin kendilerini sanal ortamda istedikleri gibi ifade edebilmelerinin yolunu açan blog sayfaları ve youtube gibi kanallar, içinde bulunulan zaman ve mekân kısıtlarını alt üst ederek, yeni bir tür sanal gerçekliğin oluşturulmasına fırsat sağlamıştır. Myspace, facebook, twitter ve instagram gibi sosyal ağ platformlarında görülen hızlı büyüme ile bilgi kaynaklarına ulaşım ve bunların paylaşımı baş döndürücü bir şekilde artmıştır. Bunun yanında, DeviantArt, MediaMiner ve FanFiction gibi hayran sitelerinde video, fotoğraf, şarkı vb. paylaşımlar ile kişisel yorumlar aracılığıyla da, hayranlar iletişime geçmektedir. Dünyanın herhangi bir yerinden ve anında ulaşımın yanında, bilgi üretimi, dağıtımı ve paylaşımına artık bu ağları kullanan herkesin katılıyor olması, yukarıdan aşağıya olan bilgiye erişimin yönünü yatay hale getirmiştir. İnternete erişimi olan hemen hemen herkesin artık otomatik olarak bilgiye de erişimi olduğundan, dünyanın farklı yerlerinden insanların bir araya geldiği sanal ortamlar, fikir alışverişlerini, farklı kültürleri öğrenmeyi ve dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olaylardan haberdar olmayı mümkün kılmaktadır. Bunun yanı sıra, sanal dünya, toplumda dezavantajlı konumda bulunan grupların seslerini duyurmalarına ve ortak ilgi alanlarına sahip kişilerin farklı coğrafyalarda da olsalar bir tür birliktelik oluşturmalarına da fırsat sağlamaktadır.

Kültürler arası bu iletişim, belli tür ürünlere, eserlere ve/ya aktivitelere yönelik takipçi gruplarının da oluşmasını sağlamıştır. Sosyal medya aracılığıyla giderek sayıları artan bu grupların oluşumu, internetin eş zamanlı olarak küresel bir piyasayı da mümkün kılmasıyla ilgilidir. Özellikle popüler kültüre olan ilginin, pazarlama, reklam, güncelleme, uyarılma vb. çeşitli satış teknikleriyle artırılması, eğlence sektörünün hızla gelişmesini sağlamıştır. *Cool Japan* söylemiyle, hem yatırımcılar hem de hükümet tarafından desteklenen Japon popüler kültürünün dünya genelinde tanıtılması ve yaygınlaştırılması, ülkeyle özdeşleşmiş ürünlerin küresel düzeyde talep edilir hale gelmesini sağlamıştır. Başta manga, anime ve video oyunları olmak üzere, Japon popüler kültürüne olan ilginin tüm dünyada giderek güçlenmesi, kostüm ve oyuncak gibi karakterlere özgü ürünlerin satışıyla da desteklenmektedir. Diğer taraftan da, internet belirli türlerin takipçilerine, karakterlerle özdeşleşme, onları yeniden şekillendirme, tasvir ve anlatıları tekrarlama vb. alanlar için uygun bir ortam da sağlamaktadır (Silvio, 2010, s.428).

Hayran gruplarının oluşturduğu alt kültür formasyonları, idealize edilen kurgunun kişinin benliğine yansıtılması ve bu yolla kişinin kendini yeniden tanımlaması yoluyla kurulmaktadır. Bu duruma belki de en çarpıcı örnek, cosplay aracılığıyla, hayali karakterlerin canlı bedenlere giydirilerek somutlaştırılmasıdır. Benzer şekilde, dijital ortamdaki hayran gruplarının oluşturduğu alt kültürlerde de, kişilerin kendilerini dönüştürdükleri ve alternatif kimliklere büründükleri bir süreçten geçmeleri söz konusu olmaktadır. Sanal ortamın bilginin paylaşımı ve erişiminde sağladığı kolaylık ve hızın yanında, basılı kaynaklara göre çok daha ucuz olması, popüler kültür ürünlerinin küresel düzeyde yaygınlaşmasını mümkün kılmıştır. Bunun yanında, dijital alanda uygun yazılımlar yardımıyla renklendirme, ekleme, şekillendirme vb. pek çok yöntemle, verili içerik üzerinde değişiklik yapma olanağının olması, bu alanı çekici hale getirerek, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası yapmıştır. Bu durum, reklam, pazarlama, çoğaltım ve dağıtım süreçlerini de değişikliğe uğratmış, ürün tanıtımları ve satışların artık sanal ortamlarda yapılır hale gelmesini sağlamıştır. Üretim maliyetlerinin bu yolla düşmesine ek olarak, dünyanın farklı yerlerine ve dolayısıyla daha fazla kişiye ulaşılabilirliği olması, üreticiler için de, sanal ortamı çok cazip hale getirmiştir. Tüm bunlara ek olarak, uluslararası taşıma ve dağıtımda, bazı ülkelerin fiziki ve/ya yasal sınırlarına takılan bazı ürünler, dijital ortamda bu engelleri çoğunlukla aşmakta ve bu sayede çok daha geniş bir kitleye ulaşabilmektedir.

Diğer bir deyişle, teknolojik gelişmelerin oluşmasına imkân sağladığı siber kültür, kişilerin kendilerini ifade etmede kullandıkları yeni bir çerçeve sunmaktadır (Stevens, 2011, s.5). Kullanıcılara, sınırsız bir alan açan dijital ortam, keşfedilmeye hazır çok sayıda ve çeşitli türden seçenek barındırır. Kullanıcı fiziksel olarak bulunduğu mekânda kalsa da, sanal ortamın çağrıştırdığı başka bir yerde olma hayali veya hissi, kullanıcı için yeni bir gerçeklik üretir (Allison, 2006, s.184). İnternet aracılığıyla üretilen kimlikler ve gruplar, dijital teknolojinin küresel düzeydeki etkileri ile yereldeki tekno-kültürlerin özgüllüğünün birleşimiyle oluşur ve çeşitlilik kazanırlar. Dijital çağın ve ağ teknolojisinin, yerel pratiklerle bütünleşmesi, farklı coğrafyalarda farklı türden oluşumların meydana gelmesi için çeşitli fırsatlar sunar. Japonya’da bu süreç, hâlihazırda var olan otaku kültürünün temel niteliklerinin pek çok açıdan dijital yapıya uyumlu olmasından ötürü, çok daha hızlı gerçekleşmiştir. Otaku kültüründeki, sosyal grupların ve üretim biçimlerinin dağınık ve çoğul yapısı, öncelikli olarak amatör katılımcılardan ve DIY¹⁸⁵ ürünlerinden oluşması, yenilik,

¹⁸⁵ “Do it yourself” teriminin kısaltmasıdır. Uzman ya da profesyonel yardımı olmadan, kişinin üretim, inşa etme, dönüştürme vb. faaliyetleri gerçekleştirdiği yöntemin adıdır.

değişim ve karşılıklı etkileşimlere açık olması gibi birtakım özellikler, sanal âlemin sağladığı değişken, çok katmanlı ve çoğulcu ortama uyum sağlama konusunda büyük kolaylık sağlamıştır (Ito, 2012, s. xxiii).

Otaku kültüründe, belli bir türün takipçilerinin karşılıklı etkileşimi ve birbirlerini dönüştürme sürecindeki etkileri göz önüne alındığında, sanal ortamda kişisel görüşler, fikir alışverişleri, bilgi paylaşımları vb. yollarla aktif katılımın sağlanması, Japonya’da dijital dünyaya adaptasyonun çok daha kolay gerçekleşmesini sağlamıştır. Öncesinde, diğer takipçilerle bağlantı kurmak ve kendi yorumlamalarını sunmak için amatörlerin belirli mekânlarda¹⁸⁶ bir araya geldiği çeşitli etkinlikleri beklemek zorunda olan kişiler için, internet iletişim ve paylaşımdaki sınırları kaldırarak, erişimi çok kolay bir hale getirmiştir. İnternetin sağladığı fırsatlar, otaku kültürünü çeşitlendirirken, daha çok katılımcıya sağladığı erişimle, bu kültürün yayılıp genişlemesini de mümkün kılmıştır. Diğer bir deyişle, uluslararası iletişim ve bağlantı fırsatlarını radikal bir biçimde dönüştüren internet, aktif birer medya kullanıcısı olan otaku kültürüne mensup kişilere, tam da ihtiyaçları olan ortamı sağlamıştır (Ito, 2012, s. xix). Bu yolla, otaku kültürü ülke sınırlarını aşp çeşitlilik kazanırken, bu kültürün görünürlülüğü de artmıştır.

Manga ve/ya anime karakterleriyle kurdukları yoğun duygusal ve erotik bağla özdeşleştirilen otaku kültüründeki kişiler, çoğunlukla sevdikleri karaktere ait üretilmiş her türlü eşyayı saplantılı bir şekilde toplayarak, koleksiyonunu yapmalarıyla bilinmektedir. Bu kültürün en önemli özelliği, manga ve anime fetişizmi olarak öne çıkmaktadır. Otaku fetişizmi, karaktere duyulan çok güçlü çekim ve sevgi hissini anlatmak için kullanılan *moe* kelimesiyle tanımlanır. Kendilerini hayali karakterlerle özdeşleştiren kişiler, karakteri kendine benzetebilir, karakter gibi olmak isteyebilir ve/ya karakterin kurgusal dünyada deneyimlediklerini kendileri de deneyimliyormuşçasına hissedebilir. Karakterin kişi üzerinde güçlü bir etki bırakması ve bununla, kişinin karaktere karşı yoğun yakıcı bir duygu hissetmesi ya da bu duygunun kişide filizlenmesi olarak tanımlanabilecek olan *moe* ile kişinin karakterle özdeşleşmesi ve bütünleşmesi anlatılmaya çalışılır. Ancak otaku ile karakter arasındaki bu ilişki, bir tür benzeşmeyi değil, başkalaşmayı içerir ve otaku için karakter benzemek istediği rol modelden çok, hayalini kurduğu arzuları yansıttığı bir nesne olarak görülür (Silvio, 2010, s.429). Diğer bir deyişle, karakterle yaşanan ideal bir *moe* ilişkisinde, kişi sadece kendini

¹⁸⁶ Başkent Tokyo’daki Akihabara, Japon popüler kültürünün simgelerinden belki de en önemlisidir. Hayranların birbirleriyle bir araya geldiği, yeni bağlar kurduğu, birbirlerine destek olup günlük hayatın zorluklarıyla mücadele etme konusunda yardımlaştığı bir yer olarak Akihabara, çoğu için neredeyse ruhani bir anlam taşımaktadır.

gerçek bir ilişkinin beklentilerinden kurtarmakla kalmaz, aynı zamanda da, karaktere olan tutkusunu reddedilme ve/ya yargılanma korkusu olmaksızın ifade etmenin yolunu bulmuş olur.

Bu durum, gerçek ile kurgusal yaşam arasındaki boşluğa dayanmaktadır. Otaku fetişizminin temelinde, eksik olanın arzulanması yer alırken, otaku cinselliğini karakterize eden unsur ise, günlük cinsel deneyimlerin yerinin fantezilerle dolduruluyor olmasıdır (Saito, 2007, s.237). Bu kültürde, arzulanan nesneler tamamıyla kurguya dayanır. Diğer bir deyişle, kurgusal bağlama yakınlık duyma şeklinde tezahür eden arzu, kurgunun kendisinin de cinsel bir nesne olarak görülmesiyle alakalıdır (Saito, 2007, s.227). İnternetin bu alandaki etkisi, farklı cinsel aktiviteler için ortam sağlaması ve bunları normalleştirilmesi olmuştur (McNair, 2013). Bu yolla, hem duygusal hem de cinsel tatmin için kurulan ilişkilerle, gerçek kişilerin dijital ikonlara bağlandığı sanal bir kültür ortaya çıkmıştır (Allison, 2006, s.266). Gerçekle kurguyu bütünleştiren, sanal gerçeklik gözlükleri, üç boyutlu yazıcılar, dokunma hissi uyandıran uzaktan kumandalı senkronize cihazlar vb. araçlarla, kişilerin gerçeğinin yerine sanal ortamdaki simülasyonunu koyabilmesi mümkün hale gelmiştir.¹⁸⁷ Teknolojide kaydettiği ilerlemeler göz önüne alınacak olursa, dünyanın en büyük yetişkin eğlence endüstrisinden birine sahip olan Japonya'nın, yetişkinlere yönelik olan sanal gerçeklik içeriklerini üretmek için de ilk sıralarda yer alıyor oluşu şaşırtıcı değildir.¹⁸⁸

Fiziksel temas ve yakınlığı tercih etmeyenler için, gerçeğe birebir benzeyen sanal bir karakterle eş zamanlı etkileşim kurmanın mümkün hale gelmiş olması, kamusal hayata aktif katılımı olmayan, sosyal izolasyon içindeki kişilere, yalnızlıklarını kurgusal karakterlerle gidermenin yolunu açmıştır. Yenilenebilen, değiştirilebilen, kişinin kendi isteğine göre şekil verebildiği fantezi öğeleri, kişisel ve sosyal arzuların sanal imgelerle tatmin edilmesine fırsat sağlamaktadır. Sanal ortamın, gerçekliğin sınırlarını aşmaya olanak tanınmasıyla, fiziksel ve/ya sosyal kısıtlamalara takılan gerçek hayattaki pek çok fiilin pratik edilmesi mümkün hale gelir. Kişilerin hayal dünyalarının ürünü olmasının, gücün kendi elinde olması hissi sağlamanın yanında, sanal ortamdaki ilişkiler, gerçek hayattakilerden daha güvenli, daha

¹⁸⁷ Kısaca TMSI olarak bilinen "technology-mediated sexual interaction" sanal ortamda cinsellikle ilgili materyallerin paylaşılması demektir. İkili ya da çoklu katılımcılarla olduğu gibi, kişilerin kurgusal karakterlerle de etkileşime geçmesine imkân tanıyan bu teknoloji, sanal sohbet odaları, oyun siteleri, avatar karakterlerin yer aldığı üç boyutlu ortamlar vb. yollarla kullanıcılara ulaşmaktadır.

¹⁸⁸ Kiss Japan tarafından üretilmiş olan Custom Order Maid 3D2, yetişkinler için olan sanal gerçeklik oyunları arasında oldukça popüler bir yere sahiptir. Illusion Japan ise, bu alanda öne çıkan başka bir şirkettir. Daha fazla bilgi için bakınız: <http://www.illusion.jp/> erişim tarihi 31.01.2021

çeşitli ve daha az masraflıdır.¹⁸⁹ Bu açıdan, başta genç erkekler olmak üzere, toplumsal beklentiyi karşılayamadığını düşünen ya da bu beklentilere tamamen yüz çeviren kişilerin, gerçek hayat ve içindeki gerçek ilişkiler yerine, norm ve değerlerden arı sanal ortamı tercih ediyor oluşu bir rastlantı değildir.

Aslında, oyunlara karakter ekleme fikri ilk olarak, Japonya'da Namco tarafından 1980'de üretilen Pac-Man adlı konsol oyunu ile birlikte ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰ Bu oyunla birlikte popüler hale gelen karakterler, fiziksel görünüş ve kıyafet seçimiyle tamamlanarak, kadın ve erkek olarak farklı iki kategori olarak yer almışlardır. Takip eden yıllarda, konsol ya da bilgisayar oyunlarının özellikle erkeklere hitap ettiğine dair düşünceye dayanarak, kadın karakterlerin cinsel objeler olarak temsili giderek yaygınlaşmıştır. Kadın cinselliğinin abartılı tasvirlerle ön plana çıkarıldığı bu oyunlarla, kadın karakterlere karşı cinsel taciz ve şiddetin de yer almaya başlaması (Totilo, 2015), bu oyunların ayrı bir tür olarak *hentai*¹⁹¹ kategorisinde yer almasını gerektirmiştir. Bu oyunlarda, provakatif kostümler giydirilen kadın karakterler, oyuncu erkek öznenin arzusuna boyun eğen bir obje halinde sunulmaktadır. Kadın karakterlerle birer cinsel obje olarak etkileşime geçen oyuncu, bu yolla kişisel tatminini sağlamış olmaktadır (Galbraith, 2017, s.74).

Diğer bir deyişle, yetişkinler için olan bilgisayar oyunlarının, kadın karakterler yoluyla, erkeklerin duygusal ve cinsel arzularını doyuma ulaştırmak için kullandıkları birer araç olarak görülmesi gerekmektedir (Hiroki, 2016). Bu oyunlarda, kadın bedeni erkek arzu ve tatmini için sergilenerek, karakterler erkek cinselliği için objeleştirilirler. İnteraktif cinsel objeler olarak, kullanılan, istismar edilen, alınıp satılabilen, başka oyuncunun karakteriyle değiş tokuş yapılabilen, değiştirilebilen hatta atılıp yenisi yapılabilen¹⁹² bu karakterler, bu nedenle çoğunlukla zayıf, bağımlı ve genç kadınlar olarak kurgulanırlar (Taylor, 2007, s.202). Karakter temsillerinde, yetişkin kadınların yerine, genç kızların seçilmesi, masumiyeti ve savunmasızlığı çağrıştırmasının yanı sıra, bu karakterlerin iradi olgunlukta olmadıklarını

¹⁸⁹ TMSI araçlarının, kişilerin cinselliklerini daha güvenle keşfetmelerine olanak tanıyacağı ve bu nedenle, daha çok, daha iyi ve çeşitli deneyimler sayesinde tatmin edici olduğu kadar, özgürleştirici ve güçlendirici bir yönünün bulunduğu da ileri sürülen görüşler arasındadır (Döring, 2000).

¹⁹⁰ Japonya'da konsol oyunlarında öncü bir diğer firma, aralarında Super Mario ve The Legend of Zelda gibi popüler oyunları da üretmiş olan Nintendo'dur. Firma aynı zamanda, Game Boy ve Virtual Boy isimli konsolların da üreticisidir.

¹⁹¹ Eroge olarak da adlandırılan, pornografik içerikli manga, anime ya da oyun türlerine verilen isimdir. Yetişkinler için olan bilgisayar oyunları, erotik içerikli, interaktif anime/manga olarak da tanımlanmaktadır (Taylor, 2007, s.198).

¹⁹² Bazı oyunlarda, kadın karakterlere cinsel şiddet uygulanmasına izin verilir, hatta bazılarında teşvik edilir. 1997'de piyasaya sürülen The Grand Theft Auto oyunu bunlardan birisidir (Sarkeesian, 2014).

da imgeler. Hayalini kurduğu karakteri dilediği gibi tasarlayan oyuncunun, bu sembolle, eril arzularını açığa çıkarması için oldukça elverişli bir ortam sağlanmış olur (Naito, 2010, s.328-9).

Oyuncunun üzerinde dilediğince hâkimiyet kurabildiği, iradi güçleri olmayan genç karakterlerin seks objeleri olarak temsili, sanal ortamda kurulan bu ilişki biçimini erkekler için mükemmel hale getirmektedir (Taylor, 2007, s.202). Birer cinsel obje olarak, oyuncunun dilediği gibi kullandığı ve istismar¹⁹³ edebildiği kadın karakterlere karşı, oyuncunun herhangi bir sorumluluğu yoktur. Bunun nedeni, yetişkinler için olan bu bilgisayar oyunlarında, erkeğin kontrol ettiği ve tatmin olduğu, kadının ise ihtiyaç ve beklentilerinin olmadığı basit bir ilişkinin kurgulanıyor olmasıdır (Taylor, 2007, s.202). Bu oyunların sağladığı avantajların, gerçek hayatta yaşanacak olası bir ilişkinin tüm riskini ortadan kaldırıyor olması, tüm kontrolün erkekte olduğu, gerçeğin yerini tümüyle kurgunun alabileceği ideal bir ortamı mümkün kılarken, bu yolu tercih eden kişi sayısını da her geçen gün artırmaktadır.

Medyada kadınların cinsel nesneler olarak tasvir edilmesi yaygın olsa da, interaktif yapısıyla, oyuncuya bu nesneleştirme sürecinde irade, istek ve seçenekler tanıyan oyunlar ayrıca ele alınması gereken bir problemi göstermektedir (Sarkeesian, 2014). Amacı karakterlerin inşa edilip, çeşitli eylemlerde bulunmalarının sağlanması olan oyunlar, oyuncunun isteklerine göre şekillenen bir sanal gerçeklik meydana getirirler. Oyuncunun seçimlerine göre şekillenen ve hikâye akışı gerçekleşen¹⁹⁴ bu oyunlarda, yaptığı seçimlerin sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalan oyuncu, oyunun bir parçası haline gelir ve kurgu ile gerçeklik arasındaki sınırlar bulanıklaşır (Galbraith, 2017, s.76). Kurgu üzerinde, kontrolün tamamen oyuncuda olduğu üç boyutlu sınırsız bir ortamın sağlanması fikriyle ortaya çıkan bu oyunlarla, her şeyin mümkün olduğu sanal dünyada, oyunculara gerçek özgürlük deneyimi vaat edilir. Oyuncuya hareket serbestisi sunan üç boyutlu bu ortam, dilediği ne varsa yapmasına da imkân tanır. Şiddet, istismar ve tecavüzün yanı sıra¹⁹⁵, ensest ve pedofilik

¹⁹³ Cinsel şiddeti, interaktif bir eğlence olarak sunan bu oyunlara, RapeLay örnek olarak verilebilir. 2006'da piyasaya sürülen bu oyun, genç kızlar ve kadınlara tecavüzün simülasyonu üzerine kuruludur. RapeLay. Illusion, 2006.

¹⁹⁴ Bu oyunlara örnek olarak 2001 yılında piyasaya çıkan, Kimi ga Nozomu Eien (The Eternity You Desire) verilebilir. Sekiz kadın karakter ve oyuncunun yerini aldığı bir erkek karakterden oluşan oyunda, oyuncuya bu sekiz karakter arasından yaptığı seçime göre farklı hikâyeler ve sonuçlar gösterilmektedir.

¹⁹⁵ Örneğin, cinsel şiddetin çok daha acımasız bir şekilde ortaya koyulduğu A-GA isimli oyunda, yabancı nesneler kullanılarak tecavüz edilen kadınların yer aldığı sahnelere de yer verilmektedir. A-GA, Illusion, 2004.

ilişkilere yer veren video oyunlarının da bulunması, oyuncunun hayal dünyasında kurabildiği her türlü olası senaryonun, sanal ortamda olanaklı kılınmasını sağlar.¹⁹⁶

Cinsellik vurgusuyla ön plana çıkan *hentai* oyunlarının yanında, Japonya’da flört simülasyonu sağlayan oyunlar da mevcuttur. *Otome* olarak adlandırılan bu oyunlar da ülkede giderek yaygın hale gelmektedir.¹⁹⁷ Gerçek hayatta bir ilişkiden istenilen ne varsa, hepsini sağlayan sanal flört, hem fiziksel hem de duygusal açıdan kullanıcılarına tatmin sağlamaktadır (McDonald, 2016, s.248). Örneğin, pek çok çeşidi bulunan bu flört simülasyonları arasından öne çıkan Love Plus, oyuncuya kurgusal avatarlarla flört etme imkânı tanımaktadır. Bu alanda faaliyet gösteren Konami isimli şirketin yaptırdığı bir ankete göre, çalışmaya katılan erkeklerin %20’si, sanal bir kadın karakterle flört etmeye ilgi duyduklarını belirtmiştir (Chen, 2012, s.285). Bu durum, teknoloji kullanımını da içerecek şekilde, gençlerin oluşturduğu alt kültürlerin kimi bileşenlerinin, nüfus ve iş gücü başta olmak üzere, toplumsal yapıya zarar verdiğine yönelik düşünce ile yol açtığı endişe ve paniğin dayandığı noktalardan birine işaret etmektedir (Toivonen ve Imoto, 2013, s.67).

Sanal ortamın sağladığı yakınlık ve ilişki hissi, her oyuncu için aynı derecede etkili olmasa da, bazıları için bu durum ciddiye alınabilmektedir (Taylor, 2007, s.205). Japonya’daki manga ve anime hayranlarının, favorileri olan kadın karakterlerden çoğu zaman karısı (ore no yome)¹⁹⁸ olarak bahsetmeleri göz önüne alınacak olursa (Condry, 2013, s.201), bilgisayar oyunları ve sanal ortamın sağladığı üç boyutlu etkinin kişiler üzerinde farklı şekillerde yansımaları beklenebilir (Galbraith, 2017, s.78). Gerçek hayatta kadınlarla ilişki kurmakta zorlanan ve bu nedenle başarısız olarak damgalanan Japon erkeklerinin yaşadığı güvensizlik duygusunun, yetişkinlere yönelik bu tarz oyunlar aracılığıyla üstesinden gelinmeye çalışıldığı söylenebilir (Taylor, 2007, s.203-4). Efemine olarak görülme tehdidi altındaki erkeklerin, bu oyunlardaki kadın karakterler üzerinde hâkimiyet kurma pratikleriyle, erkekliklerini tasdik etmeleri gerçekleştirilmiş olur. Kadınların objeler olarak kurgulandığı

¹⁹⁶ Kana ile abisi Takamichi arasındaki cinsel arzuya odaklanan, Kana-Little Sister bu oyunlar arasında en popüler olanlardan birisidir. Kana-Little Sister. G-Collections, 2002; Princess Maker 2 isimli başka bir oyunda da, baba ile kızı arasında olası bir evliliğe dayalı bir çerçeve çizilmektedir. Princess Maker 2. Gainax, 1996; Erotik çocuk tasvirlerinin yer aldığı oyunlara ise, Hizashi no Naka no Riaru örnek olarak verilebilir. Hizashi isimli küçük bir kız çocuğunun yer aldığı oyun, karakterin taciz edilmesi üzerine kurulmuştur. Oyuncuya, karakterle cinsel ilişkiye girme olanağının tanındığı oyunda, aslında bu durum, reşit yaşta olmayan birine tecavüz etmeye, yani pedofili bir ilişkiye yer verildiğini göstermektedir. Hizashi no Naka no Riaru. Telenet Japan, 1994.

¹⁹⁷ Gree, DeNA ve Voltage, bu alanda öne çıkan firmalardır.

¹⁹⁸ Favori karakterlere, gerçek ilişki biçimlerine dayanan isimler verme- kız kardeş (imoto), kız evlat (musume) gibi- ve bu yolla bunları yeniden anlamlandırma girişimi, kişilerin alternatif yakınlık arayışına işaret etmektedir (Galbraith, 2015, s.215).

yetişkin oyunları bu açıdan erkekliğin geri kazanıldığı bir mekanizma olarak görülmektedir.¹⁹⁹ Diğer bir deyişle, gerçek kadınlara hükmedemedikleri için güçsüz konumda bulunan erkeklerin, erkekliklerini yeniden teyit etme amacıyla, iradesi olmayan kurgusal kadınlara yönelmeleri söz konusudur (Galbraith, 2017, s.75).

İçerikleri, kullanım alanları ve verdiği tatmin farklılıklar gösterse de, internet üzerinden cinsel içerikli materyallerin artan erişilebilirliği, daha önce sadece bazı manga türleriyle birlikte gerçekleştirilebilen bir eğilime katkıda bulunmaktadır. Kişilerin içinde yaşadığı toplum ve kültürden uzaklaştığı, fiziksel etkileşimden kaçındığı ve gücü elinde bulundurdukları sanal ortamlar, çeşitli fantezilerin deneyimlendiği ve kontrolünün sağlandığı bir kurgusal gerçeklik alanı sunulmaktadır. Video oyunları ile başlayan sürecin, internetle birlikte yerini daha çok sanal dünyada oynanan oyunlara bıraktığı bu dönemde, oyuncular, gerçeklikten, köle, hayvan ya da robotlar gibi mutlak gücün üzerinde sınılandığı ve oyuncunun istekleri yönünde hareket eden karakterlerden oluşan kurgu dünyasına kaçmaktadırlar. Gerçeklikten kaçarak, fantezilerine boğun egecek sanal karakterleri, gerçek kişilere tercih etmeleri, yani gerçek ilişkilerin yerine sahtelerini koymaları, erkeklerin flört etmenin baskısıyla başa çıkmaya çalışması, yani bu durumdan kaçınmasıyla ilişkilidir.

Aslında sanal ortamın sunduğu üç boyutlu kurgusal dünyanın öncesinde, Japonya’da iki boyutlu karakterler üzerinden inşa edilen alternatif tahayyüller var olmuştur. *Nijikon* (iki boyut kompleksi), iki boyutlu karakterlere aşk ve duygusal yakınlık geliştiren kişinin, gerçek kişiler ve ilişkilere karşı ilgisini kaybetmesiyle, cinsel yönelimini anime ve manga karakterlerine duyulan aşırı tutkuyla şekillendirmesidir. Bu iki boyut kompleksi, çoğunlukla, sevilen karaktere ait ürünleri toplama ve koleksiyonunu yapma ile özellikle gerçek beden ölçüsündeki oyuncak bebek²⁰⁰ ve yastıklarla (*dakimakura*)²⁰¹ yaşanan ilişkiyi,

¹⁹⁹ Bu durum “dansei-sei kaifuku sochi” (mechanism of masculine recovery) olarak tanımlanmaktadır (Taylor, 2007).

²⁰⁰ Bu duruma bir örnek için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=2XlGh3OExA> erişim tarihi 01.02.2021 Başka bir örnek ise, evli ve iki çocuk babası olan, ancak iş nedeniyle evinden uzakta yaşayan, Senji Nakajima’nın, Saori ismini verdiği seks oyuncuğu ile kendine bir yaşam kurmasıdır. İlgili haber için bakınız: <https://www.washingtonpost.com/news/in-sight/wp/2017/01/30/what-life-is-like-living-with-a-love-doll-in-japan/> erişim tarihi 01.02.2021

²⁰¹ Kucaklamak, sarılmak anlamlarına gelen 抱き (daku) ile yastık anlamına gelen 枕 (makura) kelimelerinin bir araya getirilmesinden oluşan 抱き枕 (dakimakura), Japonya’ya özgü gerçek beden ölçülerinde üretilen büyük boy yastıktır. Bu yastıklar, ülkede özellikle gençler arasında, psikolojik rahatlama ve kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan bir işlev görmektedir (Galbraith, 2009). Ürünler için en çok tercih edilen alışveriş sitelerinden bazıları ise şöyledir: <https://cuddlyoctopus.com/ja/>, <https://www.amiami.com/eng/> ve <https://www.mandarake.co.jp/index2.html> erişim tarihi 01.02.2021. Üzerlerinde anime veya manga karakterlerinin yer aldığı, gerçek beden ölçüsünde üretilen yastık kılıflarının, yurt dışına satış fiyatları ise 25

gerçekmişçesine kabullenme yoluyla ortaya çıkmaktadır. Da Capo isimli bir video oyununda yer alan Nemu adlı karakterin, iki boyutlu bir tasvirinin yapıldığı yastık kılıfının doldurulmuş halini, kız arkadaşı olarak yanında taşıyan kişi bu duruma örnek olarak verilebilir.²⁰²

Ancak, ülkedeki iki boyut kompleksine yön veren kişi, bir video oyun karakteriyle evlendiğini ilan eden Honda Toru olmuştur. 2005 yılında yayınladığı kitabıyla, dizi ve filmler başta olmak üzere, medya aracılığıyla pazarlanan duygusal ilişkinin, bu yolla bir meta haline geldiğini savunan Honda, bu durumu romantik kapitalizm diye kavramsallaştırmıştır (Honda, 2005). Sevginin saf halini gerçek hayatta bulmanın artık imkânsız olduğunu vurgulayan Honda'ya göre, kişi eğer hayal gücünü eğitebilirse, iki boyutlu bir ilişkinin gerçeğinden çok daha tutkulu bir şekilde yaşanabileceğini iddia etmektedir. Hayali bir karakterle, kişisel tatmini sağlamanın yolunu bularak, metalaştırılmış aşkın köklü bir değişim geçireceğini savunan Honda'yı takip eden çok sayıda kişi, kurgusal karakterlerle evliliğin yasal olarak tanınması için, internet üzerinden bir imza kampanyası bile başlatmıştır (Condry, 2013).

Honda ve onun gibi düşünenlerin iki boyutlu karakterler üzerinden açtıkları bu yol, teknolojinin gelişimi ile ortaya çıkan sanal gerçeklik ürünleriyle bir üst seviyeye taşınmıştır. Bu durumun en çarpıcı örneği, 4 Kasım 2018'de yaptığı evlilikle, tüm dikkatleri üzerine çeken Kondo Akihiko olmuştur. Kendisini manga ve anime seven biri olarak tanımlayan Kondo yaptığı eş seçimiyle, ülkenin gündemine oturmuştur. Sanal bir şarkıcı²⁰³ olan Hatsune Miku'nun²⁰⁴ hologramıyla evlenen Kondo, gerçek bir kadınla beraber olmaktansa, hologramla yaşamının çok daha az zahmetli olduğuna inandığını, hayatını istediği gibi yaşayabildiği için böyle bir seçim yaptığını ve mutlu olduğunu belirtmiştir.²⁰⁵ Aktif olarak çalışsa da, sosyal yönlerinin zayıf olduğunu belirten Kondo, bu yaşında iş yerinde bile

dolar civarından başlamaktadır. Farklı türde ve ihtiyaca göre üretilmiş yastık kılıfları örnekleri için bakınız: <https://www.amazon.com/anime-body-pillow/s?k=anime+body+pillow> erişim tarihi 01.02.2021

²⁰² İlgili haber için bakınız: <https://www.nytimes.com/2009/07/26/magazine/26FOB-2DLove-t.html> erişim tarihi 01.02.2021

²⁰³ Yamaha tarafından geliştirilen bir uygulama olan "vocaloid" seslerin yapay olarak işlenmesini sağlayan bir tür yazılımdır. Japonya'nın önde gelen müzik teknoloji şirketlerinden biri olan ve Yamaha'nın geliştirdiği bu yazılımı kullanarak ses karakterleri tasarlayan Crypton Future Media, Japon ses sanatçısı Fujita Saki'nin ses örneklerini kullanarak, Hatsune Miku isimli karakteri tasarlamıştır. Vocaloid müzik yazılımı ile hayranlar tarafından hayranlar için müzik ve bu yolla bir alt kültür oluşmuştur (Wicoff, 2013).

²⁰⁴ Turkuaz renkli saçları ikili atkuyruğu yapılmış, mini etekli ve uzun bacakları olan genç bir kız olarak tasvir edilen Hatsune Miku, kelime anlamıyla da "geleceğin ilk sesi" olarak bilinmektedir. Piyasaya sürüldüğü 2007'den bu yana, video paylaşım platformlarında, Miku'nun sesiyle hazırlanmış yüz yetmiş binin üzerinde şarkı üretilmiş ve fanları tarafından paylaşılmıştır (Jørgensen, Vitting-Seerup ve Wallevik, 2017). Verdiği bir konserden, Hatsune Miku'nun sergilediği canlı performans bir örnek için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=YSyWtESoeOc> erişim tarihi 02.02.2021

²⁰⁵ <https://edition.cnn.com/2018/12/28/health/rise-of-digisexuals-intl/index.html> erişim tarihi 02.02.2021

zorbalık gördüğünü ve küçüklüğünden beri karşı cins tarafından görmezden gelindiğini ve popüler olmadığını belirtmiştir.²⁰⁶ Bu evlilik her ne kadar kanunen tanınmasa da, teknolojiye yaşanan ilerleme, kişileri hologramla iletişime geçebilecek seviyede işlediğinden, böyle bir birlikteliği de mümkün kılmıştır.

Bu birliktelik, Japon Vinclu firması tarafından, 2016 yılında geliştirilen ve holografik bir karakter aracılığıyla, sahibine arkadaşlık etmek için tasarlanmış sanal bir ev robotu olan Gatebox²⁰⁷ sayesinde gerçekleşmiştir. Günlük hayatın bir parçası olarak, beraber zaman geçirilebilen bir arkadaş gibi tasarlanan karakterle, sensörler yardımıyla kullanıcıya etkileşime girebileceği gerçekçi bir ortam sunulması, bu robotun eğlence sağlamanın ötesinde, kişilerin yalnızlığına çare olacak bir araç olarak geliştirildiğini de göstermektedir.²⁰⁸ Zaman içerisinde, yeni karakterler-Hatsune Miku gibi-ve dillerin eklenmesi konusunda çalışmalar yapılırsa da, ürünün ilk tasarımında, karakter olarak Azuma Hikari, dil ise Japonca olarak belirlenmiştir.²⁰⁹ Ayrıca, ürünün resmi web sitesinde yer alan 2019 satış fiyatı ise, 150.000 yen (yaklaşık 1500 dolar) olarak belirtilmiştir.

²⁰⁶ İlgili haber için bakınız: <https://mainichi.jp/english/articles/20200417/p2a/00m/0na/027000c> erişim tarihi 02.02.2021

²⁰⁷ 22x36x52cm boyutlarında ve 5 kg ağırlığında, istenilen yere kolaylıkla taşınabilecek şekilde tasarlanmış cam bir kutudur. Kamera ve mikrofonun yanında, hareket, sıcaklık, nem ve parlaklık sensörlerine de sahip olan bu sanal robot, ayrıca akıllı telefonlarla uyumlu bazı uygulamalar sayesinde, kullanıcı ile hologram karakter arasında mesajlaşmaya da imkân tanımaktadır.

²⁰⁸ “En sevdiğim karakterle yaşamak istiyorum” fikriyle başlayan projenin, böyle bir dünyanın hayaliyle hayata geçirildiği vurgusu ürünün resmi web sitesinde yer almaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız: <https://www.gatebox.ai/> erişim tarihi 02.02.2021

²⁰⁹ İngilizce alt yazılı olarak yayınlanan, ürünün tanıtım filmi için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=nkcKaNgfykg> erişim tarihi 02.02.2021

SONUÇ

Japonya’da kısa süreliğine bile olsa zaman geçirme fırsatı bulabilenlerin farkına varabilecekleri en önemli detay, ülkedeki zıtlıklar arasında yakalanmış bir uyumun varlığı olacaktır. Örneğin, başkent Tokyo’da, Sensoji Tapınağı’na açılan Kaminarimon’un önündeki sunağın başında dua edenlerin bulunduğu Asakusa bölgesinden metroyla kolayca ulaşılabilen Shinjuku ve Shibuya’ya varıldığında, ziyaretçileri bambaşka bir dünya karşılar. Yine Kyoto’da kimonoları ve özel olarak yapılmış saç ve makyajlarıyla sokaklarda yürüten *maikosanlara*²¹⁰ denk gelmek olağanüstü bir durum değildir. Ya da Kamakura’daki devasa Buda heykelini gördükten sonra, biraz ilerleyince zincir kafelerden birinde filtre kahve içilebilir. Sadece bu birkaç örnekle, ülkede gelenekselle modernin, ulusal olanla küresel olanın nasıl yan yana durduğu ve bir arada günümüz Japonya’sını var ettiği anlaşılabilir.

Bunlar gibi daha pek çok örneğin verilebileceği ülkede, yine de, Hiroşima’da etrafındaki barış için adanmış park ve anıtlar ile yükselen modern binaların arasında yer alan ve sadece atom bombasına değil, yıllara da meydan okuyan Genbaku²¹¹ Dome en çarpıcı olanıdır. Değişim öğrencisi olarak kaldığım süre içerisinde gezdiğim onca şehir arasında, Hiroşima’nın beni en derinden etkileyen yer olmasında da en önemli etmen, bu şehrin içinde barındırdığı savaş ve barış öğeleriyle birlikte, Japon tarihinin yaşayan bir kanıtı olmasında yatıyor. Ancak, sunduğu görselin ötesinde, yıkım-yeniden canlanma, korku-umut, *uçi-soto*²¹², *nihonjin-gaijin*²¹³ vb. türden sayısı çoğaltılabilecek ikilemlerin adadaki toplumsal hafızayı şekillendirmede oynadığı role de ayna tutması açısından, Hiroşima’nın ülke için apayrı bir önemi daha vardır.

²¹⁰ Eğitimlerine devam eden ve ancak bu süreci başarıyla tamamladıktan sonra gejša olabilen, bir tür çıraklık dönemindeki stajyer gejšalara verilen isimdir.

²¹¹ Genbaku, Japonca’da atom bombası demektir. İkinci Dünya Savaşı’nda Hiroşima’ya atılan atom bombasında ayakta kalmayı başarabilmiş olan bina, Atom Bombası Kubbesi adıyla bilinmektedir.

²¹² Japonca’da, *uçi* (内) ev, *soto* (外) ise dışarısı demektir. Ancak, kelime anlamları dışında, *uçi-soto* kavramları, Japon kültürünün önemli bir parçasını oluşturur ve Japon toplumunu anlayabilmek için kilit bir özelliğe sahiptir. Özünde, içeridekiler ve dışarıdakiler olarak ilişki içerisinde bulunan insanları iki gruba ayırmayı içeren bu anlayış, Japonların davranış kalıplarını ve özellikle yabancılara karşı bakışlarını anlamada da önemli bir rol oynamaktadır.

²¹³ 日本人 (nihonjin) kelimesindeki 日本 (nihon) Japonya, 人 (jin) ise kişi demektir. Yani, nihonjin, Japon anlamına gelir. 外人 (gaijin) kelimesindeki 外 (gai) yabancı ve 人 (jin) ise kişi demektir. 外 karakterinde olduğu gibi, Japonca’da karakterlerin birden fazla telaffuz şekli bulunmaktadır. Bununla birlikte, telaffuzları farklı bile olsa, karşılık geldikleri anlamlar arasında bir ilişki vardır. 外 karakteri, hem dışarısı, hem de yabancı anlamlarına gelerek, benzer çağrışımlar yapmaktadır. Aynı şekilde, içeri kavramı da, hem Japon ulusuna aitlikle bir tutulmayı, hem de adanın tüm dış etkilerden muhafaza edilmiş bir ev olarak görülmesini içermektedir.

Coğrafyasının şekillendirdiği demografik yapısı ile birlikte gelişen sosyo-kültürel özelliklerinin, homojenliğe, toplumsal uyum ve hiyerarşik düzen ile Japon olanın muhafazasına yönelik oluşturduğu bilinç, dışarıdan, yabancıdan, farklı olandan korunmayı ve kendi olanın tutulup savunulmasını geliştirmiştir. Tokugawa Barışı'nın, savaşçı sınıfın vasıflarına gerek bırakmayacak bir ortam sağlayan huzur dönemi, aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmelerin hız kazandığı ve özellikle büyük yol ve şehirlerin imarıyla birlikte palazlanan bir tüccar sınıfını da doğurmuştur. Konfüçyüsçü öğretiyile şekillenen devlet-toplum ilişkisinin, dört gruba ayrılmış olan sınıflar arasındaki hiyerarşi ve bunun sağladığı düzen üzerine kurulu olan yapısının, Edo döneminde değişmeye başlaması, bu süreçte meydana gelen bir sanat akımıyla²¹⁴ ortaya koyulmuştur. Şehir hayatının, zevklerin peşinden koşmanın, hazcılığın, kısaca dönem içerisinde gerçekleşen sosyo-ekonomik değişimlerin yol açtığı kültürel dönüşümle ortaya çıkan yeni durumun değişken ve istikrarsız yapısının dışı vurumu olan bu sanat akımıyla, geçmişin kayıp gidişi ve yeniyle olan çatışma hali anlatılmıştır.

Buradan hareketle, Hiroşima'nın toplumsal hafızadaki sembolik konumuna bir kez daha değinmek yerinde olacaktır. Değişen koşullarla yaşanan bu gerilimin, yine Hiroşima'da yer alan ve Miyajima olarak da bilinen Itsukushima adasındaki bir doğa olayıyla vücut bulduğu söylenebilir. Öncesinde din adamları dışında kimsenin ayak basmasına izin verilmeyen bu ada, günümüzde dileyen herkesin girişine açık olsa da, kutsal olarak anılmaya devam etmektedir. Adada yer alan Itsukushima Tapınağı'nın ana girişi olarak inşa edilmiş olan Büyük Torii Kapısı, adadan uzakta suyun içerisinde yer alır. Okyanustaki gelgit durumuna göre, bazen karaya oturan bazen de yüzüyor gibi görünen bu kapı, yüzen kapı olarak da bilinir. Bu haliyle, değişimi, sabit olmamayı, akışkanlığı, gerilim ve gelgitleri temsil eder. Yukarıda bahsedilen tüm bu özellikleriyle beraber, Hiroşima'nın, bende bıraktığı etki, hem maddi hem de sembolik açıdan bu şehrin, Japonya'nın bir yüzyılı aşkın tarihinde içinden geçtiği süreci anlamlandırmada önemli bir yere sahip olmasında yatar.

1953 yılında, Yasujiro Ozu tarafından yönetilen Tokyo Story²¹⁵ adlı film, geleneksel aile yapısının parçalanması teması üzerinden, savaş sonrası Japonya'sının içinde bulunduğu

²¹⁴ İngilizce'ye "The Floating World" olarak çevrilen ukiyo, Edo döneminde ortaya çıkmış olan geleneksel tahta baskı resim sanatının adıdır. Aynı zamanda, dönemin değişen kültürünü de anlatmak için kullanılır.

²¹⁵ Aslı Tokyo Monogatari (東京物語) olan film, sadece yönetmeni Ozu'nun en önemli eseri olarak değil, aynı zamanda ve daha da önemlisi, uluslararası alanda da, şimdiye kadar yapılmış en iyi filmlerden biri olarak da kabul edilir. Film, Tokyo Kazoku (東京家族) ismiyle, 2013 yılında Yoji Yamada tarafından tekrar yorumlanmıştır. İngilizce'ye Tokyo Family olarak çevrilmiştir.

sosyo-kültürel sorunları ele alır. Film, 1948 tarihli yeni Medeni Kanun'un ülkenin hızla yeniden büyümesini teşvik etmesinden ve Batılı kapitalist idealleri benimserken aynı zamanda Japon ailesi ve değerleri gibi eski gelenekleri yok etmesinden birkaç yıl sonra, 1953 yılında savaş sonrası Japonya'sında geçmektedir (Desser, 1997). Yaşlı bir çiftin, çocuklarını ziyaret etmek için Tokyo'ya olan seyahatini konu alan filmde, ebeveynlerine karşı yeterli ilgiyi göstermeyen çocukların tavırları ve bunun karşısında çiftin yaşadığı hayal kırıklıkları anlatılır. Değişen şartlarla birlikte aile yapısı ve geleneksel değerlerde yaşanan dönüşümün işlendiği filmde, zamanın geçişi ve geleceğin belirsizliği üzerinde durulur.

Tokyo Story filminden sonra, Japon toplumundaki gelgit halini yansıtan en güzel örneklerden birinin, Kiyoshi Kurosawa'nın yönetmenliğini yaptığı Tokyo Sonata²¹⁶ olduğu söylenebilir. Tokyo Story filmi gibi, Kurosawa'nın eseri de, sıradan insanların gündelik hayatlarını konu alan film türüne²¹⁷ bir örnektir. Tokyo Sonata'nın konusunu, işini kaybeden bir erkeğin yaşadığı bunalımlar ve bu durumun hem kendisi hem de ailesi üzerindeki etkileri oluşturur. 90'lardan itibaren ülkenin yaşadığı ekonomik bunalım ve beraberinde geçirdiği köklü değişimleri, orta sınıf bir ailenin hikâyesi üzerinden okuyan bu film, Japon toplumunun içinden geçtiği sürece psikolojik ve sosyolojik açıdan ayna tutar. Film özetle, babanın işini kaybetmesi, bu durumu aile üyeleriyle paylaşamaması, yeniden iş bulmak için verdiği uğraş ve bu bunalımın kendisi üzerinde bıraktığı etkilerin, ailenin diğer üyelerine, eşi ve iki oğlu, yansımaları ve onlarda meydana getirdiği değişimi anlatır.

Babanın işini kaybetmesiyle birlikte gelişen olaylar üzerinden, neoliberal dönüşümün derin etkiler bıraktığı ülkede yaşanan kayıp yıllar boyunca, karşılaşılan işsizlik olgusuyla, erkeklerin yaşadığı mücadele ve geçirdiği çatışma süreci incelenir. Japonya'nın Soğuk Savaş döneminde gösterdiği kalkınma mucizesi ve bu başarının mimarı olan orta sınıf aile yapısının dayandığı evin geçimini sağlayan aile reisi erkek figürünün filmde, işiyle beraber ailesi üzerindeki otoritesiyle birlikte, toplumsal konumu ve kendisine olan saygısını da kaybetmesi işlenmektedir. Ayrıca, filmde farklı yaşlarda iki oğul yoluyla yapılan tasvir de, içinden geçilen sürecin, sadece orta yaş erkekleri etkilemediğini öne çıkarmaktadır. Geçici işlerde çalışan büyük oğlun, Irak'taki savaşa gitmeye karar vermesi, küçüğün ise, okul parasını

²¹⁶ 2008 yapımı olan film, 2009 yılında Asya Fim Ödülleri'nde en iyi film seçilmiştir.

²¹⁷ Shoshimin-eiga (小市民映画) olarak bilinen bu türe adını veren, shoshimin kelimesi küçük burjuva ya da alt orta sınıf demektir. Eiga, Japonca'da film anlamına gelir. Ülke dışında bu tür, shomin-geki (庶民劇) olarak bilinir ve sıradan insanların konu edildiği dramlar olarak ele alınır. Gerçek yaşam deneyimlerinin konu edildiği bu tür filmler, izleyici üzerinde, kendisinin ve/ya günlük hayat içerisinde çevresinde gördüğü herhangi birinin hikâyesini izliyormuş etkisi bırakır.

ailesinden gizlice aldığı piyano derslerine harcaması, sıkı bir eğitim sürecini takip eden zorlu sınavlar ve ardından elde edilen tam zamanlı iş olanağının artık geçmişin bir parçası olduğunu göstermektedir. Çocukların isteğine söz geçiremeyen baba da nihayetinde her ikisinin de kararını kabul etmek zorunda kalmaktadır.

Geleneksel olarak çalışma ile bir tutulan erkekliğin, bu yolla toplumda edindiği statünün ve ailesi üzerinde kurup korumaya çalıştığı baba otoritesinin, işsizlikle birlikte nasıl yerle bir edildiğinin gösterildiği bu filmle, ülkede yaşanan dönüşümün, ekonomiyle kısıtlı olmadığı, aksine toplumsal hayatı ilgilendiren tüm alanlarda etkili olduğu gözler önüne serilmektedir. Bu alanlardan biri olarak, toplumsal cinsiyete dair kabullerin de değişimi, filmde yer verilen farklı yaş grubundaki erkekler aracılığıyla gösterilmektedir. İşsizlik üzerinden başlayan hikâyede, Japonya'da ataerkinin erkek üzerine yıktığı sorumluluk ve bunun altında kalan bireyin yaşadığı ağır psikolojik etkileri özellikle ön plana çıkarılmaktadır. Erkek özne üzerinden toplumun içinden geçtiği gerilim ve bunalımı anlatan film, küçük oğlun piyanoda çaldığı bir parçayla²¹⁸ sonlanmaktadır. Filmin sonunda, yaşanan tüm değişimlere rağmen, aile bireylerinin bir araya toplanıp, hiçbir şey olmamış gibi hayatlarına devam etmeleri, umursamazlığın ve gerçeklikten kaçarak hayale sığınmanın sembolik olarak anlatısını, çalınan sonatta bulmakta ve görünenin arkasında saklı yatan gerçeği vurgulamaktadır.

Japon toplumunun yaşadığı gelgitlerin anlatısı, sadece sinemayla değil, sanatın diğer dallarında da kendini açığa çıkarmıştır ve çıkarmaya da devam etmektedir. Tezin giriş bölümünde de kısaca değinildiği üzere, manganın bir dışavurum aracı olarak ülkede yaygınlık kazanması, İkinci Dünya Savaşı'nda alınan büyük yıkım ve bu durumun bıraktığı travmayla başa çıkabilme ihtiyacıyla yakından alakalıdır. Katı kuralları olan Japon toplumunun hiyerarşik yapısının ifade özgürlüğüne alan tanımaması, farklı düşüncelerin ancak sembolizmle açığa çıkartılmasını mümkün kılmıştır. Sanatın farklı dallarının birer dışavurum aracı olarak Japon tarihinde önemli bir yer edinmesi de bununla ilgilidir. Mevcut düzeni ve toplumsal uyumu bozmayacak şekilde, farklılıkların ortaya konması, ancak sessiz ve derinden, açıkça ifade etmekten imtina edilerek gerçekleştirildiğinden, alegori Japon kültürel kimliğinde çok önemli bir yere sahiptir. Değişen koşullarla birlikte yaşanan dönüşüm, Japon

²¹⁸ Parça, Claude Debussy'nin, Suite Bergamasque sonatının üçüncü bölümü olan "Clair de Lune" ("Moonlight") isimli eseridir. Debussy bu eserini, Fransız şair Paul Verlaine tarafından 1869 yılında yazılan aynı isimli şiirden ilham alarak hazırlamıştır. Verlaine, sembolizm akımının önemli temsilcilerinden biridir.

tarihinde gelenekle yeni arasında sürekli bir gerilim ve karmaşa halini ve bu durumun başta sanat olmak üzere, çeşitli şekillerde anlatımını var etmiştir ve etmeyi de sürdürmektedir.

Dönüşümün ve toplumsal hafızada oluşturduğu çatışmanın izlerini, değişen erkeklikler üzerinden sürme girişimiyle yazılan bu tezde de, Japon tarihindeki çeşitli dönemlerin içerdiği politik ve sosyo-ekonomik koşulların, ele alınan her bir dönem için ne türden bir erkeklik tahayyülünü mümkün kıldığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu analiz materyalist determinizme değil, hem yapının hem de aktörün karşılıklı ilişkisini ve birbirlerini etkileme potansiyellerini de içeren bir bakış açısına dayanmaktadır. Aktörün değişim yönünde potansiyelinin olduğu vurgusu, sabiteleri ve özcülüğü reddeder. Bu bakış açısıyla, toplumsal cinsiyet, bu tezin özelinde ise erkeklik olgusu, zaman ve mekâna bağlı olarak değişen bir kategori olarak ele alınmaktadır. Raewyn Connell'ın hegemonik erkeklik kavramı temel alınarak, teorik çerçevesi çizilen bu tezde de, belirli bir bağlam içerisinde farklı erkeklik kurgularının bulunduğu ve bu kurgular arasındaki ilişkinin şekillendirdiği baskın erkeklik modelinin oluşumunda hangi faktörlerin rol oynadığı ile değişiminde etkili olan dinamiklerin neler olduğu, Japon tarihindeki örnekleri üzerinden analiz edilmiştir.

Bu çerçevede, farklı erkekliklerin, erkeklerin özgürce istediğini seçebileceği şekilde alternatif yaşam tarzları olarak yan yana bulunmadığı söylenebilir. Farklı erkeklikler arasında, keskin sınırlar, hiyerarşik bir ilişki ve ötekileştirip dışlama vardır. Toplumda genellikle belli bir tür erkeklik, diğer erkeklik türlerinden daha çok itibar görür. Bu baskın erkeklik modeli, sıklıkla ulusal kimlikle özdeşleştirilir, medya ve spor aracılığıyla kutsanır ve çoğunlukla gençlere bir ideal olarak sunulur. Kitle iletişim araçlarında da belirli bir erkeklik öne çıkarılıp övülürken, diğerleri anılmaz ya da kötülenir. Diğer erkeklik türleri de açıktan ya da zımni bir şekilde, aynı toplumsal yapı içerisinde yer alsa da, baskın erkekliğin gördüğü itibarı görmezler, hatta bazıları aktif bir şekilde damgalanır. Baskın erkeklik modeli ideal bir kurgu olduğu için, sadece küçük bir azınlığın ulaşabildiği bir durumu belirler. Diğer pek çoğu için ise, ulaşılması arzulanan bir statüdür. Genelde toplumdaki erkeklerin çok az bir kısmının sahip olduğu hegemonik erkeklik vasıfları üzerinden şekillenen erkekler arasındaki hiyerarşi, çatışma alanı olarak varlığını sürdürür.

Hegemonik erkeklik koşullarının içinde var olduğu sosyo-ekonomik yapının değişimi, bu erkeklik modelinin temellerini aldığı bileşenleri yerinden oynatacağı için, yeni bir denge kurulana ve yeni şartlar altında başka bir erkeklik modelinin yaygınlık kazanıp, genelgeçer olarak kabul edilmesine kadar, belirsizlik dönemi yaşanacaktır. Nihayetinde, bir toplumsal

cinsiyet kategorisi olarak erkeklik bir kurgudur ve durağan bir yapıya ya da bir öze işaret etmez. Farklı erkeklikler arasındaki çatışma, uzlaşma ve yeni hiyerarşik denge, hangi erkeklik modelinin belirli sosyo-ekonomik koşullar içerisinde kabul göreceğini ve idealize edileceğini belirler. Öte taraftan, erkeklik, sadece kişinin özel hayatını düzenlediği bir kalıp model değildir. Kùltürler, toplumlar ve kurumlarda yer alan erkeklik değeri, kişiler arası olduğu kadar, kişilerle bağı olduğu örgütlenme ile olan ilişkileri de etkiler, yön verir ve şekillendirir. Örneğin, orduların ve şirketlerin, belli türden bir erkeklik modeline uygun şekilde işleyen yönetim anlayışları ve organizasyon şemaları vardır.

Erkekliğe dair tanımlar toplumsal içinde kolektif olarak ve zaman içerisinde oluşur ve yerleşir. Bu nedenle, tartışmaya açıktır ve değişebilir. İstihdam yapısının yeniden düzenlenmesi ya da evlilikle ilgili değerlerin yerini farklı tanımların alması gibi toplumda meydana gelebilecek her türden değişim ve dönüşüm, toplumsal cinsiyet normlarını da yeniden yorumlamaya açar. Bu açıdan, baskın erkeklik modeli, değişen sosyo-ekonomik şartlarla birlikte, diğer erkeklik tanımlamaları tarafından girilen mücadele ile değişime uğrar ya da geçerliliğini kaybeder. Farklı erkeklik kurgularının rekabeti, durağanlığı değil, değişimi çağırır. Erkeklerin kadınlarla, erkeklerin diğer erkeklerle ve toplumun geneliyle ilişkisi yanında, bir diğer değişken de, yerel, bölgesel ve küresel seviyelerin iç içe geçmiş örüntüsünde gerçekleşen erkeklik kurgularındaki değişimi verir. Baskın erkeklik modelinin dinamiklerine odaklanarak, içsel çelişkilerini ortaya çıkarmak ve yeni kurgulara olanak tanımak, yavaş ilerleyen bir süreç olsa da değişimin mümkün olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Yukarıda kısaca genel hatları çizilen hegemonik erkeklik olgusunun, Japon tarihindeki farklı dönemlerde nasıl ve hangi şartlar altında meydana geldiği ve dönemler arasında gösterdiği çeşitlilik, tezin ikinci kısmını oluşturan ve kendi içinde dört farklı döneme ayrılan bölüm içerisinde ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünü oluşturan bu dönemler, kabaca, 17. yüzyıldan başlayıp, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan feodal dönem, Meiji Restorasyonu'yla gelen modern dönem, Japonya'nın emperyal bir güç olarak ortaya çıktığı dönem ve son olarak, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden ve Soğuk Savaş'ın sonuna kadar devam etmiş olan kalkınma dönemi şeklinde sıralanmıştır. Analize konu olan her bir döneme ait sosyo-ekonomik ve politik koşullar anlatıldıktan sonra, bu yapının içerisinde vücut bulan ve baskın konumda bulunan erkeklik modelinin nasıl şekillendiği ve özelliklerinin ne olduğu ortaya koyulmuştur. Dönemleri birbirinden ayıran büyük toplumsal olguların meydana getirdiği değişim ve yol açtığı yeni formasyonların, ne türden mücadeleleri beslediği ve bu

durumun farklı erkeklik tahayyülleri arasında yön verdiği çatışmanın hangi erkeklik modelini baskın konuma ulaştırdığı, ele alınan farklı dönemlerdeki devamlılıklar ve keskin kopuşlar üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Japon erkekliğindeki değişimlerin, ekonomide, toplumda ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde meydana gelen değişikliklerle birlikte ortaya çıktığı savı çerçevesinde, ilk olarak feodal dönem ve içerisinde gelişen samuray kültürü ele alınmıştır. Ada yüzölçümünün küçüklüğüne ek olarak, ekilebilir alanların azlığı, dönemin başlıca geçim ve üzerinden alınan vergilerden dolayı da en temel gelir kaynağı olan tarımı ve özellikle de pirinç ekimini üzerinde mücadele verilen en önemli çatışma konusu haline getirmiştir. Japon tarihinin klasik çağının sona erdiği ve kabaca 12. yüzyılın başlarına tekabül eden dönemden itibaren adadaki politik birliği sağlayacak merkezi bir yönetimin eksikliği, ülkeyi bir iç savaşa sürüklemiştir. Bu iç savaş döneminde taşradaki yerel güçler arasındaki mücadeleyle birlikte, toprak sahiplerinin kendi mülklerini güvenceye alma zorunluluğunun doğması, bu işi üstlenecek bir savaşçı sınıfın da ortaya çıkmasına ve giderek güçlenmesine sebep olmuştur. Katı bir disipline dayanan hiyerarşik örgütlenmesi ile bu savaşçı sınıf, silah kullanmaya ehil olmaları ve dolayısıyla gücü tekellerinde bulundurmaları nedeniyle, iç savaş döneminde kendi egemenliklerini kurmuştur.

Özel bir eğitim süreci ve usta-çırak ilişkisine bağlı bir ast-üst ilişkisi etrafında şekillenen bu savaşçı sınıfın yapısı, bağlı bulunulan feodal beye koşulsuz itaati öngördüğünden, beyini ve sahibi olduğu mülkünü güvende tutmak pahasına gerekirse canını ortaya koymayı da kuralları içerisine almıştır. Kendilerine ait bir savaşçı kültürü kuran ve belirlediği kodlar ekseninde hareket eden samuraylar, iç savaş ortamının sebep olduğu belirsiz ve güvencesiz ortamın kendilerine sağladığı avantajdan da faydalanarak, giderek güçlenmiş ve toplumsal yapı içerisindeki sınıflar arası hiyerarşide en üstteki konuma yerleşmiştir. Dönemin sosyo-ekonomik ve politik koşullarının yanında, özellikle bazı felsefi öğretilerin de samurayların bu konumu elde etmelerinde etkisi olmuştur. Bu öğretiler arasında kuşkusuz en etkili olanı, toplumu yaş, deneyim, cinsiyet vb. çeşitli kategoriler ekseninde bölerek düzenleyen Konfüçyüsçülük olmuştur. Japonya’da katı bir hiyerarşik yapılanmanın yerleşmesinin zeminini hazırlamış olan bu öğreti, ast-üst anlayışı, imparator-tebaa ve/ya feodal bey-samuray arasında sınırlı kalmayıp, Japon toplumunun tüm ilişkisel ağlarında varlığını hissettirmiştir. Bu durum, sadece erkeklerin kadınlar üzerindeki gücünü değil, bazı erkeklerin diğer erkekler üzerinde kurduğu iktidarı da belirleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca,

bu öğretinin, toplumsal birliğin muhafazası için vaaz ettiği en önemli ilkelerden biri olan düzen olgusu da, katı bir hiyerarşik örgütlenmeyi ve bu örgütlenmenin çizdiği sınırlar içerisinde kalarak, belirlenen alan içerisinde belli kurallara uyarak hareket etmeyi zorunlu kılmıştır. Bu durum da sınıflar arasında toplumun koruyuculuğu vazifesini üstlenen samurayların, toplumsal konumlarını garanti altına alıcı yönde etkide bulunmuştur.

17. yüzyıla gelindiğinde, Tokugawa ailesinin adadaki kontrolü sağlama ve tek bir merkezden yönetimi kurmada gösterdiği gayret sonucu, uzun süredir devam eden iç savaş sona ermiş ve Japon tarihinde Tokugawa Barışı diye adlandırılan ve iki asırdan fazla süren bir dönem başlamıştır. Bazı tarihçiler tarafından kabul gördüğü şekliyle, erken modern dönem olarak da anılan bu barış süreci, aynı zamanda adanın dış dünyaya kapılarını kapattığı bir zaman dilimi de olmuştur. Erken sömürge döneminin etkilerini izolasyon politikasıyla engellemeye çalışmış olan Tokugawa yönetimi, diğer taraftan ülke içerisinde başlattığı bazı uygulamalarla, adada kurduğu birliği sağlamlaştırmaya ve kendi meşruiyetini uzun soluklu kılmaya odaklanmıştır. Barış ortamının sağladığı güvenceyle birlikte imar ve bayındırlık alanlarında yapılan çeşitli girişimler, sadece ülke içindeki mobilizasyonu artırmakla kalmamış, aynı zamanda ileriye dönük etkiler de bırakmıştır.

Ülke içinde bölgeler arası hareketlenmenin artması ve bazı büyük şehirlerin kurularak, nüfusun belirli alanlarda yoğunlaşmaya başlaması, adada ortak bir paylaşım alanı doğurmuş ve bu durum da giderek homojenleşen bir kültürel deneyime sahip nüfusu üretmede etkili olmuştur. Başlayan bu süreç, Meiji Restorasyonu ile birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan modern Japon ulusunun inşasına temel oluşturmuştur. Öte taraftan, bölgeler arası artan canlanma ve büyük şehirlerin kuruluşu, ada içerisindeki ticaretin önem kazanmasına ve tüccar sınıfın hem maddi zenginlik, hem de bununla bağlantılı olarak toplumsal alanda itibar elde etmelerine imkân sağlamıştır. Geleneksel olarak, yaptıkları işin mahiyetinden dolayı kendilerine sınıfsal hiyerarşide düşük bir konum verilmiş olan tüccarlar, ada ekonomisinde ticaretin giderek artan önemi sayesinde artık toplumsal alana daha fazla müdahil olma ve iktidardan daha çok pay almayı talep eder hale gelmiştir. Bu durum da düzen kavramının üzerine kurulu olduğu, sınıflar arasındaki hiyerarşik yapılanmanın dönüşümünde rol oynamıştır.

Ancak, tüm bu etkilerinin yanında, barış ortamının samuraylar için apayrı bir anlamı olmuştur. Sınıfsal varlığı, çatışma ve bu çatışma halinin devamlılığına bağlı olan samuraylar için, barış ortamı varoluşsal bir probleme sebep olmuştur. Sosyo-politik ilişkilerin

bürokratikleşmesini teşvik eden Tokugawa yönetimi, her bir statü grubunun giderek artan düzeyde kişisel olmayan ilişkilerle karakterize edilmesini ve kendi kendini düzenleyen gruplara ayrılmasını sistematik olarak zorlamıştır. Bu yolla, toplumdaki gruplar, kişisel sadakatten ziyade ve artık daha çok, bürokratik pozisyonun hiyerarşik biçimine göre yapılandırılır hale gelmiştir. Bu çerçevede, bağlı oldukları topraklardan çıkarılan ve bir geçim kaynağı için efendiye olan kişisel bağımlılığı sona erdirilen samuraylar, doğrudan yönetime bağlanmış ve birer devlet görevlisi haline gelmiştir.

Diğer bir deyişle, artık bürokraside temsil edilmeye başlanan samurayların, para ekonomisinin de giderek büyümesiyle, sadece savaşçı bir sınıf olarak nitelikleri zayıflamakla kalmamış, aynı zamanda, toplumdaki diğer sınıflarla olan ilişkisi de yön değiştirmiştir. Devletteki görevlerine karşılık maaşlarını pirinç cinsinden alan samuraylar, tüccar sınıfa bağımlı hale gelmiştir. Bir taraftan, pirinç harçlarını nakde çevirme gibi takas işlemlerinde, diğer taraftan da, gelecekteki pirinç harçları için kreditor olmaları nedeniyle, tüccarlar samuraylar için vazgeçilmez bir hale gelmiştir. Bürokratik yönetim biçimlerine dayanan toplumun rasyonalizasyonu ile birlikte, değişen ekonomik yapının sınıflar arasındaki güç ilişkilerini etkileyici yönde rol oynaması, samurayların ve temsil ettikleri gücün ve erkeklik modelinin sonunu hazırlarken, ada dışından kaynaklı bir etkenle bu süreç daha da hız kazanmıştır.

Tarihinin çok eski dönemlerinden beri anakarayla olan temasları bir kenara koyulacak olursa, adanın gerçekleştirdiği ilk esaslı yabancı teması, 16. yüzyıldaki Portekizli tüccarlar ve beraberlerindeki Cizvit misyonerlerle olan etkileşimle başlamıştır. Başta ateşli silahlar ve Hristiyanlık olmak üzere, pek çok yenilikle tanışan Japonya'da, değişime engel olmak için çeşitli yöntemler denenmiş, en nihayetinde de ada yabancı nüfuzuna kapatılarak, izole edilmiştir. Bu durum, 19. yüzyılın başlarında Batı gemileri Japon sularında görünmeye başlayana kadar devam etmiştir. Commodore Perry komutasındaki ABD filosunun 1853'te ada kıyılarına yanaşması ve bir sene sonra talep ettiği ticari tavizler için geri gelmesi, dış dünyanın gücünden etkilenen ve korkan Tokugawa yönetimini, ticaret anlaşmalarını imzalamaya ve limanlarını yabancılara açmaya zorlamıştır. Diğer bir deyişle, adayı Batılı güçlere karşı muhafaza edecek güçten yoksun durumda bulunan Japon yöneticilerinin, ülkenin kapılarını açmaktan başka çareleri kalmamıştır.

Bu durum, şogunun temel Japon değerlerini terk ettiğini ve "Batılı barbarlardan" korkarak kendisinin dezavantajlı duruma düşmesine izin verdiğini düşünen Japon

toplumdaki gelenekçiler arasında büyük bir öfke uyandırmıştır. Batı'nın askeri gücünden aynı derecede etkilenmiş olmalarına rağmen, gelenekçiler için önemli olan, yeni askeri tekniklerin öğrenilmeye çalışılması ve bu yolla Japonya'nın savunulmasının gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu nedenle, yönetimle fikir ayrılığına düşenler, şogunluğun devrilmesi ve yabancıların sınır dışı edilmesi olmak üzere iki amaç etrafında birleşmiş ve imparatorun sembolik figüründe bir araya gelmiştir. “Sonno joi”²¹⁹ sloganıyla, Tokugawa yönetimine karşı harekete geçen muhalifler, şogunu güç kullanarak değiştirmeyi ve imparatora gücünü yeniden vermeyi amaçlamıştır. Yönetimle muhalifler arasındaki zorlu bir mücadele sürecinden sonra, nihayetinde, 1868'de son Tokugawa şogununun, 1192'de Minamoto Yoritomo'ya verilen hükümdarlık komisyonunu yeni imparatora geri vermesiyle, imparatorluğun gücü restore edilmiştir.

Adanın Batı ile yaşadığı ikinci ve çok daha kapsamlı olan 19. yüzyıldaki bu karşılaşması, sadece ülke siyasetinde yüzyıllardır sembolik bir figür olarak kalan imparatorun iktidarı tekrar eline geçirmesinde hızlandırıcı bir etmen olarak rol oynamakla kalmamıştır. İmparator Meiji, yüzyıllar sonunda, ülkedeki siyasi iktidarı eline geri aldığı anda, bu süreç, destekçilerinin başlangıçta öngördüğü şekilde yalnızca yabancıların sınır dışı edilmesi ile sonuçlanmamıştır. Bunun yerine, dönemin yöneticilerinden çoğu için, artık kaçınılmaz olarak görülen yön değiştirme fikrine dayanarak, Batı kültürü coşkulu bir şekilde kucaklanmıştır. Diğer bir deyişle, iktidardaki değişim, aynı zamanda, modern Japonya'yı doğuran ve takip eden dönemlerde ülke siyasetine yön veren bir nitelikte de olmuştur. Komşusu Çin gibi kolonileştirilmek istemeyen Japonya, Batı'dan aktarılan teknolojik bilgiyi, kendi sanayileşmesi için kullanmış ve kısa zamanda ciddi bir kalkınma hamlesi göstermiştir. Modern yaşamın etkileri, yalnızca ekonomik açıdan ve/ya askeri güç kazanma noktasında etkili olmamıştır. Japonya'yı siyasi ve sosyo-kültürel alanlarda da değişime zorlayan bu süreçte, ekonomik yapının değişiminin toplumsal alana yansıyan güç ilişkilerini değiştirmesi söz konusu olmuşken, bunun yanında, doğrudan topluma mal edilen kimi değişiklikler de bu süreç içerisinde ithal edilmiştir.

1868 yılında gücün imparatorun eline geçmesi, Japonya'nın modernleşme sürecinde dönüm noktasını oluşturmuştur. Birbiri ardına uygulamaya koyulan değişikliklerle, Tokugawa yönetimi ve beraberindeki toplumsal yapının yerini, ulus-devlet inşası etrafında şekillenen modern siyasi ve sosyo-ekonomik örgütlenme almıştır. Bu amaçla, 1871'de,

²¹⁹ “İmparatoru onurlandırın ve barbarları kovun” anlamına gelen bir slogan olarak, dönemin içinden geçtiği iktidar devrini anlatmaktadır.

Tokugawa bölgeleri kaldırılmış ve yeni devlet yapısının oluşturulması için modern vilayetler kurulmuştur. Modern bürokratik devletin, merkezden taşraya doğru nüfuzunu artırma hedefinde, ülke genelinde uygulamaların tek tipleştirilmesinin ve kültürel homojenleşmenin sağlanarak, Japon ulus tahayyülünü gerçeğe dönüştürmek yer almıştır.

1868-1912 yılları arasında geçen dönem boyunca, Japon yöneticiler, ülkeyi Batılı sömürge güçlerine karşı güçlendirmenin bir yolu olarak, modernizasyon projeleri başlatmıştır (Karlin, 2002). Bazı bölgelerde samurayların direnişiyle karşılaşılrsa da, artık Japonya, doğrudan modern sahneye adımını atmış ve samurayların dünyası geride kalmıştır. Yeni Japonya'da da kalıtsal bir savaşçı sınıfına yer olmadığından, kılıç giyen samurayın yerini Avrupa tarzı bir ordu almıştır. Modern devlet yapılanması, Tokugawa sisteminin yasal olarak bağlayıcı statü rütbelerini ortadan kaldırarak, toplum ve bireyler üzerindeki nüfuzunu artırmış ve ulus devlet inşasını, ordu, hukuk ve eğitim başta olmak üzere modern kurumlar aracılığıyla yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirmiştir. Bu inşa sürecinin bir parçası olarak toplumsal cinsiyet normları da değişimden etkilenmiştir. Bu dönemin makbul erkeklik değerlerinin kendisinde vücut bulduğu bürokratlar, modernleşmenin sembolü olarak, önceki dönemin erkeklik ideali olan samuraylardan ayrılmıştır. Batı hakkında bilgi sahibi, yabancı dil yetkinliği olan ve modern kıyafetler giyinen bu dönemin erkekleri, hem kültürel kodları hem de maddi gösterenleri açısından modern erkekliği temsil ederken, bu yolla devlet erkinde ve toplumsal alanda elde ettikleri güç ve statü sayesinde de baskın erkeklik modelinin taşıyıcısı olmuştur.

Ancak, her ne kadar, Batı etkisi Japonya'da geleneksel normlarda kimi değişimlere yol açsa da, bir taraftan da yabancı tehdidine karşı artan milliyetçilik ve korunma güdüsü, ülkede kendi değerlerini bulup gün yüzüne çıkarma ve gelenekseli yeniden canlandırma işlevi de görmüştür. Yaşanan bu ikilem içerisinde, sömürgeci devletlerden, onlarla rekabet edebilmeyi mümkün kılacak askeri ve ekonomik kalkınmaya yönelik yeniliklerin alınması; karşısında ise, ulusal değerlerin ön plana çıkarılarak, tüm ülke potansiyelinin Batı'ya karşı koyabilecek seviyeye gelebilmek için kanalize edilmesi, beraber yürüyen süreçler olmuştur. Tarihten ve gelenekten seçici bir ayıklama yapılarak, toplumsal normlar yeniden icat edilmiştir. Ulus devlet inşa sürecinde, Japon kültürüne ait kimi yönler öne çıkartılırken, dönemin politik çıkarlarına uymayanlar ise baskılanmış ve/ya yok sayılmıştır. Ulusu bir arada tutan ve Japon olana ait en köklü ve merkezi role sahip imparatorluk kurumu, bu süreç içerisinde modern araçlarla da desteklenerek, daha güçlü bir şekilde kutsanmıştır.

Batı ile yaşanan bu sevgi-nefret ilişkisi ve toplumda gün yüzüne çıkan geleneksel-modern çatışması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra şekil değiştirmiştir. Savaş sonrasında imzalanan uluslararası antlaşmalardaki birtakım maddelerin kendisini tatmin etmemesi üzerine, Japonya'da, ülkenin Batı'ya karşı savunmasız bırakıldığı ve aşağılandığı yönündeki fikir giderek güçlenmiş ve yayılmıştır. Japon ulusuna ait olanın üstünlüğünün vurgulandığı bu süreçte, geleneksel değerler ön plana çıkartılarak yeniden yorumlanmıştır. Japon ruhu söyleminin inşasında en önemli sembollerden biri olarak da, samurayların savaşçı kodları olan buşido gün yüzüne çıkarılarak, kodifiye edilmiştir. Bu tarihten sonra samuray kültürü ve savaşçı değerleri, toplumsal hafıza ve yönetimin söylemlerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle iki dünya savaşı arası dönemde, modern kurumsal yapılarla toplumsal alana nüfuz ettirmeye çalışılan mutlak itaat ve disiplin anlayışında, savaşçı kodları büyük rol oynamıştır. Samuray ahlak öğelerinin ön plana çıkartıldığı bu dönemde, koşulsuz hizmet devlete yönlendirilmiş ve tüm topluma yayılmıştır. Diğer bir deyişle, savaşçının feodal lorduna olan bağlılığının yerini, tüm toplumun ülkesine olan sadakati almıştır. Bu açıdan, samuray kodları, Japon ulusuna ilham verip, düşmanlarını korkutacak bir sembol olarak, toplumsal hafıza ve devletin söyleminde önemli bir yer edinmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda, tüm toplum üyeleri ülkesi için birer savaşçı haline gelmiş ve neticesinde çok ağır bir bedel ödemiştir.

Batı ve modern karşıtı duygudan beslenen ideolojik söylemin bu şekilde gün yüzüne çıkması, özellikle 1930'ların ve 40'ların militarist/faşist dönemlerinde tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Bu dönem içerisinde yönetim tarafından sıklıkla başvurulanan samuray etiği ve beraberindeki mitsel söylemler, ulusal ideolojiyi, önemli bir değişimin ve eril krizin tarihsel bir kesişme noktasında temsil etmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı boyunca, ordunun Japonya'da iç hukuk ve düzeni sağlamadaki rolü ve Pasifik Savaşı sırasında gösterdiği faaliyetler ve izlediği emperyal hedefler açısından, devletiyle bütünleşmiş bir şekilde toplumun, topyekûn bir savaşa kilitlenmesi gerçekleşmiştir. Bu açıdan, dönem içerisinde öne çıkan erkeklik ideali, orduda görev almak, yani asker olmak üzerinde yükselmiştir. İmparatorun şahsında devlete ve Japon ulusuna adanmışlıkla şekillenen Japon emperyalizminde, dönem erkeklerinin asker olmak dışında başka bir seçenekleri olmamıştır. Diğer bir deyişle, emperyal dönemin hegemonik erkeklik modeli, askerlik hizmeti ve bu hizmetin içerdiği disiplin, hiyerarşi, adanmışlık ve itaat değerleri ile sınırları belirlenmiş bir ideali vurgulamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda aldığı ağır yenilgi ve ardından ABD liderliğindeki müttefik kuvvetlerin himayesinde geçirdiği dönemden sonra, 1951'de imzalanıp, bir sene sonra yürürlüğe giren San Francisco Barış Antlaşması ile Japonya yeni bir tarihi dönemece girmiştir. Emperyalist bir güç olarak tüm olanakları elinden alınan ülkede, militarizmin bir daha yaşanan yıkıma benzer bir duruma mahal vermesini engellemek adına, sadece savunma amaçlı bir kuvvet birliğinin bulundurulmasına izin verilmiştir. Antlaşmayla birlikte, adanın hemen yanı başında patlak veren Kore Savaşı'nın da etkisiyle, Japonya ile Amerika arasındaki ilişki yeni bir aşamaya geçmiş ve Soğuk Savaş'ın başından itibaren Japonya tarihi bu ilişki üzerinden şekillenmiştir. Bir taraftan, aldığı ağır darbenin yaralarını bir an önce sarmak istemesi, diğer taraftan da, asgari düzeye indirilmiş olan askeri harcamaların, ulusal kaynakları kalkınma alanında kullanmayı mümkün kılması, Japonya'nın, çok kısa bir süre içerisinde yeniden ayağa kalkmasını sağlamıştır.

Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi ve savaş sonrası dönemde yaşanan ekonomideki hızlı büyüme, asker erkekliği geçersiz kılarken, yerine salaryman erkekliğini ideal erkeklik konumuna yükseltmiştir. Savaş sonrası dönemde yaşanan ekonomik büyüme yıllarında, salaryman erkekleri, Japon orta sınıfının ideal yaşam tarzını ve Japon halkının endüstriyel ruhunu temsil etmiştir. Öyle ki, Soğuk Savaş döneminde, Japonya'nın gerçekleştirdiği hızlı kalkınma ve refah ortamı, bu ekonomik mucizeyi mümkün kılan orta sınıf aile yapısı ve bu yapının öngördüğü cinsiyetler arası iş bölüşümü ile birlikte hayata geçirilebilmiştir. Tarihe Japon mucizesi olarak geçen ülkenin ekonomik kalkınmada gösterdiği başarıda, endüstriyel ruhun ve ülkenin yeniden canlanmasının kendisinde somutlaştığı kahramanca bir ideal olarak, salaryman erkekliği öne çıkmıştır. Bir taraftan, yükselen orta sınıf kültürünün örneği olarak sunulan, diğer yandan da, modernize edilmiş ve sanayileşmiş Japonya'nın vücut bulmuş hali olan salaryman statüsü, devletin üretkenliği artırma gündeminde en başat role sahip olmuştur. Bu çerçevede, kişinin kariyerine kendini feda etmesiyle eş anlamlı olan bir erkek kimliğinin teşvik edilmesi, salaryman erkeklerinin birer “kurumsal savaşçı” olarak anılmasını da beraberinde getirmiştir.

Sadakatleri, sahip oldukları iş ahlakı ve katlandıkları fedakârlıklardan dolayı, bu şekilde adlandırılmış olan salaryman erkekleri, devletin ekonomik kalkınma hamlesiyle birlikte varlık bulan ve üretkenliğin beraberinde, hem çalışılan firmaya hem de ülkeye olan sadakatle eş anlamlı tutulan bir erkeklik modelini hayata geçirmiştir. Diğer bir deyişle, savaş sonrası sanayileşme ve ekonomik kalkınmanın ürünü olan yeni orta sınıfın temeli çekirdek aile yapısının kendisinde somutlaştığı salaryman erkeği ile hegemonik erkeklik ideali

kişileştirilmiştir. Bu idealin dönem Japonya'sında, “parlak yeni bir hayatı” temsil ediyor oluşu, genç erkekleri, salaryman olma yolunda büyük gayretler göstermeye, kadınları ise bu statüye erişmeyi başarmış erkeklerle evlenmeye teşvik etmiştir. Ekonomik büyümeye olan ulusal bağlılığın sembolü salaryman erkekliği, yükseköğretimi, ömür boyu garantili bir işi, iyi bir gelir seviyesini ve tüm bu unsurlarla birlikte elde edilen maddi refahı ve toplumda kazanılan saygınlığı da temsil etmiştir.

Bu açıdan, kurumsal çalışan olmanın yanında, aile geçindiren ve evin reisi olan heteroseksüel salaryman erkeği, bir taraftan çalışma hayatına olan aktif katılımı, diğer taraftan da, aile kurup, yeni nesillerin devamlılığını sağlaması sebebiyle, Japonya'nın hem ekonomik hem de demografik büyümesine katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede, uzun mesai saatleri nedeniyle kendilerine ve ailelerine zaman ayıramayan bu erkekler, başta ülkeleri olmak üzere, aileleri için fedakârca çalışmıştır. Dönem içerisinde teşvik edilen çekirdek aile yapısı ve üzerine kurulu olduğu eşler arasındaki iş bölüşümünün kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış olması, evin ve çocukların bakımını tamamen kadınların sorumluluğuna bırakmıştır. Bu sayede, büyük ölçüde aile alanından uzakta kalabilme ve kariyerine daha fazla vakit ayırabilme imkanına kavuşmuş olan salaryman erkeği, çalışkan, özverili ve iş odaklı bir profil çizmiştir. Ayrıca, ataerkil Japon kültürünün temelleri üzerinde yükselmiş olan cinsiyetçi iş bölümünün erkekle bir tuttuğu evin reisi rolüyle beslenen salaryman erkekliği, ailenin geçimini sağlayan konumuyla, otoriter bir koca ve baba figürünü de şekillendirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde, ulusuyla birlikte devleti tekrar eski gücüne kavuşturmak en önemli amaç olmuşken, yaşanan zorluklar da bütünün yararını gözeterek toplumun diğer üyelerini de önemsemeyi öğretmiştir. Bu değerlere gösterilen özen sayesinde, Japonya yeniden uluslararası arenada güçlü bir konuma yükselebilmiştir. Toplumun devletle olan işbirliği ve gösterilen fedakârlık da refah seviyelerinde ciddi oranda bir artış olarak, topluma geri dönmüştür. Bu dönemde idealize edilen ve ülkenin yakaladığı ekonomik başarının ana motoru olmuş olan orta sınıf çekirdek aile modeli de eşler arasında cinsiyetçi iş bölümü üzerine kurulmuş, kadınlar ev içi işler ve çocuk bakımı ile uğraşırken, erkeklerin ailenin geçimini sağlamak üzere kendilerini işlerine adanması beklenmiştir. Hem kadınların hem de erkeklerin kendilerinden beklenen vazifeleri layıkıyla yerine getirmeleri, toplumun yararına olduğu kadar, hem ailenin, hem de bireyin faydasına da hizmet etmiştir. Bu açıdan, salaryman erkeğinin hayattaki en ulvi amacı, çalışma ve dolayısıyla aile geçindirme olarak vurgulanmıştır. Diğer bir deyişle, ancak maddi gelirin artırılabilmesi ile aile kurma ve çocuk

sahibi olmayı planlamanın mümkün olması nedeniyle, iş bulma ve yükselme, en çok önem verilen konular arasında yer almıştır.

Bu açıdan, 1990'ların başında yaşanan ekonomik kriz, Japonya'daki erkekleri etkileyen büyük sosyal değişimlerin temelinde yer almıştır. Yaşanan krizle birlikte gelen ekonomik durgunluk, salaryman erkekliğinin üstünlüğüne de darbe vurmuş ve beraberinde geleneksel toplumsal cinsiyet değerlerini de sorgulamaya açmıştır. İşsizlik rakamlarıyla birlikte, çalışanlar üzerindeki baskının da artması, erkekler arasında intihar ve *karoshi* vakalarının yükselmesine sebep olurken, 'kurumsal savaşçı' kimliğinin cazibesini de gözden düşürmüştür. Varlık balonunun patlamasını takip eden resesyon ile süregiden küreselleşme, idealize edilen salaryman erkekliğini, ömür boyu iş garantisi ve finansal güvence gibi belli başlı temellerinden yoksun bırakmıştır. Giderlerini kıstamak için, şirketler ya çalışan sayısında azalmaya gitmiş ya da ücretleri düşürmüştür. Ek olarak, üretim faaliyetlerini, ucuz iş gücünün olduğu, daha az gelişmiş olan diğer Asya ülkelerine taşıyabilen şirketlerin çoğu, Japonya'da küçülmeye gitmiştir. Yeni işe alımların durmasının yanı sıra, şirketlerin bir taraftan da, mevcut çalışanlarının sayısını azaltma yoluna gitmiş olması, sadece üniversiteden yeni mezun gençlerin değil, o zamana kadar çalışma hayatında yıllarını geçirmiş orta yaş grubun da, süreçten olumsuz şekilde etkilenmesine yol açmıştır.

1991'deki krizle birlikte, mevcut yapının korunamayacağını anlayan Japon hükümetinin, yeniden yapılanma sürecine girmesi, devletin toplumsal refahı ve faydayı sağlama yönünde oynamış olduğu rolleri zayıflatmış, hatta kimisini de ortadan kaldırmıştır. Özelleştirmenin teşvik edilmesi, devletin kemer sıkma politikaları ve şirketlerin ucuz emek arayışı için yurt dışına yönelmeleri gibi faktörler, Japonya'yı dünyanın sayılı kalkınmış ülkeleri arasına sokan ekonomik yapısının, artık işlemez hale geldiğini göstermiştir. Bu durum, salaryman erkeklerinin uzun yıllardır keyfini sürdükleri maddi refah ile toplumsal itibarı artık sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Sağladıkları maddi imkânlarla, eş ve çocuklar üzerinde güç ve otorite elde etmiş olan salaryman erkekleri için, artık bu güvenceyi veremiyor olmak, hem aileleri üzerindeki hem de toplum nezdindeki itibarlarını sarsıcı etkide bulunmuştur. Bu açıdan, yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, salaryman erkekliğinin sarsılmaz gibi görünen imajına büyük bir darbe indirmiş ve bir tür erkeklik krizine yol açmıştır. Ömür boyu iş garantisinin ellerinden alınmasıyla, iş piyasasındaki şartların giderek daha zorlayıcı olması, salaryman statüsünü artık güvenli bir liman olmaktan çıkarmıştır.

Emek piyasasındaki değişim, çalışma biçimlerini, sosyal ilişkileri ve yaşam tarzlarını dönüştürürken, kriz sonrası Japonya’da daha geniş çaplı etkilere de zemin hazırlamıştır. Bu değişimler arasında en göze çarpanlardan birisi, artık pek çok kişinin çalışma ve özel yaşamları arasında denge kurmayı hedeflemesidir. Çalışma ve kalan boş vakitlerinde kendine zaman ayırma, evlenmek ve aile kurmaktan çok daha önemli olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun yanında, giderek daha esnek hale gelen çalışma rejiminin ortaya çıkardığı stres, mücadele ve hayal kırıklığı, Japon erkeklerinin işgücüne katılım konusundaki isteksizliğini artırmıştır. Aynı erkekler, iş yaşamında da daha az rekabetçi bir tutum sergiler hale gelmiştir. Önceki neslin erkeklerinin, işlerine kendilerini feda edencesine çalışmalarının aksine, yeni nesil erkeklerin büyük çoğunluğu için artık daha az mesai ve makul ücretler yeterli sayılmaya başlamıştır.

Ekonomik kriz ve sonrasında yaşanan durgunluğun toplumda meydana getirdiği değişimler, sadece erkeklerin özdeşleştirildikleri çalışmayı güvencesiz hale getirmekle kalmamış, aynı zamanda bu yolla, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini de tehlikeye atmıştır. Özellikle genç erkekler için, zorlu bir eğitim hayatından sonra elde etmeyi umdukları kariyer olanakları artık neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Kurumsal işlerde kariyer yapmanın zorlaşmasıyla, emek piyasasında rekabet edemeyen bu erkeklerin çoğu için, Japon erkeğinin hayatına değer katan en önemli faktör olarak, işe verilen anlamın da dayandığı geleneksel düşünce zayıflamıştır. Babalarının zamanında yaygın olan erkeklik imajını çoğu zaman açıktan reddeden bu genç erkekler, bu yolla, önceki dönemin baskın erkeklik normlarını da sarsmıştır. 1990’lardan itibaren, varlık balonunun patlaması ile yaşanan kriz ve devamında süregelen ekonomik durgunluğun toplumsal cinsiyet düzenini ve cinsiyetlere dair bilinen kurguları da etkilemesi, bu dönem erkeklerinin, farklı erkeklik tanımlamalarını harekete geçirmiştir. 1990’ların mali zorlukları, artan işsizlik ve iş fırsatlarının daha istikrarsız hale gelmesi, daha esnek yaşam tarzlarının yükselmesine katkıda bulunmuştur. Çalışmayı yücelterek, bir şirkete ömür boyu sadakat fikrini yerleştiren Konfüçyüsçü değerler artık Japon gençleri için referans noktası olmaktan çıkmıştır. Gençler arasında özgürlüğe ve kendi seçimlerine göre yaşamaya yönelik yapılan vurgunun artmasıyla, dayanışma, grup aidiyeti ya da toplumsal uyum gibi değerlerin yerini bireyselliği ön plana çıkaran değerler almaya başlamıştır.

Toplumsal hafızada, salaryman erkekliğinin bir ideal olarak yerini koruduğu iddia edilebilse bile, yüzyılın sonuna doğru yaşanan sosyal ve ekonomik değişimler, erkeklerin toplumsal statüsünün dönüşmesine ve süreçte hegemonik erkeklik modeli olarak salaryman

imajının sorgulanmasına ve yeni nesillerin de kendi erkeklik anlatılarını oluşturmalarına yol açmıştır. Yeni fikirler ve ideallerin ortaya çıkması, toplumsal yapıda meydana gelen değişikliklerle iç içe gerçekleştiğinden, yeni erkeklik kurgularının oluşması da, ancak ülkedeki sosyo-ekonomik dönüşümlerle birlikte baskın salaryman erkekliğinin eksik kalan taraflarının açığa çıkmasıyla birlikte mümkün olmuştur. Durağan bir ekonomi, çalışanların azalan özverisi, Konfüçyüsçü değerlerden yoksun bireyci bir gençlik kültürü ve geleneksel cinsiyet rollerini reddeden kadınlar, ömür boyu iş garantisi ile birlikte salaryman çağının da kademeli olarak yok olmasını etkileyen faktörler olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda, bu gelişmeler, erkeklerin özgürleşmesi yönündeki yeni fikirlerin oluşumunu tetiklemiş ve alternatif erkeklik kurguları için gerekli ortamı da sağlamıştır.

Bu çerçevede, salaryman erkekliği ve yaşam tarzı sorgulandıkça, farklı alt kültür gruplarında ifade bulan çok sayıda erkeklik kurgusu ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın son on yılının ekonomik ve toplumsal değişimleriyle ilişkili içerisinde ortaya çıkan bu durum, salaryman idealini hızla demode hale getirmiştir. Bu dönem aynı zamanda, yeni toplumsal cinsiyet pratiklerinin hegemonik ideale girmesine ve bu ideale meydan okunmasına izin verildiği bir süreç olmuştur. Son yıllarda, Japon erkeklerinin alternatif erkeklik kurguları soshoku danshi örneğinde somutlaşmaya başlamıştır. Salaryman erkekliğine karşı bir tezat olarak ortaya çıkan soshoku danshi erkekliği, işkolik babalarının yokluğunda büyüyen yeni nesil tarafından benimsenmiştir. Salaryman erkekliğinin yaşam tarzına şüpheyle yaklaşan bu yeni nesil erkekler, hedonik arayışlara odaklanan rahat yaşamları tercih eder hale gelmiştir. İşe yönelik tutumlarının ötesinde, salaryman erkekliğinden farklılaşma isteği, farklı alanlarda da kendini göstermiştir. Kadınlar ve diğer erkeklerle kurdukları ilişki biçimleri, tüketim alışkanlıkları, aile ve özel hayata bakışları ve kendi bedenlerine gösterdikleri yoğun ilgiyle, yeni nesil erkekler, önceki dönemin ideal erkeklik modeli olan salaryman erkekliğinden ve çizdiği erkeklik sınırlarından uzaklaşmıştır.

Neoliberal dönüşümle birlikte, 20. yüzyılın son yılları, farklı aidiyetler ile kimlik inşalarının çeşitlendiği, önceki dönemlerde marjinalize edilmiş olanların görünür hale gelerek, toplumda ve politikada yer edinmeye başladığı bir süreç olmuştur. Bu çerçeve içerisinde, değişimin yaşandığı bir alan olarak toplumsal cinsiyet de, bireylerin kendilerini tanımlama aracı olarak farklı ifade tarzlarına ve anlatılara kucak açar hale gelmiştir. Neoliberal dönüşümün Japonya’da meydana getirdiği ekonomik ve sosyal değişim ile toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında soshoku danshi erkekliğinin ortaya çıkışı da, erkeklik

normlarının bu dönüşümle birlikte farklılaştığını ve çeşitlenerek, hegemonik söyleme meydan okuduğunu göstermiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ele alınan soshoku danshi erkekliği, Japonya'nın içinden geçtiği neoliberal dönüşüm sürecinde yaşanan sosyo-ekonomik ve politik değişimin, toplumsal cinsiyet alanına yansıyan yönlerini açığa çıkarmak için analiz edilmiştir. Şemsiye bir terim olarak ortaya çıkan soshoku danshi, özellikle salaryman erkekliğine atıfla belirlenen geleneksel erkeklik vasıflarıyla uyum içerisinde olmayan yeni nesil erkekleri anlatmak için, genelgeçer bir kavram olarak kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, özellikle medyadaki tasvirlerinin ön plana çıkmasıyla soshoku danshi erkeklerinin bilinirlikleri artmış olsa da, bu grubun modern Japon gençliğinin yalnızca bir parçasına tekabül ettiği gösterilmiştir. Yine tezin üçüncü bölümünde, tikel deneyimleri birbirinden farklı pek çok erkeklik kurgusu ve pratik etme biçimlerinin günümüz Japonya'sındaki örnekleri ele alınmıştır. Başta soshoku danshi olmak üzere, yeni nesil erkeklerin salaryman erkekliğine meydan okuma girişimleri, yeni idealler ve beklentileri odağına alarak, erkeksi özelliklerle, geleneksel olarak kadınlara atfedilen vasıfları birleştirmeye başlamıştır. Bu erkekler, geleneksel olarak ihmal edilen duygusal yönleriyle barışmaları ve kadınların gereksinimleri ve taleplerine daha fazla ilgi ve saygı göstermelerinin yanı sıra, alışılmışın dışında bir şekilde, fiziksel görünümleriyle de alakadar olmaya başlamışlardır.

Salaryman erkekliğine karşı gerçekleşen bu meydan okuma, baskıcı toplumsal cinsiyet normlarının sınırlarının aşılması, yeni nesil erkeklerin, kendi bedenleri ve dolayısıyla cinsiyetleriyle kurdukları ilişkiler kadar, cinsellik konusunda da edindikleri tutumları ve beklentileri de değişime uğratmıştır. Bu durumun yansımalarını ortaya çıkarma amacıyla, yeni nesil erkeklerin farklı erkeklik kurguları ve bu kurguların pratik edilme biçimleri, tezin üçüncü bölümünde, moda, popüler kültür ve teknoloji olmak üzere üç ayrı alt başlık altında incelenmiştir. Erkekler için özel olarak çıkarılan moda dergileri sayesinde, yeni nesil erkekler, salaryman erkeklerinden gözle görülür şekilde farklı, efemine bedensel bir estetik algısı kurmaya başlamıştır. İç içe geçmiş faktörlerin rol oynadığı bu durum, yaşanan toplumsal dönüşümün erkek bedenleri üzerinde meydana getirdiği etkilerle ilgili olmuştur. Öncelikle, değişen ekonomik koşullar yüzünden, salaryman erkeklerinin sahip oldukları statü araçları, iş, maddi refah ve saygınlık gibi, ellerinden alınan ve/ya artık bu alanların kadınlarla paylaşılr olduğu yeni dönemde, erkekler için kendilerini ortaya koymaları, yeni ve farklı türden alanlarla şekillenmeyi gerekli kılmıştır.

Neoliberalizmin esnek ve güvencesiz şekilde yeniden şekillendirdiği emek piyasasının ucuz kadın emeğine dayanıyor oluşu, kadınların daha fazla iş hayatına katılmasına olanak tanırken, erkekleri hüküm süregeldikleri çalışma ortamında tehdit eder hale gelmiştir. Artan rekabet ve yetersizlik hissi içerisindeki genç erkekler, çözüm olarak, yorucu bir kurumsal kariyer yerine, çoğunlukla rahat işleri ve dolayısıyla daha az gelirle yaşamayı seçer hale gelmiştir. Salaryman erkeklerinin, en temelde çalışma ve kazandıkları gelir sayesinde duygusal bir ilişkiye başlama ve aile kurup, çocuk sahibi olmalarının mümkün olması, daha az maddi kazanca sahip olan yeni nesil erkekleri, evin geçindireni olarak aile reisliği rolünden mahrum etmiştir. Bu nedenle, bazı Japon erkekleri için artık bir ilişkiyi mali olarak destekleyebiliyor olmak çok zor hale gelmiştir. Öte taraftan, ülkede yaşanan krizle girilen kayıp yıllar boyunca gerçekleşen sosyal değişimlerin, kadınların iş gücüne katılımını artırması, kadınları birer özne olarak isteklerini daha fazla ön plana çıkarabilen bireyler haline getirmiştir. Erkeklerin nazarında değer biçilen kadınlar için artık, kendi nazarlarında ön plana çıkan erkekler de önemli olmaya başlamıştır. Kadınlar tarafından arzulanabilir olmak, genç erkeklerin dış görünüşlerine de yatırım yapmalarını gerekli kılmıştır. Diğer bir değişle, artık kadın bakışının nesnesi haline gelen genç nesil erkekler, fiziksel görünüşleriyle daha fazla alakadar olmanın yanında, efemine beden pratiklerini de uygulamaya başlamıştır.

Diğer taraftan, neoliberal ekonominin girişimcilik ve insan sermayesine yaptığı vurgu ile kişisel pazarlamanın üzerinde yükselen hizmet sektörünün gelişimi, erkeklerin talep edilebilir olmasını gerekli kılmıştır. Kişinin entelektüel kapasitesi ve işle ilgili gerekli diğer yetenekleri kadar, artık fiziksel görünüme yapılan yatırım da çok önemli bir hale gelmiştir. Bu durum, erkeklerin, saç ve yüz bakımı, vücut geliştirme ile kıyafet seçimi ve modayı yakından takip ederek, bedenleriyle daha çok ilgilenmeleri ve eksik gördükleri taraflarını geliştirmelerini zorunlu kılmıştır. Bunun yanında, küresel iletişim ve ulaşımın olanak sunduğu modadaki değişimin takibinin yakından yapılabilen oluşu da bu süreçte etkili olmuştur. Efemine estetiğin, son moda ve havalı görünümü karakterize ediyor oluşu, çağdaş Japon erkek modasında da-dar paçalı kot pantolonlar, pastel renkler, kayık yakalı tişörtler ve mücevherli payetler gibi-efemine özelliklerdeki takım ve kombinlerin yer almasını sağlamıştır. Bu durum, ülkedeki genç erkeklerin efemine estetiğinin, modadaki akımlarla da ilişki içerisinde geliştiğini göstermiştir. Öte yandan, yenin sürekli üretilip, pazarlanması üzerine kurulu olan ekonomik sistem içerisinde, erkeklerin estetik ihtiyaçlarından faydalanan ve bu alanda ürün ve hizmetler geliştirerek sermayeye çeviren pazarlama stratejileriyle, tekstil ve kozmetik başta olmak üzere giderek büyüyen şirketlerin, bu alanda oynadığı rolün

de etkisi önemli olmuştur. Bu açıdan, yeni nesil erkeklerin tüketim pratiklerini nasıl şekillendirdiği ve karşılığında bu tüketim pratikleri ile nasıl şekillendirildiklerini analiz etmek, yeni erkeklik kurgularını daha kapsamlı bir şekilde ele almayı gerektirmiştir.

Popüler kültür alt başlığında ise, ülkenin yaşadığı sosyo-kültürel değişimle sorgulanan toplumsal cinsiyet rollerinin dışa vurumu ve dönüşümün sebep olduğu ikilemler ile çatışmaların yansımaları olarak, popüler kültürde ortaya çıkan yeni türler, yeni tasvir, temsil ve anlamlandırmalar incelenmiştir. Kimliğe ait sabitelerin olmadığı, girift ve akışkan tahayyüllerin ortaya koyulduğu bir platform olarak popüler kültür, günümüz Japon toplumundaki kimlik kurgularını ve geçirdikleri değişimi de yansıtmaya görevi görmüştür. Kimliği tanımlayan en önemli unsurlardan biri olarak cinsiyet de, bu açıdan, Japon popüler kültürünün ele alıp işlediği temaların başında gelmiştir. Yetişkin hayatının sadece sorumluluklar ve sıkı çalışmayla tanımlanması, genç erkeklerin, ağır toplumsal beklentilerle başa çıkma yöntemleri bulmalarını gerektirmiştir. Bu açıdan, başta manga ve animeler olmak üzere, popüler kültüre ait ürünler, sundukları keyif ve eğlenceyle birer çıkış noktası sağladıkları kadar, genç erkekler için, aynı zamanda, değişimle gelen endişelerini dile getirebildikleri bir ortam işlevi de görmüştür. Japon popüler kültürüne ait ürünlerin, özellikle manga ve animelerin, çoklu ve alternatif olası kimliklerin oluşumuna ve yeni kurgulara imkân tanınması, genç erkekler üzerinde özgürleştirici ve güçlendirici yönde etki etmelerini sağlamıştır.

Toplumsal değişimler, yaşanan zorluk ve sıkıntılar ile değişimin ortaya çıkardığı endişe ve kayıp korkusuyla başa çıkma yöntemlerinden birinin, kişilerin yeni anlam dünyaları inşa etmeleri ve bu amaç için yeni araçlara yönelmelerinden geçtiği fikrine dayanarak, 90'larda Japonya'nın yaşadığı ekonomik bunalım dönemi analiz edilmiştir. Adı geçen dönemde, ülkedeki popüler kültür ürünlerine olan ilginin artması, hem sayı, hem de tür olarak çoğalması bu duruma bir örnek oluşturmıştır. Yaşanılan yer, aile, etnisite ve/ya din gibi, kişilerin öncesinde içinde yaşadıkları fiziksel ortamın unsurları üzerinden aidiyet kurdukları sınırlı mekân ve ilişkilerin yerini, toplumsal hareketler, farklı cinsel tercihler, çıkar grupları vb. etrafında şekillenen çok çeşitli kimlik oluşumlarına bırakmış olması, küresel iletişim ve ulaşımın yaşanan ilerleme sayesinde gerçekleşmiştir. İnternet aracılığıyla dünyanın dört bir yanındaki farklılık ve yeniliklere erişilebiliyor olması, sadece Japon popüler kültürüne ait öğelerin yurtdışına açılmasını değil, aynı zamanda yabancı ürünlerin de Japonya'da tanınmasını ve yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Bu yolla hem ülke içinde, hem de küresel çapta oluşum gösteren alt kültürler ve bunların çeşitliliği, popüler kültür ürünlerini yakından

takip eden hayran gruplarının oluşmasını olanaklı kılmıştır. Özellikle toplum dışına itilmiş ve kendilerini marjinalleştirilmiş hissedenden gençler için, bu alt kültür oluşumları, ana akım değerlerden uzaklaşma ve kendiliği yeniden tanımlama için de bir seçenek sunmuştur.

Üçüncü ve son olarak, teknoloji alt başlığında da, bir tür “elektronik bireycilik” ile tanımlanabilecek olan Japonya’da, teknoloji ve var ettiği sanal gerçeklik dünyasına karşı gösterilen derin bağımlılığın, yeni nesil üzerinde bıraktığı etkiler incelenmiştir. Özellikle gençler için, günlük hayatın vazgeçilmezi haline gelen teknoloji kullanımı, yeni nesli sosyal alandan ve gerçek dünyadan kopararak, yalnızlaşmayı ve insani ilişkilerden kopuşu doğurmuştur. Dolayısıyla, bu durum, özellikle toplumun kendilerinden karşılanmasını umduğu beklentileri gerçekleştiremeyen genç erkekler arasında giderek yaygınlaşmıştır. Genç erkeklerin, karşı cinse olan tutumlarına da yansıyan bu durum, ilişkiyi yürütebilmek için, duygusal bağlanma, zaman ayırma ve maddi bir takım fedakârlıklar gibi yerine getirilmesi gereken sorumlulukların olması ile de yakından ilgili olmuştur. Öyle ki, genç erkekler, gerçek bir ilişki yerine, daha ucuz bir yöntem olan ve hızlı tüketilebilen, tüm yönleriyle kişinin tek başına seçip yönetebildiği teknoloji ve oluşturduğu sanal âlemi tercih eder hale gelmiştir.

Bilgisayar oyunları, sanal sohbet odaları, sanal gerçeklik simülörleri vb. ürünler, gerçek hayatın kısıtları içerisinde yaşanamayan ve kimi zaman bastırılan duyguların açığa çıkmasına imkân tanıdığından, kişileri içinde bulundukları şartların zorluklarından uzaklaştıran ve onlara kaçış sağlayan bir tür hayal dünyası vaat etmiştir. Bu yolla, gündelik kimliğini radikal bir şekilde yeniden yapılandırmak zorunda kalmadan, alışlagelenin dışında olan istek ve duyguların tadının çıkarılabileceği rüya gibi bir dünyaya kaçışa olanak tanınmıştır. Sanal karakterlerin sonsuz şekilde tahayyül edilmesi, sıklıkla bu teknolojik ürünlerde, cinsiyet değişkenliğine fırsat verildiği ve bu alandaki normların yıkıldığı bir alan açmıştır. Her türlü kurgunun, güvenli bir ortamda açığa çıkarma ve ortaya koyma özgürlüğünün elde edildiği bu alanda, istek ve arzuların tam olarak ifade edilebilmesi ve bu yolla tabuların yıkılabilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu sürecin bir parçası olan eğlence fikri de, bir taraftan, riskli durumların güvenli bir şekilde keşfedilmesini sağlarken, diğer taraftan da, kontrolün tamamen kişinin elinde olması, düşünce ve duyguların gerçek dünyadaki gibi sonuçlarından korkmadan yaşanmasına izin vermiştir.

Neoliberal dönüşümle birlikte meydana gelen yeni koşullar altında şekillenen yeni erkeklik kurgularının, yeni nesil arasında farklı biçimlerde tezahür edişi, toplumsal cinsiyet

normlarının sınırlarını bulanıklaştırmaya başladığı için, ülkedeki eleştiri oklarının da hedefi haline gelmiştir. 90’lardan itibaren yaşanan sosyo-ekonomik değişikliklerle, bir önceki neslin bağlı kaldığı değerlerin çoğu geçerliliğini yitirmiştir. Ancak bu durumu kabul etmek, geleneksel değerlere bağlılıkla kendi erkekliklerini kuran eski nesil için, ellerindeki eril iktidarın kayıp gitmesi anlamına geleceğinden, yaşlı erkekler çoğunlukla kendi cinsiyet performanslarının hegemonyasını tehdit eden yeni erkeklik kurgularını açıktan ve sert bir şekilde eleştirme yoluna gitmiştir. Toplumsal cinsiyet hegemonyası fikrinin tümüyle, belirli bir modelin aralıksız bir şekilde teşvik edilmesine dayanıyor oluşu, salaryman erkekliğinin de yeni erkeklik kurgularına karşı direnç göstermesi ve sarsılan iktidarını tamir etmeye yönelik muhalif bir duruş sergilemesini beraberinde getirmiştir.

Yeni neslin erkeklik etme biçimlerini sıklıkla eleştirilerinin odağına alan yaşlı erkekler, kendilerini geçmişe referansla haklı çıkarmaya çalışmıştır. Özellikle ülkenin savaş sonrası ekonomik mucizesine olan katılımlarını vurgulayan eski nesle mensup erkekler, bu yolla kendi yaşam tercihlerini ve erkeklik tahayyüllerini ön plana çıkarmaya ve salaryman erkeklik idealini canlı tutmaya çabalamıştır. Ancak, bu erkeklerin hayatlarını peşinden koşarak geçirdikleri güç ve istikrar ideali, günümüz Japonya’ında çoktan cazibesinin çoğunu kaybetmiştir. Ataerki üzerinde yükselen toplumsal cinsiyet normlarının baskısı altında, ömürlerini kendilerinden beklenen vazifeleri eksiksiz yerine getirme çabasıyla geçirmiş olan eski nesil için, bu idealler sayesinde toplumsal alanda elde ettikleri statü ve itibarın ortadan kaybolduğunu ve bunların yerini çelişen değerlerin aldığını görmek oldukça sarsıcı olmuştur.

Baskın erkeklik modeli olarak salaryman erkekliğinin standart olarak kabul edilişi, bu hegemonik idealden herhangi bir “sapma” ortaya çıktığında, yeni kurguların otomatik olarak ötekileştirilmesini ve bunlara feminen özellikler atfedilmesini doğurmuştur. Yaşlı erkeklerin duydukları güven kaybının telafi edilmesi ihtiyacı, hegemonik imajdan farklı olarak algılanan tüm erkeklik etme biçimlerinin kınanmasını, salaryman modelinden ayrışan erkeklik kurgularının efemine olarak adlandırılmasını ve bu yönde damgalanmasını doğurmuştur. Diğer bir deyişle, genç erkeklerin cinsiyet pratiklerinin eleştirisi ve “kadınsı” olarak adlandırılması, hegemonik erkeklik modeline tutunan erkeklerin bir tür kimlik krizine işaret etmiştir. Geleneksel olmayan toplumsal cinsiyet uygulamalarına şiddetle tepki vermelerinin altında, cinsiyet kimliklerinin fallosentrik söylemin kesintisiz işleyişine bağlı olduğu bu erkeklerin, yaşadıkları kayıp korkusu yer almıştır. Bu açıdan, yaşlı erkeklerin, Japonya’daki yeni erkeklik kurgularına yönelik sert eleştirisi, kendi hegemonya imajlarını koruma ve hem kendilerini hem de toplumun geri kalanını kendi yanılmazlıklarına ikna etmeye yönelik

uğraşlarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, eski nesillerin dillendirdikleri sert eleştiriler, kendi cinsiyet pratiklerini meşrulaştırma mücadelesinin önemli bileşenlerinden biri olarak rol oynamıştır.

Toplumdan yükselen muhalif sesleri destekler nitelikte, yeni erkeklik kurguları, devlet yönetimi tarafından da ekonomik ve politik istikrar için bir tehdit olarak gösterilmiştir. Nüfusun düşüşünü durdurmak, emeklilik sistemini güçlendirmek ve tüketim yoluyla ülke ekonomisini teşvik etmek üzerine kurulu olan kamu politikasıyla Japonya, hem kısa hem de uzun vadeli planları için, toplumsal alana daha fazla müdahil olmak zorunda kalmıştır. Dünyanın en yaşlı nüfuslarından birine sahip olan Japonya'nın 2050 yılında, neredeyse yarısının-% 40'ı olarak tahmin edilen kesim-65 yaş ve üstü olacağı ve emekli kategorisinde yer alacağı yönünde veriler, hükümetin bu konudaki endişesinin temelini oluşturmuştur. Giderek yaşlanan nüfusuna karşılık, doğum oranlarının düşmesi, demografi probleminin Japon hükümetinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmesine sebep olmuştur. Evlilik dışı doğumlara neredeyse hiç rastlanılmayan ülkede, bu problem doğrudan evlenme oranlarındaki azalma ile ilişkilendirilmiştir.

Bu nedenle, uzun vadede ülkenin karşısına çıkacak olan probleme karşı, bir an önce önlem alması gereken Japon yönetimi, çözüm için vatandaşlarını evlenme ve çocuk sahibi olmaya ikna etme yönünde çalışmalara başlamıştır. Gerek yasal düzenlemeler-babalık izni gibi-gerekse de çocuk gündüz bakım evleri başta olmak üzere sosyal hizmetler alanında sağladığı altyapı çalışmaları ile devlet çeşitli alanlardaki girişimleriyle çocuk sahibi olmayı teşvik etmek için ciddi çabalar sarf etmiştir. Hükümet, çocuklar için parasal teşvikler önermek ve ebeveynlerin çocuk yetiştirmelerine yardımcı olacak programlar başlatmak gibi kimi uygulamalarla, bu alanda sürdürebilir politikalar izlemeyi hedefleri arasına koymuştur. Hatta yerel yönetimler aracılığıyla yürütülen çöpçatanlık hizmetleriyle de gençlerin tanışması amaçlanmış ve bu yolla evlilik oranlarının artması beklenmiştir. Çünkü Japon toplumunun temel dayanaklarından biri, evlenme oranlarındaki büyümeye bağlanmıştır. Ancak, bir taraftan bu oran düşmekteyken, diğer taraftan da, ülkedeki boşanma rakamları, özellikle 90'lardan itibaren artış göstermiştir. Bu dönemde, emek piyasasına daha fazla katılma şansı elde eden kadınların, öz farkındalıkları ile beraber kendilerini geçindirme ve idame etme olasılıklarının artmış olması, düşen evlilik ve artan boşanma oranlarında rol oynayan etmenlerden biri olarak ortaya koyulmuştur. Ancak, kadınların toplumsal alana katılımından ziyade, hem evlilik ve doğum oranlarındaki düşüşten, hem de bunun sonucunda yaşlanan

nüfustan, genç erkeklerin sorumlu tutulması daha yaygın bir görüş olarak kabul görmeye başlamıştır.

Soshoku danshi kavramıyla yeni neslin farklı erkeklik kurgularının hepsine birden atıfla, özellikle medyanın sansasyonel haberleri ön plana çıkartmasıyla, toplumda genç erkekler, efemine özellikler gösterdikleri ve dolayısıyla kadınlara duygusal ve/ya cinsel ilgi duymadıkları yönünde çizilen imajla anılır hale gelmiştir. Yaşlanan nüfusun dengelenebilmesinin ancak çalışan yetişkinlerin çocuk sahibi olmasıyla mümkün olabileceği gerçeği, genç nesil erkeklerin yaşam tarzları ve seçimlerinin bu çabanın önünde duran bir engel olarak işaret edilmesini beraberinde getirmiştir. Yeni neslin, farklı erkeklik kurguları çevresinde şekillenen tüketim pratikleri ile evlilik ve aile kurumuna olan bakış açıları, genç erkeklerin Japon hükümeti için gerçek bir endişe kaynağı olarak belirmesine yol açmıştır. Ciddi ilişkilerle ilgilenmeyen ve çalışmaya karşı gösterdikleri tutumla düşük gelir seviyelerine sahip olan bu erkekler, Japonya'nın en büyük iki sorununu bünyesinde barındırdıklarından, ülkenin kamu politikası için ciddi bir sorun olarak merkezi bir öneme sahip olmuştur. Çalışmak, para harcamak ve üremek istemeyen bu yeni nesil erkekler, Japon hükümeti için hayati iki meselenin, ekonominin canlandırılması ve nüfusun dengede tutulması, çözümünü baltaladıkları gerekçesiyle, yönetimin hedefinde yer almıştır.

Bu çerçevede, Japon hükümeti hem nüfusu harekete geçirmek, hem de ekonomik büyümeyi teşvik etmek için erkekliği yeniden inşa etme yollarını planlamak zorunda kalmıştır. Bunun en çarpıcı örneğini de, geleneksel olarak çalışma ve ev dışı alanla ilişkilendirilmiş olan erkekliğin, aile değerleri ve üremeyi merkezine alacak şekilde yeniden şekillendirilmesi oluşturmuştur. Başlatılan *ikumen* projesiyle, erkekliğin iş üretkenliği yerine ev üretkenliğine yönltilmesi amaçlanmış ve bu yolla salaryman erkeklik değerlerinden ciddi bir ayrışma gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, devlet vatandaşlarının mahremlerine girerek, beden ve duygularını disipline etmek amacıyla da yeni politikalar geliştirmeye başlamıştır. Evliliğe ve çocuk sahibi olmaya teşvik bu girişimlerin odağını oluştururken, bu çabanın gerçekleştirilebilmesi ise, çalışan anne sayısının artırılmasına bağlanmıştır. Bu yolla, hükümet bir taraftan kısa vadede emek arzındaki daralmaya çözüm bulmayı, diğer taraftan da, uzun vadede nüfus rakamlarındaki düşüşü tersine çevirmeyi hedeflemiştir. Ekonominin canlanması, emek arzının çok ve dolayısıyla ucuz olmasına, bu da, nüfusun düzenlenmesine bağlı olduğundan, kadınların evlendikten ama özellikle de çocuk sahibi olduktan sonra çalışma hayatına katılımları önemli bir koşul olarak belirlemiştir. Yaşlılara ayrılan kaynak aktarımının azaltılması da, kişilerin kendi ebeveynlerinin bakımından sorumlu tutulmasıyla

ilgili olduğundan, yeni nesillerin artmasıyla, devlet bu bakımların müdahalesi olmaksızın yapılmasını garanti altına alabileceğinin planlamasını yapmıştır.

Toparlanacak olursa, 1990'larda varlık balonun patlaması ve ekonominin çöküşü, salaryman yaşam tarzını geçersiz kılarken, bu durum aynı zamanda, erkeklerin toplumdaki rolünün de yakından incelemeye alındığı bir süreci başlatmıştır. Bu açıdan, alanda önemli çalışmaları olan Taga Futoshi'nin de ileri sürdüğü üzere, Japon Erkek Çalışmaları (danseigaku) disiplini, yalnızca Batı etkilerinin sonucu olarak değil, aynı zamanda Japon erkeklerini etkileyen büyük sosyal değişikliklerin yön verdiği yerli bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır (Futoshi, 2005). Toplumsal cinsiyet söylemlerinin, kişiler arası ilişkilerde olduğu kadar, devlet ve kurumsal yaşamda da üretildiğinden hareketle, Japonya'nın son otuz yıldır içinden geçtiği süreçte yaşanan sosyo-ekonomik ve politik değişimlerin, toplumsal cinsiyet alanını etkilemesi de kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik zorlukların yanı sıra, ailevi ilişkilerin bozulması dâhil geleneksel değerlerin çözülmesi, teknolojik ilerleme ve küreselleşmeyle birlikte iletişimde yaşanan dönüşümle farklı kültürlerden etkilenme ve belki de en önemlisi tüm bu unsurlarla iç içe geçmiş olarak neoliberal düzenin dayattığı güvensizlik, rekabet ve bireyselleşme, toplumları ve devletleri etkilemiştir. Devlet toplum ilişkisinin yanında, toplumsal alanın kendisini de dönüştüren bu güç, diğer normları olduğu kadar, toplumsal cinsiyete dair değerleri de değişime uğratmıştır. Bu açıdan, neoliberalizm ve beraberindeki yapısal uyum politikalarının meydana getirdiği sosyal değişim, sadece Japonya'da değil, farklı coğrafyalarda da çağdaş erkeklikler için, erkeksi kaygı ve güvensizlik söylemiyle şekillenen bir tür "erkeklik krizi" durumunu ortaya çıkarmıştır.

Bu mercekten bakıldığında, erkekliklerde neoliberal kendini kurma tarzının nasıl tezahür ettiği veya tartışıldığı sorusuna cevap aramak, günümüzde toplumsal cinsiyet normlarının değişimini daha iyi anlayabilmek için oldukça önemlidir. Japonya'daki toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki değişimi erkeklikler üzerinden inceleyen bu çalışmayla da, sosyo-ekonomik ve politik yapıdaki dönüşüm bağlamında, toplumda varlık bulan yeni kurgular analiz edilerek, bu alana katkı yapılması beklenmektedir. Tezin giriş kısmında değinildiği üzere, neoliberal dönemdeki farklı erkeklik tahayyüllerini, hegemonik erkeklik kavramıyla analiz etmenin mümkün olmayacağı savından hareketle, yeni nesil erkeklikler, geleneksel erkeklik değerlerinden ayrışan yönleri üzerinden, çeşitli gösterenler-moda, estetik, popüler kültür, teknoloji-aracılığıyla anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Küreselleşme ile birlikte iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan ilerlemenin yanında, neoliberal piyasa mantığının da

değişimi odağına alan yapısı, daimi bir akışkanlığı, mobilizasyonu ve yeniyle yer değiştirmeyi adeta bir zorunluluk haline getirmiştir. Bunun yanında, postmodern düşüncenin perspektifinden erkeklik olgusuna bakıldığında, toplumsal cinsiyet kimliklerinin de herhangi bir sabiteye konu olması imkânsızdır.

Bu açıdan, tezde üç ana gösteren üzerinden anlamlandırılmaya çalışılan günümüz erkeklik kurguları, geleneksel olarak Japon erkeklerine atfedilen özelliklerden hangi yönleriyle ayrıştığı üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar soshoku danshi başlığı altında genel bir tanımlama içerisine sıkıştırılmaya çalışılsa da aslında çok farklı kategoriler mevcuttur ve bu durum tek bir model üzerinden bir analizin yürütülmesini geçersiz kılmaktadır. Japon tarihinin incelenen önceki dönemlerinde de çeşitli erkeklik etme biçimlerinin varlığı yadsınmıyor olsa da, bu erkekliklerin baskın model etrafında şekillendikleri ve bu modele referansla toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kendilerine yer edindikleri bir durum söz konusudur. Ancak, günümüzde böyle bir referansın vücut bulduğu öne çıkmış, baskın bir erkeklik modelinin olmadığı, çağdaş erkeklik kurgularının salaryman erkekliğine atıfla anlamlandırılıyor olmasından anlaşılabılır. Keza yeni nesil erkekliklerin efemine olarak damgalanıyor oluşu da, önceki dönemin ekeklik kodlarının referans noktası olarak geçerliliğini koruduğunu göstermektedir.

Ancak, soshoku danshi olgusu ve ortaya koyduğu erkeklik kurgusunun, günümüz Japonya’ında ideal bir erkeklik modeli olarak ön plana çıkıp çıkmadığı sorusunun cevabı net değildir ve bu açıdan bir tür karmaşaya sebep olabilir. Bununla birlikte, soshoku danshi erkekliği, sınırları belirsiz bir kurguya işaret etmektedir. Elbette, önceki dönemlerdeki baskın erkeklik modellerinin de sabit bir yapıda olduğundan bahsedilemez, keza tezin çerçevesi toplumsal cinsiyetin değişkenliği üzerine kurulmuştur. Ancak, son dönem özelinde, hâlihazırda içinden geçilen bir süreç olmasının da etkisi göz önüne alınarak, değişkenleri bir araya getirip anlamlı bir bütünlük oluşturmak ve yeni bir baskın erkeklik modelinin sınırlarını belirlemek oldukça zor görünmektedir. Yaşanan hızlı değişimin, tikel deneyimden küresel boyuta kadar sürekli bir akışkanlığı öngörmesi, önceki dönemlerin ideal erkeklik modellerinin az çok belirlenebilen sınırlarına karşın, bugünün erkeklikleri hakkında genel yargılar ortaya koymayı engellemektedir. Bu çerçevede de soshoku danshi olgusunu odağına alarak şekillenen günümüz erkeklik tahayyüllerinin, baskın bir model oluşturmaktan değil, çeşitli erkeklik söylemleri geliştirmenin farklı biçimleri olmalarından bahsedilebilir.

Çünkü yeni nesil erkekler, inşa ettikleri erkeklik imajının, kamusal alanda kabul görmesi beklentisi içerisinde değildir, aksine farklılıklarını ortaya koyma amacıyla hareket etmektedir. Stereotipik feminen pratiklerden özellikle yararlanarak, bu genç erkekler, bir taraftan kendilerini gerçekleştirme yolunda bir manevra alanı açarken, diğer taraftan da, toplumsal cinsiyet sınırlarının değişmesine ve bulanıklaşmasına katkıda bulunurlar. Bu açıdan, yeni erkeklik kurguları, Japon kültürünün dayandığı ataerkinin erkekler üzerinde oluşturduğu baskıya bir tür meydan okuma girişimi olarak görülebilir. Yaşanan neoliberal dönüşümün var ettiği yeni toplumsal düzende, genç erkekler, gerek dönüşüme ayak uydurma, gerekse de tepki gösterme yoluyla, yeni anlam kurguları oluşturmakta ve bu yolla sürecin bir parçası olmayı sürdürmektedir.

Japonya'daki yeni nesil erkeklik kurgularının nasıl şekilleneceği ve bu durumun bir bütün olarak toplumsal cinsiyet normlarını ne şekilde dönüştüreceği sorularına net cevaplar verebilmek henüz mümkün değildir. Ancak, yeni nesil Japon erkeklerinin temsil ettiği ideallerin, toplumsal cinsiyetin sınırlarını çoktan bulanıklaştırmaya başladığı rahatlıkla söylenebilir. Yine de, soshoku danshi veya tezde ele alınan diğer erkeklik kurgularından herhangi birinin, baskın bir model olarak ortaya çıkması şu an için imkânsız görünmektedir. Ekonomisinin içinde bulunduğu durgunluğa, neoliberalizmin zorunlu kıldığı yapısal uyum politikaları ile çare arayan Japon yönetiminin, önünde duran diğer bir açmaz da nüfusun giderek yaşlanmasına karşılık doğum oranlarındaki düşüşün hız kazanmış olmasıdır. Çalışma, cinsel tercih, tüketim pratikleri vb. pek çok alanda yaptıkları seçimlerin devletin çıkarlarıyla ters düştüğü genç erkekler, Japon hükümetinin bu en temel iki sorununa çözüm bulmasının önünde en büyük engel olarak durmaktadır. Yeni erkeklik kurgularının, devletin politikalarıyla uyumlu olmaması, hatta çoğunlukla bir tezat oluşturmaları, yönetimi erkeklik üzerinden toplumsal cinsiyet normlarını yeniden şekillendirmeye zorlamaktadır.

Ancak, her ne kadar vatandaşlarının bedensel ve duygusal tercihlerini belli bir kalıba sokmaya çalışsa da, devletin bu konuda pek de başarılı olduğu söylenemez. Çünkü neoliberal dönemde, Japon tarihinin önceki dönemlerinde olduğu gibi, devlet-kapitalizm-erkek işbirliğine yer yoktur. Sermaye ulus-devletin sınırlarına sığmazken, erkek de artık toplumsal uyuma değil, bireysel alanına odaklanmaktadır. Bu açıdan, her ne kadar devlet için ülke nüfusunun azalıyor olması hayati bir öneme sahipken, kar etmeyi odağına alan ve ucuz emeğin izini takip eden sermaye için bu durumun bir anlamı yoktur. Ya da, devlet aile kurmayı ne kadar teşvik ederse etsin, neoliberalizmin dayattığı güvencesizlik ve belirsizlik

ortamında, kendi geçimliklerini zar zor sağlayabilen erkekler için, evlenmek ve/ya çocuk sahibi olmak öncelik sıralamasında listenin başında yer almaz.

Neoliberal dönüşüme kadar, birbirlerinin üzerinde yükselen iktidar örüntüleri olan kapitalizm, devlet ve erkek, özel mülkiyet, şiddet tekeli ve aile içi yeniden üretim araçlarıyla el ele biçimlenmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında, ülkenin içerisinden geçmekte olduğu sürecin, toplumsal alana yansımaları çeşitli açılardan analiz edilebilir. Örneğin, Japon devletinin çıkarlarına ters düşen ülkedeki bu yeni erkeklik kurgularıyla üremenin tehlikeye atılması ve aile kurumunun zayıflatılması, hiyerarşi, disiplin ve itaate dayalı toplumsal yapıyı da değiştirebilir mi? Ya da, neoliberal dönüşümle beraber ele alındığında, ataerkinin kalesi olan ailenin kurum olarak çözülüşü, Japonya'daki bu katı yapıyı değiştirecek yeni bir siyasal ve toplumsal dönüşümü mümkün kılabilir mi? Japonya'daki yeni erkeklik kurgularını emik bir perspektiften analiz edecek araştırmaların, bu sorulara yanıt arama yolunda katkı sunması beklenebilir.

KAYNAKÇA

Akça Baştürk E. ve E. Tönel (2011). Erkek(lik) Çalışmalarına Teorik Bir Çerçeve: Feminist Çalışmalardan Hegemonik Erkekliğe. İ. Erdoğan (Ed). *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* içinde. İstanbul: Kalkedon, 11-39.

Alexander, A. J. (2000). Japan's Economy in the Twentieth Century. *JEI Report*. 3, 1-22.

Allison, A. (1996). Producing Mothers. A. E. Imamura (Ed.). *Re-imagining Japanese Women* içinde. Berkeley: University of California Press, 135–155.

Allison, A. (2006). *Millennial Monsters: Japanese Toys and the Global Imagination*. Berkeley: University of California Press.

Andressen, C. (2002). *A Short History of Japan: From Samurai to Sony*. Australia: Allen & Unwin Publishing.

Arimatsu, S. (2017). Masculinity, Sexuality and Japanese sexual slavery system in World War Two: Discourses of Justification and Dissent. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. The Hague, The Netherlands: Erasmus University, International Institute of Social Studies.

Asahina, Y. (2019). Precarious regular workers in Japan. *Japan Forum*, 1-25.

Atay, T. (2004). Erkeklik En Çok Erkeği Ezer!. *Toplum ve Bilim*. 101, 11-30.

Baccaro, L. ve C. Howell (2011). A Common Neoliberal Trajectory: The Transformation of Industrial Relations in Advanced Capitalism. *Politics & Society*. 34.4, 521-563.

Bamkin, S. (2018). Reforms to strengthen Moral Education in Japan: a preliminary analysis of implementation in schools. *Contemporary Japan*. 30.1, 78-96

Bass, H. H., T. Hozumi ve U. Staroske (2010). *Labor Markets and Labor Market Policies between Globalization and World Economic Crisis*. Munich: Rainer Hampp Verlag.

Bauman, Z. (2007). *Liquid Life*. Cambridge, UK: Polity Press.

Beasley, W. G. (1972). *The Meiji Restoration*. Stanford: Stanford University Press.

Befu, H. (2001). *Hegemony of Homogeneity: An Anthropological Analysis of Nihonjinron*. Melbourne: Trans Pacific Press.

Bell, D. (1976). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.

Benesch, O. (2014). *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushido in Modern Japan*. Oxford: Oxford University Press.

Berger, G. M. (1977). *Parties out of Power in Japan, 1931-1941*. Princeton: Princeton University Press.

Bestor, T. C. (1989). Lifestyles and popular culture in urban Japan. Powers, R.G., H. Kato ve B. Stronach (Ed.). *Handbook of Japanese popular culture* içinde. New York: Greenwood Press, 1-37.

Beynon, J. (2002). *Masculinities and culture*. Philadelphia: Open University Press.

Bishop, B. (2005). *Globalization and women in the Japanese Workforce*. London: RoutledgeCurzon.

Borovoy, A. (2008). Japan's Hidden Youths: Mainstreaming the Emotionally Distressed in Japan. *Culture, Medicine and Psychiatry*. 32.4, 552-577.

Bozok, M. (2009a). Erkeklik İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Bir Eleştirisine Doğru. VI. *Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar*. 6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, 431-445.

Bozok, M. (2009b). Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler. *Cogito*. 58, 269-284.

Bradley, J. H. (1989). *The Second World War: Asia and the Pacific*. New Jersey: Avery Publishing Group.

Braisted, W. R. (1971). *The United States Navy in the Pacific 1909-1922*. London: University of Texas Press.

Brenner, N., J. Peck ve N. Theodore (2010). Variegated neoliberalization: geographies, modalities, pathways. *Global Networks*. 10.2, 182-222.

Brod, H ve M. Kaufman (1994). Introduction. Brod, H ve M. Kaufman (Ed.) *Theorizing Masculinities* içinde. California: Sage publications, 1-10.

Butler, J. (2018). *Cinsiyet Belası*. Başak Ertür (Çev.). Altıncı basım.

Cabinet Office of Japan. (2003). *White Paper on people's lifestyle*. <https://www.cao.go.jp/en/whitepaper.html> (27.09.2020).

Cabinet Office of Japan. (2005). *General Overview: Koizumi's Reforms*. <http://www5.cao.go.jp/keizai-shimon/english/pamphlet/0508pamphlet-e.pdf> (17.05.2020).

Cabinet Office of Japan (2012). *Press Conference by Prime Minister Shinzo Abe*. https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201212/26kaiken_e.html (27.07.2020).

Cabinet Office Government of Japan. (2014). *International Survey of Youth Attitude 2013*. https://www8.cao.go.jp/youth/english/survey/2013/pdf_index.html (21.10.2020).

Campbell, J. L. ve O. K. Pedersen. (2001). *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis*. Princeton: Princeton University Press.

Carrigan, T., B. Connel ve J. Lee (1985). Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*.14.5, 551-604.

Castells, M. (2009). *The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Second Edition. Oxford: Blackwell.

Charlesbois, J. (2014). *Japanese Femininities*. New York: Routledge.

Charlesbois, J. (2017). Herbivore Masculinities in Post-Millennial Japan. X. Lin, C. Haywood, ve M. M. Ghail (Ed.). *East Asian Men: Masculinity, Sexuality and Desire* içinde. London: Palgrave Macmillan, 165–181.

Checkland, O. (1989). *Britain's Encounter with Meiji Japan, 1868-1912*. London: Macmillan.

Chen, S. (2003). The comic/anime fan culture in Taiwan: With a focus on adolescents' experiences. *Journal of Social Theory in Art Education*. 23, 89- 103.

Chen, S. (2012). The Rise of 草食系男子 (Soushokukei Danshi) Masculinity and Consumption in Contemporary Japan. C. C. Otnes ve L. T. Zayer (Ed.). *Gender, Culture and Consumer Behavior* içinde. NewYork: Routledge, 285–307.

Cheng, Z. (2019). *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia-Pacific*. J. He ve F. Yang (çev.). Shanghai: Jiao Tong University Press.

Chiavacci, D. ve C. Hommerich. (2017). Social Inequality in Post-growth Japan: Transformation during Economic and Demographic Stagnation. New York: Routledge.

Chie, N. (1973). *Japanese Society*. Harmondsworth: Penguin.

Ching, L. (1996). Imaginings in the empires of the sun: Japanese mass culture in Asia. J. W. Treat (Ed.). *Contemporary Japan and popular culture* içinde. Honolulu: Hawaii University Press, 169–194.

Choi, C. (2001). The Politics of War Memories toward Healing. T. Fujitani, G. M. White ve L. Yoneyama (Ed.). *Perilous Memories: The Asia-Pacific War(s)* içinde. Durham: Duke University Press, 395- 409.

Clammer, J. (1995). Consuming bodies: Constructing and representing the female body in contemporary Japanese print media. L. Skov ve B. Moeran (Ed.). *Women, media and consumption in Japan* içinde, Richmond: Curzon Press, 197–219.

Clammer, J. (1997). *Contemporary urban Japan: A sociology of consumption*. Oxford & Malden: Blackwell.

Clarke, S. (2005). *The Neoliberal Theory of Society*. Warwick: University of Warwick Publications.

Clatterbaugh, K. (1998). What is Problematic about Masculinities?. *Men and Masculinities*. Vol.1, no.1, 24-45.

Clements, J. (2006). *The Anime Encyclopedia: A Guide to Japanese Animation Since 1917*. Berkeley: Stone Bridge Press.

Cole, R. E. ve K. Tominaga. (1976). Japan's Changing Occupational Structure and Its Significance. H. Patrick (Ed.). *Japan's Industrialization and its Social Consequences* içinde. Berkeley: University of California Press, 53-95.

Collier, S. (2005) The spatial forms and social norms of "actually existing neoliberalism": Toward a substantive analytics. *International Affairs Working Paper*. New York: New School University. 34-35.

Collinson, D. L. and Collinson, M (1989). Sexuality in the Workplace: The Domination of Men's Sexuality. J. Hearn, D. L. Sheppard, P. Sheriff ve G. Burrell (Ed.). *The Sexuality of Organization* içinde. London: Sage, 91-109.

Condry, I. ve Y. Fujita. (2011). Introduction to 'special issue – Cool Japan'. *International Journal of Japanese Sociology*. 20.1, 2-3.

Condry, I. (2013). *The Soul of Anime: Collaborative Creativity and Japan's Media Success Story*. Durham: Duke University Press.

Connell, R.W. (1987) *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.

Connell, R. W. (2000). *The Men and the Boys*. Los Angeles: University of California Press.

Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Second Edition. Berkeley: University of California Press.

Connell, R.W. ve J.W. Messerschmidt. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender & Society*. 19.6, 829-859.

Cook, E.E., (2013). Expectations of failure: maturity and masculinity for freeters in contemporary Japan. *Social Science Japan Journal*, 16.1, 29-43.

Craik, J. (1994). *The face of fashion: Cultural studies in fashion*. London: Routledge.

Cwierotka, K. J. (2006). *Modern Japanese cuisine: Food, power and national identity*. London: Reaktion Books.

Dales, L. (2014). Ohitorisama, Singlehood and Agency in Japan. *Asian Studies Review*. 38.2, 224-242.

Dalton, E. ve L. Dales. (2016). Online Konkatsu and the Gendered Ideals of Marriage in Contemporary Japan. *Japanese Studies*, 1-19.

Dardot, P. ve C. Laval (2013). *The New Way of the World: On Neoliberal Society*. London: Verso.

Darling-Wolf, F. (2004). SMAP, Sex, and Masculinity. *Popular Music and Society*. 27.3, 357-370.

Darling-Wolf, F. (2004). Women and New Men: Negotiating Masculinity in the Japanese Media. *The Communication Review*. 7.3, 285-303.

Dasgupta, R. (2000). Performing Masculinities? The ‘Salaryman’ at Work and Play. *Japanese Studies*. 20.2, 189-200.

Dasgupta, R. (2003). Creating corporate warriors: The “salaryman” and masculinity in Japan. K. Louie ve M. Low (Ed.). *Asian masculinities: The meaning and practice of manhood in China and Japan* içinde. New York, NY: Routledge Curzon, 118–134.

Dasgupta, R. (2009). The ‘Lost Decade’ of the 1990s and Shifting Masculinities in Japan. *Culture, Society and Masculinity*. 1.1, 79–95.

Dasgupta, R. (2013). *Re-reading the salaryman in Japan crafting masculinities*. Abingdon, Oxon: Routledge.

Dasgupta, R. (2017). Articulations of Salaryman Masculinity in Shōwa and Post-Shōwa Japan. *Asia Pacific Perspectives*. 15.1, 36-54.

Deaux, K. ve M. E. Kite. (1987). Thinking about gender. B. B. Hess ve M. M. Ferree (Ed.). *Analyzing gender: A handbook of social science research* içinde. Newbury Park, CA: Sage, 92–117.

De Bary, W. T., D. Keene ve R. Tsunoda (Ed.). (2005). *Sources of Japanese Tradition 1600 to 2000*. Second Edition. New York: Columbia University Press.

De Beauvoir, S. (1989). *The second sex*. H. M. Parshley. (Çev.). New York: Vintage Books.

Demirci, M. (1999). *Japonca Türkçe Sözlük*. İstanbul: Japon Kültür ve Enformasyon Merkezi.

Desai, G. (1993). The Invention of Invention. *Cultural Critique*. 24, 119-42.

Desser, D. (Ed.). (1997). *Ozu's Tokyo Story*. Cambridge: Cambridge University Press.

DiTomaso, N. (1989). Sexuality in the Workplace: Discrimination and Harassment. J. Hearn, D. L. Sheppard, P. TancredSheriff ve G. Burrell (Ed.). *The Sexuality of Organization* içinde. London: Sage, 71-90.

Donaldson, M. (1993). What is hegemonic masculinity?. *Theory and Society*. 22, 643-657.

Dotson, E. (1999). *Behold the man: The hype and selling of male beauty in media and culture*. New York: Haworth.

Douglas, S. S. (2010). *The Rise of Enlightened Sexism: How Pop Culture Took Us from Girl Power to Girls Gone Wild*. New York: St.Martin's Griffin.

Dower, J. W. (1993). Peace and Democracy in Two Systems: External Policy and Internal Conflict. A. Gordon (Ed.). *Postwar Japan as History* içinde. Berkeley: University of California Press, 3–33.

Döring, N. (2000). Feminist Views of Cybersex: Victimization, Liberation, and Empowerment. *Cyber Psychology and Behavior*. 3.5, 863-884.

Drazen, P. (2002). *Anime explosion! The what? why? & wow! of Japanese animation*. Berkeley: Stone Bridge Press.

Duus, P. (1976). *Feudalism in Japan*. Second Edition. New York: Alfred A. Knopf.

Duus, P. (1998). *Modern Japan*. New York: Houghton Mifflin.

Enloe, C. (2000). *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*. Berkeley, CA: University of California Press.

Erdönmez, P. A. (2002). Japonya Mali Krizi. *Türkiye Bankalar Birliği*, 1-21. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/Japonya.doc (4.12.2020).

Ezawa, A. E. (2002). Motherhood, Family, and Inequality in Contemporary Japan. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Urbana-Champaign: University of Illinois.

Fiske, J. (1991). *Understanding Popular Culture*. London: Routledge.

Fiske, J. (1992). The Cultural Economy of Fandom. L. A. Lewis (Ed.). *The Adoring Audience: Fan Culture and Popular Media* içinde. New York: Routledge, 30-49.

Foucault, M. (1991). *Discipline and punish: the birth of the prison*. Harmondsworth: Penguin. (orijinal baskı tarihi 1975).

Foucault, M. (2008) *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France, 1978–1979*. G. Burchell (çev.). New York, NY: Palgrave-Macmillan.

Fotache, I. (2016). Matters of the Flesh: Japanese Herbivore Men and the Asexuality Umbrella. *Gender and Sexuality: Journal of the Center for Gender Studies*. 11, 175–203.

Francks, P. (2006). *Rural Economic Development in Japan: From the Nineteenth Century to the Pacific War*. New York: Routledge.

Freiner, N. L. (2012). *The Social and Gender Politics of Confucian Nationalism: Women and the Japanese Nation-State*. New York: Palgrave Macmillan.

Friday, K.F. (2004). *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*. New York: Routledge.

Friedman, M. (1962) . *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.

Frühstück, S. (2005). Male anxieties: Nerve force, nation, and the power of sexual knowledge. *Journal of the Royal Asiatic Society*. 15.1, 71–88.

Frühstück, S. (2007). The Spirit to Take Up a Gun: Militarizing Gender in the Imperial Army. A. Germer, V. Mackie ve U. Wöhr (Ed.). *Gender, Nation and State in Modern Japan* içinde. New York: Routledge, 163-179.

Fujimoto, Y. (2004). Transgender: Female hermaphrodites and male androgynes. L. Flores ve K. Nagaike (çev.). *U.S.- Japan Women's Journal*. 27, 76-117.

Fukasawa, M. (13 Ekim 2006). "Soshoku danshi". *Nikkei Business*.

Fukasawa, M. (5 Ekim 2012). "Father's Interview". *Real Fathers*.

Fukawa, T. (2008). The effects of the low birth rate on the Japanese social security system. *The Japanese Journal of Social Security Policy*. 7.2, 57–66.

Futoshi, T. (2005). Rethinking Japanese Masculinities: Recent Research Trends. M. McLelland ve R. Dasgupta (Ed.). *Genders, Transgenders and Sexualities in Japan* içinde. London: Routledge. 153–167.

Gagne, N. O. (2019). Neoliberalism at work: Corporate reforms, subjectivity, and post-Toyotist affect in Japan, *Anthropological Theory*. 1–29.

Gainty, D. (2013). *Martial Arts and the Body Politic in Meiji Japan*. New York: Routledge.

Gainty, D. (2015). Marginal Centers: Martial Masculinities in Late Meiji Japan. P. D. Andersen ve S. Wendt (Ed.). *Masculinities and the Nation in the Modern World: Between Hegemony and Marginalization* içinde. New York: Palgrave Macmillan, 171-191.

Galaïou, K.S. (2018). Neoliberalism and Labour Inequality in Japan Ramifications of Neoliberal Policies in the Japanese Labour Market. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. The Netherlands: University of Leiden.

Galbraith, P. W. (2009). *The Otaku Encyclopedia: An Insider's Guide to the Subculture of Cool Japan*. Tokyo: Kodansha International.

Galbraith, P. W. (2015). Otaku Sexuality in Japan. M. McLelland ve V. Mackie (Ed.). *Routledge Handbook of Sexuality Studies in East Asia* içinde. London: Routledge, 205-217.

Galbraith, P. W. (2017). Adult Computer Games and the Ethics of Imaginary Violence: Responding to Gamergate from Japan. *Japan Women's Journal*. 52, 67-88.

Gambetti, Z. (2009). İktidarın Dönüşen Çehresi: Neo-Liberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 40.

Garon, S. (1997). *Molding Japanese minds: The state in everyday life*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Garon, S. (2010). State and family in modern Japan: a historical perspective. *Economy and Society*. 39.3, 317-336.

Gelernter, J. (2016). Japan Reverts to Fascism. *National Review*. www.nationalreview.com/article/437950 (18.03.2020).

Gershon, I. (2011). Neoliberal agency. *Current Anthropology* 54.4, 537–555.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Cemal Güzel (çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gill, T. (2003). When pillars evaporate: Structuring masculinity on the Japanese margins. J. Roberson ve N. Suzuki (Ed.). *Men and masculinities in contemporary Japan: Dislocating the salaryman* içinde. New York: Routledge, 144– 161.

Goldstein-Gidoni, O. (2012). *Housewives of Japan: An Ethnography of Real Lives and Consumerized Domesticity*. New York: Palgrave Macmillan.

Gordon, A. (1997). Managing the Japanese household: The New Life Movement in postwar Japan. *Social Politics*. 4.2, 245-83.

Gordon, A. (2002). The short happy life of the Japanese middle class. O. Zunz, L. Schoopa ve N. Hiwatari (Ed.). *Social contracts under stress: The middle classes of America, Europe, and Japan at the turn of the century* içinde. New York, NY: Russell Sage Foundation, 108–129.

Gordon, A. (2017). New and Enduring Dual Structures of Employment in Japan: The Rise of Non-Regular Labor, 1980s–2010s. *Social Science Japan Journal*. 20.1, 9–36.

Guterman, D. S. (1994). Postmodernism and the interrogation of masculinity. H. Brod ve M. Kaufman (Ed.). *Theorizing masculinities* içinde. Thousand Oaks, CA: Sage, 219-238.

Güler, B. A. (2016). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995*. Ankara: İmge Yayınları.

Halberstam, J. (2005). *In a queer time and place: Transgender bodies, subcultural lives*. New York: New York University Press.

Hall, J.W. (1955). The Castle Town and Japan's Modern Urbanization. *The Far Eastern Quarterly*. 15.1, 37-56.

Hall, J.W. (1974). Rule by Status in Tokugawa Japan. *Journal of Japanese Studies*. 1.1, 39-49.

Hamada, K. ve H. Kato. (2007). *Ageing and the Labor Market in Japan: Problems and Policies*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Hamaki, J., M. Hori, S. Maeda ve K. Murata. (2010). Is the Japanese employment system degenerating? *Evidence from the Basic Survey on Wage Structure*. Economic and Social Research Institute (ESRI), Cabinet Office. Tokyo.

Han, J. N., S. C. Yung ve T. T. Hsien. (2012). An exploratory study of the otaku adolescent consumer. *Psychology and Marketing*. 29.10, 712-725.

Han, B. C. (2019). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. Haluk Barışcan (Çev.) İstanbul: Metis.

Harvey, D. (1991). *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Harvey, D. (2006). Neo-liberalism as creative destruction. *Human Geography*. 88.2, 145-158.

Hashimoto, K. (2007). Visual Kei Otaku Identity – An Intercultural Analysis. *Intercultural Communication Studies*. 26.1, 87–99.

Hashimoto, T. (2014). Discourses on Neoliberalism in Japan. *Eurasia Border Review*. 5.2, 99-119.

Hasunuma, L. (2015). Gender Gaiatsu: An institutional perspective on womenomics. *U.S.-Japan Women's Journal*. 48.1, 114–79.

Hayek, F. A. (2007). *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press.

Hearn, J. (2007). Methods, Methodology and Research. M. Flood, J. Gardiner, B. Pease ve K. Pringle (Ed.). *International Encyclopedia of Men and Masculinities* içinde. New York: Routledge, 433-438.

Hearn, J. (2013). Methods and Methodologies in Critical Studies on Men and Masculinities. B. Pini ve B. Pease (Ed.). *Men, Masculinities and Methodologies* içinde. New York: Palgrave Macmillan, 26-38.

Heinze, U. ve P. Thomas. (2014). Self and salvation: visions of hikikomori in Japanese manga. *Contemporary Japan*. 26.1, 151-169.

Hellekson, K. ve K. Busse. (Ed.). (2006). *Fan Fiction and Fan Communities in the Age of the Internet: New Essays*. Jefferson, NC: McFarland & Co.

Hendry, J. (1987). *Understanding Japanese Society*. USA: Croom Helm.

Herbig, A. P. ve P. Borstorff. (1995). Japan's Shinjinrui: The New Breed. *International Journal of Social Economics*. 22.12, 49-65.

Hidaka, T. (2010). *Salaryman Masculinity: The Continuity of and Change in the Hegemonic Masculinity in Japan*. Leiden: Brill.

Hidaka, T. (2011). Masculinity and the Family System: The Ideology of the “Salaryman” Across Three Generations. R. Ronald ve A. Alexy (Ed.). *Home and Family in Japan: Continuity and Transformation* içinde. New York: Routledge, 112–30.

Hills, M. (2002). Cult Geographies: Between the “Textual” and the “Spatial”. *Fan Cultures*. New York: Routledge, 144-57.

Hirakawa, H. (2004). Give Me One Good Reason to Marry a Japanese Man: Japanese Women Debating Ideal Lifestyles. *Women's Studies*. 33, 423-451.

Hiroki, S. (2016). Eroge gyokai eroge no uriage ga nobinayamu igai na riyū towa (The Unexpected Reason that the Adult Computer Gaming Industry is Struggling with Growth). *Raku Job*. <http://raku-job.jp/news/companyrep/8705> (30.01.2021)

Hiromi, O. (2009). 草食系ビジネスマンのためのストレスフリー仕事術 (*Soshokukei bijinesuman no tame no sutoresufurī shigotojutsu*). Tokyo: Soshisha.

Hobsbawm, E. (1983). Inventing Traditions. E. Hobsbawm ve T. Ranger (Ed.). *The Invention of Tradition* içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 1–14.

Honda, T. (2005). *Moeru otoko (The Budding Man)*. Tokyo: Chikuma Shobo.

Hori, A. (2009). *Yokubo no kodo. Manga ni okeru sekushuariti no danjosa (Codes of desire: the inequality of the sexes in the portrayal of sexuality in manga)*. Kyoto: Rinsen shoten (Bijuaru bunka shirīzu).

Horner, D. (2002). *Essential Histories, The Second World War (I): The Pacific*. Oxford: Osprey Publishing.

Howland, D. R. (2001). Samurai Status, Class, and Bureaucracy: A Historiographical Essay. *The Journal of Asian Studies*. 60.2, 353-380.

Hunter, J. E. (2002). *The Emergence of Modern Japan, An Introductory History Since 1853*. London: Routledge.

Iida, Y. (2005). Beyond the 'Feminization of Culture and Masculinity. *Inter-Asia Cultural Studies*, 6. 1, 56-74.

Ikegami, E. (1995). *The Taming of the Samurai: Honorific Individualism and the Making of Modern Japan*. Massachusetts: Harvard University Press.

International Monetary Fund. (2010). *Japan: Article IV Staff Report*. IMF Country Report 10.211. Washington.

International Monetary Fund. (2020). *World Economic Outlook Report*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>, (2.12.2020).

Ishii, K. ve N. Jarkey. (2002). The Housewife Is Born: The Establishment of the Notion and Identity of the Shufu in Modern Japan. *Japanese Studies*, 22:1, 35-47.

Ishii-Kuntz, M. (2003). Balancing Fatherhood and Work: Emergence of Diverse Masculinities in Contemporary Japan. J. E. Roberson ve N. Suzuki (Ed.). *Men and Masculinities in Contemporary Japan: Dislocating the Salaryman Doxa* içinde. New York: Routledge, 198–216.

Ito, K. (1993). “*Otokorashisa*” no yukue. Tokyo: Shin’yosha.

Ito, K. (1996). *Danseigaku nyūmon (An introduction to men’s studies)*.

Ito, M. (2012). Introduction. M. Ito, D. Okabe ve I. Tsuji (Ed.). *Fandom Unbound: Otaku Culture in a Connected World* içinde. New Haven: Yale University Press, xi- xxviii.

Ivy, M. (1995). *Discourses of the Vanishing: Modernity, Phantasm, Japan*. Chicago: University of Chicago Press.

Iwabuchi, K. (2002a). *Recentring Globalization: Popular Culture and Japanese Transnationalism*. Durham: Duke University Press.

Iwabuchi, K. (2002b). “Soft”Nationalism and Narcissism: Japanese Popular Culture goes Global. *Asian Studies Review*. 26.4, 447–69.

Iwao, S. (1993). *The Japanese woman: Traditional image and changing reality*. New York: The Free Press.

Izawa, E. (2000). The romantic, passionate Japanese in anime: A look at the hidden Japanese soul. T. Craig (Ed.). *Japan pop! Inside the world of Japanese popular culture* içinde. New York: M. E. Sharpe, 138–153.

Japan enlists cartoon cat as ambassador. (2008). <https://www.theguardian.com/world/2008/mar/20/japan>, (20.12.2020)

Jameson, F. (1992). *Postmodernism, or the Cultural Logic of late Capitalism*. London: Verso.

Jansen, M. B. (2002). *The Making of Modern Japan*. Harvard University Press.

Jenkins, H. (1992). Strangers no more, we sing: Filking and the social construction of the science fiction fan community. L. A. Lewis (Ed.). *The Adoring Audience: Fan Culture and Popular Media* içinde. New York: Routledge, 208–236.

Jenkins, H. (2006). *Fans, Bloggers, and Gamers: Exploring Participatory Culture*. New York: New York University Press.

Joel, G (2011). Queer simulation: The practice, performance and pleasure of cosplay. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*. 25.4, 583-593.

Johnson, C. (1982). *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*. Stanford: Stanford University Press.

Jolivet, M. (1997). *Japan: The childless society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge.

Jones, G., P. T. Straughan ve A. Chan. (2009). Very low fertility in Pacific Asian countries: Causes and policy responses. G. Jones, P. T. Straughan ve A. Chan (Ed.). *Ultra-low Fertility in Pacific Asia Trends, causes and policy issues* içinde. London: Routledge, 1-22.

Jones, R. ve K. Fukawa. (2017). Ensuring Fiscal Sustainability in Japan in the Context of a Shrinking and Ageing Population. *OECD Economics Department Working Papers*. OECD Publishing.

Jørgensen, S. M. H., S. Vitting-Seerup ve K. Wallevik. (2017). Hatsune Miku: an uncertain image. *Digital Creativity*. 28.4, 1-14.

Kaneko, M. (24 May 2010). Some men swapping pants for dresses. *The Japan Times*.

Karlin, J. G. (2002). The Gender of Nationalism: Competing Masculinities in Meiji Japan. *Journal of Japanese Studies*. 28.1, 41-77.

Kawano, S. (2014). A Sociocultural Analysis of Childrearing Support for Mothers of Preschoolers Living in Tokyo. *Japan Forum*. 26.1, 46–64.

Kawasaki, K. (1994). *Youth Culture in Japan*. *Social Justice*. 21, 185-205.

Kelsky, K. (2001). *Women on the Verge: Japanese Women, Western Dreams*. Durham: Duke University Press.

Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.

Kimmel, M. (1990). After fifteen years. J. Hearn ve D. Morgan (Ed.). *Men, masculinities and social theory* içinde. London: Unwin Hyman, 93-109.

Kimmel, M. (1993). Invisible Masculinity. *Society*. 28-35.

Kimmel, M. ve A. Aronson, (Ed.). (2010) *The gendered society reader*. New York: Oxford University Press.

Kimmel, M. (2011). *The Gendered Society*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Kingston, J. (2004). *Japan's Quiet Transformation: Social Change and Civil Society in the Twenty-First Century*. New York: Routledge Curzon.

Kinsella, S. (1998). Japanese Subculture in the 1990s: Otaku and the Amateur Manga Movement. *Journal of Japanese Studies*. 24.2, 289-316.

Kitagawa, J. M. (1974). The Japanese "Kokutai" (National Community) History and Myth. *History of Religions*. 13.3, 209-226.

Koch, A. ve B. Steger (Ed.). (2013). *Manga Girl Seeks Herbivore Boy: Studying Japanese Gender at Cambridge*. Vienna: Lit Verlag.

Koikari, M. (2019). Re-masculinizing the nation: gender, disaster, and the politics of national resilience in post-3.11 Japan. *Japan Forum*. 31.2, 143-164.

Koizumi, K. (2002). Popular music, gender and high school pupils in Japan: personal music in school and leisure sites. *Popular Music*. 21.1, 107–25.

Kondo, D. (1990). *Crafting selves: Power, gender, and discourses of identity in a Japanese workplace*. Chicago: University of Chicago Press.

Kostrzewski, M. ve W. Nowak. (2018). Evolution of male self-expression: The socio-economic phenomenon as seen in Japanese men's fashion magazines. *Economic and Environmental Studies*. 18.1, 211-248.

Kumagai, F. (2008). *Families in Japan*. Lanham: University Press of America.

Kunitake, K. (2009). *Japan Rising: The Iwakura Embassy to the USA and Europe*. C. Tsuzuki ve R. J. Young. (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Kuroki, M. (2010). Suicide and unemployment in Japan: Evidence from municipal level suicide rates and age-specific suicide rates. *The Journal of Socio-Economics*. 39.6, 683–691.

Lamerichs, N. (2011). Stranger than fiction : Fan identity in cosplay. *Transformative Works and Cultures*, 7.

LeBlanc, R. (2011). The Politics of Gender in Japan. V. L. Bestor, T. Bestor ve Y. Akiko (Ed.). *Routledge Handbook of Japanese Culture and Society* içinde. New York: Routledge, 116–128.

Lebra, T. S. (1993). *Japanese Patterns of Behavior*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Leng, R. (2013). Gender, Sexuality, and Cosplay: A Case Study of Male-to-Female Crossplay. *The Phoenix Papers*. 1.1, 89-110.

Levent, S. (2015). *İkinci Dünya Savaşı Yolunda Japonya: Cumhuriyet Gazetesi Üzerinden Türk Basınında Japonya İmajı (1933-1941)*. İstanbul: Kitap Dostu Yayınları.

Levent, S. (2018). *Militarizmden Pasifizme Geçişte Japonya: Askeri İdareden Sivil Yönetime 1937-1960*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Levi, A., M. McHarry ve D. Pagliassotti. (Ed.) (2008). *Boys' Love Manga. Essays on the Sexual Ambiguity and Cross-Cultural Fandom of the Genre*. Jefferson: McFarland.

Levine, D. (2006). The Masculinity Ethic and the Spirit of Warriorhood in Ethiopian and Japanese Cultures. *International Journal of Ethiopian Studies*. 2.1/2, 161-177.

Li, T. M. H. ve P. W. C. Wong. (2015). Youth social withdrawal behavior (hikikomori): A systematic review of qualitative and quantitative studies. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*. 49.7, 595-609.

Lim, L. (2009). In Japan, 'Herbivore' Boys Subvert Ideas Of Manhood. *NPR*.

Lindisfarne, N. ve J. Neale. (2016). Masculinities and the lived experience of neoliberalism, A. Cornwall, F. G. Karioris ve N. Lindisfarne (Ed.). *Masculinities under Neoliberalism* içinde. London: Zed Books, pp. 29-50.

Low, M. (2003). The Emperor's Sons Go to War: Competing Masculinities in Modern Japan. K. Louie ve M. Low (Ed.). *Asian Masculinities: The Meaning and Practice of Manhood in China and Japan* içinde. New York: RoutledgeCurzon.

Luschmann, M. (2019). Discourses of "Herbivore Masculinity" in Japanese Love Advice Books. *Vienna Journal of East Asian Studies*. 11, 125–154.

Luther, C. A. (2014). Reinforcing Traditional Gender Norms in Japan? An Analysis of Images in Japanese Men's and Women's Fashion Magazines. *Journal of Magazine & New Media Research*. 15.2, 1-22.

Mackie, V. (2002). Embodiment, Citizenship and Social policy in Contemporary Japan. R. Goodman (Ed.). *Family and Social Policy in Japan: Anthropological Approaches* içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 200–229.

Maeda, T. (24 Kasım 2008). Bra for the boys an online bestseller in Japan. *Reuters*.

Mandujano-Salazar, Y. Y. (2017). It is Not that I Can't, It is that I Won't: The Struggle of Japanese Women to Redefine Female Singlehood through Television Dramas. *Asian Studies Review*. 41.4, 526-543.

Martin, B. (1994). The German-Japanese Alliance in the Second World War. S. Dockrill (Ed.). *From Pearl Harbor to Hiroshima: The Second World War in Asia and the Pacific 1941-45* içinde. New York: The Macmillan Press, 153-173.

Masahiro, Y ve Toko, S. (2008). *Konkatsu jidai (The Era of Marriage-Partner Hunting)*. Tokyo: Keisho Discover.

Mathews, G. (2003). Can 'a Real Man' Live for His Family? Ikigai and Masculinity in Today's Japan. J. E. Roberson ve N. Suzuki (Ed.). *Men and Masculinities in Contemporary Japan: Dislocating the Salaryman Doxa* içinde. New York: Routledge, 109-125.

Mathews, G. ve B. White. (2004). Epilogue: Are Japanese young people creating a new society? G. Mathews ve B. White (Ed.). *Japan's changing generations: Are young people creating a new society?* içinde. London: Routledge Curzon, 189–200.

McClain, J. L. (2002). *Japan: A Modern History*. New York: W. W. Norton.

McDonald, P. (2000). Gender equity, social institutions and the future of fertility. *Journal of Population Research*. 17.1, 1–16.

McDonald, P. ve R. Kippen. (2001). Labor supply prospects in 16 developed countries, 2000–2050. *Population and Development Review*. 27.1, 1–32.

McDonald, H. (2016). Are Gamers Ready for Gay Love? Improving Romance in Games. Y. B. Kafai, G. T. Richard ve B. M. Tynes (Ed.). *Diversifying Barbie and Mortal Kombat: Intersectional Perspectives and Inclusive Designs in Gaming* içinde. Carnegie Mellon: ETC Press Pittsburgh, 247-258.

McGray, D. (2002). Japan’s Gross National Product of Coolness. *Foreign Policy*. 4.5, 44–54.

McLelland, M. (2000). *Male Homosexuality in Modern Japan: Cultural Myths and Modern Realities*. Richmond: Curzon Press.

McLelland, M. (2005). The World of Yaoi: The Internet, Censorship and the Global “Boys’ Love” Fandom. *The Australian Feminist Law Journal*. 23, 61-77.

McLelland, M. ve S. Yoo. (2007). The international Yaoi boys’ love fandom and the regulation of virtual child pornography: current legislation and its implications. *Journal of Sexuality Research and Social Policy*. 4.1, 93-104.

McLeod, K. (2013). Visual Kei: Hybridity and Gender in Japanese Popular Culture. *Young*. 21.4, 309–325.

McNair, B. (2013). *Porno? Chic!*. London: Routledge.

Meyer, M. (2009). *Japan: A Concise History*. USA: Rowman and Littlefield Publishers.

Meyer, U. (2013). Drawing from the body – the self, the gaze and the other in Boys’ Love manga. *Journal of Graphic Novels and Comics*. 4.1, 64–81.

Miller, L. (2003). Male beauty work in Japan. E. Roberson ve N. Suzuki (Ed.) *Men and masculinities in contemporary Japan: Dislocating the salaryman doxa* içinde. New York: Routledge, 37-58.

Miller, L. (2005). There’s more than manga: Popular nonfiction books and magazines. J. Roberson (Ed.). *Companion to the anthropology of Japan* içerisinde. Hoboken, NJ: Blackwell Publishers, 314-326.

Ministry of Economy, Trade and Industry. (2012). *Cool Japan strategy*. http://www.meti.go.jp/english/policy/mono_info_service/creative_industries/pdf/121016_01a.pdf (19.10.2020).

Ministry of Foreign Affairs. (1986). *Diplomatic Bluebook*. <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1986/1986-3-2.htm> (3.12.2020).

Ministry of Health, Labour and Welfare. (2008). *Annual health, labour and welfare report*. <http://www.mhlw.go.jp/english/wp/wp-hw2/part2/p2c6s1.pdf> (18.05.2020).

Ministry of Health, Labour and Welfare. (2013a). *Japanese Working Life Profile 2012/2013: Labor Statistics*. <https://www.mhlw.go.jp/english/database/db-l/index.html> (25.10.2020).

Ministry of Health, Labour and Welfare. (2013b) *Promotion to Support the Balance Between Work and Family Life*. <https://www.mhlw.go.jp/english/policy/children/work-family/index.html> (17.12.2020).

Ministry of Health, Labour and Welfare. (2013c). *Vital Statistics in Japan: The Latest Trends*. <https://www.mhlw.go.jp/english/database/db-hw/vs01.html> (21.05.2020).

Ministry of Internal Affairs and Communications. (2015). *Toukei Today (Statistics Today)*. <http://www.stat.go.jp/info/today/097.htm#k1> (11.05.2020).

Mirza, V. (2016). Young Women and Social Change in Japan: Family and Marriage in a Time of Upheaval. *Japanese Studies*. 36.1, 21-37.

Miyazaki, K. (2011). Valorising Samurai Masculinity through Biblical Language: Christianity, Oscar Wilde and Natsume Soseki's Novel *Kokoro*. Arnold, J.H. ve S. Brady (Ed.). *What is Masculinity? Historical Dynamics from Antiquity to the Contemporary World* içinde. Palgrave Macmillan, 370-388.

Mizoguchi, A. (2003). Male-male romance by and for women in Japan: a history and the subgenres of YAOI fictions. *U.S- Japan Women's Journal. English Supplement*. 25, 49-75.

Mizukoshi, K., F. Kohlbacher ve C. Schimkowsky. (2016). Japan's ikumen discourse: macro and micro perspectives on modern fatherhood. *Japan Forum*. 28.2, 212-232.

Mizuuchi, M. (2010). Marriage and the economic capacity demanded from men, H. Sato, E. Nagai ve T. Miwa (Ed.). *The Barriers to Marriage: The Anatomy of Non-Marriage/Late Marriage* içinde. Tokyo: Keisoshobo, 129–143.

Moeran, B. (1996). *A Japanese advertising agency: An anthropology of media and markets*. London: Routledge.

Monden, M. (2012). The Importance of Looking Pleasant: Reading Japanese Men's Fashion Magazines. *Fashion Theory*. 16.3, 297–316.

Morin, S. F. ve E. M. Garfinkle (1978). Male homophobia. *Journal of Social Issues*, 34.1, 29–47.

Morrone, M. H. ve Y. Matsuyama. (2010). Japan's Parental Leave Policy: Has it Affected Gender Ideology and Child Care Norms in Japan?. *Childhood Education*. 86.6, 371-375.

Mudge, S. L. (2008) What Is Neo-liberalism?. *Socio-Economic Review*. 6.4, 703-731.

Muehlebach, A. ve N. Shoshan. (2012). Introduction to special collection: Post-Fordist affect. *Anthropological Quarterly*. 85.2, 317–343.

M1F1 Research Institute. (2009). *Shigoto mo ren'ai mo shokyokuteki 'soshokukei danshi' no koryakuho*. Topic.19.

Nagaike, K. (2003). Perverse sexualities, perverse desires: Representations of female fantasies and yaoi manga as pornography directed at women. *U.S.-Japan Women's Journal*. 25, 76-103.

Nagaike, K. (2012). *Fantasies of Cross-dressing: Japanese Women Write Male-male Erotica*. Boston: Brill.

Naito, C. (2010). Reorganizations of Gender and Nationalism: Gender Bashing and Loliconized Japanese Society. F. Lunning (Ed.). *Mechademia 5: Fanthropologies* içinde. Minneapolis: University of Minnesota Press, 325-333.

Nakamura, J. (2017). *Japanese Firms during the Lost Two Decades: The Recovery of Zombie Firms and Entrenchment of Reputable Firms*. Tokyo: Springer.

Nakano, L. (2011). Working and Waiting for an Appropriate Person: How Single Women Support and Resist Family in Japan. R. Ronald ve A. Alexy. *Home and Family in Japan: Continuity and Transformation* içinde. New York: Routledge, 131–51.

Nakano, L. (2018). Women in politics in Japan: beyond housewife activism. *Asian Anthropology*. 17.2, 71-84.

Nakaso, H. (2001) The Financial Crisis in Japan during the 1990s: How the Bank of Japan Responded and The Lessons Learnt. *BIS Papers*. 6, 1-76.

Napier, S. J. (2002). When the Machines Stop: Fantasy, Reality, and Terminal Identity in Neon Genesis Evangelion and Serial Experiments Lain. *Science Fiction Studies*. 29.3, 418-435.

Napier, S. J. (2006). *Anime from Akira to Howl's Moving Castle*. New York: Palgrave Macmillan.

Nast, H. J. (2016). Into the Arms of Dolls: Japan's Declining Fertility Rates, the Financial Crisis and the (Maternal) Comforts of the Posthuman. *Social & Cultural Geography*. 18.6, 758–785.

National Institute of Population and Social Security Research. (2011). Data packet of demographic statistics.
http://www.ipss.go.jp/syoushika/tohkei/Popular/P_Detail2011.asp?fname=T06-12.htm&title1 (08.04.2020).

National Institute of Population and Social Security Research. (2015). *Marriage Process and Fertility of Japanese Singles*. Report on the Fifteenth Japanese National Fertility Survey in 2010. Tokyo.

Nayak, A. ve J. K. Mary. (2008). *Gender, Youth and Culture: Young Masculinities and Femininities*. New York: Palgrave MacMillan.

Nishiyama, N. ve T. Tanimoto. (2009). Buzokuka suru oshare na otoko tachi: Joseiteki na goi to “otokorashisa” no tanpo [Groups of fashionable men: Female vocabulary and the security of “masculinity”]. S. Miyadai, I. Tsuji ve T. Okai (Ed.). “*Otokorashisa*” no kairaku: Popyurā bunka kara mita sono jittai [The pleasure of masculinity: Reality depicted in popular culture] içinde. Tokyo: Keiso Shobo, 49–78.

Nitobe, I. (1969). *Bushido: the Soul of Japan: An Exposition of Japanese Thought*. C. E. Tuttle Co.

Nivison, D. S. ve A. F. Wright. (Ed.). (1959). *Confucianism in Action*. Stanford: Stanford University Press.

Nolte, S. H. ve S. A. Hastings. (1991). The Meiji State’s Policy toward Women, 1890–1910. G. L. Bernstein (Ed.) *Recreating Japanese Women, 1600–1945* içinde. Berkeley: University of California Press, 151-174.

Norris, C. ve J. Bainbridge. (2009). Selling otaku? Mapping the Relationship between Industry and Fandom in the Australian Cosplay Scene. *Intersections: Gender and Sexuality in Asia and the Pacific*. 20.20, 1–14.

North, S. (2014). Limited Regular Employment and the Reform of Japan's Division of Labor. *The Asia-Pacific Journal*. 12.1, 1-22.

Notehelfer, F. G. (1963). Ebina Danjo: A Christian Samurai of the Meiji Period. *Papers on Japan*. Cambridge, Mass.: East Asia Research Centre, Harvard University, 2.6.

Och, M. ve L. Hasunuma. (2018). Womenomics under Abe's Leadership Signs of Feminisation of Japan's Liberal Democratic Party?. *Representation*. 54.2, 177-193.

Ogasawara, Y. (2001). Women’s solidarity: Company policies and Japanese office ladies. M. C. Brinton (Ed.). *Women’s Working Lives in East Asia* içinde. Stanford: Stanford University Press, 151–179.

Ogawa, N., R. D. Retherford ve R. Matsukura. (2009). Japan’s declining fertility and policy responses. G. Jones, P. T. Straughan ve A. Chan (Ed.). *Ultra-low Fertility in Pacific Asia Trends, causes and policy issues* içinde. London: Routledge, 40-72.

Ohno, K. (2006). The Economic Development of Japan: The Path Traveled by Japan as a Developing Country. *GRIPS Development Forum, National Graduate Institute for Policy Studies*. Tokyo.

Oi, A. (2004). The Japanese Navy in 1941. D. M. Goldstein ve K. V. Dillon (Ed.). *The Pacific War papers: Japanese documents of World War II* içinde. Washington, D.C.: Potomac Books, 4-31.

Ono, H. (2010). Lifetime Employment in Japan: Concepts and Measurements. *Journal of the Japanese and International Economies*. 24, 1-27.

Onozuka, Y. (2016). The Gender Wage Gap and Sample Selection in Japan. *Journal of the Japanese and International Economics*. 39, 53–72.

Onur, H. ve B. Koyuncu. (2004). Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler. *Toplum ve Bilim*. 101, 31-49.

Otake, T. (2009). Blurring the boundaries: As the future facing Japan's young people changes fast, so too are traditional gender identities. *The Japan Times Online*. <http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/fl20090510x1.html> (18.11.2020).

Otsubo, S. T. (2007). Post-war Development of the Japanese Economy. *GSID, Nagoya University*. 1-73. <https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/> (11.03.2020).

Özbay, C. (2011). Neoliberal Erkekliğin Sosyolojisine Doğru: *Rent Boy*'lar Örneği. C. Özbay, A. Terzioğlu ve Y. Yasin (Ed.). *Neoliberalizm ve Mahremiyet: Türkiye'de Beden, Sağlık ve Cinsellik* içinde. İstanbul: Metis, 179-208.

Özbay, C ve İ. Baliç. (2004). Erkekliğin Ev Halleri. *Toplum ve Bilim*. 101, 89-103.

Özbay, C., A. Terzioğlu ve Y. Yasin. (2011). Türkiye'de Neoliberalleşme ve Mahremiyetin Dönüşümü. C. Özbay, A. Terzioğlu ve Y. Yasin (Ed.). *Neoliberalizm ve Mahremiyet: Türkiye'de Beden, Sağlık ve Cinsellik* içinde. İstanbul: Metis, 9-28.

Özkazanç, A. (2015). *Feminizm ve Queer Kuram*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Palumbo, F. A. ve P. A. Herbig. (1994). Salaryman Sudden Death Syndrome. *Employee Relations*. 16.1, 54-61.

Parsons, T. ve R. F. Bales (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe: The Free Press.

Partner, S. (1999). *Assembled in Japan: Electrical goods and the making of the Japanese consumer*. Berkeley: University of California Press.

Penley, C. (1992). Feminism, psychoanalysis, and the study of popular culture, L. Grossberg, C. Nelson ve P. Treichler (Ed.). *Cultural studies* içinde. New York: Routledge, 479-500.

Pflugfelder, G. M. (1999). *Cartographies of Desire: Male-Male Sexuality in Japanese Discourse, 1600–1950*. Berkeley: University of California Press.

Pini, Barbara ve B. Pease. (2013). Gendering Methodologies in the Study of Men and Masculinities. B. Pini ve B. Pease (Ed.). *Men, Masculinities and Methodologies* içinde. New York: Palgrave Macmillan, 1-25.

Pleck, J. H. (1975). Masculinity – Femininity. *Sex Roles*. 1.2, 161-178.

Porter, N. ve Y. Sano. (2009). Father involvement in Japanese families. *NCFR Report Family Focus*. 54.1, 13–15.

Prough, J. (2010). Shojo. Manga in Japan and Abroad. T. Johnson-Woods (Ed.). *Manga: Anthology of Global and Cultural Perspective*. London: Bloomsbury Academic. 93-106

Ravina, M. (2010). The Apocryphal Suicide of Saigo– Takamori: Samurai, Seppuku, and the Politics of Legend. *The Journal of Asian Studies*. 69. 691–721.

Rawstron, K. (2011). Evaluating women’s labour in 1990s Japan: The changing labour standards. *New Voices*. 4, 57-77.

Read, J. (2009). A genealogy of homo-economicus: Neoliberalism and the production of subjectivity. *Foucault Studies* 6, 25–36.

Ricci, C. (2010). *Hikikomori: Narrations from behind a closed door*. Rome: Aracne.

Ronald, R., O. Druta ve M. Godzik. (2018). Japan’s Urban Singles: Negotiating Alternatives to Family Households and Standard Housing Pathways. *Urban Geography*. 39.7, 1018–1040.

Roberson, J. E. ve N. Suzuki. (2003). Introduction. J. Roberson ve N. Suzuki (Ed.). *Men and masculinities in contemporary Japan: Dislocating the salaryman doxa* içinde. New York: Routledge, 1–19.

Roberson, J. E. (Ed.). (2005). *A Companion to the Anthropology of Japan*. Malden: Blackwell Publishing.

Roberts, G. S. (2011). Salary Women and Family Well-Being in Urban Japan. *Marriage & Family Review*. 47.8, 571-589.

Rosenbluth, F. (2007). The political economy of low fertility. F. Rosenbluth (Ed.). *The political economy of Japan’s low fertility* içinde. Stanford: Stanford University Press, 3-34.

Sadamoto, Y. (1998). What were we trying to make here?. M. Morimoto (çev.). *Neon Genesis Evangelion*. San Francisco: VIZ Media LLC. (orijinal baskı tarihi 1995).

Saito, T. (1998). *Shakaiteki hikikomori: owaranai shishunki (Social Withdrawal: A Neverending Adolescence)*. Tokyo: PHP Shinsho.

Saito, T. (2007). Otaku Sexuality. C. Bolton, I. Csicsery-Ronay ve T. Tatsumi, (Ed.). *Robot Ghosts and Wired Dreams: Japanese Science Fiction from Origins to Anime* içinde. Minneapolis: University of Minnesota Press, 222–249.

Saladin, R. (2015). Between gyaru-o and sōshokukei danshi: body discourses in lifestyle magazines for young Japanese men. *Contemporary Japan*. 27.1, 53–70.

Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkansız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Sano, Y. ve S. Yasumoto. (2014). Policy responses to population-declining society: development and challenges to family policies in Japan. M. Robila (Ed.). *Handbook of family policies across the globe* içinde. New York: Springer Science and Business, 319–334.

Sarkeesian, A. (2014). Women as Background Decoration: Part 1. *Feminist Frequency*. <https://www.youtube.com/watch?v=4ZPSrwedvsg> (29.01.2021).

Schad-Seifert, A. (2001). Samurai and Sarariiman: The Discourse on Masculinity in Modern Japan. A. Holzhausen (Ed.). *Can Japan Globalize? Studies on Japan's Changing Political Economy and the Process of Globalization* içinde. Physica-Verlag: Heidelberg, 199-211.

Schoppa, L. (2009). Exit, voice and family policy in Japan: limited changes despite broad recognition of the declining fertility problem. *Journal of European Social Policy*. 20.5, 422–432.

Scott, J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Serra, N. ve Stiglitz J. E. (Ed.). (2008). *The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance (Initiative for Policy Dialogue)*. Oxford: Oxford University Press.

Shamoon, D. (2008). Situating the Shojo in Shojo Manga: Teenage Girls, Romance Comics, and Contemporary Japanese Culture. M. MacWilliams (Ed.). *Japanese Visual Culture* içinde. London: M.E. Sharpe, 137–54.

Shamoon, D. (2012). *Passionate Friendship: The Aesthetics of Girls' Culture in Japan*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Shibata, K. (2008). Neoliberalism, risk, and spatial governance in the developmental state: Japanese planning in the global economy. *Critical Planning*. 15, 92-118.

Shibata, S. (2017). Re-packaging old Policies? 'Abenomics' and the lack of an alternative growth model for Japan's Political Economy. *Japan Forum*. 29.3, 399-422.

Shibata, Y. (2007). A Sociological History of Salarymen and Japan's Modernization. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. New York: City University of New York.

Shirahase, S. (2000). Women's increased higher education and the declining fertility rate in Japan. *Review of Population and Social Policy*. 9, 47–64.

Shirahase, S. (2014). *Social Inequality in Japan. Routledge Japanese Studies Series*. London: Routledge.

Sievers, S. L. (1983). *Flowers in salt: The beginnings of feminist consciousness in modern Japan*. Stanford: Stanford University Press.

Silvio, T. (2010). Animation: The New Performance?. *Journal of Linguistic Anthropology*, 20.2, 422-438.

Sjoberg L. ve S. Via (Ed.). (2010). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*, California: Praeger.

Spang, C. W. ve R. H. Wippich (Ed.). (2006). *Japanese- German Relations 1895-1945: War, Diplomacy and Public Opinion*. New York: Routledge.

Song, J. (2010). Japan's Labor Market Reform after the Collapse of the Bubble Economy: Political Determinants of Regulatory Changes. *Asian Survey*. 50.6, 1011-1031.

Standing, G. (2014) .Understanding the Precariat through Labor and Work. *Development and Change* 45. 5, 963-980.

Starrs, R. (2011). *Modernism and Japanese Culture*. London: Palgrave Macmillan.

Stevens, C. S. (2011). Touch: Encounters with Japanese Popular Culture. *Japanese Studies*. 31.1, 1-10.

Stiglitz, J. (2008). The end of neo-liberalism?. *Project Syndicate Commentary*. July. <http://www.projectsyndicate.org> (17.12.2020).

Sullivan, J. J. ve R. B. Peterson. (1991). A Test of Theories Underlying the Japanese Lifetime Employment System. *Journal of International Business Studies*. 22.1, 79-97.

Suwa, M. ve K. Hara. (2007). Hikikomori among young adults in Japan. *Journal of Medical Welfare*. 3, 94–102.

Suzuki, T. (2006). Lowest-low fertility and governmental actions in Japan. *National Institute of Population and Social Security Research*. Tokyo, 1-28.

Tachibanaki, T. (2006). Inequality and Poverty in Japan. *The Japanese Economic Review*. 57.1, 1-27.

Tachibanaki, T. (2010). *The New Paradox for Japanese Women: Greater Choice, Greater Inequality*. Tokyo: International House of Japan.

Takahashi, H. ve J. Voss. (2000). Parasite singles – a uniquely Japanese phenomenon?. *Japan Economic Institute Report*. 31. Washington: Japan Economic Institute.

Takashi, A. (1997). Changing Labor Law in Light of Deregulation Drives; A Comparative Analysis. *Japan Labor Bulletin*. 36.5, 8-18.

Takeuchi, Y. (1997). The Self-Activating Entrance Examination System: Its Hidden Agenda and Its Correspondence with the Japanese “Salary Man”. *Higher Education*. 34.2, 183– 98.

Talbot, M. (2006). The Auteur of Anime. *The Asia-Pacific Journal*. 4.3, 1-17.

Tan, C. S. (2005). Marketing Beauty To Men. A snapshot of What Japanese Men think. *Journal of Yaşar University*. 3. 1047-1060.

Tanaka, K. (2003). The language of Japanese men's magazines: young men who don't want to get hurt. *The Sociological Review*. 51, 222–242.

Tanzi, V. ve L. Schuknecht. (2000). *Public Spending in the 20th Century: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, E. (2007). Dating-Simulation Games: Leisure and Gaming of Japanese Youth Culture. *Southeast Review of Asian Studies*. 29, 192-208.

The Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *Gender Wage Gap (Indicator)*. OECD Data: 10.1787/7cee77aa-en.

The Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010). *Gender Brief*. Paris.

Thompson, J. (2007). *Manga: The Complete Guide*. Casey Hampton. New York: Del Rey Books.

Tiberghien, Y. (2014). Thirty years of neo-liberal reforms in Japan. S. Lechelaier (Ed.). *The Great Transformation of Japanese Capitalism* içinde. London: Routledge, 26–55.

Tobin, J. J. (Ed.) (1992). *Re-made in Japan: Everyday Life and Consumer Taste in a Changing Society*. New Haven: Yale University.

Toivonen, R. ve Y. Imoto. (2013). Transcending Labels and Panics: The Logic of Japanese Youth Problems. *Contemporary Japan*. 25.1, 61–86.

Tokuoka, K. (2010). Rebalancing in Japan: The Role of Private Consumption. *IMF Working Paper*. 10. 293, 1-21.

Tomikawa, Y. (2011). No Sex, Please, We're Young Japanese Men. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/BL-JRTB-7790> (07.10.2020).

Totilo, S. (2015). How Anita Sarkeesian Wants Video Games to Change. *Kotaku* <http://kotaku.com/how-anita-sarkeesian-wants-video-games-to-change-1688231729> (26.02.2021).

Tsunetomo, Y. (1980). *The Hagakure: A Code to the Way of the Samurai*. T. Mukoh (çev.). Tokyo: Hokuseido.

Tsutsui, W. M. (2010). The Global Appeal of Japanese Popular Culture. W. M. Tsutsui ve A. A. Mich (Ed.). *Japanese Popular Culture and Globalization* içinde. Ann Arbor, MI: Association for Asian Studies, 35-46.

Tsuya, N., L. Bumpass ve M.K. Choe. (2000). Gender, employment, and housework in Japan, South Korea and the United States. *Review of Population and Social Policy*. 9, 195-220.

Turnbull, S. (1998). *The Samurai Sourcebook*. London: Bath Press.

Turnbull, S. (2003). *Samurai: The World of the Warrior*. Great Britain, Oxford: Osprey Publishing.

Ueno, C. (1995). "Oyaji" ni naritakunai kimi no tame no menzu ribu no susume (An Encouragement of Men's Lib for you who don't want to turn into an 'Oyaji'). T. Inoue, Y. Ehara ve C. Ueno (Ed.). *Danseigaku (Men's Studies)* içinde. Tokyo: Iwanami Shoten, 1-37.

Uno, K. (1998). Death of 'Good Wife, Wise Mother?. E. R. Beauchamp (Ed.). *Women and Women's Issues in Post World War II Japan* içinde. New York: Garland, 227-258.

Ushikubo, M. (2008). *Soshoku-kei danshi "ojoman" ga nihon wo kaeru*. Tokyo: Kodansha.

Vaporis, C. N. (2009). *Tour of Duty: Samurai, Military Service in Edo, and the Culture of Early Modern Japan*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Vaporis, C. N. (2020). Samurai, Masculinity and Violence in Japan. R. Antony, S. Carroll ve C. Pennock (Ed.). *The Cambridge World History of Violence* içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 236-254.

Vera-Sanso, P. (2016). Taking the long view: attaining and sustaining masculinity across the life course in South India. A. Cornwall, F. G. Karioris ve N. Lindisfarne (Ed.). *Masculinities under Neoliberalism* içinde. London: Zed Books, 80-98

Victoria, B. D. (2004). When God(s) and Buddhas Go to War. M. Selden ve A. Y. So (Ed.). *War and State Terrorism: The United States, Japan, and the Asia-Pacific in the Long Twentieth Century* içinde. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 91- 118.

Vlastos, S. (1998). Tradition. Past/Present Culture and Modern Japanese History. S. Vlastos (Ed.). *Mirror of Modernity: Invented Traditions of Modern Japan* içinde. Berkeley: University of California Press, 1-18.

Vogel, E. (1971). *Japan's New Middle Class*. Berkeley: University of California Press.

Vogel, E. (1991). *Japan's new middle class: The salary man and his family in a Tokyo suburb*. Berkeley: University of California Press.

Vogel, S. H. (1986). Toward Understanding the Adjustment Problems of Foreign Families in the College Community: The Case of Japanese Wives at the Harvard University Health Services. *Journal of American College Health*. 34.6, 274-279.

Wagatsuma, H. (1977). Some Aspects of Contemporary Japanese Family: Once Confucian, Now Fatherless?. *Daedalus*.106, 181-210.

Warner, M. (2002). *Publics and counterpublics*. New York: Zone Books.

Waswo, A. (1996). *Modern Japanese Society (1868-1994)*. Oxford: Oxford University Press.

Watanabe, H. R. (2012). Why and how did Japan finally change its ways? The politics of Japanese labour-market deregulation since the 1990s. *Japan Forum*. 24.1, 23-50.

Watanabe, H. R. (2017). Labour Market Dualism and Diversification in Japan. *British Journal of Industrial Relations*. 56.3, 1-24.

Weiner, M. (2009). *Japan's Minorities: The Illusion of Homogeneity*. New York: Routledge.

Werner, R. (2003). *Princes of the Yen: Japan's Central Bankers and the Transformation of the Economy*, New York: Routledge.

Wetherell, M. ve N. Edley (1999). Negotiating Hegemonic Masculinity: Imaginary Positions and Psycho-Discursive Practices. *Feminism & Psychology*. 9.3, 335-356.

White, M. (1994). *The material child: Coming of age in Japan and America*. Berkeley: University of California Press.

White, M. (2002). *Perfectly Japanese: Making Families in an Era of Upheaval*. Berkeley: University of California Press.

Wicoff, C. (2013). Hatsune Miku: The reality of a fake pop star. *Colorado Journal of Asian Studies*. 2.1, 1-11.

Winge, T. (2006). Costuming the imagination: Origins of anime and manga cosplay. *Mechademia*. 1, 65-76.

Witt, K. (2016) Comfort Women: The 1946-1948 Tokyo War Crimes Trials and Historical Blindness. *The Great Lakes Journal of Undergraduate History*. 4.1, 17-34.

Wolff, L. (2008). *Corporate Governance in the 21st Century: Japan's Gradual Transformation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Wood, A. (2006). "Straight" women, queer texts: Boy-love manga and the rise of a global counterpublic. *Women's Studies Quarterly*. 34.1/2, 394-414.

World Economic Forum. (2020). *Global Gender Gap Report 2020, Insight Report*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf (17.05.2020).

Yamada, M. (1999). *Parasaito Shinguru no Jidai (The Age of Parasite Singles)*. Tokyo: Chikuma Shinsho.

Yamashita, J. T. (2011). A War Within World War II: Racialized Masculinity and Citizenship of Japanese Americans and Korean Colonial Subjects. *History Honors Projects*. 10, 1-90.

Yamato, S. (2008). *Popeye monogatari*. Tokyo: Shincho-sha.

Yampolsky, M. A. (2008). Manga and Anime Fan Culture. C. A. Mitchell ve J. Reid-Walsh (Ed.). *Girl Culture; An Encyclopedia*. Westport: Greenwood Press, 418-423.

Yoshikawa, E. (2004). *The Issue of Sexual Harassment in the Workplace [Shokuba ni okeru sekushuaru harasumento mondai]*. Tokyo: LexisNexis.

Yuen, S. M. (2014). From Men to 'Boys' – The Cooking Danshi in Japanese Mass Media. *Women's Studies International Forum*. 44, 220–227.

Yuji, G. (2001). *Unclear Anxiety in Works*. Tokyo: Chuokoron-shinsha.

Yumiko, S. (2006). *Otaku joshi kenkyū: Fujoshi shiso taiki [A study of female otaku: Essays on fujoshi]*. Tokyo: Hara Shobo.

Zielenziger, M. (2006). *Shutting out the sun: How Japan Created Its Own Lost Generation*. New York: Vintage Books.

İnternet Kaynakları:

<https://www.akb48.co.jp/> (29.01.2021)

<https://www.amazon.com/anime-body-pillow/s?k=anime+body+pillow> (01.02.2021)

<https://www.amiami.com/eng/> (01.02.2021)

<https://www.animenewsnetwork.com/news/2013-09-05/guinness-certifies-sazae-san-as-longest-running-animated-show> 25.01.2020

<https://www.corp.shiseido.com/jp/> (23.11.2020).

<http://www.corp.toei-anim.co.jp/en/outline/> (25.01.2020)

<https://www.cuddlyoctopus.com/ja/> (01.02.2021)

<https://www.dailymail.co.uk/news/article-6379071/Crazy-love-The-Japanese-man-married-hologram.html> (21.02.2020).

<https://www.dandy-house.com/> (12.01.2021)

<https://www.de.reuters.com/article/us-japan-economy-boj-law/factbox-bank-of-japans-independence-under-threat-idUSBRE8BG00420121217> (03.12.2020)

<https://edition.cnn.com/style/article/genderless-kei-fashion-japan/index.html> (27.12.2020)

<https://www.edition.cnn.com/2018/12/28/health/rise-of-digisexuals-intl/index.html> (02.02.2021)

<https://www.e-stat.go.jp/en> (28.07.2020)

<https://www.fc-member.johnnys-net.jp/> (27.01.2021)

<https://www.fukui-konkatsucafe.jp/> (18.01.2021)

<https://www.gatebox.ai/> (02.02.2021)

<https://www.ghibli-museum.jp/en/kind/> (25.01.2020)

<https://www.g8.utoronto.ca/summit/1979tokyo/communique.html> (28.02.2020)

<https://www.hankyu-dept.co.jp/> (19.10.2020)

<http://www.illusion.jp/> (31.01.2021)

<http://www.isseicreekphilosophy.wordpress.com/2011/07/24/akb48-sexual-exploitation-of-pre-teen-girls-in-japanese-pop-culture/> (29.01.2021)

https://www.japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html (17.08.2020)

https://www.japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/index_e.html (19.09.2020)

<https://www.japantimes.co.jp/culture/2019/04/07/entertainment-news/smap-pop-idol-media-monopoly-dominated-heisei-era> (15.12.2020)

<http://www.japantimes.co.jp/news/2014/06/15/national/womenomicspush-raises-suspicious-lack-reality/#.Vk9IBa6rSRt> (08.05.2020)

<https://www.japantimes.co.jp/news/2018/04/12/national/sidestepping-wider-immigration-debate-japan-eyes-longer-stays-technical-interns/#.Xjv4j85MT3g> (06.02.2020)

<https://www.japantimes.co.jp/news/2020/08/28/national/politics-diplomacy/shinzo-abe-resign/> (3.11.2020)

<https://www.japantoday.com/category/crime/serial-child-killer-tsutomu-miyazaki-executed> (31.01.2021)

<https://www.johnnys-net.jp/page?id=artistAll> (27.01.2021)

<https://www.jvk.jp/> (27.01.2021)

<https://www.katsushikahokusai.org/Dream-Of-The-Fishermans-Wife.html> (23.01.2021)

<https://www.magazineworld.jp/> (26.12.2020)

<https://www.magazineworld.jp/popeye/books/> (15.12.2020)

<https://www.mainichi.jp/english/articles/20200417/p2a/00m/0na/027000c> (02.02.2021)

<https://www.mandarake.co.jp/index2.html> (01.02.2021)

<http://www.mataharanet.org/> (09.11.2020)

<https://www.mensjoker.jp/> (23.12.2020)

<https://www.mensnonno.jp/> (17.12.2020)

<https://www.nytimes.com/2009/04/23/business/global/23immigrant.html?pagewanted=2&r=2&ref=business> (25.03.2020)

<https://www.nytimes.com/2009/07/26/magazine/26FOB-2DLove-t.html> (01.02.2021)

https://www.opec.org/opec_web/en/ (25.02.2020)

<http://www.oricon.co.jp/news/music/2002974/full/> (29.01.2021)

<https://www.reuters.com/article/us-diapers-adults-focus/diaper-rush-conquering-a-9-billion-market-no-one-wants-to-talk-about-idUSKBN1X10G0> (03.02.2020)

<https://www.sozluk.gov.tr/>

<https://www.studioghibli.com.au/> (25.01.2020)

<https://www.the-japan-news.com/news/article/0006980948> (15.09.2020)

<http://www.tv-aichi.co.jp/wcs/e/what/index.html> (27.01.2021)

<https://www.washingtonpost.com/news/in-sight/wp/2017/01/30/what-life-is-like-living-with-a-love-doll-in-japan/> (01.02.2021)

https://www.youtube.com/watch?v=HN8WSmmeEQ8&list=FL_Vx27MPWvWvyztynfU2RMA&index=21 (17.01.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=lkHlnWFnA0c> (29.01.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=jFPtMRcOP0Y> (17.01.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=JN2xi0waBlE> (15.01.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=nkcKaNgfykg> (02.02.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=N2WxTze4OZg> (15.01.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=-tSO4UvDnV4> (15.01.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=w-1xE5DVgxw> (15.01.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=YSyWtESoeOc> (02.02.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=2XllGh3OExA> (01.02.2021)